

Woord vooraf

VRIND 2003 is de elfde editie in een reeks van jaarrapporten over de prestaties van de Vlaamse overheid. Deze serie wil meer transparantie bieden over het gevoerde beleid en laten we hopen ook meer interesse opwekken voor de maatschappelijke problemen waarop het beleid een antwoord moet geven.

VRIND 2003 geeft een overzicht van de regeerperiode sinds 1999. We doen hierbij geen uitspraken over de juiste keuze of de doeltreffendheid van de genomen maatregelen, het is met andere woorden geen beleidsevaluatie. We geven louter feiten weer.

De ontsluiting van gegevens vergt tijd waardoor de indicatoren de realiteit met enige vertraging in beeld brengen. Ondanks heel wat inspanningen van de overheidsdiensten, we verwijzen hier naar het statistisch meerjarenprogramma van de Vlaamse regering, worden nog niet alle prestaties van de overheid op systematische wijze geregistreerd. De effecten op het maatschappelijk gebeuren meten is nog moeilijker omdat die effecten niet altijd meteen zichtbaar zijn en omdat het aandeel van één overheid niet steeds te onderscheiden is van de inbreng van andere actoren en van externe factoren.

Het doorbladeren van dit boekwerk maakt alvast duidelijk hoe complex onze omgeving wel is. Geleidelijke veranderingen blijven bovendien vaak onopgemerkt. In de Focus achteraan het boek signaleren we daarom enkele strategische ontwikkelingen die zich op de achtergrond voordoen. Dergelijke toekomstverkenningen botsen vanzelfsprekend op heel wat onzekerheden. Maar zich hiervan bewust worden, is reeds een eerste stap naar een strategisch management.

Met VRIND 2003 die terugblikt op het recente verleden en een doorkijk geeft naar de toekomst, hopen we dan ook een bijdrage te leveren aan al wie betrokken zal worden bij de agendabepaling van de komende regering.

Josée Lemaître
Directeur-generaal

Myriam Vanweddungen
Projectcoördinator VRIND 2003

Medewerkers

Auteurs

Projectcoördinatie Myriam Vanweddungen

Algemeen referentiekader

- demografische context Edwin Pelfrene
- macro-economische context Thierry Vergeynst
- sociaal-culturele context Hendrik Van Geel

Financiën en begroting Dirk Festraets

Aspecten van een goed bestuur Pieter De Maesschalck

Vlaams overheidspersoneel Pieter De Maesschalck, Luc Van Havere (AZF)

Binnenlandse aangelegenheden Pieter De Maesschalck, Dirk Festraets

Stedenbeleid Steven Valcke, Joke Zanders

Buitenlands beleid, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking
Myriam Vanweddungen

Wetenschap en technologie Edwin Pelfrene

Onderwijs en vorming Gunter Desmet, Ann Van Driessche (OND)

Cultuur Guy Pauwels

Sport Guy Pauwels

Media Marie-Anne Moreas

Gezondheid en welzijn Dirk Smets, Peter Anaf, David Schoenmaekers (Universiteit Antwerpen)

Economie Thierry Vergeynst

Werkgelegenheid Myriam Vanweddungen

Toerisme Pieter De Maesschalck, Vincent Nijs (Toerisme Vlaanderen)

Energie Lars Hegemann, Lieven Van Lieshout (EWBL)

Landbouw Dirk Smets

Leefmilieu Lars Hegemann, Axel Verachtert

Mobiliteit Gunter Desmet

Ruimtelijke ordening Hendrik Van Geel

Wonen Karel Cattoir, Jan Pickery, Joke Zanders, Veerle Geurts (LIN)

Monumenten en landschappen Joke Zanders

Focus: onzekerheid en verandering Peter De Smedt

Technische en administratieve ondersteuning Guy De Smet, Kamran Elyaspour, Michaël Goethals, Björn Hemmeryckx, Yves Impens, Nancy Jadoul, Naomi Plevoets, Charly Potloot, Thomas Sobry, Caroline Temmerman, Karina Van De Velde, Maurice Van Geys

Medewerkers uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse openbare instellingen

1.1 Demografische context

NIS, Mathematische Demografie: Leila Bellamammer

WVC, CBGS: Paul Willems

2. Financiën en begroting

AZF : Wim Van den Bossche, Frederik Delecluyse, Stefaan De Vos, Stefan Lagast

3. Aspecten van een goed bestuur

COO: Mireille Van Pollaert

5. Binnenlandse aangelegenheden

EWBL: Tom Doesselaere, Stefaan Swaels, Steve De Boever

E-government Vlaanderen: Veerle Custers

7. Buitenlands beleid, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking

COO: Marleen Bosmans, Honoré Cocquet, Sabah Dahmani, Tom S. Dekeyzer, Michel Delesalle, Joke Delvaux, Philip Meersman, Sam Van den Abeele

AZF: Thierry Vergeynst

Export Vlaanderen: Charlene Vanopbroeke

Dienst Investeren in Vlaanderen: Els Renders

8. Wetenschap en technologie

AWI: Pascale Dengis, Erwin Dewallef, Veerle Lories, Greta Vervliet

IWT: Marc Pollet

OND: Geert Vermeulen

Steunpunt O&O Statistieken: K. Debackere, R. Veugelers

9. Onderwijs en vorming

OND: Isabelle Erauw, Nicole Goubert, Hilde Jaminé, Johan Krygelmans, Guy Stoffelen, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Nathalie Verstraete, Rik Verstraete, Kristin Willaert, Liselotte Van de Perre, Nancy Van den Broeck, Johan Vermeiren

AZF: Ann Carton, Dirk Smets

RUG: Luc Van de Poele, Inge De Meyer

VLIR: Ina Dambre

KUL: Rianne Janssen

10. Cultuur

WVC: Pascal Van Kerckvoorde, Karin Van Gysegheem, Wim Vanduffel, Peter Hinoul, Geert Roelandts, Mia De Smedt, Anne de Ridder, Erik Desmedt, Johan Van Gaens, Gerda Van Roelen, Lieven Boelaert, Peter Keil, Bart Dierick

11. Sport

Bloso: Paul Eliaerts, Hilde Caers, Steven Brusselle, Katinka Pottie, Lieve Claes, Luc Van Nuffel, André Van Lierde, Hervé Van der Aerschot, Geertrui Schiltz

Cel voor Cultuurbeleid: Jeroen Scheerder

MVS: Tom De Boeck

12. Media

CIM: Phillipe Degueldre

VAF: Dirk Cools, Tom Van der Elst

VAR: Hélène Van Herreweghe

VRT: Daniël Poesmans

WIM: Adriaan Heirman, Tony Verstraete

13. Gezondheid en Welzijn

Kind en Gezin: Bea Buysse

Vlaams kankerregistratienetwerk: Liesbet Van Eycken

WVC: Ahmed Abdelhakim, Geert De Sloovere, Annemie Degroote, Koen Devroey, Luus Heyligen, Katy Joly, Johan Peeters, Erna Scheers, Hildegard Van Peteghem

VFSIPH: Francis Devisch

Platform Thuisbegeleiding: Hilde Celis, Nancy Cooman

Dienst Vreemdelingenzaken: Geert Tiri

14. Economie

EWBL: Tim Ampe, Sandrine De Crom, Paul De Meulemeester, Lut Slabbinck,

Caroline Swyngedouw, Koen Vermoesen

Vlaams Waarborgfonds: Greta Leeten

15. Werkgelegenheid

EWBL: Johan Van Herck, Lieven Van Wichelen

OND: Ingrid Snel

VDAB: Bart Van Schel

VIZO: Bart Meysmans

Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming: Wim Herremans, Peter van der Hallen,

Sepe Van Gils

18. Landbouw

EWBL, VOLT: Koen Carels, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem

19. Leefmilieu

MIRA-team: Hanne Degans, Caroline De Geest, Hugo Van Hooste, Erika Vander Putten

VMM: Henk Maekelberghe, Greet Vos, Marie-Rose Van den Hende

IRCEL-VMM: Frans Fierens, Jasmine Dumollin

VLM: Koen Desimpelaere

IN: Kris Decler, Myriam Dumortier, Luc De Bruyn

LIN: Peter Roskams

OVAM: Ilse Pepermans, Els Gommeren, Luk Umans

20. Mobiliteit

LIN: Wilfried Goossens, Marleen Govaerts, Cédric Lathuy, Andy Steels, Ann Wuyts

VMM: Caroline De Geest

De Lijn: Astrid Hulhoven, Tom Van De Vreken

Kabinet Minister Bossuyt: Cor Dierckx

FOD Mobiliteit en Vervoer: Frank Van Iersel

FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie: Martin Delporte

NMBS: Rony Bossuyt, Guy Thomas

Luchthaven Deurne: Paul Vankrunkelsven

Luchthaven Oostende: Cathy Lattrez

Haven Antwerpen: Ann Wittemans

Haven Zeebrugge: Chantal Derijcke

Haven Oostende: Jan Allaert

Haven Gent: Marc Scheirs

Taxistop: Geert Gisquière

21. Ruimtelijke ordening

LIN: Hubert Bloemen, Marleen De Maesschalck, Katleen Vermeiren, Jan Zaman, Isabel Loris, Marleen Leus, Riet Van Laer

22. Wonen

LIN: Veerle Geurts, Lize Haagdorens

NIS: Koen Hooyberghs

Stadim: Pol Dewael

VHM: Chantal Bryssens, Gerd De Keyser

VOB: Wim Jaubin, Swa Silkens

23. Monumenten en landschappen

LIN: Paul Van Lindt, Patrick Van Waterschoot

Erfgoed Vlaanderen: Katrien Van Den Houwe

Afkortingen

55+	55-plussers	BIAC	Brussels International Airport Company
AAP	Assisterend Academisch Personeel	BIVV	Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid
ABA	administratie Binnenlandse Aangelegenheden	BJB	Bijzondere Jeugdbijstand
ABB	administratie Buitenlands Beleid	BLOSO	Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openlucht recreatie
ABI	afdeling Bouwinspectie	BOF	Bijzonder Onderzoeksfonds
ADSL	Asymmetrical Digital Subscriber Line	BOIC	Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome	BPA	Bijzonder Plan van Aanleg
ALESH	Amortisatiefonds van de Leningen voor de Sociale Huisvesting	BTEX	benzeen, toluen, ethylbenzeen, xyleen
ALP	administratie voor het Landbouwproductiebeheer	BTW	Bruto Toegevoegde Waarde
ALT	administratie Land- en Tuinbouw	BUE	Bottum-up Evaluatie
AMINAL	administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer	BWK	Biologische Waarderingskaart
APA	Algemeen Plan van Aanleg	BZV	Biochemisch zuurstofverbruik
APS	administratie Planning en Statistiek	CAO26	Collectieve Arbeidsovereenkomst nr. 26
ARP	afdeling Ruimtelijke Planning	CARE	Community Road Accident Database
ASP	Application Service Provider	CAW	Centra voor Algemeen Welzijnswerk
ATPbwu	Administratief en technisch personeel bezoldigd buiten de werkingsuitkeringen	CBGS	Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie
ATPwu	Administratief en technisch personeel ten laste van de werkingsuitkeringen	CIM	Centrum voor Informatie over de Media
AWI	administratie Wetenschap en Innovatie	CLB	Centrum voor Leerlingenbegeleiding
AZF	departement Algemene Zaken en Financiën	CLE	Centrum voor Landbouweconomie
B.I.S.	Begeleid Individueel Studeren	COO	departement Coördinatie
BAN	Business Angel Network	CZV	Chemisch zuurstofverbruik
BBI	Belgische Biotische Index	DAB	Dienst met Afzonderlijk Beheer
BBP	Bruto Binnenlands Product	DAB	Digital Audio Broadcasting
BBP(R)	Bruto Binnenlands Product (per Regio)	DAC	Derde Arbeidscircuit
BBPR	Bruto Binnenlands Product voor (Vlaanderen)	DBSO	Deeltijds beroepssecundair onderwijs
BG	buitengebied	DGOS	Directie-generaal Ontwikkelingssamenwerking
		DIV	Dienst Investeren in Vlaanderen
		DIVA	Dienst Informatie, Vorming en Afstemming

DWTC	Federale diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele aangelegenheden	GIS	Geografisch Informatiesysteem
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten	GOM	Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij
EC DG TREN	Europese Commissie Directoraat-generaal voor Transport en Energie	GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten
ECB	Europese Centrale Bank	GWh	Gigawattuur
ECHP	European Community Household Panel	HDI	Human Development Index
EC-UN/ECE	European Commission – United Nations Economic Commission for Europe	HIV	Human Immunodeficiency Virus
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling	HOSP	Hoger Onderwijs voor Sociale Promotie
EMA	Europees Milieu-Agentschap	HR	Human Resources
EMU	Economische en Monetaire Unie	HRM	Human Resources Management
ERA	European Research Area	HVE	Huis van de Vlaamse Economie
ESF	Europees Sociaal Fonds	IAK	Initiatief Audiovisuele Kunsten
EU15	15 landen van de Europese Unie	IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
EU-X	gemiddelde van de lidstaten van de Europese Unie waarvoor er gegevens beschikbaar zijn	IBW	Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer
EUROSTAT	Bureau voor de Statistiek van de Europese Gemeenschappen	IDTV	Interactieve digitale televisie
EWBL	departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse Aangelegenheden en Landbouw	IGO	Inkomensgarantie voor Ouderen
FEBIAC	Belgische federatie van de auto- en tweewielerindustrie	ILO	International Labour Organization
FEDERAGON	Federatie van Partners voor Werk	IMCWB	Interministerieel Comité voor Wetenschapsbeleid
FM	Frequentiemodulatie	IMEC	Interuniversitair Micro-Elektronica Centrum
FOD	Federale Overheidsdienst, sinds de Copernicushervorming de naam voor de vroegere federale ministeries	IN	Instituut voor Natuurbehoud
FOLLO	Flexibele Opdracht voor de Leerkracht Lichamelijke Opvoeding	INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
FOREM	Office communautaire et régional de la Formation professionnelle et de l'Emploi	IO	Interactieve Omroep
FOS	Federatie voor Open Scoutisme	IRCEL	Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu
FWO	Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen (officieel: F.W.O.-Vlaanderen)	IRTAD	International Road Traffic and Accident Database
GBAORD	Government Budget Appropriations and Outlays for R&D	ISCED	International Standard Classification of Education
GECORO	gemeentelijke commissie voor ruimtelijke ordening	ISDN	Integrated Services Digital Network
GEM	Global Entrepreneurship Monitor	ISI	Institute for Scientific Information (Philadelphia, PA, USA)
GERD	Gross Expenditure on Research & Development	IWT	Instituut voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen
GESCO	Gesubsidieerde Contractuelen	KA2	Kanaal2
GFT	Groenten-, Fruit- en Tuinafval	KKP	koopkrachtpariteit
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden	Kkp	koopkrachtpariteiten
		KLJ	Katholieke Landelijke Jeugd
		KSA	Katholieke Studenten Aktie
		KWh	kilowattuur
		LFS	Labour Force Survey
		LIN	departement Leefmilieu en Infrastructuur
		LOVO	Leefsituatie Onderzoek Vlaamse Ouderen
		LUC	Limburgs Universitair Centrum
		MAP	Mest Actie Plan
		MERCOSUR	Mercado Común del Sur
		MG	middengolf

MINA	Vlaams Milieubeleidsplan	PDPO	Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling
MINA-plan 3	Vlaams Milieubeleidsplan 2003 - 2007	PGB	Persoonsgebonden budget
MIRA-T	Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen, Thema's	PISA	OECD Programme for International Student Assessment
MIS-team	Management Informatie Systeemteam van het departement WVC	PJ	Peta Joule
MIVA	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Antwerpen	PLOEG	Planning, Leidinggeven, Opvolgen, Evalueren en Gewaardeerd worden
MIVG	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Gent	POD	Programmatorische Overheidsdienst
MOF	als misdadaad omschreven feit	POM	Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij
MPEG	Motion Picture Experts Group	POS	problematische opvoedingssituatie
MVG	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap	PPS	Publiek-private samenwerking
MW	Megawatt	PRO	Personeelstevredenheidsonderzoek/ Personeelsresultatenonderzoek
Mwe	Megawatt estimate	PROD_FFV_totaal	Totaal van de productie-subsidies voor audiovisuele creaties, goedgekeurd door het Fonds Film in Vlaanderen
NAFTA	North American Free Trade Agreement	PROD_VAF_totaal	Totaal van de productie-subsidies voor audiovisuele creaties, goedgekeurd door het Vlaams Audiovisueel Fonds
NAPincl	Nationaal Actieplan inclusie	PSBH	Panelstudie van de Belgische Huishoudens
NARA	Natuurrapport Vlaanderen	PV	processen-verbaal
NBB	Nationale Bank van België	R&D	Research and Development (O&O in vertaling)
NEC	Normaal Economisch Circuit	REG	rationeel energiegebruik
NGO	niet-gouvernementele organisatie	RSV	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek	RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen	RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
NMVB	Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen	RUP	Ruimtelijk Uitvoeringsplan
NMVOS	Niet-Methaan Vluchtige Organische Stoffen	RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
NWWZ	niet-werkende werkzoekende	RVT	Rust- en verzorgingstehuis
O&O	Onderzoek en Ontwikkeling	SCIE	Science Citation Index - Expanded
O&V	Onderwijs en Vorming	SELOR	Selectie en Oriëntatie (van de federale overheid)
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn	SEP	Sociaal Economisch Panel
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
OESO-X	gemiddelde van de OESO-lidstaten waarvoor er gegevens beschikbaar zijn	SG	stedelijk gebied
OOK	Ouderen Overleg Komitee	SIF	Sociaal Impulsfonds
ORBEM	Office Régional Bruxellois pour l'Emploi	SITC	Standard International Trade Classification
OS	Olympische Spelen	SLO-0	Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek Nulmeting
OSP	Onderwijs voor Sociale Promotie	SPRE	Strategisch Plan Ruimtelijke Economie
OV	onroerende voorheffing	STC	Subregionaal Tewerkstellingscomité
OVG	Onderzoek Verplaatsingsgedrag (Vlaanderen, Brussel of Wallonië)	SVK	Sociaal Verhuurkantoor
P&O	Personeel en Organisatie	TEA	Total Entrepreneurial Activity
PAB	Persoonlijk assistentiebudget		
PAO	Permanent armoedeoverleg		
PBW	Programma voor de Bevordering van de Werkgelegenheid in de niet-commerciële sector		

TOR	Tempus Omnia Relevat, Onderzoeksgroep voor studie van tijd, cultuur en samenleving	VOI	Vlaamse Openbare Instelling
TV	Televisie	VOLT	Vlaamse Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouweconomie
UA	Universiteit Antwerpen	VRIND	Vlaamse Regionale Indicatoren
UDB	Users Data Base	VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroep
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation	VSA	Verenigde Staten van Amerika
UPEDI	beroepsvereniging der uitzend- kantoren	VSF	Vlaamse Sportfederatie
VAF	Vlaams Audiovisueel Fonds	VTE	voltijds equivalent
VAP	Verbeterings- en aanpassingspremie	VTM	Vlaamse Televisie Maatschappij
VAR	Vlaamse Audiovisuele Regie	VTs	Vlaamse trainerssschool
VBI	Verenigde Boekenimporteurs	VUV	Vlaamse Uitgevers Vereniging vzw
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeids- bemiddeling en Beroepsopleiding	VVJ	Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en –consulenten vzw
VESOC	Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité	VVKSM	Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen
VFSIPH	Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap	VVM	Vlaamse Vervoersmaatschappij De Lijn
VGC	Vlaamse Gemeenschapscommissie (Brussels Hoofdstedelijk Gewest)	VVOB	Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand
VHC	Vlaamse Havencommissie	VWF	Vlaams Woningfonds
VHM	Vlaamse Huisvestingsmaatschappij	VWI	Vlaamse Wetenschappelijke Instelling
VIB	Vlaams Interuniversitair Instituut voor Biotechnologie	VZW	Vereniging Zonder Winstoogmerk
VIP	Vlaamse Inschakelingspremie	W&T	Wetenschappelijke en Technologische Dienstverlening
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek	WAV	Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming
VIZO	Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen	WEP	Werkervaringsplan
VJO	Vlaamse Jonge Ondernemingen	WES	West-Vlaams Economisch Studiebureau
VLAM	Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing	WHO	Wereldhandelsorganisatie
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds	WIM	departement Wetenschap, Innovatie en Media
VLM	Vlaamse Landmaatschappij	WKK	warmtekrachtkoppeling
VLIR	Vlaamse Interuniversitaire Raad	WP	Wetenschappelijk Personeel
VMM	Vlaamse Media Maatschappij	WVC	departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij	ZAP	Zelfstandig Academisch Personeel
VNJ	Vlaams Nationaal Jeugdverbond	Zeq	zuurequivalenten

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	3
MEDEWERKERS	5
AFKORTINGEN	9
INHOUDSOPGAVE	13
1. Algemeen referentiekader	
1.1. Demografische context	17
1.2. Macro-economische context	29
1.3. Sociaal-culturele context	37
2. Financiën en begroting	53
3. Aspecten van een goed bestuur	59
4. Vlaams overheidspersoneel	69
5. Binnenlandse aangelegenheden	77
6. Stedenbeleid	85
7. Buitenlands beleid, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking	97
7.1. Internationale oriëntatie	98
7.2. Vlaamse vertegenwoordiging	102
7.3. Extern economisch beleid	105
7.4. Ontwikkelingssamenwerking	109

8.	Wetenschap en technologie	113
9.	Onderwijs en vorming	121
9.1.	Scholingsgraad van de bevolking	122
9.2.	Kerncijfers leerlingen en studenten	126
9.3.	Kerncijfers personeel	130
9.4.	Budgettaire middelen	138
9.5.	Onderwijsresultaten	143
9.6.	Oriëntatie op de arbeidsmarkt	147
9.7.	Individuele oriëntatie	153
9.8.	Levenslang leren	157
10.	Cultuur	163
10.1.	Cultuur in Vlaanderen	164
10.2.	De kunsten	168
10.3.	Cultureel erfgoed en musea	175
10.4.	Sociaal-cultureel werk	179
11.	Sport	191
11.1.	Sportparticipatie	192
11.2.	Sportaanbod	195
11.3.	Kritische succesfactoren	199
12.	Media	203
13.	Gezondheid en welzijn	215
13.1.	Mortaliteit en nataliteit	216
13.2.	Fysieke en psychische gezondheid	220
13.3.	Gedrag	225
13.4.	Gezondheidszorgsector	228
13.5.	Van spontaan welzijn tot werken aan welzijn	229
13.6.	Kinderopvang	232
13.7.	Bijzondere Jeugdbijstand	235
13.8.	Personen met een handicap	238
13.9.	Ouderenzorg	241
13.10.	Etnisch-culturele minderheden	244
13.11.	Armoede en bestaansonzekerheid	248
13.12.	Geweld, gevoel van onveiligheid en hulpverlening	253
14.	Economie	259
14.1.	Een ondernemend en innovatief Vlaanderen	260
14.2.	Een concurrerend Vlaanderen	268
14.3.	Een geconnecteerd Vlaanderen	270
14.4.	Europese programma's	271

15.	Werkgelegenheid	273
15.1.	Anatomie arbeidsmarkt	274
15.2.	Werkgelegenheid	276
15.3.	Onevenwichten op de arbeidsmarkt	280
15.4.	Werkgelegenheidsbeleid	283
16.	Toerisme	291
17.	Energie	299
18.	Landbouw	305
18.1.	Economische, sociale en milieuaspecten	306
18.2.	Beleidsmaatregelen	311
19.	Leefmilieu	315
19.1.	Water	316
19.2.	Lucht	321
19.3.	Bodem	325
19.4.	Mest	328
19.5.	Afval	330
19.6.	Bosvitaliteit	333
19.7.	Natuur	336
20.	Mobiliteit	341
20.1.	Kerncijfers	342
20.2.	Bereikbaarheid	350
20.3.	Verplaatsingsmogelijkheden	354
20.4.	Verkeersveiligheid	357
20.5.	Milieuhinder en verkeersleefbaarheid	359
21.	Ruimtelijke ordening	363
21.1.	Bodemgebruik	365
21.2.	Bodembestemming	370
21.3.	Doorwerking ruimtelijk beleid	374
22.	Wonen	377
22.1.	Woonkwaliteit	378
22.2.	Gesubsidieerd wonen	383
22.3.	Toegankelijkheid van de woningmarkt	387
22.4.	Publiek-private samenwerking	392
23.	Monumenten en landschappen	395
24.	Focus: onzekerheid en verandering	399
	Definities	409

1.1 Demografische context

hoofdstuk 1

Blikvangers

- Tussen 2000-2002 lieten zich 68.445 inwoners naturaliseren tot Belg. Dit komt overeen met de bevolking van een middelgrote stad zoals Hasselt of Sint-Niklaas.
- Het aandeel jongeren (<20 jaar) zal nog verder dalen, waardoor het Vlaamse Gewest naar verwachting de meest ontgroende regio blijft.
- Het aandeel 65-plussers is even groot in de drie gewesten van het land (17%), maar zal volgens prognose het sterkst toenemen in het Vlaamse Gewest.
- In 2002 daalde het aantal geboorten voor het eerst onder de 60.000.
- In 2030 zal naar verwachting het aantal alleenstaanden toenemen met 139.000 eenheden.

Elektronisch

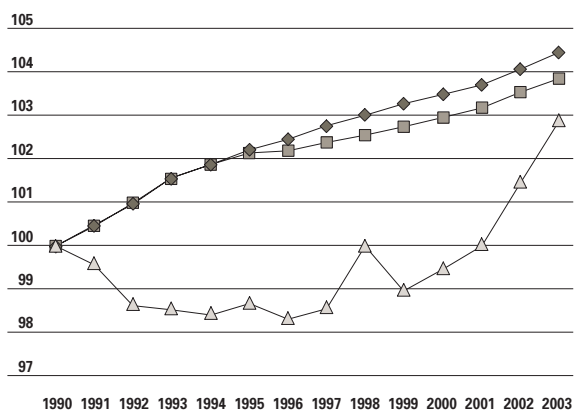
Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/demografie

BEVOLKING

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	AANDEEL IN BELGISCHE BEVOLKING
1990	2.834.516	2.905.220	5.739.736	57,7
1995	2.896.623	2.969.483	5.866.106	57,9
2000	2.929.510	3.010.741	5.940.251	58,0
2002	2.945.066	3.027.715	5.972.781	57,9
2003	2.956.558	3.038.995	5.995.553	57,9

1.1 Evolutie van de totale bevolking en aandeel in de Belgische bevolking, selecte jaren tussen 1990 en 2003, stand telkens op 1 januari.
Bron: NIS, Rijksregister.

BEVOLKING PER GEWEST

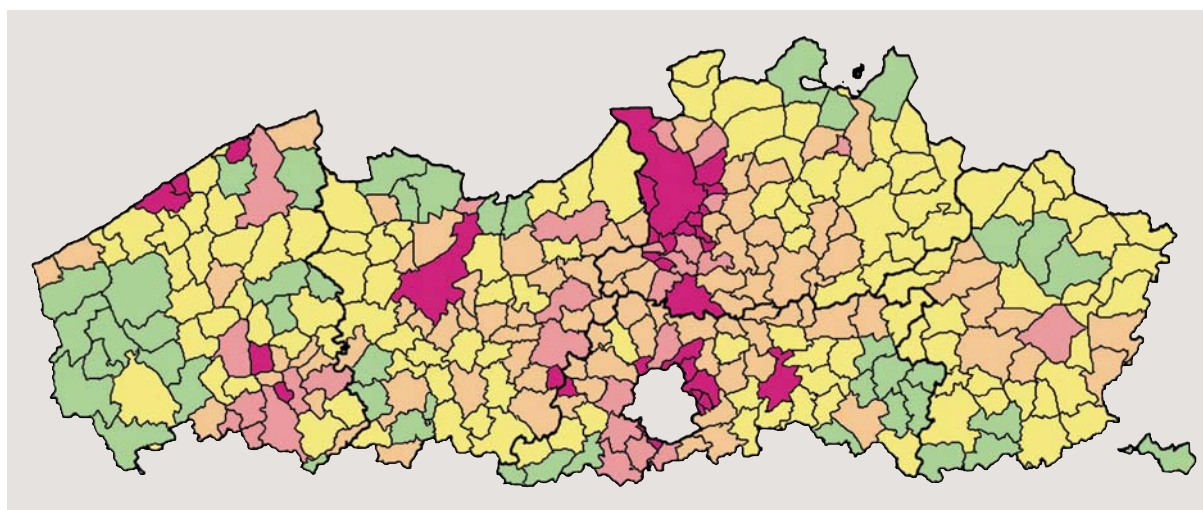
1.2 Evolutie van de bevolking van 1990 tot 2003, Vlaams Gewest —◆—
per gewest. Indices met basis 1990 = 100. Waals Gewest —■—
Bron: NIS, Rijksregister. Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

BEVOLKING EN BEVOLKINGSDICHTHEID

WOONPLAATS	BEVOLKING (x 1.000)	BEVOLKINGSDICHTHEID PER KM ²
België	10.356	339
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	992	6.147
Waals Gewest	3.368	199
Vlaams Gewest	5.996	443
Antwerpen	1.661	579
Vlaams-Brabant	1.028	488
Oost-Vlaanderen	1.370	459
West-Vlaanderen	1.134	360
Limburg	803	331

1.3 Totale bevolking (x 1.000) en gemiddelde bevolkingsdichtheid per km² van België, gewesten en van provincies, op 1 januari 2003.
Bron: NIS, Rijksregister (België).

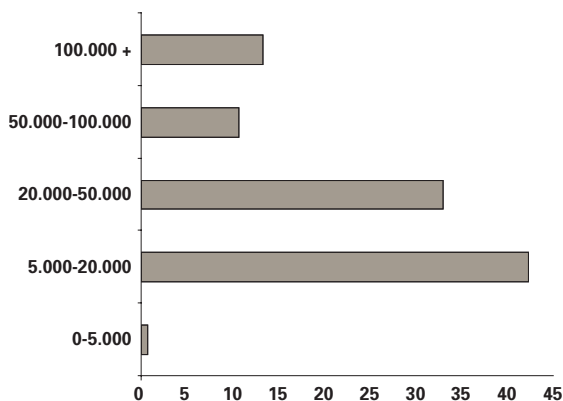
BEVOLKINGSDICHTHEID PER GEMEENTE

1.4 Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) per gemeente, op 1 januari 2003.
Bron: NIS, Rijksregister.

1.000 tot 3.170	(31)
700 tot 1.000	(27)
400 tot 700	(88)
200 tot 400	(116)
50 tot 200	(46)

BEVOLKING NAAR GROOTTEKLASSE VAN GEMEENTEN

1.5 Verdeling van de bevolking naar grootteklasse van de gemeente, op 1 januari 2003, in %. Bron: NIS, Rijksregister.

Bevolking en bevolkingsdichtheid

Het Vlaamse Gewest telt nagenoeg 6 miljoen inwoners. Op 100 inwoners in België leven er 58 in het Vlaamse Gewest. Er zijn ongeveer 80.000 meer vrouwen (50,7% van de totale bevolking) dan mannen (49,3%). Tussen 1990 en 2003 groeide de bevolking elk jaar licht aan. In die periode nam het aantal inwoners toe met een kwart miljoen.

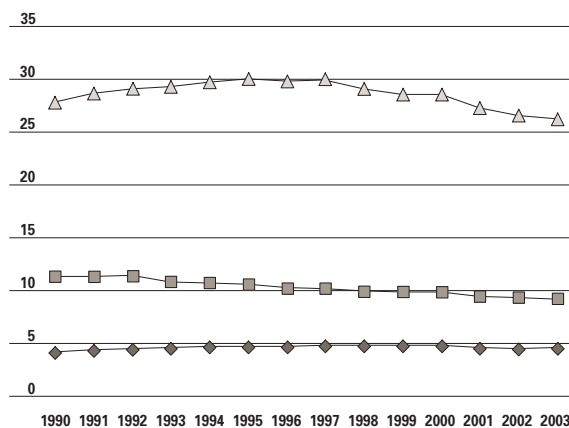
De **bevolkingsdichtheid** stijgt ruim uit boven het Belgische cijfer en bedraagt meer dan het dubbele van de bevolkingsdichtheid in het Waalse Gewest. Vooral de provincies Antwerpen, Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen kennen een hoge densiteit. Een kwart van de bevolking woont in een stad met minstens 50.000 inwoners, driekwart in een middelgrote gemeente met 5.000 tot 50.000 inwoners en niet eens één procent in een kleine gemeente met minder dan 5.000 inwoners.

Buitenlandse bevolking

Geen vijf procent van de bevolking van het Vlaamse Gewest is geregistreerd als **buitenlander**. Asielzoekers worden hier evenwel niet meegeteld. Het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben een hoger percentage, maar dat cijfer nam de voorbije jaren wel af, vooral in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Het percentage buitenlanders verschilt overigens sterk per gemeente. De enclave Baarle-Hertog spant duidelijk de kroon (40%), op afstand gevolgd door grensgemeenten met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg en tal van gemeenten in de

BUITENLANDSE BEVOLKING PER GEWEST

1.6 Evolutie van de buitenlandse bevolking tussen 1990 en 2003, per gewest, op 1 januari van het jaar, in %. Bron: NIS, Rijksregister.

Vlaamse Rand rond Brussel.

Meer dan de helft van de Vlaamse gemeenten telt echter geen twee procent buitenlanders en een kwart niet eens één procent. De topvijf onder de grotere steden is Genk (15,6%), Antwerpen (11,3%), Leuven (10,1%), Gent (6,6%) en Mechelen (6,4%). Nederlanders vormen duidelijk de grootste groep onder de buitenlanders en hun aantal nam tussen 1995 en 2003 fors toe. In dezelfde periode daalde het aantal Turkse en Marokkaanse inwoners, wat samenhangt met de recente naturalisatiewetten.

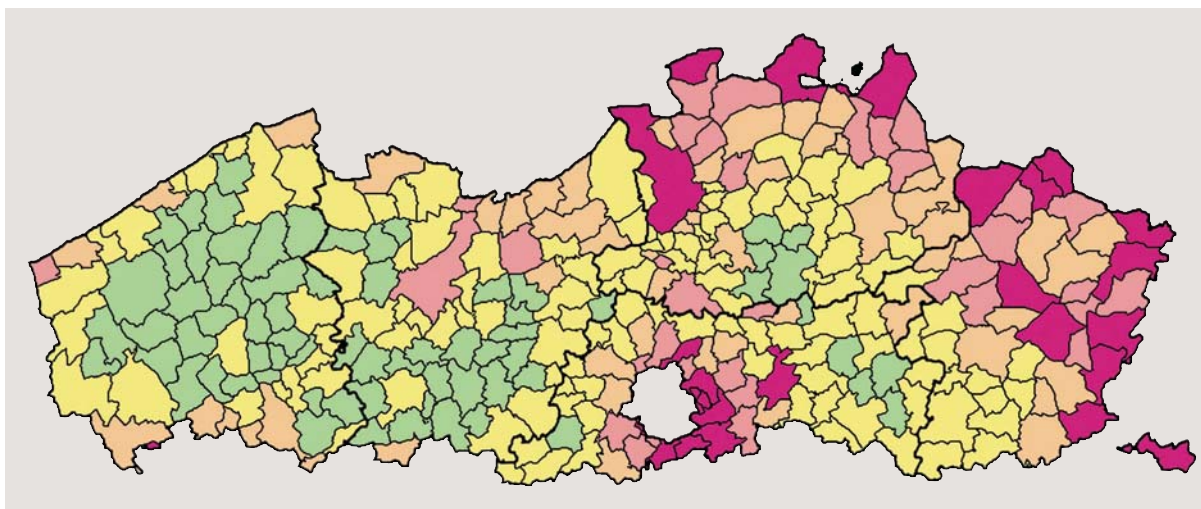
Bevolkingspiramide en vooruitzichten

De bevolkingspiramide toont het typische profiel van een verouderde bevolking: een zware top en een smalle basis. Opvallend is ook het hoge aantal vrouwen boven de 70 jaar.

De **veroudering** van de totale bevolking zet zich door. Hierin vinden twee bewegingen tegelijk plaats: een **ontgroening** en een **vergrijzing**. Anders gezegd: het aandeel van de groep jonger dan twintig in de bevolking krimpt terwijl het aandeel van vijftenzestigplussers stijgt.

De **afhankelijkheidsgraad** toont de verhouding tussen de niet-actieve en de potentieel actieve leeftijdsgroepen. Deze verhouding zal de komende jaren min of meer op hetzelfde peil blijven, maar nadien zou volgens de prognoses de groep niet-actieven zwaarder gaan doorwegen. Dit is natuurlijk voor een deel te wijten aan de zogeheten grijze druk

BUITENLANDSE BEVOLKING PER GEMEENTE

1.7 Buitenlandse bevolking per gemeente, op 1 januari 2003, in %.
Bron: NIS, Rijksregister.

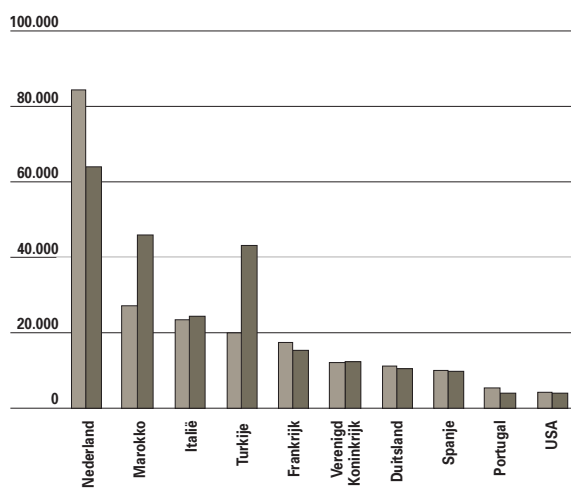
10 tot 40	(27)	1 tot 2,5	(121)
5 tot 10	(34)	0 tot 1	(72)
2,5 tot 5	(54)		

veroorzaakt door het toenemend aantal vijfenzestigplussers. Daarbij valt het groeiend aandeel 80-plussers op binnen de oudere bevolking. De bevolking op beroepsactieve leeftijd veroudert eveneens sterk. Belangrijk daarbij: de jonge leeftijdsgroep die zich de komende jaren op de arbeidsmarkt aandient zal kleiner zijn dan de groep die de pensioenleeftijd bereikt. De nood aan arbeidskrachten wordt hierdoor wellicht een maatschappelijk thema van eerste orde.

In vergelijking met de overige gewesten zijn er naar verhouding minder jongeren onder de twintig in het Vlaamse Gewest. Volgens prognose zal dat aandeel nog verder dalen, waardoor het Vlaamse Gewest de meest ontgroende regio blijft.

Het aandeel 65-plussers ligt thans op gelijke

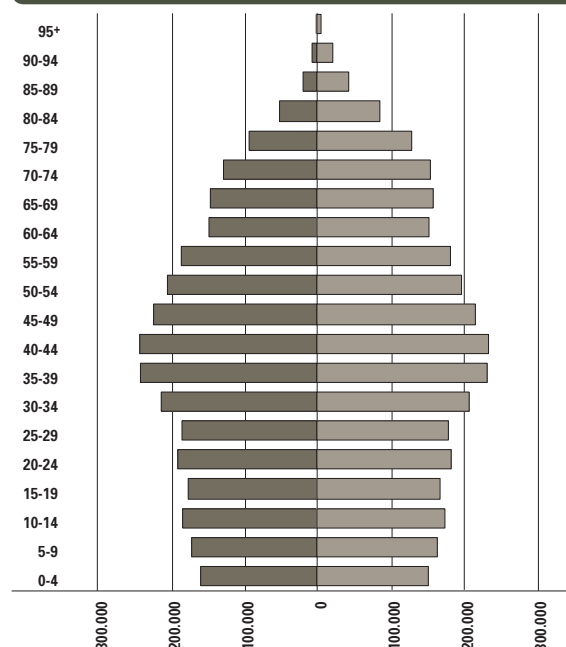
TOPTIEN VREEMDE NATIONALITEITEN

1.8 Toptien van vreemde nationaliteiten, op 1 januari 1995 en op 1 januari 2003.
Bron: NIS, Rijksregister.

2003	(darker bar)
1995	(lighter bar)

BEVOLKINGSPIRAMIDE

1.9 Bevolkingspiramide van de bevolking, op 1 januari 2003. Bron: NIS, Rijksregister.

mannen	(darker bar)
vrouwen	(lighter bar)

DEMOGRAFISCHE MATEN

TERM	BEPALING	1990	2000	2003	2010	2021
1. Veroudering	(65+)/((0-19))	57,8	72,6	77,3	84,9	107,6
a) Ontgroening	(0-19)/(totale bevolking)	24,6	23,1	22,4	21,6	20,2
b) Vergrijzing	(65+)/((totale bevolking))	14,2	16,7	17,4	18,3	21,7
2. Afhankelijkheidsgraad	((0-19)+(65+))/(20-64)	63,5	66,1	66,1	66,3	72,0
a) Groene druk	(0-19)/(20-64)	40,3	38,3	37,3	35,9	34,7
b) Grijs druk	(65+)/(20-64)	23,3	27,8	28,8	30,5	37,3
c) Veroudering binnen de veroudering	(80 en +)/(65+)	23,2	20,3	22,4	27,2	28,1
3. Doorstroming potentiële beroepsactieven (breed)	(10-24) / (50-64)	116,4	102,8	100,5	85,8	73,7
Doorstroming potentiële beroepsactieven (eng)	(20-24) / (55-59)	125,3	114,7	101,6	88,0	74,3
4. Veroudering bevolking op beroepsactieve leeftijd	(45-64)/(20-44)	60,9	67,5	71,6	86,9	92,2

1.10 Evolutie van de structuurcoëfficiënten van de bevolking, van 1990 tot 2003, met projecties voor 2010 en 2021, in %. Telkens op 1 januari, met leeftijdsgroepen in jaren. Bron: NIS, Rijksregister (gegevens voor 1990, 2000 en 2003); NIS, Mathematische demografie: Bevolkingsvooruitzichten 2000-2050 per arrondissement (vooruitzichten voor 2010, 2021); bewerking APS.

hoogte in de drie gewesten van het land (17%). Naar verwachting zal dit aandeel reeds de volgende jaren het sterkst toenemen in het Vlaamse Gewest, waar de vergrijzing nog duidelijker wordt. De bevolking van het Vlaamse Gewest zal de komende decennia eerst lichtjes toenemen (tot 6,175 miljoen in 2030) om nadien lichtjes te dalen (6,070 miljoen in 2050). In de beide overige gewesten van het land wordt een sterkere en aanhoudende stijging verwacht.

Geboorten en vruchtbaarheid

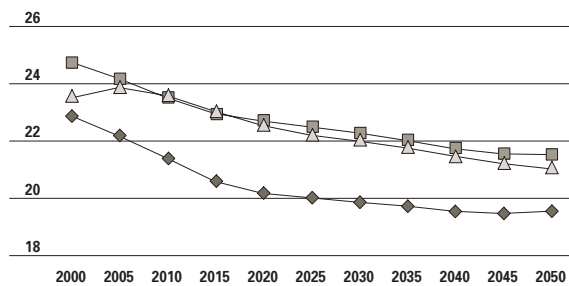
In 2002 daalde het aantal geboorten tot 59.725, een nieuw dieptepunt. Ter vergelijking: in het piekjaar 1964 werden nog meer dan 96.000 geboorten genoteerd. Het Vlaamse Gewest evolueerde van de kinderrijkste naar de kinderarmste regio in het land, gerekend per 1.000 inwoners.

In tegenstelling tot het Brussels Hoofdstedelijk en het Waalse Gewest bleef het bruto geboortecijfer het afgelopen decennium vrijwel constant dalen. Het totale vruchtbaarheidscijfer is in het Vlaamse Gewest kleiner dan in de overige gewesten: het aantal kinderen dat een vrouw gemiddeld kan verwachten ligt er het laagst. Binnen de EU-15 staat België voor het jaar 2000 midden in de klassering. Hierbij valt een aantal zuiderse landen op door bijzonder lage vruchtbaarheidscijfers.

Sterfte en levensverwachting

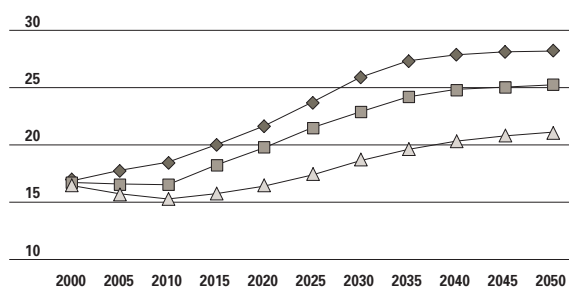
In 2002 overleden 57.925 inwoners van het Vlaamse Gewest, wat 1.404 sterfgevallen meer is dan het jaar

PROGNOSE ONTGROENING

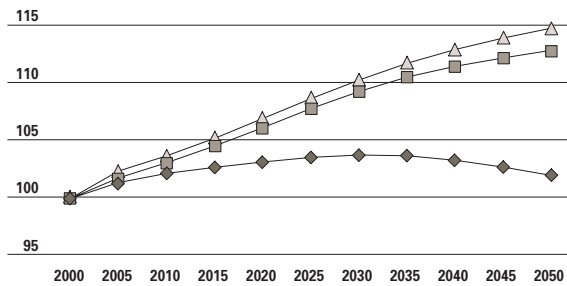
1.11 Het aandeel van jongeren (0-19 jaar) in de bevolking voor de periode 2000-2050 (telkens op 31 december), per gewest. Bron: 1) NIS (gegevens voor 2000); 2) NIS, Mathematische demografie: Bevolkingsvooruitzichten 2000-2050 per arrondissement (vooruitzichten 2005-2050); bewerking APS.

PROGNOSE VERGRIJZING

1.12 Het aandeel van ouderen (65 jaar en ouder) in de bevolking voor de periode 2000-2050 (telkens op 31 december), per gewest. Bron: 1) NIS (gegevens voor 2000); 2) NIS, Mathematische demografie: Bevolkingsvooruitzichten 2000-2050 per arrondissement (vooruitzichten 2005-2050); bewerking APS.

PROGNOSE AANGROEI BEVOLKING

1.13 Prognose van de relatieve aangroei van de bevolking voor de periode 2000-2050 (telkens op 31 december), per gewest, met index 31/12/2000 = 100.
Bron: 1) NIS (gegevens voor 2000); 2) NIS, Mathematische demografische bevolkingsvooruitzichten 2000-2050 per arrondissement (vooruitzichten 2005-2050); bewerking APS.

daarvoor. Het **bruto sterftecijfer**, dat het aantal sterfgevallen uitdrukt per 1.000 inwoners, is van alle gewesten het laagst in het Vlaamse Gewest. Over een langere periode bekeken, versmalt het verschil met de andere gewesten.

Een bruto sterftecijfer heeft wel het euvel dat de leeftijdsopbouw van de bevolking een belangrijke rol speelt. Hoe ouder een bevolking, hoe hoger het bruto sterftecijfer.

De levensverwachting bij geboorte geeft dan ook

een correcter beeld. Niettemin is ook dit cijfer duidelijk het hoogst voor het Vlaamse Gewest, en daarbinnen voor de provincie Vlaams-Brabant. Vrouwen kunnen in alle gewesten rekenen op meer levensjaren dan mannen, in doorsnee bijna zes jaar meer in het Vlaamse en zelfs zeven jaar meer in Waalse Gewest.

Buitenlandse migratie

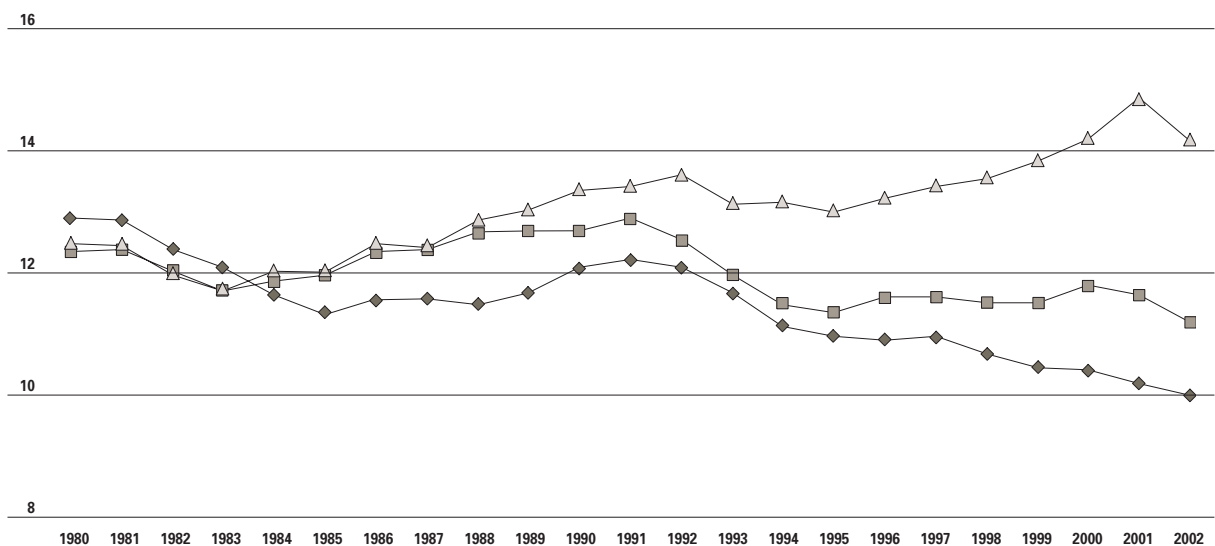
De jongste jaren stijgt de immigratie vanuit het buitenland naar het Vlaamse Gewest licht maar aanhoudend. De emigratie naar het buitenland blijft daarentegen vrijwel ongewijzigd. Dat leidt tot een steeds toenemende aangroei van de bevolking door **externe of buitenlandse migratie**. In 2002 zorgde dit voor een netto aangroei met nagenoeg 14.000 eenheden.

Bekeken per 1.000 inwoners ligt de netto aangroei van de bevolking uit externe migratie lichtjes hoger in het Vlaamse Gewest dan in het Waalse. In de hoofdstad is dit cijfer flink hoger en vertoont de curve bredere schommelingen.

Binnenlandse migratie

Er verhuizen meer inwoners vanuit het Vlaamse naar het Waalse Gewest dan omgekeerd. Voor 2002 zorgden deze twee bewegingen samen voor 1.598 inwoners minder.

BRUTO GEBORTECIJFER

1.14 Evolutie bruto geboortecijfer (jaarlijks aantal geboorten per 1.000 inwoners), per gewest, van 1980 tot 2002.
Bron: NIS, Rijksregister.

Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—
Brussels Hoofdst. Gewest —△—

TOTAAL VRUCHTBAARHEIDSCIJFER

	TVC
Spanje	1,23
Italië	1,24
Griekenland	1,29
EU15	1,48
Vlaams Gewest	1,56
België	1,66
Waals Gewest	1,72
Brussels Hoofdst. Gewest	1,75
Luxemburg	1,78
Frankrijk	1,88
Ierland	1,89

1.15 Totaal vruchtbaarheidscijfer voor de EU15, de topdrie en bodemdrie lidstaten, België (jaar 2000) en de drie gewesten (jaar 1999).
Bron: 1) gemiddelde EU15, België en topdrie en bodemdrie lidstaten: Eurostat; 2) gewesten van België: Deboosere P. et al., 2000, p.7, tabel 2.
Noot: het betreft schattingen, behalve voor Luxemburg.

Daartegenover trekken jaarlijks minder inwoners vanuit het Vlaamse Gewest naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan omgekeerd. In 2002 zorgde dit voor 4.754 extra inwoners. Samengenomen leidt dit tot een positieve inter-gewestelijke migratiebalans voor het Vlaamse Gewest.

LEVENSV ERWACHTING BIJ GEBORTE

	MANNEN	VROUWEN
Vlaams Gewest	76,11	82,02
Vlaams-Brabant	76,48	82,37
West-Vlaanderen	76,10	82,33
Limburg	76,20	82,08
Antwerpen	76,32	81,79
Oost-Vlaanderen	75,48	81,71
Waals Gewest	73,41	80,60
Brussels Hoofdst. Gewest	74,99	81,39

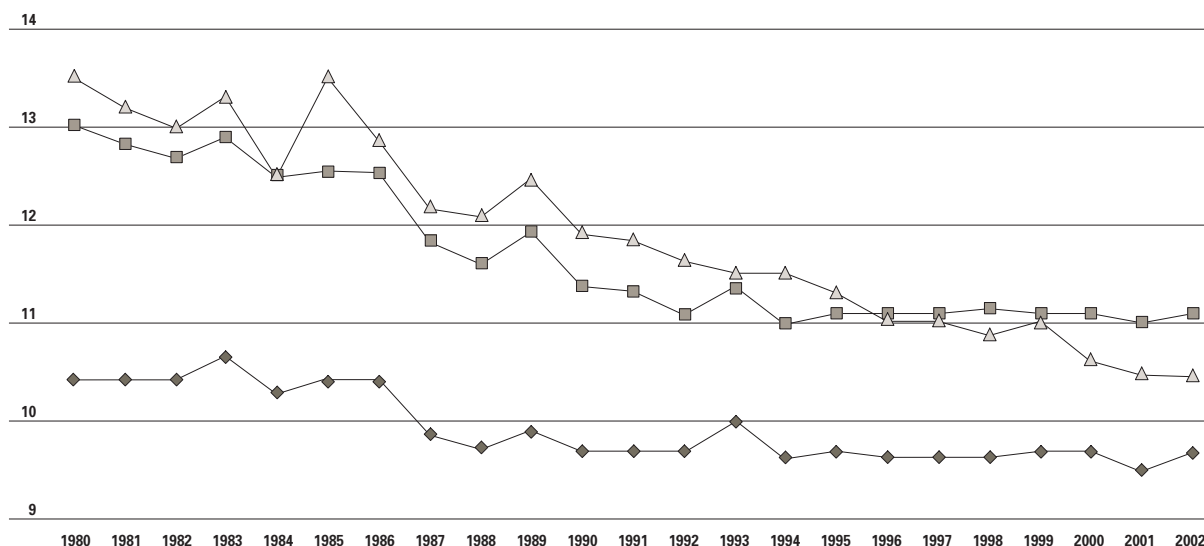
1.17 Levensverwachting bij de geboorte (in jaren), voor de periode 1999/2001 (driejaarlijkse sterftetafel), per gewest en per Vlaamse provincie.
Bron: NIS, Mathematische demografie.

Bevolkingsgroei

Bekijken we de componenten van de bevolkingsgroei, dan komt de aangroei uit externe migratie thans vooraan, met de aangroei uit intergewestelijke migratie en de natuurlijke aangroei op een bescheiden tweede en derde plaats.

Voor de drie grootste steden samengenomen komt de aangroei door migratie zelfs exclusief op rekening van de buitenlandse inwijking.

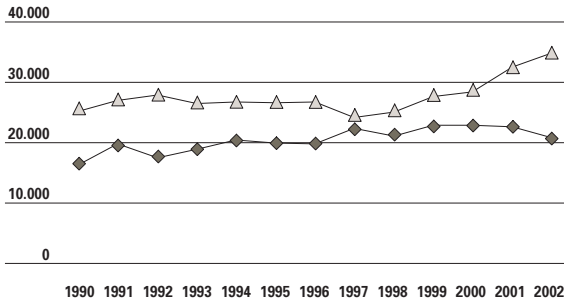
BRUTO STERFTECIJFER

1.16 Evolutie van het bruto sterftecijfer (jaarlijks aantal overlijdensgevallen per 1.000 inwoners), per gewest, van 1980 tot 2002. Bron: NIS, Rijksregister.

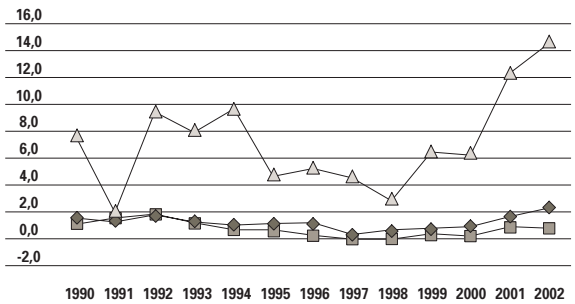
Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—
Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

MIGRATIE VAN EN NAAR HET BUITENLAND

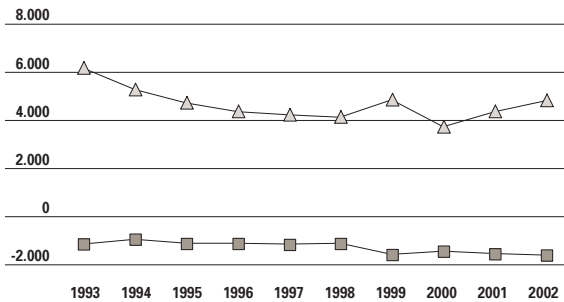
1.18 Evolutie van de jaarlijkse immigratie en emigratie van en naar het buitenland (met correctie voor de herinschrijvingen en ambtshalve schrappingen), Vlaams Gewest, van 1990 tot 2002, absolute aantallen. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

EXTERN MIGRATIESALDO

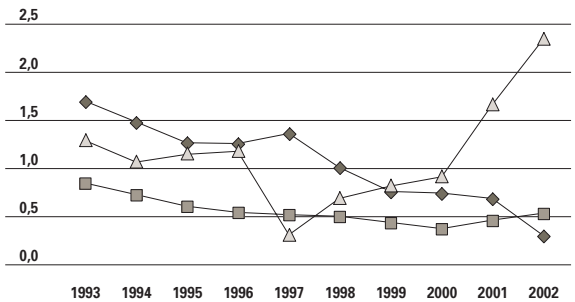
1.19 Evolutie van de externe migratiesaldi (van de migratie van en naar het buitenland), per gewest, van 1990 tot 2002, cijfers pro mille. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

INTERGEWESTELIJK MIGRATIESALDO

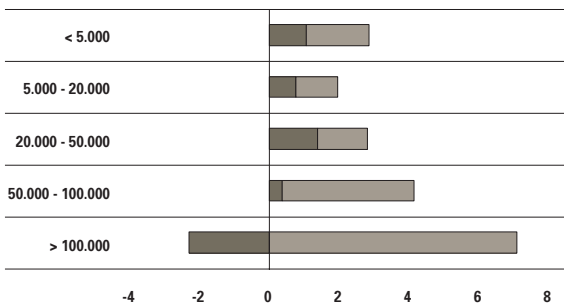
1.20 Evolutie van de jaarlijkse inter-gewestelijke migratiesaldi voor de drie gewesten, van 1993 tot 2002, absolute aantallen. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

COMPONENTEN BEVOLKINGSGROEI

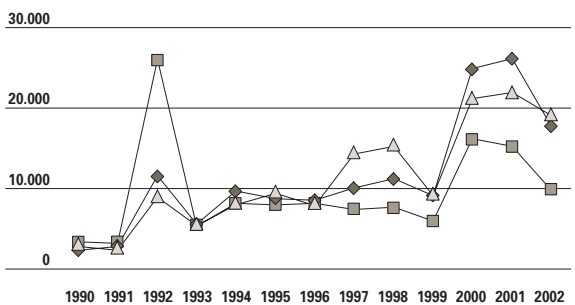
1.21 Evolutie van de natuurlijke aangroei en de aangroei uit externe en intergewestelijke migratie, Vlaams Gewest, van 1993 tot 2002, cijfers pro mille. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

MIGRATIE SALDI PER TYPE GEMEENTE

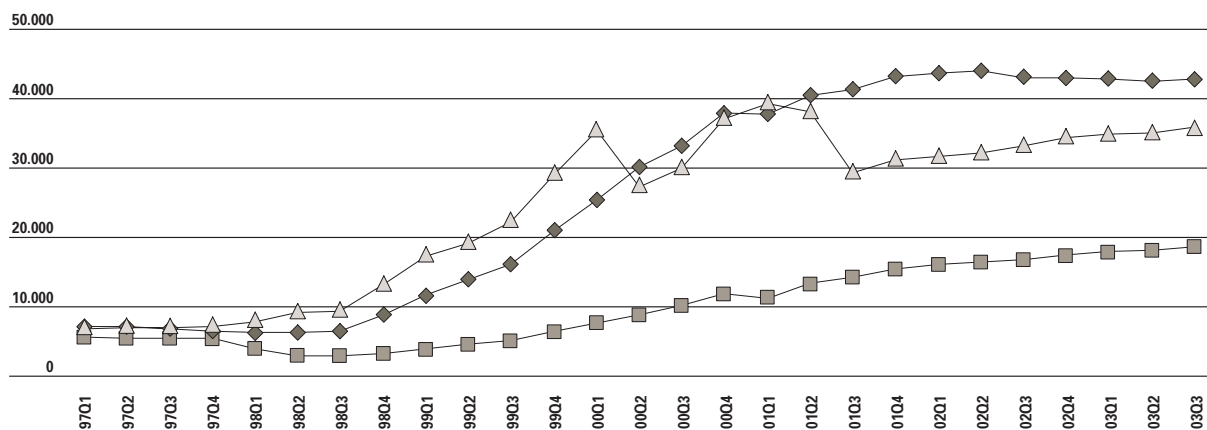
1.22 Intern (of binnenlands) en extern (buitenlands) migratiesaldo naar bevolkingsomvang van de gemeente, in 2002, in promille (berekend op de gemiddelde jaarbevolking). De externe migratie werd gecorrigeerd voor 'herinschrijvingen' en 'ambtshalve schrappingen'. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

NATURALISATIE TOT BELG

1.23 Evolutie van de naturalisatie tot Belg per gewest, van 1990 tot 2002, absolute aantallen. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

ASIELZOEKERS

1.24 Evolutie van het totale aantal ingeschreven asielzoekers per gewest, kwartaalcijfers van 1/1/97 tot 1/7/03, met tellingen aan het begin van elk kwartaal. Bron: Rijksregister, Statistiek van de ingeschreven personen in het Wachtregister. Noot: cijfers voor 1997-2000 volgens extractie november 2000; cijfers voor 2001-2003 volgens extractie september 2003.

Naturalisatie tot Belg

In de periode 2000-2002 hebben zich 68.445 inwoners van vreemde afkomst en woonachtig in het Vlaamse Gewest laten naturaliseren tot Belg. Dit komt overeen met de bevolking van een middelgrote stad zoals Hasselt of Sint-Niklaas. In de loop van het jaar 2002 liep het aantal naturalisaties in alle gewesten ietwat terug. Niettemin blijft het aantal in elk gewest hoger dan in de jaren voor het in voege treden van de versoepelde naturalisatieprocedure.

Asielzoekers

Het aantal ingeschreven asielzoekers steeg sterk op het einde van de jaren negentig, maar is nu gestabiliseerd tussen de 40.000 en 45.000 eenheden. Het

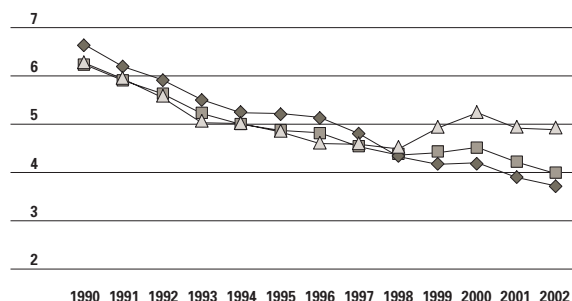
Vlaamse Gewest vangt ruim dubbel zoveel asielzoekers op als het Waalse Gewest, maar niet veel meer dan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Huwelijken en echtscheidingen

Het ja-woord klinkt steeds minder vaak in zowel het Vlaamse als het Waalse Gewest. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen kent het aantal huwelijken de voorbije jaren een remonte, of alvast een stagnatie.

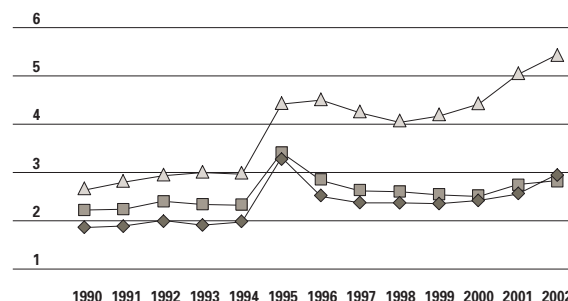
Het aantal echtscheidingen per duizend inwoners volgt een ander patroon. Door de versoepeling van de echtscheidingsprocedure met wederzijdse toestemming in 1995 viel dat jaar in alle gewesten een

HUWELIJKEN

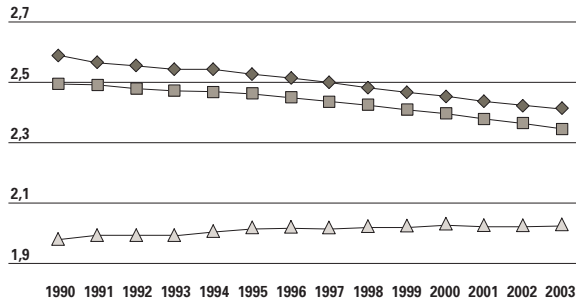
1.25 Evolutie van het aantal huwelijken, van 1990 tot 2002, per gewest, cijfers per duizend inwoners. Bron: NIS, Rijksregister.

ECHTSCHIEDINGEN

1.26 Evolutie van het aantal echtscheidingen, van 1990 tot 2002, per gewest, cijfers per duizend inwoners. Bron: NIS, Rijksregister.

AANTAL PERSONEN PER PRIVAAT HUISHOUDEN

1.27 Evolutie van het aantal personen per privaat huishouden, van 1990 tot 2003 (op 1 januari), per gewest. Bron: NIS, Rijksregister.

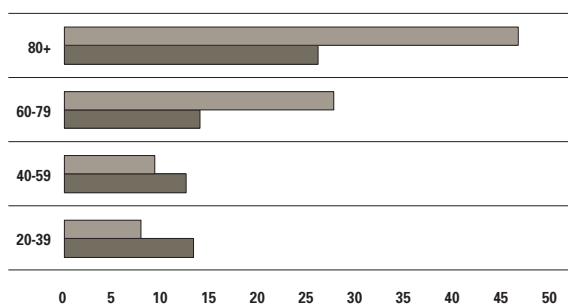
Vlaams Gewest —◆—
 Waals Gewest —■—
 Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

forse toename te zien. Na die piek daalde het aantal echtscheidingen, vooral in het Vlaamse en Waalse Gewest, om nadien opnieuw lichtjes toe te nemen.

Huishoudens

Begin 2003 telde het Vlaamse Gewest ruim 2,46 miljoen private huishoudens. Dit betekent sinds 1990 een aangroei met 11,9%. De bevolking in private huishoudens steeg eveneens, tot 5,92 miljoen, maar wel aan het lagere tempo van 4,2%. Beide evoluties samen duiden op een verdere gezinsverdunding. In 1990 telde een doorsnee particulier huishouden nog 2,59 personen. Op 1 januari 2003 was dit gedaald tot 2,41 personen. Het Waalse Gewest kent een parallelle evolutie, maar het gemiddeld aantal personen per particulier huishouden ligt iets lager dan in het Vlaamse Gewest. In een

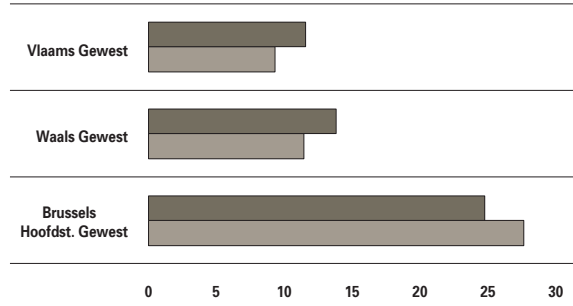
ALLEENSTAANDEN

1.29 Percentage alleenstaanden per leeftijds- en geslachtsgroep, op 1 januari 2002. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS, door afleiding uit de bevolkingskubus 2002 van het MIS-team, departement WVC.

mannen —■—
 vrouwen —■—

ALLEENSTAANDEN

1.28 Percentage alleenstaanden in de totale bevolking, per gewest, op 1/01/1990 en 1/01/2003. Bron: NIS, Rijksregister.

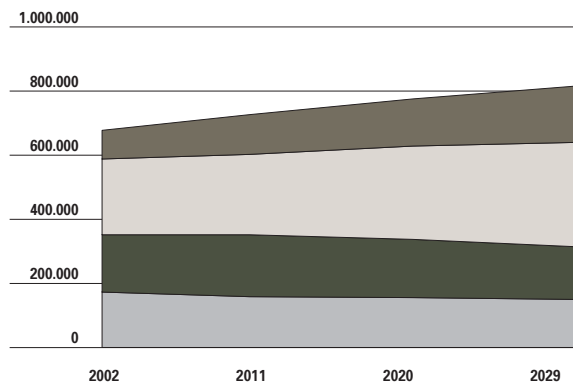
2003 —■—
 1990 —■—

grootstad als Brussel zijn de huishoudens in doorsnee beduidend kleiner, maar hier liet zich in het laatste decennium geen verdere neergang meer optekenen.

Alleenstaanden

Het Vlaamse Gewest telde op 1 januari 2003 bijna 700.000 alleenstaanden, althans volgens de officiële registratie. 11,6% in de totale bevolking is dan alleenstaand. In het Waalse Gewest ligt het aandeel iets hoger (14%) terwijl het Brussels Hoofdstedelijk Gewest naar verhouding dubbel zoveel alleenstaanden telt (25%). Sinds 1990, is het aandeel

PROGNOSE ALLEENSTAANDEN

1.30 Prognose van het aantal alleenstaanden in de bevolking. Waarneming leeftijdsstructuur bevolking Vlaams Gewest op 1/01/2002, voorspelde leeftijdsstructuur volgens NIS-projecties op 31/12/2010, 2020 en 2030. Berekening alleenstaanden per leeftijdsgroep op 1/01/2002 door afleiding uit de bevolkingskubus 2002 van het MIS-team (departement WVC), met toepassing van deze proporties op de voorspelde leeftijdsstructuur van de vermelde jaren. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

80+ —■—
 60-79 —■—
 40-59 —■—
 20-39 —■—

alleenstaanden in de bevolking toegenomen in het Vlaamse en het Waalse Gewest, maar gedaald in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In alle gewesten zijn er naar verhouding meer alleenstaande vrouwen dan mannen. Voor het Vlaamse Gewest gaat het om respectievelijk 12,6% en 10,7%. Zestig jaar blijkt hierin een scharnierleeftijd. Onder die leeftijdsgrens zijn er verhoudingsgewijs meer alleenstaande mannen dan vrouwen. Nadien nemen de alleenstaande vrouwen de bovenhand.

Tegen 2030 zou het aantal alleenstaanden stijgen met 139.000. Het betreft hier wel een bodemschatting, omdat daar bovenop nog het effect komt van het frequenter uiteengaan van (huwelijks)partners en misschien ook van het 'bewust alleen blijven' als nieuwe leefvorm.

VOOR MEER INFORMATIE

Bronnen

- Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudiën (CBGS), Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Welzijn, Gezondheid en Cultuur (WVC), Markiesgebouw, Markiesstraat 1, 1000 Brussel.
Webstek: <http://www.cbgs.be>
 - Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS), Federale Ministerie van Economische Zaken, Leuvenseweg 44/46, 1000 Brussel.
Webstek: <http://www.statbel.fgov.be>
 - Eurostat, European Social Statistics, Theme 3: Demography, 2002.
 - Deboosere P, Lesthaeghe R, Surkyn J. Evolutie van de nationale, regionale en gemeentelijke vruchtbaarheidsniveaus in België, 1989-1999. Working Paper Steunpunt voor Demografie, 2000-7, Brussel, VUB, 2000.
-

1.2 Macro-economische context

hoofdstuk 1

Blikvangers

- Het Vlaamse BBP per inwoner, gecorrigeerd voor pendelarbeid, bedroeg circa 25.600 euro koopkrachtpariteiten in 2000. Dit is hoger dan in de drie buurlanden samen. Een aantal Europese groeiregio's scoren hoger.
- De Vlaamse economie kent een hoge arbeidsproductiviteit. Deze kwam in het verleden vooral tot stand door arbeidsbesparingen (loonkost) en een grotere kapitaalinzet per werknemer. Dit proces kan niet onverminderd doorgaan. Nu reeds zijn er groeiregio's in Europa die even arbeidsproductief zijn.
- De bruto-investeringen bedroegen 20,9% van het BBP in 2002. Dit is relatief hoog.
- Buitenlandse bedrijven of vestigingen waren goed voor circa 16% van de werkgelegenheid en 20% van de toegevoegde waarde in 2000.
- De Vlaamse groeisectoren dragen veelal een kennisintensief karakter. Het zijn echter niet deze groeisectoren die de zwaargewichten zijn in tewerkstelling of toegevoegde waarde.

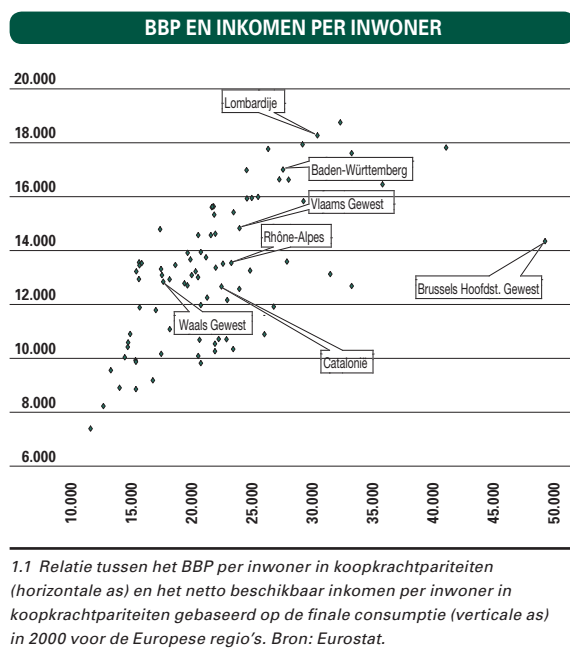
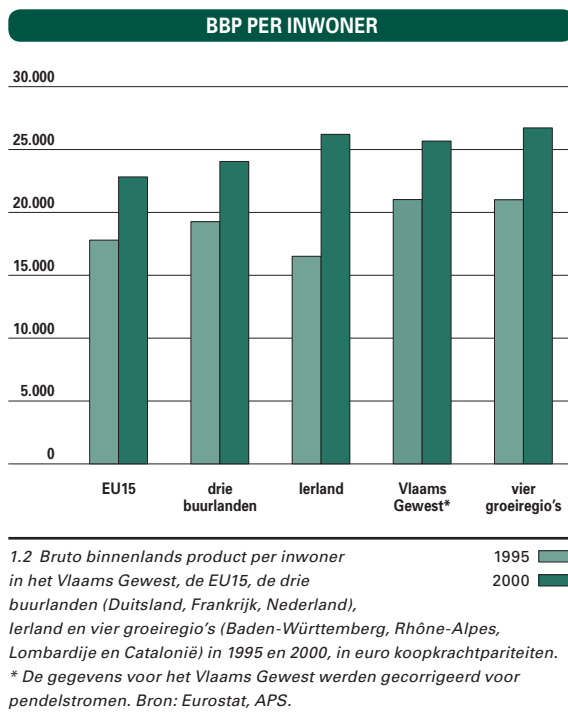
Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/macro-economisch

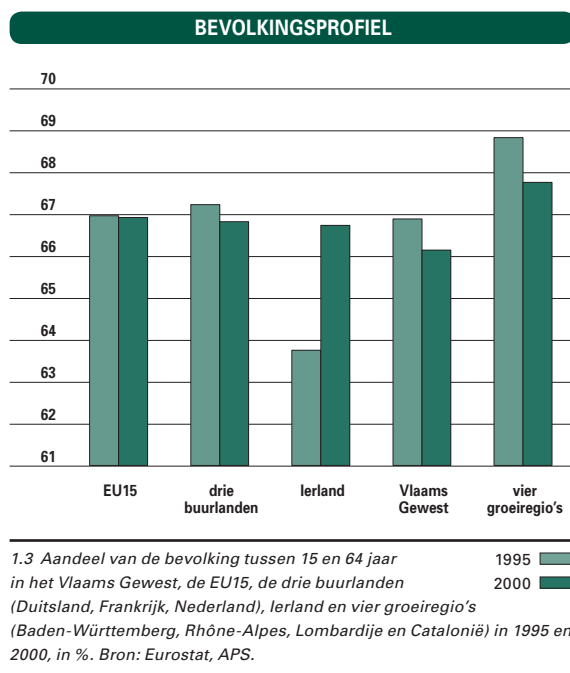
Het Vlaamse Gewest is een welvarende regio. Onze welvaart is in belangrijke mate te danken aan de snelle economische vooruitgang in wat de gouden jaren zestig genoemd werden. De groei van de Vlaamse economie nam een hoge vlucht. Belangrijke buitenlandse multinationals kozen het Vlaamse Gewest als vestigingsplaats om een productiestructuur neer te zetten. De centrale ligging binnen Europa, de havens, de wegeninfrastructuur die uitgebouwd werd en een degelijk geschoolde beroepsbevolking zijn belangrijke troeven. Het Vlaamse Gewest mag echter niet berusten in de opgebouwde welvaart. Zoals hierna zal blijken zijn ook andere landen en regio's in opgang. Wat bepaalt onze welvaart en wat zijn de sterke en zwakke punten? De analyse is in belangrijke mate gebaseerd op de bevindingen van het Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

Het bruto binnenlands product

Het **bruto binnenlands product** (BBP) is een veel gebruikte financiële maat voor de goederen en diensten die een land of regio voortbrengt. Het BBP van het Vlaamse Gewest bedroeg 23.971 euro koopkrachtpariteiten (kkp) per inwoner in 2000. Dat was goed voor een 26ste plaats op een rangschikking van 85 Europese regio's, drie plaatsen lager dan vijf jaar eerder.

Het BBP meet de activiteiten die op het grondgebied van een land of regio worden verricht, ongeacht waar de productiefactoren arbeid en kapitaal vandaan komen. De kwart miljoen inwoners van het Vlaamse Gewest die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werken, blijven dus buiten de Vlaamse cijfers (zij dragen bij tot het BBP van het Brusselse Gewest, maar nemen hun inkomen mee

naar huis). Dit verklaart ook waarom het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de koppositie inneemt in deze rangschikking.

Daarom kijken we ook naar het netto beschikbare inkomen. Voor het Vlaamse Gewest bedroeg dit 14.820 euro kkp (gebaseerd op de finale consumptie) in 2000. Dit is goed voor een 21ste plaats op 82 Europese regio's (zonder Luxemburg en Oostenrijk). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest komt op een 26ste plaats wat haar afhankelijkheid van arbeidskrachten uit de andere gewesten illustreert.

Om een goed zicht te krijgen vergelijken we het Vlaamse Gewest met welgekozen referentiegebieden. Naast het gemiddelde van de EU15 dienen daarvoor de drie buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) en ook Ierland omdat dit land gedurende de laatste 10 jaar een uitzonderlijke groeiprestatie neerzette.

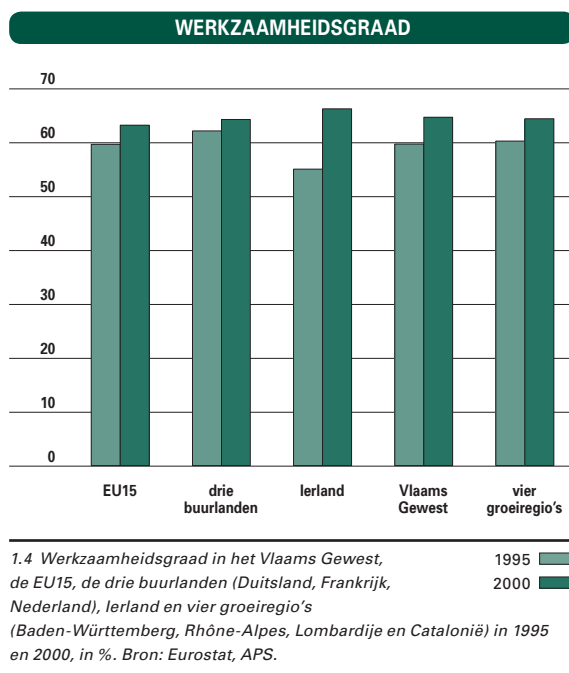
Verder vergelijken we het Vlaamse Gewest ook met vier Europese regio's met een sterke economische dynamiek: Baden-Württemberg (Duitsland), Rhône-Alpes (Frankrijk), Lombardije (Italië) en Catalonië (Spanje).

Het Vlaamse BBP per inwoner werd gecorrigeerd voor **pendelaars** die buiten het gewest werken. Dit laat een meer zinvolle vergelijking toe met de referentiegebieden. Deze schatting levert een BBP per hoofd op van 25.582 euro kkp in 2000. Met deze indicator scoort het Vlaamse Gewest beter dan de drie buurlanden of het Europese gemiddelde. De vier groeiregio's hebben gemiddeld een groter BBP per hoofd. Ook Ierland scoort hoger. In 1995 bekleedde het Vlaamse Gewest nog een koppositie in vergelijking met deze referentielanden of -regio's. Vooral de forse toename van het Ierse BBP springt in het oog.

De score in het BBP hangt af van drie deelcomponenten van het BBP: het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd, de werkzaamheidsgraad en de arbeidsproductiviteit.

De **bevolking op beroepsactieve leeftijd**, de leeftijdsgroep van 15 tot 64 jaar, is in het Vlaamse Gewest goed voor 66,2% van de totale bevolking.

In de hele EU15 en in de gekozen benchmarkgebieden ligt dit percentage hoger. Deze factor is overal gedaald sedert 1995, met uitzondering van Ierland. Deze indicator verandert slechts geleidelijk in de tijd en mag men voor de komende jaren als een stabiel gegeven beschouwen.

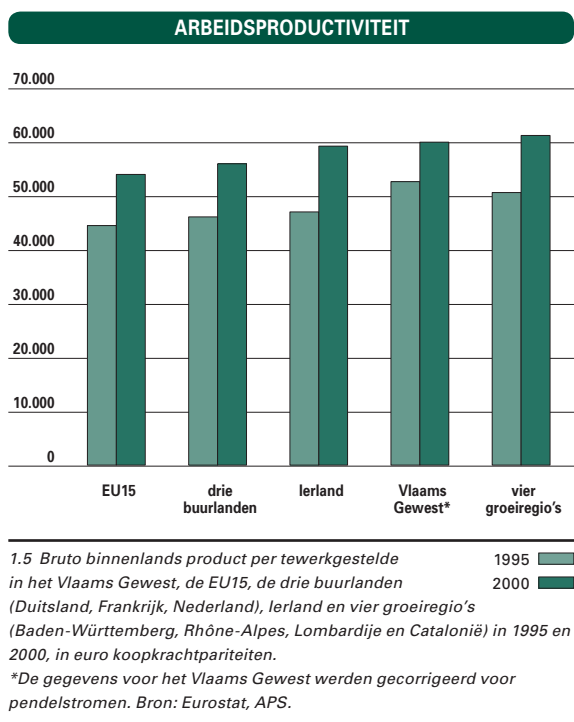
De **werkzaamheidsgraad** lag in 2000 in het Vlaamse Gewest nauwelijks hoger dan globaal in de vier groeiregio's. Frankrijk heeft een lagere werkzaamheidsgraad. Duitsland, Nederland en Ierland een hogere.

Deze werkzaamheidsgraad verhogen is een belangrijke Vlaamse beleidsdoelstelling. Vooral bij de jongere en oudere leeftijdsklassen is nog een inhaalbeweging mogelijk.

De activiteitsgraad, dit is het percentage van de beroepsbevolking in de leeftijdsgroep tussen 15 en 64 jaar scoort behoorlijk laag in het Vlaamse Gewest. Het percentage werkenden in de beroepsbevolking daarentegen is vrij hoog, wat natuurlijk gekoppeld is aan de relatief lage werkloosheid. De werkzaamheidsgraad is overal toegenomen in vergelijking met 1995. Opnieuw valt de sterke stijging in Ierland op, te wijten aan de groeidynamiek van dit land.

De **arbeidsproductiviteit** is met circa 58.900 euro kkp in 2000 hoog te noemen. Dit is geen eenmalige opflakking. De arbeidsproductiviteit is in het Vlaamse Gewest steeds hoog geweest. Door de hoge loonkost zagen ondernemers zich gedwongen om arbeidsbesparende technieken in te zetten, zodat de kapitaalinzet per werknemer hoog was.

Dit komt verder meer uitvoerig aan bod. Toch is onze traditionele toppositie over de jaren heen verslechterd. In 1995 stond het Vlaamse Gewest bovenaan de rangschikking. Vijf jaar later

gaan de vier groeiregio's het Vlaamse Gewest globaal voorbij en komt Ierland duidelijk in de buurt. Dit betekent dat onze arbeidsproductiviteit steeds minder een troef is.

In vergelijking met onze drie buurlanden blijkt dat niet de **economische structuur** aan de basis ligt van de Vlaamse productiviteit. Het is eerder de gemiddelde productiviteit in alle individuele sectoren die het verschil maakt. Ten opzichte van Ierland zijn de verschillen miniem. De vier groeiregio's halen gemiddeld voordeel uit hun economische structuur, wat gedeeltelijk teniet gedaan wordt door een lagere gemiddelde productiviteit in de individuele sectoren dan in het Vlaamse Gewest.

Productiemiddelen en -processen

Het Vlaamse BBP zou 40% hoger kunnen liggen, mocht men de beschikbare **productiefactoren** efficiënter benutten. Ierland en Lombardije weten met de huidige inzet van hun productiemiddelen naar verhouding meer te bereiken. Ook Nederland en Duitsland kampen met een zeker efficiëntieverlies. Hiervoor werd reeds duidelijk dat de arbeidsproductiviteit in het Vlaamse Gewest relatief hoog is. De inefficiëntie is dus te wijten aan andere factoren.

Deze vaststelling is des te belangrijker omdat de hoge Vlaamse arbeidsproductiviteit vooral tot stand kwam door de substitutie van arbeid door kapitaal. Dit proces is vandaag dermate gevorderd dat er nog weinig ruimte overblijft om op deze wijze nog meer productiviteitswinst te realiseren. Andere groeiregio's en Ierland wisten de afgelopen jaren trouwens hun arbeidsproductiviteit op te drijven en komen in de buurt van of zelfs hoger dan het Vlaamse Gewest. Het is dan ook noodzakelijk om alle productiefactoren efficiënt in te zetten. Hierna komt aan bod hoe het Vlaamse Gewest presteert op een hele reeks parameters die de concurrentiekracht van de economie uitmaken.

Productiefactoren

Het Vlaamse Gewest beschikt omzeggens niet over natuurlijke rijkdommen. Een belangrijke troef is de centrale ligging in West-Europa. Deze troef kon het Vlaamse Gewest in het verleden uitspelen om een groot aantal vestigingen van buitenlandse ondernemingen aan te trekken. Ook vandaag nog is deze gunstige ligging een voordeel voor het Vlaamse Gewest, zij het dat met de verdere uitbreiding van de Europese Unie het zwaartepunt (zuid)oostwaarts verschuift.

De kapitaalvoorraad is een belangrijke inputfactor voor de realisatie van het BBP. De bruto-**investeringen** (of bruto vaste kapitaalvorming) geven vorm aan de toekomstige productiecapaciteit. De bruto-investeringen in verhouding tot het BBP kunnen voor het Vlaamse Gewest geraamd worden op 20,9% in 2002. Dit is hoger dan in België als geheel en onze drie buurlanden met uitzondering van Nederland. De subcategorie van de private investeringen is relatief hoog in het Vlaamse Gewest. In vergelijking met onze buurlanden, Ierland of de vier groeiregio's scoort enkel Rhône-Alpes hoger. Er is geen informatie beschikbaar over overheidsinvesteringen op regionaal niveau. Voor België blijkt deze alvast op een vrij laag peil te liggen.

Qua type investeringen scoort België goed in de uitrustingsinvesteringen. Dit is natuurlijk te wijten aan de belangrijke substitutie van arbeid door kapitaal in ons land. Anderzijds bevinden ICT-investeringen van bedrijven zich op een relatief laag niveau in België. In Ierland zijn vooral de overheidsinvesteringen hoog in verhouding tot het BBP. Ze stegen aanzienlijk in de periode 1995-2001 en werden ondersteund door de Europese Structuurfondsen.

De transportinfrastructuur is goed ontwikkeld en is één van de best uitgebouwde van Europa. Zee- en luchthavens vormen een belangrijke troef. Toch

kampt ons infrastructuurnetwerk met problemen. Het autowegennet slibt dicht, maar dat fenomeen doet zich ook voor in andere Europese landen. Daarnaast blijven noodzakelijke onderhoudswerken uit als gevolg van de dalende overheidsinvesteringen.

Een bijzondere vermelding verdient de ICT-infrastructuur die een steeds groter belang krijgt en nu ook als een competitief element beschouwd wordt. De internettoegang van bedrijven ligt in het Vlaamse Gewest boven het Europese gemiddelde. Sommige kwalitatieve aspecten, zoals de aanwezigheid van transactionele websites, kan niettemin beter. Circa 36% van de gezinnen heeft een internetaansluiting waarmee het Vlaamse Gewest zich onder het niveau van de meeste andere EU-landen bevindt. De breedbandtechnologie is evenwel meer doorgedrongen in het Vlaamse Gewest.

De werkzaamheidsgraad ligt laag bij de jongste en oudste leeftijdsgroepen. Dit komt door de langere leerplicht en het systeem van brugpensioenering. Indien gecorrigeerd wordt voor de werkduur en deeltijdarbeid scoren het Vlaamse Gewest en België beter.

Ook de menselijke productiefactor draagt bij tot de economische groei. De scholingsgraad van de Vlaamse bevolking behoort binnen Europa niet tot de hoogste: de laaggeschoolden nemen een relatief groot aandeel in en de universitair opgeleiden zijn minder sterk vertegenwoordigd. Wel bevindt de **scholingsgraad** van de jongste leeftijdscategorieën zich op een relatief hoog niveau. Jongeren met een universitair diploma zijn dan weer niet zo sterk aanwezig als bijvoorbeeld in Nederland of Ierland. Volgens het Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie verdienen jongeren met een hoger diploma te weinig. Dit zou een zekere brain-drain van hogeschoolden naar het buitenland verklaren.

Naast de initiële opleiding die mensen in hun jeugd jaren genieten, mag ook permanente vorming niet uit het oog worden verloren. Hier scoort het Vlaamse Gewest eerder matig. Niet meer dan 6,7% van de bevolking op actieve leeftijd nam deel aan een bijkomende opleiding in 2002. Dit is lager dan gemiddeld in Europa. Vooral het goede resultaat van Nederland valt op met 16,4%.

Arbeid en kapitaal vormen de zogenaamde tastbare productiefactoren maar zijn niet de enige factoren die de economische groei aansturen. Innovaties bijvoorbeeld hebben een grote impact op de kwaliteit van de producten en de technologische vooruitgang. Investerings in onderzoek en ontwikkeling

(O&O) zijn dan ook belangrijk. Onze regio blijft onder de Barcelona-norm dat de O&O bestedingen op minstens 3% van het BBP legt. Niettemin maakte het Vlaamse Gewest de voorbije jaren een inhaalbeweging. De Vlaamse ondernemingen doen het met 1,96% van het BBP in 2002 beter dan het Europese gemiddelde. In vergelijking met de buurlanden presteert enkel Duitsland beter. Bij de regio's doet zich een gelijkaardige klassering voor met het Duitse Baden-Württemberg op de koppositie. De publieke sector investeert in het Vlaamse Gewest met 0,17% van het BBP in 2001 onder het peil van de buurlanden. In de regio's doen Baden-Württemberg en Rhône-Alpes het beter. Eurostat becijferde dat 28,6% van de Vlaamse beroepsbevolking in 2001 een wetenschappelijk-technologisch beroep zou uitoefenen. Onder de buurlanden haalt enkel Frankrijk een lagere score. Dit is ook het geval voor Ierland en twee van de vier groeiregio's. België telt in verhouding minder afgestudeerden in wetenschappen en toegepaste wetenschappen dan gemiddeld in de EU. Het aantal doctoraten in deze richtingen ligt dicht bij het Europese gemiddelde maar Duitsland, Frankrijk en Ierland presteren beter.

Productieprocessen

Niet alleen de productiefactoren zijn van belang, maar ook de wijze waarop die worden gebruikt (de **productieprocessen**). Hier kan het overheidsop-treden een rol spelen.

De Vlaamse economie is sterk internationaal georiënteerd. De export uitvoer bedroeg in 2002 circa 111% van het BBP. Deze grote exportratio is deels te wijten aan de (lucht)havens waar men ook goederen behandelt die van elders komen. Ook de kleine oppervlakte van het Vlaamse Gewest draagt bij tot onze export: in een klein land is men nu eenmaal sneller over de grens. In vergelijking met onze buurlanden is de uitvoer van het Vlaamse Gewest sterk gericht op de Europese Unie.

De buitenlandse investeringen vormen een ander kenmerk van de internationale oriëntatie van de Belgische en Vlaamse economie. Een belangrijk deel van deze middenstroom is terug te brengen tot de coördinatiecentra die geldbedragen aantrekken en direct doorschuiven naar andere afdelingen van een internationale groep. Om een beter beeld te krijgen van de aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen brengen we dan ook de werkgelegenheid en toegevoegde waarde in kaart. Ondernemingen met buitenlands kapitaal

blijken een relatief belangrijker plaats in te nemen in het Vlaamse Gewest of België dan in andere landen. Volgens voorlopige gegevens waren bedrijven uit het buitenland verantwoordelijk voor 16,1% van de Vlaamse werkgelegenheid en 19,9% van de Vlaamse toegevoegde waarde in 2000. De buitenlandse aanwezigheid in de Vlaamse economie neemt wel stelselmatig af.

Meer ondernemerschap blijft in het Vlaamse Gewest een aandachtspunt. Belangrijke handicaps zijn een gebrek aan risicokapitaal, de administratieve complexiteit en de houding van de bevolking ten opzichte van ondernemen. Het hoofdstuk Economie gaat hier meer in detail op in.

Innovatie weerspiegelt het vermogen om nieuwe technologie te vertalen in commerciële producten of diensten. Het aantal patenten kan een indicator van innovatie zijn, zij het partieel want niet voor alle uitvindingen wordt een octrooi aangevraagd en daarenboven zijn er internationale verschillen tussen de lokale octrooisystemen. In 2000 werden er in het Vlaamse Gewest 167,3 patenten aangevraagd per miljoen inwoners. Dit is lichtjes boven het Europese gemiddelde. Duitsland, Nederland en de regio's Baden-Württemberg en Rhône-Alpes doen het beter. Het Vlaamse Gewest scoort minder goed in de categorie high-techpatenten. Een belangrijke kanttekening is dat het overgrote deel van de Belgische patentaanvragen afkomstig blijkt te zijn van bedrijven die afhangen van een buitenlandse groep. Overigens zorgen innovatieve producten slechts voor een klein deel van de omzet. Ook dat blijkt typisch Belgisch te zijn en is voor een deel te verklaren door ons hoog aantal KMO's. Hoe kleiner een bedrijf, hoe minder geïnvesteerd wordt in innovaties.

De regelgeving zou meebepalend zijn voor de productiviteit. In het algemeen remt regelgeving de economische groei en de werkgelegenheid omdat het de marktwerking verstoort. De OESO becijferde dat de marktwerking in België relatief sterker gehinderd wordt dan in andere landen. Het Belgische overheidsingrijpen is voor een groot deel te wijten aan de overheidsbedrijven (spoor, bus,...), aan prijs- en andere controles. Frankrijk blijkt nog sterker te reglementeren. In Ierland daarentegen is het belang van de overheid minder groot.

Op de Belgische arbeidsmarkt blijkt de ontslagkost van een medewerker niet zo hoog. Het Belgische bedrijfsleven ervaart eerder hinder bij de aanwerving van een nieuwe arbeidskracht omwille van allerlei procedures en voorbereidend werk.

Onze welvaart verzekerd?

Een mogelijke piste om de eigen welvaart te verzekeren is het benutten van de comparatieve voordelen waarover men beschikt. Vandaag blijken vooral onze kapitaal- en schaalintensieve sectoren sterk te staan. De chemie en automobielsector bekleden een belangrijke plaats.

Er is geen aantoonbaar verband tussen de industrietakken waarin het Vlaamse Gewest gespecialiseerd is en de hoeveelheid menselijk kapitaal of O&O die zij gebruiken. Veel belangrijke sectoren zijn minder sterke groeiers op wereldvlak. Het Vlaamse Gewest heeft dus sterkere troeven in sectoren die in regressie zijn. De audio-, video- en telecom-municatieapparatuur of kantoormachines en computers komen relatief minder aan bod in het Vlaamse Gewest. Deze kennisintensieve sectoren zijn meer terug te vinden in andere EU-lidstaten zoals Duitsland, Frankrijk of Ierland. Hiertegen kan opgeworpen worden dat kennis niet louter terug te vinden is in **high-techsectoren** en dat ook de meer traditionele sectoren een zekere kennis vergen. Daarin schuilt echter een gevaar. Deze kennis in traditionele sectoren valt makkelijker te imiteren door ontluikende regio's, waardoor het voordeel van het Vlaamse Gewest snel kan verdwijnen.

Onze Vlaamse bedrijven zijn dikwijls prijsnemers en geen prijszitters op de internationale markt. Dit is ook het geval voor de chemie, een belangrijke sector in het Vlaamse Gewest. In een aantal meer traditionele sectoren zoals voeding en drank, textiel en confectie, slaagt het Vlaamse Gewest er dan weer in de producten aan een hogere dan gemiddelde prijs te verkopen. Duitsland, Frankrijk en Ierland kunnen doorgaans beter concurreren op basis van de kwaliteit. Dit laatste moet ruim gezien worden en slaat niet alleen op productdifferentiatie of innoverende producten, maar ook op de aanwezigheid van marktmacht. Het gevolg voor de Vlaamse ondernemingen is dat de verkoopmarges globaal onder druk staan, ook in de lagere prijssegmenten van de kennisintensieve sectoren waarin het Vlaamse Gewest gespecialiseerd is. Elke stijging van de kostprijs moet dan ook gepaard gaan met een hogere productiviteit. Dit laatste werd vooral gerealiseerd door besparingen op arbeid en door een grotere kapitaalsinzet. Daarbij komt nog dat de Vlaamse economie zich kenmerkt door de relatief grote aanwezigheid van buitenlandse groepen die globaal productiever en kapitaalintensiever zijn dan ondernemingen van eigen bodem en die hun vestigingen gemakkelijker verplaatsen. Deze redenen

liggen aan de basis voor de relatief grote uitstoot van arbeid in de Vlaamse industrie.

De situatie in de **dienstensector** is enigszins anders, omdat een toename van de kosten, zoals een loonstijging, gemakkelijker doorgerekend wordt. Ook staat de dienstensector minder bloot aan de internationale concurrentie. Dat wil niet zeggen dat de situatie voor het Vlaamse Gewest rooskleurig is. De marktdiensten zijn er verhoudingsgewijze minder sterk vertegenwoordigd dan in andere Europese landen zoals Nederland. Daarenboven blijkt dat de productiviteit in de Belgische tertiaire subsectoren met de grootste dynamiek (transport, post- en telecommunicatie, financiële sector) minder sterk toeneemt dan in andere landen zoals Duitsland en Nederland.

Het belang van de tertiaire sector mag zeker niet onderschat worden in termen van toegevoegde waarde of werkgelegenheid. Niet alleen omdat deze sector nog groeit, maar ook om de verwevenheid met de industrie die zich terugplooit op de kernactiviteiten en de overige taken zoals schoonmaak, boekhouding, allerhande advies,... uitbesteedt.

Groeisectoren

Groeisectoren zijn deze die de grootste toename vertoonden in werkgelegenheid en toegevoegde waarde over de periode 1998-2001.

Tussen 1998 en 2001 groeiden beide voornoemde parameters met meer dan 20% in de industriële

sectoren ‘vervaardiging van kantoormachines en computers’, ‘elektrische machines en apparaten’ en ‘overige transportmiddelen’.

De houtindustrie en de vervaardiging van medische apparaten, precisie- en optische instrumenten zagen hun toegevoegde waarde met meer dan 20% toenemen. De werkgelegenheidsgroei was er echter zwakker.

De vervaardiging van metaalproducten en de bouwnijverheid kenden voor beide parameters een toename van meer dan 5%.

Het merendeel van de dienstensectoren kende een positieve groei van de werkgelegenheid en toegevoegde waarde. De vijf snelste groeiers waren ‘informatica en aanverwante activiteiten’, ‘overige zakelijke dienstverlening (waaronder diensten aan bedrijven en interimkantoren)’, ‘post en telecommunicatie’, ‘hulpbedrijven van financiële instellingen’ en de sector van het verhuur zonder bedieningspersoneel.

De omvangrijkste sectoren, zoals de assemblage van auto's, de chemie en de handel behoren niet tot de **groeisectoren**. Het zijn met andere woorden eerder kleinere sectoren waar nog groei in zit. Nader onderzoek leert dat de groeisectoren hun benaming vooral te danken hebben aan een relatief hogere inzet van de productiefactoren arbeid en kapitaal, maar ook aan het opdrijven van de kapitaalintensiteit, technologische vooruitgang en toetreding van nieuwe ondernemingen. Groeisectoren realiseerden eveneens een toename van de uitvoer en zij vertonen bijna alle een kennisintensief karakter.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Eurostat, 'Statistisch Jaarboek van de regio's', 2003.
 - Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie, 'Rapport over het concurrentievermogen van de Vlaamse economie', augustus 2003.
 - Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie, 'De industrieel-economische structuur en competitiviteit van de Vlaamse economie. De groeisectoren in kaart gebracht', november 2003.
-

1.3 Sociaal-culturele context

hoofdstuk 1

Blikvangers

- Anno 2003 ligt de Vlaming vooral wakker van het drugprobleem bij jongeren, de werkloosheid en de pensioenzekerheid.
- De milieuvervuiling wordt nu in vergelijking met voorgaande jaren door veel minder Vlamingen tot de top vijf problemen gerekend.
- In de periode 2000 tot 2003 blijft het aantal Vlamingen dat soms of vaak vreest werk te verliezen vrij constant en schommelt rond 1 op vijf.
- De meeste Vlamingen zijn tevreden met hun leefsituatie. Alleen de satisfactie met het inkomen en met 'de tijd om te doen wat moet gedaan worden' scoort iets minder goed.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/cultuur en www.vlaanderen.be/vrind/welzijn

Van begin april tot midden juli 2003 werd de achtste APS-survey uitgevoerd die jaarlijks door de administratie Planning en Statistiek wordt georganiseerd. De survey is een representatieve steekproef van 1.500 Vlamingen tussen 18 en 85 jaar in het Vlaamse Gewest en van de Nederlandstalige bevolking van dezelfde leeftijdsgroep in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen rond maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Het is een belangrijk instrument voor het aftasten van het sociaal en culturele omgevingsklimaat waarbinnen de Vlaamse overheid moet werken. Sommige thema's zoals het vertrouwen in de overheid, de perceptie van maatschappelijke problemen, de tevredenheid van de Vlamingen worden sinds 2000

niet langer jaarlijks bevroegd. Zo is het is sinds de survey van 2000 geleden dat nog gepeild werd naar de perceptie van maatschappelijke problemen en de tevredenheid van Vlamingen.

Probleemgevoeligheid

1. Top vijf problemen

In 2003 werd aan de respondenten dezelfde lijst met probleemitems aangeboden als in 2000, met de vraag de vijf belangrijkste aan te duiden. Het **drugprobleem** bij jongeren werd het vaakst aange-merkt en klimt in vergelijking met 2000 van de tweede naar de eerste plaats. De gevoeligheid voor dit probleem is er dus duidelijk niet op verminderd.

PROBLEEMGEVOELIGHEID					
	5 BELANGRIJKSTE PROBLEMEN				
	1996	1997	1999	2000	2003
Druggebruik bij jongeren	41,6	37,9	39,7	40,4	40,2
Werkloosheid	52,8	49,5	35,3	18,5	34,0
Pensioenzekerheid	27,7	28,3	24,7	24,2	31,9
Onveiligheid op straat	27,8	21,5	22,7	30,2	31,1
Verkeersdrukte	22,7	20,5	28,1	33,0	31,0
Wegvallen van normen en waarden bij de mensen	25,6	24,2	22,8	29,6	29,3
Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	-	20,7	23,0	23,4	29,0
Milieuvervuiling	39,7	32,2	35,0	40,5	27,3
Belastingsdruk	36,3	37,2	27,0	30,5	26,2
Oorlogen en etnische conflicten	24,0	14,4	27,2	21,6	26,1
Vreemdelingen	19,8	14,9	24,8	22,4	23,5
Hoge kostprijs van de sociale zekerheid	23,1	25,2	21,2	17,5	21,6
Politiek gesjoemel en corruptie	27,0	39,2	25,0	19,6	19,9
Racisme	18,4	16,2	20,7	21,4	19,0
Armoede in België	18,8	19,4	18,3	20,1	17,6
Aids	28,7	22,0	15,8	20,7	15,4
Werking van het gerecht en de politiediensten	-	16,7	13,5	14,7	15,0
Derde wereldproblematiek	13,4	11,1	11,9	15,9	12,5
Eenzaamheid en vereenzaming	11,7	11,0	13,1	14,6	11,7
Sensatiezucht van de media	7,2	5,9	7,7	10,1	8,8
Fraude en belastingontduiking	9,6	10,1	9,4	8,3	7,2
Spanningen tussen de Vlamingen en de Walen	5,5	6,4	6,9	4,6	5,7
Euthanasie	4,3	3,6	7,1	8,1	5,6
Overheidsschuld	-	9,3	7,4	4,0	5,2

1.1 Door respondenten geselecteerde top vijf problemen in de surveys van 1996 tot 2003. Percentage van de respondenten dat het aangehaald probleem tot zijn top 5 heeft opgenomen. 1998 niet opgenomen wegens item non respons.

Bron: APS-surveys 1996 tot 2000 en APS-survey 2003.

In de survey van 2002 bleek reeds dat het druggebruik sterk geassocieerd wordt met sociale uitsluiting. De voormalige nummer 1 in de klassering, de **milieuvervuiling**, duikt van de eerste naar de achtste plaats. In 2000 was dit voor 40% van de respondenten een top vijf probleem, in 2003 nog slechts bij een kwart. Bovendien staat voor het eerst sinds de allereerste APS peiling in 1996 milieu niet langer in de top 5.

Werkloosheid neemt nu de tweede plaats in. Een op drie Vlamingen ziet dit als een van de top vijf problemen. Werkloosheid herstelt hiermee de hoge positie die het vóór 2000 had (nummer 2 in 1999 en nummer 1 in 1997 en 1996). Minder gunstig nieuws over de economische verwachtingen is daar wellicht niet vreemd aan. Nog opvallend is de derde plaats van pensioenzekerheid. Bijna een derde van de respondenten duidde dit thema aan, waardoor het voor het eerst in de top vijf terecht komt.

Vlamingen zijn duidelijk gevoeliger geworden voor sociaal-economische thema's.

Na pensioenzekerheid volgt de onveiligheid op straat en verkeersdrukte. Politiek gesjoemel en corruptie stonden nog op de tweede plaats in 1997 maar zijn vandaag te zoeken op de dertiende plaats. Weinig Vlamingen liggen wakker van fraude en belastingontduiking, de spanningen tussen de Vlamingen en de Walen, euthanasie en de overheidsschuld. Deze problemen bengelden trouwens altijd al achterin de klassering.

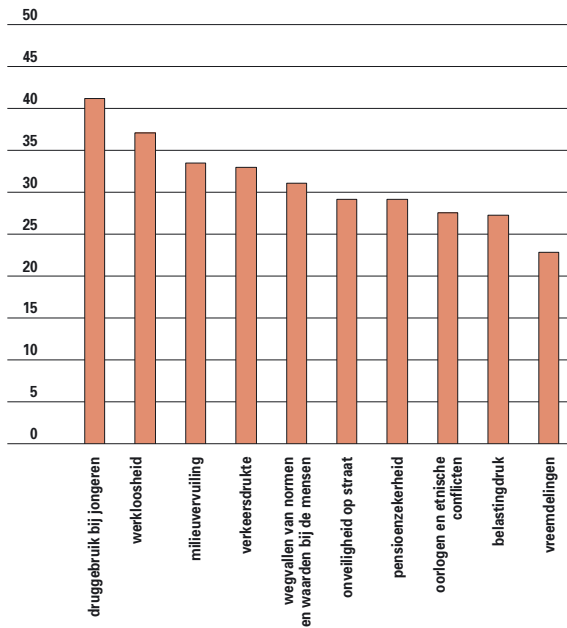
Welke problemen belangrijk worden gevonden is voor een deel leeftijdsgebonden. De resultaten van de peiling in 2003 zijn hierop geen uitzondering. De kopbrekens van de groep jonger dan 25 wijken sterk af van het algemene patroon. Oorlogen en conflicten staat op de tweede plaats, racisme komt op de derde plaats. Aids bezet de vijfde plaats. Een derde van de jongeren zet Aids bij de top vijf problemen.

LEEFTIJD EN PROBLEMEN

	LEEFTIJD IN KLASSEN						
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-85
Druggebruik bij jongeren	38,3	36,0	51,2	32,4	41,3	40,6	38,2
Werkloosheid	46,8	43,9	32,3	32,0	30,6	23,3	27,3
Pensioenzekerheid	11,6	22,2	30,0	36,5	37,0	42,8	49,1
Onveiligheid op straat	29,9	28,3	25,0	30,4	33,2	37,2	43,6
Verkeersdrukte	24,7	32,1	30,0	34,0	29,3	35,6	28,4
Wegvallen van normen en waarden bij de mensen	18,1	32,2	31,4	30,4	28,4	28,9	32,7
Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	11,7	21,3	23,0	31,2	34,4	43,1	47,3
Milieuvervuiling	29,9	30,5	28,9	28,8	25,4	23,3	18,2
Belastingdruk	16,9	28,8	26,0	29,6	28,4	26,1	22,9
Oorlogen en etnische conflicten	40,9	32,5	27,4	24,0	19,7	18,2	18,2
Vreemdelingen	25,3	28,9	24,3	22,4	23,1	16,7	21,8
Hoge kostprijs van de sociale zekerheid	14,3	23,4	18,1	24,1	23,1	23,8	25,5
Politiek gesjoemel en corruptie	14,9	21,3	20,5	21,2	17,8	25,4	14,7
Racisme	39,4	22,6	20,1	17,6	11,0	12,2	9,2
Armoede in België	22,1	13,8	21,2	19,6	16,8	12,8	14,7
Aids	34,2	17,1	10,8	13,6	16,3	10,0	8,2
Werking van het gerecht en de politiediensten	20,1	14,6	18,1	13,3	14,8	11,6	10,9
Derde wereldproblematiek	28,6	14,2	11,1	10,4	12,0	6,7	5,5
Eenzaamheid en vereenzaming	6,5	10,0	9,0	17,2	8,7	16,1	15,5
Sensatiezucht van de media	5,8	7,5	12,5	9,6	7,7	10,6	3,6
Fraude en belastingontduiking	2,6	5,0	8,0	9,2	7,2	9,4	9,1
Euthanasie	8,4	4,2	4,9	5,6	7,2	5,5	4,5
Spanningen tussen de Vlamingen en de Walen	6,5	3,3	6,6	2,4	6,7	7,8	9,1
Overheidsschuld	2,6	3,8	5,9	2,4	6,2	9,4	8,3

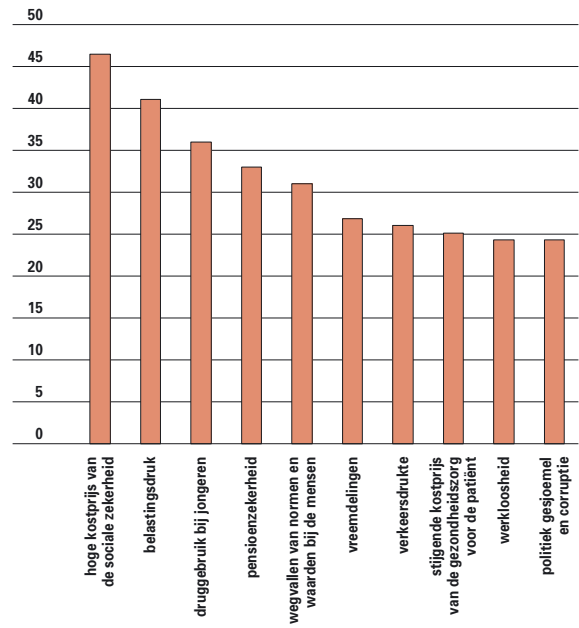
1.2 Percentage respondenten dat het aangehaald probleem in zijn top 5 heeft opgenomen in 2003, naar leeftijd. N=1.437. Bron: APS-survey 2003.

LOONTREKKERS EN PROBLEMEN

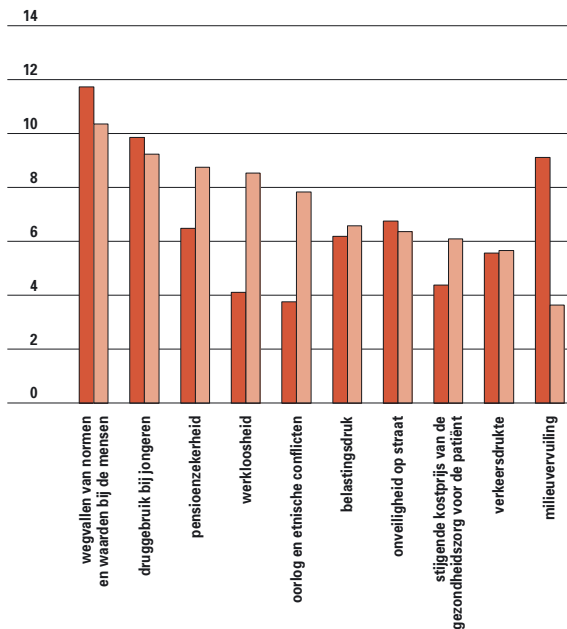
1.3 Percentage van de loontrekkende respondenten dat het aangehaalde probleem in zijn top vijf heeft opgenomen in 2003. N = 634. Bron: APS-survey 2003.

ZELFSTANDIGEN EN PROBLEMEN

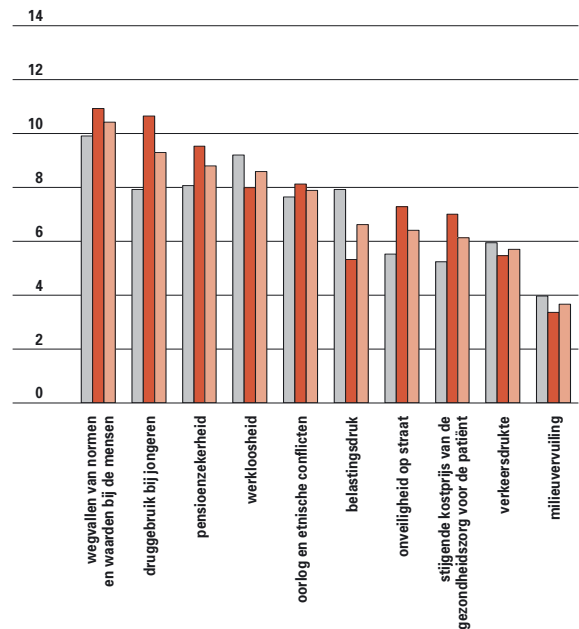
1.4 Percentage van de respondenten met een zelfstandig beroep dat het aangehaalde probleem in zijn top vijf heeft opgenomen in 2003. N = 119. Bron: APS-survey 2003.

BELANGRIJKSTE PROBLEEM

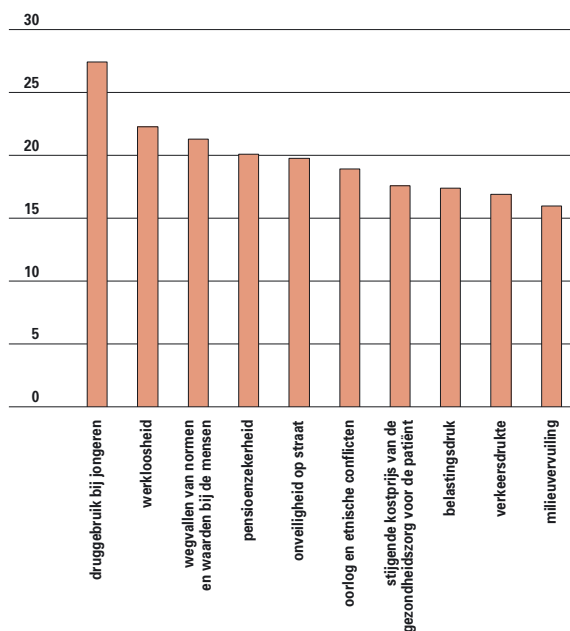
1.5 Percentage respondenten dat het aangehaalde item als het belangrijkste probleem beschouwt in 2000 en 2003. Bron: APS-surveys 2000 en 2003.

BELANGRIJKSTE PROBLEEM NAAR GESLACHT

1.6 Percentage mannen en vrouwen dat het aangehaalde item als het belangrijkste probleem beschouwen in 2003. Bron: APS-survey 2003.

DRIE BELANGRIJKSTE PROBLEMEN

1.7 Percentage respondentent dat het aangehaalde item als eerst of als tweede of als derde belangrijkste probleem weerhoudt in 2003. Bron: APS-survey 2003.

Bij de leeftijdsgroepen vanaf 25 jaar beschouwt minder dan een vijfde dit als een top 5 probleem. De groep jonger dan 35 selecteerde werkloosheid als het belangrijkste probleem. De gevoeligheid voor het ‘drugprobleem bij jongeren’ is zeker niet onbelangrijk bij jongeren zelf, maar scoort het hoogst bij de 35 tot 44-jarigen en het zwakst bij 45 en 54-jarigen, om opnieuw te stijgen bij de 55-plussers.

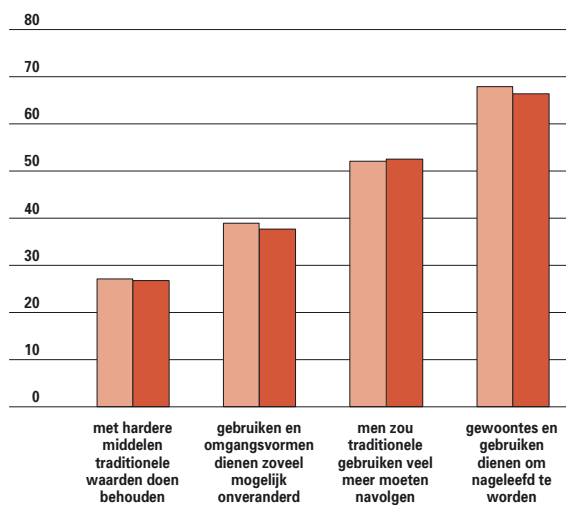
Vanaf 45 jaar komt pensioenzekerheid op de eerste of de tweede plaats.

Opvallend ook zijn **de verschillen tussen loontrekkers en zelfstandigen**. De loontrekkers liggen vooral wakker van druggebruik bij jongeren, werkloosheid, milieuvervuiling en verkeersdrukte. De zelfstandigen van de hoge kostprijs van de sociale zekerheid, de belastingdruk en pensioenzekerheid. Politiek gesjoemel en corruptie is niet terug te vinden bij de eerste tien gerangschikte items bij loontrekkers, wel bij zelfstandigen. Oorlogen en conflicten vallen niet onder de eerste tien gerangschikte problemen bij zelfstandigen.

2. Het topprobleem

Welk van de top 5 problemen wordt als het belangrijkste beoordeeld in 2003? De verdeling over de aangehaalde probleemitems ligt nu meer

TRADITIONALISME

1.8 Percentage van de respondentent dat het (helemaal) eens is met uitspraken over het behoud van gewoontes en gebruiken in 2000 en 2002. Percentages berekend zonder “weet niet of geen antwoord”. Bron: APS-surveys van 2000 en 2002.

gespreid dan bij de eerste vraagstelling naar de top vijf problemen. De hoogste frequentie ligt nu rond 10%. Het **‘wegvallen van normen en waarden bij mensen’** staat bovenaan met een tiende van de respondentent die normvervaging als het belangrijkste probleem ervaart. Daarna volgen druggebruik bij jongeren, pensioenzekerheid en werkloosheid. Oorlogen en etnische conflicten volgen op de vijfde plaats. In vergelijking met 2000 blijven de twee bovenste posities ongewijzigd. Milieuvervuiling haalde in 2000 de derde plaats, maar valt nu terug naar de tiende plaats, met een kleine 4% respondentent die milieuvervuiling als het belangrijkste probleem aanduiden. In 2000 was dit nog 1 op tien. Normvervaging scoort in 2003 het hoogst bij zowel mannen als vrouwen. Druggebruik komt bij mannen en vrouwen op de tweede plaats, maar relatief meer vrouwen dan mannen blijken er gevoelig voor. Werkloosheid scoort dan weer hoger bij mannen dan bij vrouwen.

Bij de leeftijdsgroepen hebben zowel de jongsten als de 65-plussers de meest uitgesproken mening. Voor 1 op vijf jongeren zijn oorlogen en conflicten het belangrijkste probleem, en vanaf 65-plus maakt 1 op vijf zich zorgen om de pensioenzekerheid. Vooral op middelbare leeftijd bekommert men zich om het wegvallen van normen en waarden of om druggebruik bij jongeren.

Aan de respondentent werd ook gevraagd wat voor hen het tweede en het derde belangrijkste probleem was. Meer dan een kwart noemt druggebruik of

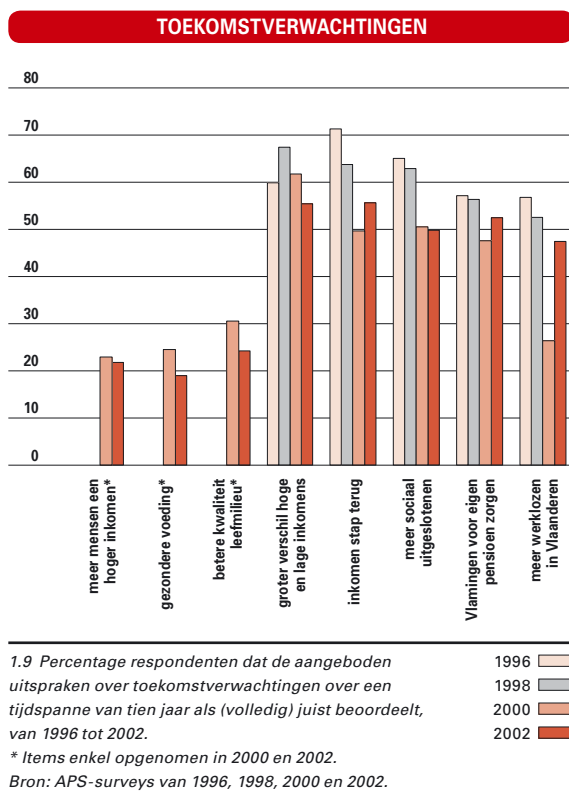
als eerste, of als tweede of als derde belangrijkste probleem. Ook werkloosheid en de normvervaging kwamen vaak voor.

Deze **bekommernis om normvervaging** is opvallend maar toch niet helemaal onverwacht. Uit APS-peilingen in 2000 en 2002 bleek immers dat Vlamingen vrij behoudsgezind zijn rond de traditionele waarden en normen. In 2002 stelde 7 op tien Vlamingen dat gewoontes en gebruiken dienen om nageleefd te worden en rond de helft vond dat men traditionele gewoontes en gebruiken veel meer zou moeten navolgen. In vergelijking met 2000 is deze houding constant gebleven.

3. Algemene toekomstverwachtingen

Zien we de verschuivingen in ‘belangrijkste problemen’ ook doorklinken in de algemene toekomstverwachtingen? Wijst de klim in de rangschikking op een groter pessimisme inzake de evolutie van de werkloosheid en pensioenen? En omgekeerd, zou de val van de milieuthema’s in de probleemklassering betekenen dat men optimistischer aankijkt tegen milieuontwikkelingen?

De vraag naar de algemene toekomstverwachtingen werd niet opgenomen in de survey van 2003, wel in deze van 2002. De resultaten van deze bevraging

zijn echter nog recent genoeg om te vergelijken met de probleemperceptie.

Opvallend is de stijging tussen 2000 en 2002 van het percentage Vlamingen dat **over tien jaar** een toename van het aantal werklozen verwacht. In 2000 kruiste een kwart van de respondenten deze stelling als (volledig) juist aan, in 2002 is dit bijna de helft. In 2002 is 53% van de Vlamingen ervan overtuigd dat binnen 10 jaar de Vlamingen voor hun eigen pensioenen moeten zorgen. In 2000 lag het percentage nog onder 50%. Ook is in vergelijking met 2000 in 2002 het aantal Vlamingen toegenomen dat ervan uitgaat dat mensen qua inkomen een stap zullen moeten terug zetten. Toch mag gezegd dat, noch in 2000, noch in 2002, de versombering van de toekomstverwachtingen rond werkloosheid en pensioenen het dieptepunt van 1997 evenaart. Hoe dan ook, de toekomstverwachtingen in 2002 over de sociale en economische thema’s sluiten aan bij de belangrijkste problemen in 2003. Dit geldt echter niet voor de milieuthema’s. In 2000 was een derde ervan overtuigd dat binnen tien jaar de kwaliteit van het leefmilieu erop zou verbeteren, twee jaar later is dit nog een op vier. In 2000 neemt een op vier respondenten aan dat binnen 10 jaar de voeding gezonder zal zijn, in 2002 is dit nog slechts 1 op vijf. De survey van 2003 lijkt aan te geven dat op dat ogenblik de sociaal economische problemen als urgenter worden beoordeeld dan de milieuontwikkeling.

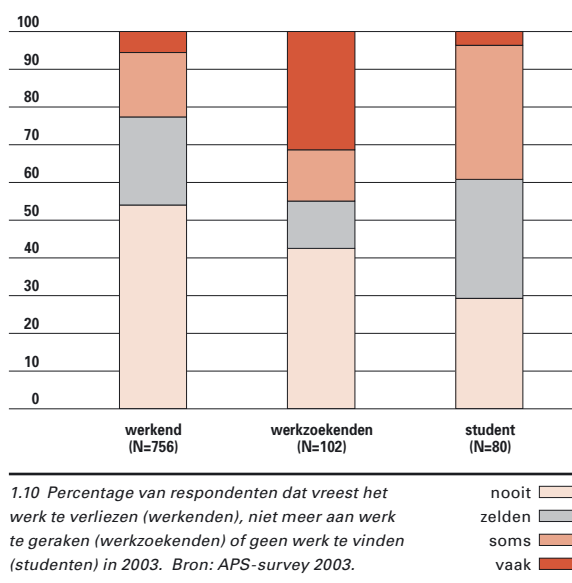
Persoonlijke onzekerheden

De vraag naar de belangrijkste problemen (survey 2003) en deze naar de toekomstverwachtingen (survey 2002) meten elk op een andere manier de perceptie van belangrijke maatschappelijke knelpunten. Betekent de rangverschuiving van werkloosheid als urgent maatschappelijk probleem ook dat in 2003 meer Vlamingen vrezen hun job te verliezen of niet meer aan werk te zullen geraken? Jaarlijks wordt in de APS-survey gepeild naar de vrees om werk te verliezen of (nog) aan een job te geraken.

1. Vrees om werk

Uit de APS-survey van 2003 blijkt dat een vijfde van de **werkenden** soms of vaak vreest het werk te verliezen. Van de **werkzoekenden** vreest 45% soms of vaak niet meer aan werk te geraken. Ruim een derde van de studenten vreest soms geen werk te zullen vinden. Sinds 2000 schommelt het percentage actieve respondenten dat soms of vaak vreest het werk te verliezen rond 1 op 5. In 2001 lag dit percentage

PERSOONLIJKE VREES ROND WERK

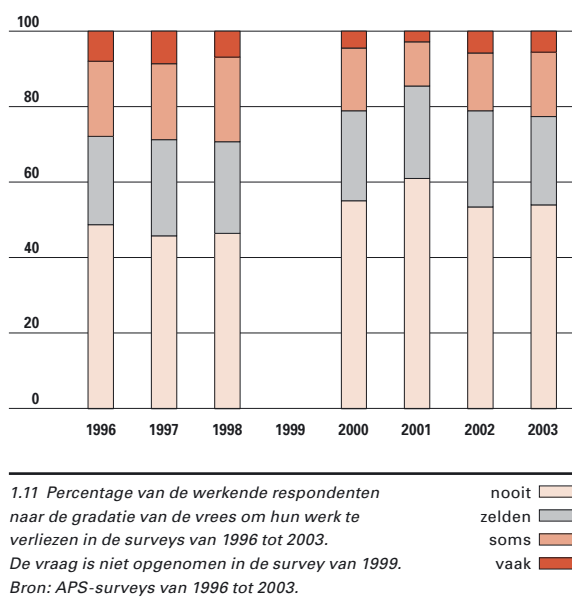
iets lager. De lichte stijging in 2003 is statistisch niet significant.

Er is wel een significante daling geweest tussen 1998 en 2000. In de periode van 1996 tot 1998 was het relatief aandeel van werkenden die soms of vaak vreesden hun werk te verliezen meer dan 1 op 4. Voor de interpretatie van deze cijfers is echter voorzichtigheid geboden. In de surveys van 1996 tot 1998 werden de mogelijk antwoordcategorieën aangeboden van vaak tot nooit, vanaf 2000 werden de antwoordmogelijkheden omgekeerd

aangeboden van nooit tot vaak. Het optreden van een vraageffect is dus niet uitgesloten. Omdat bij sommige respondenten de neiging bestaat de eerst aangeboden antwoordmogelijkheid te kiezen, wordt in vergelijking met de periode 2000 tot 2003 het hoger percentage in de periode 1996 tot 1998 waarschijnlijk gedeeltelijk verklaard door dit vraageffect. Vanaf 2000 geldt het omgekeerde. Beperken we ons tot de periode 2000 tot 2003 dan treedt ten opzichte van 2000 alleen een significant verschil op in 2001. Met andere woorden, met uitzondering van het jaar 2001 vertoont in de periode 2000 tot 2003 het antwoord op de vraag naar de vrees om werk te verliezen een vrij constant patroon: 1 op 5 respondenten drukken soms of vaak die vrees uit. In 2003 is er geen significant verschil naar geslacht of opleiding.

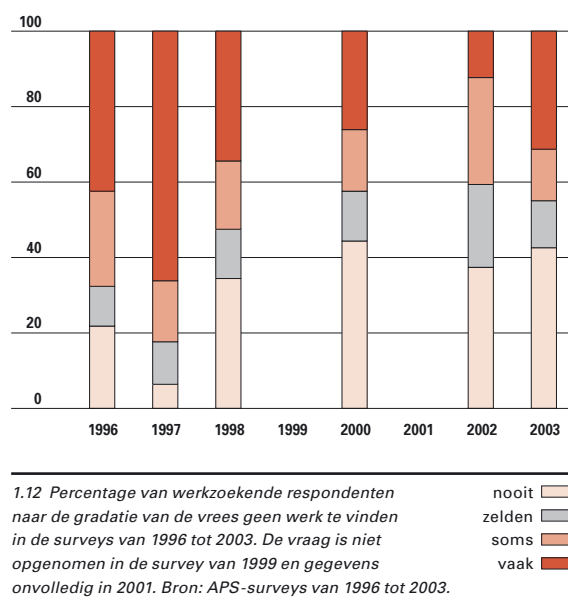
Bij de respondenten die op het ogenblik van de surveys geen betaald werk verrichtten geeft het antwoord op de vraag of men vreest geen werk meer te vinden, een grillig beeld in de opeenvolgende jaren. Ook hier geldt het hierboven vermeldde vraageffect in de surveys van 1996 tot 1998 enerzijds, en in de surveys van 2000 tot 2003 anderzijds. In de laatste periode schommelt het aantal werkzoekende respondenten die vaak of soms vreesden geen werk te vinden rond 4 op tien. In de periode 1996 tot 1998 ligt dit percentage veel hoger. Wel is in 2003 het relatief aantal niet werkende respondenten dat vaak vreest in de komende jaren geen werk meer te vinden significant toegenomen in vergelijking met 2002.

VREES WERK VERLIEZEN

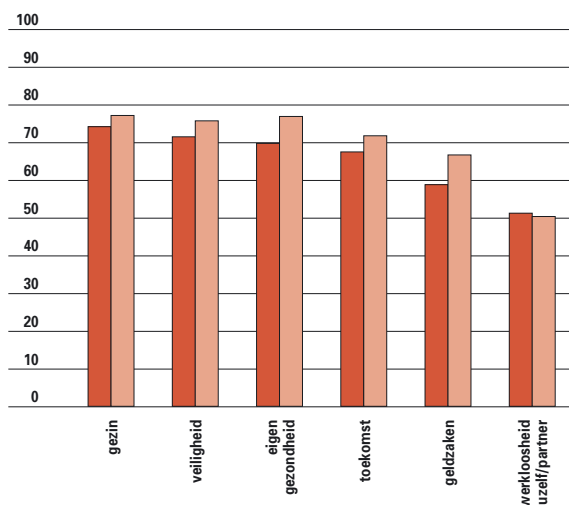
1.11 Percentage van de werkende respondententen naar de gradatie van de vrees om hun werk te verliezen in de surveys van 1996 tot 2003. De vraag is niet opgenomen in de survey van 1999. Bron: APS-surveys van 1996 tot 2003.

VREES WERK VERLIEZEN

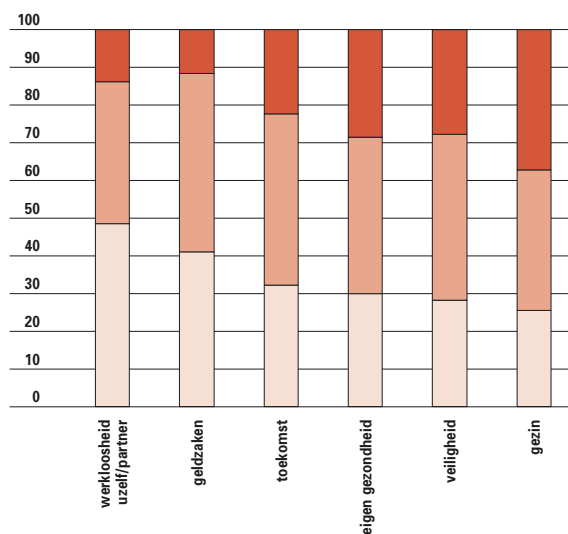
1.12 Percentage van werkzoekende respondententen naar de gradatie van de vrees geen werk te vinden in de surveys van 1996 tot 2003. De vraag is niet opgenomen in de survey van 1999 en gegevens onvolledig in 2001. Bron: APS-surveys van 1996 tot 2003.

ZORGEN MAKEN

1.13 Percentage respondentent dat zich enige of vele zorgen maakt over aangehaalde aspecten in 2000 en 2002. Bron: APS-surveys 2000 en 2002.

ZORGEN MAKEN

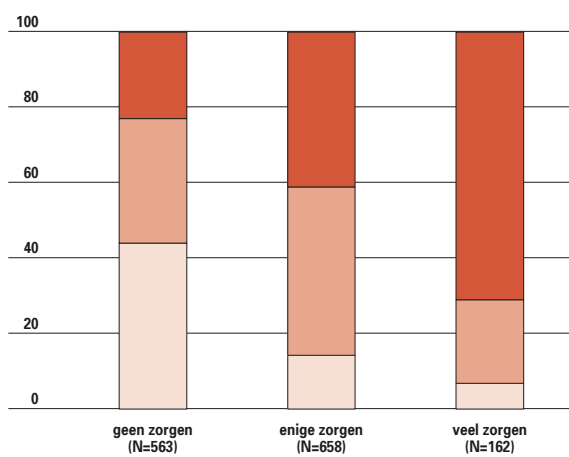
1.14 Percentage respondentent dat zich geen, enige of veel zorgen maakt over de aangehaalde aspecten in 2002. Berekening zonder 'geen antwoord' of 'weet niet'. Bron: APS-survey 2002.

2. Persoonlijke zorgen

De laatste peiling over zorgen van Vlamingen rond **belangrijke levensaspecten** dateert van 2002, de voorlaatste gebeurde in 2000. In beide jaren maakten de meeste Vlamingen zich minstens enige zorgen over hun gezin, hun veiligheid, de eigen gezondheid, de toekomst en geldzaken. De helft van de werkende Vlamingen maakte, zowel in 2000 als in 2002, zich minstens enige zorgen over de

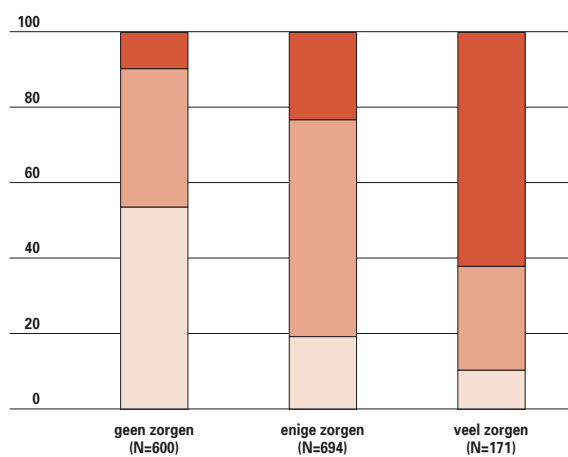
eigen werkloosheid of deze van de partner. In beide jaren zijn de zorgen om het gezin, de eigen veiligheid en de eigen gezondheid het meest uitgesproken. Maar in vergelijking met 2000 is het percentage Vlamingen dat zich zorgen maakt over deze drie levensaspecten significant gedaald. Wat wegneemt dat in 2002 zeven op tien respondenten zich enige of veel zorgen maakte over deze drie

ZORGEN MAKEN OVER GEZIN

1.15 Percentage respondentent dat zich geen, enige of vele zorgen maakt over het gezin (verticale as) in 2002, naar zorgen over geldzaken (horizontale as). Bron: APS-survey 2002.

ZORGEN MAKEN OVER DE TOEKOMST

1.16 Percentage respondentent dat zich geen, enige of vele zorgen maakt over de toekomst (verticale as) in 2002, naar zorgen over geldzaken (horizontale as). Bron: APS-survey 2002.

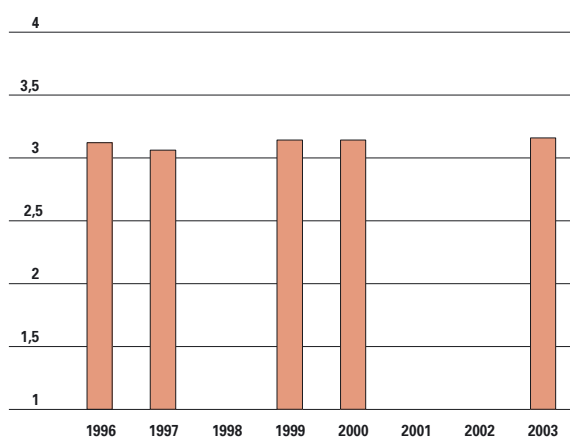
aspecten. In de peiling van 2002 maakte meer dan 1 op drie Vlamingen zich veel zorgen over het gezin en meer dan 1 op vier maakte zich veel zorgen over veiligheid en de eigen gezondheid. Zich zorgen maken over geldzaken komt niet op de eerste plaats. Bovendien is het percentage Vlamingen dat zich enige of veel zorgen maakt over geldzaken significant afgenomen sinds 2000. In 2002 maakte een tiende zich veel zorgen over het inkomen. Zorgen over geld staat dan wel niet op de eerste plaats, maar er is een significant sterke samenhang tussen het zich zorgen maken over geld en over het gezin of over de toekomst. 4 op 10 van de respondenten die zich 'enige zorgen' maken over geldzaken en 7 op tien van de respondenten die zich 'veel zorgen' over geldzaken maken, maken zich 'veel zorgen' over het gezin. 6 op tien van de subgroep 'veel zorgen' over geldzaken maakt zich ook 'veel zorgen' over de toekomst.

Tevredenheid met levensaspecten

1. Globale tevredenheid

In 2003 werd opnieuw gepeild naar de mate van tevredenheid van de Vlamingen met diverse levensaspecten. De vorige peiling dateert van 2000. Zijn er in die drie jaar belangrijke veranderingen opgetreden? Wat gold voor 2000 (en de jaren die daaraan voorafgingen) geldt ook in 2003: een overgroot deel van de Vlamingen is wel (heel) tevreden met verschillende aspecten van hun leefsituatie. Sinds de eerste peiling in 1996 zijn er – met uitzondering

GLOBALE TEVRDENHEID

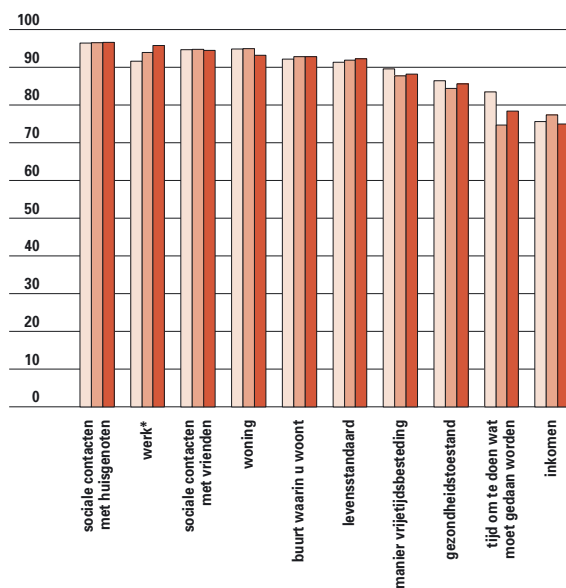

1.18 Gemiddelde levenssatisfactiescores (1 = heel ontevreden; 4 = heel tevreden) tussen 1996 en 2003. Berekening zonder aspect werk.

* Vraag niet opgenomen in de surveys van 1998, 2001 en 2002.

Bron: APS-surveys 1996 tot 2003.

TEVRDENHEID LEVENSASPECTEN

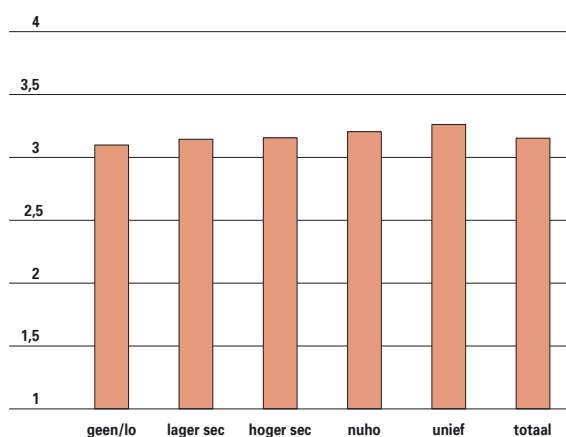
1.17 Percentage respondenten dat (heel) tevreden is met de aangehaalde levensaspecten in 1997, 2000 en 2003.

* Tevredenheid werk: alleen werkenden.

Bron: APS-surveys van 1997, 2000 en 2003.

van 1997 - slechts lichte schommelingen opgetreden in de globale satisfactiescore (exclusief werk). Bijna alle items scoren meer dan 80% (heel) tevreden. 6 op 10 items scoren in 2003 zelfs meer dan 90% (heel) tevreden. Het percentage heel tevreden Vlamingen is in 2003 significant gedaald op het vlak van de woning en significant gestegen bij 'tijd

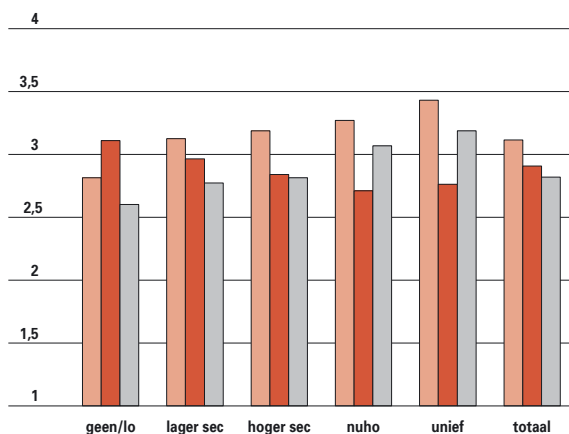
GLOBALE TEVRDENHEID NAAR OPLEIDING

1.19 Gemiddelde levenssatisfactiescores (1 = heel ontevreden; 4 = heel tevreden) naar opleiding in 2003. Berekening zonder aspect werk.

Bron: APS-survey 2003.

TEVREDENHEID NAAR OPLEIDING

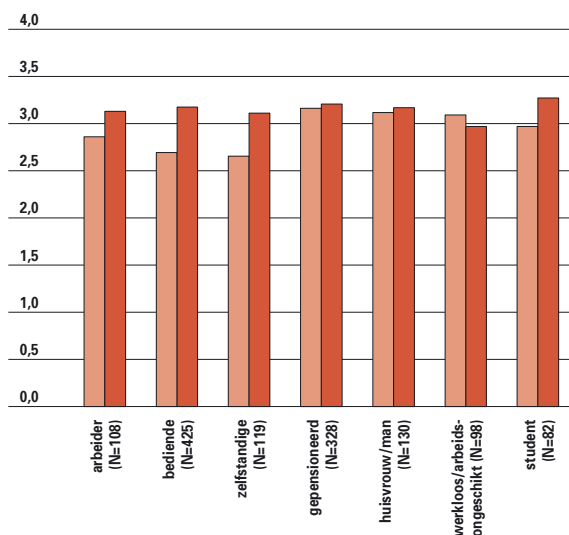
1.20 Gemiddelde satisfactiescores (1 = heel ontevreden; 4 = heel tevreden) voor gezondheidstoestand, tijd om te doen wat moet worden gedaan en inkomen in 2003, naar opleiding. Bron: APS-survey 2003.

om te doen wat moet gedaan worden', maar dit laatste item scoort na tevredenheid met het inkomen nog steeds lager dan de rest.

De daling van het percentage (heel) tevreden met het inkomen blijkt niet significant te zijn.

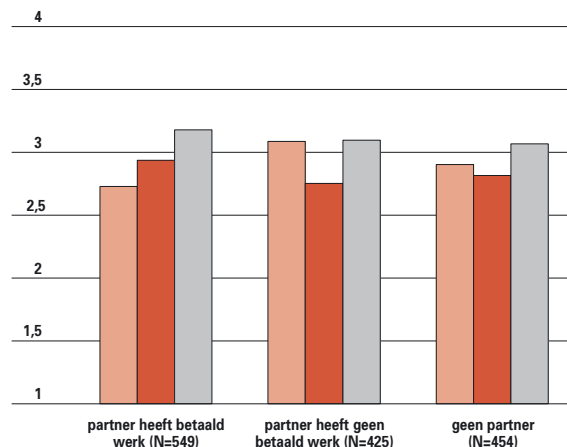
Deze vrij hoge satisfactie met de meeste levensaspecten wordt over de jaren heen vastgesteld en blijkt

TEVREDENHEID TIJDSDRUK

1.22 Gemiddelde satisfactiescores (1 = heel ontevreden; 4 = heel tevreden) voor tijdsdruk ('tijd om te doen wat moet worden gedaan') in 2003, naar professionele categorie. Bron APS-survey 2003.

TEVREDENHEID NAAR WERKSITUATIE PARTNER

1.21 Gemiddelde satisfactiescores (1 = heel ontevreden; 4 = heel tevreden) voor tijdsdruk, inkomen en levensstandaard in 2003, naar werksituatie partner. Bron: APS-survey 2003.

een typische fenomeen te zijn voor samenlevingen met een hoog welvaartspeil.

In 2003 is er geen significant verschil naar geslacht, of naar het al dan niet uitoefenen van een zelfstandig beroep. Een significant (zwak) verband wordt vastgesteld naar opleiding. Hogere opgeleiden scoren beter dan lager opgeleiden. Hoger opgeleiden scoren ook beter dan lager geschoolden op het vlak van gezondheid en inkomen, maar lager bij 'tijd om te doen wat moet worden gedaan'. Bij respondenten waarvan de partner ook werkt is de gemiddelde satisfactiescore voor 'tijd om te doen wat moet worden gedaan' significant lager dan bij respondenten waarvan de partner niet werkt of bij respondenten zonder partner. De gemiddelde satisfactie met het (persoonlijk) inkomen ligt dan weer significant hoger bij respondenten waarvan de partner werkt dan bij de andere respondenten.

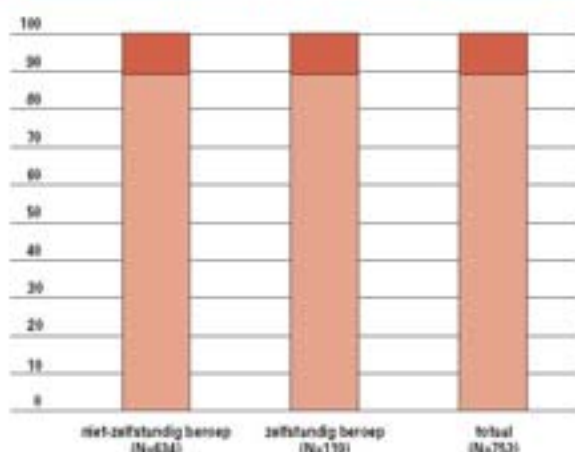
2. Tevredenheid met tijd

De tijdsdruk werd in de survey onderzocht via het item 'tijd om te doen wat moet worden gedaan'. Dit blijkt bij een belangrijk deel van de bevolking een precair gegeven. Wie betaalde arbeid verricht, heeft er duidelijk meer last van dan de anderen. Hoe tevreden is men met de arbeidstijd en met de beschikbare vrije tijd?

TEVREDENHEID MET ARBEIDSTIJD

Vlamingen werken gemiddeld 39,3 uren per week. Voltijds zelfstandigen presteren gemiddeld 57,4 uren per week en maximum 95 uren. Voltijds loontrek-

TEVREDENHEID ARBEIDSUREN

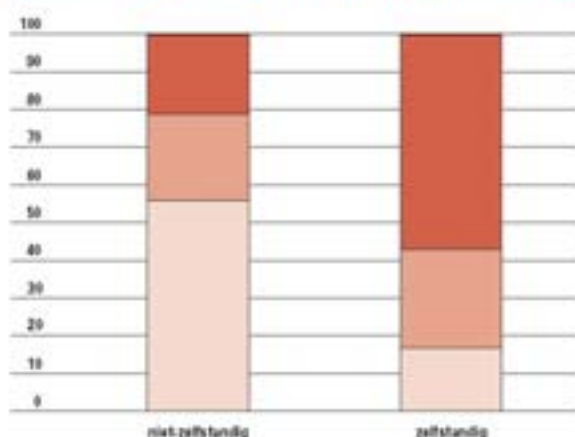

1.23 Percentage van werkende respondenten dat al dan niet tevreden is met het aantal arbeidsuren per week in 2003. Bron: APS-survey 2003.

kenden gemiddeld 39,6 uren en maximum 70 uren. 18,8% van de loontrekkende respondenten werkt deeltijds en gemiddeld 23,4 uren per week. 8,5% van de zelfstandigen werkt deeltijds en gemiddeld 21,8 uren per week.

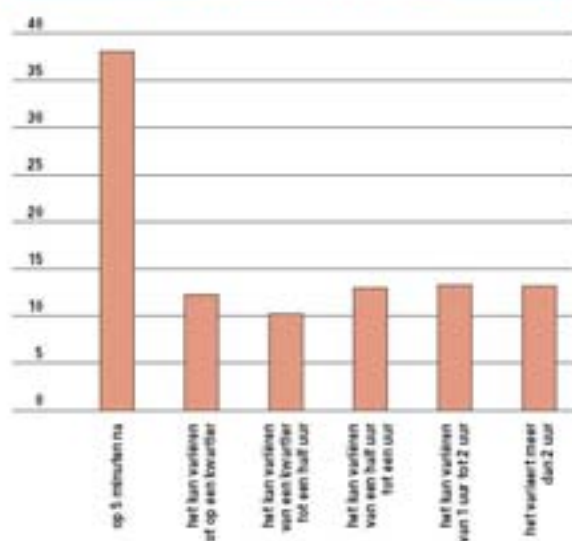
Negen op tien zegt tevreden te zijn met de arbeidsuren, ongeacht of men zelfstandig of loontrekker is. Voor de meeste Vlamingen is het einde van de dagtaak op 5 minuten na voorspelbaar, maar voor een vierde varieert de afronding van de dagtaak

VOORSPELBAARHEID DAGTAAK

1.25 Verdeling van de werkende respondenten over de gradaties van de voorspelbaarheid van het einde van de dagtaak in 2003, naar professionele categorie, in %. Bron: APS-survey 2003.

VOORSPELBAARHEID DAGTAAK

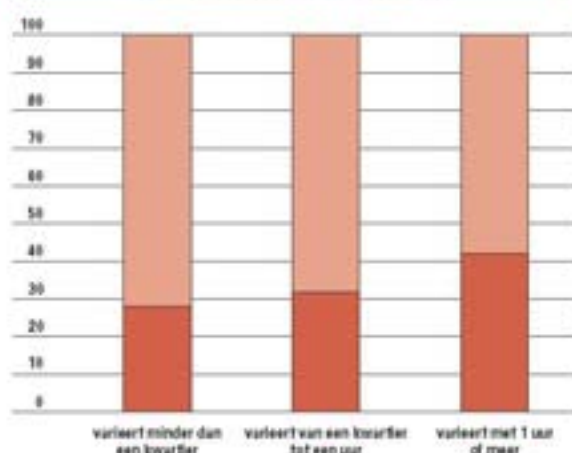

1.24 Verdeling van de werkende respondenten over gradatie van de (on)voorspelbaarheid van het einde van de dagtaak in 2003, in %. Bron: APS-survey 2003.

van 1 uur tot meer. Dit laatste is vooral het geval voor zelfstandigen. Voor meer dan de helft van de zelfstandigen varieert het einde van de dagtaak met 1 uur of meer; bij niet-zelfstandigen is dat bij een vijfde het geval.

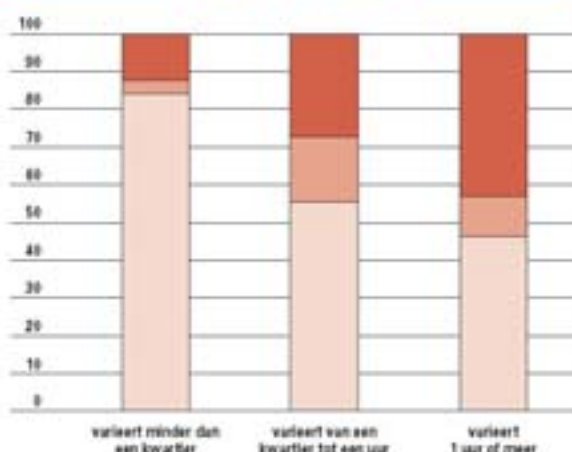
De onvoorspelbaarheid van het einde van de dagtaak met 1 of meer uur weegt vooral op de loontrekkenden. Een derde van de loontrekkenden waarvan het einde van de dagtaak niet

TEVREDENHEID MET TIJDSDRUK

1.26 Tevredenheid met tijd om te doen wat moet gedaan worden (verticale as), naar de (on)voorspelbaarheid van het einde van de dagtaak (horizontale as) in 2003, in %. Bron: APS-survey 2003.

WERK MEE NAAR HUIS

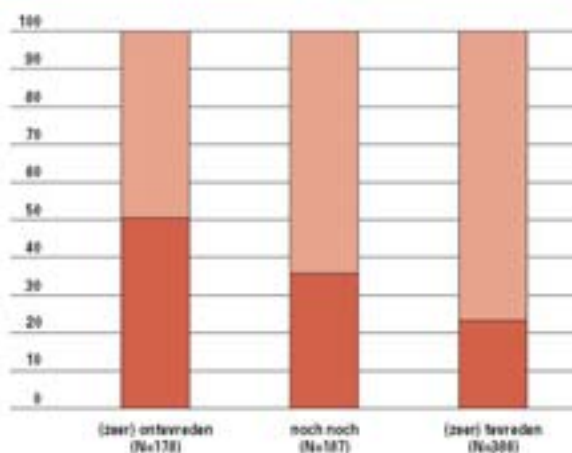

1.27 Percentage van de respondenten dat werk mee naar huis neemt (verticale as), naar (on)voorspelbaarheid van het einde van de dagtaak (horizontale as) in 2003. Bron: APS-survey 2003.

met minder dan 1 uur voorspelbaar is, drukt zich (heel) ontevreden uit over de werkdruk. Bij de vergelijkbare groep onder de zelfstandigen is dit een vierde.

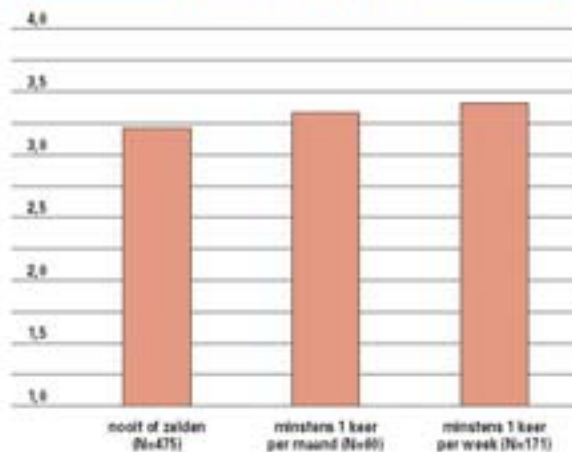
Grotere onvoorspelbaarheid van de dagtaak betekent bij velen van deze groep ook werk mee naar huis nemen en meer ontevredenheid over de tijdsdruk. 43% van de respondenten waarvan de dagtaak met 1 of meer uren kan uitlopen neemt ook

TEVREDENHEID TIJDSDRUK

1.29 Percentage van werkende respondenten over de gradatie van tevredenheid met de tijdsdruk (verticale as) (tijd om te doen wat moet gedaan worden) in 2003, naar de tevredenheid met de werkdruk (horizontale as). APS-survey 2003.

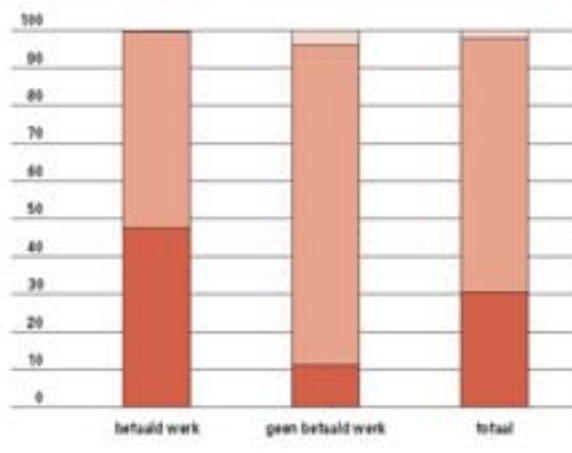
TEVREDENHEID MET WERK

1.28 Gemiddelde tevredenheidsscores met het werk in 2003, naar de frequentie van werk mee naar huis nemen (horizontale as). Bron: APS-survey 2003.

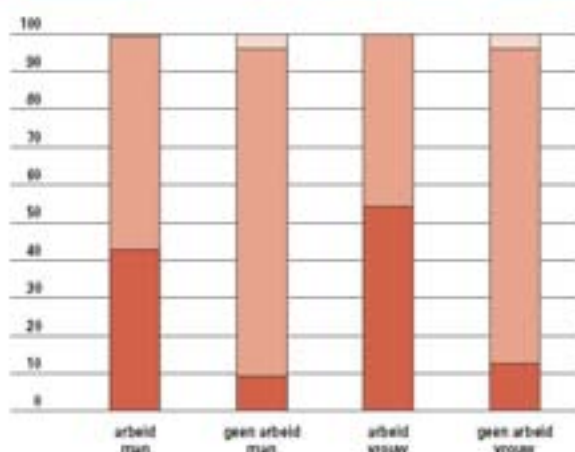
minstens 1 keer per week werk mee naar huis en 42% van dezelfde respondenten drukt zich ontevreden uit over 'de tijd om te doen wat moet gedaan worden'. Maar overuren leidt niet automatisch tot ontevredenheid over het werk. In tegendeel, de gemiddelde tevredenheidsscore is significant lager bij diegenen die nooit of zelden werk mee naar huis nemen dan bij de respondenten die dit minstens één keer per maand doen of meer. De gemiddelde tevredenheidsscore met het werk is zelfs het hoogst bij Vlamingen die minstens 1 keer per week werk mee naar huis nemen.

TEVREDENHEID VRIJE TIJD WERKDAG

1.30 Verdeling van de respondenten over de gradatie tevredenheid met de vrije tijd tijdens een werkdag, naar arbeids situatie, in %, in 2003. Bron: APS-survey 2003.

TEVREDENHEID VRIJE TIJD WERKDAG

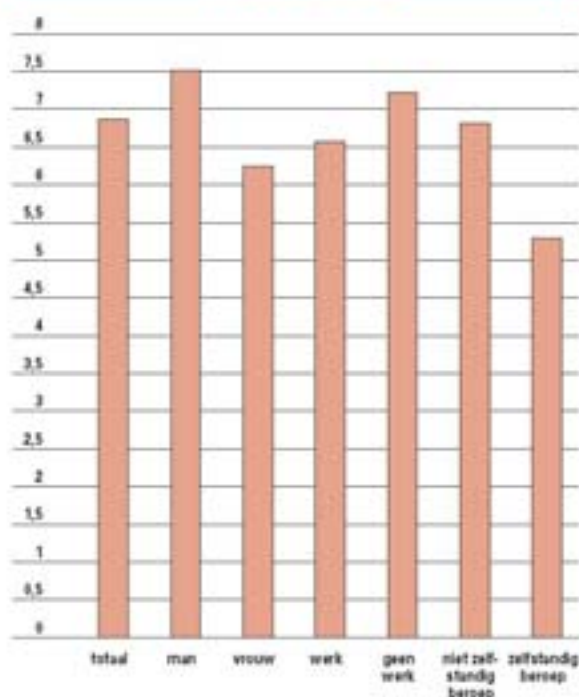
1.21 Tevredenheid van de respondenten over de vrije tijd tijdens een werkdag in 2002, naar geslacht en arbeidssituatie, in %.
Bron: APS-survey 2002.

liever minder
tevreden
liever meer

TEVREDENHEID MET DE VRIJE TIJD

Jaarlijks wordt aan de respondenten gevraagd hoeveel uren zij gewoonlijk vrij hebben tijdens een werkdag en tijdens het week-end. De tijd die gevuld wordt met ander betaald werk, verzorging van kinderen of huisgenoten, huishoudelijke taken en eten, persoonlijke verzorging, slapen enzoverder wordt niet beschouwd als 'vrije tijd'. Werkenden zeggen over gemiddeld 2,5 uren vrije tijd te beschikken tijdens een werkdag, niet-

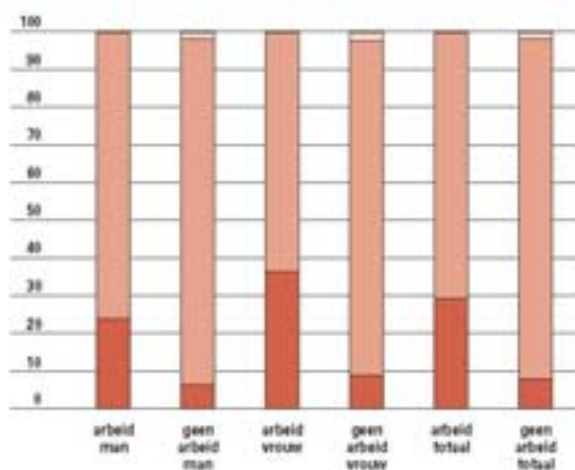
VRIJE TIJD WEEK-END

1.22 Gemiddeld aantal uren vrije tijd tijdens het week-end in 2002, naar geslacht, arbeidssituatie en professionele categorie.
Bron: APS-survey 2002.

werkenden beschikken over gemiddeld 5,2 uren. Zelfstandigen beschikken gemiddeld over 2 uur vrije tijd tijdens een werkdag, niet-zelfstandigen over een half uur meer.

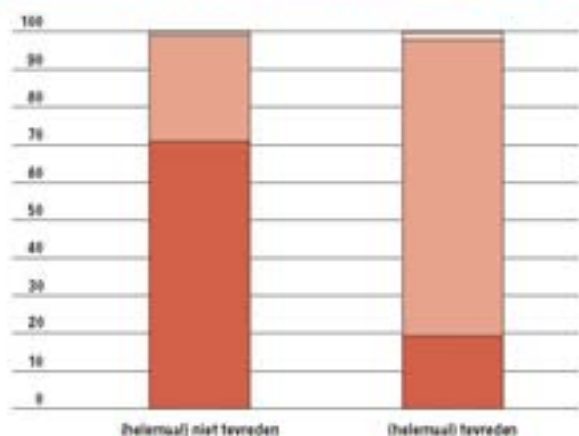
TEVREDENHEID VRIJE TIJD WEEK-END

1.23 Tevredenheid van de respondenten met de hoeveelheid vrije tijd tijdens het week-end in 2002, naar geslacht en arbeidssituatie, in %.
Bron: APS-survey 2002.

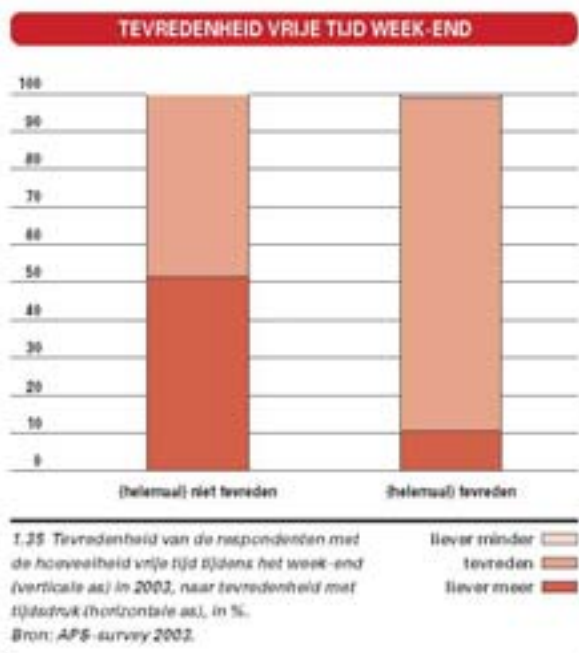
liever minder
tevreden
liever meer

TEVREDENHEID VRIJE TIJD WERKDAG

1.24 Tevredenheid van de respondenten met de hoeveelheid vrije tijd tijdens de werkdag (verticale as) naar tevredenheid met tijdsdruk (horizontale as), in %.
Bron: APS-survey 2002.

liever minder
tevreden
liever meer

Iets minder dan de helft van de respondenten met betaald werk zou liever over meer vrije tijd beschik-

ken tijdens de werkweek. Er is geen significant verschil tussen zelfstandigen en loontrekkers. Meer dan de helft van de werkende vrouwen zou liever meer vrije tijd hebben tegenover 4 op tien van de werkende mannen. 8 op tien van de respondenten die geen betaalde arbeid verrichten, is tevreden met de vrije tijd tijdens de weekdag.

Een week-end is gemiddeld goed voor 7 uren vrije tijd. Vrouwen hebben gemiddeld 1 uur minder vrije tijd dan mannen en zelfstandigen gemiddeld 1,5 minder dan loontrekkende. Bijna een vijfde van de werkende mannen en ruim een derde van de werkende vrouwen zouden over meer vrije tijd willen beschikken tijdens het week-end.

Wie minder tevreden is over de tijdsdruk ('tijd om te doen wat moet gedaan worden') zou ook liever wat meer vrije tijd hebben tijdens de werkweek en tijdens het week-end. Respondenten die (helemaal) niet tevreden zijn met de tijdsdruk werken gemiddeld 3 uren meer dan respondenten die wel tevreden zijn. Wie wel tevreden is met de tijdsdruk heeft gemiddeld ook meer uren vrij tijdens de wekdagen (4,23 uren) dan diegenen die niet tevreden zijn met de tijdsdruk (2,13 uren).

De steekproef van de APS-survey

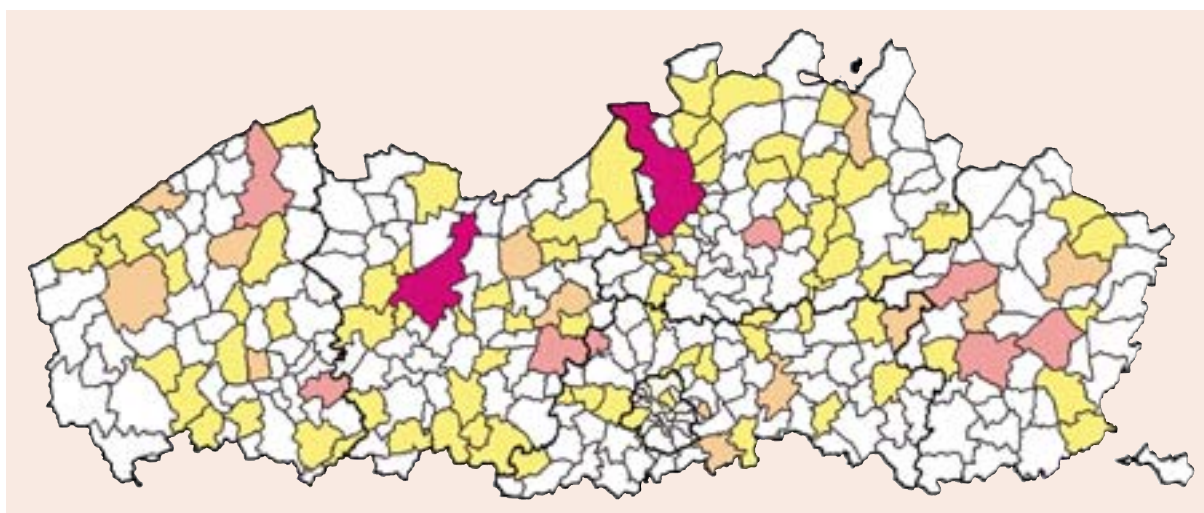
Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenomen bij een representatieve steekproef van 1.500 Vlamingen van 18 tot 85 jaar. Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid van Vlamingen rond diverse thema's die maatschappelijk en beleidsrelevant zijn. In 2003 hebben 1.437 van de 2.264 gecontacteerde Vlamingen effectief meegewerkt aan de survey, wat neerkomt op een respons van 63,5%.

Begrijpelijk wordt wellicht de vraag gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselechte trekking uitgevoerd op gemeenten en vervolgens een aselechte trekking van personen binnen de getrokken gemeenten. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van 1.500 waar-

nemingseenheden (of 1.437 effectief in 2003) is ook voldoende groot opdat schattingen van parameters in de populatie toelaatbaar zijn.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook andere consequenties naar statistische beschrijving en analyse toe. In de VRIND bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in procenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer een bepaald percentage in te denken als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt.

STEEKPROEF GEMEENTEN APS-SURVEY 2003

1.36 Resultaat van de tweetrapssteekproef voor de APS-survey 2003. De personen werden aselekt getrokken uit het bestand van het Rijksregister.

aandelen steekprofeenheden per gemeente

meer dan 30 personen	(2)	10 personen	(78)
30 personen	(8)	5 personen	(6)
20 personen	(15)	0 personen	(218)

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Dirk Jacobs, Mark Janssens Marc Swyngedouw, Optimisme en Pessimisme in Vlaanderen, Op zoek naar determinanten van algemene en persoonlijke toekomstverwachtingen, in: Vlaanderen Gepeild! 2003, MVG/APS, Brussel, 2003.
 - Hendrik Van Geel e.a., Vijf steken diep graven naar levenskwaliteit, Stativa 28, september 2003, MVG/APS, Brussel, 2003.
 - Hans Waeghe en Philip Agneessens, Impressies over sociale relaties, waarden en tradities, vijf jaar vragen naar de verhouding tussen individu en gemeenschap, in: Vlaanderen Gepeild! 2001, MVG/APS, Brussel, 2001.
-

Financiën en begroting

hoofdstuk 2

Blikvangers

- De totale rentelasten daalde van 286 miljoen euro in 1999 tot 72 miljoen euro in 2004. Dit is het gevolg van een lage rentevoet en een volgehouden schuldafbouw.
- De schuld van de Vlaamse overheid is bijna gehalveerd: van 6.086 miljoen euro in 1999 tot 3.703 miljoen medio 2003.
- Het begrotingssaldo kromp van 266 miljoen euro in 1999 tot 10 miljoen euro in 2004.
- De grootste stijgers in de uitgavenbegroting tijdens deze legislatuur zijn de domeinen gemeenschappelijk vervoer (+75%), cultuur en jeugd (+54%) en welzijn en gezondheid (+40%).
- De totale ontvangsten nemen in deze legislatuur (1999-2004) toe van 15,2 tot 17,9 miljard euro.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/financien

ONTVANGSTEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Samengevoegde en gedeelde belastingen	13.433	13.686	14.603	12.881	13.391	13.765
Gewestelijke belastingen (zonder kijk- en luistergeld)	948	1.067	1.194	2.718	2.838	2.904
Kijk- en luistergeld	442	445	469	33	1	0
Specifieke dotaties en ristorno's	178	221	250	739	757	760
waarvan dotatie ter compensatie van het kijk- en luistergeld	nvt	nvt	nvt	455	467	469
Toegewezen ontvangsten	36	46	67	70	146	105
Andere ontvangsten	150	155	206	278	270	386
Totaal	15.187	15.620	16.788	16.718	17.403	17.920

2.1 Evolutie van de algemene middelen in miljoenen euro, naar oorsprong, op basis van de (aangepaste) middelenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2004. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

In haar regeerakkoord maakte de Vlaamse regering een beleidsprioriteit van meer fiscale autonomie. Het **Lambermontakkoord**, dat in voege trad in het begrotingsjaar 2002, zette hierin een belangrijke stap. De bedragen die we in dit deel bespreken, zijn steeds aangepaste begrotingsgegevens uit de **algemene middelen- en uitgavenbegroting** van de

Vlaamse Gemeenschap. De bedragen voor 2003 zijn gebaseerd op de 2de aangepaste algemene uitgaven- en middelenbegroting en voor 2004 op de initiële algemene uitgaven- en **middelenbegroting**, zoals ingediend door de Vlaamse regering bij het Vlaams Parlement.

Middelenbegroting

De algemene middelen van de Vlaamse overheid werden voor het **begrotingsjaar** 2003 geraamd op 17,4 miljard euro en voor 2004 op 17,9 miljard. In vergelijking met het jaar voordien beschikte de Vlaamse overheid in 2003 over 4,1 % meer middelen, in 2004 over 3,0% meer.

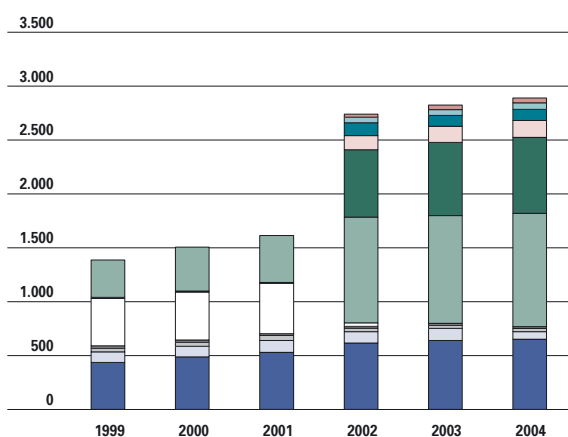
Vanaf begrotingsjaar 2002 trad het Lambermontakkoord over de **staats hervorming** in werking. Dit akkoord heeft belangrijke gevolgen voor de middelen van de Vlaamse overheid. Tegelijk vond er ook een overheveling naar de Gewesten plaats van bevoegdheden rond **landbouw en zeevisserij, gemeenten en provincies, buitenlandse handel en wetenschappelijk onderzoek**. Dit gaat gepaard met een overheveling van 56,2 miljoen euro aan middelen in 2002 (deze overdracht van middelen valt onder de rubriek 'samengevoegde en gedeelde belastingen').

De Vlaamse regering besliste het **kijk- en luistergeld** en de **openingsbelasting op de 'slijterijen van gegiste dranken'** vanaf het begrotingsjaar 2002 volledig af te schaffen.

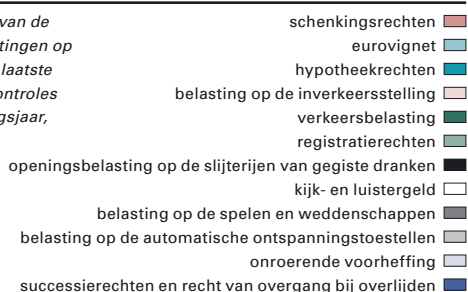
Desondanks steeg de totale opbrengst van de **Gewestbelastingen** (incl. kijk- en luistergeld) van 1,39 miljard euro in 1999 tot 2,74 miljard in 2002. Voor 2004 wordt de opbrengst geschat op 2,89 miljard (begrotingscijfers).

Deze groei is vooral te wijten aan inkomstenbron-

GEWESTBELASTINGEN

2.2 Evolutie van de gewestbelastingen op basis van de laatste begrotingscontroles per begrotingsjaar, van 1999 tot 2004, in miljoen euro.

Bron: AZF, afdeling Budgettering.

*In deze grafiek werd geen rekening gehouden met de boetes en nalatigheidsinteressen op de gewestelijke belastingen.

nen die overgeheveld werden naar de Gewesten, zoals sommige (maar niet alle) **registratierechten** (o.a. op **schenken** en de vestiging van **hypotheken**), het resterend gedeelte van de registratierechten op de verkopen van onroerende goederen, de **verkeersbelasting**, de **belasting op de inverterstelling** en het **eurovignet**. Ook de daarbij horende **fiscale boetes** zijn nu gewestelijke materie.

De opbrengst van deze nieuwe Gewestbelastingen (inclusief boetes en nalatighedsinteressen) voor 2002 bedroeg 1,5 miljard euro.

Het relatieve belang van de inkomsten waarvoor het Vlaamse Gewest autonoom bevoegd is (de Gewestbelastingen) nam dan ook aanzienlijk toe. In 1999 bedroeg het aandeel van de Gewestbelastingen nog 9% van de totale middelen. In 2004 groeide dit tot 16%.

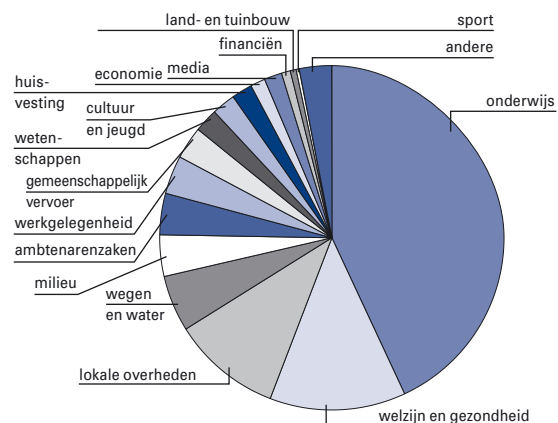
Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sedert 2002 een speciale **dotatie**. Ten slotte is de stijging vanaf 2002 ook voor een deel te danken aan een nieuwe, jaarlijkse bijdrage van **de Nationale Loterij**.

De federale belastingen die aan Vlaanderen worden doorgestort, vormen nog steeds de belangrijkste categorie van de algemene middelen. Het betreft de zogenaamde gedeelde en samengevoegde belastingen: de **personenbelasting** en de **BTW**. Toch neemt het aandeel af. In 1999 maakten ze nog 88% uit van de totale algemene middelen. In 2004 is dit reeds gedaald tot 77%.

Het Lambermontakkoord gaf de Gewesten meer bevoegdheden om **opcentiemen, kortingen, belastingverminderingen en -vermeerderingen** op de personenbelasting in te voeren, uiteraard ten laste (of ten bate) van de eigen gewestelijke begroting. De Vlaamse belastingbetaler kreeg daarvoor het aanslagjaar 2001 een eenmalige, forfaitaire belastingvermindering van 123,95 euro (5.000 frank) per gezin toegekend. De weerslag op de Vlaamse begroting bedroeg 238 miljoen euro, verdeeld over de begrotingsjaren 2000 en 2001.

Het Lambermontakkoord verandert eveneens de berekening van de samengevoegde belastingen. We vermeldde reeds de toegenomen middelen als gevolg van de nieuwe gewestbevoegdheden. Een **gewestafrek** (de zogenaamde **negatieve term**) daarentegen moet de overgedragen gewestelijke belastingen compenseren. De **“herfinanciering”** van de Gemeenschappen sinds 2002 vindt plaats door een verhoging van de toegewezen BTW-middelen. Deze extra-middelen stijgen van 118 miljoen euro in 2002 tot 307 miljoen in 2004.

BETALINGSKREDIETEN NAAR BELEIDSDOMEIN

2.3 Betalingskredieten, naar beleidsdomein (in % van totaal van begrotingsjaar) 2004. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

Uitgabenbegroting

De algemene uitgaven van de Vlaamse Gemeenschap in 2004 worden begroot op 17,9 miljard euro. Vergeleken met het jaar voordien nemen de uitgaven nominaal toe met 2,9%. Tussen 1999 en 2004 groeiden de uitgaven jaarlijks gemiddeld met 3,9%.

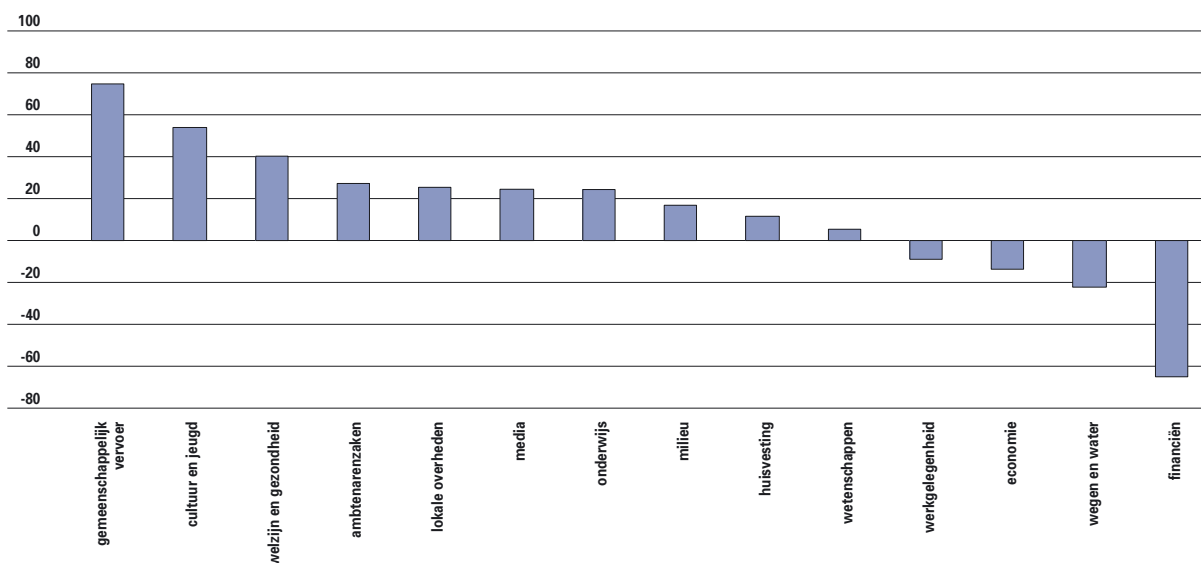
We geven de uitgaven weer in functie van de **betalingskredieten**. Bij de berekening van de betalingskredieten wordt rekening gehouden met de **Diensten van Afzonderlijk Beheer (DAB's)** en **Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's)**, waarvan sommige belangrijke eigen ontvangsten hebben (of ontvangsten vanuit andere overheden). Hun uitgaven kunnen daardoor hoger zijn dan de dotaties die zij ontvangen uit de begroting van de Vlaamse Gemeenschap. Bij de berekening van de betalingskredieten wordt echter geen rekening gehouden met de aflossingen van leningen. Leningen hebben immers in het verleden reeds geleid tot een uitgave waardoor de kredieten toen reeds werden opgenomen.

Het totale bedrag aan betalingskredieten voor 2004 is begroot op 18,2 miljard euro.

De grootste hap gaat naar **onderwijs** met 7,8 miljard euro of 43% van het totale bedrag, vooral voor de lonen van het onderwijzend personeel. Binnen het domein onderwijs gaat zo'n 40% van de betalingskredieten naar het secundair onderwijs en 30% naar het basisonderwijs.

Het domein **welzijn en gezondheid** komt op de

BETALINGSKREDIETEN

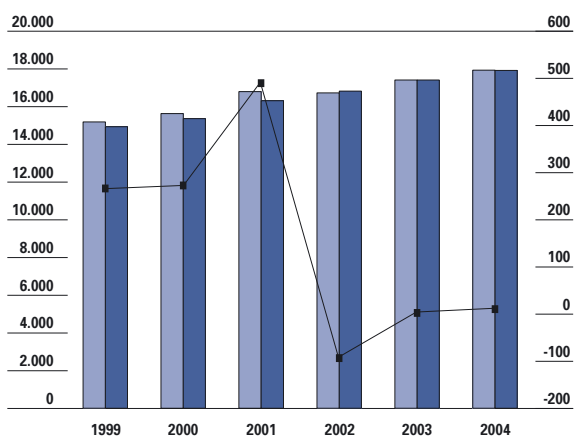
2.4 Evolutie van de betalingskredieten, naar beleidsdomein (in %) 1999-2004. Bron: AZF, afdeling Budgettering. Alleen de beleidsdomeinen die in 2004 meer dan 1% van de totale uitgaven vertegenwoordigden zijn hier weergegeven.

tweede plaats en krijgt 2,3 miljard euro of 13%. Bijna de helft hiervan wordt besteedt aan **gehandicaptenzorg**.

Lokale overheden volgen op een derde plaats, met 10% van de betalingskredieten ofwel 1,9 miljard euro. **Wegen en water** en **milieu** staan op vier en vijf.

De grootste verschuivingen tussen 1999 en 2004 zijn te vinden bij het **gemeenschappelijk vervoer** (+75%), **cultuur en jeugd** (+54%), welzijn en gezondheid (+40%) en **financiën** (-65%). Deze daling hangt nauw samen met de vermindering van een lagere rentelast die op haar beurt te danken is aan de schuldafbouw en de lagere rentevoeten.

BEGROTINGSALDO

2.5 Evolutie van de uitgaven, de middelen en het begrotingssaldo op basis van de algemene begroting (na budgetcontroles) van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2004, in miljoen euro. Uitgaven en middelen op de linkerschaal, saldo op de rechterschaal. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

Begrotingssaldo

Het (positieve) saldo op de algemene begroting van de Vlaamse Gemeenschap wordt voor 2004 geraamd op 10 miljoen euro.

Tussen 1999 en 2001 stijgt het saldo van 266 naar 489 miljoen euro. In 2002 zakt het in het rood (-94 miljoen euro) om zich vervolgens rond het evenwicht te stabiliseren.

Om de gezondheid van de overheidsfinanciën binnen de lidstaten van de Europese Unie te garanderen werd het **Stabiliteitspact** afgesloten. De Gemeenschappen en Gewesten hebben in 1999 een samenwerkingsakkoord met de federale overheid onderschreven waarin ze verklaren het **Stabiliteitsprogramma** van België te zullen ondersteunen en de langetermijnstrategie van de **Hoge Raad van Financiën** te zullen naleven. Die langetermijnstrategie werd uitgewerkt om de financiën van alle Belgische overheden, als geheel genomen, in evenwicht te brengen. Sinds het begin van de legislatuur kiest de Vlaamse regering telkens

voor het strengste scenario van de Hoge Raad. Hier dient wel onderstreept te worden dat het **begrotingssaldo** van de Vlaamse Gemeenschap verschilt van datgene dat de Hoge Raad vaststelt. De norm werd jaar na jaar gerespecteerd, met een overschot van 196,5 miljoen euro in 1999 en 12,7 miljoen euro in 2004.

Schuldbeheer

De Vlaamse regering had zich voorgenomen om tijdens deze legislatuur de totale schuld te halveren tot 2,78 miljard euro. Minder schuld betekent ook minder rentelasten, wat dan weer beleidsruimte schept voor extra initiatieven.

De totale Vlaamse schuld bestaat uit 2 componenten: de **directe en de indirecte schuld**.

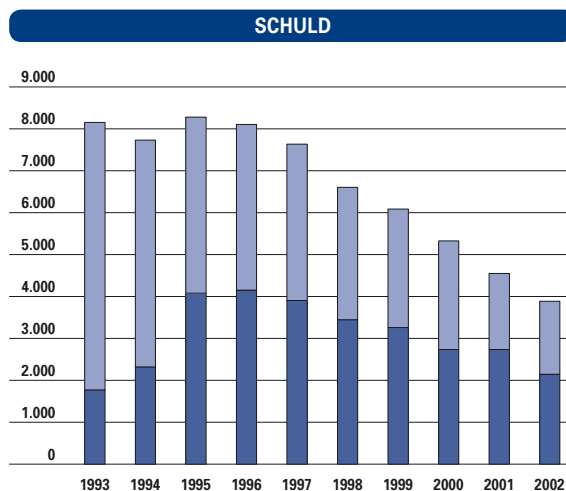
De directe schuld is gegroeid uit de leningen die de Vlaamse overheid jaarlijks heeft aangegaan om haar tekorten te financieren. De indirecte schuld bestaat uit leningen die Vlaamse Openbare Instellingen of lokale overheden afsloten en waarvan de Vlaamse overheid de financiële lasten geheel of gedeeltelijk op zich neemt.

De directe schuldpositie van de Vlaamse Gemeenschap is sedert 1997 continu verbeterd, met uitzondering van een zeer geringe stijging in 2001. Dat had te maken met de beslissing om een deel van de indirecte schuld (lokale overheden) over te hevelen naar de directe schuld. Door deze beslissing daalde in 2001 de indirecte schuld met 550 miljoen euro en steeg de directe schuld met hetzelfde bedrag.

Op haar hoogtepunt eind 1995 bedroeg de directe schuld van de Vlaamse overheid nog 4,1 miljard euro. Medio 2003 bleef daar nog 2 miljard van over. De gewogen gemiddelde resterende **looptijd** van de leningen binnen de directe schuld schommelt sterk. Van 2,78 jaar eind 2000, naar 3,09 jaar een jaar later en 2,82 jaar eind 2002.

De gewogen gemiddelde **rentevoet** van de directe schuldportefeuille daalde van 6,33% eind 2001 tot 5,96% een jaar later. Dat heeft natuurlijk onmiddellijk een positief gevolg op de rentelasten.

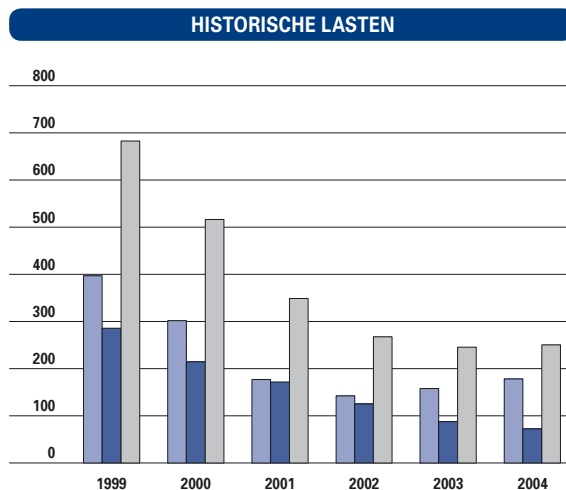
De indirecte schuld stond eind 1993 op haar hoogste peil met 6,4 miljard euro. Eind juni 2003 was dit nog 1,7 miljard euro. Momenteel bestaat de indirecte schuld nagenoeg uitsluitend uit de schuld die beheerd wordt door **ALESH**. Naast het Vlaamse Gewest hebben ook de federale staat, het Waalse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest een aandeel in deze schuld. Door een reeks vervroegde

2.6 Evolutie van de directe (exclusief kastoestand) en indirecte (exclusief Aquafin) schuld van de Vlaamse Gemeenschap, van 1993 tot 2002, in miljoen euro. Bron: AZF, afdeling Financieel Management.

terugbetalingen kon het Vlaamse Gewest haar aandeel verminderen van 42,7% in 1993 tot 38,2% in 2001.

Sinds 1996 neemt de totale schuld (directe en indirecte) jaarlijks af, zonder enige onderbreking of vertraging. Sinds 1999 daalt de schuld met gemiddeld 12,4% per jaar. Eind 1999 bedroeg de schuld

2.7 Evolutie van de historische lasten met betrekking tot de schuld (aflossingen en nettorentelasten) ten laste van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2004, in miljoen euro. Rekeninggegevens, met uitzondering van 2003 en 2004 (begroting). Bron: AZF, afdeling Financieel Management.

6,1 miljard euro, medio 2003 nog 3,7 miljard euro. Als het huidige afbouwritme wordt volgehouden, zal de schuld inderdaad gehalveerd zijn tegen eind 2004, zoals vooropgesteld bij de aanvang van de regeerperiode. Sinds 2000 heeft de Vlaamse Gemeenschap geen enkele lening aangeaan of geherfinancierd.

De combinatie van een dalende rente en een kleinere schuld heeft vanzelfsprekend de interesten fors teruggedrongen. Zo is de totale rentelast gedaald van 521,8 miljoen euro in 1995 tot 72,2 miljoen euro in 2004. Op die manier beschikt de Vlaamse regering over meer geld om extra beleidsaccenten te financieren.

VOOR MEER INFORMATIE

Website statistieken Financiën van de Vlaamse Gemeenschap:
<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/financien/index.html>

Aspecten van een goed bestuur

hoofdstuk 3

Blikvangers

- De burger vindt zijn weg naar de Vlaamse Infolijn.
- Het aantal overheidscampagnes is tussen 1999 en 2002 verdubbeld.
- België bengelt onderaan de Europese ranglijst wat e-government betreft, maar is wel bezig aan een opmerkelijke inhaalbeweging.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/goed_bestuur

Burgers en ondernemingen een goede dienstverlening leveren staat hoog op de agenda van de Vlaamse regering. Om deze dienstverlening te verbeteren heeft ze een aantal instrumenten ter beschikking.

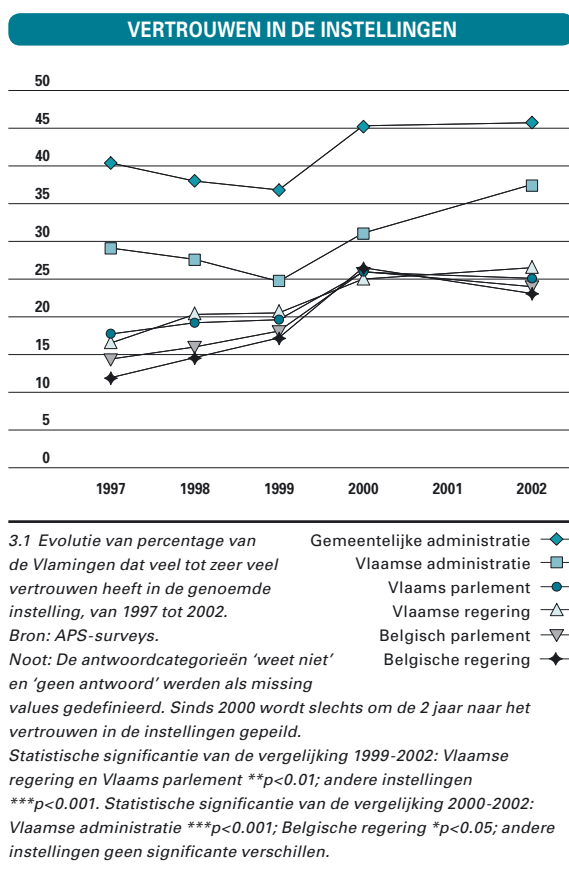
Perceptie van de burger

Sinds 1996 peilt de APS-survey naar het vertrouwen van de Vlaming in de verschillende overheidsinstanties. De gemeentelijke administratie geniet al sinds de eerste meting het meeste vertrouwen. In 2002 had 37% van de respondenten **vertrouwen** in de Vlaamse administratie. Slechts een minderheid is negatief ingesteld, de meerderheid van de onderzochten antwoordt eerder neutraal.

In vergelijking met het begin van de legislatuur van de huidige regering (1999) is het vertrouwen in de instellingen over de hele lijn toegenomen. De stijging is het duidelijkst bij de Vlaamse en gemeentelijke administraties en de Vlaamse regering.

Communicatiebeleid

In haar regeerakkoord van juli 1999 bepaalde de Vlaamse regering dat ze actief wil communiceren

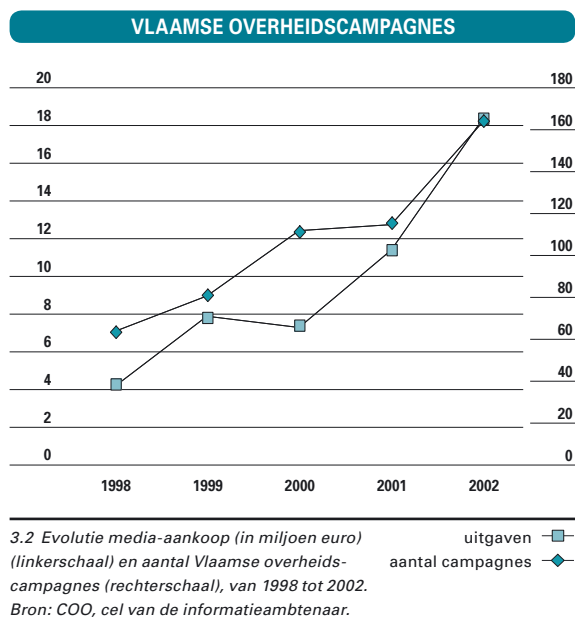
om haar beleidslijnen en actieprogramma's op regelmatige basis kenbaar te maken aan de publieke opinie. De Vlaamse overheidscommunicatie diende vraaggericht uitgebouwd te worden, vanuit de behoefte van de klant. De in 2002 gelanceerde nieuwe portaalsite en het pre-testen van overheids-campagnes zijn hier goede voorbeelden van.

1. Informatieverstrekking

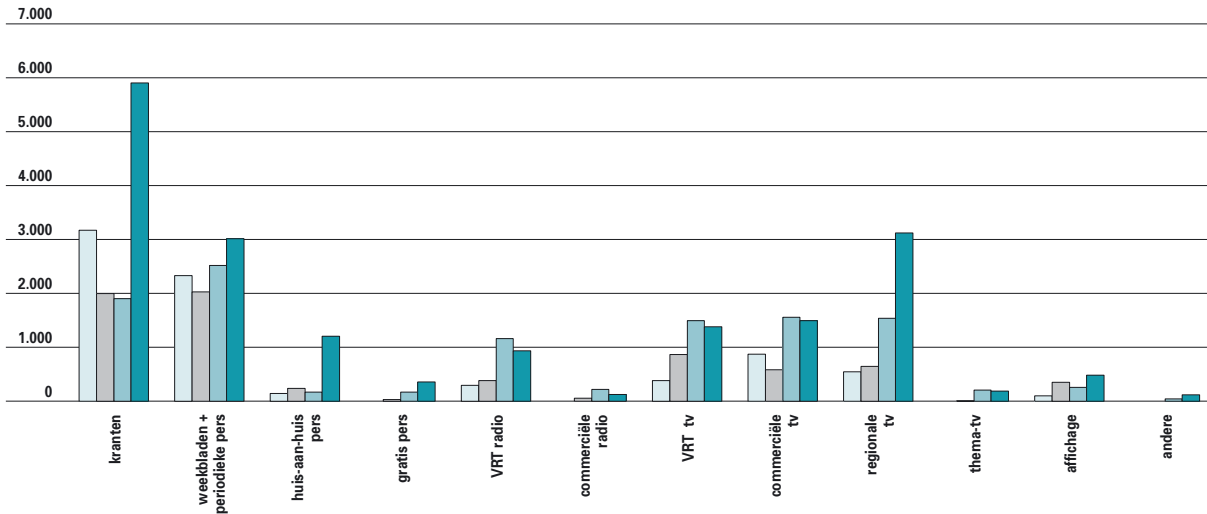
Het budget dat naar **overheidscampagnes** gaat steeg sterk tijdens deze regeringsperiode, een evolutie die nauw samenhangt met de toename van het aantal overheidscampagnes. In 1999 waren dat er 80, in 2002 al ruim het dubbele. Voor de aankoop van mediaruimte hanteert men het principe van de centrale media-aankoop. Dit komt erop neer dat de Vlaamse regering en de hele Vlaamse overheid hun advertentieruimte en zendtijd in de Vlaamse media centraal aankopen via de cel van de informatieambtenaar. Dit resulteert in extra kortingen en is de goedkoopste wijze van media-aankoop. De totale reclamebesteding in de printmedia nam sterk toe, waardoor zij in 2002 goed waren voor 57,2% van de mediabestedingen. Vooral kranten, de huis-aan-huis pers en ook de regionale televisie werden in toenemende mate als mediakanaal gebruikt.

2. Vlaamse Infolijn

In 1999 ging de Vlaamse Infolijn van start. Deze dienstverlening van de Vlaamse overheid is in de eerste plaats een **informatielefoon** voor de Vlaamse burger. Een gemakkelijk te onthouden,

MEDIA-AANKOOP

3.3 Evolutie bestedingen Vlaamse overheidscampagnes naar medium, x 1.000 euro, van 1999 tot 2002.

Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

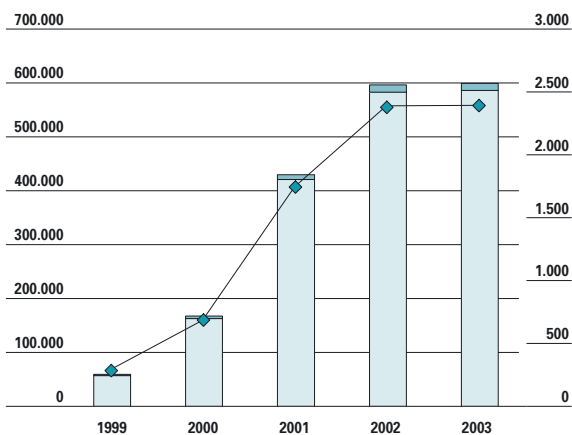
sterk gepromoot gratis nummer dat men elke werkdag kan bereiken van 9 tot 19 uur staat garant voor een lage drempel.

De Infolijn kende dan ook meteen een explosieve groei die tot op heden blijft aanhouden. Met een gemiddelde van 2.383 contacten per dag in 2003, heeft de burger duidelijk de weg gevonden naar de

infodienst. In vergelijking met 2002 is er amper een groei, maar deze status quo verbergt een verbetering van het service-level. Dat houdt in dat er meer vragen bij het eerste contact werden opgelost, zonder dat er een nieuw contact moest worden genomen.

De Vlaamse Infolijn is meer dan een callcenter. De klant kan er ook terecht via andere kanalen zoals fax, brief, e-mail en internet. Een kleine 2 procent van de contacten gebeurt via deze weg.

CONTACTEN VLAAMSE INFOLIJN

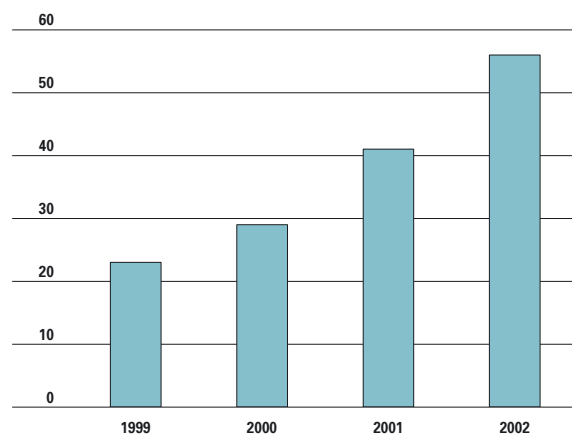
3.4 Evolutie van het aantal contacten bij de Vlaamse Infolijn (linkerschaal), van 1999 tot 2003.

Bron: Vlaamse Infolijn.

Noot: De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).

aantal contacten via mail, chat of post
 telefonische oproepen
 gemiddeld aantal contacten per dag

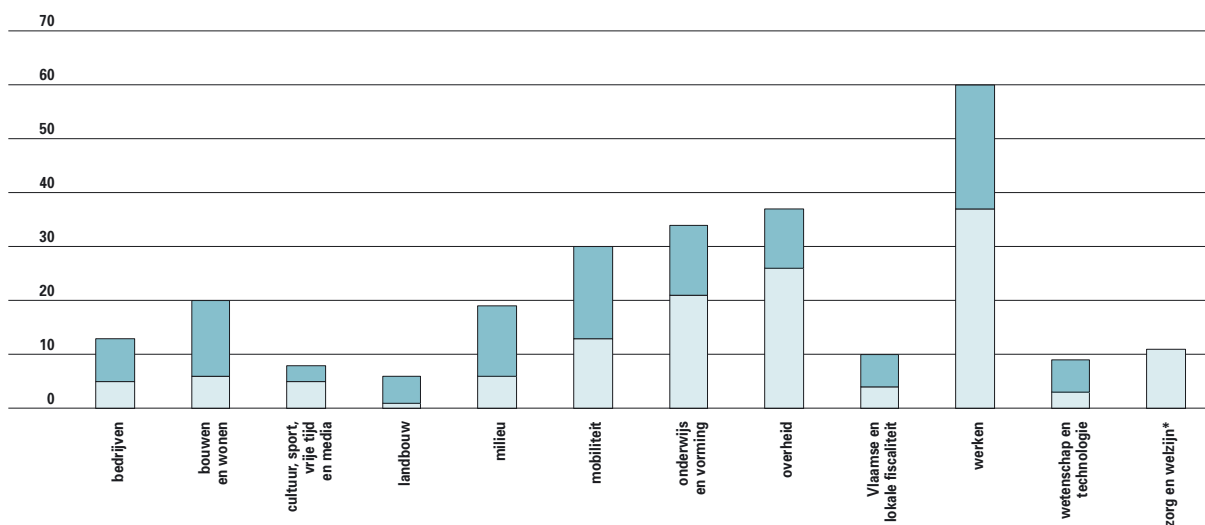
ONDERSTEUNDE OVERHEIDSCAMPAGNES

3.5 Evolutie van het aantal door de Vlaamse Infolijn ondersteunde overheids campagnes, van 1999 tot 2002.

Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

DIENSTEN E-GOVERNMENT

3.6 Operationele (in 2003) en geplande (voor eind 2004) online diensten per cluster, situatie op 16/1/2004.

Bron: COO, E-government Vlaanderen.

* Noot: geplande e-governmentdiensten voor Zorg en Welzijn zijn niet bekend.

gepland voor eind 2004 ■
operationeel in 2003 ■

Naast het beantwoorden van spontane vragen van de burger, ondersteunt de Vlaamse infolijn ook tal van overheids campagnes. In 2002 waren dat er al 56, ruim het dubbele ten opzichte van het opstartjaar 1999. De almaar toenemende vraag wijst erop dat er wel degelijk behoefte was aan extra ondersteuning bij grootschalige campagnes. In 2002 kreeg de Vlaamse Infolijn het meeste vragen over ‘Mediacampagne studietoelagen’ (37.237 oproepen), ‘Registratierechten verlaagd!’ (3.936 oproepen) en ‘Gratis openbaar vervoer: De Lijn voor gehandicapten’ (3.790 oproepen).

Een overgrote meerderheid van de klanten van de Vlaamse Infolijn, jaarlijks ongeveer 90%, is tevreden tot zeer tevreden over de geleverde dienst. Een prestatie die bevestigd wordt door een audit, uitgevoerd door CallMetrics. Na 240 zogenaamde mystery calls kwamen zij tot volgend besluit: “De Vlaamse infolijn presteert werkelijk uitstekend, zowel qua bereikbaarheid, begroeting, beheer van onderbrekingen, telefoontechniek, attitude, afsluiten van het gesprek en beperken van storende gebeurtenissen.”

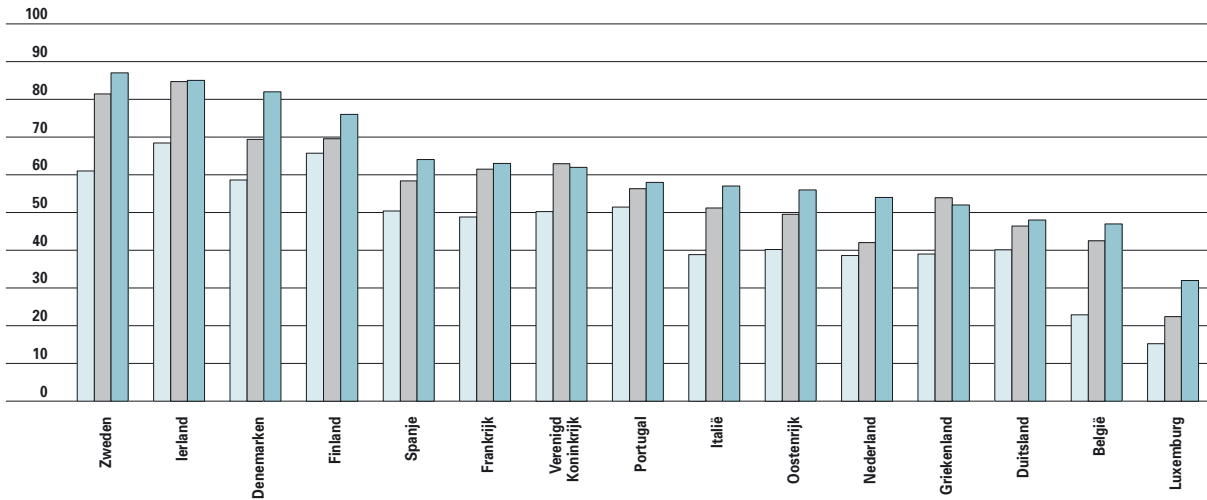
Naast de Vlaamse Infolijn zijn er bij de Vlaamse overheid nog een aantal **thematische infolijnen**. Een verregaande samenwerking kwam tot stand tussen de Vlaamse Infolijn en een aantal van deze thematische lijnen zoals: de Vlaamse

Belastinglijn, Dossierlijn Studietoelagen, BIS Infolijn, de Taaltelefoon, de Vlaamse Zorgkas, Teletolk, Export Vlaanderen, Opleidingscheques, Aanmoedigingspremies, Meldpunt Milieu, Contactpunt De Lijn en Kinderopvang van Kind en Gezin. Anderen lijnen werken volledig autonoom zoals het euro-infocentrum, de gecofoon, de rusthuis-infolijn, de wegentelefoon, de VDAB, ...

3. Kleurrijk Vlaanderen

Met het project Kleurrijk Vlaanderen wil de Vlaamse regering het **toekomstdenken** in Vlaanderen stimuleren. In 2001 werkten experts in zes visiegroepen rond de toekomstige uitdagingen op het vlak van leren, ondernemen, werken, cultuur, zorg en milieu. Het resultaat hiervan was het Pact van Vilvoorde, 21 doelstellingen voor de 21ste eeuw die tegen 2010 verwezenlijkt moeten worden. Alle Vlamingen werden uitgenodigd om mee te discussiëren over de maatschappelijke uitdagingen waarvoor Vlaanderen de komende decennia zal worden gesteld. Dit maatschappelijke toekomstdebat moet gezien worden als een instrument om tot een betere besluitvorming te komen door integratie van het langetermijnperspectief. De debatten worden gevoerd op de Kleurrijk Vlaanderen-website. De site haalt wekelijks gemiddeld een 360.000 hits van ongeveer 13.000 verschillende bezoekers. Naast de on line discussiefora worden ook regelmatig publieke debatten georganiseerd.

ONLINE BESCHIKBAARHEID VAN OPENBARE DIENSTVERLENING

3.7 Evolutie van de online beschikbaarheid van openbare dienstverlening tussen oktober 2001 en oktober 2002, internationale vergelijking. Index van online beschikbaarheid van 20 openbare dienstverleningen waarvan 12 voor burgers en 8 voor ondernemingen (gemiddelde van de scores voor de 20 basisdiensten).
Bron: Europese Commissie (Cap Gemini Ernst & Young).

oktober 2001
april 2002
oktober 2002

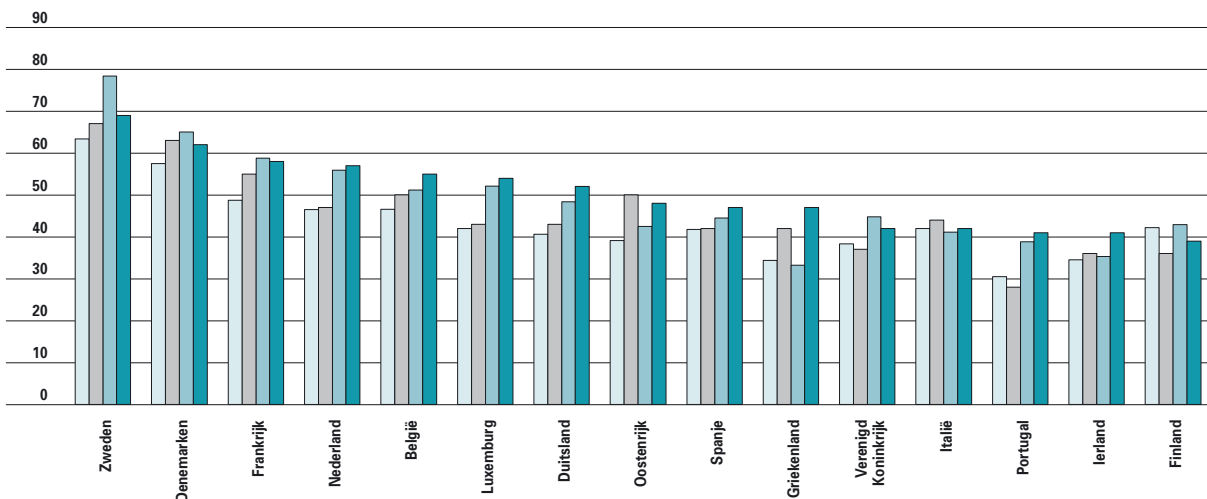
4. E-government

DE VLAAMSE OVERHEID

De Vlaamse regering gaf een eerste aanzet voor e-government in Vlaanderen in haar regeerakkoord (1999). Het Digitaal actieplan eFlanders van 2000 gaf het echte startsein tot de uitbouw van een

‘geïntegreerd overheidsloket’, en werd verder geconcretiseerd in de septemberverklaring van 2001. Het is een loket waar burgers, ondernemingen, instellingen en verenigingen terecht kunnen voor informatie over transacties met de overheid. Dit wil zeggen dat zij er online alle beleidsdocumenten

BEZOEK OVERHEIDSWEBSITES

3.8 Percentage van internetgebruikers die al ooit een overheidswebsite hebben bezocht, van juni 2001 tot november 2002, internationale vergelijking.
Bron: Europese Commissie, Eurobarometer.

juni 2001
november 2001
juni 2002
november 2002

kunnen raadplegen, alle formulieren aanvragen en elke politieke verantwoordelijke of administratieve dienst kunnen contacteren. De uitbouw gebeurde via thematische clusters (dit zijn momenteel 12 samenhangende, bij elkaar aansluitende verwante materies van domeinen).

De uitbouw van e-government gebeurt in samenwerking met de andere bestuursniveaus.

De Vlaamse regering keurde een samenwerkingsakkoord goed tussen de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten over het opzetten van een gemeenschappelijk e-government platform.

De ambitie van de Vlaamse regering is tegen 2007 elke burger, onderneming of organisatie elektronisch toegang te verschaffen tot de belangrijkste diensten die door de overheid geleverd worden: informatie, transacties en beleidsparticipatie. De fundamentele bouwstenen om deze ambitie te verwezenlijken zijn de **e-governmentclusters**.

Tegen eind 2003 zou elke cluster volgende streefdoelen moeten realiseren:

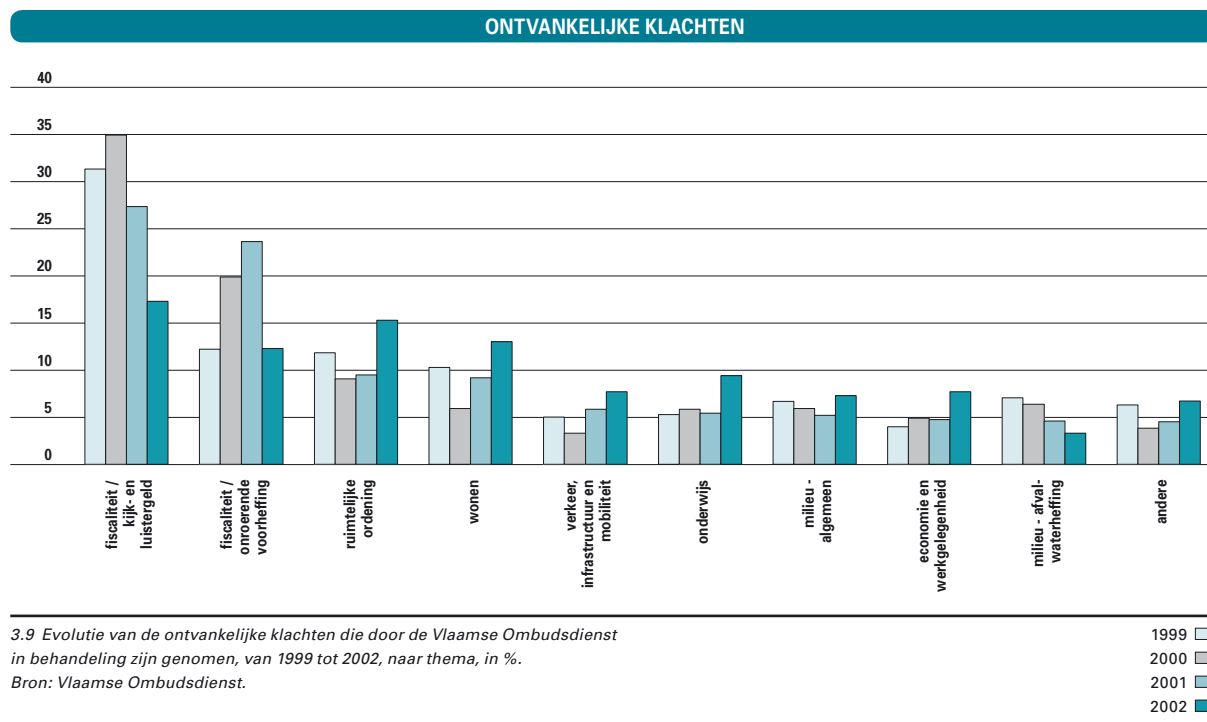
- De volledige digitale ontsluiting van alle relevante informatie die tot de cluster behoort.
- Minstens drie interactieve toepassingen, waarbij bijvoorbeeld online een berekening kan uitgevoerd worden.
- Minstens één transactionele toepassing, waarbij een bepaalde transactie met de overheid volledig elektronisch kan afgehandeld worden.

Het online dienstenpakket van de clusters telt momenteel meer dan 130 operationele diensten. Tegen eind 2004 zal dit aantal nog verdubbelen

In het kader van e-government kwam de vernieuwde portaalsite van de Vlaamse overheid tot stand. Deze is ontwikkeld in overleg met de andere overheden in België, de diensten dan de Vlaamse informatie-ambtenaar en de clusters. Belangrijk is dat de site gestructureerd werd volgens de denkwijze van de burger en niet volgens de structuren van de overheid. Tevens werd geëxperimenteerd met interactieve digitale televisie. Dit is gewone televisie met tal van extra's zoals online toepassingen en e-diensten, waaronder e-government. Door voor televisie te kiezen wordt een heel lage instapdrempel gecreëerd. Het is een vertrouwd toestel in bijna elke huiskamer en biedt daarom brede lagen van de bevolking de mogelijkheid om toe te treden tot de digitale informatiesnelweg. (Voor meer uitleg zie hoofdstuk Media)

ONLINE AANBOD VAN OPENBARE DIENSTEN IN BELGIË

In het kader van het 'eEurope Initiative' onderzoekt de Europese Commissie tweemaal per jaar het aanbod van openbare diensten op het internet. Binnen elke lidstaat van de Europese Unie worden twintig **basisdiensten** van de openbare sector

onderzocht. Tot de basisdiensten voor de burger horen onder andere de belastingsaangifte, de aanvraag van een bouwvergunning, een aangifte aan de politie en het doorgeven van een adreswijziging. Bij de basisdiensten voor ondernemingen horen onder andere de aangifte van de vennootschapsbelasting, de sociale bijdragen voor het personeel en het aanvragen van milieuvergunningen. De score hangt af van de mogelijkheden die een gebruiker krijgt op het internet, gaande van informatie opvragen tot een volledig interactieve afhandeling van dossiers.

België haalde in oktober 2002 een globale score van 47% voor de twintig basisdiensten en staat daarmee in de laagste regionen van de Europese rangschikking. In vergelijking met oktober 2001 is ons land er wel in geslaagd om zijn score te verdubbelen. Voor enkele individuele basisdiensten krijgt België wel al de maximum score. Dit is ondermeer zo voor het zoeken van een job, een dienst aangeboden door de regionale overheidsdiensten VDAB, FOREM en ORBEM. Ook voor de sociale bijdrage voor werknemers en het registreren van een nieuwe onderneming krijgt België een zeer goede beoordeling vanwege de Europese commissie.

DE BURGER EN E-GOVERNMENT

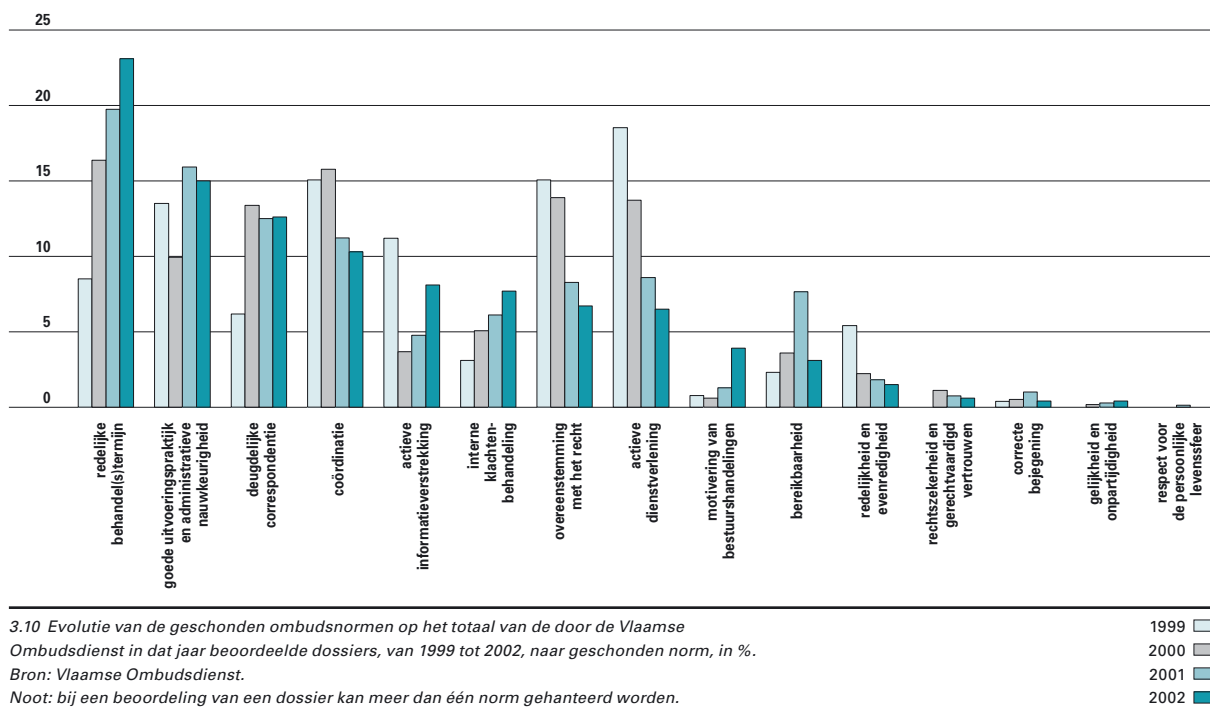
Uit een bevraging die in november 2002 door de

Europese Commissie werd georganiseerd, blijkt dat de helft van de Belgen gebruik maakt van het internet. Daarvan heeft 55% ooit een **overheidswebsite** bezocht. Dit komt ongeveer overeen met het EU15-gemiddelde. Steeds meer mensen gebruiken internet en steeds meer van hen bezoeken wel eens een overheidswebsite. Met interactieve digitale televisie wil men in de toekomst ook de niet-internetgebruikers de kans bieden om online overheidsinformatie op te zoeken en transacties te doen.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onrecht behandeld voelt door een Vlaamse overheidsinstantie, kan die persoon in de eerste plaats terecht bij de klachtendienst van de betrokken instantie. Pas wanneer de klager vindt dat onvoldoende gehoor is gegeven aan zijn klacht, kan hij terecht bij de **Vlaamse Ombudsdienst**. Deze vervangt sinds 1999 de Ombudsdienst van de Vlaamse Gemeenschap, en heeft meer bevoegdheden dan zijn voorganger. Sinds zijn oprichting fungeert de Vlaamse Ombudsdienst als een externe controleinstantie en is verbonden aan het Vlaams Parlement.

GESCHONDEN OMBUDSNORMEN

3.10 Evolutie van de geschonden ombudsnormen op het totaal van de door de Vlaamse Ombudsdienst in dat jaar beoordeelde dossiers, van 1999 tot 2002, naar geschonden norm, in %.

Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Noot: bij een beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.

In 2002 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 4.133 verzoeken, aanzienlijk minder dan het jaar ervoor (4.832 verzoeken) ondanks een toenemende bekendheid van de ombudsdienst bij het publiek. De daling valt te verklaren door de vermindering van klachten en vragen over kijk- en luistergeld. Mogelijk heeft ook de inwerkingtreding van het klachtendecreet een invloed. Tevens was er in het voorjaar van 2002 een publiciteitscampagne die de taakverdeling tussen de Vlaamse Infolijn, de klachtenmanagers en de Vlaamse Ombudsdienst moest verduidelijken, waardoor er minder foutief op de ombudsdienst beroep wordt gedaan.

Het gaat hierbij zowel om verzoeken die in 2002 bij de Vlaamse Ombudsdienst binnenkwamen als om vroegere verzoeken die verder behandeld werden. . . 1.259 verzoeken werden ontvankelijk beschouwd.

In de overige gevallen betrof het vragen om informatie en dus geen klachten, en verwees de Ombudsdienst door naar de geschikte instantie. Of het ging om onontvankelijke klachten – bijvoorbeeld omdat de verzoeker zich niet eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie had gewend of omdat de klacht geen betrekking had op een Vlaamse overheidsdienst.

Van alle ontvankelijke klachten die in 2002 werden behandeld, waren er 779 in de loop van 2002 binnengekomen bij de Vlaamse Ombudsdienst. Een gevoelige daling ten opzichte van de twee vorige jaren. (2001: 1.286, 2000: 1.147, 1999: 778)

De daling is bijna intergraal toe te schrijven aan een gevoelige vermindering van het aantal dossiers inzake fiscaliteit, met name dossiers over kijk- en luistergeld en onroerende voorheffing. Bij de overige thema's blijft het aantal dossiers min of meer stabiel over de jaren heen.

De Vlaamse Ombudsdienst kwam in 2002 voor 903 klachten tot een beoordeling. Een vijfde van de klachten bleek ongegrond, 3% werd beschouwd als terechte opmerking. Samen met de (deels) gegronde klachten (61%) zorgt dit voor 64% van de dossiers waarin één of meerdere ombudsnormen werden geschonden. In de overige gevallen was er vanwege de Vlaamse Ombudsdienst geen oordeel mogelijk. Als de Vlaamse Ombudsdienst een klacht (deels) gegrond noemt of ze als terechte opmerking bestempelt, dan moet hij dat motiveren met één of meer geschonden ombudsnormen. De vaakst geschonden normen zijn, net als in 2001, redelijke behandeltermijn, goede uitvoeringspraktijk en administratieve nauwkeurigheid, deugdelijke correspondentie en coördinatie.

Opvallend is een aanhoudende stijging bij 'redelijke behandeltermijn' sinds 1999 en de omgekeerde

beweging bij 'actieve dienstverlening'. De daling bij de norm 'overeenstemming met het recht' hangt nauw samen met de vermindering van het aantal 'fraudeklachten' omtrent kijk- en luistergeld.

Reguleringsmanagement

Administratieve vereenvoudiging werd in het regeerakkoord van 8 juli 1999 aangeduid als een grote prioriteit. De vereenvoudiging moet voortkomen uit jaarlijkse 'reguleringsmanagement-actieplannen'. Met het reguleringsmanagement wil de Vlaamse overheid de papierberg verkleinen en de wetgeving omzetten in mensentaal.

Om dat te bereiken kiest men voor een aanpak over drie sporen:

- Administratieve lastenverlichting: minder papierwerk voor burger en bedrijf.
- Juridisch-technische vereenvoudiging: eenvoudige, duidelijke en minder wetten.
- Reguleringsimpactanalyse: onderzoek naar de effecten van de regelgeving op de burgers, bedrijven, overheden en samenleving.

In 2002 werd een eerste actieplan reguleringsmanagement opgesteld met 117 projecten. Deze projecten hadden een grote verscheidenheid in omvang, duur en complexiteit. 12% van deze projecten werd geschrapt of uitgesteld, de overige 88% is afgewerkt of nog lopende.

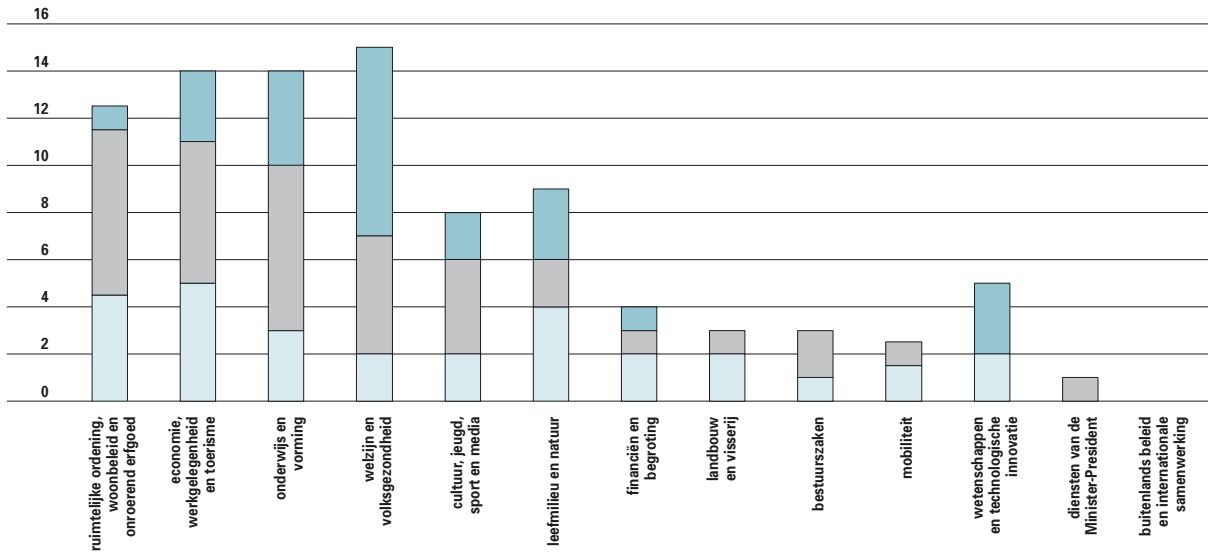
In het nieuwe actieplan 2003-2004 tracht men een andere klemtoon te leggen met minder, maar grotere projecten. Het plan telt 91 vereenvoudigingsprojecten: 29 grote, 37 kleinschalige en 25 lopende uit het vorige actieplan.

Tevens worden 36 structurele initiatieven genomen om:

- De omvang van de bestaande administratieve formaliteiten te verminderen.
- Onnodige nieuwe administratieve formaliteiten te vermijden.
- De nodige managementcapaciteiten en deskundigheid te creëren.

49 van de 91 projecten zijn gericht op administratieve lastenverlaging, 41 beogen juridisch-technische vereenvoudiging en één is een reguleringsimpactanalyse. Ruim een kwart van de projecten zal uitgevoerd worden door VOI's. De helft van de projecten uit het actieplan 2003-2004 zal afgerond zijn tegen het einde van de legislatuur, 80% tegen eind 2004. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat administratieve vereenvoudiging een proces is dat nooit klaar zal zijn. Niet alleen valt er nog veel te vereenvoudigen,

REGULERINGSMANAGEMENTSPROJECTEN

3.11 Aantal projecten reguleringsmanagement 2003-2004, per beleidsdomein, en naar grootte van het project.

Bron: COO, kenniscel Wetsmatiging.

Noot: onder lopende projecten worden die projecten verstaan die nog doorlopen uit het vorige reguleringsmanagement-actieplan (2002-2003).

lopend
klein
groot

er komen ook elke dag nieuwe regels bij. Enkel een integrale, systematische en procesmatige aanpak verzekert de vereiste substantiële vereenvoudiging van de regelgeving.

Het meest recente actieplan heeft ook kwantitatieve doelstellingen. In het Vlaams regeerakkoord is een vermindering van de regellast met 25% tegen het einde van de legislatuur opgenomen. Doel is om 100 miljoen euro administratieve lastenverlaging in het parlementaire werkjaar 2003-2004 te bereiken.

De reorganisatie van de Vlaamse overheid is een factor die de verankering van het reguleringsmanagement binnen de Vlaamse overheid enigszins bemoeilijkt. Daarom heeft de Kenniscel Wetsmatiging, in het kader van de reorganisatie van de Vlaamse overheid, het initiatief genomen om voor elk leidend ambtenaar een draaiboek op te stellen. Deze handleiding stelt de leidend ambtenaar in staat het reguleringsmanagement integraal te ontplooiën in hun beleidsdomein.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

- Vlaamse Infolijn:
<http://www.vlaamseinfolijn.be/>
- Kleurrijk Vlaanderen:
<http://www.kleurrijkvlaanderen.be/>
- Vlaamse ombudsdienst:
<http://www.vlaamseombudsdienst.be/>
- Kenniscel wetsmatiging:
<http://www.wetsmatiging.be/>
- E-government Vlaamse overheid:
<http://www.vlaanderen.be/egovernment>
- Europese Unie (e-government):
http://europa.eu.int/information_society/europe/

Publicatie

- Jaarverslagen Vlaams Informatieambtenaar:
<http://docs.vlaanderen.be/channels/hoofdmenu/vlaamsoverheid/jaarverslagen.jsp>
-

Vlaams overheidspersoneel

hoofdstuk 4

Blikvangers

- De Vlaamse overheid doet steeds meer een beroep op hooggeschoold personeel.
- De vergrijzing van het personeelsbestand zet zich door.
- Interne mobiliteit blijft beperkt maar neemt wel toe.
- De Vlaamse overheid profileert zich steeds meer als een lerende organisatie.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/personeel

Personeelsbestand en loonkost

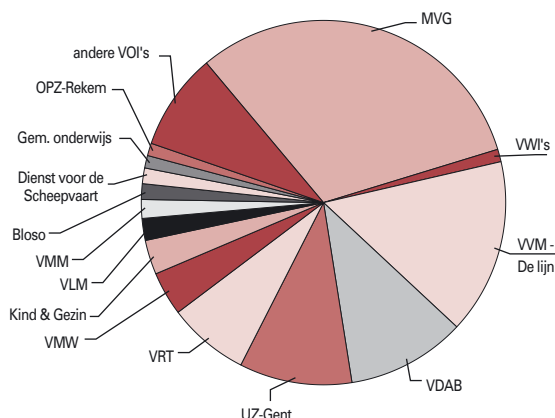
De Vlaamse overheid bestrijkt op regionaal niveau:

- Het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (MVG).
- 5 Vlaamse Wetenschappelijke Instellingen (VWI's).
- 32 Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's).

Het **personeelsbestand** kende tijdens deze legislatuur een sterke groei, van 37.255 personeelsleden eind 1999 tot 41.769 werknemers eind 2002. Dat is een toename met ongeveer 12%. Deze groei is deels toe te schrijven aan een inhaalbeweging na een tijdelijke wervingsstop, maar vooral aan een voortdurende uitbreiding van taken en bevoegdheden, onder meer ten gevolge van de staatshervorming zoals het Lambermontakkoord, eind 2002. Bovendien zijn er steeds meer personeelsleden die tijdelijk hun loopbaan bij de Vlaamse overheid onderbreken of kiezen voor deeltijds werk om een beter evenwicht tussen werk en privé te bereiken. Zo werkte in 2002 reeds 18,6% van het personeel gedurende een periode deeltijds. Uiteraard betekent dit dat het werk over meer personeelsleden moet gespreid worden. De personeelssterkte in voltijdse equivalenten (VTE) geeft daarom een beter beeld van de reële personeelscapaciteit: voor de hele Vlaamse overheid bedroeg die in 2002 ongeveer 90% van het aantal personeelsleden.

Bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap is er een duidelijke verschuiving naar hoger gekwalificeerd personeel. Eind 1999 bedroeg het aandeel hoger opgeleiden (niveaus A en B) nog 33,3%, nu is dit opgelopen tot 38,4%. Deze trend wordt nog bevestigd door de personeelsbehoeften. Voorts is er een geleidelijke evolutie naar een evenwichtige

VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

4.1 Spreiding van het Vlaamse overheidsperoneel over de verschillende deelorganisaties. Toestand op 31/12/02.

Bron: AZF, afdeling interdepartementale managementinformatiesystemen, afdeling Statutaire aangelegenheden.

man-vrouw-verhouding. Momenteel bedraagt die ongeveer 60-40. In 2002 zijn er voor het eerst meer vrouwen dan mannen bijgekomen. Eveneens toegenomen is de contractuele tewerkstelling. Eind 2002 was die opgelopen tot een kwart van het personeel. Een laatste opvallend kenmerk is het lage personeelsverloop, deels te verklaren door de werkzekerheid die de overheid biedt. Dat is vooral het geval bij de oudere werknemers, en dat leidt tot een 'vergrijzing'. Eind 1999 was ongeveer 10% ouder dan 55 jaar, nu is dit al 13%. Hoewel we niet beschikken over gegevens voor de Vlaamse openbare instellingen, kunnen we er toch van uitgaan dat zich daar eenzelfde evolutie heeft voltrokken.

Door de aangroei van het personeelsbestand, de vraag naar hogere kwalificaties en de vergrijzing

INDEX VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

	MVG	INDEX (1996=100)	VWI	INDEX (1996=100)	VOI	INDEX (1996=100)	TOTAAL	INDEX (1996=100)
1996	10.586	100	180	100	23.550	100	34.316	100
1997	10.735	101	193	107	23.775	101	34.703	101
1998	10.882	103	201	112	24.646	105	35.729	104
1999	11.276	107	244	136	25.493	108	37.013	108
2000	11.646	110	279	155	26.305	112	38.230	111
2001	12.121	115	374	208	27.477	117	39.972	116
2002	13.141	124	424	236	28.204	120	41.769	122

4.2 Evolutie van het aantal personeelsleden in de diverse deelorganisaties van de Vlaamse overheid, van 1996 tot 2002.

Bron: AZF, afdeling interdepartementale managementinformatiesystemen, afdeling Statutaire aangelegenheden.

stijgt de totale loonkost. Uiteraard hebben ook de aanwervingen voor zeer gespecialiseerde functies en de tussentijdse verhoging van de salarissen, de eindejaarstoelage en het vakantiegeld de **loonkost** doen toenemen. Om de evolutie van de loonkost beter te kunnen opvolgen en beheersen, heeft de Vlaamse regering recent aan alle Vlaamse entiteiten een kwartaalrapportering opgelegd.

Strategische doelstellingen Personeel & Organisatie

De beleidsnota Ambtenarenzaken 2000-2004 telt vier strategische doelstellingen:

- Flexibele organisatievormen (later 'beter bestuurlijk beleid' genoemd).
- De juiste mens op de juiste plaats.
- Permanente ontplooiing.
- Evenwicht tussen mens en organisatie.

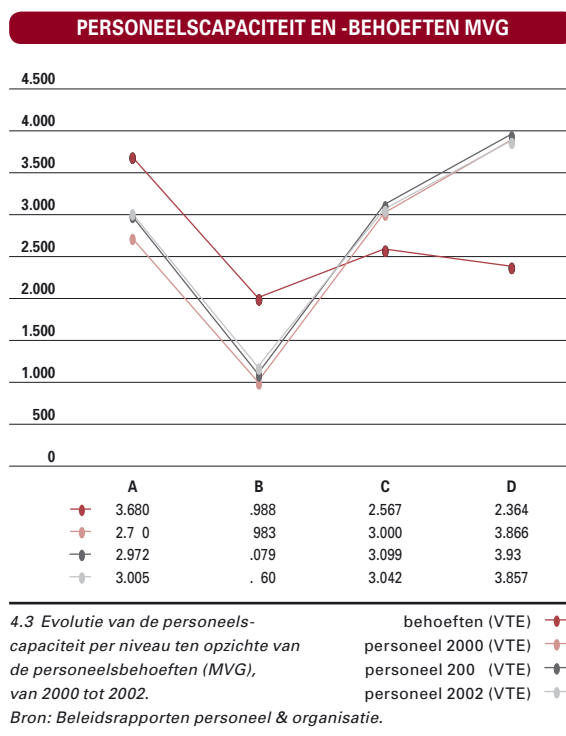
. Flexibele organisatievormen

Volgens de beleidsnota Ambtenarenzaken moet Personeel en Organisatie (P&O) een meerwaarde creëren door een meer strategische invulling van HR, functionele samenwerkingsvormen te ontwikkelen en meer te sturen op principes en waarden in plaats van op bureaucratische regels.

NAAR EEN 'BETER BESTUURLIJK BELEID'

In het regeerakkoord van juli 1999 werden een aantal fundamentele opties opgenomen voor de optimalisering van de werking van het ministerie en de VOI's. Dit heeft geleid tot het **reorganisatieproject 'Beter Bestuurlijk Beleid'**

Het uitgangspunt vormt een scheiding van de beleidsondersteuning (beleidsvoorbereiding en -evaluatie) en beleidsuitvoering. De huidige matrix-structuur met horizontale en verticale

departementen wordt vervangen door een conglomeraat van departementen (beleidsondersteuning) en verzelfstandigde agentschappen (uitvoering). Deze departementen en agentschappen worden gegroepeerd in 13 homogene, op de ministeriële bevoegdheden afgestemde beleidsdomeinen. Tevens krijgen horizontale aangelegenheden, zoals human resources, facilitair en financieel management, een meer decentrale invulling, onder andere via managementondersteunende diensten. Strategische adviesraden moeten het beleid beter ondersteunen. Door een vernieuwing van het loopbaan- en beloningsbeleid tracht men de interne doorstroming

PERSENEEL MVG

	31/12/99	31/12/00	31/12/01	31/12/02	
Personeelsomvang *	in personen	11.280	11.646	12.121	13.141
	in VTE	10.289	10.559	11.081	11.224
Aandeel hoger opleidingsniveau (A en B)	33,3%	34,0%	36,0%	38,4%	
Aandeel 55+	10,2%	11,2%	12,1%	13,0%	
Aandeel vrouwen	37,3%	37,8%	38,8%	39,5%	
Aandeel contractuelen	21,3%	22,9%	25,2%	24,8%	
Totale loonkost (euro)	345.722.377	363.786.402	431.660.783	471.565.284	

4.4 Evolutie personeel en loonkost bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2002. Bron: Beleidsrapporten personeel & organisatie.
Noot: * Personeel met een startbaanovereenkomst en personeel met verlof voorafgaand aan de pensionering worden niet meegeteld bij de personeelsomvang.

van personeel te bevorderen en de interne billijkheid in verloning te verhogen. Deze reorganisatie moet, samen met een doorgedreven deregulering, de verdere responsabilisering van het topmanagement ondersteunen en de dienstverlening optimaliseren. Binnen deze legislatuur wordt het reglementair kader voor het Beter Bestuurlijk Beleid vastgelegd. Tijdens de volgende legislatuur zal dit project stapsgewijze geïmplementeerd worden.

BELEIDSVOORBEREIDING EN -OMKADERING

De voorbije jaren zijn een aantal initiatieven genomen om de evaluatie, voorbereiding en uitvoering van het P&O-beleid beter te ondersteunen. Zo vindt er nu jaarlijks een evaluatie van het P&O-beleid plaats, die als basis dient voor nieuwe beleidsvoorstellen.

Voor de uitvoering van beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek inzake HRM en veranderingsmanagement, is een Steunpunt Bestuurlijke Organisatie opgericht. Daarnaast streeft men naar een grotere inspraak en betrokkenheid van personeel en management in het P&O-beleid. Dit gebeurt door een periodiek en systematisch onderzoek van hun percepties en tevredenheid. Tevens werkt men aan netwerking en een verdere professionalisering van de P&O-verantwoordelijken.

2. De juiste mens op de juiste plaats

De beleidsnota Ambtenarenzaken stelde als strategisch doel een permanent zicht te verwerven en te behouden op vraag en aanbod inzake menselijk kapitaal. Dit vereist een dynamische personeelsplanning en een proactief competentie management, om de sleutelfuncties en competenties te inventariseren en actualiseren. Daarnaast moet een efficiënt intern en extern rekruterings- en selectiebeleid ervoor zorgen dat vraag en aanbod voortdurend op elkaar zijn afgestemd.

PROCES- EN PERSONEELSPLANNING EN COMPETENTIEMANAGEMENT

Het precies inschatten van personeelsbehoeften vanuit de uit te voeren processen werd in deze legislatuur verfijnd. Daarbij werd gezocht naar een synergie met andere processen zoals reguleringsmanagement, e-government en competentie management.

Om tot een betere beheersing van de loonkost te komen, werden de personeelsplannen afgestemd op het beschikbare budget.

Uit de personeelsbehoeften blijkt dat de komende jaren nog een belangrijke 'kwalificatiekloof' overbrugd zal moeten worden. Daarbij mogen de

tewerkstellingskansen voor lager geschoolden niet in het gedrang komen.

Naargelang de zwaarte en verantwoordelijkheden van een job moeten de juiste **competenties** ingezet worden. Medewerkers moeten ook over de nodige competenties beschikken om de aan hen toegewezen functie uit te voeren.

Er is een 'competentiewoordenboek' opgesteld om een gemeenschappelijk taalgebruik te stimuleren bij de uitwerking van competentieprofielen. Om de gemeenschappelijke waarden te benadrukken, werden tevens vier 'waardegebonden' competenties gedefinieerd die voor elke functie, van hoog tot laag, concreet moeten worden ingevuld. Die competenties zijn: klantgerichtheid, betrouwbaarheid, samenwerken en voortdurend verbeteren.

EXTERNE RECRUTERING

Omdat uit onderzoek blijkt de Vlaamse overheid als werkgever onvoldoende gekend is en daardoor werkzoekenden minder aanspreekt, is gewerkt aan de profilering naar specifieke doelgroepen op de arbeidsmarkt: hooggekwalficeerden, laatstejaarsstudenten, allochtonen en personen met een handicap. Dit gebeurt via jobbeurzen, bedrijfspresentaties in onderwijsinstellingen, gerichte communicatie en advertenties. Deze inspanningen hebben zich nu reeds vertaald in een globale hogere toestroom van kandidaten. Zo is het aantal externe sollicitaties voor statutaire vacatures bij het MVG in 2002 verviervoudigd ten opzichte van 2001. De **externe wervingsratio** steeg van 1,4 naar 6,8.

De rekrutering van statutair overheids personeel verloopt van oudsher via een gemeenschappelijk selectieorgaan (nu SELOR, vroeger het Vast Wervingssecretariaat). Managers klaagden vooral over de complexe procedures en lange doorlooptijden. Door de overheveling van de cel 'Rekrutering en Selectie Vlaamse overheid' naar het ministerie, de vereenvoudiging van selectiereglementen, de professionalisering van selectietechnieken en een betere aanwending van informatietechnologie, verlopen de rekrutering en selectie nu een stuk sneller. De gemiddelde doorlooptijd voor de invulling van een vacature is herleid van 452 kalenderdagen in 1999 tot 93 dagen in 2002.

Om ook de aanwerving van contractuele personeelsleden sneller en efficiënter te laten verlopen, werd Jobpunt Vlaanderen opgericht. Jobpunt staat in voor de organisatie van het volledige rekruterings- en selectieproces en doet hierbij een beroep op selectiebureaus uit de private sector.

AANWERVING PERSONEEL MVG

	1999	2000	2001	2002
Externe wervingsratio (statutair)	-	-	1,4	6,8
Instroom	statutair	316	309	414
	contractueel	612	540	828
Uitstroom	statutair	290	307	316
	contractueel	240	227	289
Interne wervingscapaciteit	-	5,8%	13,1%	19,4% **
Mobiliteitsratio / Promotieratio	-	9,4% / 3,4%	5,0% / 1,3%	2,9% / 2,7%
Tevredenheid doorgroeimogelijkheden ***	-	18,9%	21,4%	-
Tevredenheid promotiemogelijkheden ***	-	15,5%	17,5%	-

4.5 Evolutie indicatoren externe en interne werving personeel MVG, van 1999 tot 2002. Bron: Beleidsrapporten personeel & organisatie.

Noot: Externe wervingsratio: het aantal sollicitanten uit bestaande selectiereserves (SELOR) die reageerden op de aangeboden vacatures, gedeeld door het totaal aantal aangeboden vacatures;

Interne wervingscapaciteit: het aandeel van de intern ingevulde vacatures in het totaal aantal ingevulde vacatures;

Mobiliteitsratio: het aantal personeelsleden dat tijdens periode x tenminste 1 keer een functie in een andere afdeling heeft opgenomen gedeeld door het totaal aantal personeelsleden op de laatste dag van periode x;

Promotieratio: het aantal personeelsleden dat tijdens periode x tenminste 1 keer een functie in een hogere rang of niveau heeft opgenomen gedeeld door het totaal aantal personeelsleden op de laatste dag van periode x;

Tevredenheid doorgroeimogelijkheden: percentage van de deelnemers aan het tevredenheidsonderzoek dat een gemiddelde score haalt hoger dan 3 op 5 op de cluster vragen over doorgroeimogelijkheden;

Tevredenheid promotiemogelijkheden: idem, maar dan voor de cluster vragen over promotiemogelijkheden.

* Excl. het personeel overgeheveld n.a.v. het Lambermontakkoord.

** Excl. de externe contractuele wervingen (geen cijfers voor 2002 beschikbaar).

*** Gegevens op basis van het personeelstevredenheidsonderzoek (PRO). Het onderzoek 1999 liep over twee jaar, vandaar dat de cijfers onder het jaar 2000 staan.

INTERNE ARBEIDSMARKT

In het verleden werden de personeelsbehoefte vooral ingevuld via externe rekrutering. Pas in het midden van de jaren negentig is men gestart met een systematische aanpak van de interne arbeidsmarkt. Hoewel de personeelstevredenheid over de doorgroeimogelijkheden hierdoor toenam, bleef het aantal vacatures en kandidaten beperkt. In 2000 en 2001 werden respectievelijk 24 en 29 functies aangeboden, waarvoor gemiddeld slechts een viertal kandidaten kwamen opdagen. Om zowel de vraag als het aanbod te stimuleren, werd het bereik van de interne arbeidsmarkt begin 2002 verruimd, zodat personeelsbewegingen binnen de hele Vlaamse overheid (MVG, VWI's en VOI's) mogelijk werden. Dit leidde onmiddellijk tot een toename van het vacatureaanbod: 63 functies in het MVG en de VWI's en 45 in de VOI's.

Daarnaast zijn er binnen elke entiteit natuurlijk ook nog personeelsbewegingen, zowel op basis van formele procedures als door dienstaanwijzingen zonder vacature of kandidaatstelling.

3. Permanente ontplooiing

De beleidsnota Ambtenarenzaken stelde een hogere betrokkenheid van leidinggevenden én medewerkers als strategische doelstelling. Hun mening moet in

kaart gebracht worden door onder andere tevredenheidsmetingen en interne klantenbevragingen. Door competentie- en loopbaanontwikkeling moet de inzetbaarheid en deskundigheid van het personeel vergroten.

BETROKKENHEID BIJ HET P&O-BELEID

In 1999 werd in het ministerie voor de eerste maal een '**Personeelsresultatenonderzoek**' uitgevoerd. Alle medewerkers werden bevraagd over de belangrijkste aspecten van hun werk. De resultaten hiervan hebben (mede)geleid tot belangrijke beleidsvoorstellen, onder andere op het vlak van kwaliteitsvol leidinggeven, de interne arbeidsmarkt en het loopbaan- en beloningsbeleid. Meteen werd beslist om dit onderzoek tweejaarlijks te organiseren. Via gerichte bevraging werd tevens regelmatig gepeild naar de tevredenheid van leidinggevendenden over diverse aspecten van de P&O-dienstverlening.

KWALITEITSVOL LEIDINGGEVEN

Het 'Personeelsresultatenonderzoek' en de exitonderzoeken hebben ertoe geleid dat kwaliteitsvol leidinggeven een topprioriteit werd. Dit vormt immers de hefboom bij uitstek voor verbetering van de dienstverlening. De belangrijkste acties hierrond waren seminars voor het top- en middenkader, de

PERMANENTE ONTPLOOIING

	1999	2000	2001	2002
Tevredenheid over betrokkenheid *	3,40 op 5	-	2,80 op 5	-
Kwaliteit van leidinggeven (perceptie)	3,20 op 5	3,07 op 5 *	3,20 op 5 *	3,59 op 5 **
Tevredenheid over opleidings- en ontplooiingsmogelijkheden *	-	63,3%	64,5%	-
Gevolgde vormingsuren per werknemer	11,40	12,36	12,00	12,77
Vormingskost per werknemer (euro)	368,67	335,70	320,30	213,35
Medewerkers met functioneringspremie	7,2%	7,7%	11,3%	14,0%

4.6 Evolutie indicatoren tevredenheid en vorming personeel MVG, van 1999 tot 2002. Bron: Beleidsrapporten personeel & organisatie.

Noot: *Tevredenheid opleidings- en ontplooiingsmogelijkheden*: percentage van de deelnemers aan het personeelsresultatenonderzoek dat een gemiddelde score haalt hoger dan 3 op 5 op de cluster vragen over de opleidings- en ontplooiingsmogelijkheden.

* Gegevens op basis van het personeelstevredenheidsonderzoek (PRO). Het onderzoek 1999 liep over twee jaar, zodat de cijfers onder het jaar 2000 staan.

** Gegevens op basis van de Bottom-up Evaluatie voor het middenkader (BUE).

bijsturing van het prestatie-managementsysteem (PLOEG) zodat het individuele plannings- en evaluatieproces eenvoudiger werd, de medewerkers-feedback bij de evaluatie van het top- en middenkader, een managementontwikkelprogramma en 'ervaringsnetwerken' voor leidinggevendenden. Ondertussen zijn al enkele positieve effecten zichtbaar, zoals de sterke stijging van het aantal premies voor bovenmaats presteren. Dat wijst op een betere aansturing en opvolging van de prestaties. Tevens blijkt uit de bevragingen dat sinds 2000 de kwaliteit van het leidinggeven erop vooruitgaat. Een bijzonder aandachtspunt vormt de vertegenwoordiging van vrouwen in managementfuncties: eind 1999 waren immers slechts 29 van de 161 functies ingenomen door vrouwen. Om hun

doorstroming te bevorderen, werden initiatieven genomen om vrouwen te sensibiliseren voor leidinggevende functies. Om het werk beter te combineren met hun privé-leven kunnen managers nu ook deeltijds werken. Op middenkader niveau is het effect van die maatregelen al goed zichtbaar. Eind 2002 was ongeveer één op vier afdelingshoofden een vrouw.

PERSONEELS- EN LOOPBAANONTWIKKELING

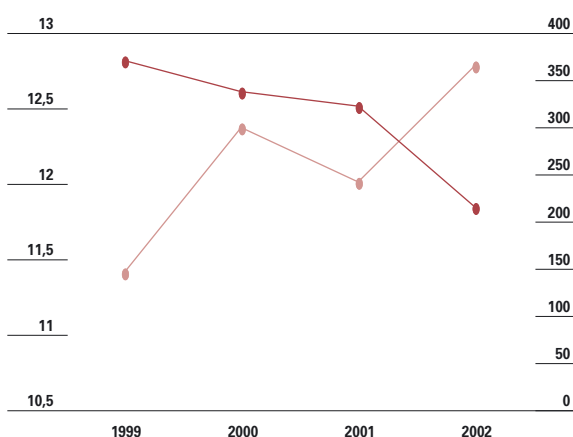
Het gemiddelde aantal vormingsuren per werknemer is binnen het ministerie gestegen van 11,40 uur in 1999 tot 12,77 uur in 2002. De laatste jaren wordt een stijgende trend naar leren 'on the job' vastgesteld. De inspanningen en effecten daarvan zijn momenteel nog moeilijk te kwantificeren omdat er nog geen aangepaste meetmethoden voorhanden zijn.

Personeelsontwikkeling is vandaag echter veel meer dan louter opleidingen. Er wordt gestreefd naar een meer beleidsmatige aanpak. Zo werden in deze legislatuur kengetallen uitgewerkt om het vormingsbeleid te evalueren.

Het vormingsaanbod werd sterker georiënteerd op het competentiewoordenboek. Daarnaast werden projectgerichte vormingsprogramma's en ontwikkelactiviteiten voor specifieke doelgroepen aangeboden, zoals het PLOEG-theater voor de lagere niveaus. En er is ook verder geëxperimenteerd met nieuwe leervormen, zoals het open leercentrum, e-learning, begeleide zelfstudie, business games en zelfsturing voor lagere leidinggevendenden.

In 2002 is het loopbaanontwikkelcentrum opgericht. Daar kunnen personeelsleden terecht die een nieuwe richting aan hun carrière willen geven. Op diverse niveaus zijn er ook individuele

VORMINGSUREN EN -KOST MVG

4.7 Evolutie van het gemiddeld aantal vormingsuren (linkerschaal) ten opzichte van de gemiddelde vormingskost (MVG), in euro, van 1999 tot 2002. Bron: Beleidsrapporten personeel & organisatie.

WELZIJN MVG

	1999	2000	2001	2002
Algemene personeelstevredenheid *	-	3,84 op 5	4,02 op 5	-
Tevredenheid over combinatie werk-privé *	-	3,70 op 5	3,76 op 5	-
Ziekteverzuim **	4,52%	4,72%	4,74%	4,79%
Aantal arbeidsongevallen	257	269	241	266
Vertegenwoordiging niet-Belgen (EU en niet-EU)	-	-	0,25%	0,45%
Vertegenwoordiging personen met een handicap	-	-	1,25%	1,20%

4.8 Evolutie indicatoren welzijn op het werk binnen het MVG, van 1999 tot 2002. Bron: Beleidsrapporten personeel & organisatie.

* Gegevens op basis van het personeelstevredenheidsonderzoek (PRO). Het onderzoek 1999 liep over twee jaar, vandaar dat de cijfers onder het jaar 2000 staan.

** Het ziekteverzuimpercentage is hier nog berekend als het totaal aantal werkdagen afwezigheid wegens ziekte tijdens periode x, gedeeld door het aantal personeelsleden vermenigvuldigd met het aantal theoretisch te werken dagen in periode x. Vanaf 2003 wordt het ziekteverzuimpercentage op een meer marktconforme wijze berekend, nl. het totaal aantal werkdagen afwezigheid wegens ziekte, gedeeld door het totaal aantal bezoldigde werkdagen (incl. vakantiedagen).

ontwikkelplannen. Die helpen om de persoonlijke verantwoordelijkheid voor de eigen ontwikkeling te stimuleren.

4. Evenwicht tussen mens en organisatie

De beleidsnota Ambtenarenzaken stelde cultuurverandering als een strategisch doel voorop, met meer aandacht voor mens- en verbeteringsgericht leiderschap en voor een evenwicht tussen het individuele belang en dat van de organisatie. Hierdoor kan de veranderingsbereidheid vergroten en het imago op de arbeidsmarkt sterker worden.

EEN GEÏNTEGREERD WELZIJNSBELEID

Het welzijn van medewerkers heeft een grote invloed op hun functioneren. Zo blijkt uit onderzoek dat er een sterk verband bestaat tussen de tevredenheid van medewerkers en het ziekteverzuim. Het ziekteverzuim is in het ministerie de voorbije jaren vrij stabiel gebleven rond de 4,7%. Hetzelfde geldt voor de arbeidsongevallen, met een gemiddelde van 255 ongevallen per jaar. In de private sector wordt op beide vlakken een stijgende trend vastgesteld. Wellicht is de stagnatie voor een groot deel te danken aan de maatregelen die zijn genomen in het kader van een geïntegreerd welzijnsbeleid: zowel preventief (onder andere griepvaccinaties en cardiovasculair onderzoek) als repressief (streng ziektecontrole).

Ook een aangename werkomgeving kan de prestaties gunstig beïnvloeden. In de herfst van 2002 besliste de Vlaamse regering om de overheidsgebouwen maximaal in te richten volgens de principes van 'Anders werken' met moduleerbare ruimtes. Uit proefprojecten blijkt dat deze werkwijze niet alleen

ruimtebesparend is, maar ook een positief effect heeft op de interne communicatie, collegialiteit, samenwerking en kennisdeling. Aan die kantoorinnovatie wordt maximaal telewerken gekoppeld, zodat een betere combinatie van werk en privé mogelijk is en tevens een bijdrage wordt geleverd aan het oplossen van het mobiliteitsprobleem.

POSITIEF KLIMAAT EN DIVERSITEIT

Eind 2001 werd een beleid voorbereid rond positief arbeidsklimaat en pesten op het werk. Dat resulteerde onder meer in de oprichting van één extern meldpunt voor grensoverschrijdend gedrag, waarin alle reeds bestaande meldpunten (ongewenst seksueel gedrag op het werk, racisme, discriminatie en klachten over leidinggeven) werden samengebracht. Via de actie 'Fier op je Team' werden teams waarin het goed werken is als voorbeeld in het zonnetje gezet.

Om haar voorbeeldfunctie inzake diversiteit waar te maken, streeft de Vlaamse overheid naar een evenredige participatie van mannen, vrouwen, allochtonen en personen met een handicap. De bestaande P&O-instrumenten werden aangewend om gelijke kansen voor die doelgroepen te creëren. Het raamstatuut en de managementcode ondersteunen de principes van gelijke kansen en diversiteit. Het topkader krijgt jaarlijks een diversiteitsdoelstelling opgelegd. Er kwam een centraal budget om de werkplek van personen met een handicap aan te passen. Door gerichte acties en vorming is de interne expertise inzake gelijke kansen en diversiteit verhoogd, zowel bij P&O als bij het lijnmanagement. En via het 'Startbanenproject' krijgen de doelgroepen prioritair de kans om een eerste werkervaring op te doen.

VOOR MEER INFORMATIE

Website personeelsbeleid Vlaamse overheid:
<http://www2.vlaanderen.be/personeelsbeleid/index.htm>

Binnenlandse aangelegenheden

hoofdstuk

5

Blikvangers

- Tussen 1999 en 2003 stegen de gemeente-ontvangsten met 19%.
- De gemeentelijke uitgaven stegen in dezelfde periode met 18%.
- De gemeentebelastingen namen tussen 1999 en 2002 toe met 17% (begrotingsgegevens).
- Voor 2003 presenteerde 63% van de gemeenten een begroting met een overschot, goed voor een gezamenlijk overschot van 8,5 miljoen euro.
- Eind 2003 zijn 98% van de gemeenten on-line.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/binnenland

Sinds het **Lambermontakkoord** op 1 januari 2002 in werking trad, is de gemeente- en provinciewet een gewestelijke materie en werd het Vlaamse Gewest bevoegd voor de organisatie van het Vlaamse binnenlands bestuur. De uitdaging is alvast groot: Vlaanderen, de provincies en de gemeenten zo organiseren dat aan de burger de best mogelijke dienstverlening wordt geboden. De uitgangspunten hierbij zijn de kwaliteit van het bestuur en openheid naar de burger toe.

We bekijken in dit hoofdstuk de **financiën** van de **lokale overheden**, de betrokkenheid van de burger en het aantal Vlaamse gemeenten met een website.

Financiën van de lokale overheden

De bestuurskracht van lokale overheden hangt vanzelfsprekend in grote mate af van hun financiële middelen. De Vlaamse regering verhoogde daarom de dotatie aan het Vlaams **Gemeentefonds** met ingang van begrotingsjaar 2003 en herverdeelde de middelen.

Naast de middelen uit de begroting van het Vlaamse departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse Aangelegenheden en Landbouw, ontvangen de gemeenten ook gelden van andere departementen van de Vlaamse en federale overheid.

1. Inspanningen van de Vlaamse overheid

Ongeveer 36% van de ontvangsten van de Vlaamse gemeenten komt uit **fondsen en toelagen** van het Vlaamse Gewest. In 2001 was dit goed voor 2.157 miljoen euro (rekeningen).

De belangrijkste financieringsbron is het Gemeentefonds. Het Vlaamse Gewest bepaalt haar dotatie aan het Gemeentefonds en legt voor dit fonds de verdelingscriteria vast over de verschillende gemeenten (en de OCMW's). De gemeenten en de OCMW's kunnen het geld uit het Gemeentefonds vrij besteden.

Daarnaast gaf de Vlaamse overheid vóór 2003 ook toelagen via het **Investeringsfonds** en het **Sociaal Impulsfonds (SIF)**. De gemeenten konden deze middelen slechts inzetten als ze voldeden aan een aantal voorwaarden.

Vanaf het begrotingsjaar 2003 werd dit systeem grondig hervormd. Het vroegere Gemeentefonds, het Investeringsfonds en het waarborggedeelte van het Sociaal Impulsfonds werden samengevoegd tot het nieuwe Gemeentefonds. Deze bundeling elimineert omslachtige procedures en geeft de

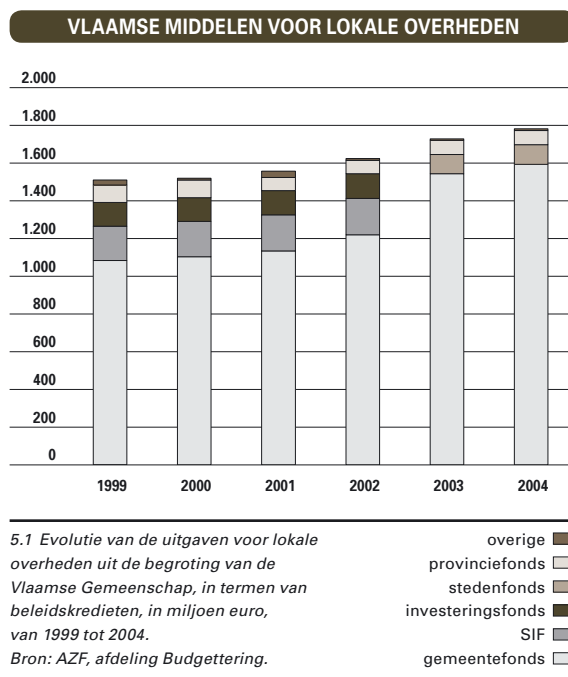
gemeenten meer autonomie over de aanwending van hun middelen.

De startdotatie van het nieuwe Gemeentefonds in 2003 bedraagt 1.543 miljoen euro. Hiervan komt 228 miljoen euro uit het Investeringsfonds en het Sociaal Impulsfonds.

Elk jaar wordt dit bedrag 'geïndexeerd' op basis van het bruto nationaal inkomen. Voor de begroting van 2004 is dat een stijging van 3%, wat het Gemeentefonds brengt op 1.593 miljoen euro.

Naast het vernieuwde Gemeentefonds trad in 2003 ook het Vlaams **Stedenfonds** in werking. Hiermee wil de Vlaamse overheid extra impulsen geven aan Antwerpen en Gent, de **Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC)**, voor de Vlamingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de 11 **centrumsteden** (Aalst, Brugge, Hasselt, Genk, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout). Deze steden ontvangen uiteraard ook middelen uit het Gemeentefonds.

Dit Vlaams Stedenfonds heeft twee doelstellingen: de leefbaarheid van de steden vergroten en de dualisering tegengaan. Om op deze fondsen aanspraak te kunnen maken moet men eerst een beheersovereenkomst met de Vlaamse regering afsluiten, met daarin de strategische en operationele doelstellingen en welke bedragen men daaraan wil spenderen. Deze doelstellingen dienen te voldoen aan de algemene doelstellingen van het Stedenfonds.

De beheersovereenkomsten hebben een looptijd van zes jaar, de eerste termijn loopt af eind 2007.

De startdotatie voor het Stedenfonds bedroeg in 2003 101 miljoen euro. Ook hier wordt de dotatie jaarlijks aangepast aan de groei van het bruto nationaal inkomen. Voor 2004 is zo een beleidskrediet van 104 miljoen euro ingeschreven.

2. Gemeenten

ONTVANGSTEN

In 1999 bedroegen de **gewone ontvangsten** van het **eigen dienstjaar** voor alle Vlaamse gemeenten samen 5.629 miljoen euro (**rekeninggegevens**, dat wil zeggen de effectieve ontvangsten). In 2000 nam dit toe tot 5.998 miljoen euro en in 2001 tot 6.080 miljoen euro.

Volgens de **begrotingsgegevens** van **Dexia** stegen de gewone ontvangsten eigen dienstjaar sinds 1998 aan een steeds hoger tempo met een piek van 7% in 2002. Dit stijgingsritme nam in 2003 plots af tot 4%.

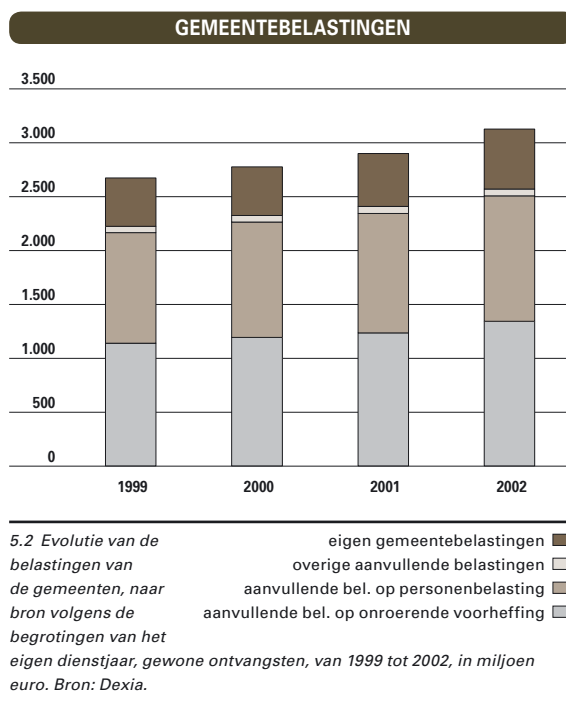
Bij de rekeningen was 2000 een jaar met een uitzonderlijk groeipercentage. Dat was te wijten aan de meerwaarde uit de verkoop van Dexia-aandelen en aan het feit dat de hogere overheden hun belastingontvangsten sneller doorstortten aan de gemeenten. De forse stijging van de ontvangsten 2002 blijktens de begrotingen was het gevolg van het hoog dividend na de verkoop van **Telenet Holding nv** aan **Callahan** (thans **Cable Partners**).

De gewone ontvangsten kunnen we onderverdelen naar 3 groepen: **overdrachten**, **schuldontvangsten** en **prestatieontvangsten**.

De overdrachten maken in 2001 (rekeningen, eigen dienstjaar) 84% van de totale ontvangsten uit, tegenover 82% in 2000 en 83% in 1999. Binnen deze groep overwegen de ontvangsten uit **belastingen**. Zo bedroeg het aandeel van de **belastingontvangsten** in de totale ontvangsten 48% in 2001, 46% in 2000 en 45,5% in 1999.

De ontvangsten uit overheidsfondsen (Gemeentefonds, Stedenfonds en andere) vertegenwoordigden 20% van de totale ontvangsten in 2001, 19% in 2000 en 20% in 1999. Het overige deel van de overdrachten wordt gevormd door subsidies aan gemeenten, bestemd voor specifieke uitgavencategorieën, voornamelijk onderwijs.

De schuldontvangsten van de Vlaamse gemeenten maakten in 2001 12% uit van de totale ontvangsten van het eigen dienstjaar; in 2000 was dit 13,5% en in 1999 12%. Hier vinden we vooral de dividenden terug, uitgekeerd door de **intercommunales**.

De prestatieontvangsten ten slotte zorgden in 2001 voor 4% van de totale ontvangsten, net zoals de twee voorgaande jaren.

De dividenden uit de energie-intercommunales kwamen in 2002 (begrotingen) voor een kwart uit de gassector en voor de rest uit de elektriciteitssector. Deze energiedividenden maken 7,9% uit van de totale gewone ontvangsten in 2002. De liberalisering van de **gas- en elektriciteitssector** zet in 2003-2004 deze dividenden onder druk.

Gemeenten kunnen zelf belastingen innen (de **eigen gemeentelijke belastingen**) of de inning overlaten aan een hogere overheid (**aanvullende belastingen**). De gemeenteraad stelt bij die laatste categorie wel zelf het tarief vast, gewoonlijk een percentage van de belasting ten bate van deze hogere overheid zelf (opcentiemen). De raad kan vrij beslissen over de eigen gemeentelijke belastingen, voor zover de Vlaamse decreetgever dit niet uitdrukkelijk verbiedt.

De **aanvullende belasting op de personenbelasting** en de **opcentiemen op de onroerende voorheffing** waren in 2002 goed voor 80% van de totale belastingontvangsten. Dit cijfer blijft stabiel over de jaren. 43% van de totale belastingontvangsten werd opgebracht door de opcentiemen op de onroerende voorheffing en 37% door de aanvullende belasting op de personenbelasting. Maar de

AANVULLENDE BELASTINGEN

	1999	2000	2001	2002
Aanvullende belastingen op onroerende voorheffing				
Gemiddelde opcentiemen (=%)	1.073	1.073	1.169	1.259
Ontvangsten (EUR/inw.)	192,49	200,97	207,81	225,18
Aanvullende belastingen op personenbelasting				
Gemiddelde aanslagvoet (%)	6,61	6,59	6,81	7,02
Ontvangsten (EUR/inw.)	173,45	180,96	186,72	195,17

5.3 Evolutie van de gemiddelde tarieven per gemeente en gemiddelde opbrengsten per inwoner van de aanvullende belasting op de personenbelasting en de onroerende voorheffing, van 1999 tot 2002.

Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen en Dexia.

vermindering van de personenbelasting door de federale overheid tast nu wel de basis aan van de opcentiemen op de personenbelasting. Om een gelijke opbrengst te behouden, moeten de gemeenten hun opcentiemen verhogen.

De belangrijkste overige gemeentebelastingen (rekeningen 2001) zijn de **belasting op drijfkracht** (2,8% van de totale belastingen), op het ophalen van huisvuil (2,5%), de **aanvullende belasting op de verkeersbelasting** (2,3%), de **milieubelasting** (1,4%), de **belasting op tweede verblijven** (1,2%) en op afgifte van huisvuilzakken, -recipiënten en -zelfklevers (1,2%).

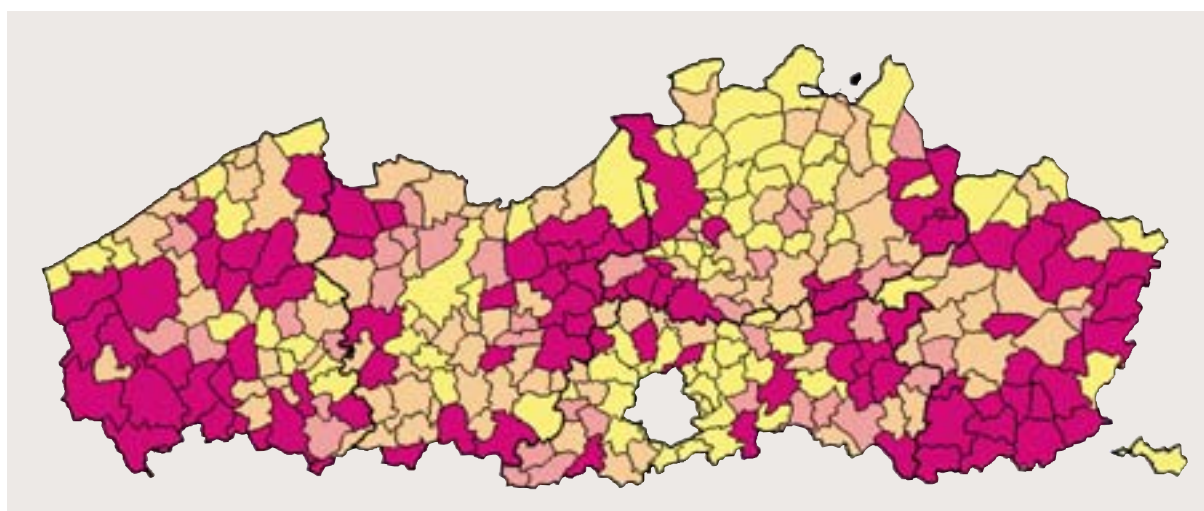
In absolute cijfers namen de belastingen voortdurend toe van 2.678 miljoen euro in 1999 tot 3.132 miljoen euro in 2002. Dit komt neer op een stijging

van 16,9%. Ter vergelijking: de uitgaven groeiden in dezelfde periode met 14,2%.

De opcentiemen op de onroerende voorheffing verschillen sterk van gemeente tot gemeente. In 2002 bedroeg de laagste aanslagvoet 550 opcentiemen en de hoogste 2250. De mediaanwaarde is 1250. Deze opcentiemen werden tussen 1999 en 2002 met 17% opgetrokken, terwijl ze vóór 1999 geen opwaartse trend vertoonden. De gemiddelde opbrengst per inwoner steeg eveneens met 17% (begrotingsgegevens).

De aanvullende belasting op de personenbelasting bewoog nauwelijks vóór 1999. In 1998 was de gemiddelde aanslagvoet 6,66%, precies hetzelfde als

AANVULLENDE PERSONENBELASTING

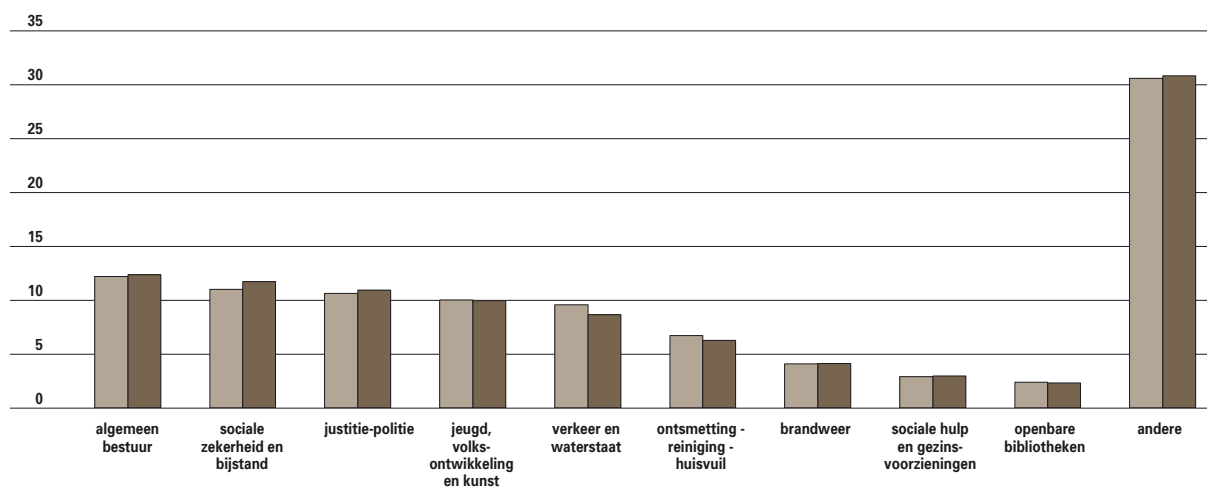

5.4 Tarieven aanvullende belasting op de personenbelasting in 2002, in %.

Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen

7,7 tot 9,5	(94)
7,2 tot 7,7	(37)
6,6 tot 7,2	(91)
0 tot 6,6	(86)

UITGAVEN GEMEENTEN

5.5 Evolutie van de gecorrigeerde uitgaven van het eigen dienstjaar gewone dienst, in 1999 en 2001 naar functioneel domein, in % van de totale uitgaven. In de gecorrigeerde uitgaven werden de uitgaven verminderd met de loontoelagen voor het gemeentelijk onderwijzend personeel en de leningen ten laste van derden en de hogere overheden.
Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

in 1992. Tussen 1999 en 2002 nemen de tarieven, relatief gesproken, toe met 6%, terwijl de gemiddelde opbrengst per inwoner met 13% stijgt. Tussen de Vlaamse gemeenten onderling merken we opnieuw sterke verschillen. Zo lag de hoogste aanslagvoet in 2002 op 9,5%. Daartegenover waren er twee gemeenten (Knokke-Heist en Koksijde) zonder aanvullende personenbelasting. De mediaan is 7,0%.

UITGAVEN

De **gewone uitgaven** (rekeningengegevens) van het eigen dienstjaar voor alle Vlaamse gemeenten samen bedroegen 5.544 miljoen euro in 1999, 5.804 miljoen euro in 2000 en 6.049 miljoen euro in 2001.

Als we de begrotingsgegevens als uitgangspunt nemen, bedroegen de gewone uitgaven eigen dienstjaar 5.814 miljoen euro in 1999, 6.012 miljoen euro in 2000, 6.346 miljoen euro in 2001, 6.637 miljoen euro in 2002 en in 2003 6.852 miljoen euro (geëxtrapoleerd op basis van een enquête beantwoord door 268 van de 308 gemeenten). Uit de begrotingen kunnen we afleiden dat de uitgaven trendmatig blijven toenemen, maar dat het stijgingsritme sinds 2001 afneemt. De stijgingspercentages ten opzichte van het voorgaande jaar zijn van 1999 tot 2003 respectievelijk 4%, 3%, 6%, 5% en 3%. Over de volledige periode 1999-2003 stijgen de uitgaven met 18%. De sterke stijging tussen 2000 en 2001 is grotendeels toe te schrijven aan de toegenomen **politie-uitgaven** in de vorm van overdrachten aan de **politiezones**.

Onderwijs neemt een serieuze deel van de uitgavenkoek voor zich. De gemeenten krijgen hiervoor rechtstreekse toelagen van hogere overheden. Als we de uitgaven verminderen met deze toelagen, samen met de terugvordering van kosten van leningen die ten laste vallen van derden en hogere overheden, krijgen we een beeld van de beleidspunten waarin de gemeentelijke overheden investeren. In 2001 ging het geld (rekeningengegevens) vooral naar algemeen bestuur (12,4%), sociale zekerheid en bijstand (11,7%), justitie-politie (10,9%), jeugd, volksontwikkeling en kunst (9,9%) en verkeer en waterstaat (8,6%).

Wanneer we de evolutie tussen 1999 en 2001 bekijken, zien we de grootste groei bij sociale zekerheid en bijstand (+17,7%), justitie-politie (+13,7%), sociale hulp en gezinsvoorzieningen (+13,3%), onderwijs (+12,4%) en algemeen bestuur (+11,9%).

Men kan de uitgaven ook onderverdelen in **personeel**, **werkingskosten**, overdrachten en **schulduitgaven**. Personeel omvat de totale loonkosten van het gemeentepersoneel, de pensioenlasten, de verplaatsingskosten van en naar het werk,... Met de werkingskosten financiert een gemeente voornamelijk niet-duurzame goederen en diensten. De overdrachten zijn bedragen die naar derden gaan zonder een rechtstreekse tegenprestatie (subsidies, premies, bijdrage in het tekort van het OCMW,...). Schuld is samengesteld uit intresten en aflossingen van leningen. De uitgaven vallen uiteen in (rekeningengege-

vens 2001 eigen dienstjaar van de gewone dienst, zonder onderwijstoelagen en leningen ten laste van derden): personeel 41%, werkingskosten 19%, overdrachten 22% en schuld 18%.

SALDI EN SCHULD

In 1999 bedroeg het gezamenlijk **overschot** op het eigen dienstjaar gewone dienst 85 miljoen euro (rekeningengegevens). In 2000 liep dit op tot 193 miljoen euro. Voor 2001 daalt het overschot plots tot 31 miljoen euro.

Het aantal Vlaamse gemeenten met een overschot (eigen dienstjaar gewone dienst) kent een gelijkaardig verloop: een stijging van 76% in 1999 tot 86% in 2000, gevolgd door een daling tot 65% in 2001.

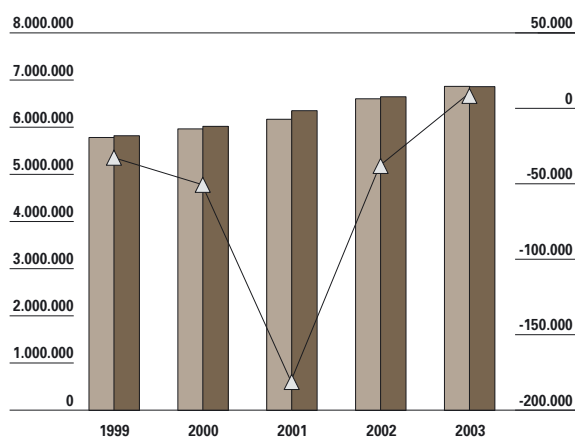
Voor 2002 en 2003 kunnen we ons enkel op de **begrotingsgegevens** baseren. Aangezien een voorzichtig financieel beleid uitgaat van een lichte onderschatting van de ontvangsten en een overschatting van de uitgaven, geven de begrotingsaldi doorgaans een pessimistischer beeld dan de rekeningensaldi. De begrotingsgegevens voor 2002 gaan uit van een **tekort** van 39 miljoen euro, dat in 2003 wordt omgebogen tot een overschot van 8,5 miljoen euro. 48% van deze gemeenten sloot de **begroting** in 2002 af met een overschot. Voor 2003 stijgt dit cijfer naar 63%.

Ook het algemeen totaal stijgt van 1999 tot 2000 en daalt in 2001. Dit **algemeen totaal** omvat niet alleen de cijfers van het eigen dienstjaar, maar houdt ook rekening met de overboekingen en de resultaten van de voorgaande dienstjaren, dat wil zeggen met de uitgaven en ontvangsten die in het begrotingsjaar plaatsvinden, maar betrekking hebben op de voorafgaande jaren.

In 1999 bedroeg het **totaal rekeningensaldo** 804,9 miljoen euro, in 2000 926,4 miljoen euro en in 2001 nog 782,5 miljoen euro. Het **totaal begrotingssaldo**, dat in vergelijking met de rekeningengegevens reeds jaren opmerkelijk stabiel is, bedraagt voor 2002 en 2003 respectievelijk 315,6 miljoen en 363,0 miljoen euro.

De **schuldpositie** van de Vlaamse gemeenten nam in 2000 toe. Als maatstaf voor de schuldpositie nemen we de **gemiddelde vergoedbare uitstaande schuld**. Dit is het rekenkundige gemiddelde van de **schuld** bij het begin en het einde van het dienstjaar, zonder de leningen ten laste van de hogere overheden en derden. Deze gemiddelde vergoedbare uitstaande schuld bedroeg in 2000 voor alle Vlaamse gemeenten samen 6.873 miljoen euro.

BEGROTINGSSALDO GEMEENTEN

5.6 Evolutie van de geconsolideerde gewone ontvangsten en uitgaven en het begrotingssaldo van het eigen dienstjaar van het totaal van de Vlaamse gemeenten, van 1999 tot 2003, bedragen in duizend euro. De begrotingsaldi worden weergegeven op de rechterschaal. Bron: Dexia.

Een stijging met 4,5% in vergelijking met het jaar voordien.

De periodieke **leningsuitgaven** stegen ten opzichte van 1999 met 4,6% tot 835 miljoen euro in 2000.

3. Provincies

De gewone ontvangsten van het eigen dienstjaar van de provincies werden voor 2003 begroot op 705 miljoen euro, tegenover 715 miljoen euro voor 2002. Voor 1999 bedroegen deze ontvangsten 665 miljoen euro.

De belastingontvangsten zijn de belangrijkste inkomstenbron voor de provincies. Ze maken 63% uit van de totale ontvangsten eigen dienstjaar. Hun aandeel in de totale ontvangsten nam op enkele jaren tijd fors toe: van 51% in 1999 tot 61% in 2002. De belangrijkste **provinciale belastingen** zijn de opcentiemen op de onroerende voorheffing en de **algemene provinciebelasting** op gezinnen en bedrijven. Zij maken 78% (2002: 78%, 1999: 74%), respectievelijk 19% (2002: 21%, 1999: 22%) uit van de totale **provinciale belastingontvangsten**. De algemene provinciebelasting wordt geheven in alle Vlaamse provincies behalve Vlaams-Brabant. Andere belangrijke financieringsbronnen zijn de wedden- en werkingstoelagen voor het onderwijs en het **Vlaams Provinciefonds**. Ze maakten in 2003 respectievelijk 12% (2002: 16%) en 10% (2002: 10%) uit van de totale begrote ontvangsten eigen dienstjaar.

De **provinciale uitgaven** zijn geconcentreerd op algemeen bestuur (2003: 28,5%), onderwijs (17%) en cultuur-erediensten (17%).

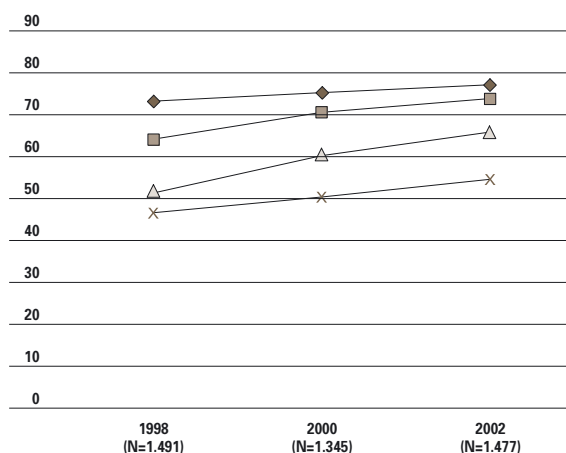
Het saldo eigen dienstjaar van de gewone begrotingen van de Vlaamse provincies vertoont in 2003 een gezamenlijk tekort van 43 miljoen euro (2002: 10 miljoen euro tekort, 1999: in evenwicht). Vier van de vijf **provinciebegrotingen** eindigden op een tekort voor het eigen dienstjaar. Elk van de vijf Vlaamse provincies heeft voor 2003 een begroting met een overschot van het algemeen totaal ingediend. Het **batig saldo** bedroeg 4 miljoen euro (2002: 3 miljoen euro, 1999: 11 miljoen euro).

Betrokkenheid van de burger

De Vlaamse regering wil de burger nauwer betrekken bij het beleid van zijn gemeente en werkt aan een nieuw gemeentedecreet, dat ondermeer de kwaliteit van het bestuur en de openheid ten opzichte van de burger moet verbeteren.

Met het **vertrouwen** van de Vlaming in de gemeentelijke administratie is het alvast goed gesteld, zo blijkt uit de APS-bevraging. In 2002 had bijna de helft van de ondervraagde Vlamingen veel tot zeer veel vertrouwen in de gemeentelijke administratie, een stijging van ongeveer 10% ten opzichte van het jaar 1999.

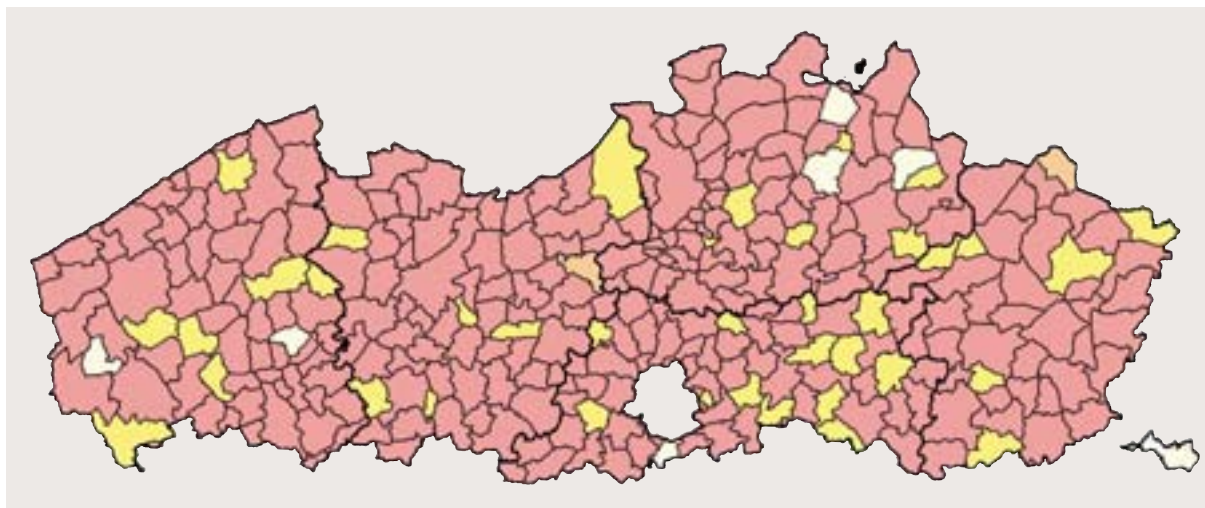
TEVREDENHEID WERKING DEMOCRATIE

5.7 Evolutie van het percentage van de Vlamingen dat tevreden tot zeer tevreden is met de werking van de democratie op de verschillende bestuursniveaus, van 1998 tot 2002. Bron: APS-survey. Noot: de antwoordcategorieën 'weet niet' en 'geen antwoord' werden als missing value gedefinieerd.

Slechts één op zes heeft weinig tot zeer weinig vertrouwen. In 1999 was dat nog ruim één op vijf. Bovendien geniet de gemeentelijke administratie meer vertrouwen dan de Vlaamse of federale administratie. Een mogelijke verklaring voor dit

GEMEENTEN OP HET INTERNET

5.8 Gemeenten met een officiële website, in november 2003.

Bron: KUL, afdeling communicatiewetenschappen; COO, E-government Vlaanderen; update APS.

VI. Gem. - enkel basisinformatie	(7)	□
Website bij VI. Gem.	(39)	□
Website in opbouw (in eigen beheer)	(2)	□
officiële website	(260)	□

fenomeen is dat de gemeentelijke administratie voor de burger herkenbaarder en dichterbij huis is dan de administraties op regionaal en federaal niveau. In de APS-bevragingen werd ook gepeild naar de tevredenheid over de werking van de democratie binnen de verschillende bestuursniveaus. Ook hier steeg het vertrouwen tijdens de legislatuurperiode, en dat voor alle bestuursniveaus. Het meest tevreden zijn de Vlamingen over de werking van de democratie in hun eigen gemeente. Een kleine driekwart antwoordde hierover eerder tot zeer tevreden te zijn.

Gemeenten op het internet

Individuele burgers kunnen maar moeilijk rechtstreeks in debat treden met beleidsmakers over een onderwerp of probleem dat hen aanbelangt.

E-government geeft de overheid de kans om burgers nauwer bij het beleid te betrekken.

E-government kan echter pas succesvol zijn als alle overheden volop hun rol spelen. Een centrale doelstelling van het e-governmentproject in Vlaanderen is de verbetering van de elektronische

dienstverlening voor de burger. Aanwezigheid op het internet met basisinformatie is de eerste voorwaarde om deze doelstelling te realiseren. Een belangrijke stap hierin is dat de gemeenten op het internet vertegenwoordigd zijn met een eigen website. Gemeenten zijn namelijk voor de burger het meest herkenbaar bestuursniveau binnen de overheid.

Sedert in 1995 de eerste **gemeentelijke websites** verschenen, is hun aantal jaar na jaar toegenomen. In 1999 waren 34% van de gemeenten online. Vier jaar later zit zowat elke gemeente met een eigen site op het web. De Vlaamse overheid gaf hiertoe in augustus 2002 een belangrijke impuls met het project 'Vlaanderen on line'. Daarmee stelde de Vlaamse overheid haar informaticastructuur ter beschikking van de gemeenten die nog steeds geen eigen website hadden of het moesten stellen met een verouderde versie.

68 gemeenten gingen op het voorstel in. De inhoudelijke opvulling gebeurde door de gemeenten zelf. Eind 2003 zijn 98 % van de Vlaamse gemeenten online. Voor de overigen verzorgt de Vlaamse overheid een webpagina met enkele basisgegevens.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- 'De gemeentefinanciën 2002', een publicatie van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Binnenlandse Aangelegenheden; downloadbaar op http://aba.ewbl.vlaanderen.be/gemeenten_en_provincies.htm Rekeninggegevens tot en met 2000.
 - 'De financiën van de lokale overheden in 2002', een publicatie van Dexia Bank, downloadbaar op http://www.dexia.be/Home_nl/dexia.htm. Geeft zowel rekeningen- (tot en met 2001) als begrotingsgegevens (tot en met 2003 (enquête)).
 - Geoloket gemeentefinanciën <http://www.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/gemeentefinancien2000/> Rekeninggegevens 2000 op een interactieve kaart op de site van Ondersteunend Centrum GIS-Vlaanderen.
-

Blikvangers

- Tussen 1999 en 2003 is de stadsbevolking voor het eerst sinds 20 jaar even sterk toegenomen als de totale bevolking. De stadsvlucht lijkt hiermee stilaan tot stilstand te komen.
- In 2000 en 2001 nam het aantal startende bedrijven in de dertien Vlaamse steden af.
- De inkomenskloof is in de centrumsteden minder sterk gegroeid dan in het Vlaamse Gewest.
- De woonprijzen in de steden zijn sterk gestegen. Enkel bij grote huizen bleef de prijsverhoging beperkt.
- Het onveiligheidsgevoel kent een ongelijke evolutie in de verschillende steden.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/stedenbeleid

Volgens de regeringsverklaring moet de stadsvlucht stoppen. Prioritair zijn de economische heropleving en de lokale tewerkstelling, het herstel van de sociale en culturele netwerken, een aangepast jeugdbeleid en meer properheid en veiligheid.

Het huidige Vlaamse stedenbeleid richt zich zowel op de twee grootsteden, Antwerpen en Gent, als op de middelgrote steden Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout. Deze dertien centrumsteden liggen volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen in een grootstedelijk of regionaalstedelijk gebied.

Bruisende steden?

De Vlaamse regering wil een duurzaam stedelijk beleid voeren dat de stadsvlucht moet stoppen en het democratisch draagvlak in de steden vergroten. Meer jonge gezinnen moeten kiezen voor de stad in plaats van te vluchten naar de groene rand rond de steden. Aan dat beleid hangen ook economische aspecten vast. De regering wil dat in de steden bedrijven worden opgestart en dat hoogtechnologie er hoog in het vaandel wordt gedragen.

1. Bevolking

Ongeveer een kwart van de totale **Vlaamse bevolking** woonde op 1 januari 2003 in een van de dertien centrumsteden. Van die stadsbewoners koos bijna de helft voor een van de twee grootsteden.

Voor de eerste keer in twintig jaar tijd weten de steden hun aandeel in de Vlaamse bevolking te behouden. Enkel in Kortrijk is de bevolking in 2003 gedaald tegenover 1999. Er zijn zeven steden die even sterk of sterker zijn toegenomen dan het Vlaamse Gewest. Tijdens de vorige periodes van vier jaar was dit telkens voor slechts twee steden het geval. Vooral de Leuvense bevolking is de voorbije vier jaar zeer sterk toegenomen.

In de centrumsteden breekt de **vergrijzing** sneller door dan in het Vlaamse Gewest. De veruit oudste bevolking wordt aangetroffen in Oostende. Genk en Leuven hebben de minst vergrijsde bevolking.

Tegelijk tellen de centrumsteden relatief meer jonge mensen dan het Vlaamse Gewest. De groene druk is het sterkst in Genk, gevolgd door Mechelen.

Het kleinste aandeel jongeren woont in Leuven en Hasselt.

Het aandeel mensen van 0 tot 9 jaar en 30 tot 39 jaar – zeg maar, potentiële leden van **jonge**

DEMOGRAFIE

	BEVOLKING						GROEI-INDEX T.O.V. VLAANDEREN				
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	1983-1987	1987-1991	1991-1995	1995-1999	1999-2003
Aalst	78.068	77.113	76.364	76.256	76.223	76.779	98,2	97,6	98,2	98,9	99,6
Antwerpen	490.524	479.748	467.875	459.072	447.632	452.474	97,3	96,1	96,5	96,5	99,9
Brugge	118.218	117.755	117.100	116.273	115.991	116.811	99,1	98,0	97,6	98,7	99,6
Genk	61.808	61.391	61.376	61.996	62.654	63.197	98,8	98,6	99,3	100,0	99,7
Gent	236.540	233.856	230.446	227.438	224.074	228.016	98,3	97,1	97,0	97,5	100,6
Hasselt	65.437	65.563	66.559	67.456	68.058	68.931	99,7	100,1	99,7	99,9	100,1
Kortrijk	75.587	76.216	76.121	76.040	75.099	74.340	100,3	98,5	98,2	97,8	97,9
Leuven	85.068	84.583	85.462	87.165	88.245	90.406	98,9	99,6	100,3	100,2	101,3
Mechelen	77.010	75.808	75.352	75.718	75.418	76.485	97,9	98,0	98,8	98,6	100,3
Oostende	69.129	68.318	68.534	68.858	67.304	68.065	98,3	98,9	98,8	96,7	100,0
Roeselare	51.649	51.963	52.825	53.706	54.002	55.140	100,1	100,2	100,0	99,5	100,9
Sint-Niklaas	68.157	68.082	68.213	68.397	68.119	68.663	99,4	98,8	98,6	98,6	99,6
Turnhout	37.461	37.462	37.897	38.516	38.518	39.235	99,5	99,7	99,9	99,0	100,7
13 steden	1.514.656	1.497.858	1.484.124	1.476.891	1.461.337	1.478.542	98,4	97,7	97,8	97,9	100,0
Vlaams Gewest	5.654.964	5.685.601	5.767.856	5.866.106	5.926.838	5.995.553	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

6.1 Evolutie van het bevolkingsaantal op 1 januari en groei-index van de bevolking ten opzichte van de bevolking in het Vlaams Gewest, in 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 en 2003.

De gegevensreeks start in 1983. Dit is het jaar van de fusie van Antwerpen. Hierdoor was verder teruggaan in de tijd onmogelijk. Er werd gekozen voor een interval van 4 jaar, waardoor de drie recentste tijdsintervallen ongeveer legislatuurgebonden zijn.

Een groei-index groter dan 100 betekent dat de stad in die periode zijn aandeel in de Vlaamse bevolking heeft vergroot.

Bron: NIS, bewerking APS.

DEMOGRAFIE

	AANDEEL IN DE 13 STEDEN (IN %)	GROENE DRUK (IN %)	GRIJZE DRUK (IN %)	JONGE GEZINNENINDEX 1999	JONGE GEZINNENINDEX 2003
Aalst	5,2	35,6	42,5	96,3	96,7
Antwerpen	30,6	40,9	46,2	95,3	101,0
Brugge	7,9	38,8	45,2	92,9	93,3
Genk	4,3	45,5	35,1	104,2	102,2
Gent	15,4	37,1	40,8	97,7	101,0
Hasselt	4,7	34,2	39,5	93,8	90,6
Kortrijk	5,0	41,8	46,7	95,2	94,1
Leuven	6,1	32,8	35,2	101,7	104,9
Mechelen	5,2	43,9	42,8	101,3	103,5
Oostende	4,6	35,8	60,1	83,2	83,0
Roeselare	3,7	41,7	42,3	99,0	98,6
Sint-Niklaas	4,6	40,5	43,3	94,0	96,0
Turnhout	2,7	36,5	40,0	97,4	98,5
13 steden		39,0	43,5	96,1	98,5
Vlaams Gewest		40,7	40,5	100,0	100,0

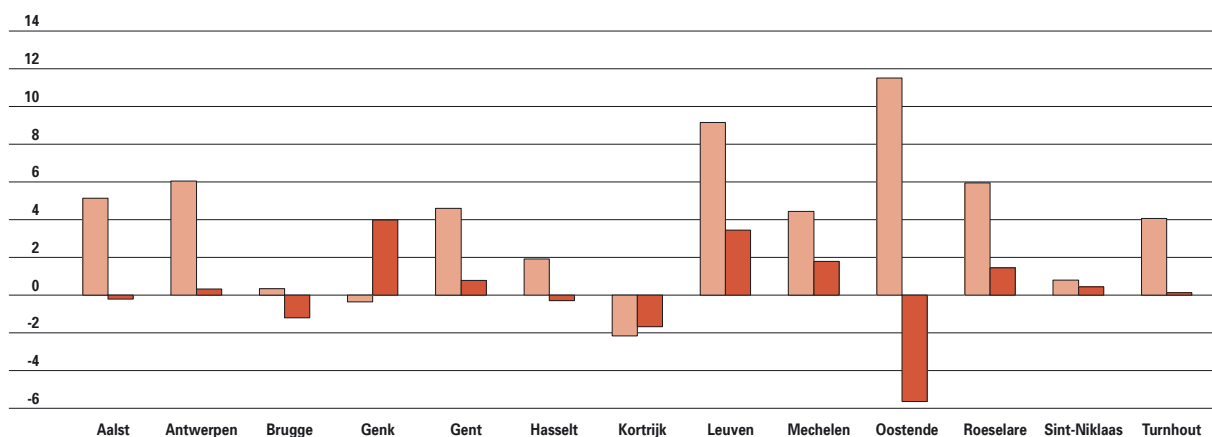
6.2 Aandeel van de bevolking in de dertien steden, groene druk, grijze druk op 1 januari 2003 en jonge gezinnenindex op 1 januari 1999 en 2003.
Bron: NIS, bewerking APS.

gezinnen - is in de steden nog steeds kleiner dan in het Vlaamse Gewest. Het aandeel ligt het laagst in Oostende en Hasselt, het hoogst in Leuven en Mechelen. Opvallend is dat de twee grootsteden het in 2003 relatief beter deden dan het Vlaamse Gewest. Globaal genomen zijn de steden er tussen 1999 en 2003 in geslaagd de stadsvlucht in te dijken. Dit geldt evenwel niet overal. Er zijn geografisch twee groepen steden te onderscheiden die het minder goed gedaan hebben: de twee Limburgse

en de West-Vlaamse steden Kortrijk, Oostende en Roeselare. Deze vijf zullen dus nog heel wat inspanningen moeten leveren om de jonge gezinnen te behouden of aan te trekken.

De groei van een stad hangt zowel af van zijn natuurlijke aangroei als van het **migratiesaldo**. In 2002 kenden Oostende, Kortrijk, Brugge, Hasselt en Aalst, zij het in zeer kleine mate, een hoger sterfte- dan geboortecijfer. De grootste natuurlijke aangroei was te merken in Genk en Leuven.

MIGRATIE EN NATUURLIJKE AANGROEI

6.3 Migratiesaldo en natuurlijke aangroei in de loop van het jaar 2002, in promille (berekend op de gemiddelde jaarbevolking).
Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

Oostende, Leuven en Antwerpen kenden anno 2002 naar verhouding de sterkste groei door migratie. Kortrijk en Genk daarentegen zijn de enige centrumsteden die inwoners verliezen door migratie: in beide steden wijken meer inwoners uit naar een andere Belgische gemeente dan er van elders in het land inwijken. Dit wordt bovendien onvoldoende gecompenseerd door de netto inwijking vanuit het buitenland.

2. Economie

In alle steden samen wordt de **uitstroom** van gepensioneerden net voldoende gecompenseerd door de **instroom** van nieuwe arbeidskrachten. Hetzelfde geldt voor het Vlaamse Gewest. Tussen de steden onderling zijn er wel grote verschillen. De positieve uitschieter is Genk, de negatieve Oostende. In de twee grootsteden wordt de uitstroom voldoende opgevangen. In vergelijking met 1999 is er geen gemeenschappelijke trend.

In de dertien steden vermindert het aantal **startende bedrijven**, net zoals in het Vlaamse Gewest. Enkel in 2000 nam in de dertien steden het aantal startende bedrijven toe. Toen waren er zes steden waar er meer bedrijven werden opgericht dan het jaar voorheen. Aalst kende dat jaar de sterkste stijging. In 2002 waren er vier steden met meer starters: Gent, Mechelen, Oostende en Turnhout. Vooral

STARTENDE BEDRIJVEN				
	1999	2000	2001	2002
Aalst	331	379	340	335
Antwerpen	2.542	2.677	2.663	2.459
Brugge	577	546	561	512
Genk	262	236	223	222
Gent	1.274	1.367	1.199	1.279
Hasselt	395	421	418	383
Kortrijk	396	385	360	330
Leuven	495	528	483	471
Mechelen	347	352	316	345
Oostende	310	295	246	251
Roeselare	294	249	274	240
Sint-Niklaas	308	284	287	259
Turnhout	202	184	171	198
13 steden	7.733	7.903	7.541	7.284
Vlaams Gewest	27.636	28.625	28.024	25.390

6.5 Evolutie van het aantal startende bedrijven, van 1999 tot 2002. Bron: Graydon.

DOORSTROMINGSCOËFFICIËNT		
	1999	2003
Aalst	96	93
Antwerpen	96	101
Brugge	97	95
Genk	139	132
Gent	101	104
Hasselt	104	95
Kortrijk	104	106
Leuven	119	118
Mechelen	109	112
Oostende	78	76
Roeselare	105	108
Sint-Niklaas	99	98
Turnhout	102	99
13 steden	101	102
Vlaams Gewest	104	101

6.4 Evolutie van de doorstromingscoëfficiënt, van 1999 tot 2003 (op 1 januari). Bron: NIS, bewerking APS, Steunpunt WAV.

deze laatste kende een sterke stijging. Een van de doelstellingen van het Vlaamse stedenbeleid is de tewerkstelling stimuleren in de **hoogtechnologische sectoren**. Tussen 1999 en 2002 was er

HOOGTECHNOLOGISCHE SECTOREN			
	1999	2002	INDEX
Aalst	2.124	2.137	100,6
Antwerpen	35.269	33.626	95,3
Brugge	4.594	4.832	105,2
Genk	11.943	11.902	99,7
Gent	18.444	18.539	100,5
Hasselt	4.022	3.047	75,8
Kortrijk	2.663	5.603	210,4
Leuven	5.933	8.514	143,5
Mechelen	7.099	2.758	38,9
Oostende	2.509	3.290	131,1
Roeselare	3.251	1.605	49,4
Sint-Niklaas	1.924	3.748	194,8
Turnhout	3.314	3.834	115,7
13 steden	103.089	103.435	100,3
Vlaams Gewest	224.907	228.808	101,7

6.6 Evolutie van de tewerkstelling in hoogtechnologische sectoren, van 1999 tot 2002 (op 30 juni), index tegenover referentiejaar 1999. Bron: RSZ.

WERKLOOSHEID EN WERKGELEGENHEIDSGRAAD

	UVW'S		LANGDURIGE UVW'S		WERKGELEGENHEIDSGRAAD	
	2003	INDEX	2003	INDEX	1999	2002
Aalst	2.434	103,4	1.015	74,7	67,2	66,8
Antwerpen	20.235	109,8	10.532	91,5	96,4	97,4
Brugge	2.327	89,1	919	70,3	87,0	91,6
Genk	3.314	107,5	1.605	89,4	95,1	99,8
Gent	10.413	104,6	5.543	86,0	101,8	103,9
Hasselt	2.124	106,3	983	88,5	111,4	112,3
Kortrijk	1.862	113,3	794	99,4	95,4	99,2
Leuven	2.261	120,5	821	80,2	107,5	110,0
Mechelen	2.631	124,5	1.209	97,0	80,7	84,6
Oostende	2.305	108,1	1.132	95,5	73,0	74,2
Roeselare	1.028	117,2	388	102,1	91,4	93,5
Sint-Niklaas	1.846	107,7	829	85,3	74,2	75,8
Turnhout	1.475	99,9	671	77,5	108,4	114,5
13 steden	54.255	107,9	2.034	88,1	93,5	94,1
Vlaams Gewest	149.869	103,4	65.387	80,4	62,3	64,0

6.7 Aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen op 30 juni 2003; index tegenover referentiejaar 1999; en de evolutie van de werkgelegenheidsgraad van 1999 tot 2002.

Bron: RVA, bewerking APS (werkloosheid); NIS, bewerking APS, Steunpunt WAV (werkgelegenheidsgraad).

in het Vlaamse Gewest inderdaad een lichte stijging, maar in de steden bleef die tewerkstelling ongeveer constant. Tussen de steden zijn er wel grote verschillen. In Kortrijk is het aantal werknemers in hoogtechnologische sectoren meer dan verdubbeld. Ook Sint-Niklaas scoort zeer goed. Aan negatieve zijde vallen voornamelijk Mechelen en Roeselare op. Het aantal jobs in de hoogtechnologische sectoren is in beide steden meer dan gehalveerd.

Leefbare steden?

De stad moet opnieuw drie functies combineren: werken, wonen en leven. Tevens moet de armoede in de steden een halt worden toegeroepen en de kloof tussen arm en rijk verkleinen.

1. Werken

De steden bieden naar verhouding meer jobs aan dan de rest van het Vlaamse Gewest. De centrumstad met de hoogste **werkgelegenheidsgraad** in 2002 is Turnhout. Ook in Leuven en de twee Limburgse steden werken meer mensen dan er potentiële arbeidskrachten wonen. Vooral Aalst, Oostende en Sint-Niklaas scoren ondermaats. Toch doen ze het nog beter dan het Vlaamse Gewest in zijn geheel.

Tussen 1999 en 2003 is het aantal werklozen in de centrumsteden globaal gestegen, net zoals in het Vlaamse Gewest. Tussen de steden onderling zijn er grote verschillen. Brugge kende veruit de sterkste afname van de werkloosheid. Ook Turnhout deed het zeer goed. De werkloosheid is in vijf jaar tijd het meest gestegen in Mechelen en Leuven. Het aantal langdurig werklozen is vrijwel in alle steden gedaald, behalve in Roeselare. Globaal is de daling in de steden echter minder sterk dan in het Vlaamse Gewest. Brugge kent de grootste daling. Aalst, Turnhout en Leuven de kleinste.

2. Welvaart

Het hoogste **mediaaninkomen** is te vinden in Leuven, het laagste in Genk. Het Vlaamse gemiddelde ligt tussen beide. Tussen 1999 en 2001 is het mediaaninkomen in alle steden toegenomen, behalve in Hasselt.

In Mechelen, Genk en Leuven was de stijging het grootst. De kloof tussen hoge en lage lonen is in alle steden toegenomen, zij het in de meeste steden minder sterk dan in de rest van het Vlaamse Gewest. Leuven kent de grootste spreiding van de lonen, gevolgd door Hasselt. De kleinste spreiding komt voor in Oostende, Antwerpen en Genk.

Relatief gezien wonen er meer **leefloners** in de

INKOMEN

	MIDIAANINKOMEN		INTERKWARTIEL VERSCHIL	
	2001	INDEX	2001	INDEX
Aalst	20.334	105,1	18.739	104,1
Antwerpen	17.226	103,7	15.445	103,2
Brugge	19.255	104,9	18.145	104,0
Genk	16.603	106,4	15.462	107,7
Gent	18.142	105,5	17.115	103,6
Hasselt	19.053	98,0	18.959	104,2
Kortrijk	19.079	104,3	18.192	103,7
Leuven	21.510	106,1	20.419	106,5
Mechelen	18.165	107,2	18.065	104,7
Oostende	18.092	103,7	14.906	101,6
Roeselare	19.785	104,1	18.782	103,8
Sint-Niklaas	18.763	101,2	17.296	104,1
Turnhout	18.940	104,5	16.336	102,3
13 steden	18.329	104,1	16.940	103,3
Vlaams Gewest	19.667	104,3	18.882	105,1

6.8 Mediaaninkomen en interkwartiel verschil per aangifte 2001 en index tegenover referentiejaar 1999.
Bron: NIS, bewerking APS.

steden dan in het Vlaamse Gewest. Binnen deze groep heeft Gent het meeste leefloners per 1.000 inwoners, gevolgd door Oostende. In Genk leven relatief het minst personen van een leefloon.

Het aantal leefloners per 1.000 inwoners is tijdens deze legislatuur, net zoals de werkloosheid, gedaald. Dit geldt voor alle centrumsteden. De opvallendste dalingen hebben plaatsgevonden in Oostende en Antwerpen. De kuststad was in 1999 nog goed voor de eerste plaats. Antwerpen kon zijn aantal in vier jaar tijd bijna halveren.

3. Wonen

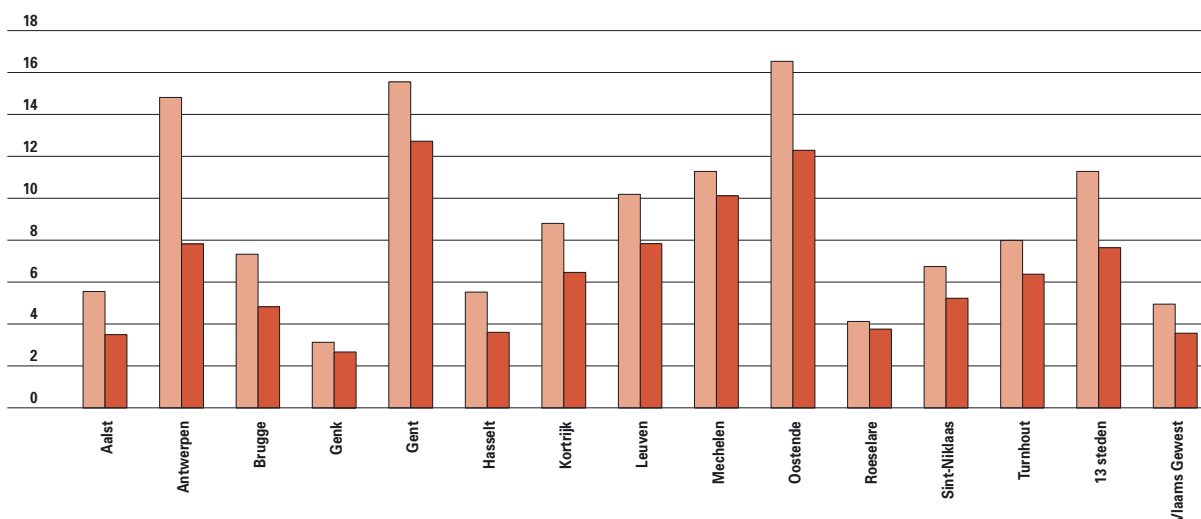
Een van de prioriteiten in het stedenbeleid is de stad als woonomgeving opnieuw aantrekkelijk maken voor gezinnen. Hierbij streeft de Vlaamse regering naar meer groen in de stad en naar betaalbare, comfortabele woningen. De hinder voor de buurtbewoners (visuele hinder, lawaaihinder, luchtvervuiling) moet tot een minimum beperkt worden.

PRIJZEN

De verkoopprijzen van bouwgrond, appartementen, kleine en middelgrote woningen, en grote woningen, zijn tijdens deze regeerperiode jaar na jaar blijven stijgen. In de steden was deze prijsstijging iets minder merkbaar dan in het Vlaamse Gewest.

Tussen 1998-1999 en 2001-2002 stegen de **bouwgrondprijzen** in het Vlaamse Gewest met maar liefst 53% tegenover 39% in de steden. De prijzen namen het minst toe in Mechelen (3%) en Antwerpen (5%). De spectaculairste prijsstijgingen vonden plaats in Roeselare (82%) en Turnhout (75%).

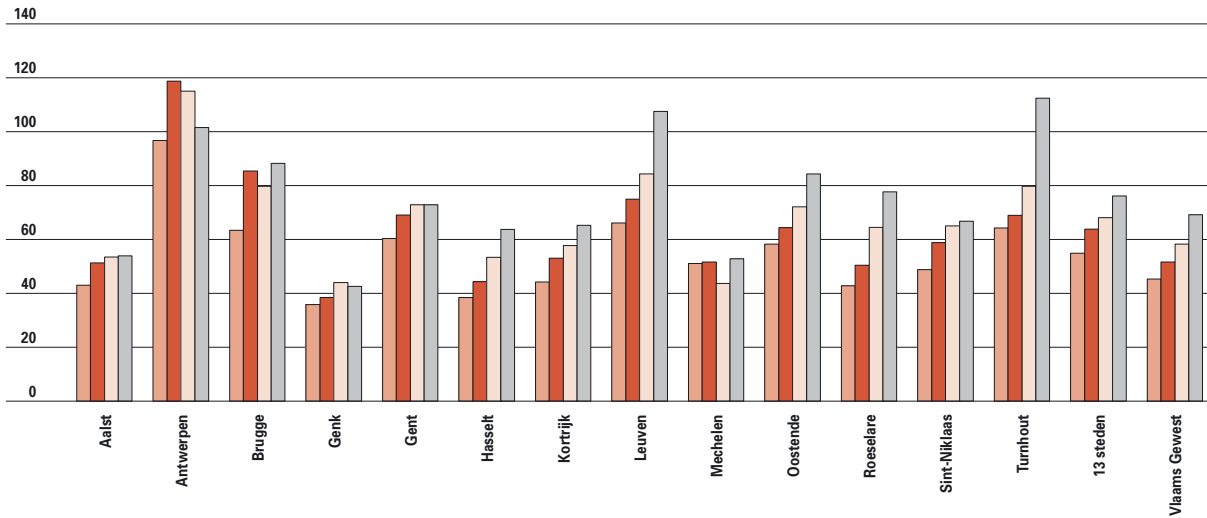
LEEFLOMERS

6.9 Evolutie van het aantal leefloners per 1.000 inwoners, van 1999 tot 2002.
Bron: NIS, bewerking APS.

1999 ■
2002 ■

BOUWGRONDPRIJS

6.10 Evolutie van de gemiddelde bouwgrondprijs per m² van 1998-1999 tot 2001-2002, in euro. Op basis van het voortschrijdend gemiddelde, om de grote jaarlijkse schommelingen in de bouwgrondprijzen te minimaliseren. Ze wordt berekend volgens de formule:
 gemiddelde bouwgrondprijs 1998-1999 = (omzet 1998 + omzet 1999)/(aantal verkochte m² 1998 + aantal verkochte m² 1999)
 Bron: Stadim.

1998-1999 ■
 1999-2000 ■
 2000-2001 ■
 2001-2002 ■

In 1998-1999 lag de duurste bouwgrond in Antwerpen, waar men gemiddeld 96 euro betaalde voor een m² bouwgrond. De tweede duurste stad was toen Leuven.

In 2001-2002 vormden Turnhout, Leuven en Antwerpen de top-drie van duurste bouwgronden. Genk, Mechelen en Aalst hadden in 2001-2002 de goedkoopste prijzen.

VERKOOPPRIJS WOONGELEGENHEDEN

	APPARTEMENTEN			KLEINE EN MIDDELGROTE WONINGEN			GROTE WONINGEN		
	1999	2002	INDEX	1999	2002	INDEX	1999	2002	INDEX
Aalst	84.817	89.399	105,4	73.496	86.795	118,1	223.233	211.496	94,7
Antwerpen	71.603	85.413	119,3	71.518	93.031	130,1	304.213	378.079	124,3
Brugge	92.184	119.091	129,2	90.273	105.248	116,6	279.433	260.834	93,3
Genk	68.326	81.820	119,7	84.774	100.367	118,4	265.817	258.989	97,4
Gent	80.353	93.601	116,5	68.513	84.090	122,7	258.815	250.774	96,9
Hasselt	78.909	103.126	130,7	84.917	107.282	126,3	201.946	272.133	134,8
Kortrijk	80.570	91.744	113,9	65.687	78.663	119,8	286.488	283.798	99,1
Leuven	73.565	105.928	144,0	98.755	119.355	120,9	257.097	324.953	126,4
Mechelen	70.865	84.832	119,7	68.687	82.254	119,8	198.456	230.142	116,0
Oostende	80.668	90.976	112,8	76.369	91.637	120,0	235.245	237.307	100,9
Roeselare	85.817	98.389	114,6	72.877	86.367	118,5	264.664	236.398	89,3
Sint-Niklaas	68.681	88.569	129,0	74.508	86.622	116,3	263.208	245.283	93,2
Turnhout	82.242	103.224	125,5	75.146	101.856	135,5	217.177	302.388	139,2
13 steden	75.670	95.085	125,7	74.844	94.121	125,8	260.312	268.659	103,2
Vlaams Gewest	85.604	104.965	122,6	80.900	97.536	120,6	248.566	274.703	110,5

6.11 Evolutie van de gemiddelde verkoopprijs van appartementen en woningen, van 1999 tot 2002, in euro. Index tegenover referentiejaar 1999.
 Bron: Stadim.

LEEGSTAND, VERWAARLOZING, ONBEWOONBAAR/ONGESCHIKT

	LEEGSTAND		VERWAARLOZING		ONBEWOONBAAR/ONGESCHIKT	
	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Aalst	10,5	22,1	2,5	2,9	2,9	2,6
Antwerpen	9,3	9,7	4,2	2,8	0,8	2,2
Brugge	14,2	18,5	0,3	0,5	0,9	1,2
Genk	1,5	1,1	0,8	0,6	1,2	1,2
Gent	5,0	5,1	1,9	1,6	1,3	3,4
Hasselt	2,9	1,4	0,6	0,3	0,3	0,3
Kortrijk	10,2	13,5	0,7	0,7	0,5	2,0
Leuven	6,5	6,3	1,8	1,5	1,0	1,5
Mechelen	9,8	10,4	2,0	2,2	2,9	3,4
Oostende	9,1	14,1	2,2	1,8	1,9	5,5
Roeselare	2,6	13,3	0,5	0,4	0,0	0,7
Sint-Niklaas	9,4	6,6	2,0	1,3	1,7	1,6
Turnhout	4,3	8,8	1,9	2,1	2,3	2,4
13 steden	8,0	9,7	2,4	1,8	1,2	2,3
Vlaams Gewest	6,3	14,1	1,8	1,7	0,7	1,3

6.12 Evolutie leegstaande, verwaarloosde en onbewoonbare/ongeschikte woongelegenheden, van 1999 tot 2002, in promille ten opzichte van het totale aantal woningen in de betreffende stad. Bron: LIN, NIS.

In 1999 lag de gemiddelde **verkoop prijs van een appartement** in het Vlaamse Gewest hoger dan in de steden. Tussen 1999 en 2002 is de verkoop prijs van een appartement fors gestegen; in het Vlaamse Gewest met 23% en in de dertien steden met 26%. De sterkste toename vond plaats in Leuven (44%). De duurste steden voor de aankoop van een appartement in 2002 waren Brugge, Leuven en Turnhout. Genk en Mechelen waren zowel in 1999 als in 2002 de goedkoopste.

In 2002 waren **kleine of middelgrote woningen** in het Vlaamse Gewest duurder dan in de steden. De duurste steden voor de aankoop van zo 'n woning waren Leuven, Hasselt en Brugge. De goedkoopste Kortrijk, Mechelen en Roeselare. In het Vlaamse Gewest steeg de prijs ten opzichte van 1999 met 21%, in de steden bedroeg de prijsstijging 26%. De grootste klim kwam voor in Turnhout (36%), de kleinste in Sint-Niklaas (16%).

In 2002 kostte een **grote woning** in het Vlaamse Gewest gemiddeld meer dan in de steden. De prijzen in het Vlaamse Gewest stegen met 11% ten opzichte van 1999, in de steden met 3%. Opmerkelijk is de sterke stijging in Turnhout (39%). De meeste andere steden kenden een prijsdaling, met Roeselare op kop (-11%). In 2002 vormden Antwerpen, Turnhout

en Kortrijk de top-drie van duurste steden. De goedkoopste steden voor de aankoop van een grote woning waren Aalst en Leuven.

TOESTAND WOONGELEGENHEDEN

Sinds 1999 is het **aantal leegstaande woningen** enorm toegenomen: met een kwart in de steden en maar liefst een verdubbeling in het Vlaamse Gewest. Het aantal verwaarloosde huizen daarentegen daalde: met 22% in de steden en met 5% in het Vlaamse Gewest. Het aantal onbewoonbare woongelegenheden is dan weer bijna verdubbeld, zowel in de steden als in het Vlaamse Gewest. Het aandeel van de leegstaande woongelegenheden in het totale aantal woongelegenheden is bijna in elke stad gestegen, met als koploper Aalst. Het aandeel **verwaarloosde woningen** bleef nagenoeg overal gelijk, net als het aandeel **onbewoonbare/ongeschikte woningen**. Aalst kent relatief gezien de meeste leegstaande en verwaarloosde woongelegenheden. Hasselt heeft het kleinste aandeel leegstaande, verwaarloosde en onbewoonbare/ongeschikte woongelegenheden.

TEVREDENHEID WOONOMGEVING

Volgens de socio-economische enquête in 2001 zijn Vlamingen in het algemeen vrij tevreden over het uitzicht van de gebouwen in hun buurt. De **tevre-**

TEVREDENHEIDSINDEX

	UITZICHT GEBOUWEN	NETHEID	LUCHTKWALITEIT	RUST	GROENE RUIMTE
Aalst	114,3	119,8	106,6	100,3	87,5
Antwerpen	112,7	107,1	79,3	87,0	92,3
Brugge	129,1	133,4	124,0	114,4	114,6
Genk	131,3	133,0	122,0	114,7	137,2
Gent	112,1	111,4	86,7	91,5	89,5
Hasselt	128,9	136,8	120,4	110,7	115,9
Kortrijk	121,5	124,0	112,0	105,4	96,8
Leuven	112,5	119,7	101,0	95,7	97,9
Mechelen	109,2	108,8	95,6	91,8	80,1
Oostende	122,3	123,3	115,8	102,3	97,9
Roeselare	123,1	128,8	108,6	112,3	92,3
Sint-Niklaas	119,3	124,0	104,9	99,2	93,5
Turnhout	118,4	122,8	115,9	107,4	94,2
Vlaams Gewest	128,0	131,0	118,4	113,3	107,5

6.13 Tevredenheidsindex over het uitzicht van de gebouwen, de netheid van de buurt, de luchtkwaliteit, de rust en de aanwezigheid van groene ruimte in de omgeving, 2001.

Aan de hand van de antwoorden werd een tevredenheidsindex berekend, waarin 'tevredenheid' het saldo is van de negatieve en positieve antwoorden. De tevredenheidsindex houdt zowel rekening met het aantal tevreden als met het aantal ontevreden huishoudens. Een index boven de 100 betekent dat er meer tevreden dan ontevreden huishoudens zijn.

Bron: NIS, Algemene socio-economische enquête 2001.

denheidsindex in het Vlaamse Gewest bedraagt 128, dit betekent dat er meer tevreden respondenten zijn dan ontevreden. Brugge en Hasselt scoren nog beter. Minst tevreden zijn de bewoners van de steden Gent, Leuven en Antwerpen. De tevredenheid over de netheid van de woonomgeving lag in 2001 in het Vlaamse Gewest vrij hoog. In de grootsteden was de bevolking echter minder tevreden. De laagste tevredenheidsindices werden genoteerd in Antwerpen (107,1), Mechelen (108,8) en Gent (111,4). De inwoners van Hasselt en Brugge waren het meest tevreden. In het Vlaamse Gewest bedroeg de tevredenheidsindex over de luchtkwaliteit 118,4. In de grootsteden verklaarde een flink deel van de bevolking dat ze te lijden heeft onder een slechte luchtkwaliteit. De index van Antwerpen, Gent en Mechelen ligt dan ook vrij laag. Opnieuw scoorden Brugge en Hasselt het best. Lawaai en het tekort aan groene ruimte in de buurt bleken de voornaamste oorzaak te zijn van de ontevredenheid over de woonomstandigheden. De subjectieve ontevredenheid over de lawaaihinder situeerde zich vooral in de grootsteden. Daar waren er duidelijk meer ontevreden dan tevreden huishoudens. Gent kon de schade nog wat beperken, maar in Antwerpen was de subjec-

tieve ontevredenheid over lawaai en geluidshinder duidelijk het grootst.

In bijna alle steden vindt men dat er te weinig groene ruimte in de buurt aanwezig is. De inwoners van Mechelen (80,1) zijn hier het minst tevreden over. De inwoners van Genk zijn het meest tevreden (137,2), gevolgd door Hasselt (115,9) en Brugge (114,6).

Veilige steden?

De Vlaamse regering wil dat de steden opnieuw veilig worden. De subjectieve veiligheid speelt daarin een belangrijke rol. Het kan best zijn dat de objectieve cijfers aantonen dat een stad veiliger wordt, maar dat de inwoners zich nog steeds onveilig voelen. Zowel de criminaliteit terugdringen als de verkeersveiligheid verhogen zijn aandachtspunten van de Vlaamse regering.

1. Subjectieve onveiligheid

In de grootsteden voelen de mensen zich duidelijk minder veilig dan in de rest van het Vlaamse Gewest. In Antwerpen is het **onveiligheidsgevoel** het grootst, gevolgd door Mechelen en Gent. In Brugge voelt men zich het minst onveilig. De

ONVEILIGHEIDSGEVOEL

	1998	2000	2002
	ALTIJD OF VAAK ONVEILIG		
Aalst	9,28	13,34	9,71
Antwerpen	16,55	18,00	17,70
Brugge	7,31	7,30	6,81
Genk	10,85	10,89	7,66
Gent	8,81	13,56	14,04
Hasselt	9,68	9,29	8,96
Kortrijk	10,75	10,79	12,84
Leuven	5,86	6,48	7,41
Mechelen	26,67	24,55	16,05
Oostende	10,18	10,23	12,33
Sint-Niklaas	8,65	11,39	10,97
Vlaams Gewest	7,82	10,32	9,06

6.14 Evolutie van het percentage van de bevolking dat zich altijd of vaak onveilig voelt, in 1998, 2000 en 2002.

De gegevens voor Roeselare en Turnhout waren niet beschikbaar.

Bron: Veiligheidsmonitor.

evolutie tussen 1998 en 2002 verschilt van stad tot stad. De sterkste daling komt voor in Mechelen (-10,6 procentpunt), de sterkste stijging in Gent (+5,2 procentpunt).

CRIMINALITEITSGRAAD

	2000	2001
Aalst	8,2	7,6
Antwerpen	11,9	10,5
Brugge	8,2	12,0
Genk	7,6	7,4
Gent	11,3	10,2
Hasselt	9,6	10,5
Kortrijk	8,8	8,8
Leuven	11,2	9,7
Mechelen	11,9	11,1
Oostende	12,3	12,6
Roeselare	6,7	7,6
Sint-Niklaas	9,9	10,1
Turnhout	10	9,3
13 steden	10,5	10,1
Vlaams Gewest	6,6	6,3

6.15 Evolutie van het aantal misdaden per 1.000 inwoners per maand, in 2000 en 2001. Bron: Federale Politie.

2. Objectieve onveiligheid

De **criminaliteitsgraad** ligt in alle centrumsteden een stuk hoger dan in het Vlaamse Gewest. In

VERKEERSVEILIGHEID

	AANTAL ONGEVALLEN		ERNSTIGHEIDSGRAAD		ERNSTIGHEIDSGRAAD ONDER ZWAKKE WEGGEBRUIKERS	
	1999	2001	1999	2001	1999	2001
Aalst	600	527	6,6	5,7	7,1	7,5
Antwerpen	1.651	1.499	12,6	11,1	14,4	13,6
Brugge	1.045	959	8,8	8,5	9,1	9,0
Genk	649	617	9,6	12,2	13,4	19,8
Gent	823	1.374	14,1	9,4	12,0	11,2
Hasselt	650	447	14,1	10,9	20,5	14,9
Kortrijk	582	686	14,4	12,3	15,8	9,7
Leuven	864	644	3,9	4,5	3,2	4,6
Mechelen	515	384	16,3	11,2	27,0	14,4
Oostende	633	496	11,5	10,8	14,3	11,5
Roeselare	337	373	10,4	12,8	8,8	17,5
Sint-Niklaas	633	605	11,3	8,3	12,6	9,8
Turnhout	156	190	19,8	18,8	30,6	23,6
13 steden	9.138	8.801	11,3	10,0	12,5	11,3
Vlaams Gewest	34.353	32.073	15,7	14,6	18,4	17,1

6.16 Evolutie van het aantal ongevallen en ernstigheidsgraden, in 1999 en 2001.

Bron: NIS.

2000 en 2001 noteerde Oostende de hoogste criminaliteitsgraad. Opvallend daarbij is dat de Oostendenaars zich niet het onveiligst voelden. In 2001 kwam Brugge op de tweede plaats. De twee grootsteden scoren eerder gemiddeld. Antwerpen stond in 2001 samen met Hasselt op een gedeelde vierde plaats, Gent volgt op de vijfde plaats. De laagste criminaliteitsgraad kwam voor in Genk.

3. Verkeersveiligheid

Slechts in vier steden is het **aantal ongevallen** tussen 1999 en 2002 toegenomen: in Gent, Kortrijk, Turnhout en Roeselare. In de andere negen steden is het aantal ongevallen verminderd, net zoals in het Vlaamse Gewest. Onder de slachtoffers vallen er in de steden minder doden en zwaargewonden dan in het Vlaamse Gewest. Van alle steden ligt de **ernstigheidsgraad**

in Turnhout het hoogst, in Leuven het laagst. Net zoals het aantal ongevallen is ook de ernstigheidsgraad bijna overal gedaald. Er zijn maar drie steden met een stijging: Genk, Roeselare en Leuven. De sterkste afname is opgetreden in Mechelen (-5,1 procentpunt). Ook Gent heeft zijn ernstigheidsgraad sterk zien dalen. De ernstigheidsgraad onder de **zachte weggebruikers** is in het Vlaamse Gewest hoger dan in de dertien steden. Drie steden doen het slechter dan het Vlaamse Gewest. In Turnhout is het risico het grootst om als zachte weggebruiker de dood te vinden of zwaargewond te geraken bij een ongeval. In Leuven is dit risico het kleinst. Het verschil tussen beide is groot: 19 doden en zwaargewonden per 100 slachtoffers. De sterkste afname tussen 1999 en 2001 komt voor in Mechelen. De sterkste stijgingen opnieuw in Genk en Roeselare.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- L. Boudry, P. Cabus, E. Corijn, F. De Rynck, C. Kesteloot, A. Loeckx, De eeuw van de stad, over stadsrepublieken en rastersteden, Administratie Binnenlandse aangelegenheden, 2003.
- Stadsmonografieën, Administratie Binnenlandse aangelegenheden, 2002-2004.
- Thaens K., De Corte S., Raymaekers P., Vandekerckhove B., Studie naar de migratiebewegingen van en naar de grote steden in de drie Belgische gewesten. Persdossier. Vrije Universiteit Brussel, Cosmopolis, 2003, Brussel.

Websites

<http://aps.vlaanderen.be>

<http://www.thuisindestad.be>

Buitenlands beleid, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking

hoofdstuk

7

Blikvangers

- Het aantal exclusieve verdragen is tijdens deze legislatuur gevoelig uitgebreid, met onder andere verdragen met alle Centraal- en Oost-Europese landen die binnenkort zullen toetreden tot de Europese Unie.
- In 2003 opende een vijfde Vlaamse Vertegenwoordiging de deuren, waarin de diverse vertegenwoordigers onder één dak samengebracht worden.
- De Vlaamse exportratio neemt verder toe: de uitvoer van goederen wordt anno 2002 geraamd op 111,4% van het Vlaamse BBP.
- Ongeveer de helft van de buitenlandse investeringsprojecten kwam vanuit Europa in 2002. De VSA en Azië namen elk een kwart voor hun rekening.
- Sinds Vlaanderen een eigen minister voor ontwikkelingssamenwerking heeft, zijn de uitgaven die de OESO als officiële ontwikkelingssamenwerking erkent, meer dan verdubbeld.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/buitenland

7.1 Internationale oriëntatie

Ons leven wordt in toenemende mate bepaald door beslissingen die genomen worden op internationaal niveau. Daarom wil de Vlaamse overheid een luider stem krijgen in de Europese Unie en andere multilaterale fora. Tegelijk profileert Vlaanderen zich als volwaardige partner in bilaterale relaties. Het aantal verdragen en de verdragspartners waarmee de Vlaamse overheid overeenkomsten sluit, geeft een aanwijzing van de internationale oriëntatie van Vlaanderen.

Ook de bezoeken van de minister-president en de andere leden van de Vlaamse regering aan hun collega's in het buitenland zijn een indicatie van de groeiende internationale erkenning. De Vlaamse bijdrage aan de werking van internationale instellingen toont eveneens hoe internationaal georiënteerd het Vlaamse beleid is.

Internationale overeenkomsten

Sinds 1993 kan Vlaanderen voor alle materies waarvoor het alleen bevoegd is, **exclusieve verdragen** met buitenlandse partners sluiten. Drie kwart van deze exclusieve verdragen zijn bilateraal. Deze legislatuur focuste vooral op het vervolledigen van de verdragen met de 10 Centraal- en Oost-Europese landen die kandidaat zijn om toe te treden tot de Europese Unie.

Een verdrag met Nederland regelt in 2003 de accreditatie van opleidingen binnen het Vlaamse en Nederlandse hoger onderwijs. Een overeenkomst met Bulgarije maakt de uitwisseling van stagiairs mogelijk.

Voor aangelegenheden waarvoor zowel de federale als de Vlaamse overheid bevoegd zijn, worden **gemengde verdragen** gesloten. Deze hebben

meestal een multilateraal karakter. In veel gevallen gaat het om overeenkomsten in het kader van de Europese Unie, waarvoor ook de Vlaamse handtekening van cruciaal belang is. Denken we maar aan het Verdrag voor de uitbreiding van de Europese Unie of de Cotonou-overeenkomst met de voormalige Europese kolonies in Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan. Verder stemde Vlaanderen de voorbije jaren in met tal van internationale verdragen rond de meest uiteenlopende thema's: van economische relaties met Thailand over plantgenetische hulpbronnen in de landbouw tot grensoverschrijdende samenwerking met Frankrijk. In de lijst van gemengde verdragen zijn tevens de verdragen opgenomen die vóór 1993 door België gesloten werden en waarvan Vlaanderen de rechtsopvolger is. Vóór 1993 was het de federale overheid die bilaterale verbintenissen aanging in materies waarvoor nu de gemeenschappen en gewesten bevoegd zijn. De bestaande programma's binnen deze akkoorden worden verder uitgevoerd, maar het aantal akkoor-

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

	EXCLUSIEVE VERDRAGEN	GEMENGDE VERDRAGEN
Bilateraal	21	30
BLEU	-	62
Benelux	-	3
EU	-	61
Raad van Europa	-	13
Overige verdragen	6	93
Totaal	27	262

7.1 Aantal exclusieve en gemengde verdragen waarbij Vlaanderen als partij betrokken is, op 31 oktober 2003. Bron: COO, ABB.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

	EUROPA	AFRIKA	AMERIKA	AZIË	WERELDWIJD	TOTAAL
Culturele akkoorden	12	5	7	10	-	34
Transnationale contracten	15	1	8	2	10	36

7.2 Aantal culturele akkoorden en transnationale contracten waarbij Vlaanderen als partij betrokken is, geografische spreiding, op 31 oktober 2003. Bron: COO, ABB.

BELEIDSVERKLARINGEN

LAND / REGIO / MULTILATERALE INSTELLING	AANTAL	BELEIDSDOMEIN*				
		ECONOMIE EN WERKGELEGENHEID	LEEFMILIEU EN INFRASTRUCTUUR	ONDERWIJS	WELZIJN, VOLKS- GEZONDHEID EN CULTUUR	WETENSCHAP EN TECHNO- LOGISCH ONDERZOEK
Baden-Württemberg	1	x	x	x	x	
Catalonië	1	x	x	x	x	x
China	2		x			
Cuba	2	x	x			
Hongarije	1	x	x	x	x	
Letland	1	x	x			
Litouwen	3	x	x			
Nederland	2		x	x		x
Nord-Pas de Calais	2	x	x	x	x	x
Nordrhein-Westfalen	1	x	x		x	
Polen	1		x			
Tsjechië	2	x	x	x	x	x
United Nations University	1					x
Verenigde Staten	1		x	x		
Vietnam	2		x			
Zuid-Afrika	6	x	x	x	x	x
Totaal	29					

7.3 Aantal beleidsverklaringen per buitenlandse partner, met aanduiding van beleidsdomein, op 31 oktober 2003. Bron: COO, ABB.

* Eén beleidsverklaring kan meerdere beleidsdomeinen bestrijken.

den neemt niet meer toe. Deze akkoorden worden verder uitgevoerd en geleidelijk vervangen door Vlaamse exclusieve akkoorden.

Culturele akkoorden bestrijken, ondanks hun naam, bijna altijd meerdere domeinen: onderwijs en vorming, wetenschap en technologie, monumentenzorg, media en natuurlijk ook cultuur.

Transnationale contracten zijn verbintenissen tussen twee staten of regio's waarbij minstens één partij niet de bevoegdheid heeft om verdragen te sluiten. Onder die categorie valt bij voorbeeld de 'entente' tussen Vlaanderen en Québec, dat zelf geen verdragsrecht heeft. Ruim de helft van de transnationale contracten gaat over onderwijs en vorming.

Beleidsverklaringen maken strikt genomen geen deel uit van de internationale overeenkomsten, omdat zij geen bindende juridische waarde hebben. Ze geven enkel een politiek signaal. Met zes beleidsverklaringen is Zuid-Afrika afgetekend de koploper.

Zendingen naar het buitenland

Het symbolische belang van een **officiële ontvangst** in het buitenland is bijzonder groot. Een dergelijke

OFFICIËLE ONTVANGSTEN

JAAR	LAND / REGIO	STAATSHOOFD
1999	Catalonië	president Jordi Pujol
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
	Nederland	minister-president Wim Kok
2000	Berlijn	minister-president Eberhard Diepgen
	Brandenburg	minister-president Manfred Stolpe
	Luxemburg	premier Jean-Claude Juncker
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
2001	Zuid-Afrika	president Thabo Mbeki
	Nord-Pas de Calais	voorzitter Michel Delebarre
	Hongarije	president Ferenc Mádl
	Singapore	premier Goh Chok Tong
	Vietnam	premier Fan Van Khai
2002	Slovakije	premier Mikulas Dzurinda

7.4 Officiële ontvangsten van de minister-president door staatshoofden en minister-presidenten in het buitenland, van 1999 tot 2002. Bron: COO, ABB.

ZENDINGEN

PERIODE	STAD/REGIO/LAND	MINISTER	DOMEIN/EVENEMENT
Januari	Marokko	Mieke Vogels	ontwikkelingssamenwerking en gelijke kansen
	Terneuzen, Nederland	Patrick Dewael	Waterschap Zeeuws-Vlaanderen
		Vera Dua	
	Chili	Jaak Gabriels	handelsmissie
	Davos, Zwitserland	Patrick Dewael	Wereld Economisch Forum
Februari	Cuba	Steve Stevaert	openbare werken en infrastructuur
Maart	Lausanne en Aigle, Zwitserland	Guy Vanhengel	sport (IOC en UCI)
	Parijs, Frankrijk	Patrick Dewael	Salon du Livre
Mei	Chalkidiki, Griekenland	Jaak Gabriels	buitenlands beleid
Juni	Nicosia, Cyprus	Marleen Vanderpoorten	Europese onderwijs-conferentie
Juli	Londen, Verenigd Koninkrijk	Bart Somers	opening Vlaams Huis
		Paul Van Grembergen	
		Patricia Ceysens	
		Renaat Landuyt	
	Montecatini, Italië	Ludo Sannen	EU-Raad leefmilieu
Augustus	Den Haag, Nederland	Paul Van Grembergen	cultuur
September	Sint-Petersburg, Rusland	Patricia Ceysens	politieke en handelsmissie
	Berlijn, Duitsland	Marleen Vanderpoorten	hoger onderwijs
	Parijs, Frankrijk	Paul Van Grembergen	Algemene Conferentie UNESCO
Oktober	Praag, Tsjechië	Paul Van Grembergen	heropening Archa-theater
	Münster, Duitsland	Marleen Vanderpoorten	ministeriële onderwijsconferentie
	La Palma, Spanje	Marleen Vanderpoorten	inhuldiging Mercator-telescoop
	Edinburgh, Schotland	Bart Somers	Belgo-Britse conferentie
	Opatija, Kroatië	Paul Van Grembergen	Europese cultuur-conferentie
	Birmingham, Verenigd Koninkrijk	Patricia Ceysens	handelsmissie
	Pretoria, Zuid-Afrika	Paul Van Grembergen	ambtenarenzaken en cultuur
	Rijssel, Frankrijk	Patricia Ceysens	grensoverschrijdende samenwerking
November	Athene, Griekenland	Marleen Vanderpoorten	ministeriële onderwijsconferentie
	Salzburg, Oostenrijk	Bart Somers	conferentie van regio's
	Aigle, Zwitserland	Marino Keulen	internationale wielerveding (UCI)
	Warschau, Polen	Patricia Ceysens	handelsmissie
December	Wenen, Oostenrijk	Paul Van Grembergen	opening "Die Flämische Landschaft"

7.5 Zendingen naar het buitenland van de leden van de Vlaamse regering in 2003. Gegevens afgesloten oktober 2003, aangevuld met de geplande zendingen voor de maanden november en december. Bron: COO, ABB.

lijke ontvangst staat immers voor de impliciete, constitutionele erkenning van Vlaanderen door het buitenland. De Vlaamse minister-president werd de afgelopen jaren meermaals officieel ontvangen door buitenlandse staatshoofden en minister-presidenten. De Vlaamse minister-president en de andere Vlaamse ministers leggen ook heel wat **werkbezoeken** af in het kader van Europese vergaderingen

of internationale conferenties, handelsmissies, de officiële opening van een tentoonstelling of evenement waar Vlaanderen in de kijker staat, enzovoort.

Internationale organisaties

Vlaanderen is betrokken bij tal van **multilaterale instellingen**. Dat gebeurt via een actieve deelname

PROJECTEN BIJ MULTILATERALE ORGANISATIES

	1999	2000	2001	2002	2003
IAO	375	148	750	737	750
Raad van Europa	0	0	37	135	0
UNESCO	1.116	1.116	1.866	1.872	0
WGO	0	0	362	0	300
OESO	0	0	0	402	0
UNAIDS	0	0	0	500	500
WHO	0	0	0	100	150
VN-InfoCenter	0	0	0	10	0
United Nations University	48	310	372	960	0
Totaal	1.539	1.573	3.386	4.715	1.700

7.6 Vlaamse financiering van projecten bij multilaterale organisaties, van 1999 tot 2003, in 1.000 euro. Bron: COO, ABB.

aan conferenties en algemene vergaderingen, door beïnvloeding van de besluitvorming, door financiering van projecten en programma's. Op die manier versterken we onze uitstraling bij deze internationale organisaties én hun leden. Tegelijk vergroot de Vlaamse betrokkenheid bij de multilaterale besluitvorming. Dat is belangrijk, want die multilaterale besluitvorming krijgt een steeds grotere impact op het interne en het internationale beleid van Vlaanderen.

We vermelden hier de onderhandelingen over een verdere liberalisering van de wereldhandel, die in de Wereldhandelsorganisatie (WHO) gevoerd worden. De Vlaamse regering wil niet afzijdig blijven bij die onderhandelingen en creëerde een werkgroep om Vlaamse standpunten voor te bereiden voor de WHO-conferenties in Doha (Qatar, 2001) en Cancun (Mexico, 2003).

Eind 2001 werden samenwerkingsfondsen opgericht bij de UNESCO en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). Daarnaast kan onder

STAGIAIRS BIJ MULTILATERALE ORGANISATIES

	2002		2003	
	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN
UNESCO	4	2	2	2
IAO	1	3	1	0
WGO	2	2	0	3
Raad van Europa	2	1	0	2
Totaal	9	8	3	7

7.7 Aantal Vlaamse stagiairs in 2002 en 2003, per multilaterale organisatie. Bron: COO, ABB.

andere UNAIDS op een omvangrijke Vlaamse bijdrage rekenen.

Sinds 2001-2002 kunnen Vlaamse jongeren via **stages** een eerste internationale ervaring opdoen bij een multilaterale organisatie. In het eerste jaar maakten 17 studenten van die mogelijkheid gebruik. Niet minder dan zes daarvan konden nadien ook bij 'hun' organisatie in dienst treden.

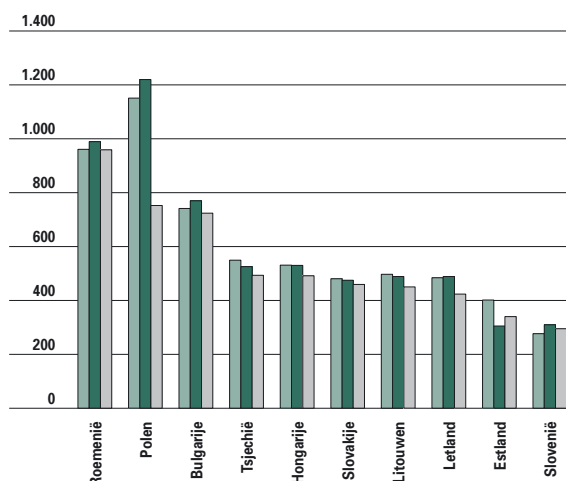
De eerste **detacheringen** van Vlaamse ambtenaren naar multilaterale organisaties zijn gepland voor 2003-2004.

Samenwerkingsprogramma Centraal- en Oost-Europa

Vlaanderen was onmiddellijk na de val van de Muur en het uiteenvallen van de Sovjetunie een van de pioniers in het uitbouwen van een samenwerking met Centraal- en Oost-Europa. Er kwamen verdragen met meerdere landen en aanzienlijke financiële middelen voor tientallen projecten in het voormalige Oostblok.

In 2001 werd dit **Samenwerkingsprogramma** herzien en kwam de klemtoon te liggen op de tien Centraal- en Oost-Europese kandidaat-lidstaten van de Europese Unie. Acht van deze landen vervoegen de EU in 2004. Vanzelfsprekend zal het Samenwerkingsprogramma dan opnieuw bijgestuurd worden. De 'nieuwe burens' verder in het oosten (Rusland, Oekraïne, ...) en ook de Balkan (Kroatië, Albanië, ...) komen dan logischerwijs in beeld.

SAMENWERKINGSPROGRAMMA CENTRAAL- EN OOST-EUROPA

7.8 Evolutie toegekende projectsubsidies per land, van 2001 tot 2003, in 1.000 euro. Bron: COO, ABB.

2001
2002
2003

7.2 Vlaamse vertegenwoordiging

Sinds Vlaanderen een volwaardige internationale partner is, wordt ook de officiële **vertegenwoordiging** in het buitenland sterk uitgebouwd. De vertegenwoordiging gebeurt wereldwijd via verschillende netwerken: vertegenwoordigers van de Vlaamse regering, Vlaamse economische vertegenwoordigers, investeringsprospectoren, vertegenwoordigers van Toerisme Vlaanderen, de Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand, enzovoort.

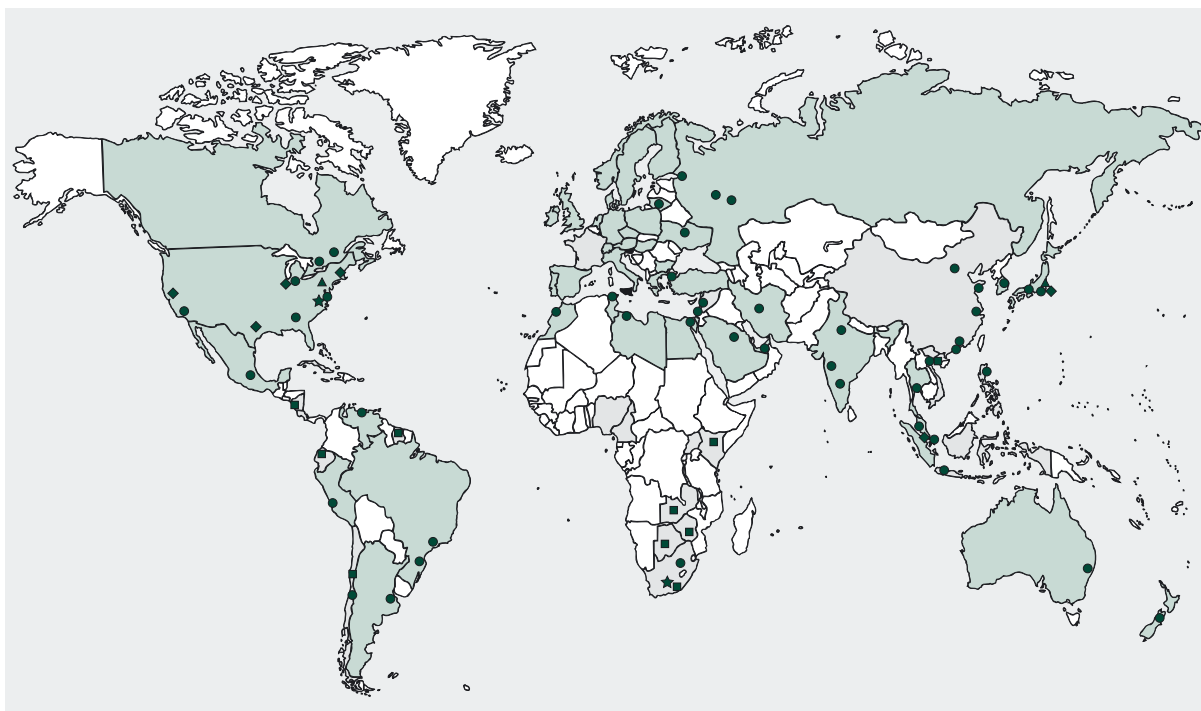
Deze netwerken wil de Vlaamse overheid geleidelijk stroomlijnen, zodat haar vertegenwoordiging in het buitenland een meer herkenbaar, Vlaams gezicht krijgt. Een eerste stap in die richting zijn de

Vlaamse Vertegenwoordigingen en de organisatie van Vlaamse diplomatieke dagen.

Vertegenwoordigers van de Vlaamse regering

De Vlaamse overheid telt inmiddels 9 **vertegenwoordigers van de Vlaamse regering**. Die bevinden zich in Berlijn, Den Haag, Londen, Parijs, Pretoria, Washington, Wenen en bij de Europese Unie in Brussel. De meest recente van deze negen kreeg in 2003 een standplaats in Zwitserland, bij de internationale organisaties die in Genève gevestigd zijn.

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN DE WERELD

7.9 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in de wereld, oktober 2003. Bron: COO, ABB.

- vertegenwoordigers van de Vlaamse regering ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers en handelssecretarissen ●
- investeringsprospectoren en technologisch attaché ◆
- Vlaamse toeristische promotie en VLAM ▲
- VVOB-vertegenwoordigers ■
- VVOB-coöperanten □

Waar mogelijk zijn deze vertegenwoordigers geaccrediteerd bij multilaterale organisaties die in hun standplaats gevestigd zijn: in Parijs bijvoorbeeld bij de OESO, de UNESCO en de Raad van Europa. De vertegenwoordigers van de Vlaamse regering maken deel uit van de administratie Buitenlands Beleid. Hun werkterrein bestrijkt alle domeinen die tot de bevoegdheid van de Vlaamse regering behoren. Zij verschaffen informatie over Vlaanderen en winnen daarnaast ook informatie in over mogelijke samenwerkingsvormen. Voor het aantrekken van buitenlandse investeringen en het promoten van export en toerisme verwijzen ze naar de gespecialiseerde vertegenwoordigers in hun ambtsgebied.

Vlaamse economische vertegenwoordigers

In oktober 2003 was Export Vlaanderen wereldwijd op 77 locaties aanwezig met een **Vlaamse economische vertegenwoordiger** of een **handelssecretaris**. Een van de belangrijkste taken van de economische vertegenwoordigers is het opsporen van exportkansen. Zij moeten ook tijdig belangrijke marktrevoluties signaleren. In hun ruim bevoegdheidspakket steken daarnaast ook het aanknopen van contacten met handelspartners, het uitwerken van commerciële samenwerkingsvormen, het inwinnen van informatie, het organiseren van ontmoetingsdagen en zendingen, enzovoort.

Vlaamse investeringsprospectoren en technologisch attaché

In 2003 beschikte de Dienst Investeren in Vlaanderen (DIV) over 6 **investeringsprospectoren** met standplaats in Chicago, Dallas, San Francisco, Singapore, Yokohama en Brussel. Hun belangrijkste opdracht is het opsporen van kandidaat-investeerders en hen ervan overtuigen dat Vlaanderen een geschikte regio is om te investeren. De **technologisch attaché** heeft zijn basis in Yokohama. Hij staat in voor het opsporen, informeren en begeleiden van kandidaat-investeerders in sectoren die zeer kennisintensief zijn. Dergelijke investeringen naar Vlaanderen halen, leidt meteen ook tot het binnenbrengen van spitstechnologie.

Vertegenwoordigers Toerisme Vlaanderen

Toeristische promotie valt onder de bevoegdheid van Toerisme Vlaanderen. De kernopdracht

van Toerisme Vlaanderen is het promoten van Vlaanderen als vakantiebestemming. Daarvoor beschikt Toerisme Vlaanderen wereldwijd over 11 verkeersbureaus en een hoofdkantoor in Brussel.

Landbouwattachés

Bij de staatshervorming van 2001 werd de bevoegdheid voor landbouw quasi volledig overgeheveld naar de gewesten. Bij die beweging heeft Vlaanderen logischerwijs ook de **landbouwattachés** van de federale overheid overgenomen. Zij brengen de internationale standpunten aan bij de ontwikkeling van de strategische beleidsvisie van hun departement. In oktober 2003 waren 5 landbouwattachés actief in Den Haag, Berlijn, Parijs, Wenen en bij de Europese Unie in Brussel.

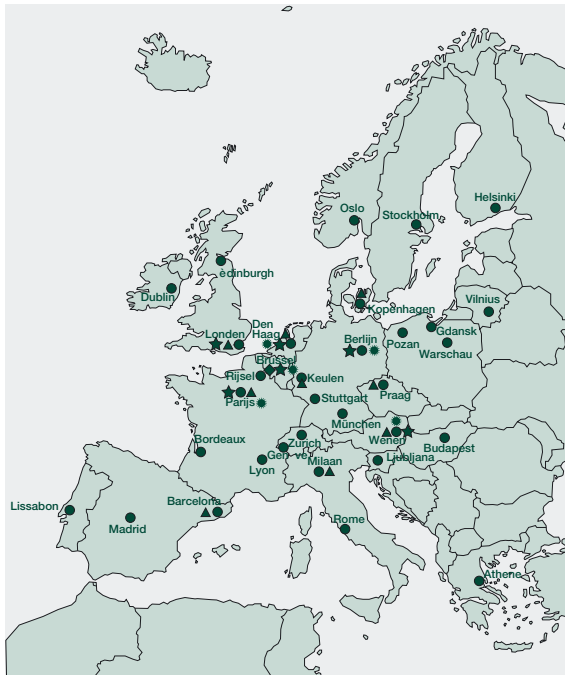
Vertegenwoordigers VLAM

Het Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing (**VLAM**) is een organisatie naar privaatsrecht. Ze promoot de Vlaamse landbouw-, tuinbouw- en visserijproducten in binnen- en buitenland. De buitenlandse promotie is eerder handelsgericht en de VLAM-werking spitst zich vooral toe op de contacten met de distributie. De VLAM beschikte in 2003 over 2 vertegenwoordigers in het buitenland, in Parijs en in Keulen. Zij dienen als aanspreekpunt voor respectievelijk de Franse en Zwitserse, en de Duitse en Oostenrijkse handel. Voor andere exportbestemmingen werkt de VLAM samen met Export Vlaanderen.

Vertegenwoordigers VVOB

De Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand (VVOB) zorgt voor onderwijs, opleidings- en onderzoeksprogramma's in landen in ontwikkeling. Een 130 **VVOB-coöperanten** zijn actief in twintig landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Inhoudelijk en vaktechnisch worden zij gesteund door een Vlaamse deskundige die optreedt als wetenschappelijk coördinator. Voor de administratieve en functionele begeleiding zorgen 11 **VVOB-vertegenwoordigers** ter plaatse, samen met de personeelsleden op het hoofdkantoor in Brussel. Daarnaast is een tiental VVOB-medewerkers betrokken bij de organisatie van het Nederlandse taalonderwijs in het buitenland, voornamelijk in Noord-Frankrijk.

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN EUROPA

7.10 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in Europa, oktober 2003.
Bron: COO, ABB.

- vertegenwoordigers van de Vlaamse regering ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers ●
- investeringprospectoren en technologisch attaché ◆
- Vlaamse toeristische promotie en VLAM ▲
- VVOB-vertegenwoordigers ■
- landbouwattachés ☀

Vlaamse Vertegenwoordigingen

In een **Vlaamse Vertegenwoordiging** worden de kantoren van de verschillende Vlaamse vertegenwoordigers onder één dak samengebracht. Dit moet een meer herkenbaar gezicht geven aan de Vlaamse vertegenwoordigers en bevordert meteen ook de onderlinge samenwerking tussen de diensten.

De primeur was voor Wenen weggelegd, reeds in november 1994. Later volgden Den Haag (1999), Berlijn (2001) en Parijs (2002). Op 3 juli 2003 werd de Vlaamse Vertegenwoordiging in Londen geopend.

Vlaamse diplomatieke dagen

Ook de **Vlaamse diplomatieke dagen** dragen bij tot de creatie van een stevig netwerk. Voor het eerst in 1998, daarna in april 2001 en recent nog in september 2003 keerden alle vertegenwoordigers in het buitenland voor één week naar Brussel terug. Samen met Vlaamse ministers werden de prioriteiten van de Vlaamse regering besproken. De volgende diplomatieke dagen zijn gepland voor 2005.

7.3 Extern economisch beleid

Het internationaal beleid van de Vlaamse regering wil onze welvaart ondersteunen. Het beperkt zich hoofdzakelijk tot een actieve internationale economische prospectie, promotie en bedrijfsbegeleiding. Dit moet de Vlaamse uitvoer versterken en buitenlandse investeerders aantrekken.

Buitenlandse handel

1. Uitvoer van goederen

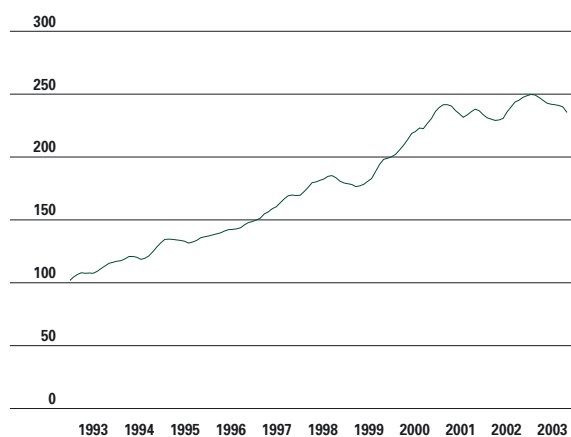
Het Vlaamse Gewest exporteerde in 2002 volgens de officiële registratie door het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) 177,3 miljard euro aan goederen. In vergelijking met het jaar voordien zou onze **export** daarmee nominaal met 10,6% gegroeid zijn.

Dit is voor een groot deel terug te brengen tot een distributiecentrum dat sinds december 2001 farmaceutische producten uit Ierland importeert en zonder bewerking exporteert. Om een zicht te krijgen op de reële uitvoeractiviteiten moet daarvoor gecorrigeerd worden. Na deze eerste correctie blijkt de export van goederen in 2002 gestegen te

zijn met 3,8%. Dit is duidelijk beneden de sterke prestatie in 2000 (+20%). Onze export ondergaat de gevolgen van de recessie bij onze belangrijkste handelspartners.

Sinds januari 2003 zitten de zichtzendingen van diamant die niet gevolgd worden door een effectieve verkoop of aankoop, niet meer in de statistieken van de buitenlandse handel. De cijfers voor 2003 zijn hierdoor niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren. Daarom werd een tweede correctie aangebracht. De trendreeks van de Vlaamse uitvoer kende een terugloop in 2001 door het beëindigen van de economische hausse voorheen. Medio 2002 trok onze uitvoer opnieuw aan. Het herstel bleek echter tijdelijk. De onzekerheid na de boekhoudschandalen en de aanloop naar het conflict in Irak zorgden eind 2002 alweer voor afkalvende uitvoercijfers. Tijdens het eerste kwartaal van 2003 lag de trend 2,1% lager dan een kwartaal eerder. In het tweede kwartaal brokkelde daar nog eens 1,3% af. Recente gegevens over het verloop van de buitenlandse bestellingen suggereren dat de Vlaamse uitvoer opnieuw aantrok in het tweede semester van 2003.

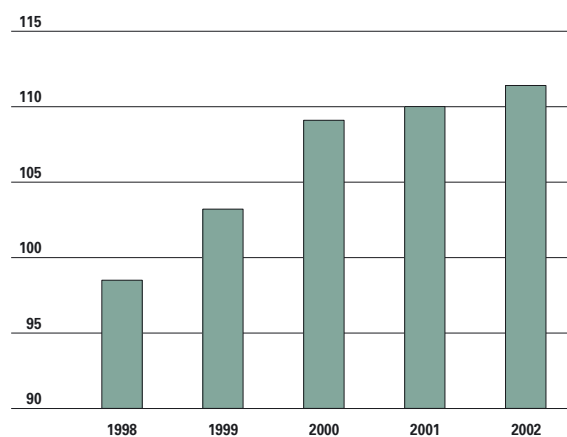
UITVOER GOEDEREN

7.11 Evolutie van de Vlaamse uitvoer van goederen*, van januari 1993 tot juni 2003, index januari 1993 = 100. Bron: INR, bewerking APS.

*De reeks werd gecorrigeerd voor de uitvoer van farmaceutische producten naar een aantal landen en voor de zichtzendingen van parels en edelstenen.

EXPORTRATIO

7.12 Evolutie van de Vlaamse uitvoer van goederen* in verhouding tot het BBP, van 1998 tot 2002, in %.

Bron: INR, bewerking APS.

*De uitvoerreeks werd gecorrigeerd voor de uitvoer van farmaceutische producten naar een aantal landen in 2002.

GEOGRAFISCHE SPREIDING EXPORTRATIO*

	VLAAMS GEWEST	BELGIË	NEDERLAND	DUITSLAND	FRANKRIJK
Totale exportratio:	111,4%	82,6%	52,4%	42,7%	15,4%
Naar regio:					
EU	80,0%	60,4%	39,6%	23,3%	9,6%
GOS	0,9%	0,7%	0,6%	1,1%	0,2%
NAFTA	8,7%	6,1%	2,8%	5,1%	1,4%
MERCOSUR	0,4%	0,4%	0,2%	0,4%	0,1%
Verre Oosten	6,4%	4,1%	1,8%	2,5%	0,7%

7.13 Exportratio per regio, voor het Vlaams Gewest, België en drie buurlanden in 2002.

De uitvoer voor 2002 werd gecorrigeerd voor farmaceutische producten naar zes landen (de geregistreerde groei werd afgezwakt tot de groei zonder deze categorie). Bron: INR, bewerking APS.

* GOS = Gemeenebest van Onafhankelijke Staten = Armenië, Azerbeidjan, Belarus, Georgië, Kazachstan, Kyrgizië, Moldavië, Rusland, Tadjikistan, Turkmenistan, Oekraïne en Oezbekistan, MERCOSUR = Mercado Común del Sur = vrijhandelsassociatie tussen Argentinië, Brazilië, Paraguay en Uruguay, NAFTA = North American Free Trade Organisation = Noord-Amerikaanse Vrijhandelsassociatie = VS, Canada en Mexico.

De uitvoer van goederen wordt voor 2002 geraamd op 111,4% van het Vlaamse BBP (op basis van de voornoemde correcties). Deze **exportratio** neemt nog steeds toe, maar minder snel als in 1999 en 2000. Het hoge cijfer illustreert meteen hoe afhankelijk de Vlaamse economie is van de export en dus ook van de internationale conjunctuur.

De exportratio van onze drie buurlanden toont aan dat de uitvoer daar een veel geringer deel uitmaakt van het BBP.

De uitvoer concentreert zich vooral binnen de

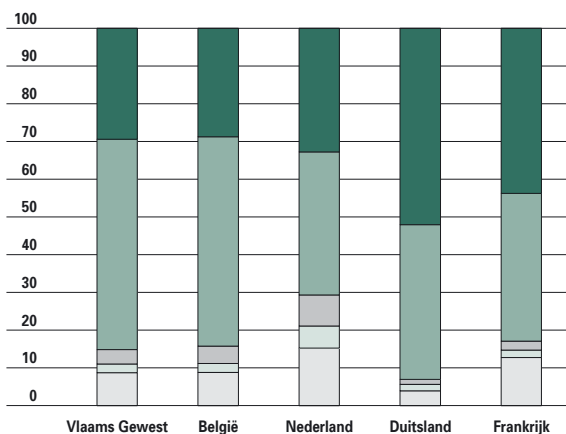
Europese Unie (goed voor 72% van onze uitvoer) en binnen Europa op onze belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland vertegenwoordigen 44% van de export). In Duitsland en Frankrijk daarentegen is de uitvoer meer gespreid over diverse landen.

Het belangrijkste deel van het Vlaamse (en Belgische) exportpakket bestaat uit fabriekaten en chemische producten. Deze zijn bovendien belangrijker voor onze uitvoer dan bij de drie buurlanden. De voornaamste subcategorieën zijn farmaceutische producten, organische chemicaliën, metaalproducten, papier(producten), ijzer en staal, fijnmechanische producten en textiel.

De tweede belangrijkste categorie machines en transportgoederen bevat vooral wagens.

In Nederland is de uitvoer van voedingsproducten en dieren relatief belangrijker. Voor Duitsland staan machines en transportproducten bovenaan de lijst. In Frankrijk blijken machines en transportartikelen en vee en voedingsproducten naar verhouding omvangrijk. Brandstofproducten vormt een vrij kleine categorie maar komt verhoudingsgewijze toch meer aan bod in het Vlaamse Gewest, België en Nederland. Dit is te verklaren door de aanwezigheid van belangrijke raffinaderijen in de havens.

UITVOER NAAR PRODUCTGROEP

7.14 Uitvoer* van het Vlaams

Gewest, België en de drie buurlanden naar productgroep in 2002, grote klassen SITC** rev.3, in %.

Bron: INR, bewerking APS.

* De reeks werd gecorrigeerd voor de

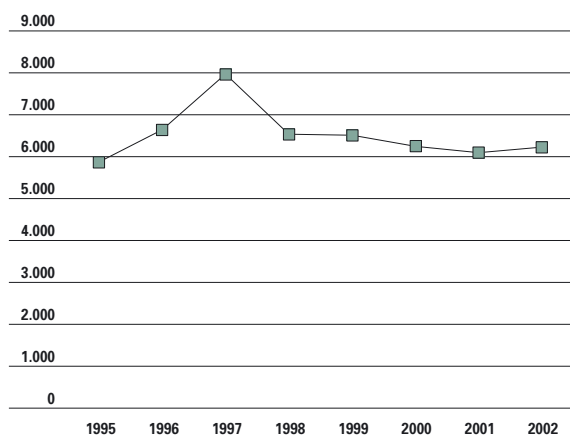
uitvoer van farmaceutische producten naar een aantal landen.

** SITC = Standard International Trade Classification = indeling van goederen voor de uitvoer dewelke internationaal vergelijkbaar is.

2. Uitvoerbevordering

Export Vlaanderen wil de uitvoer bevorderen. De vijf exportcentra staan klaar om exportvragen te beantwoorden van de Vlaamse bedrijfsleiders en exportmanagers. Het aantal **vragen om adressen en marktonderzoeken** veerde in 2002 licht op tot 6.219, na een neerwaartse evolutie sinds 1998. De dalende trend van de voorgaande jaren was niet te

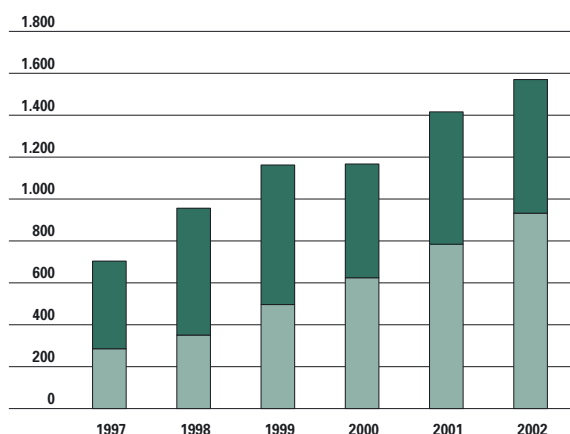
VRAGEN EXPORTCENTRA

7.15 Evolutie van het aantal vragen om adressen en marktonderzoeken bij de Exportcentra, van 1995 tot 2002.

Bron: Export Vlaanderen.

GOEDGEKEURDE STEUNAANVRAGEN

7.16 Evolutie van het aantal goedgekeurde steunaanvragen, van 1997 tot 2002, naar type.

Bron: Export Vlaanderen.

beursdeelnames
prospectie-initiatieven

wijten aan verminderde interesse, maar is het gevolg van alternatieven voor informatieverstrekking zoals de uitgebreide website van Export Vlaanderen en de Exportdagen. Het leeuwendeel van de vragen blijft verband houden met de Europese landen. Vlaamse bedrijven toonden opvallend minder interesse voor Zuid-Afrika, Saudi-Arabië, Iran, Maleisië, Polen en Canada. In Afrika genoot Libië meer aandacht. In Azië was China een sterke groeier.

Export Vlaanderen verleent ook **financiële steun** aan bedrijven die nieuwe en verre markten willen verkennen. 2002 was het eerste volledige jaar waarin de nieuwe subsidiereglementering werd toegepast:

het volledige budget voor financiële steun werd aangewend en toegewezen aan 1.638 initiatieven. In 2002 werden 637 aanvragen van ondernemingen voor beursdeelnames goedgekeurd. Europa blijft de grootste trekpleister doorheen de jaren met ongeveer 9 op de 10 beursdeelnames.

Nog eens 933 andere exportinitiatieven van bedrijven kregen in 2002 steun toegekend. Die subsidies gingen naar prospectiereizen, prospectiekantoren en deelnames aan groepsreizen. Textiel, voeding en dranken, machines blijven tot de top van populaire sectoren behoren. Opvallende nieuwkomer anno 2002 is ICT.

Ook bedrijfsgroeperingen kunnen subsidies ontvangen voor ondermeer marktverkennde reizen en beursdeelnames. In 2002 kregen 24 bedrijfsgroeperingen steun voor 63 initiatieven. Europa blijft zoals vanouds de meest gekozen bestemming, gevolgd door Azië en Noord-Amerika.

Buitenlandse investeringen

De algemene economische crisis vertaalde zich in Vlaanderen in een daling van de **buitenlandse investeringen**. In 2002 registreerden de Dienst Investeren in Vlaanderen (DIV) en de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen (GOM) 131 investeringsdossiers. Samen waren die goed voor 2,6 miljard euro aan investeringen en 3.049 extra jobs. De investeerders kwamen voor het grootste deel uit Europa. De VSA en Azië namen elk een kwart voor hun rekening.

Het jobeffect was het grootst in de autosector met een duizendtal nieuwe arbeidsplaatsen. De chemi-

BUITENLANDSE INVESTERINGEN

	PROJECTEN (AANTAL)	INVESTERINGSBEDRAGEN (IN MILJARD EURO)	DIRECTE TEWERKSTELLING (AANTAL ARBEIDSPLAATSEN)
1994	44	0,35	1.650
1995	56	0,45	2.128
1996	88	1,29	5.299
1997	94	1,54	3.819
1998	128	1,81	7.408
1999	179	2,50	9.422
2000	205	2,55	8.958
2001	199	2,70	4.941
2002	131	2,60	3.049

7.17 Evolutie van het aantal investeringsprojecten, het investeringsbedrag en de directe tewerkstelling, van 1994 tot 2002. Projecten begeleid door de DIV, GOM alsook projecten verschenen in de pers. Bron: DIV i.s.m. GOM's.

sche sector kaapt het grootste deel van het investeringsbedrag weg (23%).

Investeringsbedrag in productie zorgen voor een derde van het aantal projecten. Opmerkelijk is de stijging van logistieke projecten. In 2001 namen ze 18% van het totaal aantal investeringsprojecten in, in 2002 is dit geëvolueerd naar meer dan een kwart.

Vier op tien zijn expansiedossiers. De zogenaamde greenfields of nieuwe buitenlandse investeringen nemen een derde van het totaal in.

7.4 Ontwikkelings-samenwerking

De Vlaamse regering heeft voor het eerst een eigen minister van Ontwikkelingssamenwerking. In de loop van 2000 werd een nieuwe visie op de ontwikkelingsamenwerking ontwikkeld die alle niveaus voor hun verantwoordelijkheid plaatst: internationale samenwerking en solidariteit zijn een opdracht voor iedereen. De krachtlijnen van het Vlaamse ontwikkelingsbeleid zijn: thematische vernieuwing met gerichte projecten, verhoogde sensibilisatie en geografische concentratie.

Noord/Zuid-kloof

Wereldwijd bestaan nog steeds enorme verschillen in welvaart en welzijn. Miljarden mensen, vooral in

het zuidelijk halfrond, kunnen alleen maar dromen van een goede gezondheid, een degelijke opleiding, voldoende voedsel, fatsoenlijk werk. Met harde cijfers tonen talrijke statistieken keer op keer die ‘Noord-Zuid-kloof’ aan.

De **Human Development Index** (HDI) vormt een goed voorbeeld. Deze index is een internationale standaard waarin voor zowat alle lidstaten van de Verenigde Naties indicatoren over gezondheid, opleiding en economische welvaart worden verwerkt. Zo ontstaat een vrij goed beeld van de algemene menselijke ontwikkeling. Hoewel de meeste landen beetje bij beetje vooruitgang boeken, blijft de kloof tussen de kop en de staart van de ranglijst aanzienlijk.

HUMAN DEVELOPMENT INDEX

LAND EN RANGSCHIKKING*	HDI 1990	HDI 1995	HDI 2001	LEVENSV ERWACHTING BIJ DE GEBOORTE** (IN JAAR)	GELETTERDHEID VOLWASSENEN** (IN %)	SCHOLINGSGRAAD** (IN %)	BBP/CAPITA** (IN KKP*** USD)
1. Noorwegen	0,900	0,924	0,944	78,7	99,0	98	29.620
2. IJsland	0,912	0,918	0,942	79,6	99,0	91	29.990
3. Zweden	0,893	0,924	0,941	79,9	99,0	100	24.180
4. Australië	0,886	0,926	0,939	79,0	99,0	100	25.370
5. Nederland	0,904	0,925	0,938	78,2	99,0	99	27.190
6. België	0,892	0,923	0,937	78,5	99,0	100	25.520
...							
111. Zuid-Afrika	0,734	0,741	0,684	50,9	85,6	78	11.290
126. Marokko	0,538	0,567	0,606	68,1	49,8	51	3.600
...							
170. Mozambique	0,317	0,325	0,356	39,2	45,2	37	1.140
171. Burundi	0,343	0,317	0,337	40,4	49,2	31	690
172. Mali	0,287	0,308	0,337	48,4	26,4	29	810
173. Burkina Faso	0,301	0,313	0,330	45,8	24,8	22	1.120
174. Niger	0,264	0,270	0,292	45,6	16,5	17	890
175. Sierra Leone	-	-	0,275	34,5	36,0	51	470

7.18 Evolutie in de HDI-ranglijst, voor 1990, 1995 en 2001 met aanduiding van de positie van België en enkele andere landen, inclusief de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingsamenwerking. Bron: UNDP Human Development Report 2003.

* Op 175 landen, voor de waarde 2001.

** Waarden voor de samenstelling van HDI 2001.

*** KKP = koopkrachtpariteit.

OFFICIËLE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING (ODA)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vlaamse ODA	8,2	12,0	8,4	9,1	8,9	14,3	22,7	22,1
Belgische ODA	762,3	723,9	683,2	801,6	716,6	889,4	968,7	1.137,1
Vlaams aandeel in Belgische ODA	1,07%	1,66%	1,23%	1,13%	1,25%	1,60%	2,34%	1,94%

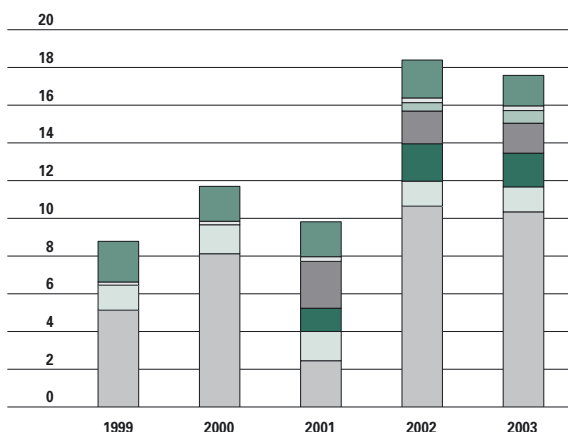
7.19 Evolutie van de Vlaamse en Belgische overheidsbestedingen die de OESO erkent als ontwikkelingssamenwerking, van 1995 tot 2002, in miljoen euro. Bron: FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, DGOS; COO ABB.

Eigen beleid voor ontwikkelingssamenwerking

Vlaanderen bevindt zich als deelstaat van België duidelijk aan de goede kant van de Noord/Zuid-kloof: wij behoren jaar na jaar tot de top van de ranglijst. Onze welvaart leidt ook tot verplichtingen: horen wij niet een duwtje in de rug te geven van de vele landen waar het niet zo goed gaat? Daarom startte Vlaanderen in de jaren '90 een **eigen beleid voor ontwikkelingssamenwerking**, bovenop de initiatieven van de federale overheid. De omvang van de Vlaamse initiatieven blijft zeer bescheiden, maar de trend is duidelijk: jaar na jaar tonen we ons iets meer van onze solidaire zijde.

Tijdens de huidige regeerperiode zijn een aantal belangrijke stappen gezet. Zo heeft de Vlaamse regering voor het eerst een afzonderlijke minister voor de ontwikkelingssamenwerking, die sinds 2001 over een eigen begroting beschikt. Daarnaast hebben ook andere regeringsleden zich ertoe verbonden om een deel van hun budget te spenderen aan ontwikkelingsrelevante activiteiten. De Vlaamse minister van Ontwikkelingssamenwerking heeft bovendien de nodige ruimte gecreëerd om de gemeenten een band te laten aangaan met het Zuiden. Tenslotte worden ook ontwikkelingseducatie en sensibilisatie uitgewerkt.

BEGROTING ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

7.20 Evolutie en samenstelling van de Vlaamse begroting voor ontwikkelingssamenwerking, van 1999 tot 2003, in miljoen euro. Strikt genomen is er pas vanaf 2001 sprake van een afzonderlijke begroting ontwikkelings-samenwerking.

De vermelde onderdelen waren echter al duidelijk als ontwikkelingssamenwerking aanwijsbaar.

Bron: COO, ABB.

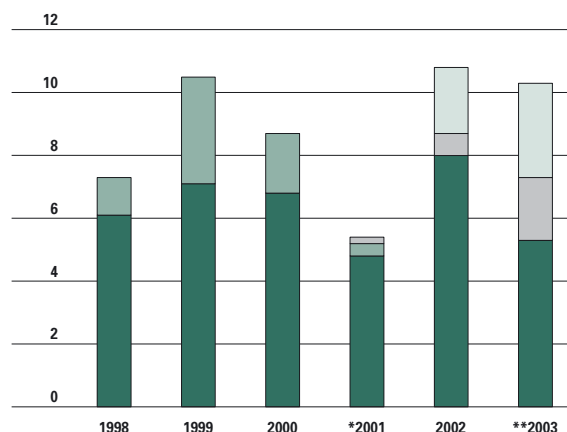
* Het budget voor noodhulp staat anno 2003 nog steeds op de begroting buitenlands beleid, maar kan integraal als ontwikkelingssamenwerking beschouwd worden.

noodhulp*
 waarborgverlening
 overige indirecte samenwerking
 gemeenten
 sensibilisatie en educatie
 subsidie voor VVOB
 samenwerking met het Zuiden

Samenwerking met partnerlanden in het Zuiden

De samenwerking in het Zuiden verloopt grosso modo op twee wijzen: direct en indirect. Bij directe samenwerking overleggen de Vlaamse en

BILATERALE SAMENWERKING

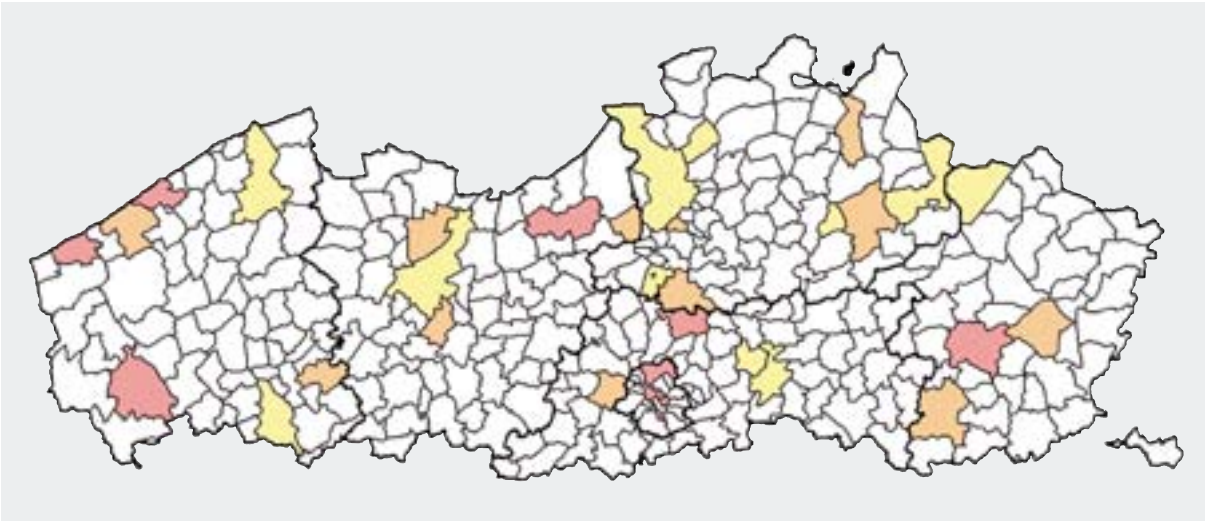
7.21 Evolutie van de vastgelegde bedragen voor de bilaterale samenwerking, van 1998 tot 2003, in miljoen euro. Bron: COO, ABB.

* De bedragen voor 2001 bevatten ook de

vastleggingen op de begrotingen van de vakdepartementen.

** Raming van de verdeling van de beschikbare kredieten voor bilaterale samenwerking.

Mozambique
 Marokko
 Chili
 Zuid-Afrika

7.22 Evolutie van de geselecteerde gemeenten voor de pilootfase van het convenantenbeleid, van 2001 tot 2003.
Bron: COO, ABB.

vanaf 2003 (8) ■
vanaf 2002 (12) ■
vanaf 2001 (11) ■

* Het convenant met de gemeente Willebroek is in 2002 beëindigd en niet meer verlengd.

de lokale overheid in welke sectoren de samenwerking vorm zal krijgen, wie voor de uitvoering zal instaan, welke regio's de grootste aandacht verdienen, enzovoort.

Bij indirecte samenwerking gaat de Vlaamse overheid niet rechtstreeks met een overheid in zee, maar steunt ze initiatieven van niet-gouvernementele organisaties, universiteiten, verenigingen,... De belangrijkste begunstigde van de Vlaamse **directe samenwerking** is Zuid-Afrika. De eerste projecten dateren reeds van 1996 en focussen zich op de provincies waar de noden het hoogst zijn: Vrijstaat, KwaZulu-Natal en Limpopo. Vroeger was ook Chili een partnerland, maar omdat Chili de voorbije jaren een voorspoedige ontwikkeling kende is de samenwerking geleidelijk afgebouwd en vervangen door reguliere bilaterale contacten. De middelen die hierdoor zijn vrijgekomen, worden elders ingezet, vooral in Mozambique en Marokko.

Samenwerking in Vlaanderen

Naast de directe samenwerking met het Zuiden gaan ook middelen uit het ontwikkelingsbudget naar Vlaamse niet-gouvernementele organisaties (NGO's), universiteiten, wetenschappelijke instellingen, lokale besturen,...

De overheid zet bij deze **indirecte samenwerking** wel een aantal (kwalitatieve) criteria voorop, maar de

organisaties en instellingen bepalen voor het overige zelf hoe zij de toegekende middelen inzetten.

Een eerste vorm zijn de zogenaamde **convenants** voor ontwikkelingssamenwerking met steden en gemeenten. Een convenant is een samenwerkingsovereenkomst met de Vlaamse overheid, waardoor de Vlaamse steden en gemeenten de mogelijkheid krijgen om volgens een stappenplan een zusterband met een gemeente in het Zuiden uit te bouwen. Sensibilisatie van de eigen lokale gemeenschap en ontwikkeling van een gemeentelijke structuur voor ontwikkelingssamenwerking zijn onderdelen van dit proces.

In 2001 ondertekenden elf Vlaamse steden en gemeenten een convenant. In 2002 kwamen daar nog eens twaalf bij. In 2003 - het laatste jaar van dit pilootproject - sloten zich nog eens acht steden en gemeenten aan. In 2004 wordt een volwaardig decreet voor de gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking verwacht. Alle Vlaamse steden en gemeenten zullen dan de kans krijgen om een convenant af te sluiten.

Een tweede vorm zijn **projecten rond sensibilisatie en ontwikkelingseducatie**. Dat kan op allerlei manieren: vakbondsafgevaardigden uit Noord en Zuid die samenwerken aan oplossingen voor betere arbeidsomstandigheden, conferenties over drinkwatervoorziening, inleefsessies waarin jongeren naar antwoorden zoeken op vragen over globalisering,... In 2002 werden voor het eerst kwalitatieve criteria uitgewerkt voor de subsidiëring van dergelijke

projecten. Daarna werd een publieke oproep voor het indienen van projecten gelanceerd. Van de 49 ingestuurde voorstellen kregen er 28 een financiering. In 2003 werden 108 projecten ingediend waarvan er slechts 13 een financiering ontvingen.

Humanitaire bijstand

Humanitaire bijstand omvat noodhulp aan slachtoffers van conflicten of natuurrampen, onder-

steuning van vluchtelingen en voedselhulp aan de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Zo werd hulp geboden na de aardbeving in Algerije, ontving de Palestijnse bevolking steun om de gevolgen van de bezetting iets draaglijker te maken en werd gevolg gegeven aan de internationale oproep om de voedselcrisis in Zuidelijk Afrika mee het hoofd te bieden. De hulpacties lopen meestal via gespecialiseerde instanties zoals Artsen Zonder Grenzen, Oxfam en het Rode Kruis.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Export Vlaanderen, Jaarverslag 2002, Brussel, 2003.
- United Nations Development Programme, Human Development Report 2003.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid, Vertegenwoordigers van Vlaanderen in het buitenland, 2003.

Websites

Dienst Investeren in Vlaanderen:

<http://www.ffio.com/>

Export Vlaanderen:

<http://www.export.vlaanderen.be>

Human Development Report 2003:

<http://www.undp.org/hdr2003/>

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid:

<http://docs.vlaanderen.be/channels/hoofdmenu/vlaanderenint/index.jsp>

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid:

<http://www.flanders.be>

VVOB:

<http://www.vvob.be>

Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking:

<http://www.dgdc.be/nl/index.html>

Wetenschap en technologie

hoofdstuk 8

Blikvangers

- Voor het begrotingsjaar 2003 zijn de Vlaamse kredieten voor wetenschap en technologisch onderzoek opnieuw fors gestegen.
- Op het vlak van bestedingen voor O&O scoort het Vlaamse Gewest beter dan de rest van België en het gemiddelde voor de EU15. De kaap van 3% tegen 2010 lijkt binnen bereik.
- Het Vlaamse aandeel in de totale wereldoutput aan publicaties in de natuur-, levens- en technische wetenschappen is op tien jaar tijd met ruim een derde toegenomen. De zichtbaarheid van de Vlaamse publicaties behoort tot de Europese topgroep.
- Vlaanderen neemt behoorlijk veel octrooien, maar is sterk afhankelijk van enkele topondernemingen.
- De belangstelling voor studies in de exacte, natuur- of technische wetenschappen aan de universiteit neemt af.

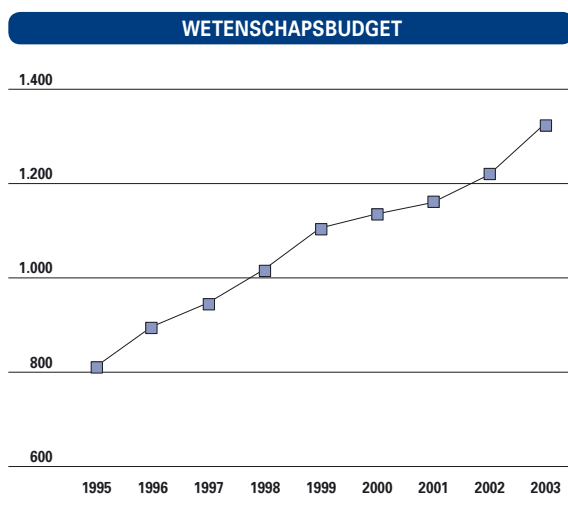
Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/wetenschap

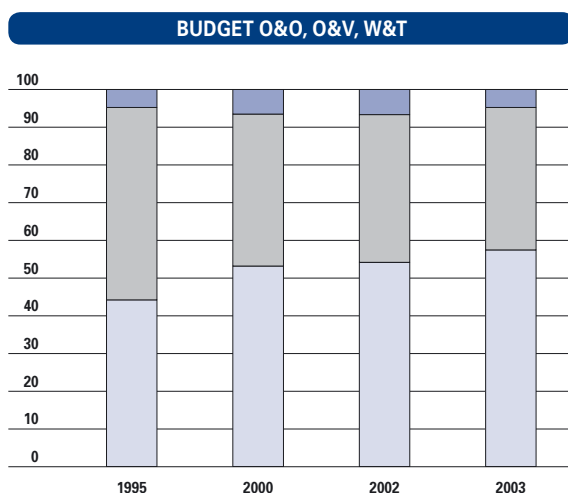
Vlaamse overheidskredieten

1. Wetenschap, technologie en innovatie

Het totale budget dat de overheid veil heeft voor wetenschap en technologie kan afgeleid worden uit het **'Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid'**. Dit programma groepeerde alle kredieten van de diverse Vlaamse administraties en

8.1 Evolutie van het budget voor wetenschap, technologie en innovatie, zoals afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid, van 1995 tot 2003, in miljoen euro (in lopende prijzen). Bron: Vervliet G., Speurgids 2003.

8.2 Verdeling van het totale budget van het Horizontaal Begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid over de hoofdcomponenten 'Onderzoek en Ontwikkeling' (O&O), 'Onderwijs en Vorming' (O&V) en 'Wetenschappelijke en Technologische dienstverlening' (W&T), selecte jaren, in %. Bron: Vervliet G., Speurgids 2003.

W&T
O&V
O&O

Vlaamse Openbare Instellingen. Voor 2003 komt dit budget uit op 1.322 miljoen euro, een stijging met 108 miljoen euro in vergelijking met het jaar voordien.

Het aandeel van 'Onderzoek en Ontwikkeling' in de begroting is opvallend toegenomen tot 57%. De overige middelen gaan naar 'Onderwijs en Vorming' en 'Wetenschappelijke en Technologische dienstverlening'.

2. De universiteiten

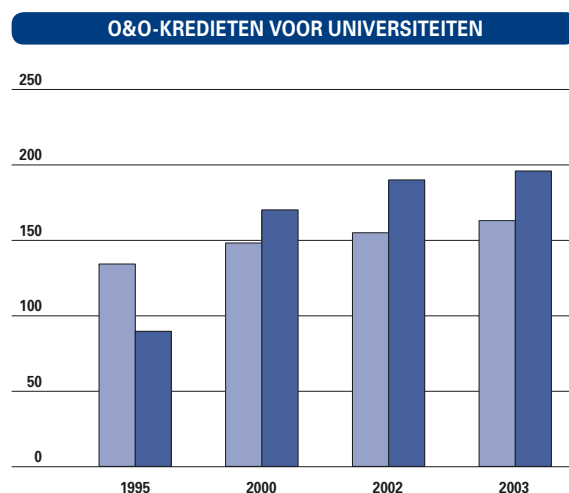
Onderzoek en Ontwikkeling wordt aan de universiteiten betaald via twee kanalen.

De eerste geldstroom naar O&O is het kwart van de werkingsuitkeringen aan de universiteiten.

De overige 75% besteden ze aan het onderricht zelf. De verdeling van deze geldstroom over de universiteiten verloopt in hoofdzaak volgens het gewogen aantal studenten per instelling. De voorbije jaren is er een versterking van deze financiering. De gemiddelde jaarlijkse stijging is toegenomen van 1,8% in de periode 1995-1999 tot 3,2% in de periode 1999-2003.

De **tweede geldstroom** omvat de middelen voor het fundamenteel, niet-gericht onderzoek. Deze financiering kende in de periode 1995-2003 een sterke jaarlijkse groei van gemiddeld 10%. Sinds 1998 is dit zelfs het belangrijkste Vlaamse financieringskanaal voor O&O aan de universiteiten.

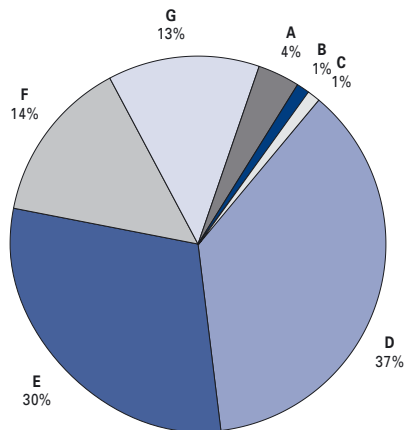
Deze tweede geldstroom bestaat uit drie componenten, elk met een eigen functie. Het 'Fonds voor

8.3 Evolutie van de financiering van O&O aan de universiteiten door de Vlaamse overheid via de 'eerste' (25% der werkingskredieten aan de universiteiten) en de 'tweede' geldstroom (projectfinanciering), selecte jaren, in miljoen euro (in lopende prijzen). Bron: Vervliet G., Speurgids 2003.

eerste geldstroom
tweede geldstroom

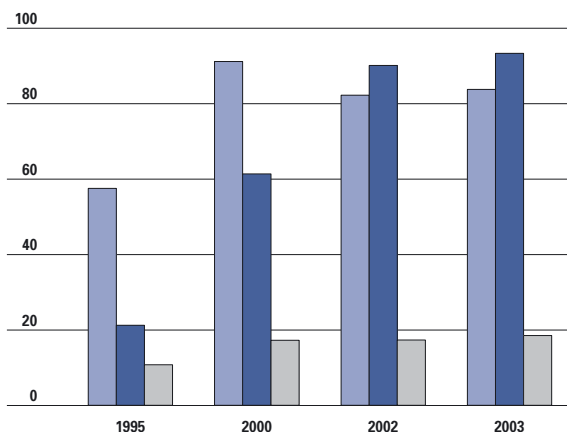
WERKINGSUITKERINGEN AAN DE UNIVERSITEITEN

8.4 Verdeling van de werkingsuitkeringen aan de universiteiten in 2003, in %. De universiteiten ontvangen deze werkingsuitkeringen voor hun drie gewone werkingsluiken: academisch onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke dienstverlening. In de regel wordt 25% van de werkingsuitkeringen gerekend als een basisinvestering in O&O (eerste geldstroom).
Bron: Vervliet G., Speurgids 2003.

Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen' (FWO) en het 'Bijzonder Onderzoeksfonds' (BOF) verdelen fondsen via competities. Het 'Instituut voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen' (IWT) kent doctoraatsbeurzen toe voor wetenschappelijk onderzoek met een potentiële economische finaliteit. De BOF-

NIET-GERICHT ONDERZOEK AAN DE UNIVERSITEITEN

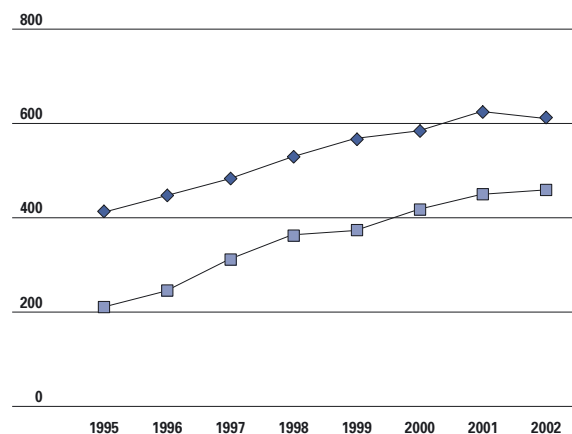

8.5 Evolutie van de componenten van het niet-gericht onderzoek aan de universiteiten, selecte jaren, in miljoen euro (in lopende prijzen).
Bron: Vervliet G., Speurgids 2003.

kredieten stegen in de huidige legislatuur sterk en vormen sinds 2001 de belangrijkste financieringsbron. Hier moet wel aan toegevoegd worden dat de overdracht van de totale loonkost voor onderzoekers in vast dienstverband bij het FWO naar het BOF mee deze evolutie verklaart.

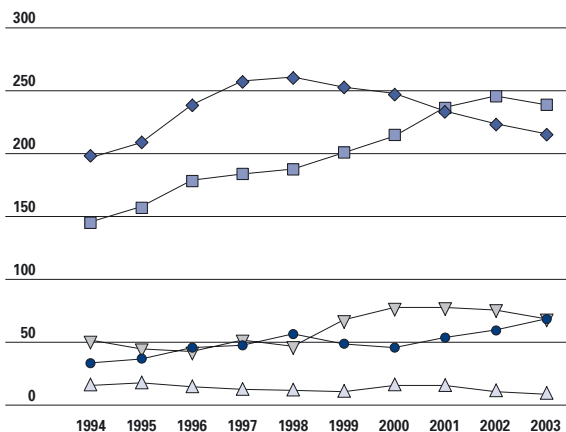
Het FWO stelde zich in het midden van de jaren negentig als doel om de kaap van 600 **aspirant-doctorandi** te halen. Daartoe werden vanaf 1996 jaarlijks ongeveer 150 beurzen met een loopduur van vier jaar toegekend. In 2001 werd die kaap voor het eerst gehaald, en nadien nogmaals in 2002. Parallel kreeg ook het **postdoctoraal onderzoek** meer kansen. Streefdoel is hier om een 500-tal postdocs te financieren met een instroom van 100 per jaar. Met 457 postdocs en 65 bijzondere mandaten op 1 oktober 2002 is ook dit streefdoel binnen bereik, zodat de universiteiten thans kunnen bogen op een belangrijke groep ervaren onderzoekers. Naast de FWO-mandaten zijn ook de **IWT-specialisatiebeurzen** een belangrijke bron voor de tewerkstelling van doctorandi. De jaren negentig vertonen een sterke stijging van zowel het aantal aangevraagde als het aantal toegekende beurzen. De voorbije jaren is het aantal aanvragen opnieuw sterk gestegen, maar het aantal toegekende beurzen lijkt zich te stabiliseren rond de 600. De meeste beurzen worden toegekend aan de UGent, vrijwel direct gevolgd door de KULeuven. Vermeldenswaard zijn ook de kredieten voor het beleidsrelevante onderzoek. Halfweg 2000 keurde de Vlaamse regering de principes goed voor de

FWO-MANDATENBESTAND

8.6 Evolutie van gefinancierde FWO-mandaten, van 1995 tot 2002 (stand op 1 oktober).
Bron: F.W.O.-Vlaanderen.

IWT-BURSALEN

8.7 Evolutie van de toegekende IWT-specialisatiebeurzen (inclusief 1stejaars, 2dejaars, 3dejaars en 4dejaars) over de universiteiten, van 1994 tot 2003. Bron: IWT.

KULeuven —◆—
UGent —■—
UA —◇—
VUB —●—
LUC —△—

hervorming van het Programma Beleidsgericht Onderzoek (PBO). Centraal hierbij stond de afbouw van de financiering van velerlei kortlopende onderzoeksprojecten. Op die manier werd ruimte gemaakt voor langdurig en diepgaand onderzoek, dat mogelijks uitmondt in een doctoraat voor de onderzoekers.

De nieuwe aanpak is gericht op een beperkt aantal

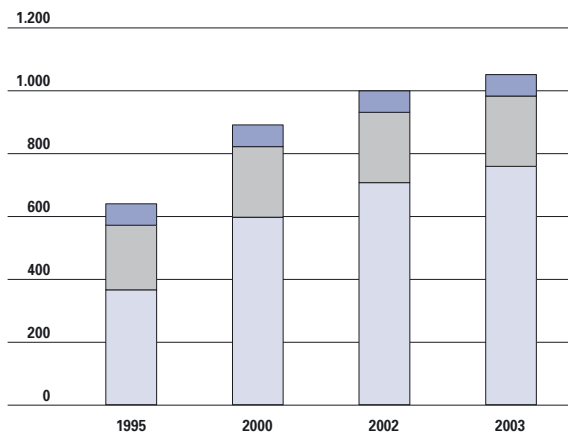
O&O-OVERHEIDSKREDIETEN

	1996	1998	2000	2001	2003
Frankrijk	1,08	0,97	0,98	0,99	
Finland	0,95	1,08	0,98	0,99	
Nederland	0,76	0,81	0,80		
Duitsland	0,90	0,83	0,80	0,82	
Zweden	1,11	0,81	0,75	0,88	
Denemarken	0,71	0,74	0,74	0,72	
Verenigd Koninkrijk	0,76	0,66	0,68		
Italië	0,58	0,58	0,66	0,69	
Vlaams Gewest	0,60	0,63	0,63	0,62	0,68
Spanje	0,48	0,56	0,62		
Portugal	0,50	0,54	0,62	0,62	0,63
Ierland	0,33	0,28	0,32		

8.9 Budgettaire overheidskredieten voor O&O (GBAORD) als % van het bruto binnenlands product (per regio) in diverse Europese landen en in het Vlaams Gewest, selecte jaren tussen 1996 en 2003.

Bron: Vervliet G., Speurgids 2003 (met berekening van BBPR van het Vlaams Gewest volgens de APS-versie 29/07/02 inclusief de raming voor 2003).

O&O-OVERHEIDSKREDIETEN

8.8 Evolutie van de verdeling van de totale overheidskredieten voor O&O in Vlaanderen volgens financieringsbron, selecte jaren tussen 1995 en 2003, in miljoen euro.

*Aannames: 1) inbreng van de Vlaamse overheid zoals vastgelegd in het 'Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid', waarbij 25% van werkingsuitkeringen voor de universiteiten als O&O-financiering gerekend werd; 2) inbreng van de federale overheid volgens de verdeelsleutel ESA aan 28,5% en rest federale kredieten aan 56% (verdeelsleutel IMCWB); 3) inbreng van de EU volgens de geschatte return van 2,38% voor het Vierde Kaderprogramma. Bron: Vervliet G., Vlaams Indicatorenboek WTI 2003.

EU-return ■
federale overheid ■
Vlaamse overheid ■

steunpunten rond thema's die de bevoegde ministers als kritisch beschouwen voor hun beleid. In totaal zijn twaalf zulke steunpunten erkend. Eind 2001 of begin 2002 gingen ze van start met een (eerste) beheersovereenkomst die eind december 2006 afloopt. In 2001 werd hiervoor een eerste globaal krediet van 5 miljoen euro vrijgemaakt. In 2003 nam dat bedrag toe tot 8,6 miljoen euro. Daarbij moet wel vermeld worden dat in 2003 ook het Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (WAV), dat in feite model stond voor de uitbouw van steunpunten, binnen die structuur gefinancierd werd. Overigens kunnen de betrokken administraties naargelang de nood nog voorzien in cofinanciering.

3. Totale kredieten

Niet alleen de **Vlaamse** maar ook de **federale** en **Europese overheden** maken middelen vrij voor O&O. Alles samen leidde dit in 2003 tot 1.049 miljoen euro, waarvan de Vlaamse overheid bijna drie kwart voor haar rekening nam. Omgerekend gaat 0,68% van het Vlaamse BBP naar O&O, een gevoelige stijging in vergelijking met voorgaande jaren. Ondanks deze opwaartse trend is het Vlaamse Gewest binnen Europa vooralsnog nog altijd niet te vinden bij de koplopers.

O&O-intensiteit

De jaarlijkse O&O-bestedingen in een land of regio, van zowel de overheid, de onderwijswereld, de industrie als non-profitorganisaties, geven samen de ‘Bruto Binnenlandse Uitgaven voor Onderzoek en Ontwikkeling’ (BUOO) of ‘Gross Expenditures on Research & Development’ (GERD). Om een internationale vergelijking mogelijk te maken, wordt de GERD vaak uitgedrukt als procent van het BBP (per regio). Deze indicator meet de ‘**O&O-intensiteit**’ van een land of regio voor het beschouwde kalenderjaar.

Op de **Top van Lissabon** in maart 2000 werd door de Europese regeringsleiders beslist om van Europa de ‘meest competitieve, op kennis gebaseerde economie’ in de wereld te maken. In navolging hiervan werd op de **Top van Barcelona** in maart 2002 een tweeledige doelstelling naar voren geschoven: het optrekken van de bestedingen voor O&O in de EU tot 3% van het BBP tegen 2010, en een stijging van de inspanningen voor O&O van de industrie tot twee derde van de totale O&O-bestedingen. Om na te gaan hoe deze doelstellingen binnen het Vlaamse Gewest kunnen gerealiseerd worden, organiseerde de Vlaamse overheid een rondetafelconferentie met de betrokken partners: de Vlaamse overheid, de onderzoeksgemeenschap en de bedrijfswereld. Dat resulteerde in het zogenaamde ‘**Innovatiepact**’ dat afgesloten werd eind maart 2003.

Het Steunpunt O&O Statistieken hanteert twee benaderingen voor de berekening van de O&O-intensiteit: een **gewestbenadering** conform de

afgesproken internationale regels en een **gemeenschapsbenadering** die rekening houdt met de specifieke Belgische realiteit van gemeenschappen. In de laatste benadering worden de O&O-bestedingen van het Vlaamse hoger onderwijs in het Brusselse mee in rekening genomen.

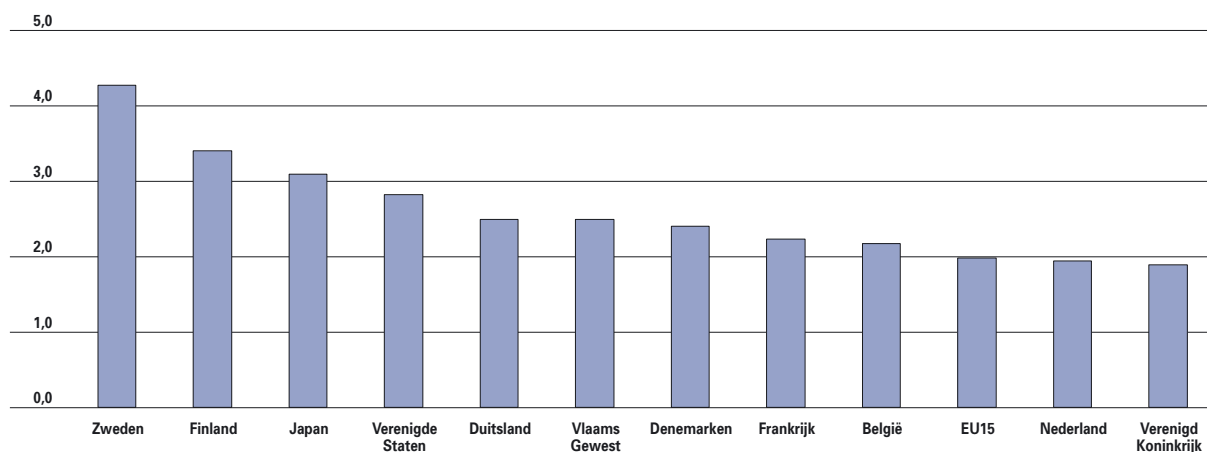
In 2001 was er een O&O-intensiteit van 2,49% op gewestniveau en 2,53% op gemeenschapsniveau. Dat is een aanzienlijke verbetering sinds 1995, toen er een O&O-intensiteit was van respectievelijk 1,69% en 1,75%. Het Vlaamse Gewest scoort hiermee ook beter dan de rest van België en het gemiddelde voor de EU15. De kaap van 3% lijkt overigens haalbaar tegen 2010. Meerdere Europese landen en regio’s zullen wel nog ernstige inspanningen moeten leveren om de kloof te dichten met de VS en Japan.

Drie kwart van de Vlaamse O&O komt op rekening van de private sector, een kwart is afkomstig van de publieke sector. Het zwaartepunt van de O&O-bestedingen ligt dus bij de bedrijven. Hun gezamenlijke bestedingen maken 1,92% uit van het BBPR, wat dicht komt bij de 2%-doelstelling van Barcelona. De diverse overheden halen samen 0,57% tot 0,61%, nog ruim onder de 1%-doelstelling van Barcelona.

Europese Kaderprogramma’s

De Europese Unie coördineert tal van onderzoeksprogramma’s die de nationale grenzen overstijgen. Het vijfjaarlijkse **Europese Kaderprogramma** voor Onderzoek, Technologische Ontwikkeling en Demonstratieactiviteiten vormt daarbij het voornaamste financieringskanaal dat put uit bijdragen van de

O&O-INTENSITEIT

8.10 Totale O&O-uitgaven (GERD) als % van het BBP(R) in 2001, een internationale vergelijking. Voor de internationale vergelijking werd de GERD voor Vlaanderen op gewestniveau genomen. *Voor Nederland in 2000. Bron: Steunpunt O&O Statistieken, Eurostat.

FINANCIERING VAN O&O

	GEWESTBENADERING			GEMEENSCHAPSBENADERING		
	BEDRAG	VERHOUDING	% VAN BBPR	BEDRAG	VERHOUDING	% VAN BBPR
privaat gefinancierd	2.793	77%	1,92%	2.797	76%	1,92%
publiek gefinancierd	835	23%	0,57%	895	24%	0,61%
totaal	3.628	100%	2,49%	3.692	100%	2,53%

8.11 Verhouding van de private en publieke financiering van de totale O&O-uitgaven (GERD) in Vlaanderen voor het jaar 2001, en omrekening naar O&O-intensiteit per sector (%GERD/BBPR). Bedragen in miljoenen euro. Bron: Steunpunt O&O Statistieken, document dd. 4-11-2003.

lidstaten. Vlaamse universiteiten, bedrijven en onderzoeksinstituten kunnen hiervoor aanvragen indienen. Voorlopige cijfers voor het Vijfde Kaderprogramma (KP5 voor 1998-2002) geven aan dat het Vlaamse Gewest 2,11% van de Europese middelen binnenhaalt. Dit komt bijna overeen met de **verwachte return** van 2,13%. Tijdens de laatste drie Kaderprogramma's is het aandeel dat naar de bedrijven gaat sterk afgenomen, ten gunste van de onderzoekscentra. Het aandeel van de universiteiten in KP5 is ook lichtjes achteruitgegaan ten opzichte van KP4 (voor 1994-1998).

Voortaan zal ook rekening moeten gehouden worden met de uitbouw van de **Europese Onderzoekruimte**. Die maakt immers heel wat meer fondsen vrij voor onderzoek en streeft naar een grotere integratie van de nationale en de Europese onderzoeksprogramma's.

Vlaamse publicaties

Op voorstel van de Vlaamse Interuniversitaire Raad besliste de Vlaamse regering dat bij de verdeling van kredieten van het Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF) rekening moet gehouden worden met de wetenschappelijke publicatieoutput. In 2003 werd voor het eerst 10% van de BOF-kredieten volgens deze sleutel verdeeld, maar dit aandeel stijgt naar 20% in 2004 en 30% in 2005.

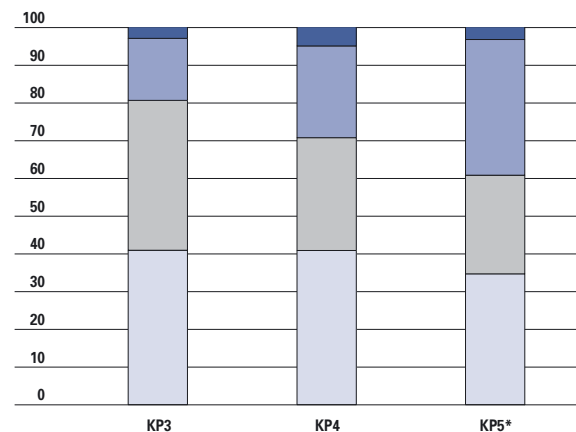
Voor de natuur-, levens- en technische wetenschappen kunnen we de omvang en de internationale zichtbaarheid van het Vlaamse onderzoek meten aan de hand van de **Science Citation Index - Expanded** (SCIE) van het *Institute for Scientific Information* (ISI te Philadelphia, PA, USA). Het universitaire Steunpunt O&O Statistieken telde hiervoor elke publicatie met een Vlaams werkadres, aangevuld met 20% van de publicaties met een Brussels maar geen Vlaams werkadres. Hieruit blijkt dat het Vlaamse aandeel in de totale wereldoutput van publicaties met meer dan één derde is gestegen, van 0,60% in 1992 naar 0,83% in 2001. Deze groei is vergelijkbaar met die van Finland. Van de

elf Europese referentielanden kenden enkel Spanje en Ierland een nog sterkere groei – die overigens in belangrijke mate kan toegeschreven worden aan de integratie van deze landen in de organisaties en kaderprogramma's van de Europese Gemeenschap. In het geheel van Belgische publicaties steeg het aandeel van de Vlaamse publicaties van 58% in 1992 naar 64% in 2001.

Vlaamse publicaties profileren zich sterk in de bio- en medische wetenschappen en recent ook op het vlak van de agronomie en omgevingswetenschappen. De aard- en ruimtetwetenschappen en de neuro- en gedragswetenschappen halen een ondermaatse score. De fysica, scheikunde, wiskunde en technische wetenschappen komen ongeveer overeen met de wereldstandaard. Daarmee leunt het Vlaamse profiel sterk aan bij het 'westerse model', waarin de bio- en medische wetenschappen overheersen.

Het middel bij uitstek om de impact van een bepaalde publicatie te meten, is haar **citatie-frequentie**. Daarbij wordt rekening gehouden

DEELNAME AAN EUROPESE KADERPROGRAMMA'S

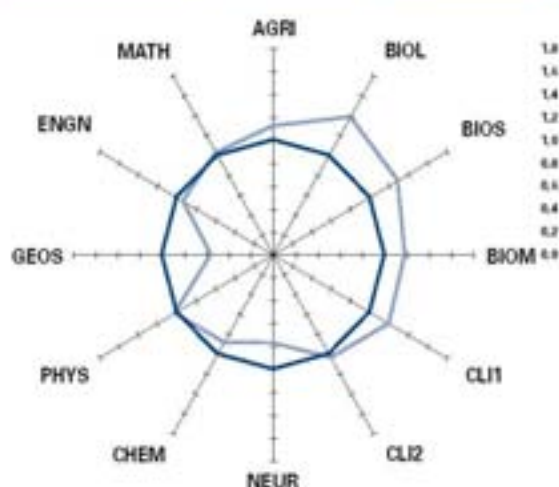

8.12 Evolutie van de Vlaamse deelname aan het Europese Kaderprogramma, volgens deelnemerscategorie, in %.

Bron: Dengis, Dewallef & Lories, 2003. * Voorlopige raming.

andere
onderzoekscentra
bedrijven
universiteiten en hoge scholen

PUBLICATIEPROFIEL

8.13 Het publicatieprofiel van het onderzoek 1999-2001 in de natuur-, levens- en technische wetenschappen 1999-2001 (op basis van de Activiteitsindex AI).

*De twaalf wetenschapsgebieden zijn gebaseerd op het door het Institute for Scientific Information ontwikkelde Subject Category System: AGRI = agronomie en omgevingswetenschappen; BIOL = biologie (op het organisme- en het supra-organismeniveau); BIOS = biowetenschappen (algemeen, cellulair en sub-cellulair biologisch); BIOM = biomisch onderzoek; CL11 = klinische en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde); CL12 = experimentele geneeskunde II (niet-klinische vakken); NEUR = neuro- en gedragswetenschappen; CHEM = chemie; PHYS = fysica; GEOS = aard- en ruimtewetenschappen; ENGN = technische wetenschappen; MATH = wiskunde.
Bron: Glänzel & Debackere, 2003.

met twee maten: de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie en de gemiddelde verwachte citatiefrequentie. In de periode 1997-1999 bedroeg de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie voor Vlaamse publicaties 4,83 tegenover een gemiddelde verwachte citatiefrequentie van 4,13. Beide waarden samen plaatsen Vlaanderen in de topgroep van elf Europese referentielanden, na Nederland, Denemarken en Zweden.

Vlaamse octrooien

Octrooigegevens verschaffen een uniek en betrouwbaar beeld van de technologische vooruitgang in een regio of land. Zowel België als het Vlaamse Gewest doen het steeds beter. Het Vlaamse Gewest behoort zelfs tot de beter presterende Europese regio's. Het zijn vooral de ondernemingen die op dit vlak actief zijn, met meer dan 80% van de aangevraagde

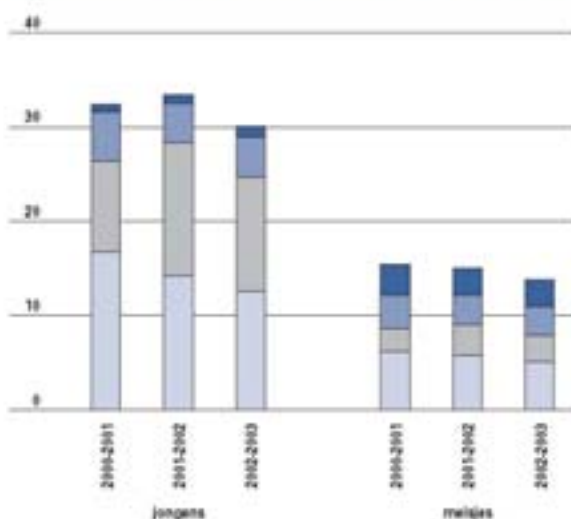
OCTROOIEN

OCTROOIS TEMA	1991	1996	1998
EPO-aanvragen			
België (aantal)	655	1047	1538
België (per mio)	109,2	171,6	252,1
Vlaanderen (aantal)	459	770	1107
Vlaanderen (per mio)	131,1	213,9	307,5
USPTO-toekenningen			
België (aantal)	470	952	984
België (per mio)	78,3	156,1	161,3
Vlaanderen (aantal)	320	690	724
Vlaanderen (per mio)	91,4	191,7	201,1

8.14 EPO-octrooiaanvragen en USPTO-octrooitoekenningen voor België en Vlaams Gewest, voor drie referentiejaar, aantallen en gerelateerd per miljoen bevolking op beroepsactieve leeftijd.
Bron: Debackere, du Plessis, Meyer, & Vrugtelaers, 2003.

en om en bij de 90% van de toegekende octrooien. De octrooiactiviteit is sterk geconcentreerd in enkele grote ondernemingen (Agfa-Gevaert, Janssens Pharmaceutica, Alcatel-Bell, Picanol en Bekaert als Vlaamse topvijf). Het afgelopen decennium is er ook een verhoogde octrooiactiviteit aan de KULeuven en andere universiteiten en bij publieke onderzoeksinstituten zoals het IMEC en het VIB.

INTERESSE VOOR WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

8.15 Evolutie van het aandeel natuur- en exacte wetenschappen, generatiestudenten met Belgische nationaliteit, ingeschreven aan een Vlaamse universiteit in een studierichting met exact-wetenschappelijke of technologische oriëntatie naar geslacht, selectie academiëjaar, in %.
Bron: OND, APS-bewerking.

Wetenschapsinformatie

De Vlaamse overheid maakte in 2003 ongeveer 5 miljoen euro aan kredieten vrij voor de popularisering van wetenschap en technologie. Dat is 670.000 euro of 15% meer dan in 2002. In het vooruitzicht van een schrijnend tekort aan mankracht in hoogtechnologische sectoren, wil de overheid de jeugd aanmoedigen om te kiezen voor **wetenschappelijke en technologische opleidingen**. Iets meer dan één op vijf jongeren met de Belgische nationaliteit die zich in het academiejaar 2002-2003 voor het eerst inschreven aan een Vlaamse universiteit, koos voor natuur- of exacte wetenschappen, toegepaste

wetenschappen, toegepaste biologische wetenschappen of farmaceutische wetenschappen. Jongens (30%) kiezen meer voor deze richtingen dan meisjes (14%). Maar in vergelijking met het voorgaande academiejaar is de interesse bij de jongens wel meer gedaald dan bij de meisjes. Vooral de aanhoudende daling van de belangstelling voor de natuur- of exacte wetenschappen valt op. Aan de hogescholen treft een nog meer uitgesproken geslachtsverschil: 37% van de nieuw ingeschreven jongens koos voor industriële wetenschappen of (bio)technologie tegenover slechts 4% van de nieuw ingeschreven meisjes. In vergelijking met het voorgaande academiejaar is de interesse bij de jongens wel toegenomen, maar niet onder de meisjes.

VOOR MEER INFORMATIE

Bronnen

- Besluit van de Vlaamse regering houdende wijziging van het besluit van de Vlaamse regering van 8 september 2000 betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, 24.01.2003; BS 28.03.2003.
- Debackere K., & Veugelers R., Totale O&O-intensiteit in Vlaanderen 1993-2000. In: Vlaams Indicatorenboek WTI 2003, Steunpunt O&O Statistieken, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, pp. 59-67.
- Debackere K., du Plessis M., Meyer M., & Veugelers R., De Vlaamse technologiepositie: analyse op basis van USPTO- en EPO-octrooien. In: Vlaams Indicatorenboek WTI 2003, Steunpunt O&O Statistieken, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, pp. 87-101.
- Dengis P., Dewallef E., & Lories V., De Vlaamse deelname aan het Europese Kaderprogramma voor Onderzoek. In: Vlaams Indicatorenboek WTI 2003, Steunpunt O&O Statistieken, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, pp. 125-131.
- Glänzel W., & De Backere K., Bibliometrische analyse van het Vlaams onderzoek in de levens-, natuur- en technische wetenschappen. Het Vlaams onderzoek in Europese context. In: Vlaams Indicatorenboek WTI 2003, Steunpunt O&O Statistieken, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, pp. 69-85.
- Steunpunt O&O Statistieken, Totale O&O-intensiteit in Vlaanderen 1993-2002. Document uitgewerkt door het Steunpunt O&O Statistieken ter voor bereiding van de vergadering van de Stuurgroep O&O Statistieken dd. 4-11-2003.
- Vervliet G., Speurgids 2003. Wetenschap, Technologie en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2003.

- Vervliet G., De overheidskredieten voor wetenschap, technologie en innovatie in Vlaanderen. In: Vlaams Indicatorenboek WTI 2003, Steunpunt O&O Statistieken, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, pp. 43-57.

Aanvullende informatie

- Dengis P., Dewallef E., & Lories V., Vlaanderen in het Europese Vierde Kaderprogramma voor Onderzoek (1994-1998), Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Wetenschap, Innovatie en Media, Administratie Wetenschap en innovatie, 2001, D/2001/3241/242.
- Dewallef E., Tussentijdse analyse van de Vlaamse deelname aan het Europese Vijfde Kaderprogramma, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Wetenschap, Innovatie en Media, Administratie Wetenschap en innovatie, 2002 (zie: www.vlaanderen.be/6kp).

Websites

Administratie Wetenschap en Innovatie (AWI):

<http://innovatie.vlaanderen.be/>

Instituut voor de Aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen (IWT), Activiteitenverslag 2001. (zie: www.iwt.be).

EU-kredieten:

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-roduct/EN?catalogue=Eurostat&product=1-ir021-EN&mode=download>

Europese Onderzoeksruiimte:

http://europa.eu.int/comm/research/era/index_en.html
F.W.O.-Vlaanderen: <http://sun.fwo.be/>

Steunpunt O&O Statistieken:

<http://www.steunpuntoos.be/>

Onderwijs en vorming

hoofdstuk 9

Blikvangers

- Steeds meer Vlamingen beschikken op z'n minst over een diploma hoger secundair onderwijs. Het Vlaamse cijfer voor 2000 inzake scholingsgraad van jongeren (86,9%) bevond zich al boven het gewenste Europese gemiddelde voor 2010 (min. 85%).
- Bijna 90% van de leerlingen in het zesde leerjaar lager onderwijs behaalt de eindtermen voor begrijpend lezen en voor een aantal wiskundedomeinen. Voor een beperkt aantal wiskundedomeinen blijkt er echter nog ruimte voor verbetering.
- In Vlaanderen behaalt 1 op 5 afstuderende student een diploma wiskunde, wetenschappen en technologie. Dat is minder dan het Europese gemiddelde van 1 op 4.
- Van de leeftijdsgroep 25 tot 64 jaar volgt 7,4% een opleiding gedurende de maand voorafgaand aan de afname van de arbeidskrachtenquête. In Europa bedraagt het gemiddelde 8,5%.
- In 2001 schreef 56% van de 73.860 schoolverlaters zich in bij de VDAB. Een jaar later was 10,7% van de schoolverlaters nog steeds ingeschreven als werkzoekende.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/onderwijs

9.1 Scholingsgraad van de bevolking

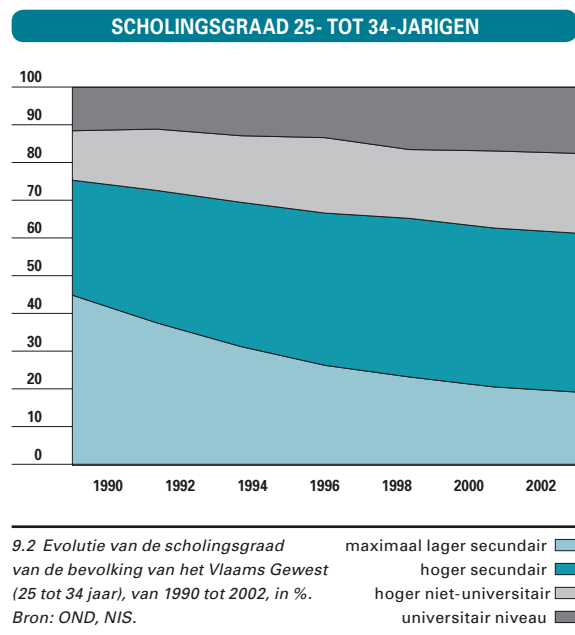
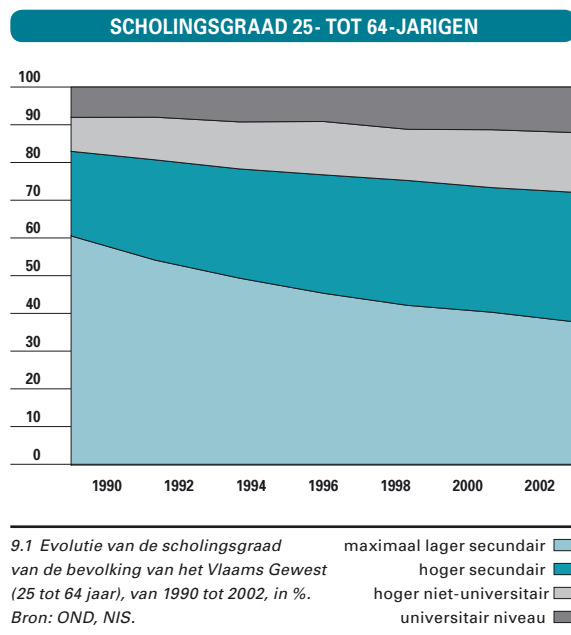
Onze samenleving stelt steeds hogere eisen rond kwalificaties, diploma's, getuigschriften en andere bekwaamheidsbewijzen. Wie er niet in slaagt om aan deze maatschappelijke eisen te voldoen, krijgt het steeds moeilijker om naar behoren te functioneren in de samenleving, zeker op de arbeidsmarkt. Onderwijs en vorming spelen een sleutelrol in het degelijk opleiden van de bevolking.

De financiële en sociaal-culturele drempels in het onderwijs moeten (verder) verlaagd worden. Bovendien moeten schoolverlaters over stevige startkwalificaties beschikken. De concrete Vlaamse doelstelling is dat zoveel mogelijk jongeren zouden beschikken over een diploma secundair onderwijs, een getuigschrift van het tweede leerjaar van de derde graad beroepssecundair onderwijs of van een volledige opleiding in het deeltijds beroepssecundair onderwijs, in de leertijd van het VIZO of in opleidingsvorm 3 van het buitengewoon secundair onderwijs. In de verdere analyse wordt de vereiste minimumkwalificatie geoperationaliseerd als 'hoger secundair onderwijs'. De Europese doelstelling is dat tegen 2010 minstens 85% van de 22-jarigen hoger secundair onderwijs heeft voltooid.

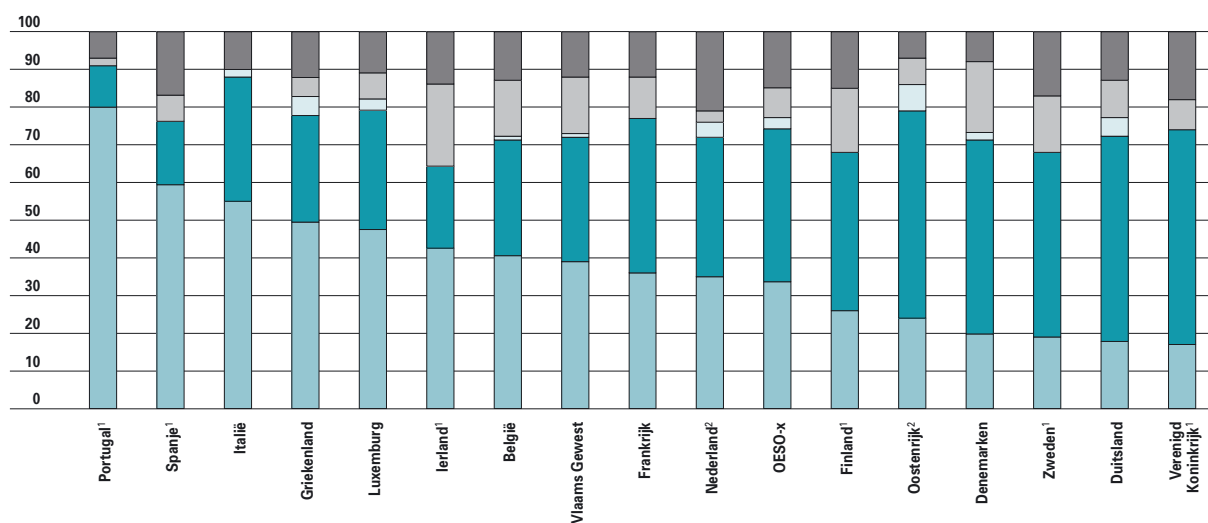
Het Vlaamse Gewest

In 2002 heeft 37,8% van de 25 tot 64-jarigen maximaal 'het lager secundair onderwijs' voltooid. Deze groep voldoet niet aan de vereiste minimumkwalificatie van 'hoger secundair onderwijs'. Iets meer dan 34% behaalt exact het niveau van het hoger secundair onderwijs. De resterende 27,9% bezit een **diploma** uit het hoger onderwijs.

In de evolutie 1990-2002 is vooral de trend inzake 'lager secundair onderwijs' opvallend: terwijl in 1990 nog bijna 61% van de 25- tot 64-jarige inwoners van het Vlaamse Gewest maximaal over een diploma 'lager secundair onderwijs' beschikte, daalde dit aandeel door de jaren heen gestaag tot een kleine 38% in 2002. Het grootste deel van deze afname wordt opgeslokt door de categorie 'hoger secundair onderwijs', maar ook het aandeel gediplomeerden uit het hoger onderwijs is toegenomen. In de leeftijdsgroep 25-34-jarigen zien we dezelfde trends weerspiegeld, maar de overeenkomstige effecten zijn relatief sterker.

SCHOLINGSGRAAD

9.3 Cumulatief percentage van de bevolking (25 tot 64 jaar) naar scholingsgraad, internationale vergelijking, in 2001.

Bron: OND, OESO, NIS.

Opmerking: 1. De gegevens voor het postsecundair niet-hoger onderwijs zijn niet afzonderlijk beschikbaar. Ze zijn vervat in een andere kolom.

2. Gegevens voor 2000.

maximaal lager secundair
 hoger secundair
 postsecundair niet hoger
 hoger niet-universitair
 universitair niveau

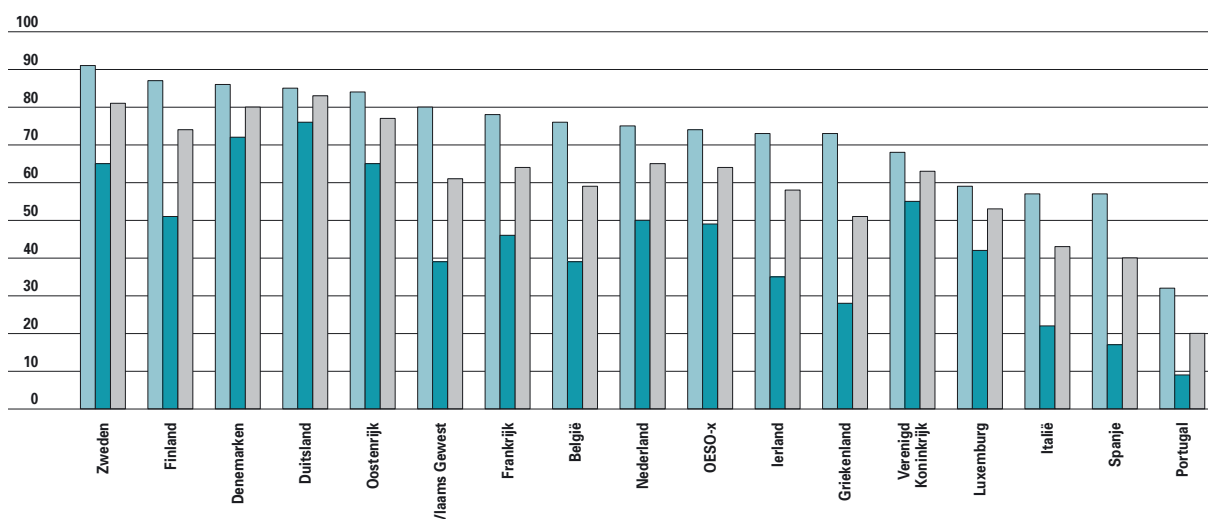
Internationale vergelijking

In het Vlaamse Gewest en in België bevindt het aandeel laaggeschoolden (geen diploma hoger secundair onderwijs) zich iets boven het Europese gemiddelde. De Zuid-Europese landen hebben de grootste proporties laaggeschoolden.

De Vlaamse en Belgische percentages voor **gediplomeerden** in het hoger onderwijs zijn dan weer vrij hoog. Binnen Europa doen enkel Ierland, Finland en Zweden het beter.

In alle Europese landen behaalde de jonge leeftijdsgroep (25 tot 34-jarigen) vaker een diploma hoger

MINSTENS HOGER SECUNDAIR

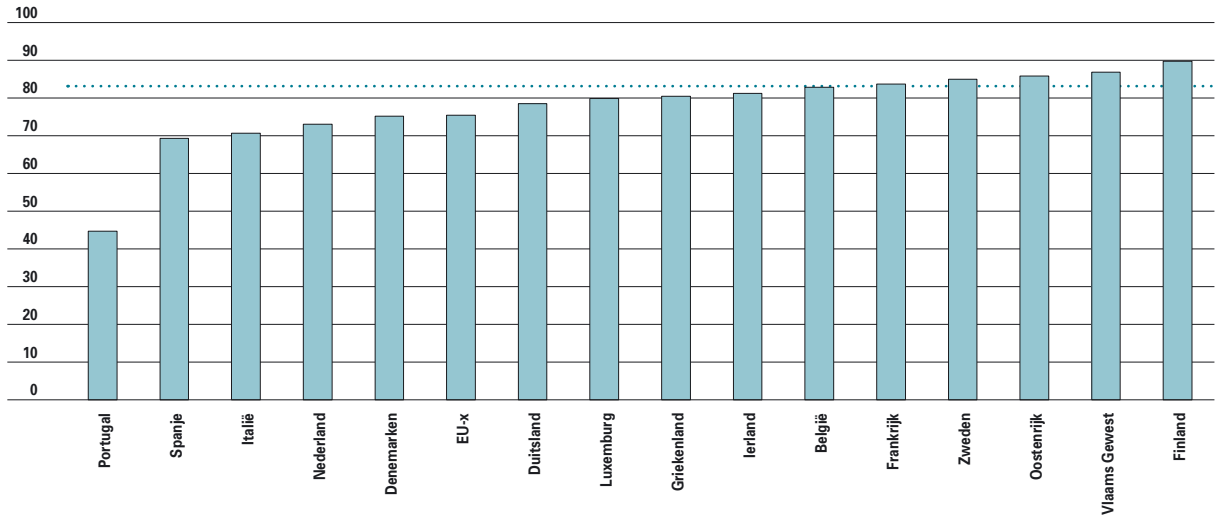

9.4 Percentage van de bevolking dat minstens hoger secundair onderwijs voltooid heeft, per leeftijdsgroep, internationale vergelijking, in 2001.

Bron: OND, OESO, NIS.

25-34 jaar
 55-64 jaar
 25-64 jaar

22-JARIGEN

9.5 Percentage 22-jarigen dat minstens hoger secundair onderwijs heeft voltooid, internationale vergelijking, 2000.

Europese benchmark 2010: min. 85%

Bron: OND, Eurostat/Eurydice, NIS.

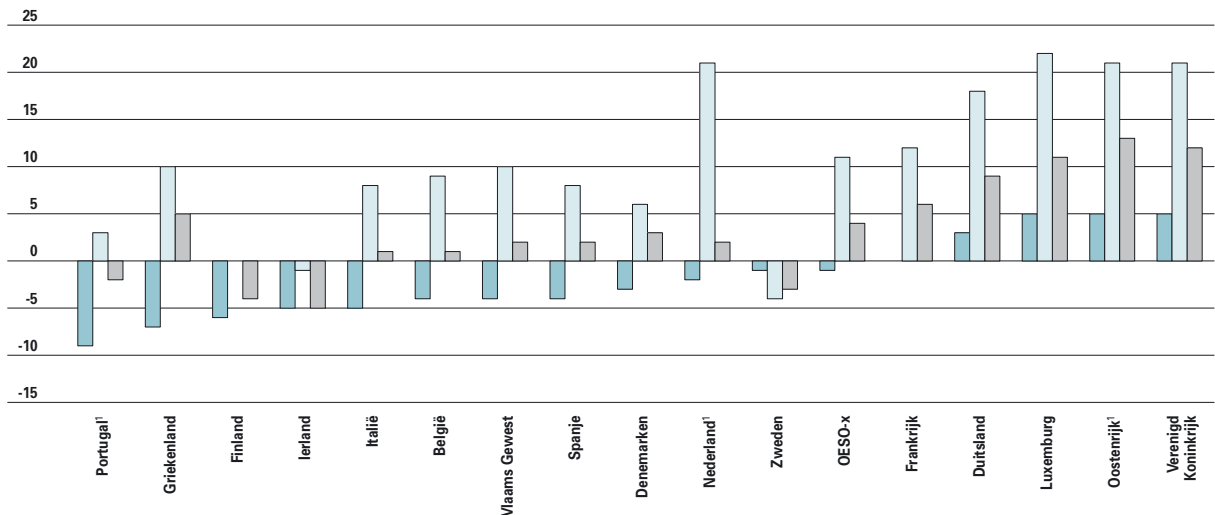
Opmerking: Eurostat zelf betwijfelt de betrouwbaarheid van de data omwille van de kleine cellen voor de 22-jarigen in de landen. Eurostat raadt aan om de 18-24-jarigen als vergelijkingspunt te nemen.

secundair onderwijs dan de oudere leeftijdsgroep (55 tot 64-jarigen). In Griekenland, het Vlaamse Gewest en Spanje maakte de jongere groep de spectaculairste sprong met ongeveer 40%. Het Vlaamse Gewest boekte een snellere vooruitgang

dan de rest van België.

De Europese benchmark spitst zich toe op de 22-jarigen. Anno 2000 heeft gemiddeld over de Europese Unie (15 lidstaten) 75,5% van de 22-jarigen minstens het hoger secundair onderwijs

MANNEN EN VROUWEN HOGER SECUNDAIR

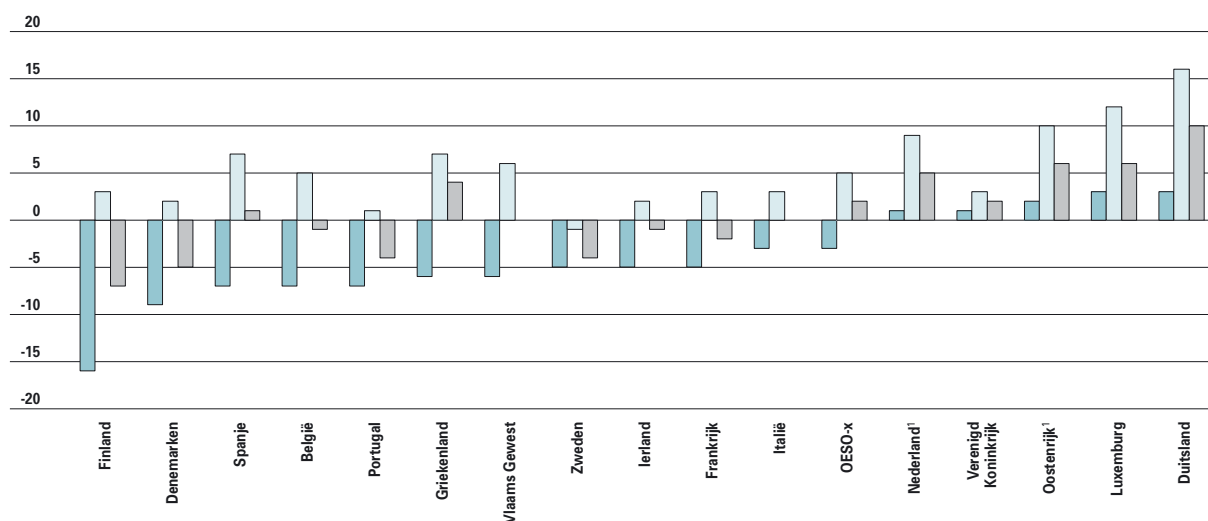

9.6 Het verschil tussen mannen en vrouwen in het voltooien van hoger secundair onderwijs, naar leeftijd, internationale vergelijking, in 2001, in %. Bron: OND, OESO, NIS.

Opmerking: een positief verschil is een verschil ten voordele van de mannen. Een negatief verschil is een verschil ten voordele van de vrouwen. 1. Gegevens voor het jaar 2000.

25-34 jaar
55-64 jaar
25-64 jaar

MANNEN EN VROUWEN HOGER ONDERWIJS

9.7 Het verschil tussen mannen en vrouwen in het voltooien van hoger onderwijs, naar leeftijd, internationale vergelijking, in 2001, in %. Bron: OND, OESO, NIS.

Opmerking: een positief verschil is een verschil ten voordele van de mannen. Een negatief verschil is een verschil ten voordele van de vrouwen. 1. Gegevens voor het jaar 2000.

25-34 jaar
55-64 jaar
25-64 jaar

voltooid. Het Vlaamse Gewest moet met 86,9% enkel koploper Finland laten voorgaan. Heel wat landen zullen een grote inspanning moeten doen om tegen 2010 het Europese gemiddelde tot 85% op te tillen.

De traditionele scholingsachterstand van vrouwen is door de jongere generatie (25 tot 34-jarigen) weggewerkt. Men ziet daar zelfs al een scholingsverschil ten voordele van de vrouwen. In de meeste landen, waaronder ook het Vlaamse Gewest en België, behaalden relatief meer jonge vrouwen dan mannen een diploma van het hoger secundair onderwijs. Enkel in Duitsland, Luxemburg, Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk is dat niet het geval. In Frankrijk is er geen scholingsverschil. Bij de oudste leeftijdsgroep, de 55 tot 64-jarigen blijft er voor het hoger secundair onderwijs nog

een scholingsverschil van 11% in het nadeel van de vrouwen.

De verdeling van de diploma's uit het hoger onderwijs is iets evenwichtiger. In ongeveer de helft van de OESO-landen hebben de vrouwen de overhand, in de andere helft de mannen. Het landengemiddelde vertoont wel nog een klein voordeel van 2% voor de mannen. In België hebben vrouwen de bovenhand, maar het verschil is miniem. In het Vlaamse Gewest is er helemaal geen scholingsverschil.

Bij de jongste leeftijdsgroep hebben de vrouwen de overhand, behalve in Duitsland, Oostenrijk, Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk en Nederland. In de leeftijdsgroep 55 tot 64 jaar beschikken in alle weergegeven landen relatief meer mannen dan vrouwen over een diploma hoger onderwijs, behalve in Zweden.

9.2 Kerncijfers leerlingen en studenten

Zowel Vlaamse als Europese beleidsteksten zetten levenslang leren centraal. Het bevordert het actieve burgerschap en de inzetbaarheid. Naast zowel het non-formeel als het informeel leren, blijft het formeel leren belangrijk. Dit formele leren vindt vooral plaats in het traditionele onderwijssysteem.

Gewoon onderwijs

1. Kleuteronderwijs

Sinds 1996-1997 daalt het aantal **kleuters**. In het schooljaar 2002-2003 nam de schoolbevolking in het gewone kleuteronderwijs af met 1.401 kleuters (-0,6%). In het kleuteronderwijs zijn er net iets meer jongens (50,9%) dan meisjes. 64% van de kleuters loopt school in het gesubsidieerd vrij onderwijs.

2. Lager onderwijs

In het schooljaar 2001-2002 trad in het gewoon lager onderwijs een kentering op. Het aantal **leerlingen** daalde voor het eerst sinds 1996-1997.

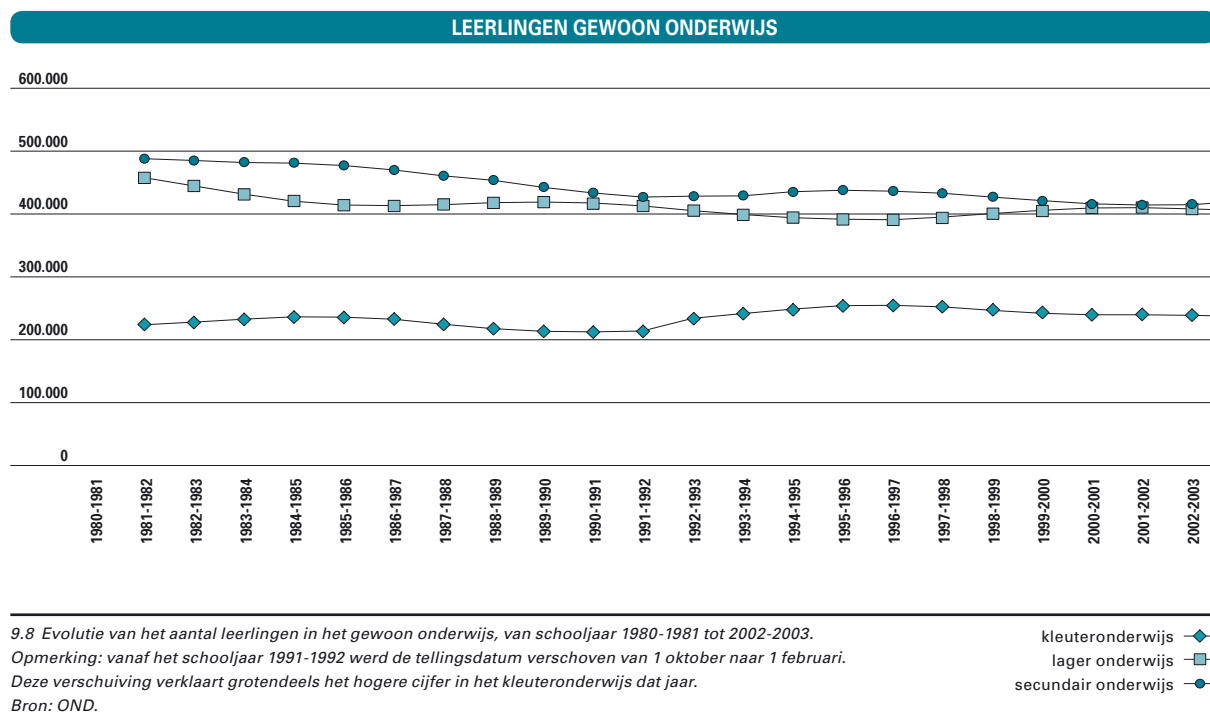
Het daaropvolgende schooljaar was de daling nog sterker, met 3.218 leerlingen. Ook hier zijn er net iets meer jongens (50,4%) dan meisjes en neemt het gesubsidieerd vrij onderwijs 64% van de leerlingen voor zijn rekening.

3. Secundair onderwijs

De **schoolbevolking** in het secundair onderwijs daalde continu tot in het schooljaar 2000-2001, om sindsdien licht te stijgen. Opnieuw zijn er iets meer jongens dan meisjes. Driekwart van de leerlingen volgt les in het gesubsidieerd vrij onderwijs.

In 2002-2003 telde het onthaaljaar voor **anders-talige nieuwkomers** 1.897 leerlingen, een stijging van 87. Het onthaaljaar behoort tot de nieuwe structuur, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

In het schooljaar 2000-2001 startte een experiment **modulair onderwijs**, dat zeven jaar in beslag zal nemen. In 2002-2003 schreven 4.979 leerlingen zich hiervoor in: 1.781 leerlingen volgden het

SCHOOLBEVOLKING GEWOON BASISONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Kleuteronderwijs	120.410	116.007	236.417
Lager onderwijs	203.591	200.717	404.308

9.9 Schoolbevolking in het gewoon basisonderwijs, naar geslacht, in het schooljaar 2002-2003.
Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING GEWOON SECUNDAIR ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Onthaalklas anderstalige nieuwkomers	1.018	879	1.897
1ste graad	72.711	68.895	141.606
ASO	47.357	60.162	107.519
TSO	51.058	37.285	88.343
KSO	1.795	3.223	5.018
BSO	38.177	36.819	74.996
Totaal	212.116	207.263	419.379

9.10 Schoolbevolking in het gewoon secundair onderwijs, naar geslacht, in het schooljaar 2002-2003.

Opmerking: in de gegevens voor het beroepssecundair onderwijs zijn de leerlingen in de 4de graad en het modulair onderwijs inbegrepen. In het schooljaar 2002-2003 volgden 4.979 leerlingen het modulair onderwijs (2de, 3de en 4de graad). 1.192 leerlingen volgden de 4de graad BSO.
Bron: OND.

modulair onderwijs op het niveau van de 2de en de 3de graad BSO, 3.198 leerlingen op het

niveau van de 4de graad BSO. In het modulair onderwijs bestaan geen graden of leerjaren, maar wel studiegebieden. Voor elk studiegebied is een opleidingsstructuur uitgetekend met afzonderlijke leerstofpakketten, modules genoemd. Ook wordt er gewerkt op grond van vakkenintegratie. Modules en opleidingen leiden tot aparte (deel)certificaten. Onder bepaalde voorwaarden worden in het modulair onderwijs dezelfde studiebewijzen als in het lineair systeem uitgereikt.

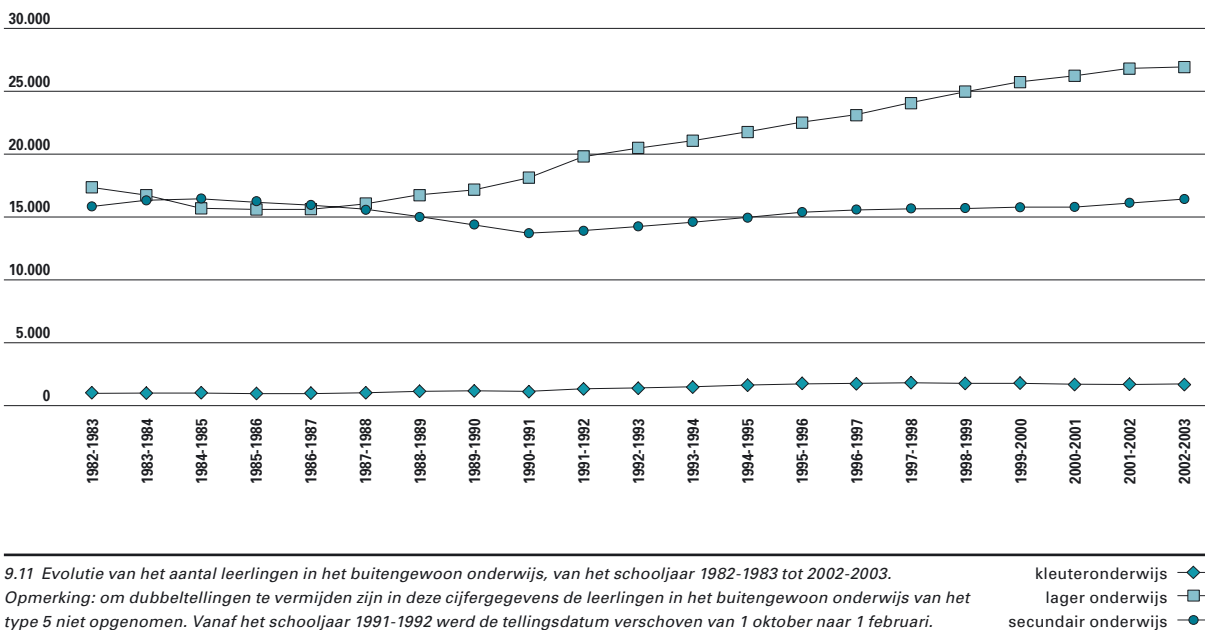
Na de eerste graad is de verdeling over de onderwijsvormen als volgt:

- 39,0% van de leerlingen volgt algemeen onderwijs (ASO),
- 32,0% loopt school in de technische afdelingen (TSO),
- 1,8% is ingeschreven in de kunstafdelingen (KSO) en
- 27,2% volgt het beroepsonderwijs (BSO, inclusief de leerlingen in de 4de graad BSO en het modulair onderwijs).

Buitengewoon onderwijs

De toename van het aantal leerlingen zet zich verder in het schooljaar 2002-2003 met 465 leerlingen. De stijging vindt men terug op alledrie de onderwijsniveaus. Bij de kleuters is er een groei van 2,4%. Het buitengewoon lager onderwijs telt 0,4 % meer leerlingen. En het buitengewoon secundair stijgt met 2,0 %

LEERLINGEN BUITENGEWOON ONDERWIJS

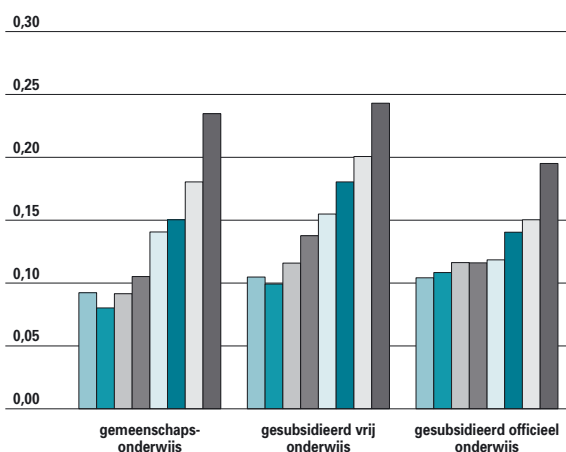

9.11 Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs, van het schooljaar 1982-1983 tot 2002-2003.

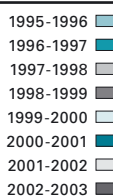
Opmerking: om dubbeltellingen te vermijden zijn in deze cijfergegevens de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen. Vanaf het schooljaar 1991-1992 werd de tellingsdatum verschoven van 1 oktober naar 1 februari.

Bron: OND.

EVOLUTIE GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

9.12 Evolutie van het aantal leerlingen in het geïntegreerd onderwijs, ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, naar onderwijsnet, van 1995-1996 tot 2002-2003, in %.
Bron: OND.

LEERLINGEN GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

Kleuteronderwijs	640
Lager onderwijs	1.104
Secundair onderwijs	680
Hoger onderwijs	48

9.13 Schoolbevolking in het geïntegreerd onderwijs naar het onderwijsniveau van de leerling, in het schooljaar 2002-2003.
Bron: OND.

Geïntegreerd onderwijs

Het geïntegreerd onderwijs wil **leerlingen** met een handicap of leer- en opvoedingsmoeilijkheden les laten lopen in een school voor gewoon onderwijs.

Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij hulp.

Tijdens het schooljaar 2002-2003 werden vanuit het basisonderwijs 1.874 leerlingen begeleid, vanuit het

secundair onderwijs 598 leerlingen.

Het percentage GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs stijgt in alle netten. In het gesubsidieerd vrij onderwijs vormen ze 0,24% van de schoolpopulatie, in het gemeenschapsonderwijs 0,23% en in het gemeentelijk en provinciaal onderwijs 0,19%.

Zowel het aantal gastscholen als het aantal GON-leerlingen vertonen een stijgende trend, wat betekent dat er steeds meer leerlingen met speciale behoeften geïntegreerd worden in het gewoon onderwijs.

Deeltijds onderwijs

In het **deeltijds beroepssecundair onderwijs** voor de 15- tot 18-jarigen is het aantal leerlingen exact hetzelfde gebleven in vergelijking met het schooljaar 2001-2002 nl. 5.665 leerlingen. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs voor de 18-25-jarigen is het aantal leerlingen gestegen, meer bepaald met 60 leerlingen of 10,6%. Het deeltijds secundair zeevisserijonderwijs werd in het schooljaar 2002-2003 door slechts vier leerlingen gevolgd.

Jongeren kunnen hun deeltijdse leerplicht ook vervullen via een **alternerende vorming** zoals de middenstandsopleiding onder de auspiciën van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO). Deze 'leertijd' bestaat uit een lesdag per week in een Centrum voor Middenstandsopleiding. De overige vier dagen gaan de leerlingen in de leer bij een zelfstandig ondernemer.

Hoger onderwijs

1. Hogescholenonderwijs

De hogescholen telden in het academiejaar 2002-2003 een honderduizendtal **hoofdinschrijvingen**. De schijnbare daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 is volledig te wijten aan de nieuwe registratiemethode die dubbeltellingen vermijdt. In realiteit steeg de studentenbevolking in het hogescholenonderwijs. Deze breuklijn is eenma-

DEELTIJDS SECUNDAIR ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Deeltijds beroepssecundair onderwijs 15-18 jarigen	3.648	2.007	5.655
Deeltijds beroepssecundair onderwijs 18-25 jarigen	444	180	624
Deeltijds secundair zeevisserij onderwijs	4	0	4

9.14 Schoolbevolking in het deeltijds secundair onderwijs, naar geslacht, in het schooljaar 2002-2003.
Bron: OND.

HOGESCHOLEN ONDERWIJS

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
1993 - 1994	42.917	47.734	90.651
1994 - 1995	42.211	47.944	90.155
1995 - 1996	42.451	48.595	91.046
1996 - 1997	43.707	50.269	93.976
1997 - 1998	45.685	51.889	97.574
1998 - 1999	46.796	53.137	99.933
1999 - 2000 (1)	45.747	52.789	98.536
2000 - 2001	45.773	53.485	99.258
2001 - 2002	45.775	53.564	99.339
2002 - 2003	46.125	53.536	99.661

9.15 Evolutie van het aantal studenten in het hogescholeonderwijs, naar geslacht, van de academiejaren 1993-1994 tot 2002-2003. Opmerking: in deze tabel worden de hoofdinschrijvingen weergegeven. De vrije studenten zijn niet meer opgenomen. (1) De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. In de traditionele opvraging werden IAJ-studenten (Individueel Aangepast Jaarprogramma) vaak dubbel geregistreerd en dubbel geteld in de tabellen. In DTO worden de IAJ-studenten slechts éénmaal geregistreerd, in het laagste jaar waarin ze zijn ingeschreven. Bron: OND.

lig en vanaf het academiejaar 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de reële situatie. Bijna driekwart van de hogeschoolstudenten kiest voor een opleiding van één cyclus, iets meer dan een kwart volgt een opleiding van twee cycli. Het aantal studentes blijft stijgen. Vrouwen vormen met 54% een meerderheid binnen de hogescholen. Vier op vijf vrouwen schrijven zich in voor een opleiding van één cyclus, waar ze 58% van de studentenpopulatie uitmaken. In de twee-cycli-opleidingen is de verhouding net andersom: deze opleiding wordt gevolgd door 59% mannen. Bijna een derde van de studenten volgt les in het studiegebied handelswetenschappen en bedrijfskunde. In de opleidingen van één cyclus wordt dit studiegebied door bijna 35% van de studenten gevolgd, in de twee-cycli-opleidingen door 22%. Met 19% van de studenten is er ook ruime interesse voor het **studiegebied** onderwijs. Industriële wetenschappen en technologie komt aan 17,5% van de studenten. Bijna een derde van de studenten in een twee-cycli-opleiding volgt dit studiegebied. Ook voor gezondheidszorg is er duidelijk interesse. Een tiende van de hogeschoolstudenten volgt dit studiegebied, vooral in opleidingen van één cyclus. De hogescholen kunnen eveneens voortgezette opleidingen organiseren. In het academiejaar 2002-2003 volgden 2.013 studenten een voortgezette opleiding, 1.106 studenten de voortgezette leraren-

opleiding en 477 studenten de initiële lerarenopleiding van academisch niveau.

2. Universitair onderwijs

De universiteiten haalden in het academiejaar 2002-2003 56.839 **hoofdinschrijvingen** voor hun academische basisopleidingen. Dit is een stijging met 0,26%. Vrouwen maken hier met 55% de meerderheid uit.

Als we ook de andere opleidingen in rekening brengen (voortgezette opleidingen en academische initiële lerarenopleiding) komen we tot 65.648 hoofdinschrijvingen, een stijging met 2%.

De meest populaire **studiegebieden** zijn rechten, notariaat en criminologische wetenschappen, economische en toegepaste economische wetenschappen en psychologische en pedagogische wetenschappen. Samen vormen ze 37% van alle hoofdinschrijvingen. Elk van deze studiegebieden zag het studentenaantal stijgen.

Vrouwen zijn procentueel het sterkst vertegenwoordigd in psychologische en pedagogische wetenschappen (81%), sociale gezondheidswetenschappen (80%) en farmaceutische wetenschappen (77%). De participatie van vrouwen is het laagst in toegepaste wetenschappen (23%), wetenschappen (37%) en wijsbegeerte en moraalwetenschappen (37%).

UNIVERSITAIR ONDERWIJS

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
1993 - 1994	26.173	24.714	50.887
1994 - 1995	27.032	25.745	52.777
1995 - 1996	27.934	27.364	55.298
1996 - 1997	28.174	28.242	56.416
1997 - 1998	27.929	28.973	56.902
1998 - 1999	27.408	29.762	57.170
1999 - 2000 (1)	26.508	30.232	56.740
2000 - 2001	25.656	30.462	56.118
2001 - 2002	25.644	31.049	56.693
2002 - 2003	25.382	31.457	56.839

9.16 Evolutie van het aantal studenten in het universitair onderwijs naar geslacht, van de academiejaren 1993-1994 tot 2002-2003. Opmerking: in de tabel zijn de hoofdinschrijvingen in de academische basisopleidingen opgenomen. De inschrijvingen aan de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit zijn niet inbegrepen. (1) De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. In de traditionele opvraging werden IAJ-studenten (Individueel Aangepast Jaarprogramma) vaak dubbel geregistreerd en dubbel geteld in de tabellen. In DTO worden de IAJ-studenten slechts éénmaal geregistreerd, in het laagste jaar waarin ze zijn ingeschreven. Bron: 1993-1994 tot 1998-1999: VLIR; 1999-2000 tot 2002-2003: OND.

9.3 Kerncijfers personeel

In 2001 werkte 4,7% van de actieve bevolking als leerkracht in de onderwijssector. De omvang van de groep is niet alleen een gevolg van meer of minder leerlingen, ook het beleid speelt een rol. De evolutie in de personeelsaantallen geeft de kans te toetsen of vroegere beleidsopties een reëel effect hadden. We bekijken ook de leeftijd van de leerkrachten. In het algemeen wordt er in Europese context op aangedrongen dat een groter aantal vijftigjarigen in het arbeidscircuit zou blijven.

Bestuurs- en onderwijzend personeel buiten de universiteit

Uitgedrukt in **voltijdse equivalenten** is het bestuurs- en onderwijzend personeel dat op de betaalrol van het departement onderwijs staat tussen 1994 en 2003 met 8,3% toegenomen. De omvang van het bestuurs- en onderwijzend personeel wordt in eerste instantie bepaald door het aantal leerlingen.

De leerlingenaantallen stijgen sterk in het buitengewoon basisonderwijs en in het deeltijds kunstonderwijs. Daar vond dan ook een sterke personeelsstijging plaats.

Het gewoon secundair onderwijs telt minder leerlingen, maar toch stijgt het aantal voltijdse equivalenten lichtjes (met 2% tussen 1994-1995 en 2002-2003).

De evolutie in het hogescholenonderwijs is vertekend doordat de lesopdrachten van gastprofessoren en de mandaatvergoedingen vanaf 1995-1996 niet meer in de statistieken opgenomen worden. Toch is er een daling van de voltijdse eenheden van 5% merkbaar ondanks een stijging van het studenten-aantal. Het aantal budgettaire voltijdse equivalenten steeg echter weer lichtjes tussen 2000-2001 en 2002-2003.

Naast de leerlingeffecten spelen ook beleidsbeslissingen een rol. De spectaculaire stijging van het aantal voltijdse equivalenten in het onderwijs voor sociale promotie is het gevolg van een grotere maatschappelijke participatie en van het opteren

BESTUURS- EN ONDERWIJZEND PERSONEEL

	1994-1995	1996-1997	1998-1999	2000-2001 (1)	2002-2003
Gewoon basisonderwijs	41.176	41.799	43.276	45.254	46.991
Buitengewoon basisonderwijs	4.323	4.510	4.780	4.961	5.232
Gewoon secundair onderwijs	53.931	54.510	53.987	53.744	54.843
Buitengewoon secundair onderwijs	4.116	4.328	4.468	4.530	4.713
Hogescholenonderwijs	8.378	7.402	7.455	7.617	7.973
Secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie	2.695	2.739	2.866	3.490	4.108
Deeltijds kunstonderwijs	2.842	3.050	3.103	3.164	3.340
Totaal bestuurs- en onderwijzend personeel	117.461	118.338	119.935	122.760	127.200
Vastbenoemden	94.778	92.573	91.978	91.244	92.824
Tijdelijken	22.683	25.765	27.957	31.516	34.376

9.17 Evolutie van het bestuurs- en onderwijzend personeel naar onderwijsniveau en statuut, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1994-1995 tot 2002-2003.

Opmerking: bij het hogescholenonderwijs worden vanaf 1995-1996 personeelsleden met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet langer in de statistieken opgenomen.

(1) Cijfers telkens in januari, behalve voor 2001. Wegens een stakingsactie van het onderwijspersoneel hebben de personeelsgegevens voor 2000-2001 uitzonderlijk betrekking op februari.

Bron: OND.

voor een betere bezoldiging van de bijambten. Meer **tijdelijken** is een trend die overal te merken valt, met uitzondering binnen het deeltijds kunstsonderwijs. Sinds 1994-1995 nam hun aantal met de helft toe. In het secundair onderwijs werd dit nog versterkt door de benoemingsstop die van 1 februari 1996 tot 1 januari 1999 liep. Gemiddeld steeg het aantal tijdelijken van 19% in 1994-1995 tot 27% in 2002-2003.

Het succes van de terbeschikkingstelling voorafgaand aan het pensioen (TBS55+) leidde in het basis- en secundair onderwijs tot meer leerkrachten bij een gelijk aantal leerlingen. Met TBS55+ diende elke leraar die in dit stelsel stapte vervangen te worden.

De stapsgewijze uitbreiding van de extra-omkadering voor onderwijsvoorrangsbeleid en zorgverbreiding en de toevoeging van de categorie van de ICT-coördinatoren creëerde eenzelfde effect. Er werd echter beslist om het systeem van terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen (TBS 55+) vanaf 1 januari 2003 te vervangen door een uitstapregeling op 58 jaar (56 jaar voor het kleuteronderwijs) met overgangsmaatregelen voor diegenen die reeds 50 jaar waren.

De extra jobs worden vaker door vrouwen ingevuld dan door mannen. De algemene trend is: hoe hoger het onderwijsniveau, hoe kleiner het aandeel van de vrouwen in het bestuurs- en onderwijzend personeel. In het gewoon basisonderwijs is 80,2% een

vrouw. Bij de hogescholen nog 45,2%.

Het personeel vergrijst. De leeftijdsstructuur verschuift van een evenredige verdeling tussen jong en oud in 1994-1995 naar een overgewicht van ouder personeel in 2002-2003. Deze veroudering speelt sterk in het basis-, secundair en hogescholenonderwijs. Vooral de aangroei van de leeftijdsgroep 55 tot 59 jaar valt hierbij op. Dit zou moeten in de nabije toekomst leiden tot een hogere vraag naar recent afgestudeerde leerkrachten. Die tendens is voorlopig enkel zichtbaar in het secundair onderwijs en in het hogescholenonderwijs, waar het aandeel 25 tot 29-jarigen toeneemt. In het secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie en in het deeltijds kunstsonderwijs speelt het probleem van vergrijzing niet. Deze niveaus hebben een veel jongere leeftijdsstructuur die langzaam doorgroeit.

Andere personeels- categorieën buiten de universiteit

Tussen de schooljaren 1994-1995 en 2000-2001 kromp de groep **niet-onderwijzend personeel**. Daarna volgde een lichte aangroei.

De daling was bijna volledig op rekening van het gewoon basis- en in het gewoon secundair onderwijs. In het gemeenschapsonderwijs wordt het meester-, vak- en dienstpersoneel immers niet vervangen, zodat er een daling is van het personeel

ANDERE PERSONEELSCATEGORIEËN

	1994-1995	1996-1997	1998-1999	2000-2001 (1)	2002-2003
Gewoon basisonderwijs	1.300	1.203	1.044	963	1.527
Buitengewoon basisonderwijs	1.057	1.289	1.526	1.779	2.081
Gewoon secundair onderwijs	7.772	7.368	6.853	6.314	6.942
Buitengewoon secundair onderwijs	540	575	619	689	753
Hogescholenonderwijs	1.249	1.254	1.360	1.518	1.589
Secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie	151	152	169	264	323
Deeltijds kunstsonderwijs	118	122	119	120	127
PMS-centra (2), inspectie, pedagogische begeleiding, semi-internaten	2.332	2.270	2.362	3.083	3.291
Totaal bestuurs- en onderwijzend personeel	14.519	14.233	14.052	14.730	16.633
Vastbenoemden	11.858	11.333	10.979	10.664	11.400
Tijdelijken	2.661	2.900	3.073	4.066	5.233

9.18 Evolutie van de andere personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, uitgedrukt in budgettaire fulltime-equivalenten, van 1994-1995 tot en met 2002-2003.

(1) Cijfers telkens in januari, behalve voor 2001. Wegens een stakingsactie van het onderwijspersoneel hebben de personeelsgegevens voor 2000-2001 uitzonderlijk betrekking op februari.

(2) Het PMS werd omgevormd tot CLB op 1 september 2000.

Bron: OND.

dat door het departement Onderwijs betaald wordt. In realiteit zal een deel van dit personeel vervangen worden, waarna de scholen hen op de werkingsmid-delen betalen. Omdat de cijfers enkel de door het departement betaalde personeelsleden bevatten, komt dit laatste niet in de gegevens tot uiting. In het gewoon basisonderwijs en het buitengewoon basis- en secundair onderwijs is er een sterke toename van de andere personeelscategorieën. Dit is het gevolg van de grote leerlingtoename en de ruimere omkaderingsregels (o.a. voor het paramedisch personeel) in het buitengewoon onderwijs. Hetzelfde geldt voor het secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie. Ook in de categorie met het CLB-personeel is er een toename. Een aantal personeelsleden van het departement Volksgezondheid werden bij het ontstaan van de CLB's overgeheveld naar het departement Onderwijs. Voor het gewoon basisonderwijs kan de verklaring liggen in de toevoeging van kinderverzorgsters voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel. Het aandeel van de vrouwen neemt toe in alle onderwijsniveaus, van 68% in 1997 tot 73% in 2003. Tussen 1996-1997 en 2002-2003 groeide het aantal vrouwelijke fulltime-equivalenten met zowat 5%. De grootste stijgingen waren te merken in de CLB's en in het gewoon basisonderwijs.

Personeel tewerkgesteld aan de universiteiten

De **werkgelegenheid** aan de universiteiten neemt toe. Op 1 februari 2003 werkten er 16.534,9 voltijdse eenheden. Dat is 3% meer dan het jaar voordien en een stijging van 39% ten opzichte van 1992. De extra jobs komen vooral uit de toegenomen onderzoeksfinanciering. In de periode

1996-2003 stegen de werkingsuitkeringen met 21,1% en het totale personeel met 32,8%. Bij het ZAP-kader blijft het percentage in 2003 echter gelijk aan dat in 2002.

De stijging van de werkingsuitkeringen is niet geïnvesteerd in bijkomend personeel. De personeels-groepen AP en ATP betaald met de werkingsuitke-ringen zijn in 2003 nog even groot als in 1992. Het is vooral de overname van de vaste FWO-onderzoe-kers die voor een lichte stijging zorgde. De univer-siteiten blijven binnen deze werkingsuitkeringen voorzichtig met het aanwerven van extra krachten. Het personeel bezoldigd met andere inkomsten (WP + ATPwu) is echter tussen 1992 en 2003 verdubbeld.

De werkdruk van het academisch personeel stijgt omdat een steeds groter wordende groep van weten-schappelijk medewerkers moet gecoached worden. Het wetenschappelijk personeel groeit sterk aan en maakt momenteel 35% uit van het totale personeels-bestand, tegenover 18% in 1992. Ten opzichte van 2002 is deze groep zelfs toegenomen met 5,7%.

Het academisch personeel maakte in 1992 34% uit van het personeelsbestand. In 2003 was dit nog 26,3%. Deze daling is opvallend, te meer omdat het aantal studenten in diezelfde periode met 4,5% steeg. Toch bereikte het zelfstandig academisch personeel in absolute aantallen in 2001 opnieuw het niveau van 1992. Dit is vooral het gevolg van de overname van de EHL door het LUC en de overname van de vaste FWO-onderzoekers.

De groep administratief en technisch personeel is minder sterk gegroeid dan de globale personeels-formatie. De ratio academisch en wetenschap-pelijk personeel tot administratief en technisch personeel (zowel bezoldigd op de werking als op andere inkomsten) evolueerde van 1,1 in 1992 naar 1,6 in 2003.

PERSONEEL UNIVERSITEITEN

	1992	1994	1996	1999	2000	2001	2002	2003
ZAP	2.452	2.394	2.347	2.332	2.361	2.508	2.532	2.533
AAP	1.591	1.598	1.688	1.712	1.756	1.826	1.808	1.825
ATP	3.887	3.639	3.533	3.623	3.708	3.717	3.809	3.840
WP	2.192	2.632	2.909	4.837	5.163	5.177	5.471	5.786
ATP wwu	1.766	2.161	2.163	2.579	2.430	2.467	2.550	2.551
Totaal	11.888	12.423	12.640	15.084	15.417	15.695	16.170	16.535

9.19 Evolutie van de personeelsbezetting aan de Vlaamse universiteiten per categorie, uitgedrukt in voltijdse eenheden, van 1992 tot 2003.

Bron: VLIR.

ZAP: zelfstandig academisch personeel; AAP: assisterend academisch personeel; ATPwu: administratief en technisch personeel ten laste van de werkingsuitkeringen; WP: wetenschappelijk personeel; ATPbwu: administratief en technisch personeel, bezoldigd buiten de werkingsuitkering.

De vergrijzing van het personeel blijft zorgelijk. Op 1 februari 2003 is al 33,7% van het ZAP ouder dan 55 jaar, ten opzichte van 23,6% in 1992. Binnenkort zullen de hogere rangen van het professorenkorps behoorlijk worden uitgedund. De vergrijzing doet zich vooral sterk voor onder de mannen.

De gevolgen van de vergrijzing worden onderkend. Enerzijds beperken de hogere loonkosten van het oudere ZAP de mogelijkheden van de universiteiten om in jong talent te investeren. Anderzijds vrezen de universiteiten dat wanneer de oudere garde met pensioen vertrekt, ook veel wetenschappelijke bagage verloren gaat. Bovendien zal de taakbelasting van de groep professoren tussen 40 en 50 de komende tien jaar verder verzwaren en zal hun begeleidingsopdracht verder toenemen.

Bij het AAP en het ATP stellen zich gelijkaardige problemen. Het AAP ouder dan 30 groeit sterk aan, wat aanduidt dat de doorstroming naar het ZAP in de jaren negentig moeilijker is geworden.

De leeftijdsstructuur van het ATP is sinds 1992 gewoon met tien jaar verschoven. De aantallen ATP in de jonge leeftijdscategorieën zijn onrustwekkend laag. Dit wordt nog enigszins gecompenseerd door een heel andere leeftijdsopbouw bij het ATP bezoldigd buiten de werkingsuitkeringen.

Binnen het ZAP is niet meer dan 15% een vrouw. In de hogere graden van het ZAP is het aandeel vrouwen nog kleiner, wat aantoont dat er nog steeds iets schort aan de doorstroming van

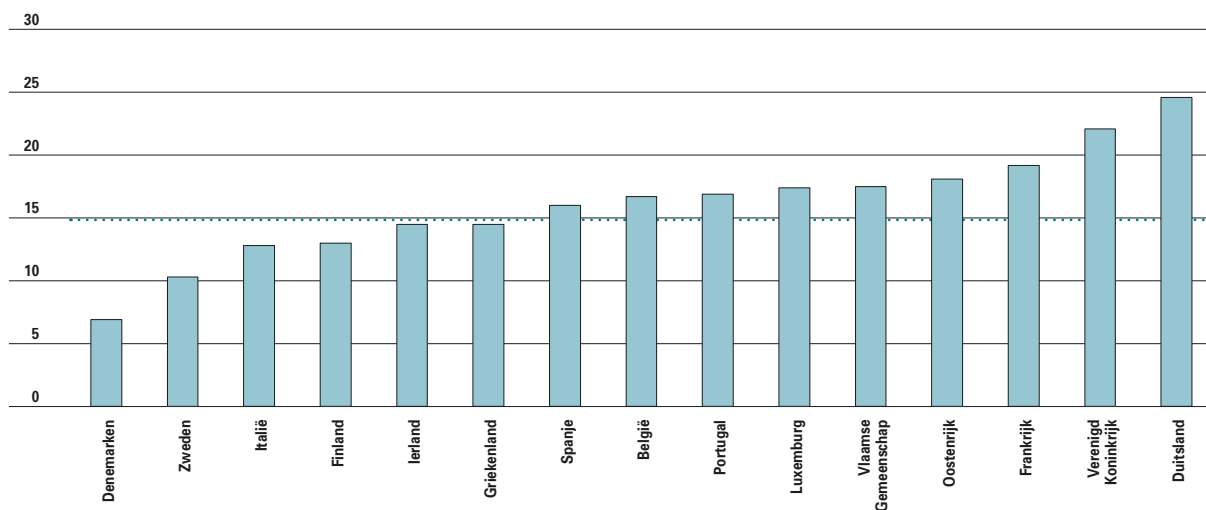
vrouwen. Dit is niet alleen een probleem binnen het ZAP. In alle personeelsgroepen, met uitzondering van het ATP buiten de werkingsuitkeringen, zijn mannen in de meerderheid. Hun voorsprong neemt niettemin af. Het gestegen aantal vrouwen in de totale personeelsformatie laat zien dat de Vlaamse universiteiten toch meer aandacht besteden aan een beleid inzake gelijke kansen. Een actiever inhaalbeleid dringt zich op gezien het aantal vrouwen nergens de helft bedraagt van het totaal aantal personeelsleden (met uitzondering van het ATP buiten de werkingsuitgaven).

Leeftijd van leerkrachten

In het kleuteronderwijs zijn alle **leeftijdsklassen** vrij gelijkmatig gespreid, met een uitschieter voor de leeftijdsgroep 50 tot 59 jaar. Met 20% blijft die groep weliswaar onder de percentages van Frankrijk, Zweden, Italië, het Verenigd Koninkrijk en Ierland, maar klimt wel boven het OESO-landengemiddelde (16%). Duitsland en Luxemburg hebben een vrij jong lerarenkorps, met respectievelijk 35% en 33% jonger dan 30 jaar.

Ook in het lager onderwijs zijn alle leeftijdsklassen vrij gelijkmatig gespreid. Toch is het lerarenkorps iets jonger dan gemiddeld in de EU15. In vergelijking met het OESO-landengemiddelde (16%) heeft Vlaanderen het grootste aantal jonge leerkrachten (22%) en dit samen met Luxemburg (26%) en het Verenigd Koninkrijk (22%).

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO KLEUTERONDERWIJS

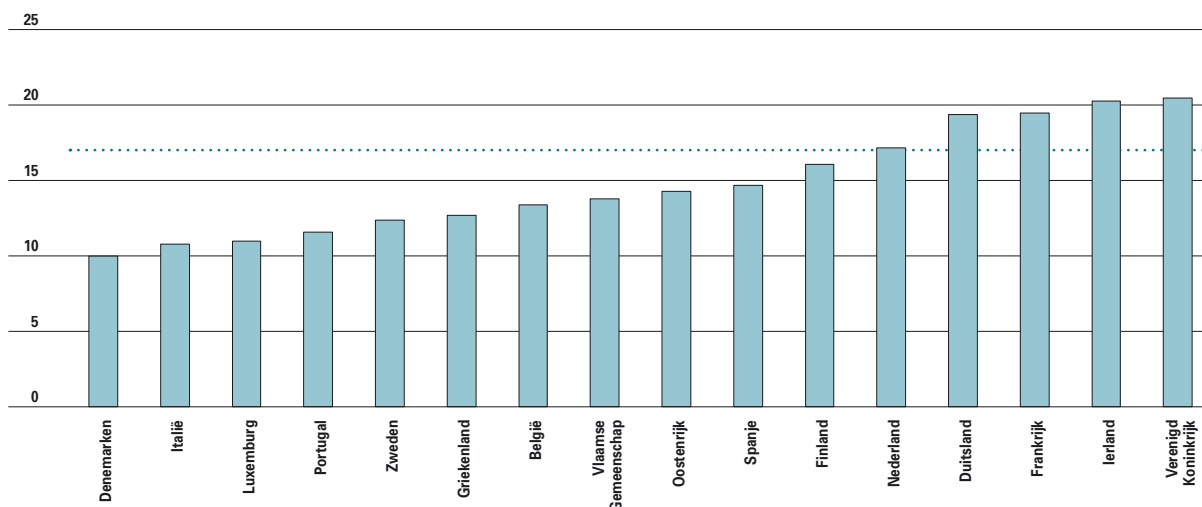

9.20 Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, 2000-2001.

OESO-landengemiddelde: 14,9

Bron: OESO, OND.

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO LAGER ONDERWIJS

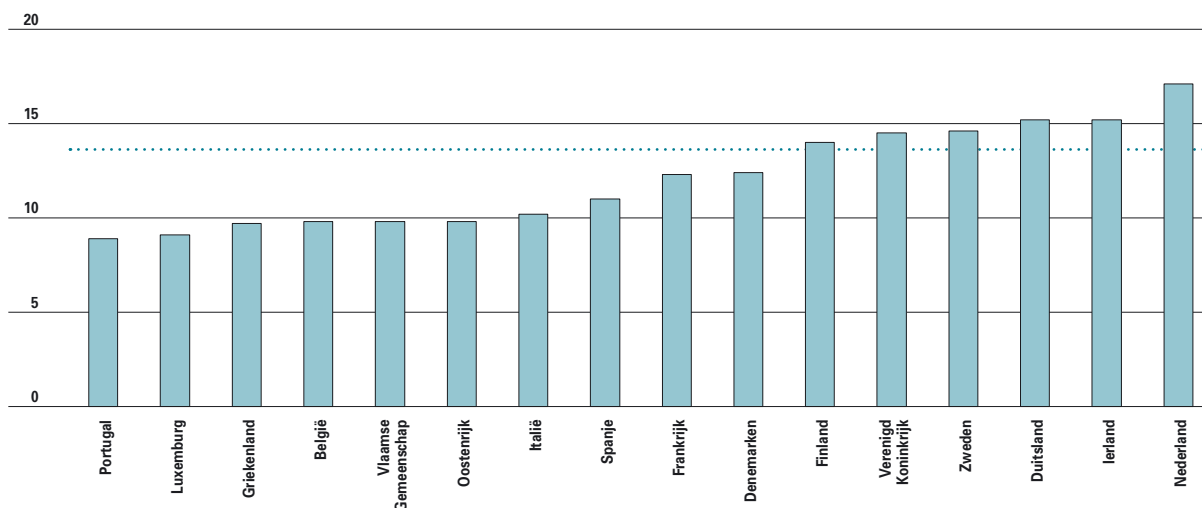
9.21 Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2000-2001.
Bron: OESO, OND.

OESO-landengemiddelde: 17,0

In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, heeft het secundair onderwijs een eerder jong lerarenkorps. De regeling TBS55+ kan hier voor iets tussenzitten. De groep 20- tot 29-jarigen is het grootst in Portugal (24%), het Verenigd Koninkrijk (18%), Frankrijk (17%) en Vlaanderen (15%). Het OESO-landengemiddelde is hier 13%. Zoals in de meeste landen stijgt in het secundair

onderwijs het percentage 20- tot 29-jarige leerkrachten. Vooral Luxemburg en Frankrijk hebben de voorbije jaren veel jonge leerkrachten aangeworven. Het aandeel van de leeftijdsgroep 50 tot 59 jaar (25%) ligt dicht bij het OESO-landengemiddelde (27%). Bij ons en in Zweden daalt dit percentage lichtjes, in tegenstelling tot alle andere landen. Zoals hierboven al beschreven kampt het hoger

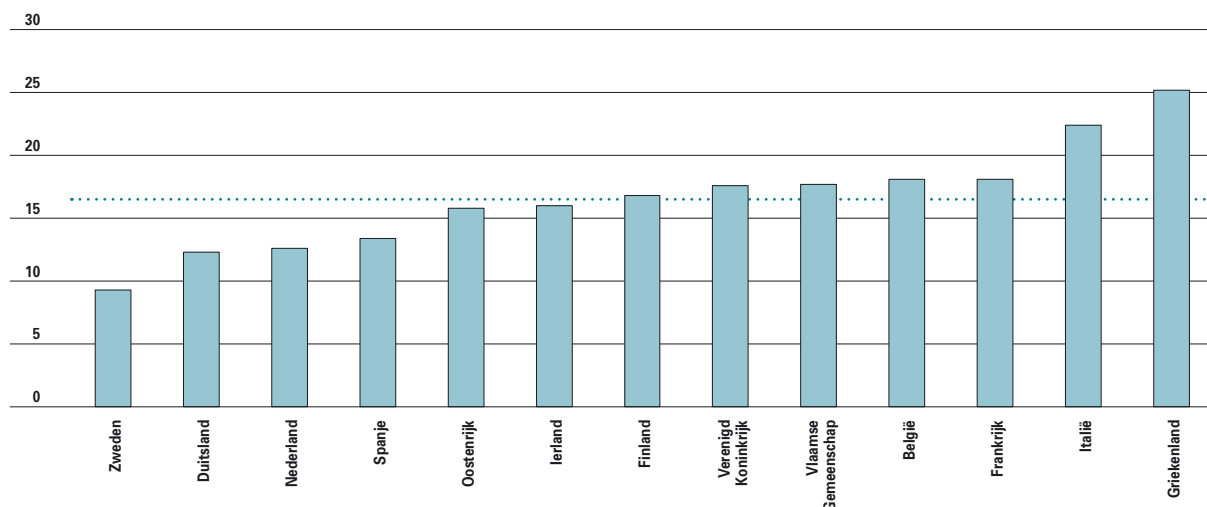
LEERLING-LEERKRACHT-RATIO SECUNDAIR ONDERWIJS

9.22 Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2000-2001.
Bron: OESO, OND.

OESO-landengemiddelde: 13,9

STUDENT-DOCENT-RATIO HOGER ONDERWIJS

9.23 Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2000-2001.
Bron: OESO, OND.

OESO-landengemiddelde: 16,5

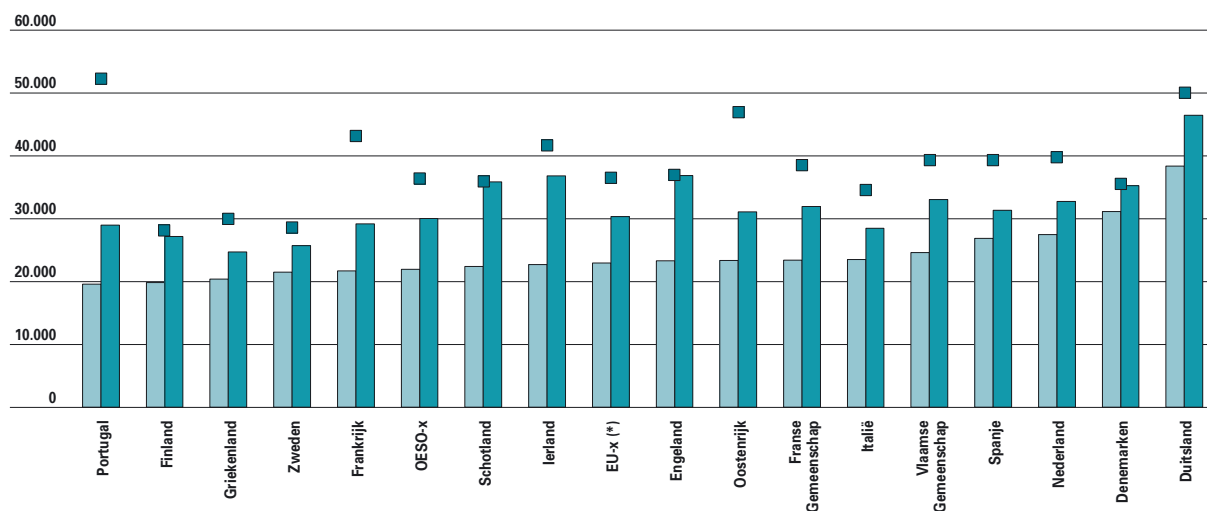
onderwijs met een vergrijzing. De groep 50- tot 59-jarigen is oververtegenwoordigd. Het Vlaamse percentage (31%) ligt boven het OESO-gemiddelde (27%). Duitsland heeft het laagste cijfer (21%). Het Vlaamse percentage van de leeftijdsgroep 20 tot 29 jaar (6%) ligt onder het gemiddelde (9%). Samenvattend: de Vlaamse leerkrachten zijn in vergelijking met hun Europese collega's eerder jong

te noemen. Internationaal gezien is er een probleem van instroom van jongeren in de personeelsbezetting van het Vlaamse hoger onderwijs.

Leerling-leerkracht-ratio

De Vlaamse **leerling-leerkracht-ratio** is vergeleken binnen Europa gemiddeld tot hoog voor het

SALARISSEN LAGER ONDERWIJS

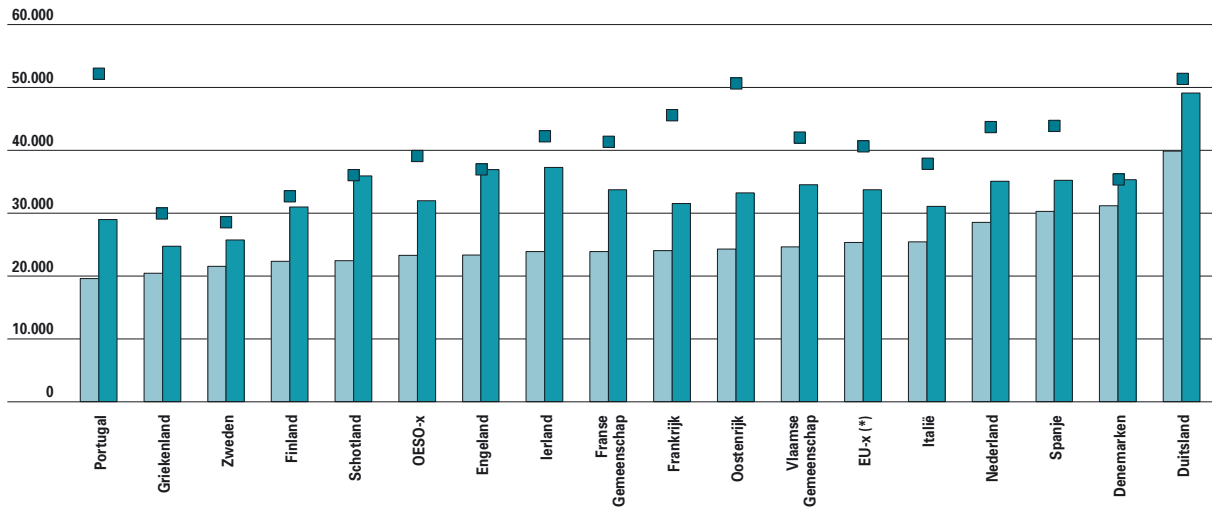

9.24 Salaries van leerkrachten in het lager onderwijs, naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2000-2001, volgens koopkrachtpariteit.

*Opmerking: rekenkundig gemiddelde voor de EU. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarrièresalaris
maximumsalaris

SALARISSEN LAGER SECUNDAIR ONDERWIJS

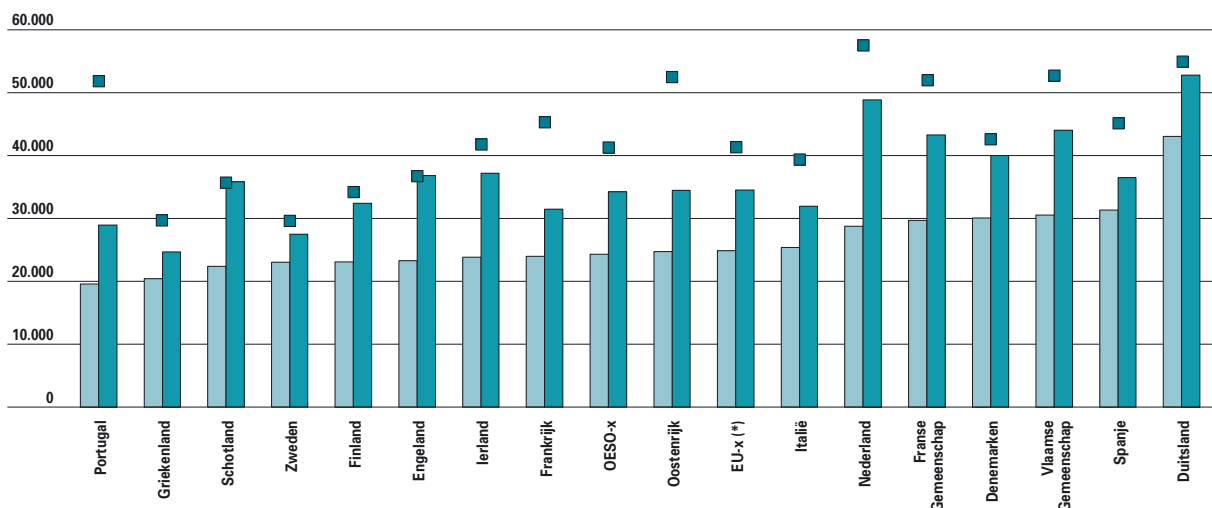
9.25 Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs, naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2000-2001, volgens koopkrachtpariteit. Opmerking: rekenkundig gemiddelde voor de EU. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarriëresalaris
maximumsalaris

kleuteronderwijs (17,5), gemiddeld voor het lager onderwijs (13,8), laag voor het secundair onderwijs (9,8) en een gemiddelde student-docent-ratio voor het hoger onderwijs (17,7). De ratio voor het secundair onderwijs is de op drie na laagste van alle OESO- en EU-landen. Enkel

Portugal, Luxemburg en Griekenland hebben een gelijkaardig cijfer. De stijging van de ratio van het Vlaams secundair onderwijs is te wijten aan betere cijfergegevens en aan de berekeningswijze van het aantal leerlingen van het OSP (binnen de refer-teperiode van één kalenderjaar kan één cursist in

SALARISSEN ALGEMEEN HOGER SECUNDAIR ONDERWIJS

9.26 Salarissen van leerkrachten in het algemeen hoger secundair onderwijs, naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2000-2001, volgens koopkrachtpariteit. Voor het technisch en beroepsonderwijs is geen zinvolle vergelijking mogelijk omwille van de vele verschillende salarisschalen binnen het TSO en het BSO. Opmerking: rekenkundig gemiddelde voor de EU. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarriëresalaris
maximumsalaris

verscheidene modules ingeschreven zijn). Ook werd de schatting van het bestuurspersoneel geoptimaliseerd, waardoor de voltijdse equivalenten van het onderwijzend personeel daalden. Een vergelijking in de tijd mag men dus op basis van de verschillende VRIND-publicaties niet maken.

Binnen de EU bestaan er grote verschillen in de leerling-leerkracht-ratio's, en dit voor alle onderwijsniveaus. Zo varieert de ratio in het kleuteronderwijs tussen 6,9 voor Denemarken en 24,6 voor Duitsland. Voor het lager onderwijs ligt de variatie tussen 10,0 in Denemarken en 20,5 in het Verenigd Koninkrijk. In het secundair onderwijs liggen de ratio's tussen 8,9 in Portugal en 17,1 in Nederland.

Dat is het kleinste verschil. Het verschil wordt weer groter op het niveau van het hoger onderwijs: van 9,3 studenten per docent in Zweden naar 25,2 in Griekenland.

Verloning van leerkrachten

De **lonen** liggen voor alle onderwijsniveaus en voor alle carrièremomenten rond of boven de EU-landengemiddelden. Met andere woorden: de Vlaamse leerkrachten ontvangen internationaal gezien een gemiddeld tot hoog salaris. Ook de vergelijking met het BBP per capita kunnen de Vlaamse leerkrachtensalarissen zeker doorstaan.

9.4 Budgettaire middelen

De Vlaamse overheid heeft als opdracht de kwaliteit van het onderwijs te garanderen. Het onderwijs staat hierbij voor een dubbele uitdaging: optimale kansen creëren om alle jongeren en volwassenen levenslang te laten leren én de verdere dualisering van de maatschappij verhinderen.

De versterking van het draagvlak van de scholen, de leerkrachten en de centra voor leerlingenbegeleiding is een antwoord op de maatschappelijke vragen waarmee het onderwijs wordt geconfronteerd. Kwalitatief onderwijs vereist voldoende middelen voor omkadering, werking en infrastructuur, en dit voor alle onderwijsniveaus. Ook het wetenschappelijk onderzoek en de participatie aan nationale en internationale projecten zijn van cruciaal belang. De prioriteiten moeten vanzelfsprekend uitge-

werkt worden binnen de budgettaire grenzen. Bijkomende onderwijsdoelstellingen kan men niet louter met extra middelen realiseren maar eveneens door middelen van aflopende projecten binnen de onderwijsbegroting te herschikken.

Globaal budget

De Vlaamse onderwijsbegroting, uitgedrukt in aangepaste beschikbare **beleidskredieten**, steeg van 7,2 miljard euro in 2002 tot 7,6 miljard in 2003. Dit betekent een stijging van 4,3% in lopende prijzen of van 3,0% in constante prijzen. Tussen 1996 en 2003 was er een gemiddelde jaarlijkse stijging van 3,7% in lopende prijzen of 2,0% in constante prijzen. Het aandeel in de begroting van

ONDERWIJSKREDIETEN

ONDERWIJSBEGROTING	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
In lopende prijzen	5.854.673	5.976.029	6.112.482	6.312.214	6.554.332	6.863.584	7.244.700	7.556.177
% stijging per jaar (lopende prijzen)		2,1%	2,3%	3,3%	3,8%	4,7%	5,6%	4,3%
% stijging per jaar (inflatievrij)		0,4%	1,3%	2,1%	1,3%	2,2%	3,9%	3,0%

9.27 Evolutie van de onderwijskredieten, van 1996 tot 2003, in beleidskredieten, in duizend euro. Bron: OND.

ONDERWIJSKREDIETEN PER NIVEAU

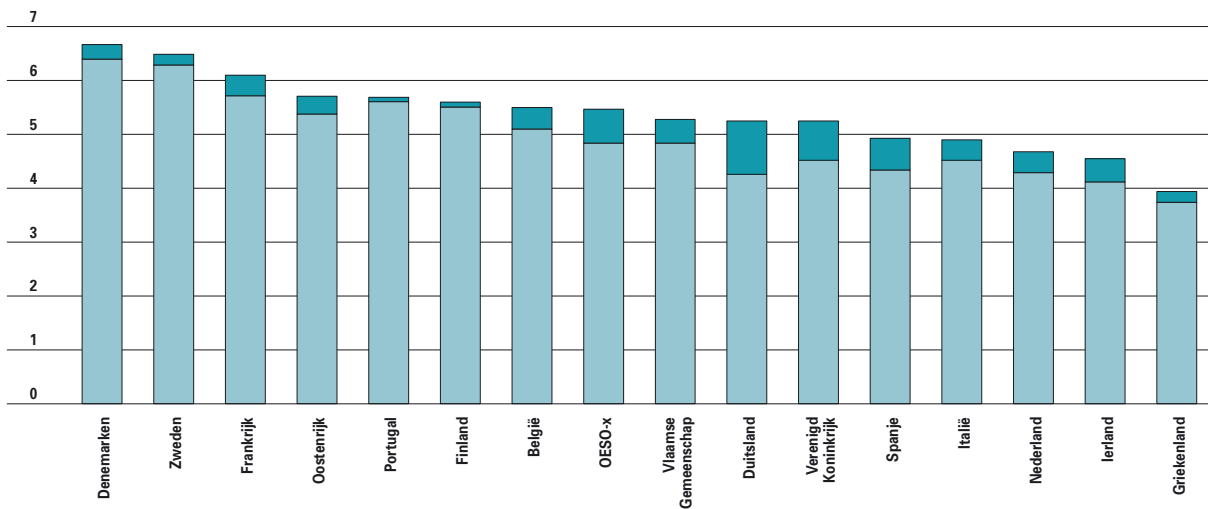
NIVEAU	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Gewoon basisonderwijs	25,66%	25,55%	26,19%	26,81%	27,27%	27,50%	27,71%	28,05%
Buitengewoon basisonderwijs	3,17%	3,24%	3,35%	3,52%	3,61%	3,63%	3,72%	3,81%
Gewoon secundair onderwijs	42,80%	42,97%	41,97%	40,90%	40,06%	39,30%	38,40%	38,36%
Buitengewoon secundair onderwijs	3,03%	3,04%	3,14%	3,11%	3,11%	3,06%	3,02%	3,03%
Hogescholenonderwijs	8,23%	8,41%	8,31%	8,40%	8,40%	8,12%	7,94%	7,84%
Universitair onderwijs (1)	9,09%	8,85%	8,90%	8,87%	8,81%	8,71%	9,89%	9,73%
Deeltijds kunstonderwijs	1,81%	1,83%	1,85%	1,86%	1,87%	1,83%	1,77%	1,85%
Onderwijs voor sociale promotie	1,66%	1,66%	1,72%	1,76%	1,92%	2,11%	2,19%	2,37%
B.I.S. (Begeleid Individueel Studeren)	0,02%	0,02%	0,02%	0,03%	0,05%	0,05%	0,06%	0,05%
Basiseducatie	0,22%	0,21%	0,24%	0,24%	0,23%	0,22%	0,24%	0,24%

9.28 Evolutie van de onderwijskredieten naar onderwijsniveau, relatief aandeel per niveau, van 1996 tot 2003.

(1) Cijfers bevatten ook de kredieten voor wetenschappelijk onderzoek die op de onderwijsbegroting ingeschreven staan. Vanaf 2002 werden bijkomend de middelen van het bijzonder onderzoeksfonds op de onderwijsbegroting ingeschreven.

Bron: OND.

ONDERWIJSUITGAVEN ALS % BBP(R)

9.29 Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het BBP(R), volgens de OESO-berekening, uitgesplitst naar overheids- en private uitgaven, internationale vergelijking, in 2000, in %.

overheid
privaat

Bron: OND.

de Vlaamse Gemeenschap evolueerde van 41,8% naar 42,1% tussen 2002 en 2003.

Volgens de OESO-definitie moet men dit onderwijsbudget vermeerderen met de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, met de middelen van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO), met de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, met de kost van de onderwijsadministratie en met alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Voor Vlaanderen ontbreekt de pensioenkost van de leerkrachten nog. Deze internationaal vergelijkende berekening resulteert voor Vlaanderen anno 2000 in een totale onderwijsinspanning voor de onderwijsinstellingen (zowel overheid als private uitgaven) van 5,3% van het BBPR. Dit is 0,2% lager dan het OESO-landengemiddelde. Maar als we de geraamde pensioenkost mee in rekening brengen stijgt Vlaamse percentage tot 5,6%.

Bekijken we enkel de overheidsinspanning dan zit Vlaanderen volgens de OESO-berekening net op het OESO-landengemiddelde (4,8%).

Beleidsaccenten 1999-2003

De voorbije legislatuur nam maatregelen die telkens gebaseerd waren op dezelfde bezorgdheden: wat is goed voor onze leerlingen; hoe kan de functionaliteit van ons onderwijs opgedreven worden; hoe kunnen we de beschikbare middelen efficiënt

inzetten en wat kan gedaan worden om scholen zowel binnen als over de landsgrenzen heen beter te laten samenwerken?

Voor het **basisonderwijs** resulteerde deze denkfocusing onder meer in het ontstaan van scholengemeenschappen. Dat zijn samenwerkingsverbanden tussen verschillende scholen, al dan niet over de verschillende netten heen. Verder kregen de basisscholen meer administratieve en beleidsondersteuning. Dit resulteerde in nieuwe functies, zowel bij onderwijzend als ander personeel. Voor de kleuters kwamen er kinderverzorgsters en ontstond het kleuterturnen. De zorgcoördinator deed zijn intrede. Dankzij deze hervormingen zijn alle scholen in het basisonderwijs ‘zorgbrede’ scholen geworden.

Bij het begin van deze ambtstermijn zijn de bezuinigingen in het **secundair onderwijs** ongedaan gemaakt. Op die manier werden 1.800 jobs gered. De zoektocht naar nieuwe en andere vormen van werken in het secundair onderwijs leidde tot de modularisering van de leerstof (3,4 miljoen euro in 2003), het project ‘Accent op Talent’ (0,5 miljoen euro) en de oprichting van de Regionale Technologische Centra (2,2 miljoen euro). Deze veranderingen zijn het beste bewijs dat kwaliteitsvol onderwijs samenwerking vereist met andere partners.

Ook in het **hoger onderwijs** zijn er fundamentele hervormingen doorgevoerd. De grootste verandering is de bachelor-masterstructuur, als gevolg

van de implementatie van de Bolognaverklaring in Vlaanderen. De invoering van deze structuur stemt ons hoger onderwijs helemaal af op Europa. Samen met de bama-structuur zorgt de flexibilisering voor een bijkomend perspectief in levenslang en levensbreed leren. Voor de implementatie werd 7 miljoen euro vrijgemaakt. Om de kwaliteit van ons hoger onderwijs in een internationale context in te bedden, is een verdrag afgesloten met Nederland. Een ander luik van de hervormingen binnen het hoger onderwijs zijn de **studietoelagen**. Dankzij de inspanningen van de voorbije vier jaar om de doelgroep die recht heeft op een studietoelage te verruimen, waren er in het academiejaar 2002-2003 7.000 toekenningen meer in het hoger onderwijs dan in het jaar voordien.

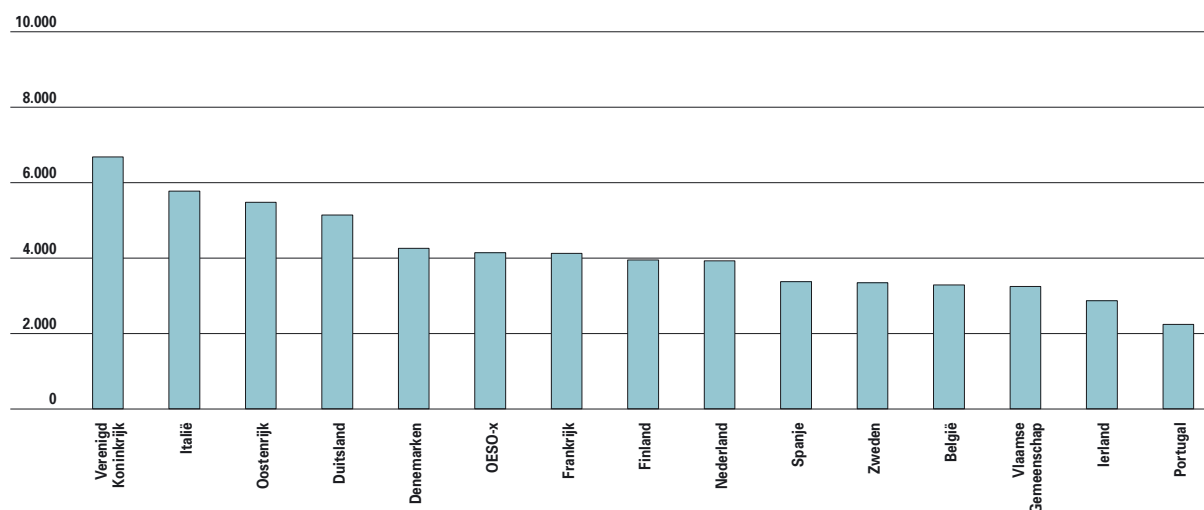
Binnen het **volwassenenonderwijs** is het luik onderwijs voor sociale promotie flink gegroeid. De loonmiddelen zijn daar ten opzichte van 1999 gestegen met 58,7%. In 1999 ging er 103 miljoen euro naar onderwijs voor sociale promotie. In 2003 was dit bedrag opgelopen tot 163,5 miljoen en in 2004 tot 176 miljoen of een stijging met maar liefst 71% ten opzichte van 1999. De oprichting van DIVA (4 miljoen euro) en de Huizen van het Nederlands (4,6 miljoen euro) zijn andere veranderingen die het volwassenenonderwijs een stuk attractiever en toegankelijker moeten maken. Het deeltijds kunstonderwijs werd op zijn beurt inhoudelijk uitgebreid, kreeg toegang tot nieuwe instrumenten en kon rekenen op heel wat nieuwe initiatieven om de

toekomst met een nieuw elan tegemoet te gaan. De rode draad doorheen het onderwijsbeleid van de voorbije vier jaar zijn **gelijke onderwijskansen**. Op die manier kunnen leerlingen op maat van hun noden begeleid worden. Een ander aspect van gelijke onderwijskansen is de toetreding van scholen uit het buitengewoon onderwijs tot een scholengemeenschap met scholen uit het gewoon onderwijs. Verder is er in zes Vlaamse scholen een project voor kinderen met autismespectrumstoornissen. Momenteel wordt nagegaan in welke mate de extra omkadering in het buitengewoon onderwijs kan behouden blijven per leerling in geval van overstap naar het gewoon onderwijs.

Het budget voor gelijke onderwijskansen bedroeg in 1999 30 miljoen euro. In 2003 wordt er 95,2 miljoen euro uitgetrokken voor onderwijskansen en zorgbeleid, in 2004 verhoogd tot 121 miljoen. Het budget voor gelijke kansen is tussen 1999 en 2004 dus verviervoudigd.

Vier jaar geleden was er een nijpend **lerarentekort**. Verscheidene maatregelen zoals het verhogen van de lonen, het oprichten van de vervangingspool, het verhogen van de uitstapleeftijd en het promoten van de lerarenopleiding hebben dit tekort sterk teruggedrongen. Er zijn nog wel lokale tekorten maar ten opzichte van 1999 gaat dit om een kleiner aantal. De lonen in het onderwijs zijn ontegensprekelijk gestegen. Het onderwijspersoneel verdient in 2004 gemiddeld zo'n 10% meer dan in 1999 (als gevolg van verschillende CAO's en indexsprongen).

UITGAVEN KLEUTERONDERWIJS

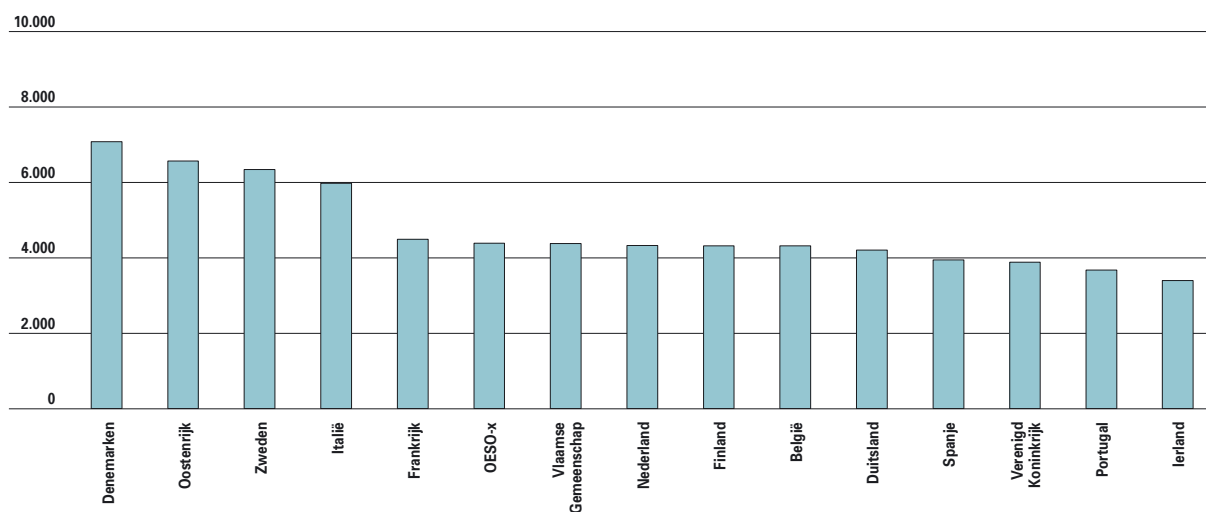

9.30 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2000, in US \$-equivalenten.

Opmerking: data voor het kleuteronderwijs ontbreken voor Griekenland en Luxemburg.

Bron: OND, OESO.

UITGAVEN LAGER ONDERWIJS

9.31 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2000, in US \$-equivalenten.

Noot: data voor het lager onderwijs ontbreken voor Griekenland en Luxemburg.

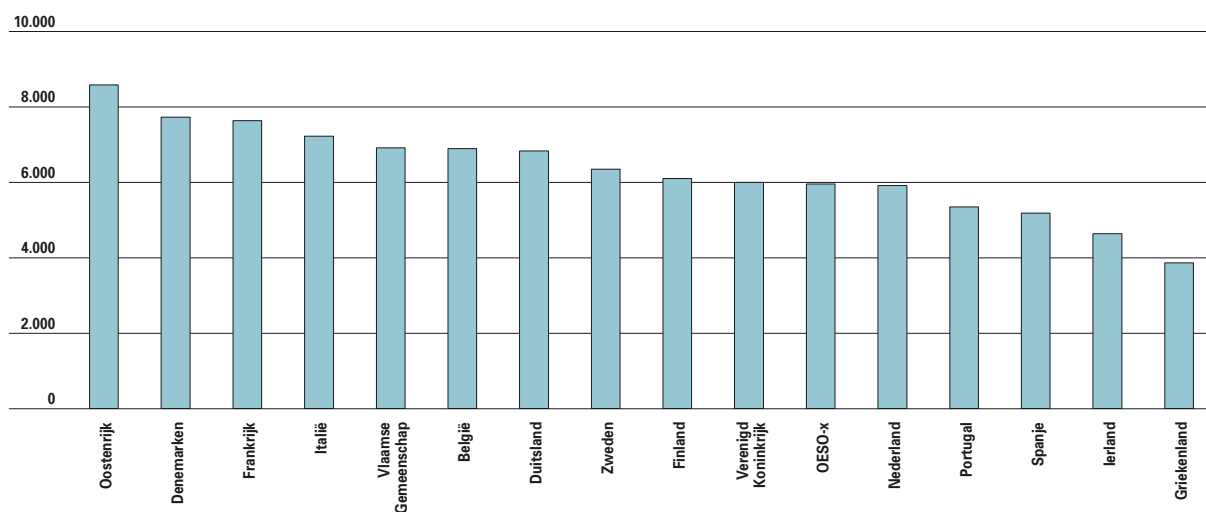
Bron: OND, OESO.

Er zijn inmiddels ook stappen gezet om de **werkdruk** in het basisonderwijs te verminderen. Een recent onderzoek van het HIVA naar taakbelasting toonde aan dat de Vlaamse leerkracht zijn job als zwaar en belastend omschrijft maar zeer graag voor de klas staat. Daarom werden middelen vrijgemaakt voor extra administratieve ondersteuning,

zorgbegeleiders (8 miljoen euro in 2003, in 2004 wordt dit budget verhoogd tot 32,3 miljoen euro), ICT-coördinatoren (21,5 miljoen euro), en in het kleuteronderwijs kinderverzorgsters.

Ondertussen wordt er ook gewerkt aan het dichten van de **financiële kloof** tussen het Gemeenschapsonderwijs en het gesubsidieerd

UITGAVEN SECUNDAIR ONDERWIJS

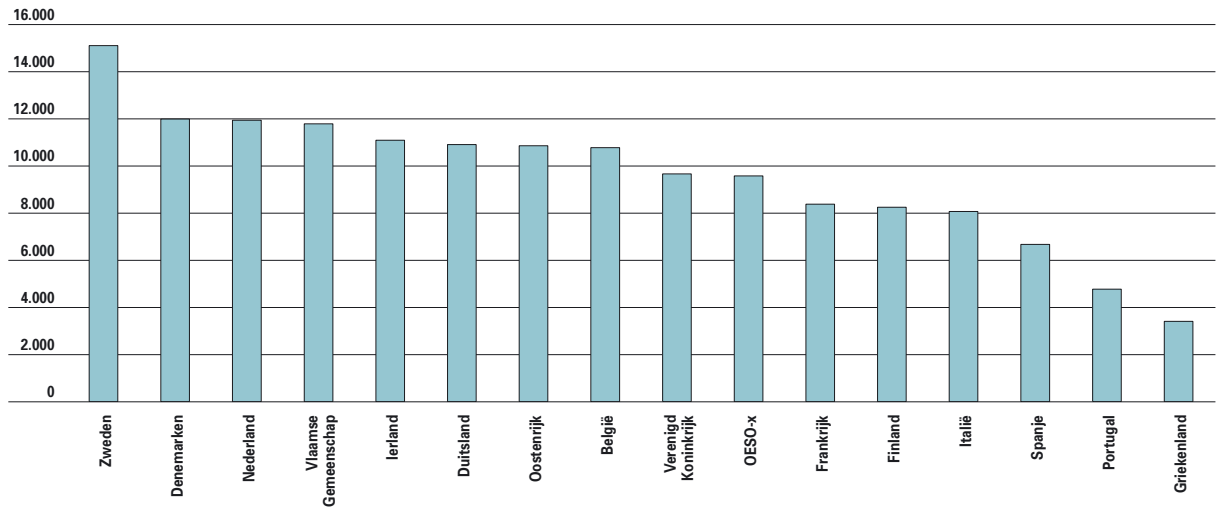

9.32 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2000, in US \$-equivalenten.

Opmerking: sommige landen combineerden data voor een aantal onderwijsniveaus in de categorie 'secundair onderwijs'. We verwijzen naar Education at a Glance 2003 (p.197) voor meer details. Data voor het secundair onderwijs ontbreken voor Luxemburg.

Bron: OND, OESO.

UITGAVEN HOGER ONDERWIJS

9.33 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2000, in US \$-equivalenten.
Opmerking: data voor het hoger onderwijs ontbreken voor Luxemburg.
Bron: OND, OESO.

onderwijs. De eerste stappen zijn gezet en de kloof wordt nu al kleiner maar de volledige gelijkschakeling van de verschillende netten wordt een werk voor de volgende legislatuur.

Kostprijs per leerling/student

Anno 2000 lag de Vlaamse **overheidskost per leerling** in het hoger onderwijs boven het OESO-landengemiddelde. Een leerling in het hoger onderwijs kost de Vlaamse overheid immers 11.782 US-dollarequivalenten.

Ook in het secundair onderwijs zitten we boven het OESO-landengemiddelde.

Het Vlaams lager onderwijs zit op het gemiddelde van de OESO-landen.

Een kleuter in het Vlaams onderwijs krijgt in vergelijking met de andere onderwijsniveaus de minste overheidsmiddelen. Dit cijfer dient echter gerelativeerd te worden omdat – met uitzondering van Frankrijk – er nergens in Europa een even uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen (en in België als geheel) bestaat. Frankrijk situeert zich op het OESO-landengemiddelde en het verschil met Vlaanderen is aanzienlijk.

9.5 Onderwijsresultaten

Precieze informatie over de onderwijsresultaten, over wat de leerlingen werkelijk geleerd hebben en over wat ze werkelijk kennen en kunnen, is belangrijk.

Met PISA en TIMSS beschikten we reeds over informatie over het internationaal niveau van ons (secundair) onderwijs. Peilingen vullen nu de leemte in Vlaanderen zelf op en geven aan of onze leerlingen de Vlaamse minimumdoelen al dan niet behalen. Met dit doel laat de overheid periodiek een peilingonderzoek naar een cluster van eindtermen uitvoeren.

In het schooljaar 2001-2002 vond een eerste peiling plaats naar de realisatie van de eindtermen wiskunde en begrijpend lezen bij zesdeklassers uit het lager onderwijs.

Europese benchmark hoger onderwijs

De Raad Onderwijs van de Europese Unie wil het **aantal hoger onderwijs diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie** verhogen met 15% tegen 2010, terwijl het onevenwicht tussen de geslachten moet afnemen.

Het academiejaar 1999-2000 vormt het uitgangspunt. Voor de 15 huidige EU-landen (de zgn. 'EU15') houdt dit een stijging van 568.000 naar 653.000 diploma's in. Houden we rekening met de uitbreiding van de EU in 2004 (de 'EU25'), dan betreft het een stijging van 649.000 naar 746.000 diploma's. Let wel op: dit blijft een gewenst Europees gemiddelde. De lidstaten afzonderlijk

UITGEREIKTE DIPLOMA'S EN GETUIGSCHRIFTEN

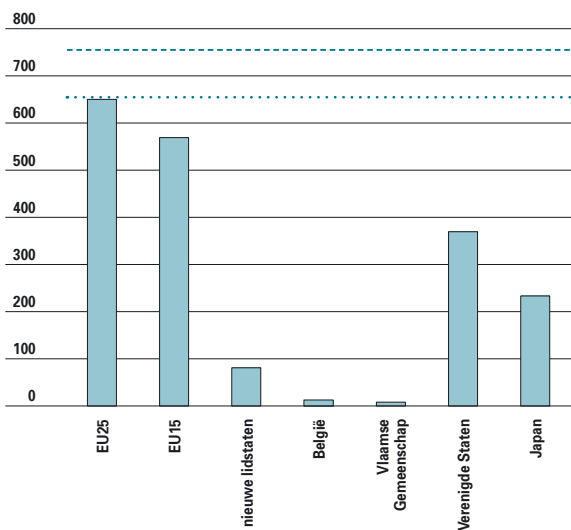
GEWOON SECUNDAIR ONDERWIJS	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Derde graad			
2de leerjaar van de 3de graad			
diploma van secundair onderwijs ASO	9.668	13.223	22.891
diploma van secundair onderwijs TSO	10.210	8.030	18.240
diploma van secundair onderwijs KSO	411	632	1.043
studiegetuigschrift 2de leerjaar van de 3de graad BSO	6.524	6.158	12.682
3de leerjaar van de 3de graad			
studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad TSO	844	702	1.546
studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad KSO	16	13	29
studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad BSO	163	168	331
diploma van secundair onderwijs (na specialisatiejaar)	3.776	4.194	7.970
diploma van secundair onderwijs (na naamloos leerjaar)	666	460	1.126
HOGESCHOLENONDERWIJS (Basisopleidingen en initiële lerarenopleiding)	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
één cyclus	6.641	11.220	17.861
tweede cyclus van twee	2.743	1.941	4.684
UNIVERSITAIR ONDERWIJS	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Academische opleiding 2de cyclus	4.318	5.372	9.690

9.34 Aantal diploma's en getuigschriften uitgereikt op het einde van het schooljaar 2001-2002, naar onderwijsniveau en geslacht.

Opmerking: in het beroepssecundair onderwijs behaalt de leerling, afhankelijk van de vooropleiding, in het 3de leerjaar van de 3de graad (specialisatiejaar) een studiegetuigschrift of een diploma. Kandidaatsdiploma's uitgereikt in het hoger onderwijs zijn niet opgenomen in dit cijfermateriaal.

Bron: OND.

HOGERE DIPLOMA'S WISKUNDE, WETENSCHAPPEN EN TECHNOLOGIE

9.35 Totaal aantal hogere diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in 1999-2000 en doelstelling voor 2010, x 1000. Bron: OND, Eurostat.

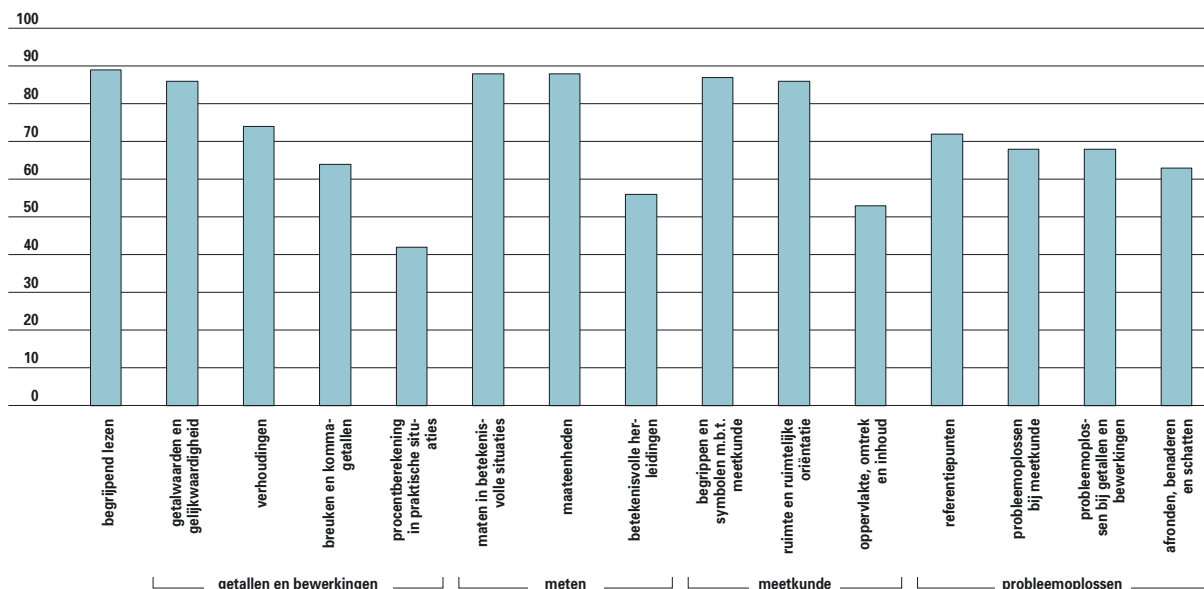
hoeven deze toename niet te bereiken. Wil Vlaanderen een evenredig aandeel in deze evolutie leveren, dan is tegen 2010 een stijging van

het aantal diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie van 8.065 naar 9.275 nodig. Wellicht is het (gedeeltelijk) wegwerken van het verschil tussen de geslachten op zichzelf reeds een goede strategie. In het academiejaar 1999-2000 bestond slechts een kwart van de gediplomeerden uit deze richtingen uit vrouwen. Zelfs indien de stijging van het aantal gediplomeerden met 15% tegen 2010 volledig op rekening van de vrouwen komt, bestaat hun aandeel nog steeds slechts uit 34%. In Ierland behaalt ruim één afstuderende student op drie een diploma in wiskunde, wetenschappen en technologie. Ook Zweden, Frankrijk en Oostenrijk halen ruim 30%. Het gaat steeds om alle opleidingen in het hoger onderwijs samen, zowel niet-universitair als universitair onderwijs, en zowel basisopleidingen als voorgezette en doctoraatsopleidingen. België, Portugal, Nederland en Luxemburg zitten aan de staart van het Europese peloton. Het percentage voor Vlaanderen ligt iets hoger dan dat voor België als geheel (20,7% versus 18,9%). Het Europese gemiddelde bedraagt 26,1%.

Wiskunde en begrijpend lezen in basisonderwijs

Voor begrijpend lezen en een aantal schalen binnen getallen en bewerkingen, meten en

EINDTERMEN LAGER ONDERWIJS

9.36 Percentage leerlingen in het zesde leerjaar lager onderwijs dat de eindtermen haalt, in 2001-2002. Opmerking: berekening van Eurostat van 28 oktober 2003. Bron: KUL en UA.

meetkunde haalt bijna 90% van de leerlingen de **eindtermen**. Voor de drie wiskundige domeinen is er echter ook steeds een schaal waarvoor slechts de helft van de leerlingen of minder de eindtermen haalt. Het gaat telkens over een relatief complex onderdeel.

Bij getallen en bewerkingen zorgt procentberekening in praktische situaties voor moeilijkheden bij 58% van de leerlingen. Bij meten gaat het om betekenisvolle herleidingen waar slechts 56% van de leerlingen de eindtermen haalt. Bij meetkunde stelt het onderdeel ‘oppervlakte, omtrek en inhoud’ de meeste problemen.

Opvallend zijn de relatief goede resultaten voor de eindtermen over strategieën en probleemoplossen. Dit waren immers vernieuwende eindtermen voor het wiskundeonderwijs. Toch haalt bijna 70% van de leerlingen daar nu al het minimumniveau van de eindtermen.

Bij de analyse van de verschillen in toetsprestaties tussen leerlingen bleek dat deze verschillen slechts voor zo’n 15% samenhangen met schoolverschillen en slechts voor zo’n 3% met verschillen tussen de klassen binnen een school. De overige variatie ligt bij de leerlingen zelf. De jongens presteerden voor de meeste wiskundeschalen gemiddeld iets beter dan de meisjes, terwijl de meisjes het beter deden dan de jongens voor begrijpend lezen. Het geslacht verklaart evenwel slechts 1 à 2% van de verschillen tussen de leerlingen.

Europese indicatoren op basis van PISA 2000

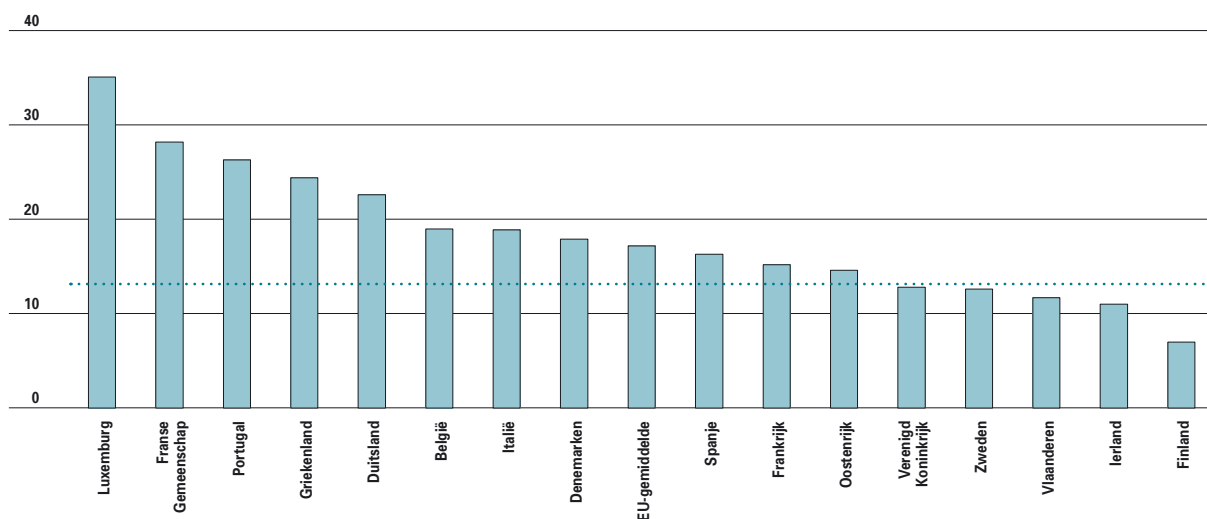
De Europese *Standing Group on Indicators and Benchmarks* koos vier indicatoren op basis van PISA 2000 uit. De eerste indicator betreft het percentage 15-jarige leerlingen dat het vaardigheidsniveau 1 of lager bereikt op de PISA-schaal voor lezen. Dat is een heel laag niveau van lezen. Aan deze indicator verbond de Europese Raad Onderwijs in mei 2003 een doelstelling: ‘Tussen 2000 en 2010 moet het gemiddeld percentage **laagpresterende 15-jarigen** in lezen in de Europese Unie gedaald zijn met minimum 20%.’

Het Europees gemiddelde lag in 2000 op 17,2% en moet dus dalen tot 13,7%. Japan haalde een score van 10,1% en de Verenigde Staten van 17,9%. Japan deed het in 2000 dus al gemiddeld beter dan Europa. De VS liepen achterop.

De Vlaamse Gemeenschap haalt nu reeds met haar 11,7% het gewenste Europees gemiddelde voor 2010. Finland en Ierland zijn de enige Europese landen die beter dan Vlaanderen scoren. Het zijn vooral de landen uit Oost- en Zuid-Europa en de Franse Gemeenschap van België (met 28,2%) die tegen 2010 beter zullen moeten doen.

Het Belgisch gemiddelde bedraagt 19,0%. De resultaten van de Franse Gemeenschap zijn ervoor verantwoordelijk dat het Belgische percentage zich boven het Europese gemiddelde van 17,2% bevindt.

LEESVAARDIGHEIDSNIVEAU 1

9.37 Percentage 15-jarige leerlingen dat maximaal vaardigheidsniveau 1 haalt op de PISA 2000-schaal voor lezen, internationale vergelijking, 2000.

Europese benchmark 2010: 13,7% ·····

Opmerking: de landen werden gerangschikt in aflopende mate van percentage leerlingen met max. vaardigheidsniveau 1.

Bron: OESO en UGent.

De tweede Europese PISA-indicator bekijkt de **leesvaardigheid** in het algemeen. Hier presteert er slechts één land significant beter dan Vlaanderen, met name Finland. Vlaanderen neemt een derde plaats op de wereldranglijst in en de tweede plaats in de EU15.

Enkel in Ierland en in het Verenigd Koninkrijk halen de 15-jarigen een gemiddeld leesvaardigheidsniveau dat niet significant van het Vlaamse niveau verschilt.

Het verschil tussen percentiel 10 en percentiel 90 bedraagt 243 punten in de Vlaamse Gemeenschap. Dat betekent dat de persoon in de best scorende tien procent van de populatie 243 punten meer heeft dan de persoon in de slechtst scorende tien procent. In Finland, het onderwijssysteem waarmee we ons het best vergelijken omdat het uitstekende resultaten kan voorleggen, bedraagt het verschil slechts 225 punten. De verschillen zijn het grootst binnen België en binnen Duitsland. Dat zijn landen waar de onderwijsbevoegdheid zich voor het grootste deel op het niveau van de Gemeenschappen en Länder situeert.

De Europese landen die gemiddeld het slechtst scoren, hebben eveneens een grote spreiding van hun resultaten.

De derde Europese PISA-indicator bekijkt de **wiskundige geletterdheid**. Vlaanderen staat hier bovenaan de rangschikking. Enkel Japan en Korea halen een hoger gemiddelde. Geen enkel West-Europees land evenaart de Vlaamse score van 543 punten en enkel Finland en het Verenigd Koninkrijk komen als Europese lidstaten in de buurt. Met een EU-gemiddelde van 499 punten doet Europa het even goed als de VS en het OESO-

gemiddelde maar significant minder goed dan Japan. De Vlaamse Gemeenschap heeft met België als geheel, Duitsland en Griekenland de grootste spreiding van de wiskunderesultaten. Het verschil in Vlaanderen tussen percentiel 10 en percentiel 90 bedraagt 246 punten. Finland en het Verenigd Koninkrijk halen 204 en 234 punten. Dit toont aan dat uitstekende resultaten voor wiskundige geletterdheid kunnen samengaan met een relatief kleine spreiding.

De vierde Europese PISA-indicator peilt de **wetenschappelijke geletterdheid**. De Vlaamse 15-jarigen halen hier van de vier PISA-indicatoren de minste resultaten, al is de Vlaamse score ook hier nog ruim beter dan het OESO-gemiddelde en significant beter dan de Duitse, Franse, Noorse, Deense, Spaanse en Amerikaanse resultaten. Met 519 punten bekleedt Vlaanderen een gedeelde achtste positie (met Oostenrijk) op de wereldranglijst. Vijf landen doen het significant beter dan Vlaanderen. Opnieuw nemen twee Aziatische landen, Korea en Japan, de topplaatsen voor hun rekening. De andere landen zijn Finland, het Verenigd Koninkrijk en Canada. Met 499 punten doet de Europa het even goed als de VS en het OESO-gemiddelde maar significant minder goed dan Japan en Vlaanderen.

In tegenstelling tot de grote spreiding van de wiskunderesultaten is de Vlaamse spreiding van de resultaten voor wetenschappelijke geletterdheid de op één na laagste van de EU15. Vlaanderen heeft hier een verschil van 232 punten tussen percentiel 10 en percentiel 90. Portugal kent dezelfde spreiding maar hun PISA-resultaten liggen wel veel lager. Finland kent alweer het kleinste verschil in prestaties: slechts 220 punten.

9.6 Oriëntatie op de arbeidsmarkt

Enkel wanneer de economie over voldoende geschoolde werknemers beschikt, is een maatschappij in staat haar welvaartsniveau te behouden. Ook het individu zelf heeft belang bij een goede scholing: naarmate de arbeidsmarkt veeleisender wordt, lopen laaggeschoolden steeds meer risico op werkloosheid. Het is dus belangrijk dat het onderwijsstelsel de jongeren gepaste startkwalificaties meegeeft die hun positie op de arbeidsmarkt versterken. In deze indicatoren wordt van naderbij bekeken wat de effecten zijn van de verschillende scholingsniveaus op de jongerenwerkloosheid.

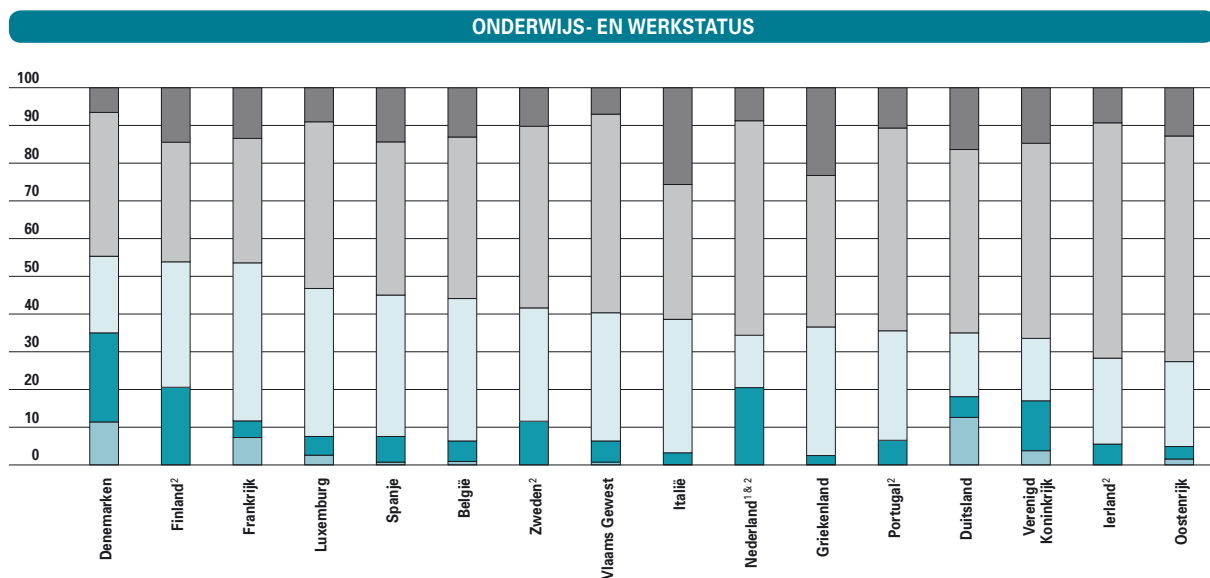
Onderwijs- en werkstatus van jongeren

De stap naar de **arbeidsmarkt** is een belangrijk moment in het leven van jongeren: ze dienen heel wat essentiële keuzes te maken en het fundament voor hun professionele loopbaan wordt gelegd.

Terwijl de transitie vroeger meestal plaatsvond op één welbepaald moment, is dit vandaag vervangen door een gradueel en tevens gediversifieerd proces. Er is dus een veelheid aan paden doorheen het overgangsgebied ontstaan. Deze paden zijn in toenemende mate onzeker: het duurt vandaag gemiddeld langer vooraleer een jongere een stabiele plaats op de arbeidsmarkt vindt.

Zowel in het Vlaamse Gewest als in België zien we anno 2001 een vrij evenwichtige verdeling: zo'n 44% van de Belgische 20- tot 24-jarigen volgt (nog) een **opleiding**, in het Vlaamse Gewest zo'n 40%. Op internationaal vlak bevinden Vlaanderen en België zich hiermee in de middenmoot. Terwijl in Denemarken, Finland en Frankrijk meer dan 50% van deze leeftijdsgroep een of andere vorm van opleiding volgt, daalt dit percentage onder de 30% in Ierland en Oostenrijk.

Bij de 25- tot 29-jarigen heeft de meerderheid het onderwijs verlaten en volgt geen opleiding meer.

9.38 Onderwijs- en werkstatus van 20- tot 24-jarigen, internationale vergelijking, in 2001, in %.

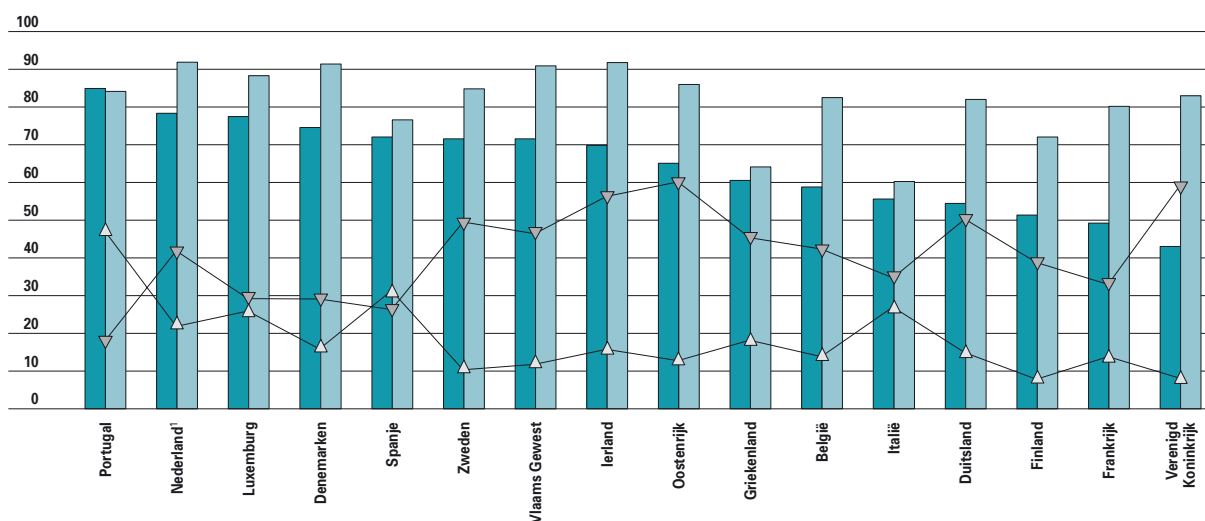
Bron: OND, OESO en NIS.

1. Gegevens voor het jaar 2000.

2. Gegevens i.v.m. work-study niet beschikbaar of niet van toepassing.

in onderwijs work-study
 in onderwijs en werkend
 in onderwijs en werkloos
 niet in onderwijs en werkend
 niet in onderwijs en werkloos

TEWERKSTELLINGSGRAAD

9.39 Tewerkstellingsgraad van 20- tot 24-jarigen, naar scholingsgraad, internationale vergelijking, in 2001, in %.

Bron: OND, OESO en NIS.

1. Gegevens voor het jaar 2000.

maximaal lager secundair ■
 minimaal hoger secundair ■
 maximaal lager secundair % ▲
 minimaal hoger secundair % ▼

België en het Vlaamse Gewest bevinden zich hier in een bijna identieke situatie, met respectievelijk 85% en 84%. In het Vlaamse Gewest zijn echter beduidend meer jongeren uit deze leeftijdscategorie aan het werk: 75% tegenover 70% in België.

We mogen echter niet concluderen dat enkel deze jongeren actief zijn op de arbeidsmarkt. In deze leeftijdsgroep combineert de meerderheid van de jongeren 'in onderwijs' een opleiding immers met een job. In het Vlaamse Gewest bevindt 12,8% van de 25- tot 29-jarigen zich in deze situatie. Internationaal gezien gaan enkel Finland en Denemarken ons hierin vooraf met respectievelijk 19,8% en 19%. De vierde plaats op deze ranglijst wordt trouwens ingenomen door België als geheel met 10,2%.

In het Vlaamse Gewest is 3,7% van de 20- tot 24-jarigen **werkloos** en volgt geen opleiding meer. Voor België loopt dit percentage op tot 6,9%. Internationaal gezien presteert het Vlaamse Gewest daarmee iets beter dan gemiddeld.

Natuurlijk speelt het behaalde **diploma** een belangrijke rol in het succes op de arbeidsmarkt. Internationaal wordt het behalen van een kwalificatie op het niveau van het (hoger) secundair onderwijs vaak als de minimum startkwalificatie voor de arbeidsmarkt aangeduid. Met uitzondering van Denemarken en Griekenland hebben jongeren die geen diploma hoger secundair onderwijs behaald

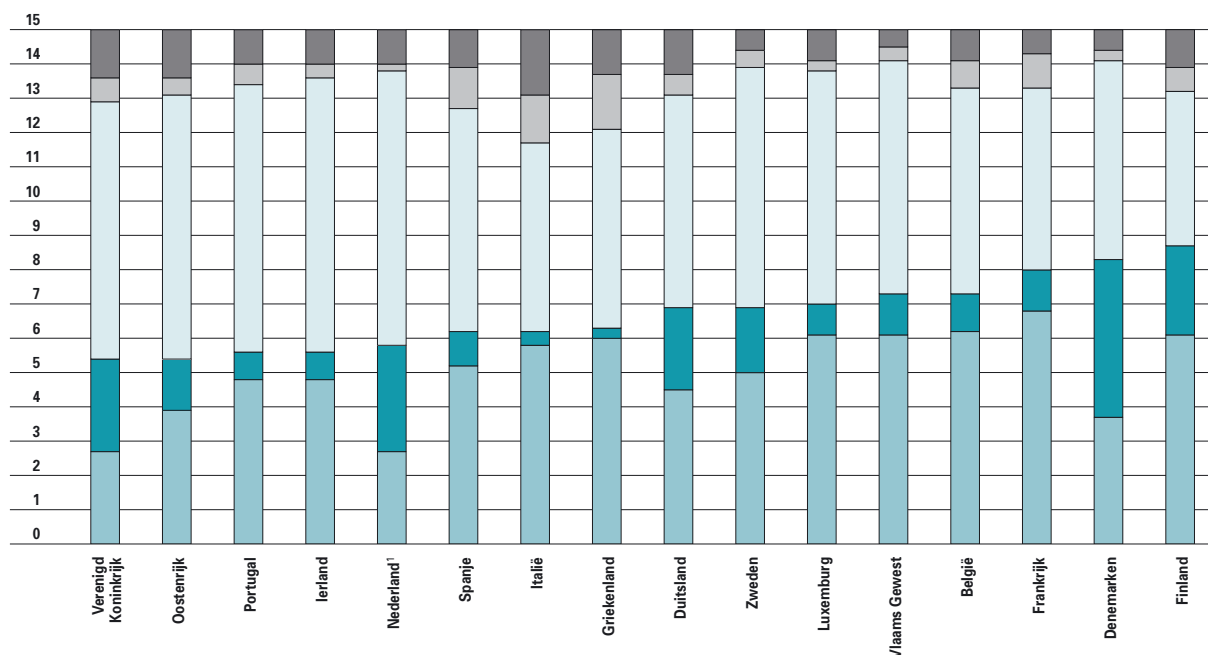
hebben, het in alle lidstaten van de Europese Unie extra moeilijk op de arbeidsmarkt. Deze vaststelling geldt ook voor België en het Vlaamse Gewest: respectievelijk 16,5% en 6,4% van de jongeren die er (nog) niet in geslaagd zijn een diploma hoger secundair onderwijs te verwerven is werkloos en volgt geen opleiding meer.

Zowel in België als in het Vlaamse Gewest mag een 15-jarige zich verwachten aan gemiddeld nog ruim 7 jaar **opleiding**. De studievoorzichten in andere landen variëren van 5,5 jaar in het Verenigd Koninkrijk tot bijna 9 jaar in Finland.

Opvallend is dat in sommige landen een flink stuk van de schoolperiode samengaat met werk onder één of andere vorm. Dit kan zowel een **work-study**-programma als het uitoefenen van een andere job betekenen. Dit doet zich in sterke mate voor in Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Duitsland en Finland. In andere landen is dit dan weer veel minder ingeburgerd.

Gedurende de jaren buiten het onderwijs zullen de jongeren in alle beschouwde landen overwegend tewerkgesteld zijn. De **werkloosheids- en inactiviteitsduur** blijven beperkt. Deze perioden zijn het langst in de Zuid-Europese landen: vooral Griekse en Italiaanse jongeren staat een iets langere periode van werkloosheid en inactiviteit te wachten. De gemiddelde 15-jarige inwoner van het Vlaamse Gewest zal gedurende een half jaar uit de

TOEKOMST ONDERWIJS- EN WERKSTATUS

9.40 Verwacht aantal jaar in onderwijs, tewerkstelling, werkloosheid en inactiviteit tussen de leeftijd van 15 tot 29 jaar, internationale vergelijking, in 2001. Bron: OND, OESO en NIS. 1. Gegevens voor het jaar 2000.

in onderwijs en werkloos
 in onderwijs en werkend
 niet in onderwijs en werkend
 niet in onderwijs en werkloos
 niet in onderwijs en inactief

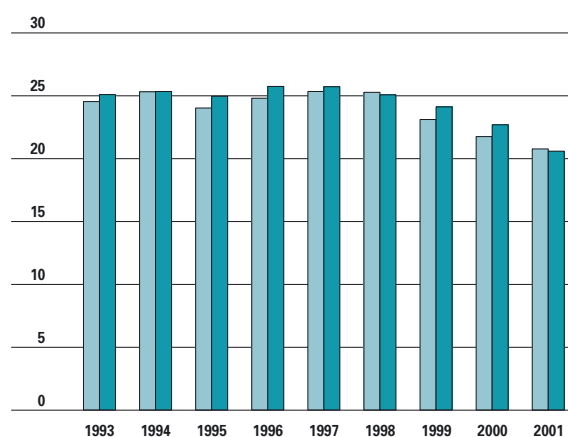
arbeidsmarkt verdwijnen en een half jaar werkloos zijn tussen de leeftijd van 15 en 29 jaar. Dit laat dus ruimte voor bijna 7 jaar tewerkstelling. Als we daarbij de periode waarin opleiding gecombineerd wordt met een job optellen, resulteert dit in een tewerkstellingsperiode van 8 jaar.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

In 1982 werd de eerste longitudinale schoolverlatersstudie gepubliceerd. Deze publicatie verschaft heel wat nuttige informatie over de aansluiting van de verschillende studierichtingen op de arbeidsmarkt. Een minpunt evenwel is dat de studie alleen betrekking had op de groep schoolverlaters die zich inschreven bij de VDAB. De **schoolverlaters** die zonder tussenkomst van de VDAB rechtstreeks naar de arbeidsmarkt doorstroomden, kwamen niet in beeld. Zodoende was het profiel - hoewel nuttig - toch vertekend. De recentste schoolverlatersstudie brengt daar echter verandering in. Dankzij een koppeling met de bestanden van het Departement Onderwijs worden voor het eerst resultaten aangeboden over de totaliteit van de schoolverlaters die

het schoolse leven vaarwel zeggen. De door de VDAB gebruikte definities wijken wel af van die van het Departement Onderwijs.

INSCHRIJVINGEN VDAB

9.41 Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, Vlaams Gewest, van 1993 tot 2001, x 1.000. Bron: VDAB.

mannen
 vrouwen

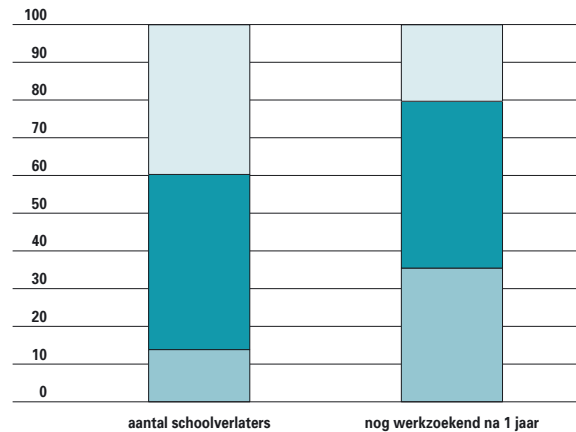
SCHOOLVERLATERS VDAB

	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Niet ingeschreven schoolverlater	44,0	44,5	43,5
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	45,2	44,1	46,4
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	5,5	5,7	5,3
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	5,2	5,7	4,7

9.42 Aantal schoolverlaters naar type schoolverlater en naar geslacht, Vlaams Gewest, 1 juli 2001 - 1 juli 2002, in %. Bron: VDAB.

Op het einde van het schooljaar 2000-2001 telden we 37.429 mannelijke en 36.431 vrouwelijke schoolverlaters. 56% daarvan schreef zich als werkzoekende in bij de VDAB. Voor het vierde jaar op rij daalt het aantal inschrijvingen bij de VDAB. Deze daling is deels een gevolg van demografische redenen, maar tegelijk volgen meer en meer studenten een aanvullend of specialisatiejaar waardoor ze hun intrede op de arbeidsmarkt uitstellen. Het aantal **ingeschreven schoolverlaters** dat 1 jaar na het verlaten van de school nog steeds werkzoekend is, begon in 1997 te dalen. Deze daling was bij de **vrouwen** gevoelig sterker dan bij de **mannen**. In 2001 trad er globaal een stagnatie op en in 2002 zorgde de verslechterde economische situatie voor een bruske ommekeer, met een stijging van 15,2%

SCHOOLVERLATERS NAAR SCHOLINGSGRAAD

9.43 Aantal schoolverlaters en restpercentage naar scholingsgraad, 1 juli 2001 - 1 juli 2002, in %. Bron: VDAB.

hooggeschoold
middengespoold
laaggeschoold

naar 19,2% (met 20,6% van de mannen en 17,8% van de vrouwen).

Als we de groep werkloze schoolverlaters bekijken vanuit de nieuwe benadering, vanuit de totale groep schoolverlaters, komen we natuurlijk tot veel lagere cijfers. Toch is van het totale aantal schoolverlaters één jaar later nog 10,7% werkloos, 11,4% van de mannen en 10,1% van de vrouwen.

SCHOOLVERLATERS NAAR STUDIENIVEAU - MANNEN

	AANTAL SCHOOLVERLATERS		INSCHRIJVINGEN VDAB			NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR			DYNAMIEK - AANTALLEN ZONDER BEWEGING		
	AANTAL	% IN TOTAAL	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU
Max. SO1	874	2,3	744	3,6	85,1	314	7,4	35,9	190	8,9	21,7
DBSO	1.582	4,2	1.189	5,7	75,2	395	9,3	25,0	138	6,4	8,7
ASO2	243	0,7	120	0,6	49,4	33	0,8	13,6	22	1,0	9,1
BSO2	2.566	6,9	1.649	7,9	64,3	690	16,2	26,9	257	12,0	10,0
TSO2	1.101	2,9	579	2,8	52,6	167	3,9	15,2	86	4,0	7,8
KSO2	78	0,2	46	0,2	59,0	16	0,4	20,5	9	0,4	11,5
ASO3	3.452	9,2	1.414	6,8	41,0	399	9,3	11,6	265	12,3	7,7
BSO3+4	6.865	18,3	4.309	20,8	62,8	681	16,0	9,9	300	14,0	4,4
TSO3	7.735	20,7	4.042	19,5	52,3	676	15,8	8,7	352	16,4	4,6
KSO3	348	0,9	154	0,7	44,3	59	1,4	17,0	39	1,8	11,2
HOBU1C	5.758	15,4	3.412	16,4	59,3	374	8,8	6,5	180	8,4	3,1
HOBU2C	2.322	6,2	1.236	6,0	53,2	147	3,4	6,3	89	4,1	3,8
UNIV	4.505	12,0	1.867	9,0	41,4	318	7,5	7,1	219	10,2	4,9
Totaal	37.429	100	20.761	100	55,5	4.269	100	11,4	2.146	100	5,7

9.44 Aantal schoolverlaters naar studieniveau en naar type schoolverlater, mannen, 1 juli 2001 - 1 juli 2002. Bron: VDAB.

De harde kern van de **jongerenwerkloosheid** wordt gevormd door de schoolverlaters die 1 jaar na het verlaten van de school nog werkloos zijn én onder-tussen nog geen enkele **werkervaring** opdeden. 5,2% van de schoolverlaters verkeert in dat geval. Ook hier spannen de mannen de kroon met 5,7% tegenover 4,7% voor de vrouwen.

Schoolverlaters volgens studieniveau en studiegebied

Het aandeel van de **laaggeschoolden** in het totaal van de schoolverlaters bedraagt 13,8%, maar het restpercentage na 1 jaar inschrijving loopt op tot 35,4%. Bij de **middengespoolden** ligt dit percentage iets boven hun aandeel in de totale populatie van schoolverlaters. Bij de **hooggeschoolden** is het slechts de helft van hun aandeel in het totaal van de schoolverlaters.

Hoe hoger de scholingsgraad, hoe kleiner de kans om werkloos te blijven.

Bij de indeling naar studieniveau scoren vooral schoolverlaters met maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs, het DBSO en de tweede graad van het BSO slecht. De tweede graad van het ASO scoort verrassend goed, al gaat het daar vaak over laagbetaalde, veelal deeltijdse jobs met weinig werkze-kerheid. De restpercentages van de tweede graad van het TSO en KSO liggen op een verwacht niveau.

Vanaf de derde graad secundair onderwijs presteren alle niveaus met uitzondering van het KSO beter dan of rond het gemiddelde.

Binnen het hoger onderwijs is en blijft het hoger onderwijs buiten de universiteit van één cyclus de onbetwiste koploper. Ook het hogescholeonder-wijs van twee cycli en het universitair onderwijs halen mooie resultaten.

Opgemerkt dient evenwel dat de kans op het vinden van een job natuurlijk niet enkel afhangt van de hoogte van het behaalde diploma. Alle studieniveaus hebben zowel zeer goede als matig preste-rende richtingen.

Het valt op dat het aandeel **vrouwen** in het aantal schoolverlaters toeneemt met het studieniveau. Dit heeft te maken met het feit dat meisjes op jongere leeftijd meer maturiteit hebben dan jongens en ook reeds meer aan hun toekomst denken. Jongens hechten daarentegen meer belang aan hun imago en rebelleren meer tegen de gevestigde orde waar ook de school toe behoort. Een van de gevolgen is een veel grotere schoolvertraging in het secundair onderwijs bij jongens dan bij meisjes. Dit leidt tot het veelvuldig veranderen van studieniveaus en -richtingen (waterval), met een grotere schoolmoe-heid tot gevolg.

Zo zijn twee op drie schoolverlaters zonder enig diploma of getuigschrift **mannen**. Bij de schoolverlaters met een diploma secundair onderwijs is er op het technisch onderwijs na, meer een evenwicht.

SCHOOLVERLATERS NAAR STUDIENIVEAU - VROUWEN

	AANTAL SCHOOLVERLATERS		INSCHRIJVINGEN VDAB			NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR			DYNAMIEK - AANTALLEN ZONDER BEWEGING		
	AANTAL	% IN TOTAAL	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU
Max. SO1	506	1,4	395	1,9	78,1	186	5,1	36,8	123	7,1	24,3
DBSO	839	2,3	664	3,2	79,1	298	8,1	35,5	106	6,2	12,6
ASO2	183	0,5	77	0,4	42,1	26	0,7	14,2	15	0,9	8,2
BSO2	1.679	4,6	1.123	5,5	66,9	587	16,0	35,0	266	15,4	15,8
TSO2	517	1,4	298	1,4	57,6	94	2,6	18,2	40	2,3	7,7
KSO2	55	0,2	24	0,1	43,6	8	0,2	14,5	4	0,2	7,3
ASO3	3.200	8,8	1.095	5,3	34,2	293	8,0	9,2	174	10,1	5,4
BSO3+4	6.706	18,4	4.146	20,1	61,8	810	22,1	12,1	347	20,1	5,2
TSO3	5.628	15,4	2.893	14,1	51,4	536	14,6	9,5	276	16,0	4,9
KSO3	384	1,1	153	0,7	39,8	59	1,6	15,4	30	1,7	7,8
HOBUI1C	9.653	26,5	6.202	30,1	64,3	361	9,8	3,7	122	7,1	1,3
HOBUI2C	1.628	4,5	963	4,7	59,2	129	3,5	7,9	66	3,8	4,1
UNIV	5.453	15,0	2.545	12,4	46,7	282	7,7	5,2	154	8,9	2,8
Totaal	36.431	100	20.578	100	56,5	3.669	100	10,1	1.723	100	4,7

9.45 Aantal schoolverlaters naar studieniveau en naar type schoolverlater, vrouwen, 1 juli 2001 - 1 juli 2002. Bron: VDAB.

SCHOOLVERLATERS NAAR STUDIENIVEAU - TOTAAL

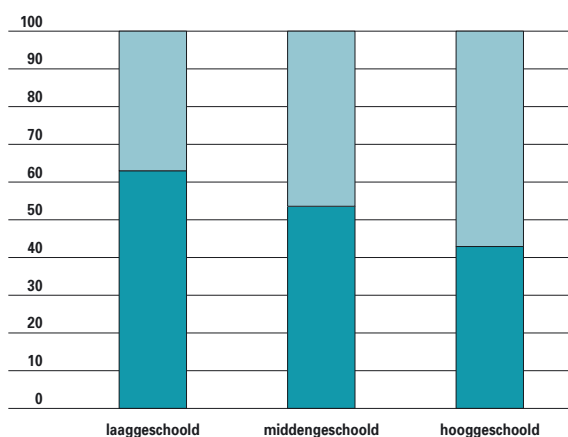
	AANTAL SCHOOLVERLATERS		INSCHRIJVINGEN VDAB			NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR			DYNAMIEK - AANTALLEN ZONDER BEWEGING		
	AANTAL	% IN TOTAAL	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU	AANTAL	% IN TOTAAL	% NIVEAU
Max. SO1	1.380	1,9	1.139	2,8	82,5	500	6,3	36,2	313	8,1	22,7
DBSO	2.421	3,3	1.853	4,5	76,5	693	8,7	28,6	244	6,3	10,1
ASO2	426	0,6	197	0,5	46,2	59	0,7	13,9	37	1,0	8,7
BSO2	4.245	5,7	2.772	6,7	65,3	1.277	16,1	30,1	523	13,5	12,3
TSO2	1.618	2,2	877	2,1	54,2	261	3,3	16,1	126	3,3	7,8
KSO2	133	0,2	70	0,2	52,6	24	0,3	18,1	12	0,3	9,0
ASO3	6.652	9,0	2.509	6,1	37,7	692	8,7	10,4	439	11,4	6,6
BSO3+4	13.571	18,4	8.455	20,5	62,3	1.491	18,8	11,0	647	16,7	4,8
TSO3	13.363	18,1	6.935	16,8	51,9	1.212	15,3	9,1	628	16,2	4,7
KSO3	732	1,0	307	0,7	41,9	118	1,5	16,1	69	1,8	9,4
HOBU1C	15.411	20,9	9.614	23,3	62,4	735	9,3	4,8	302	7,8	2,0
HOBU2C	3.950	5,3	2.199	5,3	55,7	276	3,5	7,0	155	4,0	3,9
UNIV	9.958	13,5	4.412	10,7	44,3	600	7,6	6,0	373	9,6	3,7
Totaal	73.860	100	41.339	100	56,0	7.938	100	10,7	3.868	100	5,2

9.46 Aantal schoolverlaters naar studieniveau en naar type schoolverlater, totaal, 1 juli 2001 - 1 juli 2002. Bron: VDAB.

Het hogescholenonderwijs van één cyclus wordt gedomineerd door vrouwen en ook in het universitair onderwijs zijn ze oververtegenwoordigd. In het hogescholenonderwijs van twee cycli met vooral technische opleidingen vinden we dan weer meer mannen.

Ook hier geldt de opmerking dat grote verschillen bestaan tussen de studiegebieden en studierichtingen.

SCHOOLVERLATERS NAAR SCHOLINGSGRAAD

9.47 Aantal mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters naar scholingsgraad, 1 juli 2001 - 1 juli 2002, in %. Bron: VDAB.

9.7 Individuele oriëntatie

Onderwijs is gericht op een totale persoonlijke ontwikkeling, een harmonische vorming vanuit het perspectief van een democratische en sociaal-

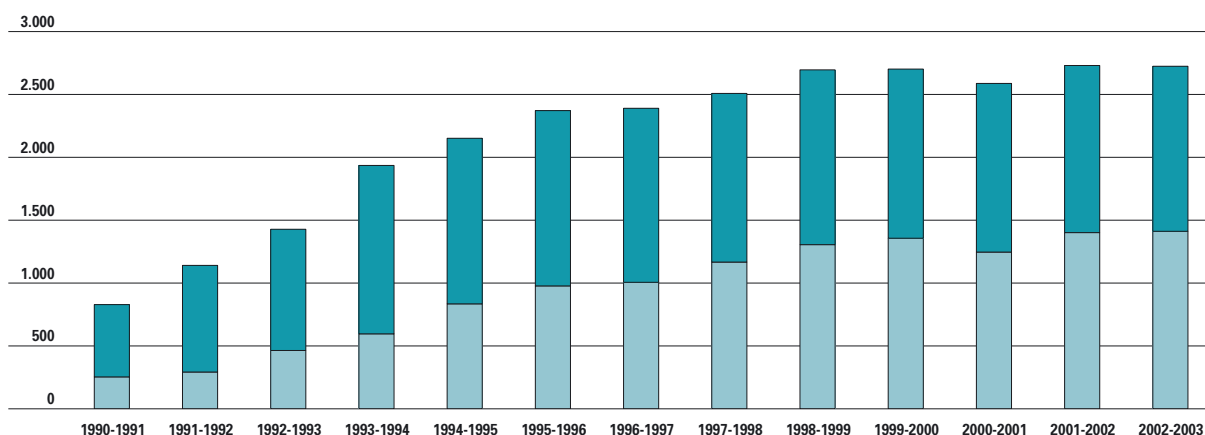
rechtvaardige samenleving. Een aantal aspecten van deze doelstelling komen aan bod in de volgende indicatoren.

PARTICIPATIE EN BETROKKENHEID

	HET PERCENTAGE LEERLINGEN DAT AANGEeft DE LAATSTE TWEE SCHOOLWEEKEN MINSTENS DRIE KEER			PERCENTAGE LEERLINGEN DAT WEINIG AAN HET SCHOOLGEBEUREN PARTICIPEERT	HET PERCENTAGE LEERLINGEN DAT HELEMAAL AKKOORD OF AKKOORD GAAT MET DE STELLING "MIJN SCHOOL IS EEN PLAATS WAAR..."						PERCENTAGE LEERLINGEN DAT ZICH NIET BETROKKEN VOELT BIJ HET SCHOOLGEBEUREN
	AFWEZIG TE ZIJN GEWEEST	TE HEBBEN GESPIJBELD	TE LAAT OP SCHOOL TE ZIJN AANKOMEN		IK ME ALS EEN BUITENSTAANDER VOEL"	IK GEMAKKELIJK VRIENDEN MAAK"	IK ME THUIS VOEL"	IK ME NIET OP MIJN GEMAK VOEL"	ANDERE LEERLINGEN ME GRAAG HEBBEN"	IK ME ALLEEN VOEL"	
Australië	8	4	9	18	9	89	85	11	92	8	20
Canada	10	6	14	26	9	89	81	12	93	9	20
Denemarken	-	-	-	-	6	85	84	10	75	10	21
Duitsland	5	3	7	13	6	81	82	15	67	8	22
Finland	10	5	14	23	6	84	86	11	84	8	21
Frankrijk	8	2	7	15	8	87	44	16	86	7	30
Franse Gemeenschap	11	4	10	20	13	85	46	17	83	9	31
Griekenland	7	11	16	28	10	88	83	13	85	10	22
Ierland	9	3	9	17	7	89	83	9	93	8	19
Italië	14	2	9	22	7	90	73	9	88	16	23
Japan	2	1	3	4	6	70	76	22	62	9	38
Korea	6	1	1	8	15	83	68	15	42	10	41
Luxemburg	6	3	11	13	9	84	72	19	68	11	28
Nederland	9	3	12	20	5	89	76	10	91	4	20
Nieuw-Zeeland	11	8	13	26	9	90	83	12	91	9	20
Noorwegen	9	6	11	18	6	85	79	10	86	8	20
Oostenrijk	5	4	7	15	7	86	85	18	72	10	20
Polen	13	7	13	29	10	78	63	14	53	12	40
Portugal	3	7	11	19	8	91	83	19	90	8	20
Spanje	8	14	13	34	5	90	52	12	89	7	24
Tsjechische Republiek	14	2	6	21	11	86	73	9	84	9	30
Verenigde Staten	8	5	10	20	11	81	78	14	83	12	24
Verenigd Koninkrijk	7	2	11	15	7	91	83	9	93	6	17
Vlaanderen	5	1	6	9	8	88	58	20	89	6	31
Zweden	8	6	17	24	6	87	78	7	88	9	17
Zwitserland	7	3	7	15	7	85	76	14	74	8	20

9.48 Mate waarin 15-jarigen participeren aan het schoolgebeuren en er zich betrokken bij voelen, internationale vergelijking, 2000. Bron: OESO PISA, Ugent.

ERASMUSPROGRAMMA STUDENTEN

9.49 Evolutie van het aantal Erasmus-studenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van academiejaar 1990-1991 tot 2002-2003. Bron: OND, Vlaams Socrates-agentschap.

hogescholen
universiteiten

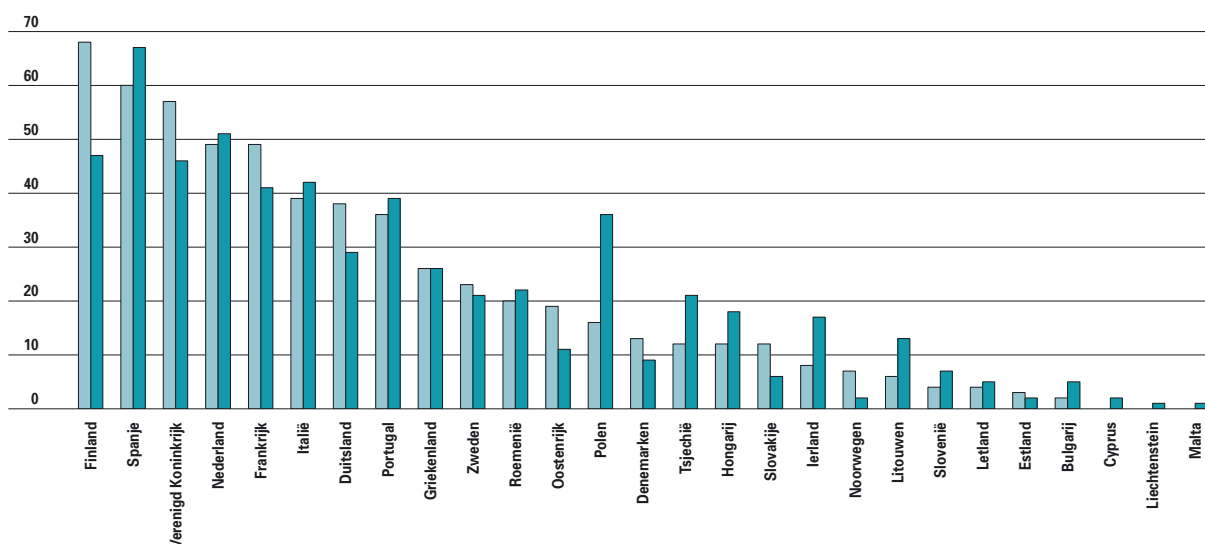
Betrokkenheid en participatie van leerlingen

De resultaten van het PISA-onderzoek leveren naast internationaal vergelijkbare gegevens over de leesvaardigheid en wiskundige en wetenschappelijke geletterdheid van 15-jarigen, ook gegevens over de **betrokkenheid** van de jongeren ten opzichte van hun school.

In de meeste landen die aan het onderzoek deelna-

men, ligt het percentage leerlingen dat een laag gevoel van betrokkenheid rapporteert tussen de twintig en de vijfentwintig procent. In Vlaanderen lijken de leerlingen zich iets minder goed te voelen op school dan gemiddeld overheen de OESO-landen. Bijna een derde van de Vlaamse 15-jarige leerlingen valt in de categorie van 'leerlingen die een laag gevoel van betrokkenheid ervaren'. Enkel in Japan, Polen en Korea is de betrokkenheid nog lager.

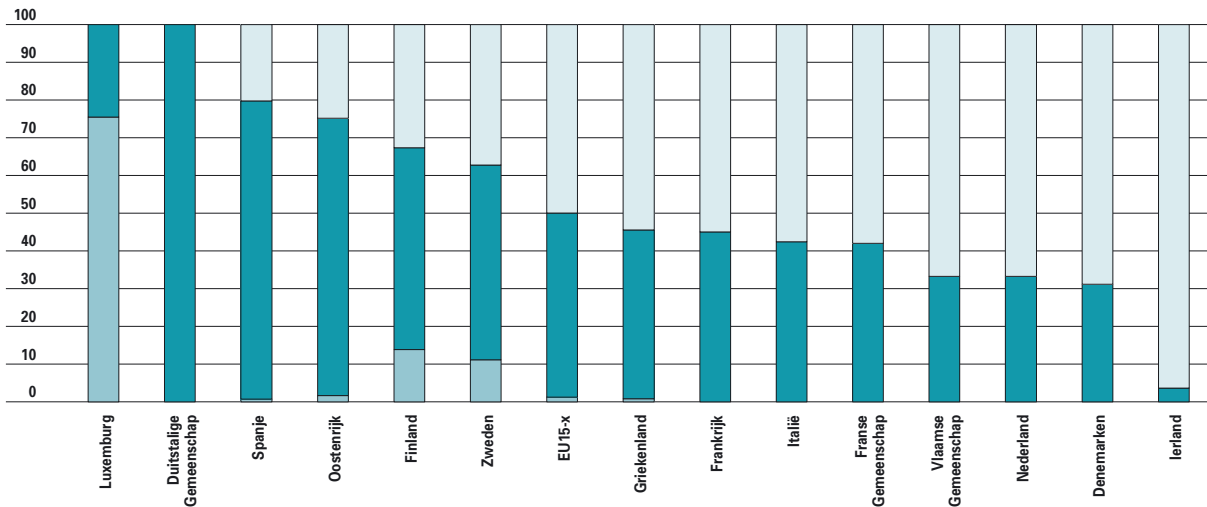
ERASMUSPROGRAMMA DOCENTEN

9.50 Evolutie van het aantal 'buitengaande' Vlaamse docenten in het Erasmusprogramma, naar bestemming, van 2000-2001 tot 2001-2002. Bron: OND, Vlaams Socrates-agentschap.

2000-2001
2001-2002

VREEMDE TALEN LAGER ONDERWIJS

9.51 Percentage leerlingen in het lager onderwijs dat vreemde talen leert, naar aantal vreemde talen, internationale vergelijking, in 1999-2000.

Opmerking: de landen werden gerangschikt in dalende volgorde, met de som van het percentage leerlingen met twee vreemde talen of meer plus het percentage leerlingen met één vreemde taal.

In de Vlaamse cijfers werden alle leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar opgenomen, alsook alle leerlingen van het derde en vierde leerjaar van de taalgrensgemeenten en Brussel-Hoofdstad en de leerlingen van het eerste en tweede leerjaar in Brussel-Hoofdstad. Bron: OND, Eurostat, Eurydice.

2 vreemde talen of meer
1 vreemde taal
geen vreemde talen

In alle landen is een aanzienlijk aantal leerlingen regelmatig afwezig, spijbelt of komt te laat. In de meeste landen bedraagt dit percentage minstens 15% en in zes landen overschrijdt het zelfs de 25%. Opvallend is het heel kleine aantal Vlaamse leerlingen (1%) dat aangeeft drie keer of meer te hebben **gespijbel**d in de laatste twee weken voor het onderzoek. Ook de percentages leerlingen die regelmatig **afwezig zijn of regelmatig te laat** op school aankomen liggen met respectievelijke 5 en 6% onder het gemiddelde van de andere landen. In **participatie** aan het onderwijsgebeuren scoren de Vlaamse 15-jarigen ontzettend goed. Slechts 9% van hen bevindt zich in de groep van leerlingen die zogenaamd weinig participeert.

Als zowel het betrokkenheidsgevoel als het participatiegedrag van de leerlingen in rekening worden gebracht, vormt Vlaanderen samen met Japan en Korea een subgroepje van landen waar slechts een kleine minderheid van de leerlingen spijbelgedrag vertoont, maar waar wel een aanzienlijk deel van de leerlingengroep een laag betrokkenheidsgevoel rapporteert.

Internationalisering van het onderwijs

Internationalisering maakt een steeds belangrijker onderdeel van het onderwijs uit. Jaarlijks nemen

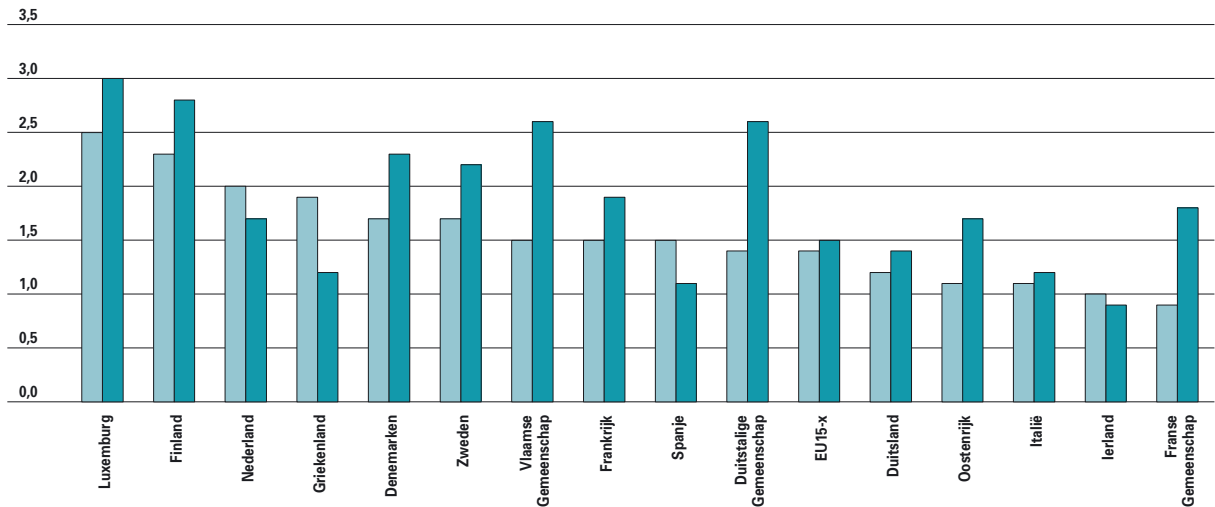
duizenden **studenten** deel aan de Europese programma's Socrates en Leonardo da Vinci. Ook **leerkrachten, docenten en begeleiders** uit het kleuter-, lager, secundair en volwassenenonderwijs doen steeds vaker aan projectwerking of kennisuitwisseling in het buitenland. Uitwisseling beperkt zich dus niet meer tot het hoger onderwijs. De grootste groep deelnemers (zowel bij de studenten als de leerkrachten/docenten) kiest Spanje als bestemming, maar de werktaal blijft overwegend het Engels. **Vrouwen** zijn over het algemeen beter vertegenwoordigd in de mobiliteitsprogramma's dan **mannen**.

Vreemde talen leren

De Europese Raad Onderwijs besliste in maart 2001 dat 'de wereld in de onderwijs- en opleidingsstelsels binnenhalen' een van de drie strategische doelstellingen voor onderwijs en opleiding vormt. De tijdspanne om dit te verwezenlijken loopt tot 2010. Hiermee verbonden is de doelstelling 'het leren van vreemde talen verbeteren'.

Een Vlaamse leerling in het **lager onderwijs** leert minder **vreemde talen** dan het Europees gemiddelde van de 15 lidstaten. Een leerling uit de eerste graad van het **secundair onderwijs** leert ongeveer evenveel vreemde talen als een leerling in een gemiddeld EU-land in dat onderwijsniveau.

VREEMDE TALEN ALGEMEEN SECUNDAIR ONDERWIJS

9.52 Percentage leerlingen in het algemeen vormend lager en hoger secundair onderwijs dat vreemde talen leert, naar aantal vreemde talen, internationale vergelijking, in 1999-2000. Opmerking: de landen werden gerangschikt in dalende rangorde van het gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het algemeen vormend lager secundair onderwijs. Eurostat beperkte zich tot het algemeen vormend onderwijs. Bron: OND, Eurostat, Eurydice.

algemeen vormend lager secundair onderwijs
algemeen vormend hoger secundair onderwijs

Leerlingen uit onze tweede en derde graad secundair onderwijs behoren tot de koplopers van Europa wat het leren van vreemde talen betreft. Wanneer we concreet werk willen maken van het aanleren van talen *'from a very early age'*, dan verdient het aanbeveling om het vreemdetalenonderwijs te herdenken in het basisonderwijs. Een op de drie leerlingen in het Vlaams lager onderwijs leert één vreemde taal. Dat is het Frans. Het Europees gemiddelde hiervoor bedraagt bijna 50%. De meeste Europese lagerschoolkinderen hebben Engels als tweede taal.

In de EU leert slechts 1,3% van de lagerschoolleerlingen een tweede vreemde taal. Voor Vlaanderen komen we uit op 0%. In Barcelona spraken de regeringsleiders af dat leerlingen 'vanaf zeer jonge leeftijd' minstens twee vreemde talen zouden leren. De cijfers tonen alvast aan dat Europa nog ver van haar doel voor 2010 verwijderd is. Dat blijkt trouwens ook uit de cijfers voor het algemeen vormend secundair onderwijs. Een gemiddelde EU-leerling leert in dit soort onderwijs slechts 1,5 vreemde talen.

9.8 Levenslang leren

Van het begin van de jaren negentig is levenslang leren nadrukkelijk aanwezig in nationale en internationale beleidsagenda's. Onderwijs en opleiding tijdens het gehele leven verhogen de concurrentiekracht en de persoonlijke inzetbaarheid en gaan sociale uitsluiting tegen. Op de Top van Lissabon van maart 2000 selecteerde de Europese Raad levenslang leren als een structurele indicator. Ook in Vlaanderen is men zich terdege bewust dat niet alleen een levenslang, maar ook een levensbreed leren dient uitgebouwd te worden. Zowel in het regeerakkoord van juli 1999 als in afzonderlijke beleidsnota's van de ministers van Onderwijs en Vorming, Werkgelegenheid en Economie komt het levenslang leren naar voor als een belangrijke sleutel tot een kennis- en informatiemaatschappij. Ook het toekomstproject van de Vlaamse regering, Kleurrijk Vlaanderen, onderlijnt meermaals het belang van levenslang en levensbreed meermaals.

Deelname aan het volwassenenonderwijs

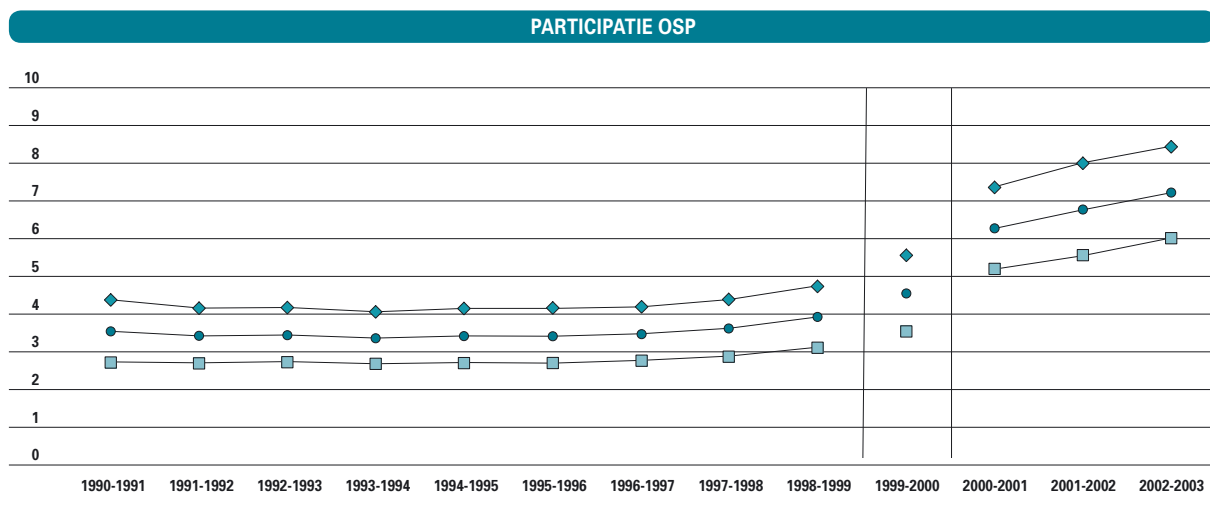
In het schooljaar 2002-2003 waren er 293.202 inschrijvingen in het **onderwijs voor sociale promo-**

tie (OSP), wat overeenkomt met 7,2% van de 15- tot 64-jarige bevolking in Vlaanderen. Ten opzichte van 2001-2002 betekent dat een groei met 6%.

Zo'n 91% inschrijvingen van 2002-2003 waren inschrijvingen in het secundair onderwijs voor sociale promotie. **Mannen** zijn goed voor 42% van alle inschrijvingen.

Vergelijkingen over de jaren heen zijn moeilijk, aangezien de tellingsmethode werd aangepast. In het **Begeleid Individueel Studeren** (B.I.S.) was de deelname tot 1996 vrij stabiel om in 1997 te stijgen tot 0,7% van de 15- tot 64-jarige bevolking. In 1998 volgde een lichte daling naar 0,6% om in 1999 opnieuw te stijgen naar 1,2%. 1999 was het jaar waarin het afstandsonderwijs hervormd werd tot het Begeleid Individueel Studeren. Daarmee ging heel wat publiciteit gepaard. Er kwam ook een herziening van het aanbod. Na 1999 liepen de B.I.S.-cijfers terug. In 2001 zakte dat percentage zelfs tot 0,6%. In 2002 was er weer een toename. Volledigheidshalve dient hierbij vermeld te worden dat vanaf 1 mei 2000 inschrijvingsgeld gevraagd werd. Meer **vrouwen** dan mannen vragen een B.I.S.-pakket aan.

De participatie aan de **basiseducatie** stijgt gestaag sinds 1991-1992. In dat werkjaar nam 0,2% van de

9.53 Evolutie van de participatie aan het OSP door 15- tot 64-jarigen, van 1990-1991 tot 2002-2003, in %.

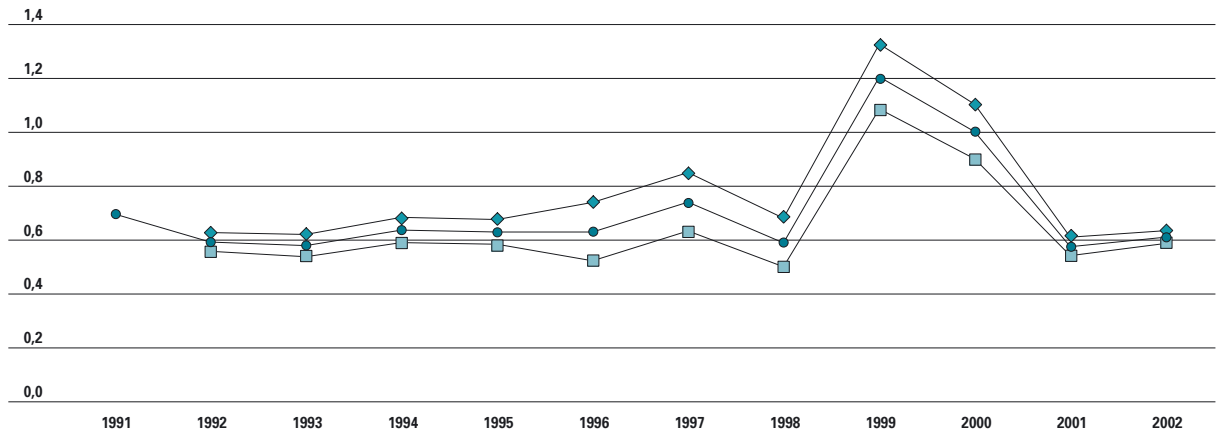
Opmerking: de referentieperiodes in deze grafiek verschillen waardoor de vergelijking over de jaren heen niet zonder meer mag gemaakt worden. Tot voor 1999-2000 werd gewerkt met schooljaren. In 1999-2000 werd gewerkt met de referentieperiode 1/9/1999-31/1/2000.

Voor 2000-2001 is de referentieperiode 1/2/2000-31/1/2001.

De percentages voor 2002-2003 werden berekend ten aanzien van de bevolkingscijfers van 1 januari 2002. Bron: OND, NIS.

vrouwen —◆—
mannen —■—
totaal —●—

PARTICIPATIE B.I.S.

9.54 Evolutie van de participatie aan het B.I.S. bij 15- tot 64-jarigen, van 1991 tot 2002, in %.
Bron: OND, NIS.

vrouwen —◆—
mannen —■—
totaal —●—

15- tot 64-jarigen deel aan de basiseducatie. In het werkjaar 2002-2003 was dat reeds 0,6%, weliswaar een lichte daling in vergelijking met het jaar voordien. Ook in de basiseducatie vormen **vrouwen** de meerderheid van de cursisten (58%).

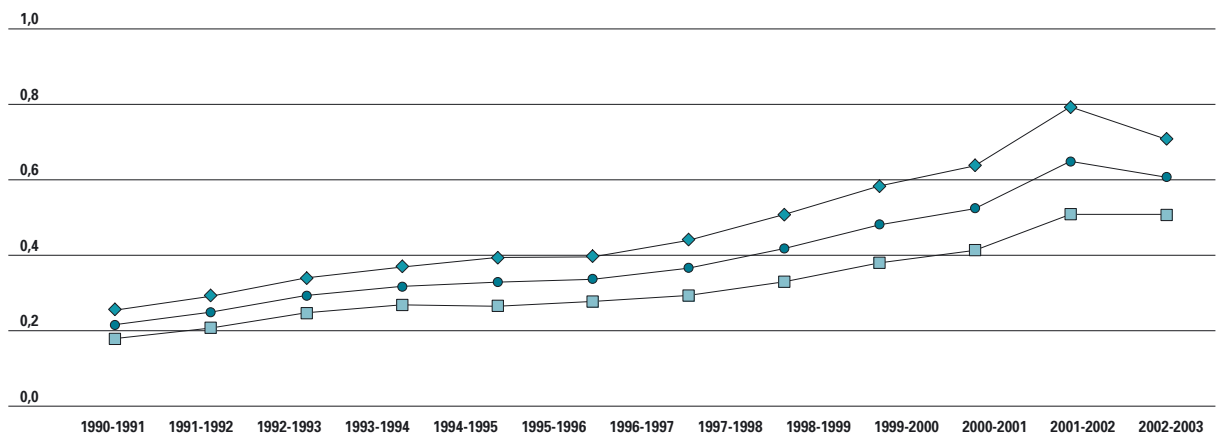
Voor het **deeltijds kunstonderwijs** kunnen we veel minder ver in de tijd teruggaan om de evolutie na te gaan. In 2002-2003 was 1,20% van de 15- tot 64-jarigen in het DKO ingeschreven. Dat betekent een kleine stijging van 5% ten opzichte van 2001-2002. Twee derden van de cursisten in die leeftijdsgroep zijn **vrouwen**. Toch volgen meer **jonge kinderen** een opleiding in

het DKO dan **volwassenen**. In het schooljaar 2002-2003 liepen 99.669 6- tot 14-jarigen er school. Dat is twee derden van alle ingeschrevenen in het DKO. Ook hier spannen de meisjes de kroon met 67% van de jonge generatie DKO-ers.

Landbouwworming

De afdeling land- en tuinbouwworming subsidieert vormingsactiviteiten die ingericht worden door erkende vormingscentra. Het vormingsaanbod bestaat naast voordrachten en korte vormingsacti-

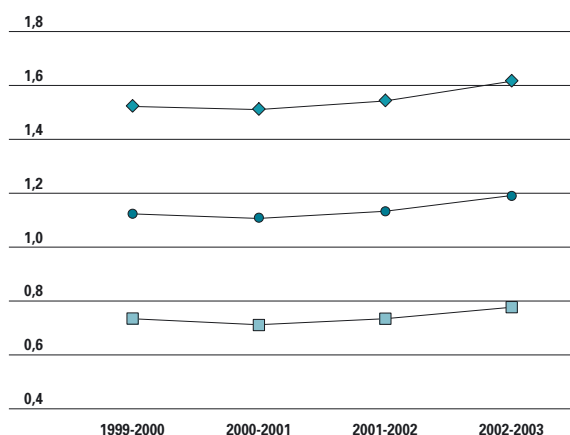
PARTICIPATIE BASESEDUCATIE

9.55 Evolutie van de participatie aan basiseducatie bij 15- tot 64-jarigen, van 1990-1991 tot 2002-2003, in %.
Opmerking: de percentages voor 2002-2003 werden berekend ten aanzien van de bevolkingscijfers van 1 januari 2002.
Bron: OND, NIS.

vrouwen —◆—
mannen —■—
totaal —●—

PARTICIPATIE DKO

9.56 Evolutie van de participatie aan het DKO bij 15- tot 64-jarigen, van 1999-2000 tot 2002-2003, in %.
Opmerking: de percentages voor 2002-2003 werden berekend ten aanzien van de bevolkingscijfers van 1 januari 2002. Bron: OND, NIS.

vrouwen —◆—
mannen —■—
totaal —●—

viteiten (studievergaderingen, panelgesprekken en geleide bezoeken) ook uit cursussen voor de land- en tuinbouwers. Het gaat hier om **B-cursussen**, voor personen die zich als landbouwer wensen te vestigen of een bedrijf willen overnemen, en de **vormingscursussen** of C-cursussen. De thema's van de cursussen zijn afhankelijk van de vormingsbehoeften van de potentiële deelnemers en geven zo een goed beeld van de professionele bekommernissen van de

landbouwers. Het aantal gevolgde cursussen daalt van 17.856 in 2000 naar 17.566 in 2001. Op basis van voorlopige cijfers blijkt in 2002 een verdere daling. De **informatieopleidingen** blijven veruit het grootste aantal uren voor zich nemen. De voorlopige cijfers van 2002 voorspellen voor de eerste maal sedert 1996 een daling. Na de informatieopleidingen vormen de cursussen bedrijfsleiding de grootste groep. Hierna volgen de praktische thema's, de imkercursussen, de cursussen over tuinaanleg en kunstmatige inseminatie.

De rundveesector is de meest actieve. Milieuthema's maken zelden het voorwerp uit van een gehele cursus, maar komen ook in andere cursussen, zoals de starteropleidingen, ruim aan bod.

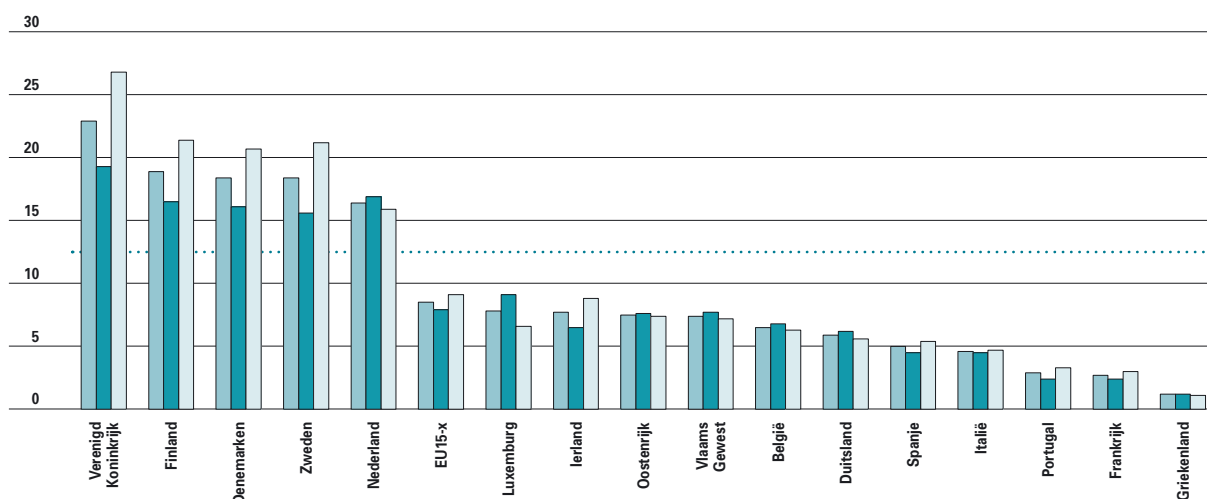
Opleidingen van VDAB en VIZO

De opleidingen georganiseerd door VDAB en VIZO worden besproken in het hoofdstuk Werkgelegenheid.

Europese benchmark levenslang leren

Minstens 12,5% van de leeftijdsgroep 25 tot 64 jaar binnen de EU moet tegen 2010 deelnemen aan **onderwijs** of **vorming** gedurende de vier weken voorafgaand aan de afname van de *Labour Force Survey* (de Arbeidskrachtenenquête in België). De landen

DEELNAME OPLEIDING OF VORMING

9.57 Aandeel van de 25- tot 64-jarigen dat aan een of andere vorm van opleiding of vorming deelnam gedurende de 4 weken voorafgaand aan de survey, naar geslacht, internationale vergelijking, tweede kwartaal 2002, in %.
Opmerking: berekening van Eurostat van 28 oktober 2003 (voorlopige berekening). Ook de Vlaamse data in deze publicatie hebben alleen betrekking op het tweede kwartaal. Bron: NIS, Eurostat.

totaal —■—
mannen —■—
vrouwen —■—
Europese benchmark 2010: 12,5% ·····

REDENEN OM GEEN OPLEIDING TE VOLGEN

(N= 310)	AANTAL JA-ANTWOORDEN	%
Niet te combineren met werk	93	29,9
Niet te combineren met gezin	41	13,2
Opleiding of vorming wordt op een slecht tijdstip gegeven	26	8,5
Niet te combineren met vrije tijdsbesteding	22	7,1
Geen of onvoldoende aanbod	20	6,5
Gebrek aan ondersteuning door de werkgever	19	6,1
Geen mogelijkheden in de directe omgeving	16	5,0
Gezondheidsredenen	14	4,6
Te duur	14	4,5
Andere	12	3,9
Geen informatie over de mogelijkheden	11	3,4
Geen tijd (geen verdere specificatie)	6	2,0
Nieuwe administratieve toestand (ontslagen, werk gevonden, nieuw werk...)	6	1,8
Te moeilijk, te zwaar, geen gepaste vooropleiding	4	1,3
Geen nut	3	1,0
Leeftijd (te jong, te oud)	2	0,6
Weet niet wat bij mij past	1	0,4
Totaal	310	100,0

9.58 Redenen om geen opleiding te volgen, Vlaamse Gemeenschap, in 2003, in %.
Bron: APS-survey 2003.

afzonderlijk dienen die doelstelling niet te bereiken. Het Europees gemiddelde van de 15 lidstaten lag in 2002 op 8,5%. De nieuwe lidstaten halen niet meer dan 5,0% en trekken dan ook het globale percentage naar omlaag. De Europese landen zullen dus een grote inspanning moeten leveren om het gemiddelde percentage op 12,5% tegen 2010 te krikken. Het Verenigd Koninkrijk is koploper inzake

deelname aan levenslang leren: bijna een kwart van de volwassenen heeft gedurende de maand voorafgaand aan de afname van de survey een opleiding gevolgd. Bijna een vijfde van de volwassenen deed dat ook in Finland, Denemarken en Zweden. Ook Nederland scoort boven het gemiddelde van de EU15: 16,4% van de Nederlandse volwassenen volgt er een opleiding. Het gaat steeds om onderwijs en

HOUDING T.O.V. OPLEIDING NAAR LEEFTIJD

HOUDING NAAR LEEFTIJDKLASSE, IN %		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	TOTAAL IN %
Zonder permanente opleiding en vorming is men gedoemd op termijn niet meer mee te kunnen in onze snel veranderende maatschappij (N = 1.420)	(volledig) oneens	23,5	18,3	13,5	16,2	11,3	11,2	8,3	14,9
	eens noch oneens	17,6	13,3	12,1	8,1	5,9	10,7	13,9	11,3
	(volledig) eens	58,8	68,5	74,4	75,7	82,8	78,1	77,8	73,9
De overheid moet ervoor zorgen dat iedereen voldoende basisvaardigheden kan verwerven (N = 1.420)	(volledig) oneens	7,7	3,8	6,9	5,6	6,0	5,6	6,4	5,9
	eens noch oneens	4,5	8,4	7,6	5,6	4,0	7,2	8,3	6,5
	(volledig) eens	87,7	87,8	85,5	88,8	89,9	87,2	85,3	87,5
Iedereen zou de kans moeten krijgen om zijn/haar loopbaan gedurende een bepaalde periode met behoud van loon en sociale rechten te onderbreken om opleiding en vorming te kunnen volgen (N = 1.379)	(volledig) oneens	4,7	8,7	10,0	14,6	9,4	12,2	7,1	10,0
	eens noch oneens	12,7	8,7	10,0	6,1	6,3	6,7	16,3	8,9
	(volledig) eens	82,7	82,6	79,9	79,3	84,3	81,1	76,5	81,1

9.59 Houding ten opzichte van bijkomende opleidingen en vorming, naar leeftijdsklasse, Vlaamse Gemeenschap, in 2003, in %.
Bron: APS-survey 2003.

vorming in zeer brede zin. Het kan een opleiding in het hoger onderwijs zijn, in het volwassenenonderwijs, op de werkvloer, enzovoort.

België haalt slechts 6,5%. In het Vlaams Gewest gaat het om 7,4%. Daarmee bevinden we ons in de Europese middenmoot maar onder het Europese gemiddelde. De Zuid-Europese landen én Frankrijk zitten in de staart van het EU15-peloton.

In de meeste EU-landen volgen **vrouwen** vaker een opleiding dan **mannen**. In het Vlaamse Gewest (7,2% vrouwen tegenover 7,4% mannen), Nederland, België, Luxemburg en Duitsland vormen mannen de meerderheid. In Oostenrijk en Griekenland liggen de percentages ongeveer op hetzelfde niveau.

Houding tegenover bijkomende opleiding en vorming

Volgens het actieplan van de Vlaamse regering 'Een leven lang leren in goede banen' (7 juli 2000) moet in bestaande onderzoeksprogramma's meer aandacht gaan naar 'een leven lang leren'.

Daarom heeft de administratie Planning en Statistiek in de APS-survey van 2001 een ad hoc module rond **bijkomende opleidingen, vormingen en trainingen** opgenomen. In 2003 werd deze module herhaald.

De houding van Vlamingen ten opzichte van levenslang leren blijkt nauwelijks geëvolueerd tussen 2001 en 2003. Als we geslacht, opleiding, leeftijd en werksituatie apart bekijken, zijn er al evenmin veranderingen te bespeuren. Daarom presenteren we hier alleen de resultaten van 2003. Net als in 2001 zitten **mannen en vrouwen** op dezelfde golflengte. Het

al dan niet hebben van **betaald werk** leidt evenmin tot een significant verschillende houding. We onderscheiden deze dimensies dan ook niet verder in onze bespreking. Naar **leeftijd** en **opleidingsniveau** treden er daarentegen wel significante verschillen op.

Ongeveer driekwart van de bevolking is ten volle overtuigd van het belang van levenslang leren. Bij de 18- tot 24-jarigen, die nog studeren of maar net de schoolbanken verlaten hebben, is dit beduidend lager. Ook mensen met als hoogste diploma lager secundair onderwijs blijken minder overtuigd van de stelling dat men zonder permanente opleiding en vorming niet meer mee kan. 87,5% van de Vlamingen vindt dat de overheid ervoor moet zorgen dat iedereen voldoende basisvaardigheden kan verwerven. Hier vinden we geen significante verschillen naar leeftijd of opleidingsniveau.

Vier vijfden staat achter een vorm van loopbaanonderbreking met behoud van loon en sociale rechten om een opleiding of vorming te volgen. De 45- tot 54-jarigen zijn het hier het meest mee oneens, de 18- tot 24-jarigen het minst. Hooggeschoolden hebben hier vaker dan laaggeschoolden geen uitgesproken mening over.

Wat de bereidheid betreft om buiten de werkuren een jobgerichte opleiding te volgen, nemen we alleen de Vlamingen mét betaald werk in rekening. Ongeveer een vijfde van de werkende bevolking is niet bereid zich om werkredenen buiten de werkuren te gaan bijscholen, twee derde is dat wel. 55-plussers en personen met ten hoogste een getuigschrift lager onderwijs zijn hiertoe het minst bereid, werkenden met een universitair of hogeschooldiploma en 25- tot 34-jarigen het meest.

HOUDING T.O.V. OPLEIDING NAAR SCHOLINGSGRAAD

HOUDING NAAR SCHOLINGSGRAAD, IN %		GEEN/LAGER ONDERWIJS	LAGER SECUNDAIR	HOGER SECUNDAIR	NUHO	UNIEF	TOTAAL IN %
Zonder permanente opleiding en vorming is men gedoemd om op termijn niet meer mee te kunnen in onze snel veranderende maatschappij (N = 1.414)	(volledig) oneens	12,9	20,3	16,5	7,4	13,8	14,8
	eens noch oneens	12,4	10,8	11,0	11,4	9,2	11,2
	(volledig) eens	74,7	68,9	72,5	81,2	77,0	74,0
De overheid moet ervoor zorgen dat iedereen voldoende basisvaardigheden kan verwerven (N = 1.410)	(volledig) oneens	6,8	5,6	7,2	3,5	2,3	5,9
	eens noch oneens	6,2	6,3	6,4	7,4	10,5	6,7
	(volledig) eens	87,1	88,1	86,4	89,1	87,2	87,4
Iedereen zou de kans moeten krijgen om zijn/haar loopbaan gedurende een bepaalde periode met behoud van loon en sociale rechten te onderbreken om opleiding en vorming te kunnen volgen (N = 1.368)	(volledig) oneens	8,8	10,1	10,2	10,6	13,1	10,1
	eens noch oneens	5,3	6,5	9,5	13,3	15,5	8,9
	(volledig) eens	85,8	83,4	80,3	76,1	71,4	81,0

9.60 Houding ten opzichte van bijkomende opleidingen en vorming, naar scholingsgraad, Vlaamse Gemeenschap, in 2003, in %. Bron: APS-survey 2003.

HOUDING T.O.V. OPLEIDING BUITEN WERKUREN

HOUDING NAAR LEEFTIJDKLASSE, IN %		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	TOTAAL IN %
Ik ben helemaal niet bereid om buiten de werkuren jobgerichte opleiding en vorming te volgen (N = 747, alleen de respondenten met betaald werk)	(volledig) oneens	78,0	78,1	64,7	62,9	50,8	67,7
	eens noch oneens	8,5	11,4	10,4	10,6	11,1	10,6
	(volledig) eens	13,6	10,5	24,9	26,5	38,1	21,7

9.61 Bereidheid bij respondenten met betaald werk om buiten de werkuren een jobgerichte opleiding en vorming te volgen, naar leeftijdsklasse, Vlaamse Gemeenschap, in 2003, in %.

Opmerking: de vraag peilde naar de bereidheid om buiten de werkuren jobgerichte opleiding en vorming te volgen. Daarom beperken we ons hier tot de respondenten met betaald werk. Slechts vier respondenten van 65+ hebben betaald werk. Daarom hebben we de leeftijdsgroep 65+ niet weerhouden in deze tabel. Bron: APS-survey 2003.

HOUDING T.O.V. OPLEIDING BUITEN WERKUREN

HOUDING NAAR SCHOLINGSGRAAD, IN %		GEEN/LAGER ONDERWIJS	LAGER SECUNDAIR	HOGER SECUNDAIR	NUHO	UNIEF	TOTAAL IN %
Ik ben helemaal niet bereid om buiten de werkuren jobgerichte opleiding en vorming te volgen (N = 747, alleen de respondenten met betaald werk)	(volledig) oneens	37,9	57,9	63,9	84,0	84,3	67,5
	eens noch oneens	9,1	11,3	12,3	9,1	5,7	10,4
	(volledig) eens	53,0	30,8	23,9	7,0	10,0	22,1

9.62 Bereidheid bij respondenten met betaald werk om buiten de werkuren een jobgerichte opleiding en vorming te volgen, naar scholingsgraad, Vlaamse Gemeenschap, in 2003, in %.

Opmerking: de vraag peilde naar de bereidheid om buiten de werkuren jobgerichte opleiding en vorming te volgen. Daarom beperken we ons hier tot de respondenten met betaald werk. Bron: APS-survey 2003.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN (2000). Een memorandum over levenslang leren. (Werkdocument van de Diensten van de Commissie, Brussel, 30.10.2000)
- EUROPEAN COMMISSION (2002). Key Data on Education in Europe 2002. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- JANSSEN, R., DE CORTE, E., DAEMS, FR., DE BOECK, P., VERSCHAFFEL, L., LUYTEN, B. en VAN NIJLEN, D. (2003), Eerste peiling eindtermen wiskunde en lezen in het basisonderwijs. Leuven/Antwerpen: Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen/Afdeling Didactiek en Critiek.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, ADMINISTRATIE LAND- EN TUINBOUW (2003), Jaarverslag 2002. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Land- en Tuinbouw.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2004). Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief – editie 2003. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS (2003). Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs, schooljaar 2002-2003. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- OECD (2003). Education at a Glance. OECD Indicators. Parijs: OECD.
- OECD (2001). Knowledge and Skills for Life – First results from PISA 2000. Parijs: OECD.
- OESO-X. Gemiddelde van de OESO-lidstaten waarvoor er gegevens beschikbaar zijn.
- EU-X. Gemiddelde van de lidstaten van de Europese Unie waarvoor er gegevens beschikbaar zijn.
- RAAD VAN DE EUROPESE UNIE (2002). Gedetailleerd werkprogramma voor de follow-up inzake de doelstellingen voor de onderwijs- en opleidingsstelsels in Europa. Brussel, 20 februari 2002 (28.02) (OR. en), 6365/02, EDUC 27.
- VDAB (2003). Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen. 18de longitudinale studie juni 2001 - juni 2002. Brussel: VDAB-Databeheer en -analyse.

Blikvangers

- Reeds 206 gemeenten dienden sinds 1 januari 2002 een aanvraag in om in het decreet 'lokaal cultuurbeleid' te stappen. Bij 175 gemeenten kon reeds een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator aan de slag.
- 37% van de Vlaamse bevolking is cultuurparticipant. Er zijn wel grote verschillen naar opleidingsniveau.
- Dans, muziektheater en kunstencentra maakten tijdens deze legislatuur een inhaalbeweging tegenover de historisch beter ondersteunde theatersector.
- Eind 2003 waren er 43 erkende musea.
- 40% van de jongeren tussen 14 en 18 jaar is lid van een jeugdwerkinitiatief. Er zijn wel grote verschillen naar onderwijsvorm.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/cultuur

10.1 Cultuur in Vlaanderen

Het Vlaamse cultuurbeleid wil op duurzame wijze bijdragen aan een gemeenschap van **competente en cultuurrijke burgers**. Het nieuwe decreet van september 2001 voor lokaal cultuurbeleid vormt een van de belangrijke peilers van dat beleid. Het stelt de gemeenten en de andere actoren voor de uitdaging om tot een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid te komen.

Ook de **cultuurparticipatie** was een belangrijke doelstelling in de beleidsnota en is niet meer weg te denken uit het cultuurdebat.

Voorts werd ten behoeve van de beleidsmakers het **Vlaamse cultuurgebeuren** in kaart gebracht. Tot slot besteden we aandacht aan het **budget** dat tijdens de afgelopen legislatuur werd vrijgemaakt voor cultuur.

Lokaal cultuurbeleid

De Vlaamse overheid streeft naar een eenvoudiger regelgeving en wil de gemeenten sterker betrekken bij het cultuurbeleid. Het **decreet lokaal cultuurbeleid** formuleert een aantal doelstellingen, onder meer voor de cultuurcentra en de bibliotheken.

Om de gemeentebesturen bij te staan werd een steunpunt voor lokaal cultuurbeleid opgericht: **‘Cultuur Lokaal’ vzw**. Dit steunpunt helpt bij de opmaak van het gemeentelijke cultuurbeleidsplan en

ondersteunt de gemeenschapscentra, de cultuurcentra en de gemeentelijke advies- en overlegorganen. Sinds 1 januari 2002 dienden 206 van de 327 Vlaamse en Brusselse gemeenten (inclusief de Vlaamse Gemeenschapscommissie) een aanvraag in om deel te nemen aan het decreet lokaal cultuurbeleid. Dit resulteerde in 187 goedgekeurde aanvraagdossiers. Bij 173 gemeenten (waaronder 10 Brusselse) kon reeds een **gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator** aan de slag. De administratie Cultuur ontving (tot 22 oktober 2003) 136 **cultuurbeleidsplannen**, waarvan er 93 door de minister werden goedgekeurd. Slechts één werd afgekeurd.

De **bibliotheken** hebben hier goed aan meegeerkt. Er werden 302 beleidsplannen goedgekeurd die een zeer bruikbaar instrument vormen om de decretale taken uit te voeren. Hetzelfde geldt voor de beleidsplannen van de culturele centra. De beleidsplannen van 57 **cultuurcentra** werden onmiddellijk goedgekeurd. Slechts twee moeten hun beleidsplan herwerken. De eerste evaluatie van het decreet is globaal genomen dan ook heel positief.

Aanbod

Een **rijk cultureel landschap** is een van de grote doelstellingen van het cultuurbeleid. Het in kaart

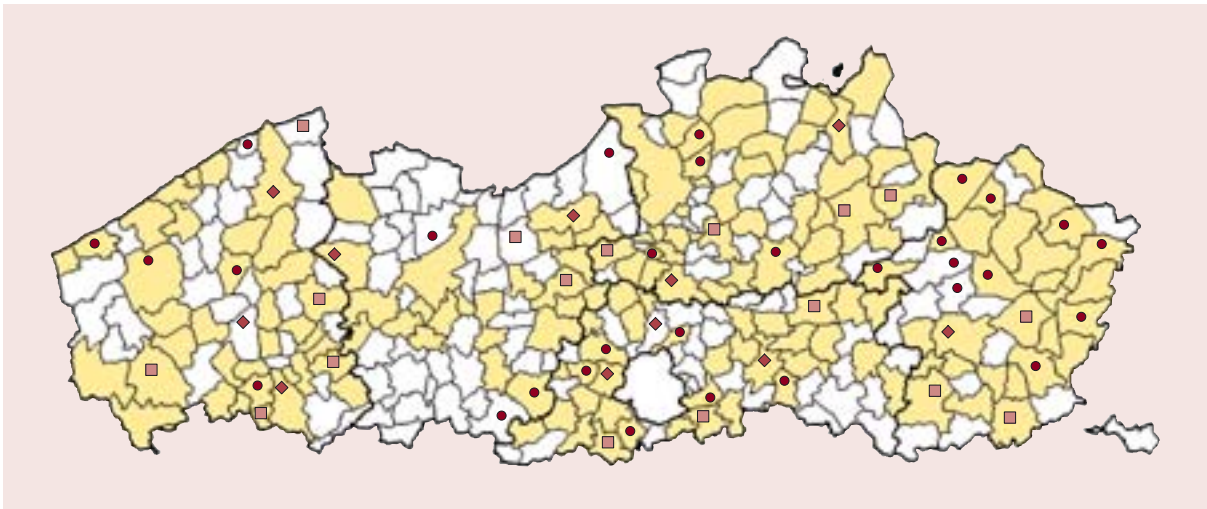
DECREET LOKAAL CULTUURBELEID

	ANTWERPEN	VLAAMS-BRABANT	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	WEST-VLAANDEREN	BRUSSELS HOOFDST. GEWEST	TOTAAL
Gemeenten	70	65	43	65	64	20*	327
Participerende gemeenten	48	39	33	28	44	11	203
Percentage	69%	60%	77%	43%	69%	55%	62%
Goedgekeurde aanvragen	43	35	31	25	42	11	187
Gesubsidieerde cultuurbeleids-coördinatoren	41	31	29	23	39	10	173
Ingediende beleidsplannen	32	24	26	18	30	6	136
Goedgekeurde beleidsplannen	22	14	19	11	23	4	93

10.1 Overzicht deelname van de gemeenten aan het decreet lokaal cultuurbeleid, toestand op 22 oktober 2003. Bron: WVC.

* Inclusief Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC).

CULTUURBELEIDSCOÖRDINATOR EN CULTUURCENTRA

10.2 Aanwezigheid van een cultuurbeleidscoördinator en spreiding van de cultuurcentra naar categorie, toestand 22 oktober 2003.
Bron: WVC, APS-bewerking.

aanwezigheid cultuurbeleidscoördinator (163) ■
 cultuurcentra categorie A (=grootste infrastructuur) (11) ◆
 cultuurcentra categorie B (17) ■
 cultuurcentra categorie C (31) ●

PODIUMVOORSTELLINGEN

	AANTAL	DENSITEIT
1. Brussel	7.148	*
2. Antwerpen	4.854	10,87
3. Gent	2.716	12,12
4. Mechelen	761	10,09
5. Brugge	660	5,68
6. Leuven	631	7,17
7. Hasselt	416	6,11
8. Kortrijk	392	5,24
9. Oostende	370	5,50
10. Turnhout	311	8,06
11. Sint-Niklaas	211	3,09
12. Aalst	202	2,65
13. Roeselaere	196	3,62
14. Heist-op-den-Berg	167	4,49
15. Genk	162	2,35
16. Geel	142	4,22
17. Tielt	133	6,92
18. Tongeren	130	4,37
19. Eeklo	118	6,19
20. Lier	116	3,60

10.3 De 20 gemeenten met het hoogste aantal podiumvoorstellingen en densiteit. Bron: Jaarboek Re-Creatief Vlaanderen 2002 (Cultuurkijker).
*Berekeningen op basis van gegevens van de kalenderjaren 1999 en 2000.

brenge van het cultuurgebeuren is dan ook een nuttig instrument voor de beleidsmakers. Op jaarbasis vinden 25.610 **podiumactiviteiten** plaats in het Vlaamse Gewest (18.462) en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (7.148). In het Vlaamse Gewest komen we uit op 4,1 voorstellingen per 1.000 inwoners. Naar verwachting vormen het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad, Gent en Antwerpen de top, maar ook regionaalstedelijke gebieden vervullen hun centrumfunctie. Vooral Mechelen, Turnhout, Leuven, Hasselt, Brugge, Oostende en Kortrijk hebben een ruim aanbod en bedienen ook de bewoners van de omliggende gemeenten. Een aantal gebieden blijkt eerder zwak op cultureel vlak. Het gaat om gebieden waar weinig culturele kerngemeenten zijn, zoals het zuiden van Oost-Vlaanderen, het middennoorden van de provincie Antwerpen en het zuidwesten en zuidoosten van Vlaams-Brabant. Uit **publieksonderzoek** blijkt dat 42,5% van de participanten uit de kerngemeente zelf afkomstig is, 37,5% uit gemeenten die behoren tot de regio en 20% van buiten de regio. Infrastructuur vormt een belangrijke factor in de spreiding van het culturele aanbod. Brussel en de provincie Antwerpen beschikken over zeer veel **culturele infrastructuur**. In Oost-Vlaanderen ligt het zwaartepunt in Gent, terwijl Limburg een veel grotere spreiding kent.

CULTURELE REGIO'S

REGIO	STERKTEMAAT (SCHAAL 0-100)	REGIO	STERKTEMAAT (SCHAAL 0-100)
Antwerpen	89,0	Diest	39,7
Brussel	88,5	Aartselaar-Mortsel	39,0
Oostende	82,4	Turnhout	38,9
Brugge - Knokke-Heist	78,5	Leopoldsburg - Lommel - Mol	36,0
Gent	66,2	Sint- Truiden	35,0
Diksmuide - Koksijde - Veurne	63,7	Lier	33,8
Leuven	58,4	Roeselare	33,7
Bornem	58,0	Aarschot	31,8
Poperinge	56,6	Eeklo	31,5
Kortrijk	52,1	Dilbeek	31,1
Grimbergen	51,5	Torhout	28,7
Hasselt	49,8	Geel	28,2
Mechelen	48,6	Aalst	27,5
Tongeren	47,1	Maaseik	26,4
Heist-op-den-Berg	44,1	Tielt	25,4
Sint-Niklaas-okeren	42,2		

10.4 Sterkte van een regio op het vlak van aanbod van podiumvoorstellingen en tentoonstellingen (uitgedrukt op een schaal van 0 tot 100).

Bron: Jaarboek Re-Creatief Vlaanderen 2002 (Cultuurkijker).

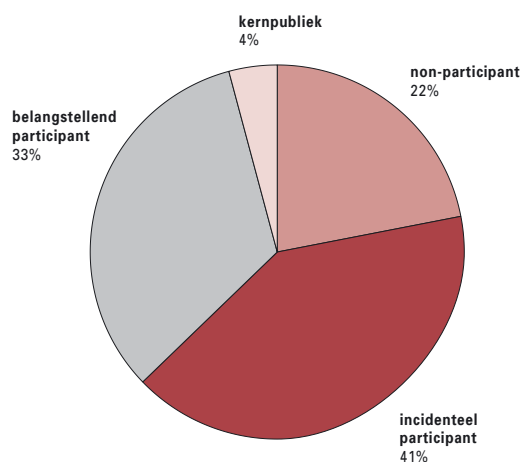
*Berekeningen op basis van gegevens van de kalenderjaren 1999 en 2000.

Participatie

Het thema cultuurparticipatie is niet meer weg te denken uit het huidige **cultuurdebat**. Een groter publieksbereik, waarin alle lagen van de samenleving aanwezig zijn, is een absolute topprioriteit. Het **belang van cultuurparticipatie** werd dan ook

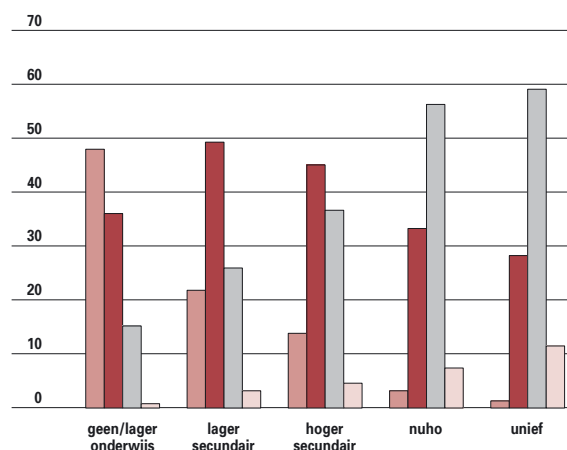
verankerd in de **nieuwe decreten** over bijvoorbeeld de cultuurcentra en het cultureel erfgoed. In diezelfde lijn liggen Cultuurnet, de samenwerking tussen Cultuur en Onderwijs en de rechtstreekse ondersteuning van kansarmen. Naast publieksvergroting moet er ook aandacht zijn

CULTUURPARTICIPATIE

10.5 Participatie aan cultuur op basis van vier categorieën, in 2003, in %.
Bron: APS-survey 2003.

CULTUURPARTICIPATIE NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

10.6 Algemene cultuurparticipatiegraad naar opleiding, in 2003, in %.

Bron: APS-survey 2003.

*** $p < 0.001$.

non-participant
incidenteel participant
belangstellend participant
kernpubliek

voor publieksverdieping en publieksvernieuwing. De voorbije jaren schommelde het aantal volledig non-participanten steeds rond een vijfde van de bevolking. Ongeveer vier op tien zijn eerder passanten. Volgens het **Pact van Vilvoorde** moet tegen 2010 de helft van de bevolking zich cultuurparticipant voelen. Als we ervan uitgaan dat men daarvoor in zekere mate aan cultuur moet deelnemen, is het vooral belangrijk om het aantal belangstellende participanten te verhogen.

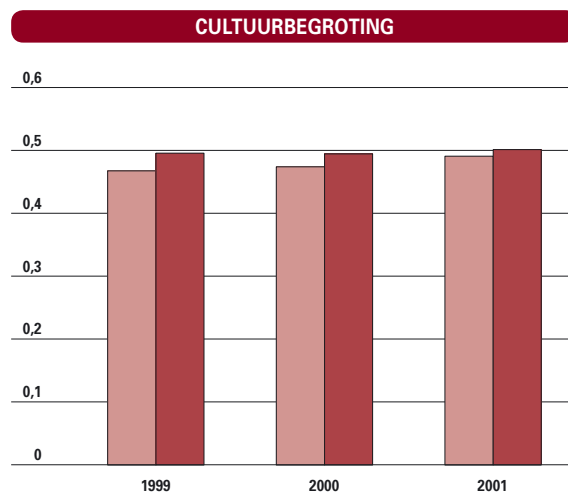
Uiteraard moet ook aandacht worden besteed aan het bereiken van een zekere sociale mix. Vooral opleiding blijkt een belangrijke factor voor cultuurdeelname. Het effect van geslacht verzwakt als men gaat controleren voor het al dan niet hebben van betaald werk. Het autonome effect van opleiding blijft steeds overeind. De nodige **aandacht voor socio-economisch achtergestelde groepen** is dan ook zeer belangrijk. Het project 'Verhoging Cultuurparticipatie' richt zich tot mensen met financiële armoede en werkt samen met lokale welzijnsorganisaties. Concreet wordt onder andere de financiële drempel weggenomen doordat de Vlaamse Gemeenschap 80% van de toegangsprijs betaalt. Na ruim een jaar zijn de meeste deelnemers tevreden over de werking van dit project.

Budget

Het aandeel van de begroting van de administratie Cultuur in de totale begroting is van 1,63% in 1999 gestegen tot 1,93% in 2003. De totale

cultuurbegroting – inclusief media, monumenten en landschappen en deeltijdse kunstvorming – schommelde tussen de 4 en 4,4% van de algemene Vlaamse uitgaven.

De **totale cultuurbegroting** bedroeg in het begin van de legislatuur 0,46% van het Vlaams **BBP**. In 2001 was er al een stijging tot 0,49%. In het Waalse Gewest bedroeg de cultuurbegroting de voorbije jaren ongeveer 0,50% van het Waals **BBP**.

10.7 Evolutie van de verhouding cultuurbegroting/BBP Vlaanderen tussen de cultuurbegroting en uitgaven cultuur/BBP Wallonië respectievelijk het Vlaamse en Waalse **BBP**, in %, van 1999 tot 2001.

Bron: Het aandeel van de Vlaamse cultuurbegroting in het Vlaams **BBP**: een methodologische oefening (Cel voor Cultuurbeleid) en Ministère de la Communauté Française, Observatoire de la Communauté Française.

10.2 De kunsten

SUBSIDIES VFL		
	AANGEGANE ENGAGEMENTEN IN 2002	REEDS BETAALD IN 2002
Werkbeurzen auteurs	837	837
Stimuleringsbeurzen	26	26
Aanvullende honoraria	11	11
Werkbeurzen biografieën	64	61
Reisbeurzen	9	0
Werkbeurzen vertalers	194	129
Stimuleringssubsidies vertalers	3	3
Literaire tijdschriften	318	284
Productiesubsidies	108	52
Focuspunten	992	891
Literaire verenigingen	55	43
Literaire manifestaties	166	133
Literaire lezingen	270	262
Deskundigheidsbevordering	17	9
Buitenland	274	75
Strips	82	25
Totaal subsidies	3.426	2.840
Projecten 2002	450	280
Werkingskosten	548	548
Investerings	65	65
Totaal globaal	4.489	3.733

10.8 Subsidies Vlaams Fonds voor de Letteren in 2002, details per subsidievorm, in 1.000 euro.

Bron: Jaarverslag Vlaams Fonds voor de Letteren 2002.

In de loop van deze legislatuur werd werk gemaakt van één **kunstendecreet**. Dit decreet beoogt een integrale aanpak van alle kunstuitingen.

Kunstcreatie en de **presentatie** ervan staan centraal in dit decreet. Daarnaast wordt gewerkt aan een beter begrip voor en grotere bekendheid van de kunstenaar.

Het kunstendecreet is tevens een concrete vertaling van het voornemen van de Vlaamse regering om tot een eenvoudiger en meer **transparante regelgeving** te komen.

Letteren

1. Budget en leesbevordering

De belangstelling en de steun voor **literatuur** zijn de voorbije jaren sterk gegroeid. In 1998 bedroeg het letterenbudget 3,2 miljoen euro. Geleidelijk steeg dit tot 8,6 miljoen in 2002 (met inbegrip van een leensubsidie van 2,46 miljoen die pas in 2003 zou uitbetaald worden).

In 2000 werd voor het eerst ruim de helft, namelijk 3,2 miljoen euro, van de subsidies letteren overgeheveld naar het **Vlaams Fonds voor de Letteren**. In 2002 was dit reeds 4,5 miljoen euro (3,7 miljoen euro effectief uitbetaald).

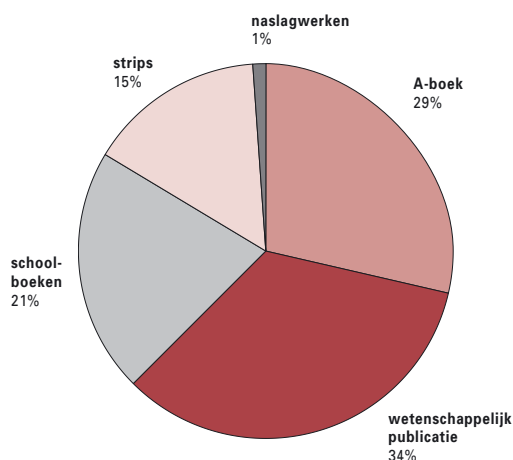
De subsidiëring van culturele tijdschriften en publicaties blijft bij de administratie Cultuur. Met het oog op een geleidelijke integratie van het Nederlandse en Vlaamse letterenbeleid groeien sinds 2001 de middelen van de Nederlandse Taalunie. Vanaf oktober 2003 wordt een **leensubsidie**

WERKBEURZEN AUTEURS				
	AANTAL BEHANDELDE AANVRAGEN	POSITIEVE BESLISSING	TOTAAL AANTAL MAAND-EENHEDEN	GEMIDDELD
Proza	74	35	140	4
Poëzie, essay, theater	47	19	82	4,3
Kinder-en jeugdboeken	62	26	133	5,1
Meervoudig	28	8	35	4,4
Totaal	183 dossiers	88 auteurs	390	4,4

10.9 Werkbeurzen aan auteurs in 2002, overzicht per genre.

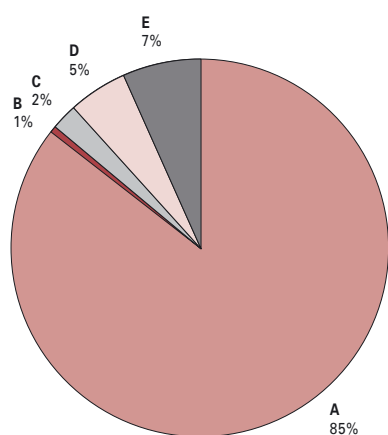
Bron: Jaarverslag Vlaams Fonds voor de Letteren 2002.

BOEKENVERKOOP

10.10 Verdeling netto-omzet boekenverkoop in 2002, in %.
Bron: VUV-enquête 2002.

BOEKENIMPORT

10.11 Verdeling netto-omzet
boekenimport in 2002, in %.
Bron: VBI-enquête 2002.

A-boek A
wetenschappelijke publicatie B
schoolboeken C
strips D
naslagwerken E

uitbetaald aan Nederlandstalige auteurs en illustrators om het uitblijven van een federale regeling te compenseren.

De **leesbevordering** vormt een belangrijk onderdeel van het letterenbeleid en steunt op twee pijlers. Enerzijds kreeg de Stichting Lezen Vlaanderen een subsidie van 669.000 euro (32% meer dan in 2002). Anderzijds worden projecten die in de sector zelf ontstaan ondersteund met een krediet van 219.000 euro. Het gaat hierbij over initiatieven zoals een voorleesproject voor kansarme jongeren of een rondreizende bus die kinderen betreft bij boeken lezen en voorlezen. In totaal werden negen projecten gesubsidieerd. Bij de Stichting Lezen lopen drie grote projecten voor leesbevordering.

Naast deze twee pijlers was er in het voorjaar ook nog een directe ondersteuning van de leeskringen. In de eerste semester van 2003 waren er 246 leeskringen erkend, waarvan de leden als aanmoediging en ondersteuning elk vijf boekencheques kregen. Deze Vlaamse boekencheque werd in 2001 ontwikkeld door de overheid in samenwerking met de vereniging boek.be. In 2001 kocht de Vlaamse overheid 42.142 cheques, voor onder meer acties binnen prioritaire doelgroepen. Vanaf 1 juli 2003 is beslist de subsidieregeling voor de leeskringen stop te zetten. Uit een evaluatie bleek dat het grootste deel van de subsidie terecht kwam bij reeds goed opgeleide lezers.

2. Boekenverkoop

De Vlaamse Uitgevers Vereniging vzw (VUV) en de Verenigde Boekenimporteurs (VBI) voeren jaarlijks een **omzetenquête** uit bij hun leden. De totale omzet is met 3% toegenomen, van 259 miljoen euro in 2001 naar 268 miljoen in 2002. Strips, educatieve boeken en naslagwerken liggen aan de basis van deze lichte stijging. Het algemene boek en de wetenschappelijke publicaties gaan lichtjes achteruit.

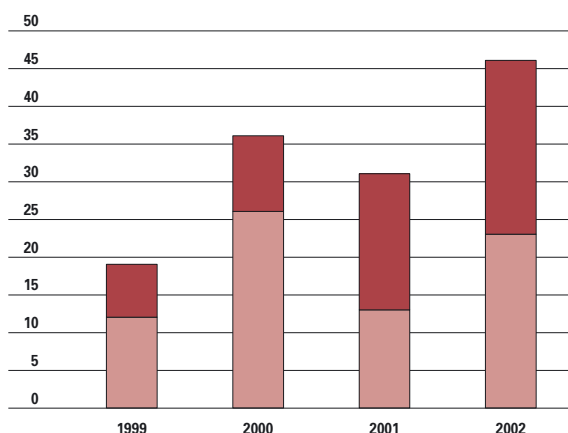
Van de eigen productie gaat een groeiend deel naar het buitenland: van 71,2 miljoen euro (27,5 %)

SUBSIDIES DANS, MUZIEKTHEATER EN KUNSTENCENTRA

	1999		2002-2003	
	BEDRAG	AANTAL	BEDRAG	AANTAL
Dans	2.833.002	6 gezelschappen	4.234.173	9 gezelschappen
Kunstencentra	4.712.456	10 centra	9.277.680	14 organisaties
Muziektheater	1.098.168	4 gezelschappen	2.236.000	5 gezelschappen

10.12 Evolutie structurele subsidies dans, muziektheater en kunstencentra, van 1999 tot 2002, in euro.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

OPNAMEOPDRACHTEN

10.13 Evolutie aantal aanvragen en goedkeuringen voor opnameopdrachten, van 1999 tot 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

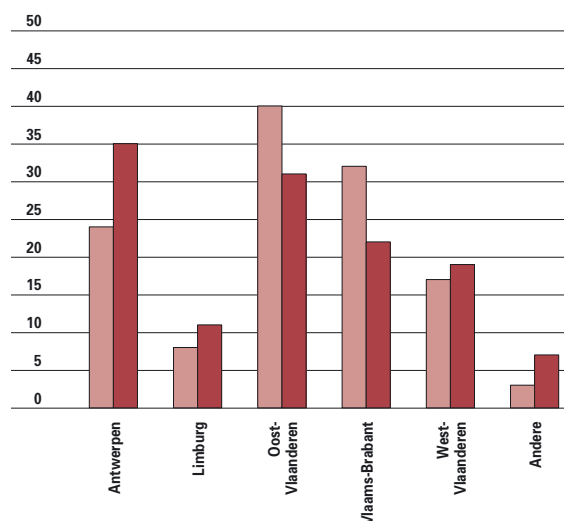
in 2001 tot 83,5 miljoen euro (31,15%) in 2002. Omgekeerd stijgt ook de import van boeken en andere dragers: van 42,7 miljoen euro in 2001 tot 59,8 miljoen euro in 2002. Van deze import komt 90% uit Nederland.

Podiumkunsten en muziek

1. Budget

De beleidsnota wou meer middelen toeschuiven aan de podiumkunsten, in het bijzonder voor **dans, muziektheater en kunstencentra**. Hieraan werd ruimschoots voldaan: het budget groeide met 12,5 miljoen euro tot meer dan 90 miljoen euro in 2003. Enkele nieuwe gezelschappen werden erkend. De extra middelen werden voor een groot

COMPOSITIEOPDRACHTEN

10.14 Aantal compositieopdrachten en aantal opdrachtgevers in 2002, per provincie. Bron: WVC, administratie Cultuur.

deel aangewend om **de achtergestelde vormen van podiumkunsten** op gelijke voet te brengen met de theatersector die om historische redenen beter ondersteund was.

Ook binnen de **muzieksector** was er een verhoging van de middelen en een toename van het aantal erkende organisaties, van een 50-tal in het begin van de legislatuur tot 76. Wel meer middelen dus, maar ook meer organisaties om de koek te verdelen. Daarbij ging evenveel aandacht naar populaire als naar klassieke muziek. Enkele organisaties binnen de populaire muziek ontvingen daardoor meer middelen.

PODIUMVOORSTELLINGEN

	THEATER		MUZIEK		DANS	
	AANTAL	DENSITEIT	AANTAL	DENSITEIT	AANTAL	DENSITEIT
Antwerpen	4.762	2,9	2.499	1,5	322	0,2
Limburg	886	1,1	722	0,9	121	0,2
Oost-Vlaanderen	2.322	1,7	1.646	1,2	175	0,1
Vlaams-Brabant	959	0,9	760	0,8	136	0,1
West-Vlaanderen	1.725	1,5	1.294	1,1	136	0,1
Vlaanderen	10.654	1,8	6.921	1,2	890	0,15
Brussel	4.211	6,9	2.501	3,5	436	0,5

10.15 Aantal podiumvoorstellingen en densiteit, naar provincie.

Bron: Jaarboek Re-Creatief Vlaanderen 2002 (Cultuurkijker).

*Berekeningen op basis van gegevens van de kalenderjaren 1999 en 2000.

In 2002 werden 23 **opnames** van een cd of lp gesubsidieerd, voor een totaalbedrag van 79.692 euro.

Dat is gevoelig meer dan in 2001. De **'Wij willen hits'-campagne**, die in oktober 2001 van start ging, creëerde een stijging van het aantal aanvragen uit de popsector. Het aantal goedgekeurde aanvragen steeg van 6 in 2001 tot 16 in 2002.

In 2002 werden eveneens 124 **compositieopdrachten** gesubsidieerd, met 70 verschillende componisten. Op 8 na gaat het telkens om klassieke muziek. De 'Wij willen hits'-campagne heeft hier een minieme impact gehad. Alle gesubsidieerde projecten situeren zich in het jazzgenre.

2. Aanbod

Het steunpunt Re-Creatief Vlaanderen bracht zowel het **gesubsidieerde als het niet-gesubsidieerde podiumgebeuren** in kaart. In 1999 en 2000 werden 14.865 podiumactiviteiten voor theater, 1.325 voor dans en 9.420 voor muziek geregistreerd. Bij een dansvoorstelling is de zaal gemiddeld voor 49% gevuld, bij een theatervoorstelling voor 59% en bij een muziekvoorstelling voor 67%. Het steunpunt Re-Creatief stelde **een typologie** op, op basis van drie variabelen. Men bekijkt de densiteit van de podiumactiviteiten en tentoonstellingen, de infrastructuur en de culturele uitstraling. Daaruit komen zes clusters.

In een **eerste cluster** zitten de drie grootsteden Antwerpen, Gent en Brussel-Hoofdstad. Zij vormen

TENTOONSTELLINGEN		
	AANTAL	DENSITEIT
Antwerpen	914	0,6
Limburg	270	0,3
Oost-Vlaanderen	564	0,4
Vlaams-Brabant	256	0,3
West-Vlaanderen	647	0,6
Vlaanderen	2651	0,5
Brussel	787	1,2

10.16 Aantal tentoonstellingen naar provincie.

Bron: Jaarboek Re-Creatief Vlaanderen 2002 (Cultuurkijker).

*Berekeningen op basis van gegevens van de kalenderjaren 1999 en 2000.

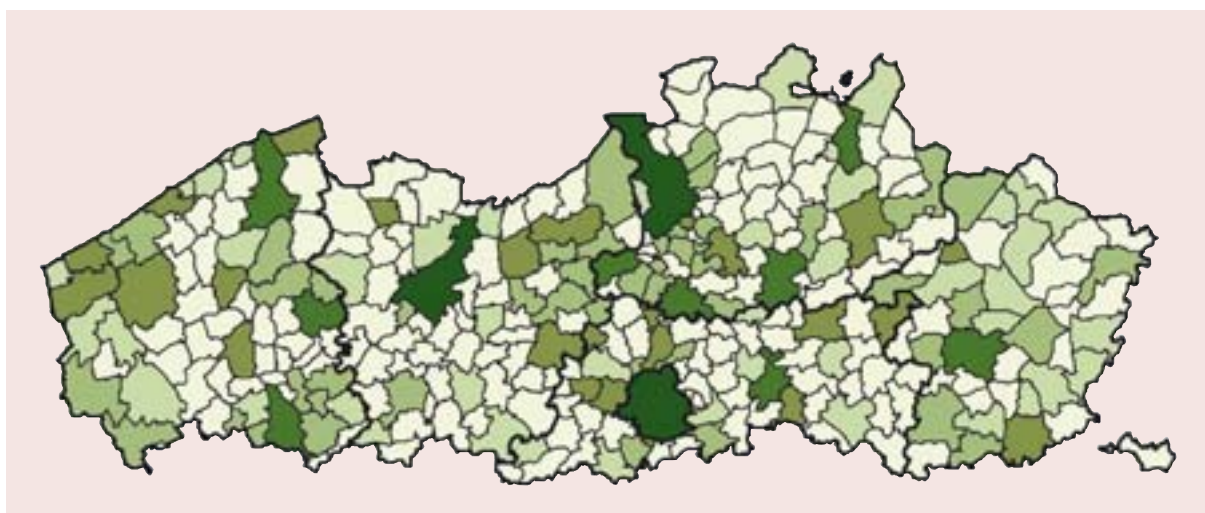
de top voor elk van de drie variabelen.

In de **tweede cluster** beschikken negen gemeenten over veel culturele infrastructuur, maar die is geconcentreerd op één of een gering aantal plaatsen. Daarnaast worden ze gekenmerkt door een hoge densiteit en een grote uitstraling.

In **cluster drie** zitten 24 cultureel vrij sterke gemeenten met een overwegend stedelijk karakter. Zij hebben een eerder hoge podiumdensiteit en uitstraling. Ook op het gebied van infrastructuur scoren zij eerder hoog.

De 47 gemeenten uit **cluster vier** scoren eerder laag op de drie variabelen. Over het algemeen gaat het over kleinere gemeenten.

TYPLOGIE VAN GEMEENTEN

10.17 Typologie van gemeenten, in zes clusters.

Bron: Jaarboek recreatief Vlaanderen 2002.

*Berekeningen op basis van gegevens van de kalenderjaren 1999 en 2000.

cluster 1 (3)	cluster 4 (47)
cluster 2 (9)	cluster 5 (44)
cluster 3 (25)	cluster 6 (181)

DEELNAME PODIUMKUNSTEN

	NOOIT	MAN		VROUW		
		EÉNMALIG	MEERMAALS	NOOIT	EÉNMALIG	MEERMAALS
Klassiek concert/festival	72,3	14,7	13,0	67,0	18,2	14,8
Opera	93,1	4,8	2,1	91,0	6,8	2,2
Rock -of popconcert***	67,4	14,0	18,6	71,0	17,8	15,9
Jazz -of bluesconcert***	82,8	11,3	5,9	91,0	6,4	2,6
Folkloristisch of traditioneel concert/festival	79,3	15,0	5,7	80,3	14,9	4,8
Ballet/dans professioneel gezelschap***	90,2	7,1	2,7	82,7	12,8	4,4
Ballet/dans amateurgezelschap***	90,2	7,8	2,0	82,2	12,6	5,2
Theater/toneel professioneel gezelschap**	71,0	14,0	15,0	63,4	18,2	18,3
Theater/toneel amateurgezelschap**	66,4	20,4	13,1	61,0	18,6	20,3

10.18 Deelname podiumkunsten naar geslacht, in 2003, in %.

Bron: APS-survey 2003.

** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

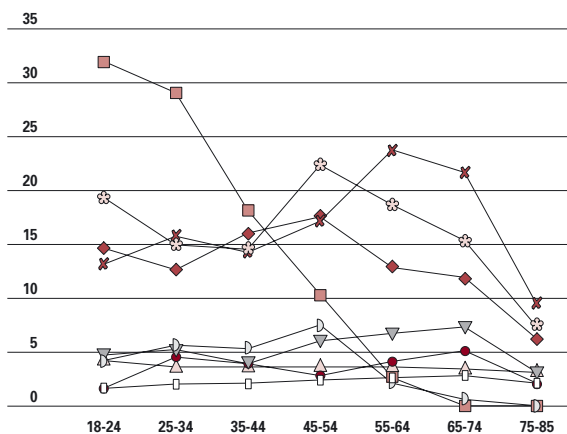
In de **vijfde cluster** zitten 44 gemeenten met een laag aantal culturele locaties, een lage densiteit en een kleine uitstraling. Het zijn vooral gemeenten met een landelijk karakter en hebben in die context toch een niet onaardig cultuuraanbod.

Een **laatste cluster** bevat 181 gemeenten die op het vlak van podiumaanbod eerder arm zijn.

3. Participatie

Uit een vergelijking van de **APS-survey 2000**

MEERMAALSE PARTICIPATIE NAAR LEEFTIJD

10.19 Meermaalse participatie aan podiumkunsten naar leeftijd, in 2003, in %.

Bron: APS-survey 2003.

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$.

klassiek concert/festival***
opera
rock-of popconcert***
jazz-of bluesconcert***
folkloristisch of traditioneel concert/festival***
ballet/dans professioneel gezelschap**
ballet/dans amateurgezelschap
theater/toneel professioneel gezelschap***
theater/toneel amateurgezelschap***

en de APS-survey 2003 blijkt dat de participatie aan operavoorstellingen en aan folkloristisch en traditionele concerten of festivals gevoelig gedaald is. Ook de klassieke concerten en festivals kennen een dalende deelname. De participatie aan rock- en popconcerten of -festivals en aan jazz- of bluesconcerten blijft ongeveer dezelfde. Toch is de nodige voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van deze cijfers. De besproken tijdsperiode is immers te kort om van een trend te spreken. De data moeten verder opgevolgd worden om te zien of er zich echt structurele veranderingen voordoen.

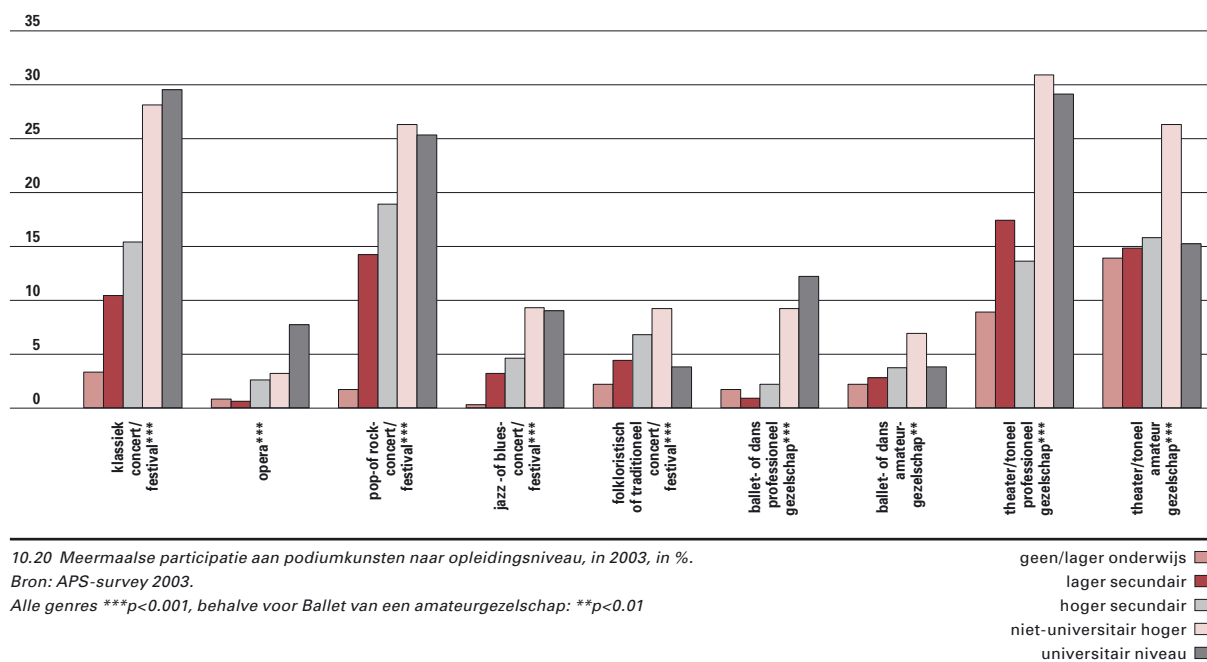
Voor de meer klassieke muziekgenres is er geen verschil in deelname tussen de beide geslachten. Op rock- of popconcerten en op jazz- of bluesconcerten zijn er wel opvallend meer mannen aanwezig. Ballet- of dansvoorstellingen blijken meer in de smaak te vallen bij een vrouwelijk publiek. In mindere mate geldt dit ook voor de theatervoorstellingen. De verschillen naar leeftijd zijn voor een deel afhankelijk van het genre. Algemeen valt toch de zwakke participatie van de ouderen op. Met de interpretatie van de verschillen naar leeftijd moet men toch oppassen omdat leeftijd sterk samenhangt met opleiding, waarbij ouderen lager opgeleid zijn. Lageropgeleiden hebben veel minder kans op cultuurdeelname dan hogeropgeleiden.

Beeldende kunst

1. Presentatiepodia

In **elke grote stad** wordt telkens **één grote instelling** ondersteund. Deze instellingen fungeren als expertisecentrum, als communicator naar het brede publiek. Zij kunnen manifestaties aan die een groot-

MEERMAALSE PARTICIPATIE NAAR OPLEIDING

schalige infrastructuur en ruime middelen vereisen. In Antwerpen bijvoorbeeld vervult het MUHKA deze rol, in Gent het SMAK, in Brussel het initiatief Kunst in Huis. Daarnaast worden subsidies toegekend aan specifieke, eenmalige projecten.

2. Beeldende kunstenaars

Op advies van de Beoordelingscommissie Beeldende Kunst in Vlaanderen krijgen beeldende kunstenaars werk- en projectbeurzen. **Werkbeurzen** worden toegekend om kunstenaars tot 45 jaar de kans te geven hun oeuvre te ontwikkelen. Een zeer beperkt

HEDENDAAGSE BEELDENDE KUNST

	OMSCHRIJVING	BUDGET
Subsidies aan kunstenaars		
a) werkbeurzen - ondersteuning kunstactiviteit	68 kunstenaars	295.600
b) projectbeurzen	22 projecten	207.010
c) substantiële werkbeurzen	17 kunstenaars	227.000
d) doorgroeibeurzen	1 kunstenaar	20.000
Subsidies aan organisatievormen hedendaagse beeldende kunst		
	beeldend kunstcentrum jaarwerking	865.000
	jaarwerking verenigingen	212.000
	projectsubsidies	286.000
Subsidies aan de vzw vereniging voor het museum van hedendaagse kunst gent		
		616.000
Subsidies aan de vzw kunst in huis		
		300.000
Subsidies aan de vzw het muhka		
		2.497.000
Subsidies aan het steunpunt initiatief beeldende kunst		
		248.000
Restauratie en conservatieopdrachten 2002		
		83.814
Collectieondersteuning vlaamse musea (muhka, pmmk oostende en mhk gent)		
		362.930
Eigen collectievorming (oeuvre- en lopende opdrachten)		
		86.887

10.21 Subsidies hedendaagse beeldende kunst in 2002, in euro. Bron: WVC, administratie Cultuur.

aantal krijgt, ongeacht hun leeftijd, een **doorgroei-beurs** toegekend.

Projectbeurzen zijn resultaatgericht en kennen geen leeftijdsgrens.

3. Aankopen van kunstwerken

De Vlaamse overheid wil een sterke, **eigen en eigentijdse collectie** uitbouwen. Jaarlijks krijgen de musea voor hedendaagse kunst hiervoor een bedrag van 250.000 euro toegeschoven.

Eind 2001 werd het **steunpunt Initiatief Beeldende Kunst** opgericht. Het beheert een collectie van zo'n 19.000 kunstwerken, verspreid over diverse openbare instellingen en tal van binnen- en buitenlandse musea.

Eenzijds bevat de collectie een 12.000 kunstwerken die eigendom zijn van de Belgische Staat en onder het gezamenlijke beheer van de Vlaamse en Franse Gemeenschap vallen. Deze kunstwerken werden aangekocht tussen 1860 en 1970.

Anderzijds zitten in de collectie ook een 7.000-tal werken die aangekocht zijn tussen 1962 en nu, en volle eigendom zijn van de Vlaamse Gemeenschap. De kunstwerken uit de collectie worden in langdurige bewaring gegeven aan openbare instellingen. In 2002 ontvingen 24 binnenlandse en 9 buitenlandse tentoonstellingen 110 werken in bruikleen. 125 kunstwerken werden gerestaureerd. Tevens werden 319 werken preventief opnieuw ingelijst met zuurvrije materialen om ze op termijn van restauratie te vrijwaren.

4. Internationaal

De internationale kredieten van de afdeling Beeldende Kunst en Musea gaan naar **projecten** op het vlak van de beeldende kunsten, het cultureel erfgoed, vormgeving en architectuur. In 2001 was hiervoor een bedrag van 2,2 miljoen euro beschikbaar. In 2002 daalde dit bedrag tot 1,6 miljoen

euro. De helft daarvan ging naar promotie in het buitenland, via zowel grote tentoonstellingen als exposities van jonge Vlaamse kunstenaars.

Daarnaast zijn er subsidies voor **uitwisseling van deskundigen**.

Verder bieden de **buitenlandse werkplaatsen** in New York, Berlijn, Amsterdam, Maastricht en Rotterdam de kunstenaars de kans om zich verder te ontwikkelen in een internationale context. Ten slotte moet hier ook de steeds groeiende samenwerking met Nederlandse instellingen worden vermeld.

Architectuur en vormgeving

Een betere architectuur en een grotere publieke betrokkenheid, dat is de centrale opgave van het **Vlaams Architectuurinstituut** dat halfweg 2002 operationeel werd. Tijdens de opstartfase 2001-2002 was 248.000 euro per jaar voorzien. Voor 2003 werd de toelage opgetrokken naar 422.000 euro.

Daarnaast zijn er de subsidies, die zijn gestegen van 99.157 euro in 1999-2002 tot 343.800 euro in 2003. Deze subsidies worden toegekend aan organisaties die tentoonstellingen, lezingen, workshops en studiedagen organiseren rond architectuur, maar ook rond vormgeving en toegepaste kunst.

In 2003 werd het **Vlaams Architectuurarchief** erkend als **archieff- en documentatiecentrum**. Het fungeert als landelijk archieffcoördinatiecentrum, detecteert de behoeften van de sector en signaleert deze aan de overheid. In 2003 ontving het 150.000 euro subsidie, voor 2004 is 180.000 euro voorzien.

De **hechte samenwerking** tussen het Vlaams Architectuurarchief en het Vlaams Architectuurinstituut moet in de toekomst leiden tot een optimale werking van beide organisaties als geheugen en denktank van het architectuurveld.

SUBSIDIES ARCHITECTUUR, VORMGEVING EN ARCHIEVEN

	AANTAL	BUDGET
Architectuur en vormgeving		
Subsidies voor initiatieven op het vlak van de architectuur, de vormgeving en de toegepaste kunst	13 projecten	343.800
Vlaams architectuurinstituut		422.000
Subsidies voor initiatieven op het vlak van culturele ontsluiting van archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken	5 jaarwerkingen en 7 projecten	650.000

10.22 Subsidies architectuur, vormgeving en voor initiatieven op het vlak van culturele ontsluiting van archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken, in 2002, in euro. Bron: WVC.

10.3 Cultureel erfgoed en musea

Om te komen tot een coherent beleid rond ons cultureel erfgoed, werden enkele nieuwe beleidsinstrumenten toegevoegd. Ter bescherming van het roerend erfgoed werd het **Topstukkendecreet** goedgekeurd door het Vlaams parlement. Het **Archiefdecreet** over de privaatrechtelijke archiefwerking vervangt een decreet uit 1985. En er is een **Erfgoeddecreet** in voorbereiding. In dat decreet zal het Museumdecreet opgenomen worden en krijgt het begrip ‘musea’ een bredere betekenis. Voor het eerst is er ook een structurele ondersteuning van samenwerkingsverbanden. In 2001 werden tevens enkele belangrijke **reglementen** opgesteld inzake de ontsluiting van het **cultureel erfgoed**.

Beleid en budget

Als invalshoek werd tijdens deze beleidsperiode gekozen voor publieksparticipatie en maatschappelijke relevantie. Naarmate de regeerperiode vorderde, werd er meer gepoogd om een evenwicht te vinden tussen publieksparticipatie en ontsluiting enerzijds, en de problematiek van behoud, beheer en bescherming anderzijds.

1. De musea

De musea zijn een belangrijke **bewaar- en ontsluitingsplaats** voor cultureel erfgoed. De musea

ERKENDE EN NIET ERKENDE MUSEA		
	ERKENDE	NIET ERKENDE
Antwerpen	9	88
Limburg	6	29
Oost-Vlaanderen	12	64
Vlaams-Brabant	5	23
West-Vlaanderen	10	70
Vlaanderen	42	274
Brussel	4	54

10.24 Erkende en niet-erkende musea, (toestand begin 2002), naar provincie en gewest.

Bron: Jaarboek Re-Creatief Vlaanderen 2002 (Cultuurkijker).

kunnen een aanvraag indienen tot erkenning en indeling bij het basisniveau, het regionale niveau of het landelijke niveau. November 2003 waren er 43 musea erkend.

2. Archieven, bewaarbibliotheken en documentatiecentra

Het Archiefdecreet van 19 juli 2002 creëert mogelijkheden voor zowel archiefinstellingen als bewaarbibliotheken en documentatiecentra. Het vermijdt een beleidsverbrokkeling of een onvolledig beleid. Door het Archiefdecreet wordt de structurele subsidiëring van thema-archieven mogelijk. Om

SUBSIDIES MUSEA

	AANTAL	BUDGET
Werkingsubsidies		
landelijke erkende musea	16	3.767.954
regionaal erkende musea	13	644.540
Projectsubsidies aan erkende musea	36	1.482.987
Projectsubsidies overkoepelende projecten	21	1.103.713
Startsubsidies	1	74.386
Subsidies voor ontsluiting van het memoriaal van de Vlaamse Gemeenschap aan de vzw bedevaart naar de IJzer		50.000
Subsidies aan de vzw Vlaamse Museumvereniging		50.000
Subsidies aan de vzw Culturele Biografie Vlaanderen		800.000

10.23 Subsidies musea in 2002, in euro.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

BEZOEKERS ERKENDE MUSEA

NAAM MUSEUM OF SAMENWERKINGSVERBAND	TOTAAL BEZOEKERS	INDIVIDUELE BEZOEKERS	BEZOEKERS IN GROEP
Museum voor de Oudere Technieken	10.810	6.170	4.640
Provinciaal Diamantmuseum****	75.432	19.057	16.885
Het Huis van Alijn	50.502		2.865
Stedelijk Museum 'het Toreke' Tienen	10.855		
Museum van Deinze en de Leiestreek	9.419	6.842	2.577
Stedelijk Museum voor Volkskunde	47.442	11.884	35.558
Provinciaal Archeologisch Museum	44.074	26.993	17.577
Archeologisch museum	11.274		
Memlingmuseum-St.Janshospitaal-Museum O.L.V. ter Potterie	141.461		51.316
Stedelijk Museum Stellingwerff-Waerdenhof	20.010	14.566	5.444
Museum voor Schone Kunsten	ongeveer 70.000		
Provinciaal Museum Sterckshof-Zilvercentrum	34.386	32.594	1.792
Stedelijke Musea Ieper	244.995	115.531	129.464
Museum Vlaamse Minderbroeders VZW	7.665	2.526	5.139
Stedelijke Musea Kortrijk	62.462	42.502	10.906
Openluchtmuseum Bokrijk	319.179		19.450 (excl scholen)
Museum Dhondt-Dhaenens	ongeveer 20.000		
Groeningemuseum	366.177		
Schoolmuseum Michel Thiery	55.528	37.478	18.044
Provinciaal Gallo-Romeins Museum	75.107	52.617	22.490
Openluchtmuseum voor Beeldhouwkunst, Middelheim**	261.234	248.511	12.723
Museum Plantin-Moretus	104.850	75.535	29.264
Etnografisch Museum Antwerpen	35.200	23.475	9.323
Kunstmusea Stad Antwerpen	272.032	138.065	27.867
Nationaal Jenevermuseum Hasselt	51.093	31.319	19.774
Nationaal Vlas-,Kant- en Linnenmuseum	50.577	16.228	34.349
Stedelijk museum Lokeren	19.874	17.500	2.374
Museum voor Industriële Archeologie en Textiel	39.032	21.892	17.140
Design Museum	81.650	46650	35000
Stedelijk Museum voor Actuele Kunst	120.000	90.000	30.000
Gruuthusemuseum*	523.771		
Museum Kempenland	5.626	3.665	1.961
Stedelijke musea Mechelen	30.532		
Stedelijke musea Lier	8.706	4.445	4.261
Museum voor Moderne Kunst Museum Constant Permeke***	37.025		
Speelgoedmuseum Mechelen VZW	70.632	40.485	30.047
Stedelijke musea Leuven	58.629	22.536	36.093
Museum Dr. Guislain	39.256	19.756	19.500
Bakkerijmuseum Walter Plaetinck Veurne	22.607	14.195	8.412

10.25 Bezoekerscijfers van de erkende musea in 2002. Bron: WVC, administratie Cultuur.

*Gruuthuse: bezoekerscijfers is geheel van bezoek aan gebouwencomplex, kerk, Schepenzaal etc.

**Middelheim: sensorteller aan inkom park noteert ingaand en uitgaand bezoek = museumbezoek.

PMMK = bezoek aan beide locaties. / *Provinciaal diamantmuseum = bezoekerscijfers vanaf eind mei (voordien was het museum gesloten).

SUBSIDIES ERFGOED

	AANTAL	BUDGET
Subsidies voor initiatieven inzake de ontsluiting van roerend cultureel erfgoed	3 jaarwerkingen	90.000
	14 projecten	405.000
Subsidies voor initiatieven op het vlak van culturele ontsluiting van archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken	5 jaarwerking	266.000
	7 projecten	384.000
Subsidies voor tentoonstellingen van cultuurhistorisch belang	7 projecten	325.900
Subsidies voor erfgoedconvenants	6 convenants	2.470.000

10.26 Subsidies cultureel erfgoed in 2002, in euro.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

wildgroei te vermijden en samenwerking te bevorderen, kan de Vlaamse regering per thema slechts aan **één archief- en documentatiecentrum** een subsidie toekennen.

In 2003 werd de procedure opgestart voor het subsidiëren van archief- en documentatiecentra op basis van gekozen culturele thema's. Als overgangsmaatregel worden de instellingen die vroeger reeds een subsidie ontvingen in 2003 verder gesubsidieerd. Het onderdeel projecten schept de ruimte om nieuwe ontwikkelingen op te vangen. Er zijn projectsubsidies voor zowel culturele ontsluiting als archivalistische ontsluiting door middel van informatie- en communicatietechnologie. De vier archief- en documentatiecentra die op basis van maatschappelijk-filosofische stromingen worden vermeld in het decreet zorgen eveneens voor de ontwikkeling en het beheer van de **Archiefbank Vlaanderen**. Dat houdt een register bij van de Vlaamse private archieven, om zo hun rijkdom toonbaar te maken en te beschermen. Via het internet kan het brede publiek deze private archieven bevragen en raadplegen. Tenslotte voorziet het decreet ook in de oprichting van een steunpunt voor de archiefwerking. Dat steunpunt is opgenomen in **Culturele Biografie Vlaanderen vzw**. In 2003 werd een totaalbedrag van 4,5 miljoen euro voorzien voor de uitvoering van het Archiefdecreet.

3. Cultureel erfgoed

Omdat het Museumdecreet uit 1996 bepaalt dat musea ook moeten zorgen voor het verwerven van een permanente collectie, vielen de 'erfgoedcentra' uit de boot. Daarom werd in 2001 het **reglement voor experimentele en vernieuwende initiatieven** op het vlak van de permanente ontsluiting van het cultureel erfgoed' ingevoerd. Kwaliteitsvolle voorbeeldprojecten voor de ontsluiting van cultu-

reel erfgoed worden financieel ondersteund. Het cultureel erfgoed is maar in beperkte mate te vinden in musea, archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken. Het kan ook worden ontsloten in een stedelijk of regionaal cultureel-erfgoedcentrum. Een andere mogelijkheid is het onder te brengen in een toegankelijk monument of in een archeologische site. Eveneens sinds 2001 ondersteunt het **'reglement voor tentoonstellingen van cultuurhistorisch belang'** cultureel erfgoed met een meer dan regionaal belang. Dergelijke tentoonstellingen kunnen plaatsvinden in musea, maar ook in kunsthallen of in andere niet als museum erkende locaties. De resultaten van het wetenschappelijk onderzoek moeten doorstromen naar een breed publiek. Beide reglementen krijgen door het Erfgoeddecreet een decretale basis.

Een ander belangrijk instrument zijn de **erfgoedconvenants** tussen de Vlaamse Gemeenschap en steden of gemeenten. De convenants moeten het roerend en immaterieel cultureel erfgoed gebruiksklaar maken, het beheer verbeteren, de maatschappelijke positie versterken en het vooral ontsluiten voor het brede publiek.

In 2000 startte hierrond een experiment binnen de drie kunststeden Antwerpen, Brugge en Gent. In 2002 werden ook convenants opgestart met een aantal kleinere steden die zelf reeds voorstellen formuleerden (Leuven, Mechelen en Tongeren). In 2003 werd een convenant afgesloten met de Vlaamse Gemeenschapscommissie voor Brussel-Hoofdstad. Het totale budget daarvoor bedraagt 2,47 miljoen euro.

Vlaanderen kent tot op heden geen toegepaste wetgeving en nauwelijks enige traditie op het vlak van de bescherming van het roerend erfgoed van uitzonderlijk belang. Het **Topstukendecreet** wil een wettelijk kader bieden voor die cultuurgoederen

MUSEUM, GALERIJ OF TENTOONSTELLING

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-85
In België							
nooit	43,80	50,20	49,60	49,40	53,10	56,30	73,20
één keer per jaar	25,50	24,30	23,40	16,70	17,50	14,20	14,40
meerdere keren per jaar	27,60	23,10	25,90	29,90	26,30	26,70	12,40
maandelijks of meer	3,10	2,40	1,10	4,00	3,00	2,80	0,00
In het buitenland							
nooit	59,70	61,30	60,90	59,40	68,00	77,50	88,50
één keer per jaar	26,70	23,80	25,30	25,90	18,00	15,70	6,30
meerdere keren per jaar	12,60	14,90	13,90	13,50	12,90	4,50	5,20
maandelijks of meer	1,00	0,00	0,00	1,20	1,00	2,30	0,00

10.27 Naar een museum, galerij of tentoonstelling gaan naar leeftijd, in 2003, in % (in België en in het buitenland).
Bron: APS-survey 2003. ***p<0.001

die omwille van hun bijzondere betekenis bewaard moeten blijven.

In 2002 werd het steunpunt **Culturele Biografie Vlaanderen vzw** opgericht. Voor dit steunpunt werd in 2003 een krediet van 800.000 euro voorzien. Culturele Biografie Vlaanderen vzw bouwt de steunpuntfunctie uit voor musea, archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken en de erfgoedconvenants. Binnen dit steunpunt wordt ook de expertise van de Vlaamse museumconsulenten opgenomen.

Participatie

Meer dan de helft van de Vlaamse bevolking (56,3%) zegt het afgelopen jaar minstens eenmaal

een **museum, galerij of tentoonstelling** te hebben bezocht. De grootste groep deed dat zowel in eigen land als in het buitenland (47,1%). Iets minder bezochten enkel een **Belgisch museum, galerij of tentoonstelling** (38,5%). Een minderheid deed dit enkel in het **buitenland** (14,3%).

De interesse blijkt even groot bij mannen als vrouwen. Naar leeftijd valt vooral de vrij grote eenmalige participatie op van de jongeren. Voor de meermaalse participatie scoren de oudere leeftijdscategorieën (behalve de oudste) even goed of zelfs beter dan de jongeren. Naar opleiding zijn er zeer duidelijke verschillen tussen de lager- en de hogeropgeleiden.

MUSEUM, GALERIJ OF TENTOONSTELLING

	GEEN/LO	LAGER SECUNDAIR	HOGER SECUNDAIR	NUHO	UNIEF
In België					
nooit	72,0	57,7	50,0	26,9	10,3
één keer per jaar	11,9	21,5	22,6	25,0	28,2
meerdere keren per jaar	15,2	19,2	25,2	44,0	50,0
maandelijks of meer	0,8	1,6	2,2	4,2	11,5
In het buitenland					
nooit	84,7	70,7	64,3	43,3	24,4
één keer per jaar	12,2	20,5	23,5	32,7	30,8
meermaals	3,0	8,9	12,2	24,0	44,9

10.28 Naar een museum, galerij of tentoonstelling gaan naar opleiding, in 2003, in % (in België en in het buitenland).
Bron APS-survey 2003.
***p<0.001

10.4 Sociaal-cultureel werk

De beleidsnota 2000-2004 kondigde heel wat wijzigingen aan voor het sociaal-cultureel werk. Het **sociaal-cultureel volwassenenwerk** kreeg op 4 april 2003 een nieuw decreet, met een herwaardering van het verenigingsleven, een grondige reorganisatie van het vormingslandschap en een herschikking van de landelijke diensten. Het versnipperde en vaak verzuilde landschap van **amateurkunsten** werd geherstructureerd via het decreet van 2000.

Op 13 juli 2001 kwam er ook een overkoepeld decreet lokaal cultuurbeleid, dat alle specifieke decreten, zoals deze voor de **culturele centra en bibliotheken**, coördineert. Voor de culturele centra kwam er een nieuwe indeling afhankelijk van de schaal en de uitstraling van de gemeente. Tot slot werden ook de taken van de openbare bibliotheken geactualiseerd.

Sociaal-cultureel volwassenenwerk

Tot eind 2002 waren er drie decreten van kracht voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Ze regelden elk een eigen werkvorm: het verenigingsleven, het instellingenwerk en de diensten. In 2002 werd een nieuw decreet voorbereid waarin de drie werkvormen samen worden behandeld.

1. Verenigingen

AANBOD

In 2002 zijn er in totaal 42 **landelijk erkende verenigingen**, waarvan 38 algemene verenigingen en 4 verenigingen die zich op bijzondere doelgroepen richten. Dit netwerk van verenigingen telde in

ERKENDE LANDELIJKE VERENIGINGEN

VLAAMSE VERENIGINGEN	AANTAL AFDELINGEN	AANTAL INWONERS	AFDELINGEN/ 1000 INWONERS
Antwerpen	2.524	1.652.450	1,53
Vlaams-Brabant	1.656	1.004.704	1,65
Limburg	1.543	791.178	1,95
Oost-Vlaanderen	2.741	1.366.652	2,01
West-Vlaanderen	2.613	1.132.275	2,31
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	262		

10.29 Aantal afdelingen van erkende landelijke verenigingen en densiteit per provincie, in 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

2002 samen 12.277 afdelingen.

Tijdens deze legislatuur waren er slechts lichte schommelingen in het aantal afdelingen. Oost-Vlaanderen is de provincie met de meeste afdelingen. West-Vlaanderen heeft het hoogst aantal afdelingen per 1.000 inwoners.

De densiteit heeft een vrij vergelijkbaar niveau over heel Vlaanderen.

Daarnaast zijn er in 2002 ook 14 organisaties erkend als **landelijke migrantenvereniging**. Zij tellen 593 aangesloten afdelingen.

DEELNAME

Het laatste decennium nam ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking **actief** deel aan het **verenigingsleven**. Mannen participeren meer dan vrouwen maar dit verschil verdwijnt grotendeels als het actief lidmaatschap van sportverenigingen buiten beschouwing wordt gelaten.

ACTIEF LIDMAATSCHAP

	ISPO91	ISPO95	APS96	APS97	TOR98	APS99	APS01	APS02	APS03
Bevolking	37,6	42,7	52,7	47,2	50,7	49,6	51,8	53,0	48,8
Vrouwen	35,5	39,9	48,8	42,6	44,6	44,7	46,9	48,5	44,3
Mannen	40,0	45,2	57,0	51,7	56,9	54,6	56,6	57,7	53,4

10.30 Actief lidmaatschap van een vereniging naar geslacht, in 1991 en van 1995 tot 2003, in %.

Bron: Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen en APS-surveys 2001-2003.

LIDMAATSCHAP NAAR SOORT VERENIGING

	GEEN/LAGER ONDERWIJS	LAGER SECUNDAIR	HOGER SECUNDAIR	NUHO	UNIEF
Sportvereniging of club	9,5	18,5	21,9	31,3	37,6
Gemeentelijke adviesraad schoolraad	0,0	1,4	4,2	9,6	14,3
Vereniging voor (amateur)-kunstbeoefening	1,4	2,8	5,9	12,2	8,2
Socio-culturele vereniging	1,7	4,2	4,0	8,7	8,2
Vereniging die gehandicapten ... helpen	5,5	2,4	3,2	5,2	7,1
Politieke vereniging of partij	0,9	0,7	2,3	0,4	5,9
Religieuze of kerkelijke vereniging	0,9	3,5	2,8	4,8	5,9
Wijk- of buurtcomité	1,4	3,1	4,2	5,2	5,9
Milieu- natuurvereniging	0,9	1,4	1,7	2,2	4,7
Vereniging ijvert voor internat vrede ontwik	0,0	0,3	1,1	3,0	3,5

10.31 Actief lidmaatschap van een aantal specifieke verenigingen, naar opleiding, in 2003.

Bron: APS-survey 2003.

* In totaal wordt een lijst van een 20-tal verenigingen bevroegd in de APS-survey.

De voornaamste determinant is het opleidingsniveau. De deelname stijgt naarmate het opleidingsniveau toeneemt, een gegeven dat overal ter wereld wordt vastgesteld. Bovendien is er een verschuiving van de klassieke sociale bewegingen naar nieuwe pluralistische verenigingen. Die hebben een homogener samenstelling en trekken vooral hogergeschoolden aan. Hierdoor gaat een belangrijk ontmoetingsforum tussen de verschillende sociale groepen verloren. Zowel lager- als hogergeschoolden geven er de voorkeur aan om in het verenigingsleven vooral mensen te ontmoeten met een vergelijkbaar opleidingsniveau, en dus ook met vergelijkbare culturele belangstellingspatronen. De culturele voorkeur, levensstijl en

smaakpatronen zijn tegenwoordig belangrijk bij de vorming van vriendenkringen en gemeenschappen. Levensbeschouwing speelt een meer bescheiden rol.

2. Volksontwikkeling

Een **instelling voor volksontwikkelingswerk** voor volwassenen wil de deelnemers de gelegenheid bieden hun kennis, inzicht en vaardigheden te vergroten, voor zichzelf of ten behoeve van de samenleving.

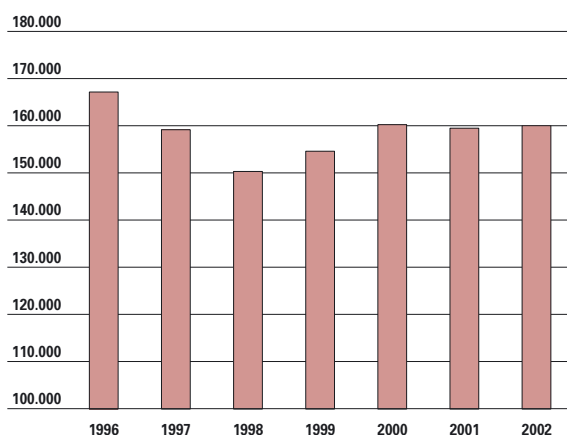
Beroepsopleidingen en opleidingen buiten schoolverband tellen niet mee.

In 2002 zijn 42 instellingen erkend. Het gaat om 31 landelijke verenigingen, 2 niet-landelijke en 9 instellingen voor bijzondere doelgroepen. In 2002 werden er door deze instellingen 159.994 vormingsuren gerealiseerd. Dat is een vergelijkbaar aantal met voorgaande jaren.

Diensten voor volksontwikkelingswerk zijn gespecialiseerde organisaties die het sociaal-cultureel werk begeleiden en ondersteunen. De dienstverlening bestaat uit het ter beschikking stellen van deskundigen, informatie, advies, documentatie, educatieve programma's en producten, publicaties, (audio-visuele) materialen, technieken of uitrustingen.

Organisaties die zich als dienst profileren, hebben geen eigen leden zoals verenigingen of werken niet voor individuen zoals instellingen. Ze treden in eerste instantie dienstverlenend op naar andere organisaties. Op 1 januari 2002 waren er 38 diensten erkend, één minder dan in 2001. Diensten moeten minstens vier basisfuncties vervullen. In 2002 realiseerden de 38 erkende diensten in totaal 271 basisfuncties die voldoen

CURSUSUREN INSTELLINGEN

10.32 Evolutie van het aantal gepresteerde cursussen door instellingen voor volksontwikkeling, van 1996 tot 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

DIENSTEN VOOR VOLKSONTWIKKELINGSWERK

	1999	2000	2001	2002
Erkend	23	30	39	38
Basisfuncties				
gerealiseerd	155	207	275	271
gesubsidieerd	112	150	226	222
Aantal vermeldingen basisfuncties				
uitgave van een tijdschrift	33	45	59	58
educatieve activiteiten	25	31	40	46
educatieve publicaties	24	33	46	45
begeleiding, ondersteuning en advisering (BOA)	22	29	39	39
documentatiecentrum	29	32	41	37
ontwikkelen audiovisueel materiaal	5	8	11	14
campagne	4	10	14	11
happening	6	10	13	11
ontwikkelen educatief materiaal	6	6	5	6
onderzoek	0	1	3	2
ter beschikking stellen van technisch materiaal	1	0	3	1
tentoonstelling	0	2	1	1
Totaal	155	207	275	271

10.33 Evolutie van het aantal diensten voor volkswontwikkeling, van 1999 tot 2002, aantal erkend, gerealiseerde en gesubsidieerde basisfuncties.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

aan de subsidiënormen. 222 basisfuncties werden effectief gesubsidieerd.

3. Amateurkunsten

2002 stond voor de amateurkunsten in het licht van de vernieuwing en de herstructurering na het decreet van 22 december 2000. De subsidiëring gebeurt voortaan via subsidie-enveloppen die telkens voor een beleidsperiode worden vastgesteld. De subsidie-enveloppe hangt voor een deel af van de beoordeling van het beleidsplan. De organisaties worden dus verplicht om hun beleid te plannen. Het decreet bepaalt dat er nog slechts **één organisatie** voor amateurkunsten kan worden erkend **per kunstdiscipline**: theater, dans, beeldcultuur en beeldende kunst, letteren en muziek (instrumentale, vocale, lichte en volksmuziek). De bestaande gesubsidieerde federaties uit het vorige decreet hebben er bijgevolg alle belang bij om samen te werken. In het werkjaar 2002 werd aan de amateurkunstenorganisaties in totaal een bedrag van 3,9 miljoen euro uitgekeerd. Het steunpunt voor amateurkunsten kreeg een subsidie van 1,2 miljoen euro. Daarnaast werden tijdens het werkjaar 2002 tien projecten gesubsidieerd voor een totaal bedrag van 0,3 miljoen euro.

Cultuurcentra

Het nieuwe decreet 'lokaal cultuurbeleid' beoogt een planmatige spreiding van de cultuurcentra, het inperken van de niet-planmatige groei en het opheffen van de erkenningstop uit 1998. Ook de opdrachten van de cultuurcentra worden bijgestuurd. Er moet een evenwicht zijn tussen de **drie hoofdopdrachten**: cultuurspreiding, het bevorderen van de gemeenschapsvorming en het bevorderen van de cultuurparticipatie. Bovendien komt er een specifiek en aangepast beleid voor de cultuurcentra in de grootsteden Antwerpen, Brussel en Gent. Het cultuurcentrum moet doelgroepen die nu weinig participeren over de drempel helpen. Cultuurcentra moeten in hun werking de diversiteit van de bevolking weerspiegelen en dus maximaal toegankelijk zijn voor iedereen. In 2002 waren er 61 **erkende cultuurcentra**: 11 cultuurcentra in categorie A, 17 in categorie B en 31 in categorie C en 2 in de grootsteden Antwerpen en Brussel (convenant). Niet elke gemeente kan nog subsidies ontvangen voor een cultuurcentrum. Voor de spreiding van de cultuurcentra werd gekeken naar Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en de 'centrumfunctie' van steden en gemeenten. In totaal zijn er 76

DEELNEMERS CULTURELE CENTRA

	1999			2000			2001			2002		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	9.822	2.066	11.888	9.524	2.091	11.615	10.498	1.759	12.257	10.758	1.453	12.211
Amateurkunst	574	4.606	5.180	611	4.664	5.275	943	3.894	4.837	502	3.424	3.926
Artistieke tentoonstellingsdagen	19.624	4.799	24.423	18.712	5.378	24.090	12.917	3.708	16.625	11.682	2.508	14.190
Educatieve tentoonstellingsdagen	3.260	1.004	4.264	2.432	918	3.350	5.223	605	5.828	1.628	758	2.386
Educatieve activiteiten	38.986	57.624	96.610	41.751	60.747	102.498	38.624	55.870	94.494	44.634	51.447	96.081
Repetities	4.641	17.850	22.491	5.001	17.882	22.883	4.755	14.913	19.668	4.561	12.514	17.075
Bestuurlijke activiteiten	3.562	21.671	25.233	4.245	23.520	27.765	4.353	21.399	25.752	4.744	17.016	21.760
Ontspanning	2.692	26.233	28.925	3.613	29.821	33.434	3.278	23.859	27.137	3.070	21.648	24.718
Andere	3.573	7.520	11.093	1.860	9.125	10.985	1.766	6.644	8.410	2.323	7.147	9.470
Totaal	86.734	143.373	230.107	87.749	154.146	241.895	82.357	132.651	215.008	83.902	117.915	201.817
Verhouding eigen/receptief	37,7	62,3	100,0	36,3	63,7	100,0	38,3	61,7	100,0	41,6	58,4	100,0

10.34 Evolutie van het aantal deelnemers aan de activiteiten van de culturele centra, van 1999 tot 2002.
Bron WVC, administratie Cultuur.

gemeenten die een aanvraag kunnen indienen. Voor Antwerpen, Brussel en Gent geldt een speciale regeling op basis van convenants.

Ondanks de vermindering van het aantal centra van 116 naar 56 (voor de vijf nieuwe centra waren er nog geen gegevens) is er maar een lichte daling van de **activiteiten en deelnemers**. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat vooral kleinere cultuurcentra hun subsidies verloren. De meest opvallende daling is er in de categorie amateurkunst, vooral bij de eigen activiteiten. Voor de professionele kunst blijft het aanbod nagenoeg constant. Ten opzichte van het begin van de legislatuur in 1999 is er globaal een zekere stijging van de eigen activiteiten.

Bibliotheken

1. Aanbod en collectie

Het **nieuwe decreet op het lokale cultuurbeleid** van 2001 annuleert de erkenning van openbare bibliotheken. De gemeenten blijven niettemin verplicht om een openbare bibliotheek in stand te houden, met de hulp van een Vlaamse personeels-subsidie.

De **vroegere opdeling** in plaatselijke, centrale en speciale openbare bibliotheken **verdwijnt** net zoals het onderscheid tussen voltijds en deeltijds werkende openbare bibliotheken. De vroegere bovenlokale opdrachten van de centrale openbare bibliotheken

ACTIVITEITEN VAN CULTURELE CENTRA

	1999			2000			2001			2002		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	1.656.604	438.542	2.095.146	1.799.972	439.849	2.239.821	1.771.151	386.545	2.157.696	1.714.278	332.447	2.046.725
Amateurkunst	99.143	966.587	1.065.730	96.789	984.823	1.081.612	155.982	828.554	984.536	58.093	748.470	806.563
Educatieve activiteiten	439.255	1.143.716	1.582.971	457.705	1.206.308	1.664.013	464.857	1.162.846	1.627.703	475.081	1.012.543	1.487.624
Repetities	34.357	331.864	366.221	40.507	391.040	431.547	39.475	341.699	381.174	35.450	277.640	313.090
Bestuurlijke activiteiten	36.758	404.425	441.183	45.941	477.990	523.931	48.089	411.508	459.597	56.709	368.500	425.209
Ontspanning	154.022	1.644.231	1.798.253	188.801	1.871.373	2.060.174	173.444	1.589.388	1.762.832	163.296	1.339.823	1.503.119
Andere	107.166	521.731	628.897	89.272	553.434	642.706	121.448	383.432	504.880	91.188	394.113	485.301
Totaal	2.527.305	5.451.096	7.978.401	2.718.987	5.924.837	8.643.824	2.774.446	5.103.972	7.878.418	2.594.095	4.473.536	7.067.631
Verhouding eigen/receptief	31,7	68,3	100,0	31,5	68,5	100,0	35,2	64,8	100,0	36,7	63,3	100,0

10.35 Evolutie van de activiteiten van de culturele centra naar soort activiteit en aard van de initiatiefnemer, van 1999 tot 2002.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

COLLECTIE GEDRUKTE MATERIALEN

SOORT GEDRUKT MATERIAAL	1999	2000	2001	2002
Jeugd	6.811.174	6.951.231	7.153.701	7.262.750
Fiction	6.602.978	6.635.332	6.673.374	6.598.647
Non-fiction	6.428.637	6.489.974	6.549.821	6.518.286
Andere	1.169.042	1.165.268	1.176.247	1.146.723
Totaal	21.011.831	21.241.805	21.553.143	21.526.406

10.36 Evolutie bezit gedrukte materialen in bibliotheken naar soort gedrukt materiaal, van 1999 tot 2002.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

COLLECTIE AUDIOVISUELE MATERIALEN

	CD	CD-ROM	DVD	VHS	ANDERE*	TOTAAL
Antwerpen	561.259	42.124	13.034	45.147	122.927	784.491
Limburg	271.364	24.619	4.389	24.485	12.674	337.531
Oost-Vlaanderen	365.557	39.372	8.654	33.372	12.374	459.329
Vlaams-Brabant	206.163	18.994	2.177	17.304	14.856	259.494
West-Vlaanderen	356.759	30.441	6.853	34.196	58.404	486.653
Vlaams Gewest	1.761.102	155.550	35.107	154.504	221.235	2.327.498
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	66.728	4.729	1.856	10.730	1.247	85.290
Totaal 2002	1.827.830	160.279	36.963	165.234	222.482	2.412.788
Totaal 2001	1.712.066	129.303	16.780	154.875	222.625	2.235.649
Totaal 2000	1.578.242	94.315	8.227	150.488	220.261	2.051.533

10.37 Evolutie bezit audiovisuele materialen in bibliotheken, van 2000 tot 2002 naar soort audiovisueel materiaal en naar provincie en gewest.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

*Andere = voornamelijk diareksen, fonoplaten en cassettes.

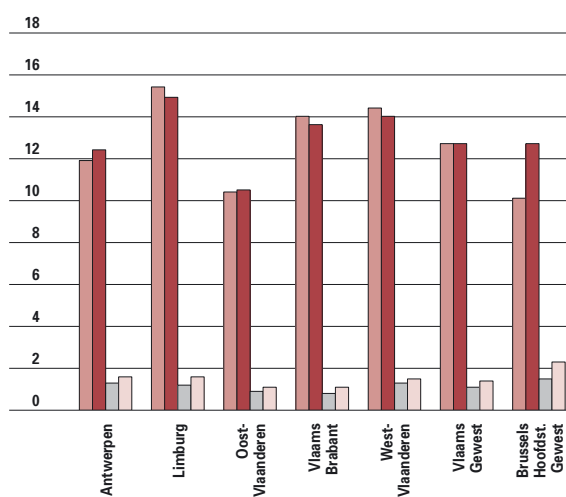
verschuiven grotendeels naar de provinciebesturen of naar het Vlaams Centrum voor Openbare Bibliotheken vzw (VCOB).

De speciale openbare bibliotheken voor gezichtsgehandicapten en langdurig zieken werken verder voor hun specifieke doelgroep via een beheersovereenkomst met de Vlaamse regering.

Het decreet op het lokale cultuurbeleid voorziet ook geen plaats meer voor de vroegere privaatrechtelijke openbare bibliotheken. Op 1 januari 2003 werden deze bibliotheken overgenomen door hun gemeente en geïntegreerd in de gemeentelijke structuur. Vanaf 1 januari 2003 kunnen de openbare bibliotheken van de gemeenten Sint-Jans-Molenbeek en Ukkel (Brussels Hoofdstedelijk Gewest) subsidies krijgen.

Op 1 januari 2003 treden 303 gemeenten op als richtende macht van een openbare bibliotheek. Van de 308 **Vlaamse gemeenten** beschikken er 292 over een gemeentelijke openbare bibliotheek. Daarnaast zijn er zeven gemeenten die een samenwerkingsverband hebben afgesloten met een

BEZITSCOËFFICIËNTEN

10.38 Evolutie van de bezitSCOËFFICIËNTEN voor gedrukte en audiovisuele materialen, van 1999 tot 2002, naar provincie en gewest.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

gedrukte materialen 1999
gedrukte materialen 2002
audiovisuele materialen 1999
audiovisuele materialen 2002

aangrenzende gemeente.

Daarnaast hebben Hemiksem en Schelle per 1 december hun bibliotheken ondergebracht in één oprachthoudende vereniging. De gemeente Herstappe is op basis van haar klein aantal inwoners vrijgesteld van de oprichting van een openbare bibliotheek.

Negen gemeenten voldoen dus niet aan het decreet en beschikken niet over een bibliotheekvoorziening.

In het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest**, waar er geen verplichting bestaat tot oprichting van een gemeentelijke openbare bibliotheek, hebben intussen elf gemeenten dat op vrijwillige basis gedaan. Daarnaast heeft ook de Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek, ingericht door de Vlaamse Gemeenschapscommissie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de status van openbare bibliotheek.

De **collectie van gedrukte materialen** blijft in 2002 vrijwel ongewijzigd ten opzichte van 2001. Aanwinsten en afvoer houden elkaar ongeveer in evenwicht. In vergelijking met 1999 is er een lichte toename.

Ten opzichte van 2000 is de **collectie van audiovisuele materialen** met 17,6% gegroeid. De audiovisuele materialen vertegenwoordigen in 2002 al 11,2 % van de totale collectie. In 2000 was dat nog maar 9,6 %. De toename is vrij gelijkmatig verdeeld over de verschillende provincies. Voor de gedrukte materialen zijn de verschillen groter.

De **bezitscoëfficiënt**, die aangeeft hoeveel stuks er gemiddeld per lener zijn, blijft sinds 1999 globaal dezelfde. Enkel tussen de provincies is er een zekere schommeling. Voor de audiovisuele materialen kent de bezitscoëfficiënt een stijgend verloop.

De **gebruikcoëfficiënt**, die het aantal uitleningen weergeeft in verhouding tot het totale bezit,

is vrijwel constant ten opzichte van 1999. Het **vernieuingsritme** van een collectie schommelt tussen de 12 en 13 jaar.

2. Ontleners

In 2002 waren er 1.656.033 **ontleners** in het Vlaamse Gewest en 36.876 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit betekent een lichte daling tegenover 2001, nadat er sinds 1980 onafgebroken een stijging genoteerd werd. Net zoals in 2001 is wel nog steeds 28% van de Vlaamse bevolking geregistreerd als lener in een openbare bibliotheek.

Ook bij de **jeugd** zien we voor het eerst een minieme daling. Bij deze cijfers gaat het steeds om geregistreerde leners (met een geldige lidkaart). Zij kunnen de bibliotheek ook bezoeken om te surfen op internet of een tijdschrift te lezen.

Het aantal **uitleningen van gedrukte materialen** bleef onafgebroken stijgen tot 1997. Daarna volgde elk jaar een lichte daling. In 2001 kon er opnieuw

LENERS BIJ DE JEUGD

	2000	2001	2002
Antwerpen	134.259	147.269	153.168
Limburg	79.670	80.225	77.503
Oost-Vlaanderen	125.051	126.059	118.175
Vlaams-Brabant	77.749	82.608	87.341
West-Vlaanderen	110.056	105.671	101.211
Vlaams Gewest	526.785	541.832	537.398
Brussels Hoofdst. Gewest	11.046	11.509	10.626
Totaal	537.831	1.095.173	548.024

10.41 Evolutie van het aantal jonge leners (<15jaar), van 2000 tot 2002, naar provincie en gewest.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

LENERS

	1999		2000		2001		2002	
	% VLAAMSE BEVOLKING	ABSOLUUT	% VLAAMSE BEVOLKING	ABSOLUUT	% VLAAMSE BEVOLKING	ABSOLUUT	% VLAAMSE BEVOLKING	ABSOLUUT
Antwerpen	29,8	489.657	28,2	462.957	28,6	472.075	28,9	476.917
Limburg	26,4	208.049	27,2	214.843	27,6	220.234	26,8	213.768
Oost-Vlaanderen	29,7	403.486	30,6	416.505	30,8	420.851	30,0	410.399
Vlaams-Brabant	20,5	207.755	21,2	215.053	22,7	232.132	23,3	237.927
West-Vlaanderen	27,3	306.781	27,5	310.762	29,0	328.395	28,0	317.022
Vlaanderen	27,3	1.615.728	27,3	1.620.120	28,0	1.673.687	28,0	1.656.033
Brussels Hoofdst. Gewest	15,8	45.278	13,2	38.055	13,6	39.664	12,6	36.876

10.40 Evolutie van het aantal leners per provincie en in verhouding tot de bevolking, van 1999 tot 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur, bewerking APS.

ONTLENINGEN GEDRUKTE MATERIELEN

	1999	2000	2001	2002
Antwerpen	12.927.918	13.780.559	13.203.048	12.790.146
Limburg	7.564.695	5.295.392	5.542.759	5.114.664
Oost-Vlaanderen	9.581.564	10.259.435	10.725.367	9.847.129
Vlaams-Brabant	5.712.410	5.482.066	6.165.476	6.278.384
West-Vlaanderen	9.644.398	9.976.074	9.977.115	9.621.903
Vlaams Gewest	45.430.985	44.793.526	45.613.765	43.652.226
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	775.385	764.444	746.193	775.140

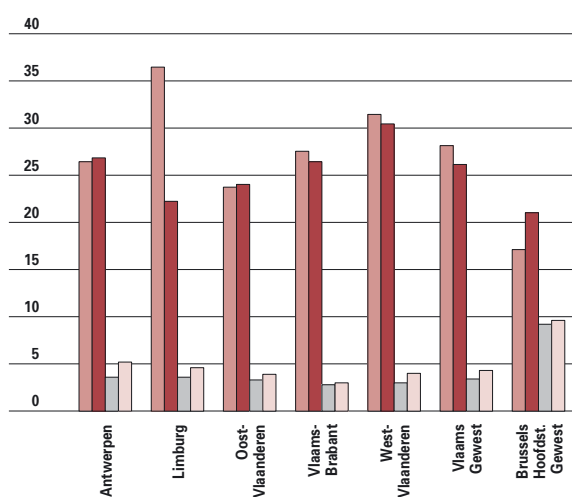
10.42 Evolutie van het aantal ontleningen van de gedrukte materialen, van 1999 tot 2002, naar provincie en gewest.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

ONTLENINGEN AUDIOVISUELE MATERIELEN

	1999	2000	2001	2002
Antwerpen	1.880.816	2.194.343	2.364.617	2.459.181
Limburg	749.977	821.524	907.010	1.050.799
Oost-Vlaanderen	1.343.566	1.521.019	1.750.891	1.619.191
Vlaams-Brabant	572.718	572.832	700.720	716.116
West-Vlaanderen	913.651	1.187.658	1.297.856	1.283.205
Vlaams Gewest	5.460.728	6.299.376	7.021.094	7.130.494
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	418.017	311.539	298.131	353.089

10.43 Evolutie van het aantal ontleningen van de audiovisuele materialen, van 1999 en 2002, naar provincie en gewest.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

LEENFREQUENTIE

10.44 Evolutie van de leenfrequentie voor gedrukte en audiovisuele materialen, van 1999 tot 2002, naar provincie en gewest.
Bron: WVC, administratie Cultuur.

een stijging genoteerd worden. Maar in 2002 vond een aanzienlijke daling plaats met bijna 2 miljoen stuks.

De **uitleningen van audiovisuele materialen** zijn in 2002 nog toegenomen, zij het wel veel minder sterk dan de vorige jaren. De audiovisuele materialen hebben nu al een aandeel van bijna 17% in het aantal uitleningen.

Als we het aantal uitleningen in verhouding zetten tot het aantal leners, is er voor de gedrukte materialen een daling ten opzichte van 1999. Voor de audiovisuele materialen daarentegen stijgt de **leenfrequentie**.

Uit de **APS-survey 2003** blijkt dat vier op tien Vlamingen in een bibliotheek zijn geweest. Dat is niet significant verschillend tegenover 2000. De voorbije jaren werd ook steeds vastgesteld dat naar verhouding meer vrouwen naar de bibliotheek gaan dan mannen en dat ze dat ook frequenter doen. Net als voor andere vormen van cultuurparticipatie zijn er duidelijke verschillen naar opleidingsniveau. Ook naar leeftijd zijn er grote verschillen maar dit hangt waarschijnlijk samen met het lagere opleidingsniveau van ouderen.

BIBLIOTHEEKBEZOEK

	MAN	VROUW	GEEN/LAGER ONDERWIJS	LAGER SECUNDAIR	HOGER SECUNDAIR	NUHO	UNIEF
Nooit	67,1	55,0	87,5	62,7	53,5	35,9	43,6
Eén keer per jaar	5,7	5,7	1,1	9,1	6,4	5,5	9,0
Meerdere keren per jaar	13,7	14,7	4,7	11,3	18,0	24,4	20,5
Eén keer per maand	5,9	12,7	2,5	10,3	9,4	19,4	9,0
Meerdere keren per maand	7,6	11,9	4,2	6,6	12,7	14,7	17,9

10.45 Naar de bibliotheek gaan naar geslacht en opleiding, in 2003, in %.

Bron: APS-survey 2003.

*** $p < 0.001$ voor zowel geslacht als opleiding.

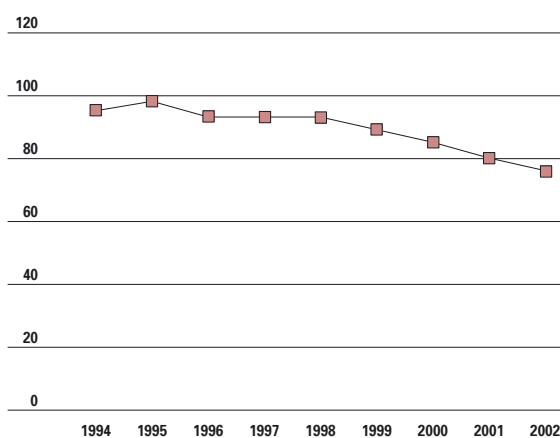
Jeugdwerk

Het jeugdwerk en het beleid terzake zijn de voorbije jaren grondig veranderd. De regelgeving werd transparanter. Er kwamen nieuwe decreten voor het landelijke, provinciale en lokale jeugdwerk. En dat alles werd verankerd in het decreet Vlaams jeugd-beleid. Een groot deel van de doelstellingen uit de beleidsnota werd bereikt.

1. Aanbod

In 2002 waren er 76 **gesubsidieerde landelijke jeugdverenigingen** die samen bijna 18 miljoen euro subsidies kregen. De middelen zijn sinds 1979 onafgebroken toegenomen en die stijging was zeker niet het gevolg van een groeiend aantal verenigingen. Integendeel, terwijl er in het begin van de jaren tachtig nog meer dan 100 erkende verenigingen waren, zakte dit aantal sinds het midden van de jaren negentig (feitelijke erkenningsstop) om na het decreet van 1998 nog verder te verminderen. De vrees dat het jeugdwerklandschap hierdoor dreigde te versralen, was een van de redenen voor het nieuwe decreet van 2002 op het Vlaamse jeugd-beleid.

LANDELIJKE ERKENDE JEUGDVERENIGINGEN

10.46 Evolutie van het aantal landelijk erkende jeugdverenigingen, van 1994 tot 2002.

Bron: Kroniek 2002, afdeling Jeugd en Sport.

In 2002 werden er 6.584 attesten uitgereikt: 5.137 animator, 1.605 hoofdanimator, 196 instructeur, 17 hoofdinstructeur.

SPREIDING AFDELINGEN JEUGDBEWEGINGEN

	OOST-VLAANDEREN	WEST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	LIMBURG	ANTWERPEN	TOTAAL
Chiro	181	191	188	148	287	995
FOS	21	14	11	0	9	55
KSA	74	99	18	65	46	302
KLJ	69	84	37	44	67	301
VVKSM	140	84	126	66	238	654
VNJ	14	8	14	6	18	60
Totaal	499	480	394	329	665	2.367

10.47 Spreiding van het aantal afdelingen van de grote jeugdbewegingen in 2002, per provincie.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

*Bij de VNJ gaat het eigenlijk om 30 afdelingen: telkens 1 jongensafdeling en 1 meisjesafdeling. Bij de afdelingen van de KSA moeten nog 2 nationale afdelingen geteld worden.

SUBSIDIES NIEUWE INITIATIEVEN

	GESUBSIDIEERDE PROJECTEN (AANTAL)	TOTAAL SUBSIDIEBEDRAG (IN EURO)
Subsidiëring van experimenteel of vernieuwend jeugdwerk	22	446.000
Subsidiëring van informatie-, communicatie- en inspraakprojecten	20	372.000
Subsidiëring van jeugdcultuurprojecten	25	124.000

10.48 Subsidiëring nieuwe initiatieven jeugdwerk in 2002, naar projecten en subsidiëring.
Bron: Kroniek 2002, afdeling Jeugd en Sport.

ERKENDE JEUGDVERBLIJFCENTRA

WERKJAAR	AANTAL JEUGDVERBLIJFCENTRA	OVERNACHTINGEN			TOTAAL
		SUBSIDIABELE VERBLIJVEN DOOR DE JEUGD	NIET-SUBSIDIABELE VERBLIJVEN DOOR DE JEUGD	ANDERE	
1998	66	569.059	167.758	95.880	832.697
1999	68	577.876	179.568	96.967	854.411
2000	67	568.789	177.421	96.384	842.594
2001	66	569.201	214.973	96.632	880.806
2002	69	583.266	264.395	110.607	958.268

10.49 Evolutie van het aantal overnachtingen in de erkende jeugdverblijfcentra, van 1998 tot 2002.
Bron: Kroniek 2002, afdeling Jeugd en Sport.

Sinds 1 maart 2000 is er ook een reglement voor subsidiëring van **jeugdwerkinitiatieven die vernieuwend** (nieuwe methodieken, nieuwe doelgroepen) of **experimenteel** zijn. Daarnaast kwamen er sinds 1 augustus 2001 ook reglementen voor de subsidiëring van **informatie-, communicatie- en inspraakprojecten** die als doel hebben de betrokkenheid en de participatie van de jeugd aan het beleid bevorderen. Dit is eveneens het geval voor de subsidiëring van projecten die de creatieve en artistieke activiteiten van individuele jongeren of groepen ondersteunen.

Naast het landelijke jeugdwerk zijn er **lokale gemeentelijke initiatieven** en **plaatselijke particuliere jeugdwerkinitiatieven**. Uit de VVJ-enquête van 2001 blijkt dat het Vlaamse Gewest 6.770 plaatselijke jeugdwerkinitiatieven telt. Er zijn vier keer zoveel particuliere initiatieven (5.392) als gemeentelijke initiatieven (1.378). Maar deze laatste werden wel talrijker terwijl de particuliere initiatieven een lichte daling kenden ten opzichte van 1998. Net zoals voor de planperiode 1999-2001 dienden ook in 2002 driehonderd gemeenten een subsidieaanvraag in voor hun **jeugdwerkbeleidsplan 2002-2004**. Dezelfde acht gemeenten als in 1999 dienden geen plan in: Herstappe omdat het te klein is, de zes faciliteitengemeenten in de Vlaamse rand rond Brussel omdat er geen Nederlandstalige meerderheid is in de gemeenteraad, en Voeren. Een nieuwe beleidsprioriteit binnen de jeugdwerk-

beleidsplanning is de jeugdruimte: 204 gemeenten dienden in 2002 een **jeugdruimteplan** in. Prioritaire acties daarin zijn: speelpleintjes (100%), jeugdwerkinfrastructuur (93%), fuifruimte (88%), repetitieruimte (68%), groene ruimte en speelbossen (53%) en skateruimte (43%). Alle gemeentebesturen die zelf een jeugdwerkbeleidsplan opmaken, moeten nu beschikken over een gemeentelijke jeugdraad.

In 2002 waren er 958.268 overnachtingen in 69 erkende **jeugdverblijfcentra**. Een stijging van meer

LEDEN JEUGDBEWEGINGEN

	1999		2002	
	AFDELINGEN	LEDEN	AFDELINGEN	LEDEN
FOS	54	6.031	55	6.037
Chirojeugd Vlaanderen	1.049	93.688	995	91.668
KSJ-KSA-VKSJ	308	34.564	304	33.079
VVKSM	651	67.201	654	68.476
KLJ	*	*	301	20.463
VNJ	77	*	60	1.756
Totaal	2.139	201.484	2.369	221.479

10.50 Evolutie van het aantal afdelingen en leden van de grote jeugdbewegingen, van 1999 tot 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

*Bij het leden totaal van de chiro komen nog 222 proosten en 886 freelanceleiding.

LEEFTIJD LEDEN

	0-6JAAR	6 TOT 12	13-16	17-20	+20	TOTAAL
Chiro	0	49.192	23.760	5.890	12.826	91.668
FOS	0	2.350	1.910	257	1.520	6.037
KSA	0	19.823	6.137	7.119	0	33.079
KLJ	0	3.958	4.296	12.209	0	20.463
VVKSM	0	41.860	14.644	9.131	2.841	68.476
VNJ	0	1.136	404	87	129	1.756
Totaal	0	118.319	51.151	34.693	17.316	221.479

10.51 Leeftijd spreiding leden van de grote jeugdbewegingen in 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

* Bij de KLJ zijn de KLJ Groene Kring en de KLJ Oost-België niet meegerekend.

dan 12% ten opzichte van 1999.

Eind 2002 waren er 312 **jeugdhuizen** uit 203 gemeenten lid van de Vlaamse Federatie Jeugdhuizen en jongerencentra, negen meer dan in 2001.

2. Deelname

De 2.369 afdelingen van de **landelijke jeugd-bewegingen** tellen in totaal 221.479 leden. Dat wil zeggen dat 15,7% van de Vlaamse jongeren tussen 5 en 24 jaar lid is van een grote jeugdbeweging. Dit is vergelijkbaar met het aantal in 1999 – toen geen gegevens beschikbaar waren van de KLJ en VNJ. De meeste jeugdbewegingen hebben vijf à zes jongeren per leider.

Naast de administratieve registratiegegevens beschikken we ook over gegevens op basis van een bevraging (1.769 respondenten) van jongeren door de TOR-groep (VUB). 70% van de jongeren tussen 14 en 18 jaar is lid van minstens één vereniging.

Vier op tien jongeren van deze leeftijdsgroep zijn lid van een **vereniging** die tot het **jeugdwerk** wordt gerekend. Geslachtsverschillen zijn er niet. Naar onderwijsvorm daarentegen zijn er grote verschillen. Slechts iets meer dan een kwart van de BSO-jongeren is actief of organiserend lid binnen het jeugdwerk. Bij de ASO-jongeren is dat bijna de helft. Een groot percentage BSO-jongeren was nooit lid of is na verloop van tijd afgehaakt. Bij de ASO-jongeren liggen deze percentages veel lager. Ook de geringere deelname van allochtone jongeren is terug te brengen tot de scholingsgraad en slechts in mindere mate aan de etnische origine.

Het lidmaatschap van een **jeugdbeweging** ligt op 17% in de TOR-bevraging. Dit cijfer is vergelijkbaar met de 15,7% van de jongeren die we bekwamen op basis van de registratiegegevens van de grote jeugdbewegingen. Jongens en meisjes zijn evenveel lid van een jeugdbeweging en ook hier stellen we weer grote verschillen naar onderwijsvorm vast. 14% is actief of organiserend lid van een jongerenbeweging. Er zijn ook hier geen verschillen naar geslacht, maar wel grote verschillen naar onderwijsvorm. Ook het lidmaatschap van andere **particuliere jeugdwerkinitiatieven** en lidmaatschap van **gemeentelijke initiatieven** werden bevraged. Hier treden er wel duidelijke verschillen naar geslacht op. Zowel voor de particuliere als voor de gemeentelijke initiatieven blijkt dat meisjes meer deelnemen dan jongens. Ook opvallend voor de particuliere initiatieven is dat het lidmaatschap van deze activiteiten toeneemt met de leeftijd (16% bij de 14-jarigen en 20% bij de 18-jarigen). Dit in tegenstelling tot de andere jeugdwerkvormen waar het lidmaatschap afneemt met de leeftijd. Voor de gemeentelijke initiatieven blijft het lidmaatschap stabiel met de leeftijd. Wel neemt het actief lidmaatschap sterk af

VERHOUDING LEDEN VS. LEIDING

	LEDEN	LEIDING	LEDEN/LEIDING
Chiro	78.842	14.794	5,33
FOS	4.906	1.131	4,34
KSA	26.862	6.217	4,32
KLJ	20.463	3.199	6,40
VVKSM	59.281	9.195	6,45
VNJ	1.540	216	7,13
Totaal	191.894	34.752	5,52

10.52 Verhouding leden/leiding bij de grote jeugdbewegingen in 2002.

Bron: WVC, administratie Cultuur.

* Bij de leiding van de chiro zijn proosten en freelance-leiding inbegrepen.

DEELNAME JEUGDWERK

	ORGANISEREND LID	ACTIEF LID	PASSIEF LID	VROEGER LID	NOOIT LID
Jeugdwerk globaal**					
BSO/DBSO/modulair	4,5	22,7	7,3	42,2	23,4
TSO	12,0	31,4	10,1	32,9	13,5
ASO/KSO	7,7	41,5	9,7	27,9	13,3
totaal	8,1	33,8	9,2	33,0	16,0
Jeugdbeweging***					
BSO/DBSO/modulair	0	8,8	0,2	37,2	53,8
TSO	2,5	12,6	0,6	39,1	45,2
ASO/KSO	2,3	19,4	0,8	31,7	45,8
Jongerenbeweging°					
BSO/DBSO/modulair	0,5	7,9	5,4	12,0	74,2
TSO	1,7	12,3	7,7	12,7	65,6
ASO/KSO	1,8	15,7	10,1	11,6	60,9
Ander particulier initiatief°°					
BSO/DBSO/modulair	3,4	9,2	3,8	27,0	56,6
TSO	7,1	12,5	5,4	24,5	50,5
ASO/KSO	3,3	16,9	6,5	25,7	47,7
Gemeentelijke initiatief°°°					
BSO/DBSO/modulair	2,0	4,7	2,9	39,0	51,4
TSO	6,0	8,1	1,9	39,2	44,8
ASO/KSO	3,3	8,4	4,2	42,8	41,4

10.53 Actief lidmaatschap aan jeugdwerk naar onderwijsvorm en soort van jeugdwerk.

Bron: Tor 2003.

* Bevraging eind 2002. ** $X^2=87,0$; $df=8$; $p=0,00$ *** $X^2=46,1$; $df=8$; $p=0,00$ ° $X^2=33,1$; $df=8$; $p=0,00$ °° $X^2=39,2$; $df=16$; $p=0,00$ °°° $X^2=29,3$; $df=8$; $p=0,00$

LIDMAATSCHAP JEUGDHUIZEN

	ORGANISEREND LID	ACTIEF LID	PASSIEF LID	VROEGER LID	NOOIT LID
BSO/DBSO/modulair	1,6	6,5	2,5	7,7	81,8
TSO	2,5	7,3	5,8	5,4	79,0
ASO/KSO	1,3	7,1	6,0	4,1	81,5
Totaal	1,7	7,0	5,0	5,4	80,9

10.54 Lidmaatschap van minstens 1 jeugdhuis / jeugdclub naar onderwijsvorm.

Bron: Tor 2003.

$X^2=17,7$; $df=8$; $p=0,02$. * Bevraging eind 2002.

met de leeftijd (na 14 jaar) maar dit wordt gecompenseerd door een toename van het organiserend lidmaatschap. Naar onderwijsvorm worden sterke verschillen vastgesteld.

Tot slot zijn 9% van de jongeren lid van een **jeugdhuis**. Er is geen geslachtverschil. Net als bij de andere particuliere initiatieven neemt het lidmaatschap toe met de leeftijd. Opvallend is dat de verschillen naar onderwijsniveau eerder klein zijn.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Jaarboek 2002 Re-Creatief Vlaanderen “Cultuurkijker. Aanzetten voor cultuuronderzoek in Vlaanderen”.
- Kroniek jeugd 2002, afdeling jeugd en sport.
- Henk Roose en Hans Waeghe, Cultuurpubliek, Publieke cultuur? Publieksonderzoek bij theater- en museumbezoekers te Gent, Universiteit Gent, 2002.
- Mark Elchardus en Ignace Glorieux , De Symbolische Samenleving, Lannoo, 2002.
- Mark Elchardus, Luc Huyse en Marc Hooghe, Het maatschappelijke middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap, Brussel, september 2001.
- Rudi Laermans, Het Vlaams cultureel regiem, Leuven, 2001.
- Cultuur voor iedereen!? Een praktijkonderzoek omtrent de verhoging van cultuurparticipatie voor armen door welzijnsschakels en het Vlaams Forum voor Armoedebestrijding.

Websites

www.vlaanderen.be/cultuur
www.re-creatievlaanderen.be/srv/
www.cultuurnet.be
www.cultuurlokaal.be
www.steunpuntjeugd.be
www.muziekcentrum.be
www.vti.be
www.vca.be
www.socius.be

www.vcob.be
www.cultureelerfgoed.be
www.vcv.be
www.iak.be
www.stichtinglezen.be
www.ibknet.be
www.poppunt.be
www.vai.be
www.tento.be

Blikvangers

- Het aantal sportende leden van erkende en gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties blijft status-quo. Het aantal erkende en gesubsidieerde sportdiensten stijgt verder.
- 38% van de bevolking zegt meerdere keren per maand aan sport te doen.
- De kwaliteit van het professioneel kader in de sportfederaties is aanzienlijk verhoogd.
- 80% van de leerlingen met een topsportstatuut (secundair onderwijs) is ingeschreven in een topsportschool.
- 237 gemeenten namen in 2002-2003 deel aan het Contract JeugdSport.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/sport

11.1 Sportparticipatie

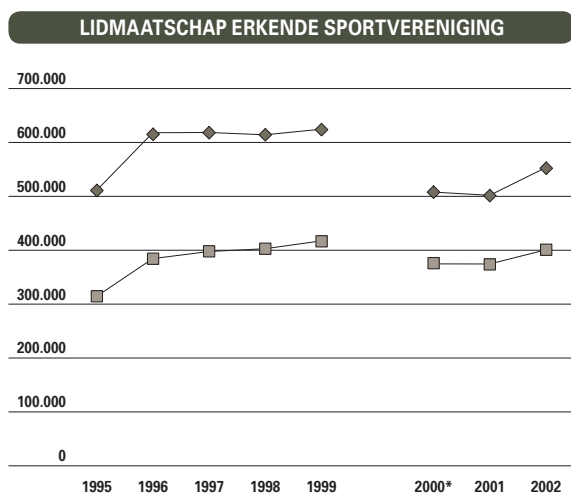
Het bevorderen van de sportdeelname, vooral bij de jeugd, is een van de strategische doelstellingen van het beleid. Voldoende beweging en sport zijn immers van groot belang voor de volksgezondheid en voor de fysieke conditie van de jeugd. Daarnaast wordt sport meer en meer beschouwd als een middel om diverse maatschappelijke doelstellingen te realiseren. Sport heeft een opvoedkundige waarde (2004 is uitgeroepen tot Europees Jaar van Opvoeding

door Sport), is een hulpmiddel tot integratie, helpt mee de verzuring van de samenleving te bestrijden en heeft een grote economische impact. Daarom wil de Vlaamse regering, naast de georganiseerde sporter, ook de niet-sporter en de niet-georganiseerde sporter regelmatig aan sport laten doen. Wegens de noodzaak aan een kwalitatieve begeleiding en ondersteuning en omwille van het sociale aspect wil men vooral het sporten in clubverband bevorderen.

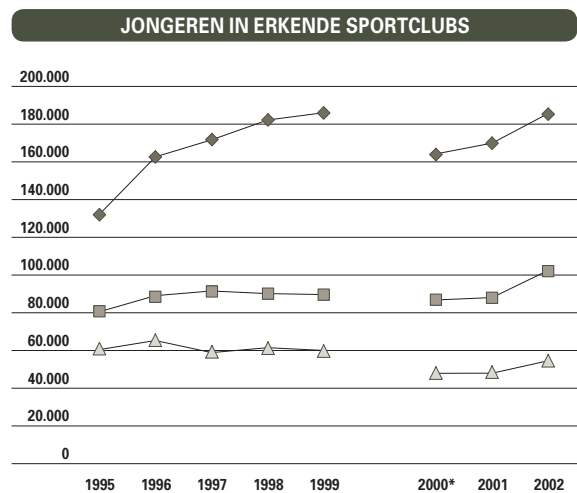
Volgens de APS-survey 2003 is ongeveer één vijfde van de Vlaamse bevolking tussen 18 en 85 jaar actief lid van een sportvereniging. Dat ligt in de lijn van wat de voorbije jaren werd vastgesteld. Het aantal leden blijft vrijwel status-quo. De databank van het Bloso bevat het aantal leden van sportclubs die aangesloten zijn bij een erkende Vlaamse sportfederatie – en dus niet de leden van federale en niet-erkende sportfederaties. Een nieuwe en meer verfijnde meetmethode wordt gehanteerd sinds het nieuwe decreet op de erkenning en de subsidiëring van de Vlaamse sportfederaties. Sommige federaties blijken te groeien (zoals de

LIDMAATSCHAP SPORTVERENIGING NAAR GESLACHT			
	MAN***	VROUW***	TOTAAL
Nooit lid	49,9	68,4	59,2
Vroeger lid	23,2	14,6	18,9
Passief lid	1,7	1,2	1,5
Actief lid	21,1	14,8	17,9
Bestuurslid	4,2	1,0	2,6
Aantal respondenten	716	724	1.440

11.1 Lidmaatschap van een sportvereniging in 2003, naar geslacht, in %.
Bron: APS-survey 2003.
*** $p < 0.001$.

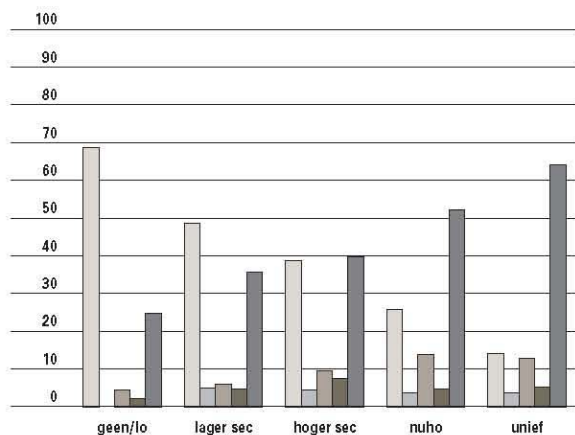

11.2 Evolutie van het aantal leden aangesloten bij de door Bloso erkende en gesubsidieerde sportfederaties, van 1995 tot 1999 en van 2000 tot 2002 (nieuw decreet).
Bron: Bloso.

11.3 Evolutie van het aantal kinderen en jongeren aangesloten bij de door Bloso erkende en gesubsidieerde sportfederaties, van 1995 tot 1999 en van 2000 tot 2002 (nieuw decreet).
Bron: Bloso.

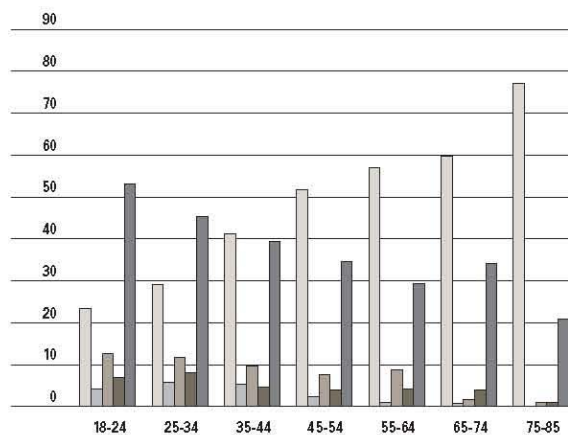
ACTIEVE SPORTBEOEFENING NAAR OPLEIDING

11.4 Zelf sportief actief bezig zijn in 2003, naar opleiding, in %.
Bron: APS-survey 2003.
*** $p < 0.001$.

nooit
één keer per jaar
meerdere keren per jaar
één keer per maand
meerdere keren per maand

ACTIEVE SPORTBEOEFENING NAAR LEEFTIJD

11.5 Zelf sportief actief bezig zijn in 2003, naar leeftijd, in %.
Bron: APS-survey 2003.
*** $p < 0.001$.

nooit
één keer per jaar
meerdere keren per jaar
één keer per maand
meerdere keren per maand

tennis- en de atletiekfederatie) terwijl andere dan weer leden verliezen.

Vooraf bij de groep van de 16 tot 25-jarigen en bij de mannen zouden de ledenaantallen dalen. In 2001 was er een lichte daling van het aantal leden, in 2002 gevolgd door een stijging. Die toename is voor het grootste deel te danken aan de nieuwe sportfederaties die vanaf 2002 gesubsidieerd worden en 92.225 leden tellen. Een ander factor is het opnieuw subsidiëren van de Vlaamse Schermbond en de lichte toename bij de overige gesubsidieerde sportfederaties (+1.600 leden). Daartegenover staan de sportfederaties die in 2002 niet meer gesubsidieerd werden (-15.768).

Het ledenaantal van de door Bloso gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties is dan ook gestegen tot 953.280. Met de ledenaantallen van de louter erkende sportfederaties erbij, stijgt dit cijfer tot 1.017.785. Slechts drie kwart van de sportende leden waren blijvers. Bijna een kwart van de leden verlengde zijn abonnement niet. Ongeveer een kwart waren nieuwe leden.

Men kan ook sporten zonder een clubkaart op zak te hebben. In 2003 zegt nog steeds iets minder dan de helft van de respondenten in de APS-survey de afgelopen 12 maanden niet aan sport te hebben gedaan. 38% van de respondenten sportte meerdere keren per maand, wat toch een stijging is van 5%. Mannen sporten nog steeds meer dan vrouwen en vooral meer in clubverband. Ouderen sporten minder dan jongeren. Maar vooral opvallend zijn

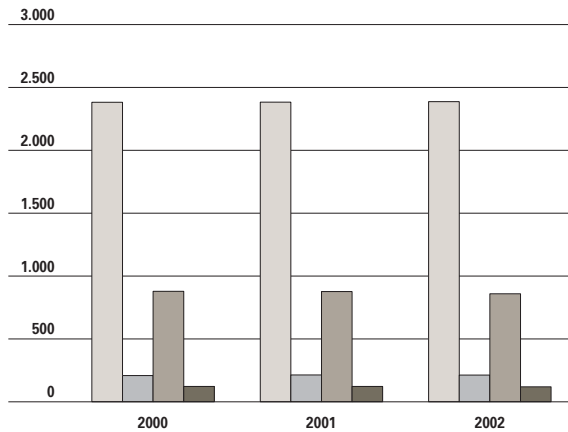
de verschillen naar opleidingsniveau. Verschillende studies wijzen de laatste jaren op de sterke sociale gelaagdheid in de sportparticipatie bij volwassenen. Hoger opgeleiden hebben meer kans op sportdeelname dan lager opgeleiden. Recent werd deze conclusie in de publicatie 'Jeugdsport in cijfers' doorgetrokken naar de jongeren.

Clubdeelname is minder afhankelijk van het opleidingsniveau dan de vrije sportdeelname. Dat neemt niet weg dat de diverse sociale geledingen de neiging hebben om zich in aparte verenigingen te groeperen. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor het beleid want de sportclub wordt gezien als een plaats waar alle lagen van de bevolking elkaar kunnen ontmoeten.

Jeugdsport stimuleren was het voorbije decennium een belangrijke pijler in het sportbeleid. Het aandeel jongeren in de clubs is licht gestegen (van 34,9% in 2001 tot 35,9% in 2002). Scholen zijn een belangrijke partner. De grotere schoolsporevenementen trokken opnieuw meer deelnemers of behaalden zelfs hun maximaal toegelaten capaciteit.

Bij schoolsporevenementen voor het secundair onderwijs ('100 sportkriebels' en 'Avonturentrophy voor Scholen') is er een lichte daling. Scholieren zijn kennelijk een moeilijk te motiveren doelgroep. Uit een enquête bij de Vlaamse sportclubs, uitgevoerd in het kader van de Staten-Generaal voor sportclubs, blijkt dat slechts 32,7% van de clubs met de scholen samenwerkt. 60% vindt die samenwerking ook niet nodig.

SCHOOLSPOORT

11.6 Aantal deelnemende scholen aan schoolsportactiviteiten naar soort onderwijs, van 2000 tot 2002.

Bron: Bloso.

basisonderwijs
BLO
secundair
BUSO

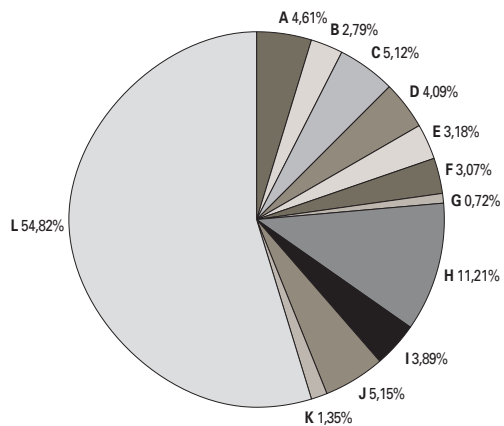
Het beleid wil de relatie tussen sportclub en onderwijs hechter maken. Dat moet voor jong talent de drempel naar een sportclub verlagen. Daarom werd het project Flexibele Opdracht voor de Leerkracht Lichamelijke Opvoeding (FOLLO) geïntroduceerd. In april 2001 werden 17 LO-leerkrachten halftijds vrijgesteld. Zij werken gedurende 19 uur per week in de sportclubs. De evaluatie van het project was zeer positief en het project werd verlengd.

11.2 Sportaanbod

Om de sportparticipatie bij de Vlaamse bevolking te verhogen moet er een voldoende en kwalitatief aanbod zijn. Kwaliteitsverbetering is nodig op zowel het lokale als het Vlaamse niveau. Bijzondere aandacht gaat daarbij naar de gemeentelijke sportdiensten, de plaatselijke sportclubs, de naschoolse sportbeoefening in schoolverband, de sportfederaties en het Bloso. Er werd een financiering uitgebouwd die veel verantwoordelijkheid legt bij de actoren op het terrein. De aanwending van die middelen wordt nagegaan via een **budgetanalyse**. Vanaf 2002 is het decreet van 13 juli 2001 van toepassing. Dat maakt een onderscheid tussen unisportfederaties en recreatieve sportfederaties.

Een recente enquête van het Bloso bij de Vlaamse gemeenten geeft voor het eerst duidelijkheid over

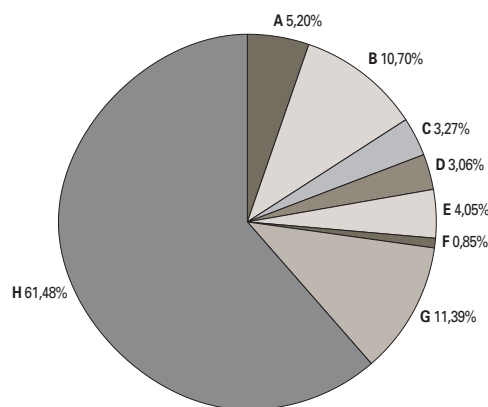
BUDGETANALYSE UNISPORTFEDERATIES

11.7	basisopdracht 1 organisatie van competitieve sportbeoefening	A
Budget-analyse	basisopdracht 2 organisatie van recreatieve sportbeoefening	B
unisport-federaties	basisopdracht 3 kaderopleiding en bijscholing	C
(basis- en facultatieve opdrachten)	basisopdracht 4 begeleiding clubs en informatieplicht	D
Bron:	basisopdracht 5 promoten van de eigen sporttak	E
Bloso.	facultatieve opdracht 1 jeugdsport	F
	facultatieve opdracht 2 sportkampen	G
	facultatieve opdracht 3.1 topsport: voorbereiding en deelname aan internationale wedstrijden	H
	facultatieve opdracht 3.2 topsport: topsportscholen	I
	facultatieve opdracht 3.3 organisatie van internationale wedstrijden	J
	facultatieve opdracht 3.4 voorbereiding en deelname aan os, wereldspelen en paralympics	K
	overige algemene kosten	L

het juiste aantal sportclubs in Vlaanderen. Er zijn 19.032 zuivere sportclubs en 4.453 socio-culturele sportverenigingen (duivenmelkers, hondendressuur...). 63% van deze sportclubs en verenigingen ontvangen lokale subsidies. Van de zuivere sportclubs is 64% aangesloten bij een Vlaamse sportfederatie.

BUDGETANALYSE RECREATIEVE FEDERATIES

11.8	basisopdracht 1 organisatie van zuiver recreatieve sportbeoefening	A
Budget-analyse	basisopdracht 2 kaderopleiding en bijscholing	B
recreatieve federaties	basisopdracht 3 begeleiding clubs	C
(basis- en facultatieve opdrachten)	basisopdracht 4 informatieplicht	D
	basisopdracht 5 promoten van de eigen sporttak(ken)	E
	facultatieve opdracht 1 jeugdsport	F
	facultatieve opdracht 2 sportkampen	G
	overige algemene kosten	H

in 2002. Bron: Bloso.

SPORTCLUBS

PROVINCIE	SPORTCLUBS	SOCIO-CULTURELE SPORTVERENIGINGEN	TOTAAL
Antwerpen	4.544	1.192	5.736
Limburg	3.663	743	4.406
Oost-Vlaanderen	4.155	901	5.056
Vlaams-Brabant	3.116	632	3.748
West-Vlaanderen	3.554	985	4.539
Vlaams Gewest	19.032	4.453	23.485

11.9 Aantal sportclubs in Vlaanderen in 2003, naar provincie. Bron: gemeentelijke enquête 2003, Bloso.

GEMIDDELDE SUBSIDIE

PROVINCIE	GESUBSIDIEERDE SPORTCLUBS	SUBSIDIEBEDRAG IN EURO	GEMIDDELDE SUBSIDIE PER GESUBSIDIEERDE SPORTCLUB IN EURO
Antwerpen	3.769	1.905.951	505,69
Limburg	2.179	1.114.000	511,24
Oost-Vlaanderen	3.292	1.417.226	429,98
Vlaams-Brabant	2.042	884.488	433,15
West-Vlaanderen	3.539	1.782.174	503,58
Vlaams Gewest	14.821	7.103.839	479,18

11.10 Gemiddeld subsidiebedrag van de gemeentelijke overheden aan de gesubsidieerde sportclubs in 2003, naar provincie.
Bron: gemeentelijke enquête 2003, Bloso.

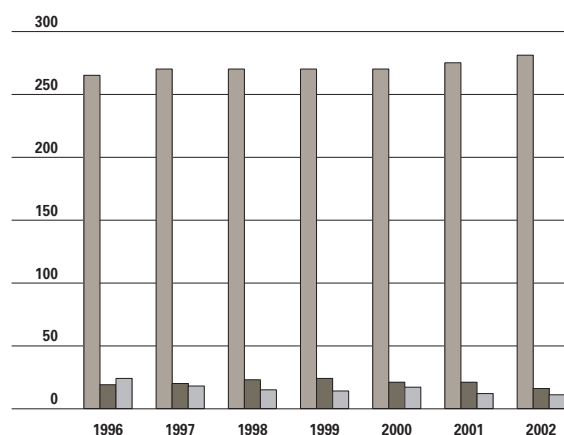
De lokale overheden keren in totaal 7,1 miljoen euro aan subsidies uit. Dat komt neer op een gemiddelde van 479 euro per gesubsidieerde sportclub. Een derde van de sportclubs ontvangt minder dan 200 euro subsidies en 10% meer dan 2.000 euro. 39 gemeenten geven helemaal geen subsidies.

Uit een bevraging van 2.480 sportclubs (niet volledig representatief, de 2480 deelnemende clubs zijn niet op a-selecte wijze gekozen) blijkt dat slechts 6% van de inkomsten uit subsidies bestaat, 42% komt uit lidgelden en de andere helft uit allerhande inkomsten. De lokale overheid steunt de sportclubs echter niet alleen door subsidiëring maar ook door sportinfrastructuur gratis of goedkoop ter beschikking te stellen.

Gemiddeld beschikt een sportclub over 133 leden. 46% telt minder dan 60 leden, slechts 19% meer dan 200 leden. Mannen maken 57% uit van het totale ledenaantal. In kleine sportclubs loopt dit zelfs op tot 68%. 39,6% van de clubs doet aan competitie-sport, 48,9% heeft een recreatieprofiel. Tevens blijkt 89,4% een unisportclub te zijn.

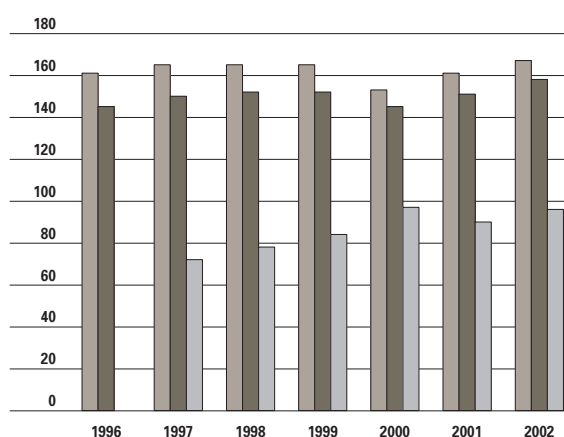
Het aantal autonome sportraden steeg van 270 in 1999 tot 281 in 2002. Ook het aantal erkende

SPORTRADEN

11.12 Evolutie van het aantal sportraden in zowel erkende, niet-erkende als autonome sportraad erkend door de gemeente niet-autonome sportraad = sectie sport bij gemeentelijke cultuurraad gemeenten zonder adviesorgaan sport gesubsidieerde gemeenten, van 1996 tot 2002. Bron: Bloso.

SPORTDIENSTEN

11.13 Evolutie van het aantal erkende, gesubsidieerde en niet-erkende sportdiensten, van 1996 tot 2002. Bron: Bloso.

GRATIS OF REDUCTIE OP SPORTINFRASTRUCTUUR

PROVINCIE	GRATIS	REDUCTIE	GRATIS OF REDUCTIE	TOTAAL	NIET GRATIS OF GEEN REDUCTIE	GEEN ANTWOORD
Antwerpen	4	37	15	56	13	1
Limburg	1	29	7	37	5	1
Oost-Vlaanderen	5	27	14	46	19	0
Vlaams-Brabant	10	27	11	48	13	3
West-Vlaanderen	15	20	14	49	13	1

11.11 Gemeenten die gratis sportinfrastructuur ter beschikking stellen van sportclubs of een reductie geven op de tarieven, in 2003, naar provincie.
Bron: gemeentelijke enquête 2003, Bloso.

VLAAMSE TRAINERSSCHOOL

	1999	2000	2001	2002
	2.994	2.802	3.667	3.994
Naar niveau				
Niveau Trainer A	279	150	229	180
Niveau Trainer B	483	446	676	477
Niveau Initiator/Jeugdsportbegeleider	2.232	2.206	2.762	3.337
Naar soort				
Gediplomeerden VTS-opleidingen	1.589	1.636	1.770	1.563
Gediplomeerden erkende opleidingen	1.080	1.007	968	1.084
Gediplomeerden assimilaties en inschalingen	325	159	929	1.347
Aantal personen die een VTS- of erkende bijscholing hebben gevolgd		1.486	3.177	3.559
Aantal personen die geslaagde zijn voor een opleidingsmodule				
		initiator		1.051
		Trainer B		286
		Trainer A		185
		Sportfunctionaris		131
				1.653

11.14 Evolutie van het aantal gediplomeerden van de Vlaamse Trainersschool naar soort opleiding en niveau, van 1999 tot 2002. Bron: Bloso.

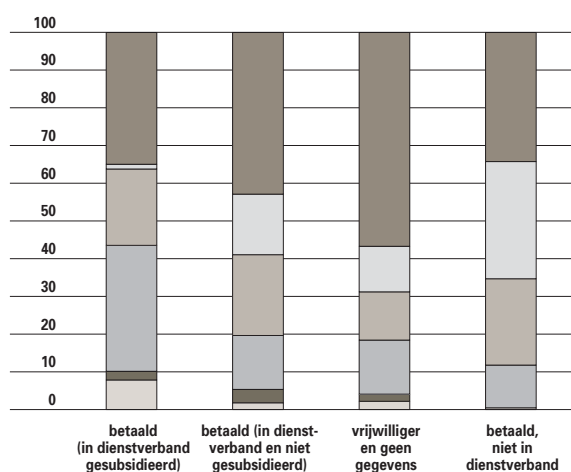
sportdiensten is licht gestegen. Er werden meer sportdiensten gesubsidieerd doordat een aantal gemeenten sportfunctionarissen aanwierf die aan de voorwaarden voldoen. In 2002 waren er 161 erkende gemeentelijke sportdiensten, waarvan 152 gesubsidieerde. Daarnaast heeft elke provincie een sportdienst met 3 sportfunctionarissen. De sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie

heeft 2 sportfunctionarissen. Verwacht wordt dat het aantal erkende en gesubsidieerde sportdiensten verder zal stijgen in 2003.

Een kwalitatief aanbod vraagt eveneens een professionele omkadering. De Vlaamse Trainersschool (VTS) komt aan deze noodzaak tegemoet. De VTS is een samenwerkingsverband tussen het Bloso, de universiteiten, de hogescholen en de Vlaamse sportfederaties. Het aantal cursisten steeg in 2002 met bijna 10%. Net als het jaar voordien is deze stijging grotendeels te danken aan een toename van het aantal geassimileerden (961 initiators voetbal) en bijscholingen. Het aantal VTS-gediplomeerden daarentegen daalt lichtjes. Dat is waarschijnlijk een gevolg van de modulaire organisatiestructuur die in 2002 werd ingevoerd. De huidige cijfers worden hierdoor moeilijk vergelijkbaar met de voorgaande jaren.

De professionalisering van het kader van de sportfederaties en de sportclubs zegt ons iets over de huidige kwaliteit van het sportaanbod. Bij de gesubsidieerde sportfederaties is de groep medewerkers zonder sporttechnisch diploma het grootst bij de vrijwilligers (50%). Bij de gesubsidieerde medewerkers heeft 33% een sporttechnisch diploma van categorie III (licentiaten L.O. of trainers A). De sportclubs registreren in vergelijking met 2001 meer lesgevers. Dit is een gevolg van de subsidiëring van en betere registratie door de sportfederaties.

MEDEWERKERS SPORTFEDERATIES

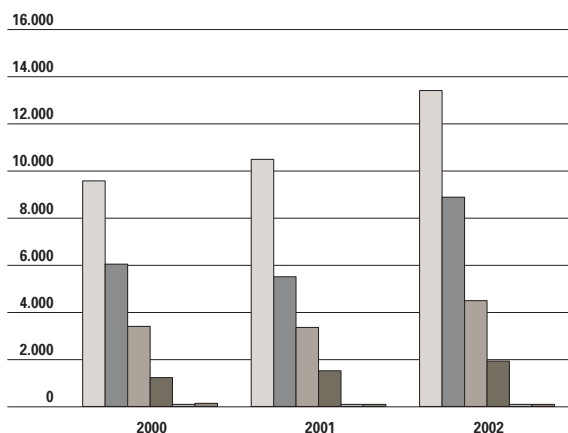

11.15 Verdeling administratieve, bestuurlijke en sporttechnische medewerkers naar niveau van sportdiploma in 2002, opgedeeld naar betalingswijze, in %.
Bron: Bloso.

categorie sportdiploma

categorie 0
 categorie I
 categorie II
 categorie III
 categorie IV
 categorie V

MEDEWERKERS SPORTCLUBS

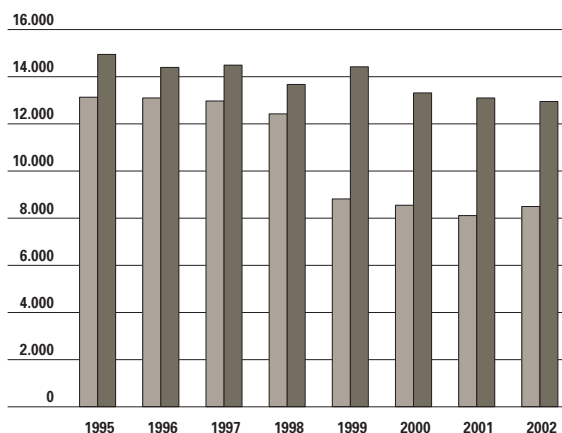
11.16 Verdeling van de lesgevers/trainers van het sporttechnisch kader van de sportclubs over de categorieën van sporttechnische diploma's, van 2000 tot 2002.

Bron: Bloso.

catégorie sportdiploma

- catégorie 0
- catégorie I
- catégorie II
- catégorie III
- catégorie IV
- catégorie V

SPORTKAMPEN

11.17 Evolutie van het aantal deelnemers aan sportkampen, van 1995 tot 2002, naar organisatie. Bron: Bloso

Bloso
Vlaamse gesubsidieerde sportfederaties

Ook de sportkampen van het Bloso en van de gesubsidieerde federaties spelen een rol in de verhoging van de kwaliteit. De sporttechnische begeleiding in deze sportkampen gebeurt steeds door gekwalificeerde lesgevers. Het aantal deelnemers aan de Bloso-sportkampen nam toe in 2002. Het bezettingspercentage steeg van 80% in 2001 naar 86% in 2002. In 2002 waren er 9.933 plaatsen

beschikbaar, of 208 minder dan in 2001.

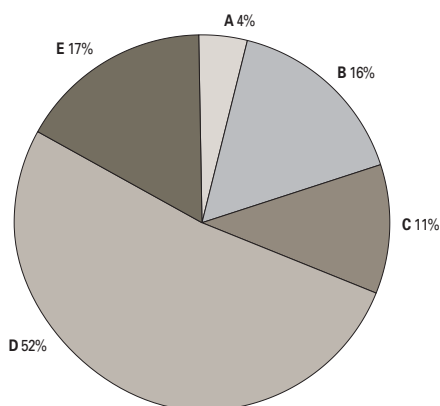
In 2002 is het aantal sportkampen van de erkende Vlaamse sportfederaties lichtjes gedaald (-0,4%), evenals het aantal deelnemers (-1,2%). Het aantal gesubsidieerde sportkampen en het aantal gesubsidieerde deelnemers zijn wel gestegen, respectievelijk met 2,5% en 1,1%.

Ook de gesubsidieerde gemeenten organiseren sportkampen. Er is echter geen verplichte registratie. In 2002 werden door 147 gesubsidieerde gemeenten 3.982 sportkampen met in totaal 122.601 deelnemers geregistreerd. Het begrip sportkamp is bij de gesubsidieerde gemeenten bovendien niet decretaal bepaald. De kwaliteit is dan ook minder verzekerd dan bij sportkampen georganiseerd door het Bloso of door de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties.

Ook bijscholing voor de medewerkers van de sportdiensten en sportfederaties drijft de kwaliteit op. Vanaf 2002 worden enkel de erkende uren geregistreerd: 1.145 uren voor de gesubsidieerde gemeenten en 1.671 uren voor de gesubsidieerde sportfederaties.

39,3% van de Vlaamse schepenen van Sport zegt te kampen met een structureel tekort aan overdekte sportinfrastructuur. Daarnaast heeft nog eens 31% van de steden en gemeenten een periodiek tekort aan sportinfrastructuur. Dit wordt bevestigd door de sportclubs. Meer dan een derde ervaart een tekort aan infrastructuur. Voor de competitiesportclubs loopt dit zelfs op tot bijna de helft. Ook stellen de clubs dat het gebrek aan beschikbare uren vooral te wijten is aan onvoldoende sportinfrastructuur.

TEKORT AAN SPORTINFRASTRUCTUUR

11.18 Redenen voor het tekort aan beschikbare uren in de sportaccommodatie in 2003. Bron: Bevraging van de sportclubs 2003, Bloso.

er zijn veel eigen activiteiten van de sportdienst A
schoolinfrastructuur naschools onvoldoenden benut B
infrastructuur wordt niet optimaal gebruikt C
er is onvoldoende infrastructuur D
andere E

11.3 Kritische succesfactoren

Het succes van het sportbeleid wordt in hoge mate mee bepaald door enkele randvoorwaarden. Zo kunnen de goede resultaten van onze topsporters de interesse van de bevolking voor sport aanwakkeren, vooral bij de jeugd. Ook de topsportscholen vormen een cruciaal gegeven. Daarnaast draagt een degelijk dopingbeleid bij tot het positieve imago van de sport. Andere belangrijke aspecten zijn het sportonderzoek, de federalisering van de sportbonden en de samenwerking tussen gemeenten, sportclubs en scholen.

Topsport

De Vlaamse regering wil talentvolle sporters maximaal kansen geven om topprestaties te leveren op internationaal niveau. De topsportscholen vervullen een scharnierfunctie. Zij bieden talentvolle jonge topsporters de mogelijkheid om topsport en studies te combineren. Bij de sportfederaties groeit het besef van de impact hiervan. Zo zijn twee belangrijke sportfederaties (de Vlaamse Zwemliga en de Wielerbond Vlaanderen) tijdens het schooljaar 2002-2003 in het project topsportscholen gestapt. Jongeren met een topsportstatuut zitten steeds vaker op een topsportschool. Waar dit aanvankelijk slechts voor 50% het geval was, is deze verhouding

in het schooljaar 2001-2002 opgelopen tot 73% en in 2002-2003 zelfs tot 80%.

In 2002 behaalden Vlaamse atleten in sporttakken opgenomen in het topsportbeleid 26 gouden, 29 zilveren en 24 bronzen medailles, 157 finaleplaatsen en 106 halvefinaleplaatsen op WK, EK's, OS, Paralympics, Wereldspelen, Universiades en Stille Spelen. Een vergelijking in de tijd is moeilijk omdat niet ieder jaar dezelfde grote evenementen plaatsvinden. In 2002 kwamen er 232 Vlaamse atleten voor op Europese -of wereldrankings in sporttakken die zijn opgenomen in het topsportbeleid 2001-2004. De uitgekeerde subsidies topsport zijn in 2002 fors gestegen omdat ook de sporttakken wielrennen, basketbal en paardrijden werden opgenomen in het topsportbeleid. In het kader van Topsport Vlaanderen subsidieerde de afdeling Jeugd en Sport in 2002 een 70-tal topsportevenementen. In 2004 zal er een beleidsplan Topsport worden uitgewerkt in nauw overleg met de topsportfederaties, de VSF en het BOIC.

Sportpromotie

Sportpromotie is een belangrijk instrument om de sportparticipatie te verhogen. Alleen al voor het 'Contract JeugdSport' stelt het Bloso jaarlijks

TOPSPORTSCHOLEN

	98-'99	99-'00	00-'01	01-'02	02-'03
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	12	14	14	14	16
Sportfederatie					
voor topsport erkend en gesubsidieerd	9	9	9	9	13
niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	5	5	5	3
Leerlingen in topsportschool	201	341	326	390	454
man	127	240	242	278	324
vrouw	74	101	84	112	130
Uitgereikte topsportstatuten	399	488	478	532	568
man	265	340	327	358	383
vrouw	134	158	151	174	185

11.19 Evolutie van het aantal participerende federaties, leerlingen in topsportscholen en aantal statuten, van schooljaar 1998-1999 tot 2002-2003.
Bron: Bloso.

DOPING

	1999	2000	2001	2002
Aantal gecontroleerde manifestaties	362	401	402	388
Aantal gecontroleerde atleten	1.901	1.960	2.046	2.203
Aantal overtredingen	112	129	120	83
Overtredingsratio in %	5,9	6,6	5,9	3,8

11.20 Evolutie van het aantal gecontroleerde manifestaties, gecontroleerde atleten en aantal overtredingen en de algemene overtredingsratio, van 1999 tot 2002. Bron: WVC, Medisch Verantwoord Sporten.

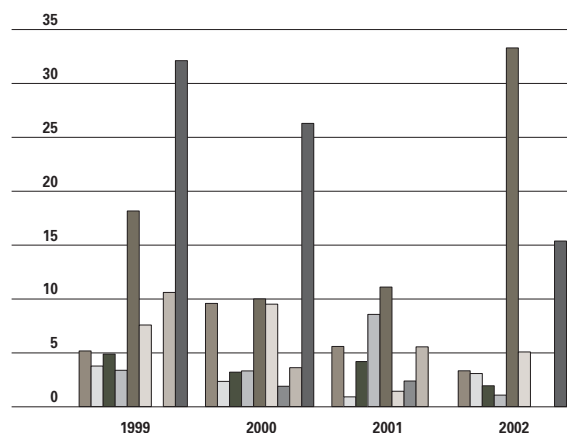
ongeveer 2,5 miljoen euro ter beschikking. De sportpromotiecampagne 'Bij een sportclub zit je goed' zit in haar tweede fase. Naast een mediacampagne worden ook concrete acties op het terrein ontwikkeld. Hierbij kan elke Vlaamse sportclub een promotieproject indienen. In de eerste fase werden 169 pilootprojecten ondersteund, in de tweede fase 103 projecten. Elk project kan maximaal 620 euro krijgen. Ook de gesubsidieerde sportfederaties en de gesubsidieerde gemeenten doen financiële inspanningen op het gebied van sportpromotie. Hiervan zijn echter geen exacte bedragen bekend.

Verantwoord sporten

Het Vlaamse sportbeleid wil zoveel mogelijk mensen, ieder op zijn prestatieniveau, zo regelmatig mogelijk doen sporten in kwaliteitsvolle omstandigheden. De integriteit van de sport en het medisch verantwoord sporten krijgen bijzondere aandacht. De vrijwaring van de volksgezondheid en het terugdringen van een ongezonde prestatiedrang zijn belangrijk. Voor het positieve imago van de (top)sport en het verhogen van de fairplay en de veiligheid staat een efficiënte dopingbestrijding cruciaal.

Tijdens de afgelopen legislatuur heeft de Vlaamse overheid talrijke initiatieven genomen om de sportbeoefenaar te informeren over de gevaren van doping en het belang van gezond sporten: een tv-spot, brochures, een dopinglijn en twee websites (www.dopinglijn.be en www.gezondsporten.be) zagen het licht. Tevens werd een mobiel en gestandariseerd onderzoekslokaal voor dopingcontrole in gebruik genomen: de bus 'medisch verantwoord sporten'. Die moet de actieradius van het controlebeleid vergroten, op termijn zelfs tot de sportbeoefening buiten competitie. Ook maakt de bus de controles zichtbaarder. Op basis van de bestaande cijfers is het echter moeilijk om trends aan te geven. Het aantal gecontroleerde sporters

OVERTREDINGSRATIO'S

11.21 Verhouding tussen het aantal overtreders en het totaal aantal gecontroleerde atleten, van 1999 tot 2002, in %.

Bron: WVC, Medisch Verantwoord Sporten.

wielrennen
voetbal
atletiek
volleybal
body-building
basketbal
zwemmen
handbal
powerlifting

ligt momenteel niet hoog genoeg om significantie te kunnen duiden. Bovendien wijst een daling van de overtredingsratio niet noodzakelijk op minder dopingzondaars maar enkel op minder vastgestelde gevallen. Daarom zal hoogwaardig wetenschappelijk dopingonderzoek verder gestimuleerd worden. De sportmedische keuring en begeleiding van sportbeoefenaars zullen verder verfijnd worden met onder andere het **atletenpaspoort** en de **jongeren-sportpas**.

Federalisering van de sportbonden

Aan het begin van de legislatuur beoefende een aanzienlijk deel van de Vlaamse sportbeoefenaars een sport die georganiseerd werd door een unitaire sportbond. Voor deze sportbeoefenaars kon geen Vlaams sportbeleid gevoerd worden. In 2000 hebben twee sportbonden zich aan de Vlaamse wetgeving aangepast: de Vlaamse Liga Paardensport en de Vlaamse Motorrijdersbond van België. In 2001 werden drie Vlaamse sportfederaties opgericht die ontstaan zijn uit de splitsing van een nationaal gestructureerde sportfederatie: de Wielerbond Vlaanderen, de Vlaamse Basketballliga en de Vlaamse Vereniging voor Golf. Deze gefederaliseerde sportbonden tellen in totaal 86.831 aangesloten leden.

Sportonderzoek

Het beleidsvoorbereidend, beleidsondersteunend en toegepast sportwetenschappelijk onderzoek wordt gestimuleerd. Nadat het budget jarenlang constant bleef op 74.368 euro, werd dit vanaf 2000 verdubbeld tot 148.736 euro in de Bloso-begroting. In 2001 werd het budget voor het eerst opgesplitst en kreeg het toegepast sportwetenschappelijk onderzoek 24.789 euro toegewezen.

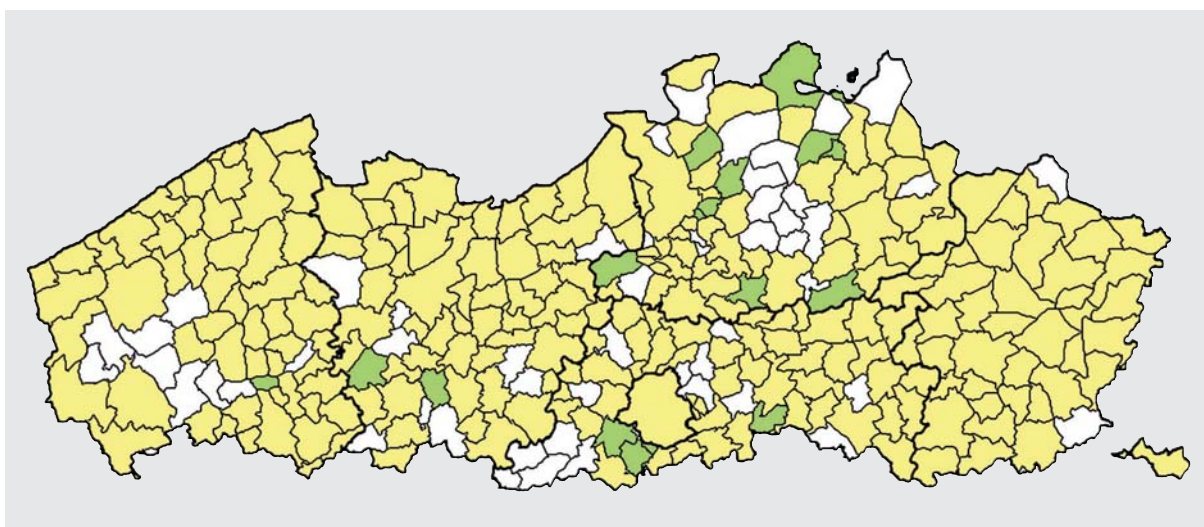
Na de oprichting van het steunpunt 'Sport, Beweging en Gezondheid' in 2002 werden de middelen voor sportwetenschappelijk onderzoek hier ondergebracht. Voor de periode 2001-2006 werd voor het steunpunt 4,21 miljoen euro voorzien op de begroting van de minister van Onderwijs en Vorming. Enkele grote opdrachten zijn: een uitgebreid sportparticipatieonderzoek, het nagaan van de relatie tussen sportparticipatie en gezondheid en het onderzoek naar letsels en gezondheidsschade ten gevolge van fysieke activiteit en sport.

Driehoek gemeente-club-school

Via lokale samenwerkingsverbanden tussen de scholen, de sportclubs en de gemeentelijke sportdienst, wordt getracht de sportparticipatie van jongeren te verhogen en de lokale actoren te responsabiliseren. In 2002 hebben 234 Vlaamse en 3 Brusselse gemeenten een project ingediend in het kader van het 'Contract JeugdSport' Drie kwart van alle gemeenten wenste dus aan dit project mee te werken.

Van de 222 gemeenten die in 2001 hebben deelgenomen doen er 210 opnieuw mee in 2002. Slechts 12 gemeenten haakten af en 27 nieuwe gemeenten stapten voor het eerst in het project. De 237 dossiers hebben betrekking op 1.209 jeugd sportprojecten, 50 meer dan in 2001.

CONTRACT JEUGDSPOORT

11.22 Spreiding van het Contract JeugdSport 2002-2003.
Bron: Bloso, bewerking APS.

contract JeugdSport in één of beide voorgaande periodes: '00-'01, '01-'02 (18) ■
contract JeugdSport 2002-2003 (235) ■
nog nooit contract JeugdSport (56) ■

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Scheerder, J., Pauwels, G., Vanreusel, B., Vlaanderen sportief gepeild: wie participeert niet? Ontwikkelingen in en determinanten van (club)sportiviteit in Vlaanderen gepeild!, MVG, 2003.
- Scheerder, J., Pauwels, G., Stativaria 26: Vlaanderen sportief gepeild!, MVG, 2002.
- Scheerder, J., Dehaese, J., Vanreusel, B., Jeugdsport in cijfers: De sportdeelname van jongeren in Vlaanderen in 2000 tabellen en grafieken, Lannoo, 2003.

Websites

www.bloso.be

www.vlaanderen.be/dopinglijn

www.gezondsporten.be

Blikvangers

- Een aantal beleidskeuzes uit deze legislatuur moeten particuliere radio-initiatieven meer kansen geven op een radiomarkt, waar de radio's van de openbare omroep momenteel quasi een oligopoliepositie innemen.
- De VRT behaalde in 2002 alle performantienormen uit de beheersovereenkomst 2002-2006.
- In 2002 traden het Vlaams Audiovisueel Fonds, het Initiatief Audiovisuele Kunst en de Raad voor de journalistiek in werking.
- De interactieve digitale televisie werd in 2002 getest bij 100 proefgezinnen in Schoten.
- Steeds meer huishoudens hebben internet, maar we blijven achteraan hangen in het Europees peloton op de informatiesnelweg. In breedbandpenetratie zijn we niettemin koplopers.

Elektronisch

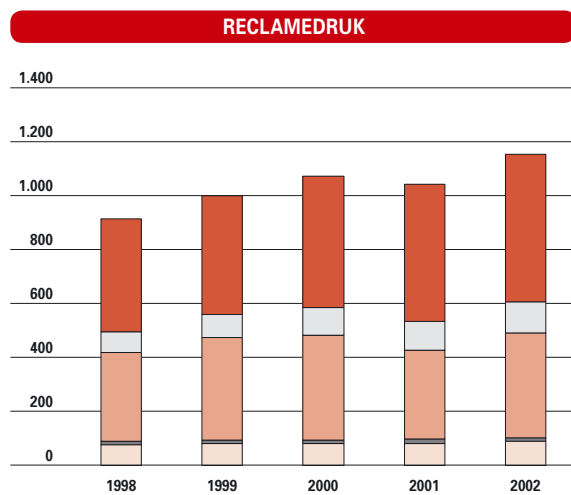
Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/media

Algemene mediamarkt

Binnen de media is er een concentratiebeweging: een steeds groter deel van de media komt in handen van steeds minder spelers. Algemeen wordt aangenomen dat deze concentratie kan leiden tot een verschraling van het aanbod, al zijn er ook positieve gevolgen. Anderzijds kan ook een versnipperde mediawereld de **diversiteit van het aanbod** aantasten, doordat ze leidt tot een uitputting van de reclamemarkt en tot een moordende concurrentie. Precies die diversiteit is een belangrijke doelstelling van de Vlaamse overheid.

1. Concentratiebeweging

De **concentratiebeweging** in de media is een mondiaal fenomeen dat niet aan onze regio voorbij gaat. Het is de opgave om deze economisch noodzakelijke concentratiebeweging te verzoenen met de diversiteit, de pluriformiteit, de kwaliteit en de culturele eigenheid van de Vlaamse media. Volgens de Vlaamse mediaraad bedreigt de mediaconcentratie vooral de **keuze van de consument**. Wanneer de redacties hun onafhankelijkheid verliezen, wordt de diversiteit in het aanbod kleiner. Vandaag is er in het Vlaamse Gewest nog **geen dominante speler**. Wel wordt er gewezen op

12.1 Evolutie van het aandeel van de media in de jaaromzet op de reclamemarkt (brutocijfers in miljoen euro), van 1998 tot 2002.

Bron: CIM MDB ProductionData.

Noot: Vanaf 2001 werd een nieuwe meetmethode gebruikt, die rekening houdt met crosspromotion waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren. Er wordt geen rekening gehouden met kortingen, waardoor we eerder te maken hebben met een meting voor reamedruk dan van netto-investeringen op de reclamemarkt.

televisie (incl. sponsoring) ■
radio ■
geschreven pers ■
bioscoop ■
affichage ■

de quasi oligopoliepositie van de radio's van de openbare omroep die dankzij hun goede profilering, segmentering en degelijk werk 85 procent van het luisterbereik en 90 procent van de reclamewerving konden verkrijgen. Dit maakt het voor de andere radio's moeilijk om een plaats te veroveren op deze markt. De nieuwe beheersovereenkomst met de VRT geeft hierop een antwoord door de reclame-inkomsten van de openbare omroep te plafonneren. Ook wanneer men rekening houdt met de relaties tussen de mediagroepen, is er geen sprake van een dominante positie voor de hele mediamarkt. De grootste tijdschriftenuitgever 'Sanoma Magazines Belgium', met zestien titels zoals Flair, Story en Humo, kwam weliswaar in buitenlandse handen maar bewaarde zijn Belgische culturele eigenheid. De concentratiebeweging blijkt ook **voordelen** op te leveren: 'De Morgen', 'Het Volk' en de 'Gazet van Antwerpen' konden hierdoor overleven, met (grotendeels) het behoud van hun eigen redactie. Het aanbod aan magazines, Vlaamse radio's en televisiezenders werd veel rijker ondanks de concentratiebeweging.

2. Reclame-inkomsten

Wanneer de reclame-inkomsten dalen, kan er een tendens ontstaan om zich meer en meer te richten op de meerderheid om het hoofd boven water te houden. Dit leidt vervolgens tot een verschraling van het aanbod.

De geschreven pers trekt een steeds kleiner deel van de reclamekoek naar zich toe. Tussen 1998 en 2002 daalde hun aandeel van 36% tot 34%. De radio's konden hun aandeel optrekken van 8% naar 10%, de televisie van 46% naar 47%. Kortingen – een courant gebruik in reclamewerving – en de rubriksadvertenties in kranten zijn niet in deze cijfers opgenomen.

3. Kwaliteit

Heel wat **beleidsopties** staan in het teken van het verhogen van de kwaliteit van de geboden informatie. Zo ligt in de nieuwe beheersovereenkomst met de VRT een sterke nadruk op de kwaliteit. Voor de particuliere radio's werden in het voorstel van decreet enkele kwaliteitsvereisten zoals de verscheidenheid van het aanbod, een minimum aan journaals en het doel van de informatie en van de radio's ingeschreven.

Daarnaast ondersteunt de Vlaamse regering **initiatieven die de journalistieke kwaliteit ondersteunen**. Het **Fonds Pascal Decroos** krijgt sinds 1999 186.000 euro subsidie ter bevordering van de kwaliteits- en onderzoeksjournalistiek binnen

RADIO-ERKENNINGEN

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Openbare radio's	6	6	6	6	6	6	6
Particuliere landelijke radio's	0	0	0	0	2	2	2
Particuliere regionale radio's	0	0	0	0	0	0	5
Particuliere lokale radio's	317	312	313	312	310	303	275
Kabelradio's	0	2	5	5	3	4	4

12.2 Evolutie van het aantal erkende radio's naar type, van 1997 tot 2003.
Bron: WIM.

verschillende media. Dit gebeurt voornamelijk via werkbeurzen voor bijzonder journalistiek werk, waarbij de kosten te hoog liggen binnen de reguliere werking van een redactie. Verder stimuleert het Fonds jong journalistiek talent met onder andere de jaarlijkse Vlaamse Scriptieprijs.

Op 6 maart 2002 werden de statuten van de **Raad voor de journalistiek** ondertekend. Dit is een zelfregulerende instantie voor mediatoezicht voor de geschreven en audiovisuele pers. De raad kan op basis van een klacht onderzoeken of een journalist zorgvuldig zijn werk heeft gedaan en of een medium met een publicatie of uitzending 'geen grenzen heeft overschreden van wat, gelet op de eisen van journalistieke verantwoordelijkheid, maatschappelijk aanvaardbaar is'. Verder kan de raad uit eigen beweging een standpunt innemen over actuele kwesties met betrekking tot de journalistieke ethiek en de beroepsmoraal van journalisten. De Raad voor de Journalistiek vzw krijgt hiervoor een subsidie van 80.000 euro.

Audiovisuele sector

Vermits het mediabeleid veel belang hecht aan 'het in stand houden van een pluriform medialandschap' bekijken we het aantal spelers en hun marktaandeel in de audiovisuele sector. Vervolgens onderzoeken we de specifieke plaats die de openbare omroep hiertussen inneemt.

1. Radiomarkt

Het **monopolie** van de radio's van de openbare omroep werd tijdens deze legislatuur **doorbroken**. In 2001 kregen twee landelijke particuliere radio's hun erkenning. Eind 2003 volgden vijf regionale en 275 lokale particuliere radio's, waarvan een veertigtal met een groter vermogen. Deze erkenningen werden mogelijk door een nieuw frequentieplan dat vooral de bedoeling heeft de FM-band maximaal te benutten en het zendcomfort van de particuliere radio's te verbeteren. Naast deze erkenningen op de

FM-band, zijn sinds 1998 ook een aantal kabelradio's erkend.

Eind 2003 heeft de VRT 10 **digitale radio's**, waaronder de gekende VRT-radio's van de FM-band. De uitzendingen verlopen via het DAB-netwerk en kunnen alleen via digitale ontvangsttoestellen beluisterd worden. Nu deze toestellen goedkoper worden, zou deze techniek nieuwe opportuniteiten kunnen bieden voor de radiomarkt.

Een **marktanalyse** toont meteen de sterke positie van de openbare omroep. De landelijke commerciële radio's wisten op de korte termijn van hun bestaan een relevant marktaandeel te verwerven, dat in 2003 verder toenam. Dit ging ten koste van de ketens en de lokale radio's.

MARKTAANDEEL RADIO'S

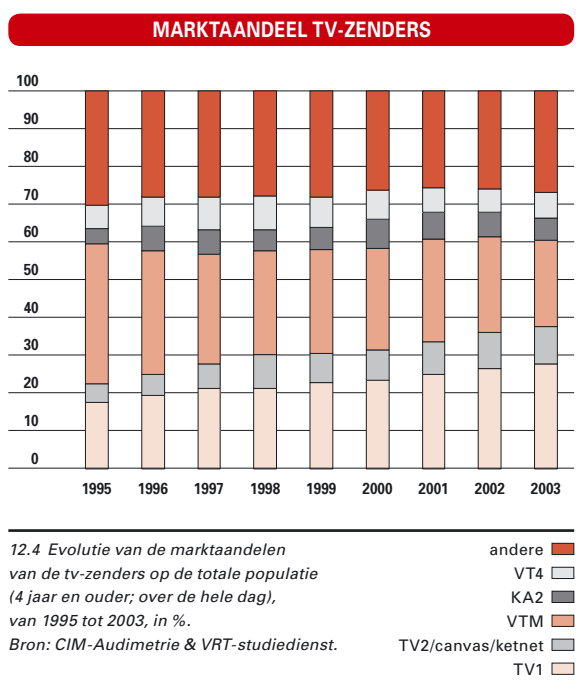
	VOORJAAR 2002	NAJAAR 2002	VOORJAAR 2003
VRT-totaal	84,3	85,3	84,4
Radio 1	11,4	11,6	12,0
Radio 2	35,1	35,3	33,6
Radio Donna	29,5	29,3	28,9
Studio Brussel	5,8	6,6	7,5
Klara	2,5	2,5	2,4
Commerciële landelijke radio's	4,8	4,7	6,1
4FM	1,3	1,1	1,5
Q-music	3,5	3,6	4,6
Ketens en lokale radio	10,9	10,0	9,5
TOP Radio	0,9	1,1	0,9
Mango	1,2	0,9	0,9
Radio Contact	2,1	2,3	1,9
Contact 2 NL	0,5	0,4	0,5
Andere	6,2	5,3	5,3

12.3 Evolutie van de marktaandelen voor de radio's, van voorjaar 2002 tot voorjaar 2003. Cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag - zondag, 6-22u.
Bron: Publicatie VAR, CIM Radio onderzoek.

2. Televisiemarkt

Eind 2003 waren **28 TV-omroepen** erkend, waaronder 2 openbare landelijke omroepen, 10 particuliere landelijke omroepen (drie van deze zonden nog niet uit), 10 particuliere regionale omroepen en de 6 betaalomroepen van Canal Plus. Canvas en Knetnet worden daarbij als één omroep beschouwd.

Het **marktaandeel** van de VRT is sterk toegenomen ten koste van het marktaandeel van VTM. VT4 kende een opmars tot 1998, waarna het zijn aandeel terug zag afnemen om de voorbije jaren vrij stabiel te blijven. Kanaal 2 kon marktaandeel veroveren tot 2000, maar kampt recent met een terugval.

3. Openbare omroep

De beheersovereenkomst 2002-2006 tussen de Vlaamse Gemeenschap en de VRT legt een maximumbedrag op dat de VRT via **reclame** mag verwerven. Voor de radio was de dominante positie van de VRT-zenders op de reclamemarkt de achterliggende reden van deze plafonnering. Een onbeperkte reclamewerving had de leefbaarheid van nieuwe radio's in gevaar kunnen brengen.

Voor de televisiezenders van de openbare omroep geldt dit argument niet. De VRT incasseerde in 2001 niet meer dan 2,85% van de reclamemarkt tegen 75% voor VMM, 19% voor VT4 en 3% voor de regionale omroepen.

Uit een longitudinaal onderzoek over de periode van 1989-1999 bleek dat de programmering van TV1 en VTM naar elkaar toegroeiden en dat het aanbod tijdens de prime time vaak gelijkenissen vertoonde. Vanuit de bezorgdheid voor een pluriforme mediemarkt legt de huidige legislatuur een grotere nadruk op de notie kwaliteit binnen de openbare omroep. We beperken ons tot de kwantificeerbare aspecten van de **kwaliteitsnormen opgelegd aan de VRT**. Deze worden onderzocht via de performantienormen in de beheersovereenkomst en via de diversiteit van de programma's.

De **VRT-radio** haalde in 2002 alle **performantienormen**. De openbare omroep haalt als nieuwsverstrekker ruimschoots het vereiste luisterbereik en de zendtijd voor het nieuws ligt bij alle radio's een stuk boven de norm. Daarnaast kan men ook via internet of via de nieuwe DAB-radio 'Nieuws+' op elk gewenst moment naar het nieuws luisteren. Uit de programma-overzichten in het jaarverslag 2002 blijkt de programmaversiteit: informatie, cultuur, educatie en ontspanning zijn allen aanwezig in de programmering.

De **openbare televisie** heeft de opdracht een kwalitatief hoogstaand aanbod te brengen in de sectoren informatie, educatie en ontspanning. Deze drie categorieën zijn aanwezig in het aanbod. Elk daarvan haalt de norm qua bereik.

De gemiddelde waardering voor duiding en informatie, ontspanning en fictie overtreffen de norm. De openbare televisie voldeed in 2002 eveneens aan alle andere performantienormen die in het kader van de beheersovereenkomst voor de periode 2002-2006 worden opgelegd.

In de nieuwe beheersovereenkomst krijgt de VRT een belangrijke functie in het onderzoek naar en de ontwikkeling van **nieuwe media**. Hieronder ressorteren drie projecten: interactieve digitale televisie, MPEG en ASP.

Op 7 juni 2001 bezegelden de VRT en Belgacom hun partnerschap voor het eerste proefproject rond **interactieve digitale televisie** (het 'IO'-project).

Honderd gezinnen kregen via een settopbox en een televisietoestel toegang tot een aantal interactieve diensten, zoals tv on demand, een elektronische tv-gids met opnamefunctionaliteit, digitekst in een multimediale setting en internetgerelateerde diensten. De mate waarin deze honderd gezinnen van deze diensten gebruik maakten, werd via dit project onderzocht.

Opvallend was dat het internetgebruik via de settopbox vooral mensen aansprak die geen inter-

PERFORMANTIE VRT

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	NORM
TELEVISIE							
uren zendtijd	5.797	6.685	7.026	7.147	7.549	8.251	5.400
weekbereik bevolking totaal TV (%) ^a	89,9	89,4	88,5	88,2	88,1	86,7	
weekbereik bevolking VRT (%) ^a	78,1	77,6	76,4	76,8	78,0	77,1	70
weekbereik 4-12 jarigen totaal TV (%) ^a	87,6	87,1	84,4	82,4	81,0	80,1	
weekbereik 4-12 jarigen VRT (%) ^b	85,7	83,4	82,3	80,8	83,9	85,7	70
gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1.000) ^c	1.414	1.434	1.546	1.509	1.558	1.590	1.500
weekbereik cultuurprogramma's (%) ^d	16,8	22,7	21,7	18,8	21,3	22,0	15
weekbereik educatieve programma's (%) ^d	21,2	21,4	17,7	19,6	24,6	29,0	10
% Vlaamse en coproducties (tss 18-23 uur)	59,08	60,23	61,74	61,38	61,05	61,6	50
gemiddelde waardering duiding en informatie ^e						77,0	75
gemiddelde waardering ontspanning ^e						76,0	75
gemiddelde waardering fictie ^e						78,0	75
RADIO							
relatief weekbereik		98,3	97,9	98,1	98,4	96,2	65
gemiddelde luisterduur	250	264	258	259	268	230	195
nieuws							
bereik	88,1	87,6	89,3	94,7	94,6	93,3	80
zendtijd Radio1	135	161,1	158,5	129,2	129,2	104,6	50
zendtijd Radio2	67,9	68,7	71,5	99,9	99,9	80,1	50
zendtijd Klara	78,4	91,6	91,3	74,1	74,1	67,8	50
zendtijd Donna	51	54,9	55,1	76,6	73,6	59,5	50
zendtijd Studio Brussel	58	99,3	99,5	103,7	103,7	72,0	50
uitzenduren (per jaar)	56.381	56.559	58.571	66.180	66.741	59.183	48.000
bedrijfszekerheid							99,5
FM						99,98	99,5
MG						99,97	99,5
DAB						99,74	99,5
TV						99,94	99,5

12.5 Evolutie van de performantie van de VRT naar de nieuwe performantienormen uit de beheersovereenkomst 2002-2006, van 1997 tot 2002.

Noot: a. Gemiddeld cumulatief weekbereik, 15 minuten consecutief gekeken; b. Gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij 4-12 jarigen, 15 minuten niet-consecutief kijken; c. Gemiddeld cumulatief weekbereik van de VRT-nieuws-, informatie- & duidingsprogramma's (norm= 25% niet-consecutief bekeken); d. Cumulatief weekbereik (norm= 15 minuten consecutief kijken); e. Aan de kijkers in het panel van het continu kijkonderzoek wordt gevraagd om aan de programma's van TV1 en Canvas/Ketnet een waarderingcijfer op 10 toe te kennen.

Bron: VRT-studiedienst.

nettoegang hadden via een PC. Dit past perfect in de doelstelling 'het dichten van de reeds bestaande kloof tussen zij die wel toegang hebben tot de nieuwe media en de nieuwe informatiekanaalen en zij die geen toegang hebben'. Het project wordt in 2003 onder de benaming 'Vlaanderen interactief' voortgezet met een toelage van 12,4 miljoen euro van de Vlaamse regering. Interkabel, Telenet, VMMA, VRT en VT4 onderzoeken hierin samen de

technologische en menselijke kant van interactieve Digitale Televisie (iDTV) met als doel deze techniek op brede schaal aan te bieden.

Het tweede project **MPEG** (Moving Pictures Experts Group) onderzoekt de beste technische oplossing om die nieuwe media tot bij de kijker en de luisteraar te brengen, op het apparaat dat die verkiest. Daarnaast zoekt het project ook naar de beste productiemethode binnen de omroep,

VERSCHEIDENHEID PROGRAMMA-AANBOD VRT-TELEVISIE

TYPE PROGRAMMA	2000	2001	2002
Presentatie, promotie e.a.	0,5	0,1	0,1
Derden	1,0	0,9	0,6
Informatieve ontspanning	13,2	15,2	17,6
Pure ontspanning	46,1	46,9	43,6
Pure informatie	20,5	16,9	16,6
Infotainment	5,8	6,7	6,3
Advies	2,0	1,1	1,8
Algemene verrijking (van geest)	9,4	10,0	11,6
Educatie	1,0	1,6	1,4
Religie	0,6	0,6	0,5
Totaal	100,0	100,0	100,0

12.6 Evolutie van het programma-aanbod bij de VRT, van 2000 tot 2002. De cijfers vertegenwoordigen het aandeel per categorie in de totale zendtijd in uren en per jaar.
Bron: VRT-studiedienst.

om zoveel mogelijk 'dubbel werk' voor de diverse 'platformen' te voorkomen. Dit project liep af in september 2003, maar de vroegere partners aangevuld met de Universiteit van Gent dienden bij het IWT een aanvraag in voor een nieuw project dat hierbij aansluit: @Media.

Het **ASP-project** ontwikkelt een software dienstenplatform (met onder andere een boekhoudpakket, een ondertitelingstoepassing, een e-mail toepassing,...) waar niet alleen de VRT maar de gehele Vlaamse audiovisuele sector beter moet van worden.

Geschreven pers

Op 27 juli 1998 onderschreven de Vlaamse regering en de Vlaamse geschreven pers een protocol ter

ondersteuning van de **digitale diversificatie**. Dit protocol resulteerde in een betekenisvolle digitale diversificatie binnen de Vlaamse pers. Hierom werd door de minister, bevoegd voor media, in 2002 beslist om de steun aan de geschreven pers te heroriënteren naar **vorming en opleiding**. Een nieuw protocol hieromtrent is in voorbereiding. In 2003 worden projecten ondersteund waarbij de kennis en de ervaring van de oudere journalisten op een efficiënte wijze doorgegeven worden aan de jonge generatie. Al de ingediende projectvoorstellen in 2003 konden goedgekeurd worden, al bleef het totale subsidiebedrag over de jaren heen praktisch ongewijzigd.

Verder ging eind 2003 het nieuwe project '**Kranten in de Klas**' van start. Dit project, gepland in samenwerking met de Vlaamse minister van Onderwijs en de Vlaamse Dagbladpers laat scholieren kennismaken met het medium krant en leert hen om er op een kritische wijze mee om te gaan. De overeenkomst, die de modaliteiten voor de aankoop van krantenpakketten en aanverwante diensten bevat, werd op 09.12.2003 door de Minister bevoegd voor Media ondertekend.

Film

Het Fonds Film in Vlaanderen werd op 1 november 2002 opgevolgd door het **Vlaams Audiovisueel Fonds vzw** (VAF). Tijdens dit overgangsjaar lag de steun voor audiovisuele producties een stuk lager dan voorgaande jaren. Deze daling was het sterkst bij TV-fictie, creatieve documentaire en kunstfilm. Het VAF, dat onder de verantwoordelijkheid van de Vlaamse minister van Cultuur valt, vervult vanaf november 2002 vier **concrete taken**. Het steunt en begeleidt audiovisuele creaties, het ondersteunt de vorming binnen de sector en verzorgt zelf enkele

SUBSIDIES EN OVEREENKOMSTEN VLAAMSE GESCHREVEN PERSSECTOR

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Protocol ter ondersteuning van de geschreven pers						
aantal ingediende projectvoorstellen	12	12	11	8	8	7
aantal goedgekeurde projecten	4	4	6	4	6	7
totaal subsidie in duizend euro	899,85	679,35	899,85	899,85	864,58	900,00
minimum in duizend euro	46,17	109,07	83,25	99,59	22,88	27,57
maximum in duizend euro	570,16	222,60	397,34	440,25	261,09	253,91
Overeenkomst Kranten in de Klas in duizend euro						500,00

12.7 Evolutie van de toegewezen subsidies aan de geschreven pers, van 1998 tot 2003.
Bron: WIM, Afdeling Media-innovatie en Mediavergunningen.

FONDS FILM IN VLAANDEREN

	1998	1999	2000	2001	2002
1. Productie					
lange speelfilm (pre-)productie	3.051,07	6.056,66	3.755,46	3.656,43	2.714,26
korte/middellange film	1.005,89	1.193,09	659,40	892,42	625,08
creatieve docu/kunsthlm	951,88	277,64	719,52	647,00	212,29
TV-fictie	--	---	2.496,29	2.553,30	148,74
scenariopremies	99,16	148,74	121,47	104,12	88,80
premies bruto-ontv. - lange speelfilm	654,82	477,23	522,97	516,00	206,81
productie totaal	5.762,81	8.153,36	8.275,10	8.369,26	3.995,98
2. Europese initiatieven	303,15	305,97	306,37	317,96	319,04
3. Film- en audiovisuele festivals	616,26	640,80	694,10	733,76	788,66
4. Flanders Image	272,68	272,68	285,08	302,43	260,39
5. Filmverenigingen	532,35	531,73	556,52	606,35	775,09
6. Opleidingen	19,83	38,67	62,88	57,75	47,93
7. Andere initiatieven	6,20	4,96	4,96	9,92	535,00
8. Zitpenningen	9,75	7,87	7,78	6,39	3,40
Algemeen totaal	7.523,04	9.956,04	10.192,80	10.403,82	6.725,49

12.8 Evolutie van de vastlegging door het Fonds Film in Vlaanderen per subsidie categorie en in duizend euro, van 1998 tot 2002.

Bron: WIM.

opleidingen en voert via Flanders Image promotie voor Vlaamse audiovisuele creaties. Tenslotte behoort reflectie over en studie van het audiovisuele werkkterrein tot de taken van het VAF.

Bij de ondersteuning van de audiovisuele creaties is er aandacht voor de diversiteit qua soort (speelfilm, documentaire, animatie, video, nieuwe-mediacreaties) en qua stijl en genre (van mainstream tot experimenteel). De **productiesteen** van 2003 is een stuk hoger dan deze die in voorgaande jaren door het Fonds Film werd uitgekeerd.

De subsidie aan het VAF bedroeg voor het gedeelte van 2002 waarin het VAF operationeel was 5.672.000 euro en voor 2003 12.500.000 euro.

Alle **andere steunmaatregelen**, waaronder de steun aan audiovisuele festivals, verenigingen, projecten en de internationale culturele werking, gingen per 1 januari 2002 van het Fonds Film in Vlaanderen terug naar de administratie Media.

Ook de steun in het kader van de cofinanciering aan de Mediadesk, de VZW Flanders Image en de bijdrage aan een aantal internationale organisaties, waaronder Eurimages, het Europees Audiovisueel Observatorium en Audiovisueel Eureka (waarvan de werking in juli 2002 werd stopgezet), werd door de administratie Media opgevolgd.

Bij deze, niet-productie gerelateerde, subsidies zijn

er **verschuivingen** ten gevolge van wijzigingen in de structuur van het audiovisuele landschap. De rubriek Flanders Image vervalt vanaf 2003 omdat Flanders Image vanaf 1 januari 2003 opging in het VAF en de subsidie voor Media desk (57.000 euro) van dan af werd overgeheveld naar het steunpunt Initiatief Audiovisuele Kunsten (IAK) dat werd opgericht in 2002.

Het IAK is opgenomen bij de rubriek 'andere initiatieven' wat de sterke toename in deze rubriek verklaart. De subsidie aan IAK werd vanaf 2003 ad nominatim.

Media-innovatie

Media-innovatie wordt hier alleen als maatschappelijk fenomeen besproken. Voor de impact van media-innovatie op de economie, het onderwijs en de overheid verwijzen we naar de desbetreffende hoofdstukken.

1. Internetpenetratie

België, maar ook Vlaanderen, nam in 2000 binnen de 15 landen van de Europese Unie de **9-de plaats in voor de internetpenetratie** in huishoudens. Er is in Vlaanderen een substantiële verhoging van het aantal huishoudens met internet: van 32% in oktober 2000 naar 44% in november 2002.

VLAAMS AUDIOVISUEEL FONDS: PRODUCTIE

	TOTAAL	KORT	MIDDELLANG	LANG	REEKS	ONBEKEND
ALGEMEEN TOTAAL	11.722.777	1.323.573	542.564	7.235.892	2.112.200	508.548
Scenario_totaal	450.625	3.750	126.250	218.125	102.500	0
animatie_totaal	65.000			25.000	40.000	
documentaire_totaal	166.250	3.750	122.500	15.000	25.000	
fictie_totaal	219.375		3.750	178.125	37.500	
Ontwikkeling_totaal	708.541	0	22.547	574.994	111.000	0
animatie_totaal	121.250			91.750	29.500	
documentaire_totaal	41.047		22.547		18.500	
fictie_totaal	546.244			483.244	63.000	
PROD_VAF_totaal	5.426.243	1.004.823	233.004	1.791.168	1.898.700	498.548
animatie_totaal	652.944	652.944				
documentaire_totaal	333.004		233.004	100.000		
fictie_totaal	3.941.747	351.879		1.691.168	1.898.700	
experimentele media	498.548					498.548
PROD_FFV_totaal	4.630.118	315.000	160.763	4.154.355	0	0
animatie_totaal	685.787	190.000		495.787		
documentaire_totaal	536.631		160.763	375.868		
fictie_totaal	3.407.700	125.000		3.282.700		
Postproductie	72.000	0	0	67.000	0	5.000
fictie_totaal	67.000			67.000		
experimentele media	5.000					5.000
Promotie	14.520	0	0	9.520	0	5.000
animatie_totaal	4.520			4.520		
fictie_totaal	5.000			5.000		
experimentele media	5.000					5.000
Detaxatie	420.730	0	0	420.730	0	0
fictie_totaal	420.730			420.730		

12.9 Vastleggingen door het Vlaams Audiovisueel Fonds naar de aard van de audiovisuele productie en naar de stappen binnen het productieproces voor het jaar 2003, in euro. Bron: Vlaams Audiovisueel Fonds.

VLAAMS AUDIOVISUEEL FONDS: VORMING

	AANTAL PROJECTEN	AANTAL AANVRAGERS	STEUN IN EURO
Opleidingsinitiatief	2	2	20.000
Studiebeurs	44	32	29.658
Werkbeurs	3	3	5.790
Totaal	49	35	55.448

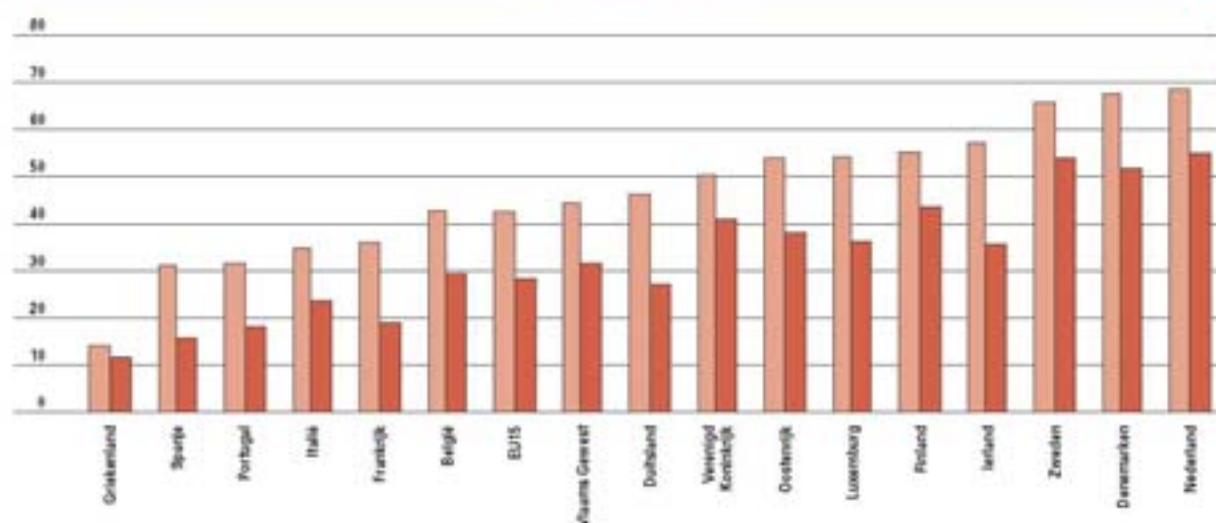
12.10 Vastleggingen door het Vlaams Audiovisueel Fonds als steun voor vorming in 2003. Bron: Vlaams Audiovisueel Fonds.

Deze positieve trend was over heel de Europese Gemeenschap aanwezig, waardoor we ten opzichte van de kopgroep geen inhaalbeweging maakten. Anderzijds doen het Vlaamse Gewest en België het heel goed wat de breedbandpenetratie betreft. In november 2002 stond het Vlaamse Gewest bovenaan de Europese rangschikking van het percentage inwoners met een ADSL- of een kabelverbinding.

2. Duale maatschappij

De informatiemaatschappij houdt niet alleen opportuniteiten in, maar ook risico's. Bepaalde

INTERNETPENETRATIE

12.11 Evolutie van het percentage van de huishoudens met een internetaansluiting van oktober 2000 tot november 2002, internationale vergelijking.

oktober 2000
november 2002

Bron: AFS-verwerking van de Flash Eurobarometer 125 en de Flash Eurobarometer 88.

AARD INTERNETVERBINDING

	N	TELEFOON	ISDN	ADSL	TV-KABEL	DRAADLOOS	ANDER	WIET NIET
EU15	30.292	29%	7%	5%	4%	2%	0%	1%
België	2.072	22%	4%	15%	8%	2%	0%	1%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	208	25%	2%	18%	7%	0%	0%	0%
Vlaams Gewest	1.197	20%	4%	15%	11%	2%	0%	1%
Waals Gewest	668	24%	3%	14%	2%	1%	0%	1%
Denemarken	2.210	32%	10%	15%	8%	0%	1%	2%
Duitsland	2.001	26%	22%	9%	6%	8%	0%	1%
Finland	2.000	34%	6%	5%	5%	1%	1%	4%
Frankrijk	2.004	30%	0%	4%	1%	0%	0%	1%
Griekenland	2.000	9%	3%	0%	0%	0%	0%	2%
Ierland	2.000	53%	4%	0%	1%	1%	1%	1%
Italië	2.002	27%	4%	3%	0%	0%	0%	1%
Luxemburg	2.001	24%	27%	3%	1%	0%	0%	1%
Nederland	1.999	35%	13%	5%	15%	1%	0%	2%
Oostenrijk	2.000	27%	9%	7%	9%	1%	0%	2%
Portugal	2.000	22%	2%	1%	6%	0%	0%	1%
Spanje	2.001	20%	1%	5%	2%	0%	0%	2%
Verenigd Koninkrijk	2.000	43%	2%	2%	4%	1%	1%	2%
Zweden	2.000	40%	6%	15%	2%	1%	0%	2%

12.12 Percentage van de bevolking dat in november 2002 een internetconnectie heeft, naar aard van de verbinding, internationale vergelijking.

Bron: AFS-verwerking van de Flash Eurobarometer 125.

INTERNETAANSLUITING

	OKTOBER 2000				NOVEMBER 2002			
	N	NEE	JA	WEET NIET	N	NEE	JA	WEET NIET
GESLACHT								
EU15	Chi-kw=244,19 , df=2, p=0.000				Chi-kw=307,84 , df=2, p=0.000			
man	10.834	66%	33%	0%	14.542	52%	48%	0%
vrouw	11.728	76%	24%	0%	15.750	62%	38%	0%
Vlaams Gewest	Chi-kw=16,37 , df=1, p=0.000				Chi-kw= 7,48, df=1, p=0.006			
man	428	62%	38%	0%	590	52%	48%	0%
vrouw	456	74%	25%	0%	607	60%	40%	0%
LEEFTIJD								
EU15	Chi-kw=1.575 , df=4, p=0.000				Chi-kw=3.372 , df=4, p=0.000			
15-34	7.805	62%	38%	0%	10.110	44%	56%	0%
35-54	7.528	65%	35%	0%	10.249	48%	52%	0%
55+	7.115	88%	11%	1%	9.916	80%	19%	0%
Vlaams Gewest	Chi-kw=72,50 , df=2, p=0.000				Chi-kw=173,84 , df=2, p=0.000			
15-34	303	55%	45%	0%	375	38%	62%	0%
35-54	302	65%	35%	0%	431	47%	53%	0%
55+	279	87%	13%	0%	392	82%	18%	0%
OPLEIDING								
EU15	Chi-kw=1.937 , df=4, p=0.000				Chi-kw=3.207 , df=4, p=0.000			
< 16 jaar	5.977	90%	9%	1%	8.694	80%	19%	0%
16-18 jaar	8.965	71%	28%	0%	10.597	54%	45%	0%
> 18 jaar	7.621	57%	43%	0%	10.494	40%	59%	0%
Vlaams Gewest	Chi-kw=53,20 , df=2, p=0.000				Chi-kw=81,71 , df=2, p=0.000			
< 16 jaar	149	83%	17%	0%	199	80%	20%	0%
16-18 jaar	328	77%	23%	0%	443	58%	42%	0%
> 18 jaar	406	56%	44%	0%	516	43%	57%	0%

12.13 Evolutie van het aantal huishoudens met een internetaansluiting naar geslacht, leeftijd en opleiding, van oktober 2000 tot november 2002, internationale vergelijking. De opleiding heeft betrekking op de leeftijd waarop men zijn studies beëindigde.

Noot: De chikwadrattoetsen werden voor het Vlaamse Gewest opnieuw gedaan zonder de categorie 'weet niet'. Hierdoor was het verwachte aantal voor elke cel groter dan 5.

Bron: APS-verwerking van de Flash Eurobarometer 135 en de Flash Eurobarometer 88.

categorieën van mensen hebben immers minder kans om in contact te komen met nieuwe media. Eén van de grootste uitdagingen van de overheid bestaat er in deze kloof te dichten. Het geslacht, de leeftijd en de opleiding blijken een rol te spelen in **de kloof tussen degenen die thuis over internet beschikken versus de overigen**.

Mannen hebben meer toegang tot het internet bij zich thuis dan **vrouwen**, al verkleint de kloof tussen de Vlaamse man en vrouw van oktober 2000 naar november 2002. De internetpenetratie steeg minder bij de Vlaamse dan bij de Europese man. Bij Vlaamse vrouwen volgde het cijfer voor de internet-

penetratie dat van de gemiddelde Europese vrouw. De kloof tussen de **55-plussers** en de rest van onze populatie wordt groter van 2000 tot 2002: het percentage 55-plussers met een internetverbinding in huis stijgt minder sterk dan dit bij de andere leeftijdsgroepen. Ook hier liggen de Vlaamse cijfers in het verlengde van de Europese trend. Mensen die voor 16 jaar hun **opleiding** afbraken, schaffen zich minder snel internet aan dan de anderen. Voor deze groep zien we tussen 2000 en 2002 slechts een stijging van het percentage huishoudens met een internetaansluiting van 17% naar 20%, terwijl de internetpenetratie in de andere

groepen veel sterker toeneemt. Ook dit loopt parallel met de Europese cijfers. Het proefproject IO – met onder andere de VRT – biedt internet aan via het televisiescherm. De eerste resultaten laten vermoeden dat de interactieve

digitale televisie met mogelijkheden om te surfen een rol kan spelen in het dichten van de digitale kloof. Dit wordt in het nieuwe project met betrekking tot digitale interactieve televisie binnenkort verder onderzocht in nieuwe proefgroepen.

Publicaties

- Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw, Brussel, 2002.
- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2002-2006, Brussel, 2001.
- De Bens, E. Tien jaar TV-omroepdiversiteit in Vlaanderen: meer of minder diversiteit van het aanbod? In: D. Biltreyst & H. De Smaele (Eds.), *Transformatie en continuïteit van de Europese televisie* (p. 111-141), Gent: Academia Press, 2000.
- Keulen, Marino. Vlaams minister van Wonen, Media en Sport. *Beleidsbrief Media 2004*, Brussel, 2003.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Wetenschap, Innovatie en Media, Administratie Media. *Oproep tot het indienen van projectvoorstellen voor de valorisatie en vrijwaring van het collectief geheugen in de Vlaamse Geschrevenpersector 2003*, Brussel, oproep 2003.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Mediaraad, *Concentratie en pluralisme in de media*, Advies nr. 2001/006.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Mediaraad, *Mediaconcentratie en pluralisme/diversiteit: Een analyse van de mediasituatie in Vlaanderen*, Advies nr. 2002/005.
- Policy Research Corporation, *Analyse van de detaxatie in de Vlaamse filmproductiesector en aanbevelingen omtrent toekomstige vormen van automatische steun*, Brussel: Vlaams Audiovisueel Fonds, November 2002.
- Van Mechelen, Dirk. Vlaams minister van Economie, Ruimtelijke Ordening en Media, *Beleidsnota media 2000-2004*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Kanselarij en Voorlichting, 2000.
- Van Mechelen, Dirk. Vlaams minister van Financiën en Begroting, Innovatie, Media en Ruimtelijke Ordening. *Beleidsbrief Media 2003*, Brussel, 2002.
- VAR Research, *Resultaten CIM Radio, Golf 1*, Brussel, 2002.
- VAR Research, *Resultaten CIM Radio, Golf 2*, Brussel, 2003.
- VAR Research, *Resultaten CIM Radio, Golf 3*, Brussel, 2003.
- Vlaams Audiovisueel Fonds, *Intern reglement in uitvoering van de beheersovereenkomst en de bijlage van de beheersovereenkomst*, Brussel, van kracht vanaf 28 oktober 2003.
- Vlaams Parlement, *Gedachtewisseling over het frequentieplan en de frequentiepakketten in de FM-band, met de heer Dirk Van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Innovatie, Media en Ruimtelijke Ordening*, Stuk 1759, 2002-2003, nr. 1, 18 juni 2003.
- Vlaams Parlement, *Hoorzitting over het knipperlichtenmodel inzake toezicht op de media, met de heer Dirk Van Mechelen, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Innovatie, Media en Ruimtelijke Ordening, en met de heer Jo Sanders, vennoot Ernst & Young*, Stuk 1565, 2002-2003, Nr.1, 7 februari 2003.
- Vlaams Parlement, *Voorstel van decreet houdende wijziging van sommige bepalingen van de decreten betreffende de radio-omroep en de televisie, gecoördineerd op 25 januari 1995*, Stuk 1223, 2001-2002, nr. 1, 23 mei 2002
- VRT, *Jaarverslag 2002*, Brussel, 2003.
- IO, *Digitaal Thuisplatform: De resultaten*, Kasteel van Schoten, 8 september 2003.
- Van Mechelen, Dirk. *Start van interactieve Digitale Televisie (iDTV) een feit*. www.dirkvanmechelen.be/actueel/in030903.htm.

Websites

Administratie Media: <http://www.vlaanderen.be/media>

Centrum voor informatie over de media: <http://www.cim.be>

eFl@nders: <http://www.eflanders.be>

Flanders Image: <http://www.flanders-image.com/frames.asp?page=1>

Fonds Pascal Decroos: <http://www.fondspascaldecroos.org>

Initiatief Audiovisuele Kunsten: <http://www.iak.be/>

Vlaams Audiovisueel Fonds: <http://www.vaf.be>

Vlaamse Audiovisuele Regie: <http://www.var.be>

Vlaams Commissariaat voor de Media (VCM): <http://www.vlaamscommissariaatmedia.be>

Vlaamse Radio- en Televisieomroep: <http://www.VRT.be>

Gezondheid en welzijn

hoofdstuk 13

Blikvangers

- De gemiddelde leeftijd waarop een vrouw in Vlaanderen haar eerste baby baart blijft stijgen en bedraagt thans 27,7 jaar.
- Door de vaccinatiecampagne tegen meningokokken van de serogroep C nam het aantal gevallen met 54% af.
- Het percentage dagelijkse rokers schommelt de jongste jaren tussen 25 en 30%. De doelstelling om het aantal rokers met 10% te doen dalen, werd niet gehaald.
- In 2002 verrichte 16% Vlamingen op regelmatige basis vrijwilligerswerk. De helft hiervan bekommert zich om welzijnsnoden.
- Vlamingen voelen zich behoorlijk onveilig en dat gevoel is het laatste decennium toegenomen. Niettemin zijn de Vlamingen een gelukkig volkje: 83% zegt gelukkig tot uitermate gelukkig te zijn.
- Gemiddeld houdt een Vlaams huishouden 3.500 euro over op het eind van het jaar om te sparen. Ongeveer de helft heeft gemiddeld meer uitgaven dan inkomsten: zij ontsparen.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/welzijn

13.1 Mortaliteit en nataliteit

De welvaart, het welzijn en ons gezondheidszorg-systeem worden in beeld gebracht door indicatoren

LEVENSV ERWACHTING

	BIJ GEBOORTE		OP 65 JAAR	
	MANNEN	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN
1997	75,62	81,73	15,88	20,08
1998	75,76	81,62	15,99	20,09
1999	75,86	81,83	16,18	20,24
2000	76,01	81,93	16,32	20,37
2001	76,44	82,30	16,65	20,59

13.1 Evolutie van de levensverwachting, naar geslacht, bij de geboorte en op de leeftijd van 65 jaar, van 1997 tot 2001.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken.

als levensverwachting, mortaliteit en kindersterfte. Met cijfers rond vermijdbare sterfte, zwangerschap en de opvolging van het jonge kind wordt in dit hoofdstuk ook aandacht besteed aan preventie, een steeds terugkerend thema in de huidige beleidsdocumenten.

Levensverwachting

De levensverwachting blijft stijgen, niet alleen bij de geboorte maar ook op latere leeftijd. In 2001 was de levensverwachting bij de geboorte voor mannen gemiddeld 76,4 jaar, voor vrouwen 82,3 jaar. De levensverwachting van mannen gaat er sterker op vooruit dan die van vrouwen. Het verschil tussen de twee geslachten bedraagt nu nog 5,86 jaar. Mannen zijn hun 'achterstand' op

PROPORTIONELE STERFTE

		MANNEN		VROUWEN	
		1997	2001	1997	2001
1-14 jaar	verkeersongevallen*	16	21	25	29
	ongevallen privé-sfeer	14	13	15	18
	alle nieuwvormingen	22	21	26	14
15-24 jaar	verkeersongevallen*	46	52	37	43
	zelfmoord	21	20	17	18
25-44 jaar	zelfmoord	24	27	17	15
	verkeersongevallen*	18	20	7	11
	alle nieuwvormingen	17	13	37	34
	alle hart- en vaatziekten	14	14	14	13
45-64 jaar	alle nieuwvormingen	45	43	55	55
	alle hart- en vaatziekten	28	26	19	18
65-74 jaar	alle nieuwvormingen	42	41	39	41
	alle hart- en vaatziekten	34	33	35	32
	alle longaandoeningen	10	11	6	8
75+ jaar	alle hart- en vaatziekten	40	39	47	47
	alle nieuwvormingen	25	25	16	16
	alle longaandoeningen	16	17	10	12

13.2 Proportioneel sterftecijfer per leeftijdsgroep en geslacht, in %, 1997 en 2001. Bron: Administratie Gezondheidszorg, entiteit Beleidsondersteuning.

* In 2001 gaat het om 'Vervoersongevallen op het land', is ruimer dan enkel verkeersongevallen.

VERLOREN POTENTIËLE LEVENSJAREN

	MANNEN					VROUWEN				
	1997	1998	1999	2000	2001	1997	1998	1999	2000	2001
Vervoersongevallen te land*	6,9	7,4	7,0	8,2	8,2	1,8	2,1	2,0	2,9	2,4
Zelfmoord	6,8	7,1	7,4	8,2	7,7	2,6	2,3	2,3	2,8	2,5
Ischemische hartziekten	3,6	3,6	3,7	3,5	3,5	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Longkanker	3,6	2,4	3,4	3,2	3,2	0,7	0,8	1,0	0,9	1,2
Cerebrovasculaire aandoeningen	1,2	1,0	1,2	1,2	1,2	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9
Borstkanker						3,2	3,3	3,4	3,6	3,1

13.3 Evolutie van de verloren potentiële levensjaren per 1.000 persoonsjaren, in de leeftijdsgroep 15 tot 64 jaar, van 1997 tot 2001.

Bron: Administratie Gezondheidszorg, entiteit Beleidsondersteuning.

* Vóór 2000 enkel 'verkeersongevallen', dus minder ruim.

vrouwen dus aan het inhalen. Men veronderstelt dat dit komt doordat de verschillen in levensstijl en in risicogedrag (verkeer, roken, voeding, alcohol, ...) aan het afnemen zijn, maar harde bewijzen voor deze hypothese ontbreken voorlopig nog.

Mortaliteit

De belangrijkste **doodsoorzaken** bij kinderen van 1 tot 14 jaar zijn vervoersongevallen, ongevallen in de privé-sfeer en kanker. In deze leeftijdsgroep liggen uitwendige doodsoorzaken aan de basis van ongeveer de helft van de sterfgevallen.

Bij jongeren van 15 tot 24 jaar zijn vervoersongevallen veruit de belangrijkste doodsoorzaak, gevolgd door zelfmoord. In 2001 pleegden 88 jongeren uit die leeftijdsgroep zelfmoord, goed voor 20% van de sterfte bij mannen en 18% bij vrouwen.

In de leeftijdsgroep van 25 tot 44 jaar is er een duidelijk onderscheid tussen mannen en vrouwen. Bij de mannen zijn zelfmoord, vervoersongevallen en hart- en vaatziekten de belangrijkste doders. Bij de vrouwen is dat vooral kanker (voor een groot deel borstkanker), gevolgd door zelfmoord.

Vanaf 45 jaar zijn kanker en hart- en vaatziekten de belangrijkste doodsoorzaken. Het aandeel van de

sterfte door uitwendige oorzaken neemt vanaf deze leeftijd sterk af. Zelfmoord en vervoersongevallen behoren niet langer tot de belangrijkste doodsoorzaken. Op latere leeftijd, vooral vanaf 75 jaar, winnen luchtweg- en longaandoeningen aan belang.

Voortijdig overlijden in de leeftijdsgroep 15 tot 64 jaar wordt bij de vrouwen voornamelijk veroorzaakt door borstkanker, gevolgd door zelfmoord en vervoersongevallen. Opmerkelijk is dat borstkanker, de belangrijkste oorzaak van voortijdig overlijden bij vrouwen, minder verloren potentiële levensjaren tot gevolg heeft dan de vierde oorzaak bij mannen (longkanker). Mannen verliezen doorgaans meer potentiële levensjaren dan vrouwen. Bij de mannen wordt het lijstje aangevoerd door vervoersongevallen en zelfmoord. Opvallend is daarbij het grote aantal slachtoffers op jonge leeftijd.

De **vermijdbare sterfte** is een samengestelde indicator van het aantal sterfgevallen dat vermeden kon worden indien de bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden (primaire preventie) en de gezondheidszorg optimaal zou functioneren (medische interventies met inbegrip van secundaire preventie).

VERMIJDBARE STERFTE

	MANNEN					VROUWEN				
	1997	1998	1999	2000	2001	1997	1998	1999	2000	2001
Vermijdbaar door medische interventies, secundaire preventie inbegrepen	4,8	4,4	4,5	4,3	4,6	22,3	23,7	23,5	21,9	20,1
Vermijdbaar door primaire preventie	35,0	37,7	34,2	30,5	30,6	16,0	18,2	17,2	15,7	16,7
Vermijdbaar door medische en primaire preventie	39,8	42,1	38,6	34,8	35,2	38,3	41,9	40,6	37,7	36,8

13.4 Evolutie van de vermijdbare sterfte voor de leeftijdsgroep 0 tot 64 jaar, proportioneel t.o.v. de volledige sterfte van deze groep, in %, van 1997 tot 2001.

Bron: Administratie Gezondheidszorg, entiteit Beleidsondersteuning.

In 2001 werden bij de mannen 2.418 voortijdige en potentieel vermijdbare sterfgevallen genoteerd, wat ruim een derde uitmaakt van alle sterfgevallen in de leeftijdsgroep van 0 tot 64 jaar. Het overgrote deel daarvan kon voorkomen worden door primaire preventie, meer in het bijzonder bij longkanker en ischemische hartziekten (respectievelijk 35% en 12% van de vermijdbare sterfgevallen). De medische interventies inclusief secundaire preventie spelen hier slechts een ondergeschikte rol.

Bij de vrouwen waren er 1.391 vermijdbare sterf-

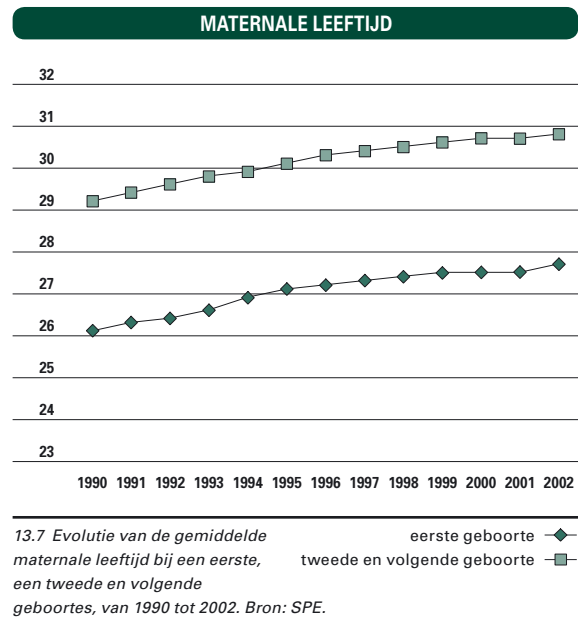
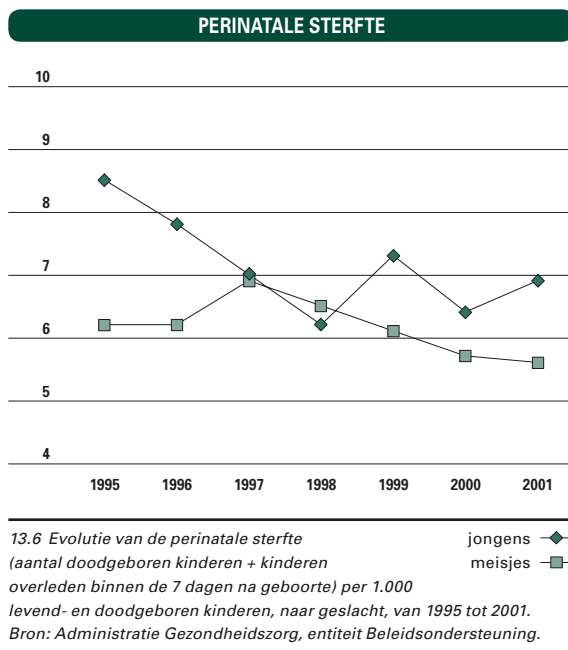
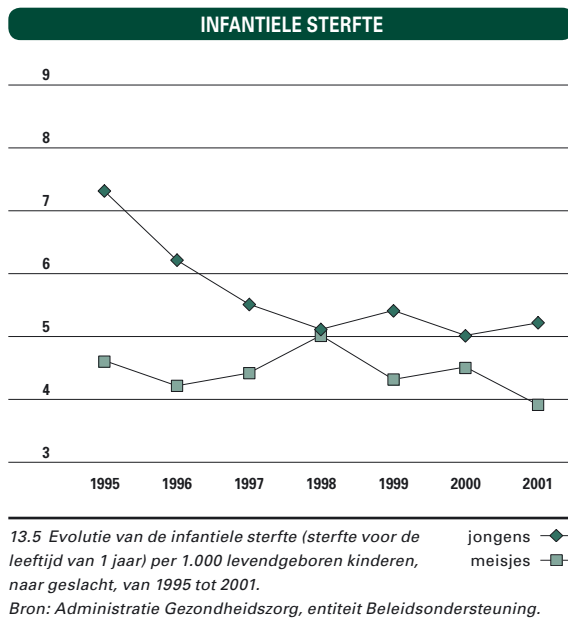
gevallen. Het verschil tussen primaire en medische preventie is hier klein. Vooral borstkanker, vermijdbaar door medische interventies en verantwoordelijk voor 39% van de vermijdbare sterfgevallen, weegt zwaar door.

Infantiele en perinatale sterfte

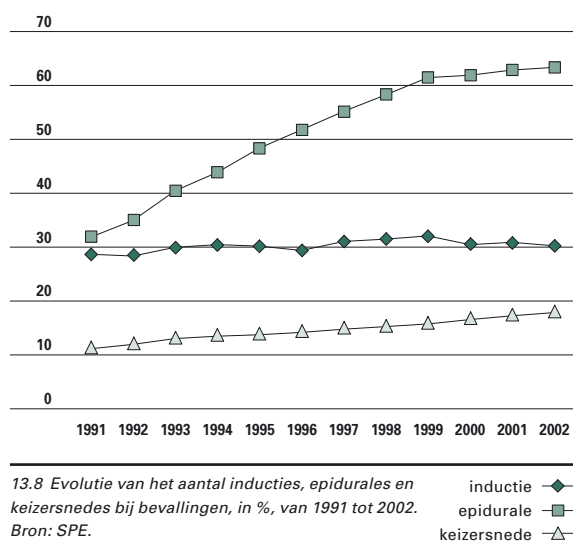
De **foeto-infantiele sterfte** (van doodgeboorte tot overlijden voor de leeftijd van 1 jaar) zet de trend van de voorbije jaren voort: de foeto-infantiele sterfte daalt nog wel, maar steeds minder. Er zijn geen significante verschillen meer met de vorige jaren. De daling is vooral op rekening te schrijven van de vermindering van de **infantiele sterfte**. De doodgeboorte blijft stabiel rond 4 op duizend geboortes. Wel sterven nog steeds meer jongens dan meisjes voor hun eerste verjaardag: 5 op 1.000 levendgeboren jongens tegen 4 voor de meisjes. De **perinatale sterfte** blijft bij de jongens al een jaar of vijf redelijk constant, bij de meisjes zagen we gedurende deze periode een daling.

Zwangerschap

In 2002 werden er opnieuw minder kinderen geboren. In de voorbije tien jaar daalde het **geboortecijfer** met 10%. Infertiliteitstherapie is goed voor ongeveer 4% van de zwangerschappen. Ruim een derde (37%) van alle meerlingzwangerschappen is een gevolg van **medisch begeleide voortplanting**. Er is een verdere toename van het percentage

INDUCTIES, EPIDURALES EN KEIZERSNEDES

prematuren (<37 weken) en pasgeborenen met een laag geboortegewicht.

De leeftijd waarop de vrouw haar eerste baby baart neemt jaar na jaar toe en bedraagt nu 27,7 jaar.

Tien jaar geleden was dat nog 26,4 jaar. Het aantal vrouwen die 35 jaar of ouder zijn op het moment van hun eerste bevalling is op 10 jaar tijd verdubbeld. Het aantal tienerzwangerschappen is en blijft laag (2,2%).

De **inductie**percentages zijn redelijk stabiel doorheen de jaren (zo'n 30%). Tot 1998 kende

de **epidurale verdooving** een forse jaarlijkse groei, sedertdien is er een plateau fase ingetreden. De afgelopen tien jaar steeg het percentage **keizersnedes** met iets meer dan de helft. Er is nog geen stagnatie merkbaar. De **maternale sterfte**, zeven gevallen in 2002, is vergelijkbaar met die in de gehele geïndustrialiseerde wereld.

Begeleiding van het jonge kind

De regioverpleegkundigen van **Kind en Gezin** bezochten 89% van de pas bevallen vrouwen in de kraamkliniek en 97% van de moeders kreeg minstens 1 gezinsbezoek na de geboorte.

Kind en Gezin biedt gratis preventief medisch en psychosociaal toezicht voor jonge kinderen en hun gezinnen aan. Alle ouders met kinderen onder de drie jaar kunnen hiervoor terecht op het consultatiebureau. In 2002 vonden 494.078 consulten plaats (tegen 455.192 in 2000). Van alle kinderen tot 1 jaar werd 86% bereikt.

Kind en Gezin organiseert eveneens infoavonden voor aanstaande ouders en bereikte daarmee in 2002 32.380 deelnemers, tegenover 29.748 in 2000.

Ook vaccinatie is een kernactiviteit van Kind en Gezin. In 2002 bedroeg het totale aantal toegediende inenting 762.283 (tegenover 720.910 in 2001). Deze stijging is grotendeels toe te schrijven aan de toename van de meningitis C- en hepatitis B-vaccinatie.

13.2 Fysieke en psychische gezondheid

Ook in dit onderdeel staat preventie centraal, meer bepaald het voorkomen van besmettelijke ziekten en beschavingsziekten. De overheid kan een belangrijke rol spelen via preventieacties, gezondheidspromotie en vaccinaties.

Binnen de grote groep van infectieziekten wordt specifieke aandacht besteed aan meningokokken die de voorbije jaren steeds vaker voorkwamen.

Vlamingen moeten zich niet alleen lichamelijk maar ook mentaal goed voelen. Daarom besteden we hier ook aandacht aan het psychisch welzijn, een thema dat bijzondere aandacht krijgt in de beleidsbrief.

Kanker

In 1999 werden er in Vlaanderen 28.743 nieuwe kankergevallen vastgesteld, 15.900 bij mannen en 12.843 bij vrouwen. Eén man op drie en één vrouw op vier zullen voor de leeftijd van 75 jaar een kankerdiagnose te horen krijgen.

In 1999 werd bij 158 kinderen jonger dan 15 jaar **kanker** vastgesteld: dit is 0,6% van alle nieuwe kankerpatiënten.

De ziekte treft voornamelijk oudere mensen: ongeveer twee derde van alle vrouwen en drie kwart van alle mannen is 60 jaar of ouder op het ogenblik van diagnose. Vanaf 65 jaar lopen mannen twee keer zoveel risico om kanker te ontwikkelen dan vrouwen.

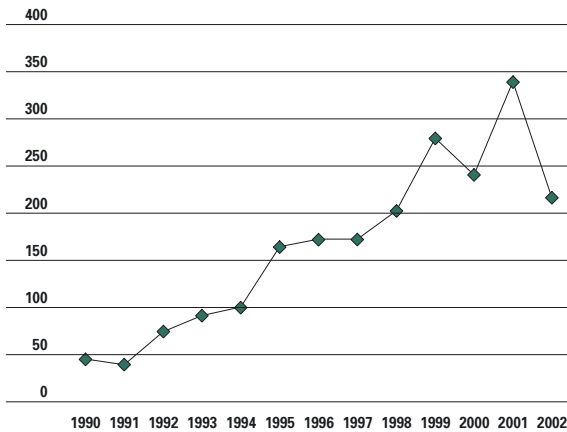
In 1999 komt bij de mannen prostaatcancer het meest frequent voor met 28% van de nieuwe gevallen. Deze wordt onmiddellijk gevolgd door longkanker met 18% en colorectale tumoren met 13%.

De borst is bij de vrouw de belangrijkste lokalisatie van kanker (36%): een op tien vrouwen tussen 0 en 74 jaar zal door borstkanker getroffen worden. Colorectale of dikkedarmtumoren vormen de tweede belangrijkste kankergroep (13%) bij de vrouw.

KANKER					
HOOFDGROUP	AANTAL NIEUWE GEVALLEN			INCIDENTIE (/100.000 INWONERS)	
	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Lip, mond- en keelholte	561	150	711	19,2	5,0
Spijverteringsstelsel	3.378	2.655	6.033	115,4	88,3
Ademhalingsstelsel	3.303	619	3.922	112,9	20,6
Weke weefsels	171	139	310	5,8	4,6
Mesotheliomen	98	25	123	3,3	0,8
Huid: maligne melanoom	233	376	609	8,0	12,5
Borst	55	4.608	4.663	1,9	153,2
Genitaal stelsel	4.559	1.745	6.304	155,8	58,0
Nier en urinewegen	1.200	519	1.719	41,0	17,3
Oog en hersenen	283	234	517	9,7	7,8
Endocriene klieren	72	128	200	2,5	4,3
Lymfe- en bloedstelsel	1.340	993	2.333	45,8	33,0
Onbekende primaire lokalisatie	647	652	1.299	22,1	21,7
Totaal	15.900	12.843	28.743	543,4	427,1

13.9 Kanker in Vlaanderen, aantal nieuwe gevallen en incidenties, 1999.
Bron: Vlaams kankerregistratienetwerk, Vlaamse Liga tegen Kanker.

MENINGOKOKKENINFECTIES

13.10 Evolutie van het aantal meldingen van meningokokkeninfecties, van 1990 tot 2002.

Bron: Administratie Gezondheidszorg, Gezondheidsinspectie.

Meningokokkeninfectie

Meningokokkeninfecties blijven de aandacht opeisen. In de jaren '90 kenden we een geleidelijke toename van serogroep B. De voorbije jaren maakt echter ook serogroep C slachtoffers. De toename van serogroep C versnelde enorm in 2001, in het bijzonder in de provincie Antwerpen.

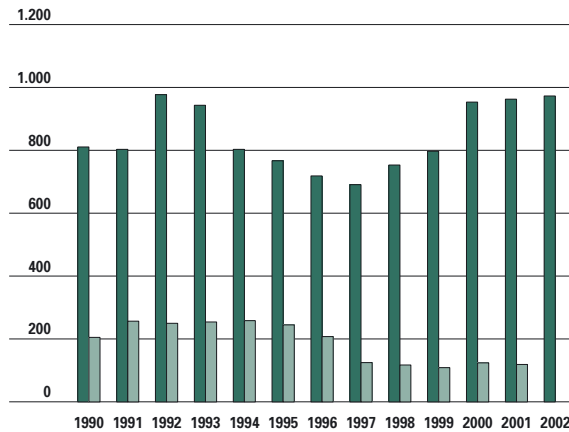
Daarom werd in juli 2001 een vaccinatiecampagne tegen **meningokokken C** infecties opgestart. In 2001 werden 134 gevallen genoteerd. Een jaar later waren dat er nog 61, een reductie met 54%. De sterfte tengevolge van de groep C daalde van 17 in 2001 naar 7 in 2002. Er werd geen verschuiving waargenomen naar andere serogroepen.

Voor groep B waren er 115 gevallen in 2001 en 114 in 2002 met respectievelijk 4 en 5 sterfgevallen. Vaccineren tegen infecties van serogroep B is niet mogelijk.

HIV-seropositief en AIDS

Tussen het begin van de epidemie in België en eind 2002 werden in totaal 15.864 personen aangegeven met een **HIV-infectie**. Voor 1.081 daarvan zijn er onvoldoende gegevens om een eventuele dubbel telling uit te sluiten. Het totaal aantal geïnfekteerde personen moet liggen tussen 14.771 en 15.864. De voorbije tien jaar blijft het aantal nieuwe HIV-infecties vrij constant. Tussen 1997 en 2000 was er een stijgende trend, gevolgd door een plateau. In 2002 waren er gemiddeld 2,7 nieuwe HIV-infecties per dag. De gerapporteerde cijfers komen sinds 2000 dicht in de buurt van die in 1992.

HIV-SEROPOSITIEF EN AIDS

13.11 Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en Aids-gevallen, België, van 1990 tot 2002.

Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.

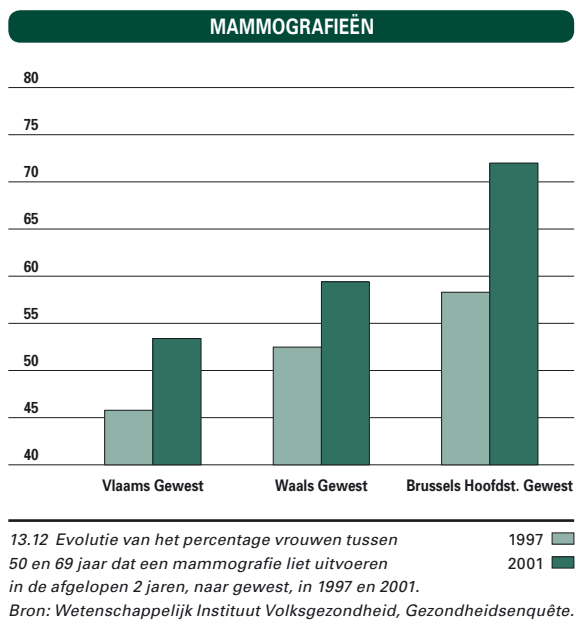
Bij de geïnfekteerde personen zijn er 1,7 maal meer mannen dan vrouwen. De belangrijkste risicolecftijd is 30 tot 34 jaar bij de mannen en 25 tot 29 jaar bij de vrouwen. Bij de Belgische geïnfekteerde mannen heeft 67% seksueel contact gehad met een andere man en 5% verklaart intraveneuze drugs te hebben gebruikt. Overdracht via heteroseksuele weg zou verantwoordelijk zijn voor een kwart van de HIV-infecties bij de mannen en driekwart bij de vrouwen. De situatie is erg verschillend bij seropositieve personen van andere nationaliteiten, waar de heteroseksuele overdracht overheerst voor beide geslachten (62% bij de mannen, 86% bij de vrouwen).

Bij 3.025 HIV-geïnfekteerde personen is ondertussen **Aids** gediagnosticeerd, 35% van hen woonde op het ogenblik van de diagnose nog geen 5 jaar in België en werd dus meer dan waarschijnlijk in het buitenland besmet.

Tussen 1991 en 1995 stagneerde het aantal nieuwe Aids-patiënten bij ongeveer 250 gevallen per jaar. In 1996 en 1997 ziet men een significante daling dankzij het gebruik van antiretrovirale therapieën. Sederdien is het aantal gestabiliseerd. Men zou verwachten dat de cijfers blijven dalen dankzij de nieuwe medicatie. Er is echter een belangrijke groep waarbij men de besmetting niet eerder detecteert dan op het moment dat Aids doorbreekt. Voor hen komen de HIV-remmers dan ook te laat.

Borstkankerpreventie

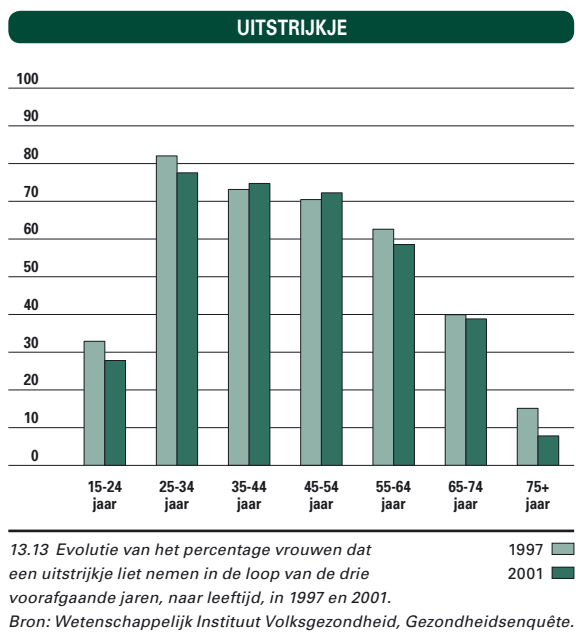
Volgens de Gezondheidsenquête 2001 liet 27% van de vrouwen van 15 jaar en ouder in de afgelopen

twee jaar een **mammografie** uitvoeren (tegenover 23% in 1997).

Het percentage stijgt met de leeftijd tot een piek van 60% in de leeftijdsgroep 50 tot 59 jaar, om vervolgens te dalen.

Niettemin stijgt het percentage bij de oudere groep tussen 50 en 69 jaar. In 2001 geeft 53% aan in de afgelopen twee jaar een mammografie te hebben laten uitvoeren, tegenover 46% in 1997. Dit ligt nog altijd merkbaar onder de Vlaamse gezondheidsdoelstelling die voor deze leeftijdsgroep een norm van 75% voorop zet. Bovendien hinkt

het Vlaamse Gewest hier duidelijk achter op het Waalse Gewest (59%) en vooral op het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (72%). Nochtans blijkt het aantal vrouwen dat een uitnodigingsbrief kreeg voor een mammografisch onderzoek in het Vlaamse Gewest veel hoger te liggen (57%) dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (20%) of Waalse Gewest (16%). Slechts 33% van de Vlaamse gecontacteerde vrouwen gaat op de uitnodiging in, terwijl dit voor het Waalse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest respectievelijk 52% en 61% bedraagt. Dit verschil vloeit waarschijnlijk voort uit de selectie van vrouwen die een uitnodiging krijgen. In de overige gewesten nodigen centra voor vroegtijdige kankeropsporing systematisch vrouwen uit die reeds eerder naar het centrum kwamen en dus meer gemotiveerd zijn dan de anderen. In het Vlaamse Gewest worden de uitnodigingsbrieven vaker naar alle vrouwen zonder onderscheid verstuurd.

Preventie baarmoederhalskanker

Een **uitstrijkje** van de baarmoederhals kan veel leed voorkomen. Volgens de Gezondheidsenquête van 2001 liet 57% van de Vlaamse vrouwen van 15 jaar en ouder die test uitvoeren in de drie jaar die aan de bevraging vooraf gingen. Bij de enquête van 1997 was dit nog 61%. Van de cruciale doelgroep, de vrouwen tussen 25 en 64, liet 72% zich onderzoeken. Een percentage dat nagenoeg identiek is aan de resultaten van de enquête vier jaar eerder (73%). Het aantal screenings stijgt dus niet, ondanks het opsporingsprogramma voor **baarmoederhalskanker** dat de afgelopen vijf jaar in het Vlaamse Gewest liep.

Tussen de gewesten is er nauwelijks een verschil te vinden: 57% in het Vlaamse Gewest, 56% in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 53% in het Waalse Gewest.

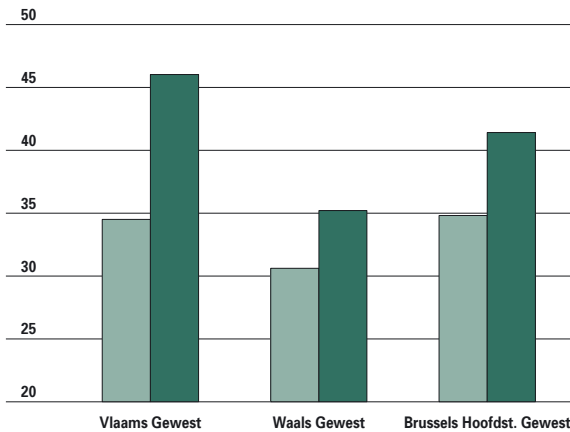
Een uitstrijkje blijft een relatief zeldzaam gegeven tot 25 jaar maar daarna klimmen de cijfers snel, tot 78% bij de 25 tot 34-jarigen. Het percentage daalt vanaf de leeftijdsgroep 55 tot 64 jaar.

Vaccinatiegraad

In de Gezondheidsenquête 2001 gaf 22% van de personen van 15 jaar en ouder aan het voorbije jaar tegen **griep** te zijn gevaccineerd. Dit is fors meer dan de 14% in 1997. De **vaccinatiegraad** voor griep neemt toe met de leeftijd, van 5% in de groep van 15 tot 24 jaar tot 67% bij de 75-plussers.

Vanaf de leeftijd van 65 zien we een aanzienlijke

VACCINATIE TEGEN GRIEP

13.14 Evolutie van het percentage risicopersonen dat een vaccinatie tegen griep heeft gehad in de 12 voorafgaande maanden, naar gewest, in 1997 en 2001.

Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

stijging van de vaccinatiegraad. Tevens gaf 46% van de risicopersonen (alle personen van 65 jaar en ouder of personen met specifieke aandoeningen) aan het voorbije jaar tegen griep gevaccineerd te zijn, tegenover 35% in 1997.

Mentale gezondheid

Bijna één persoon op vier (22%) meldde op het moment van de Gezondheidsenquête 2001 een psychologisch ongemak en 5% zei een depressieve

MENTALE GEZONDHEID

	1997	2001
Prevalentie psychologische problemen	27,7	22,3
Zelfgerapporteerde depressie	5,1	5,3
Gebruik psychotrope geneesmiddelen	7,7	11,6

13.15 Evolutie van het percentage personen met psychologische problemen, met een zelfgerapporteerde depressie of dat psychotrope geneesmiddelen gebruikt, in 1997 en 2001.

Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

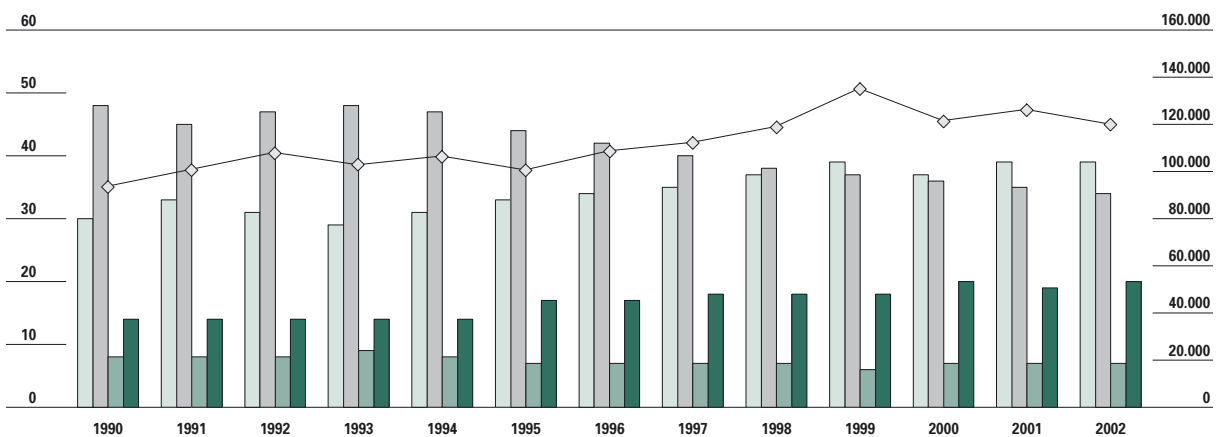
periode doorgemaakt te hebben in het jaar voorafgaand aan de bevraging.

Daarnaast stelt 12% van de bevolking psychotrope geneesmiddelen gebruikt te hebben in de loop van de twee weken voor de bevraging. Onder de psychotrope geneesmiddelen worden vooral slaapmiddelen bedoeld, gevolgd door kalmeermiddelen en antidepressiva. Vrouwen lijken globaal genomen meer vatbaar te zijn dan mannen voor **mentale problemen**. Tussen 1997 en 2001 daalt het psychologisch onwelbevinden. De zelfgerapporteerde **depressie** is stabiel gebleven en het gebruik van psychotrope geneesmiddelen toegenomen.

Tele-Onthaal

In 2002 ontving **Tele-Onthaal** gemiddeld 329 oproepen per dag. Dit is minder dan de drie voorgaande jaren, maar nog altijd 28% meer dan in 1990. In ruim twee gesprekken op drie was de

OPROEPEN TELE-ONTHAAL

13.16 Evolutie van het aantal oproepen bij de diensten Tele-Onthaal, absoluut aantal (rechtsschaal) en percentage (linkerschaal) naargelang burgerlijke staat, van 1990 tot 2002.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

ongehuwd
gehuwd
weduw(e)naar
wettelijk gescheiden
aantal

beller een vrouw. In 11% bleek de oproeper jonger dan 25 jaar en in 12% 60 jaar of ouder. Iets meer dan 45% van de gesprekken was met alleenwonenden. Het aantal oproepen van gehuwden, zowel bij mannen als bij vrouwen, daalt. Het tegenovergestelde merken we bij ongehuwden, in het bijzonder bij ongehuwde mannen, waar het voorbije decennium het aantal oproepen stijgt. Een toename is eveneens te vinden bij gescheidenen, vooral bij vrouwen. Net zoals de voorbije jaren zijn moeizame partnerrelaties, problemen met de gezondheid en eenzaamheid de vaakst gehoorde klachten.

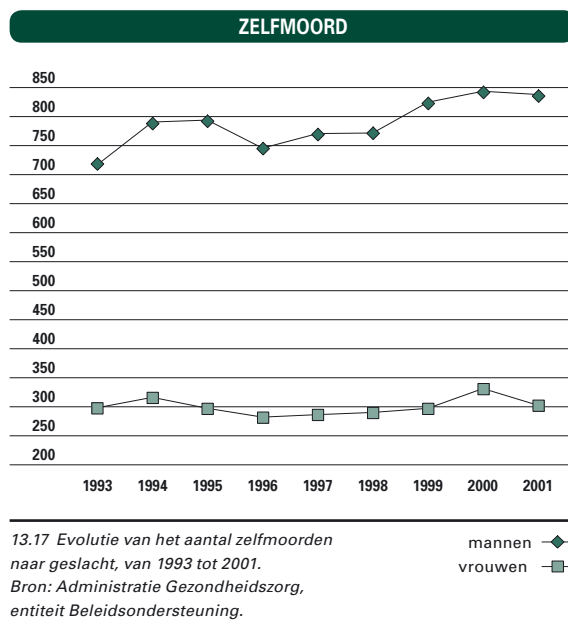
Zelfmoord

In 2001 werden 1.139 zelfmoorden geregistreerd. Zeer waarschijnlijk ligt het reële cijfer nog hoger. De onderrapportering wordt geraamd op 13% bij mannen en 20% bij vrouwen, vooral in de jongere leeftijdsgroepen.

Zelfmoord is vooral een mannelijke doodsoorzaak. Slechts in een kwart van de gevallen is de zelfmoordenaar een vrouw. Niet alleen het verschil tussen mannen en vrouwen is opvallend, maar ook de forse stijging bij mannen boven de 75 jaar.

Mannen plegen vooral zelfmoord door verhangen of verstikking. Daarop volgen vuurwapens en vergiftiging. Ook bij vrouwen is verhangen het meest gebruikte middel, gevolgd door verdrinking en vergiftiging.

Scheiding of verlies van dierbaren, financiële problemen, ernstige fysieke problemen en vereenzaming

zijn belangrijke risico-factoren. Ook mensen die reeds een zelfmoordpoging ondernomen hebben, lopen een verhoogd risico.

Wetenschappers voorspellen dat bij ongewijzigd beleid het aantal zelfmoorden bij mannen tegen 2010 met 4% zal stijgen, bij vrouwen met 6%. Vandaar dat een zesde Vlaamse gezondheidsdoelstelling in de steigers staat: tegen 2010 het aantal zelfmoorden niet laten toenemen, maar integendeel met 8% verminderen tegenover het jaar 2000.

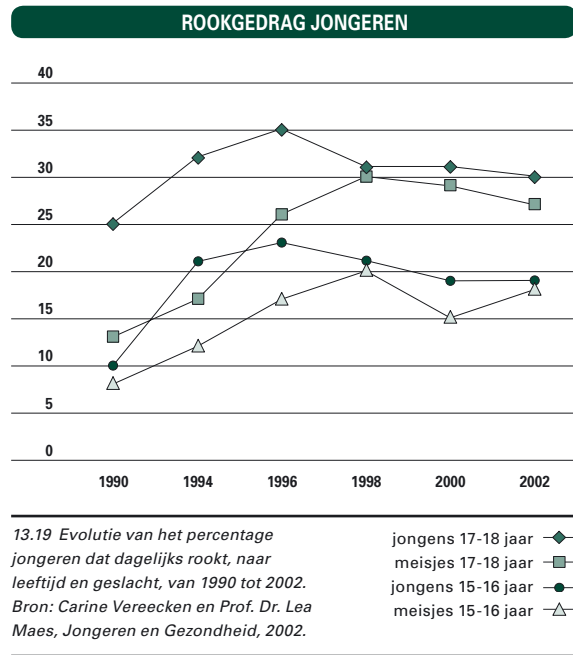
13.3 Gedrag

Je levenswijze bepaalt voor een groot deel je gezondheid. Het gebruik of misbruik van (genots)middelen speelt hierin een belangrijke rol. In volgend hoofdstuk wordt het gebruik van legale en illegale drugs en geneesmiddelen behandeld, met specifieke aandacht voor de situatie bij de jongeren, een thema dat naast preventie centraal staat in de beleidsnota.

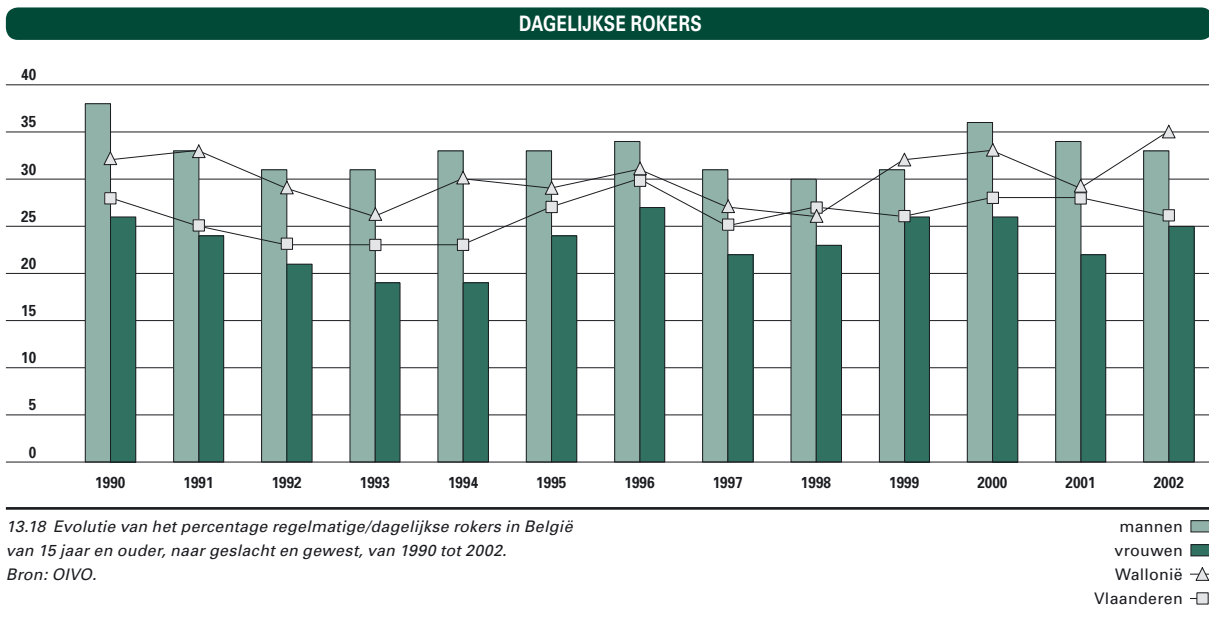
Rookgedrag

In de periode 1982-1993 daalde het percentage dagelijkse rokers van 40% naar 25%. Sedertdien blijft dit percentage schommelen tussen de 25 à 30%. Van een verdere daling is in elk geval geen sprake meer. De Vlaamse Regering wou in de periode 1998-2002 het aantal rokers zowel bij mannen als bij vrouwen, en specifiek bij jongeren, doen dalen met 10%. Die doelstelling werd niet gehaald.

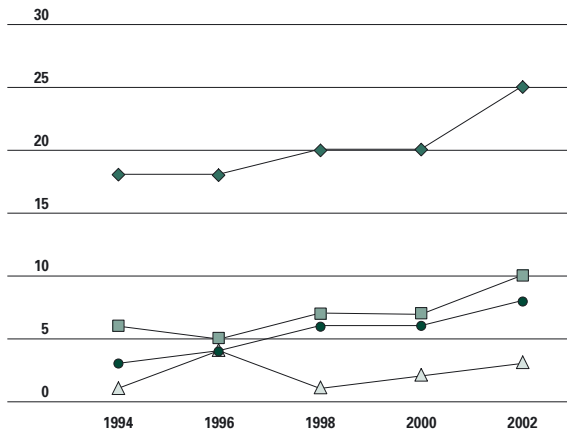
Het aantal jongeren dat dagelijks rookt steeg tot 1996. Deze stijging heeft zich bij de meisjes nog verder gezet tot in 1998, waardoor het verschil tussen jongens en meisjes volledig verdween. In 2002 is er opnieuw een iets hoger percentage

jongens dat dagelijks rookt in vergelijking met de meisjes: bij groep 17 tot 18-jarigen 30% van de jongens en 27% van de meisjes.

JONGEREN EN ALCOHOL

13.20 Evolutie van het percentage jongeren dat ooit minimaal 10 maal dronken was, naar leeftijd en geslacht, van 1994 tot 2002.

Bron: Carine Vereecken en Prof. Dr. Lea Maes, *Jongeren en Gezondheid*, 2002.

jongens 17-18 jaar —◆—
jongens 15-16 jaar —■—
meisjes 17-18 jaar —●—
meisjes 15-16 jaar —△—

JONGEREN EN HASH

13.21 Evolutie van het percentage jongeren dat afgelopen maand hash gebruikte, naar leeftijd en geslacht, van 1994 tot 2002.

Bron: Carine Vereecken en Prof. Dr. Lea Maes, *Jongeren en Gezondheid*, 2002.

jongens 17-18 jaar —◆—
jongens 15-16 jaar —■—
meisjes 17-18 jaar —●—
meisjes 15-16 jaar —△—

Alcoholgebruik

Uit de resultaten van de Gezondheidsenquête 2001 blijkt dat in het Vlaamse Gewest 34% van de populatie gewoonlijk **alcohol** consumeert tijdens de week, terwijl 72% aangeeft alcohol te drinken tijdens het weekend. Globaal genomen is alcohol populairder bij mannen dan bij vrouwen. Overconsumptie van alcohol (de consumptie van minstens 6 alcoholische dranken op minstens 1

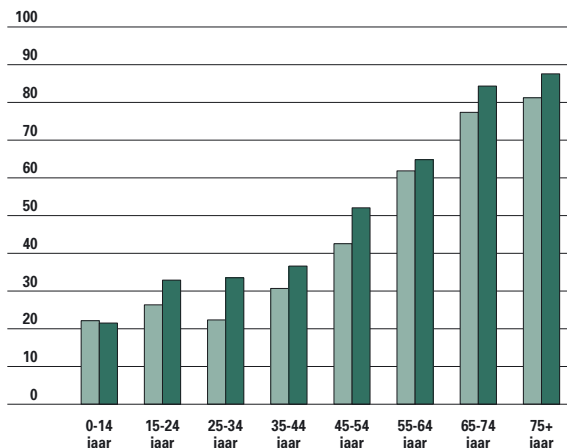
dag per maand) is eveneens een eerder mannelijk probleem: 33% van de mannen zijn in dit geval tegenover slechts 7% van de vrouwen.

Bij de jongeren is er een lichte stijging merkbaar bij het wekelijks drinken van alcohol, vooral bij de meisjes. In 1994 dronk nog maar 39% van de 17 tot 18-jarigen wekelijks alcohol. In 2002 is dit reeds 46%. Ook het overmatig drinken is toegenomen.

Druggebruik

Hashgebruik bij jongeren neemt sterk toe met de leeftijd. Jongens gebruiken vaker dan meisjes en een aanzienlijk percentage is een regelmatige gebruiker. De stijgende trend zet zich ook in 2002 voort, vooral onder de 15-16 jarige meisjes. Wat de overige bevraagde middelen betreft, blijken vooral **XTC** en **amfetamines** tot de populairdere middelen te behoren.

VOORGESCHREVEN GENEESMIDDELEN

13.22 Evolutie van het percentage personen dat in de afgelopen 2 weken voor de bevraging een voorgeschreven geneesmiddel gebruikte, naar leeftijd, in 1997 en 2001.

Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, *Gezondheidsenquête*.

1997 —■—
2001 —■—

Geneesmiddelengebruik

In 2001 gaf iets minder dan de helft van de bevolking in het Vlaamse Gewest aan in de afgelopen 2 weken voor de bevraging een voorgeschreven **geneesmiddel** te hebben gebruikt. Het percentage ligt een stuk hoger bij vrouwen (54%) dan bij mannen (39%). Dit verschil kan gedeeltelijk verklaard worden door het gebruik van anticonceptiva en geneesmiddelen voor de behandeling van de menopauze. Het gebruik neemt sterk toe met de leeftijd. Een hogere opleiding komt overeen met minder gebruik.

Tegenover 1997 is in 2001 het gebruik van voorgeschreven geneesmiddelen gestegen, vooral voor slaapmiddelen, hormonen tijdens de menopauze en pijnstillers.

Ongeveer een kwart van de bevolking had de afgelopen 2 weken voor de bevraging een niet voorgeschreven geneesmiddel gebruikt. Ook hier ligt het percentage bij de vrouwen (31%) hoger dan bij de mannen (21%). Dit percentage is het laagst in de jongste en oudste leeftijdscategorieën met een piek in de leeftijdsgroep 25 tot 34 jaar. Hoe hoger opgeleid, hoe groter het gebruik van niet voorgeschreven middelen. Het gebruik van niet voorgeschreven geneesmiddelen is in 2001 gedaald ten opzichte van 1997.

13.4 Gezondheidszorgsector

In dit hoofdstuk bekijken we de gezondheidssector vanuit de aanbodzijde, met aandacht voor de gezondheidsvoorzieningen en het aantal artsen.

Aanbod van gezondheidsvoorzieningen

Eind 2002 telde het Vlaamse Gewest nog 84 algemene **ziekenhuizen** met een totale capaciteit van 31.127 **bedden**. Door fusies tussen de ziekenhuizen neemt hun aantal wel af, maar de beddenscapaciteit blijft redelijk constant. De veertig psychiatrische ziekenhuizen beschikten net zoals de jaren ervoor ook in 2002 over 10.555 bedden. De 25 psychiatrische verzorgingstehuizen hadden

2.471 bedden. Binnen 45 samenwerkingsverbanden organiseerde deze sector 2.467 plaatsen voor beschut wonen.

Aantal geneesheren

Per 625 inwoners tellen we één huisarts. Als men alle geneesheren meerekent, dus ook de specialisten, komen we op één geneesheer voor 271 inwoners. Het aantal inwoners per geneesheer daalt lichtjes. Vlaams-Brabant heeft de hoogste artsendichtheid, West-Vlaanderen en Limburg de laagste, vooral door het geringere aantal specialisten in deze provincies.

GEZONDHEIDSVORZIENINGEN

		1998	1999	2000	2001	2002
Algemene ziekenhuizen	aantal voorzieningen	98	95	90	87	84
	aantal bedden	31.682	31.517	31.421	31.284	31.127
Psychiatrische ziekenhuizen	aantal voorzieningen	40	40	40	40	40
	aantal bedden	10.959	10.947	10.743	10.556	10.555
Psychiatrische verzorgingstehuizen	aantal voorzieningen	24	21	23	25	25
	aantal bedden	2.448	2.181	2.359	2.496	2.471
Samenwerkingsverbanden beschut wonen	aantal voorzieningen	46	37	44	45	45
	capaciteit	2.236	1.863	2.333	2.410	2.467

13.23 Evolutie van het aanbod van gezondheidsvoorzieningen, van 1998 tot 2002. Bron: MVG, WVC.

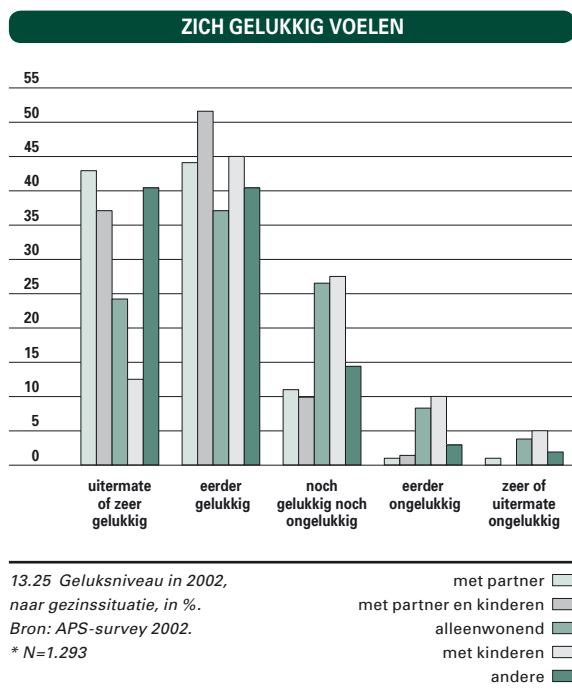
GENEESHEREN

	1998	1999	2000	2001	2002
Huisartsen	9.780	9.777	9.979	10.082	9.598
Inwoners/huisarts	606	608	597	592	625
(Kandidaat)-specialisten	10.841	11.505	11.546	11.964	12.565
Inwoners/(kandidaat)-specialist	547	516	516	499	477
Totaal geneesheren	20.621	21.282	21.540	22.046	22.163
Inwoners/geneesheer	287	279	276	271	271

13.24 Evolutie van het aantal geneesheren, telkens op 31 december, van 1998 tot 2002. Bron: FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu.

13.5 Van spontaan welzijn tot werken aan welzijn

De welzijnssector stond de voorbije legislatuur herhaaldelijk in de schijnwerpers. De bevoegde minister lanceerde enkele opmerkelijke publiciteitscampagnes, verscheidene sectoren drongen aan op een capaciteitsuitbreiding, meerdere belangrijke beleidsinnovaties werden gelanceerd. Het zou haast doen vergeten dat welzijn in eerste instantie niet door de overheid wordt geproduceerd, maar voortvloeit uit het normale menselijk samenleven. Daarom beginnen we deze paragraaf met enkele indicatoren over levensvoldoening en vrijwilligerswerk. Vervolgens behandelen we een sector die zich – in tegenstelling tot de meeste die volgen – niet richt tot een bepaalde doelgroep, maar hoe langer hoe meer een verzameling is geworden van ‘algemene’ dienstverleners: het algemeen welzijnswerk. Dit wordt beschouwd als een buffer tussen de maatschappelijke basisvoorzieningen (huisvesting, tewerkstelling, justitie, ...) enerzijds en de zorgsectoren anderzijds. Deze eerstelijnszorg krijgt nu meer aandacht van het beleid en zag haar budget in de periode 1999-2002 toenemen met 16 miljoen euro (+ 36%).

Velen leven in welzijn

Gelukkig stellen zich voor heel wat Vlamingen geen noemenswaardige **welzijnsproblemen**. Eerder bleek al (zie hoofdstuk 1: sociaal-culturele context) dat voor tien zeer verschillende domeinen, telkens minstens driekwart zich (heel) **tevreden** noemt. Bijna de helft van de respondenten (45%) noemt zich zelfs (heel) tevreden voor elk van deze domeinen.

Niettemin detecteert een algemene tevredenheidsvraag bij Eurobarometer (2002) toch 19% ontevreden Belgen, een percentage dat overigens gelijk is aan het EU-gemiddelde. Wel ligt de score binnen het Vlaams Gewest wat lager in de categorie ‘heel tevreden’ (13 versus gemiddeld 19%).

Opmerkelijk is dat ook personen die in objectief minder gunstige omstandigheden leven, zich tevreden noemen.

Als men zich zorgen maakt is dat vooral over het gezin, de veiligheid en de gezondheid. Zich tevreden voelen in de huidige situatie, impliceert daarom niet dat men optimistisch is over de toekomst.

Op de vraag ‘als u uw leven in het algemeen bekijkt, hoe **gelukkig** of ongelukkig zou u zeggen dat u over het geheel genomen bent?’ is het meest populaire antwoord de gematigde antwoordcategorie ‘eerder gelukkig’ (45%). Slechts 4% zegt zeer tot uitermate ongelukkig te zijn.

Deze cijfers variëren niet sterk naar inkomen, leeftijd, geslacht of opleiding. De gezinssituatie speelt echter wel een rol. Respondenten die samenwonen met een partner (eventueel ook met kinderen), zijn gelukkiger dan gemiddeld; alleenstaanden zijn een beetje ongelukkiger en alleenstaande ouders zijn duidelijk ongelukkiger dan gemiddeld.

Welzijn voor elkaar

Welzijn ontvangt men niet in eerste instantie van formele diensten, maar van andere personen. Een partner vergroot het geluk en ook personen die in welzijnsnoden verkeren, rekenen vooral op het informele circuit. **Vrijwilligers** zijn van groot belang in de zorgverlening. Bijna één op zes Vlamingen (16,1%) verrichtte regelmatig vrijwilligerswerk in

ALGEMEEN WELZIJNSWERK

	AANTAL VOORZIENINGEN	AANTAL VTE
Autonome centra voor algemeen welzijnswerk	27	1.020,25
Centra voor algemeen welzijnswerk in het kader van de ziekenfondsen	41	388,70
Centra voor teleonthaal	5	24,00

13.26 Aantal voorzieningen en voltijdse personeelsleden in november 2003. Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnswerk.

2002 . Hoger geschoolden zijn op dit vlak actiever dan lager geschoolden. Naar leeftijd vertoont deze onbetaalde inzet een klokvorm tussen 25 en 85 jaar, met de piek in de categorie van 45 tot 54 jaar.

De helft van de vrijwilligers, of 8% van de Vlamingen, zet zich in voor buren-, ouderen- of gehandicaptenhulp, in het kader van hulpdiensten, in de hulpverlening bij familie of buurt en kinderopvang of in overige hulpverlening zoals een wetswinkel of een telefonische hulpdienst. De gemiddelde wekelijkse duur die de vrijwilligers aan deze welzijnsnoden werken, bedraagt 6,5 uur (de mediaanwaarde = 4 uur).

De Vlaamse overheid erkent dat vrijwilligers een belangrijke bijdrage leveren aan het beantwoorden van de vele zorgvragen in onze samenleving, zowel via de vele autonome vrijwilligersorganisaties als via de zogenaamde ingebouwde vrijwilligers die zich inzetten in voorzieningen en instellingen. Tijdens de voorbije legislatuur werden daarom onder meer subsidies uitgetrokken voor het **Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk** en voor regionale steunpunten.

In 2003 was 7% van de Vlamingen actief in verenigingen die zich specifiek op welzijn richten: een vereniging die hulpbehoevenden of kansarmen helpt, Rode Kruis of een andere **hulpdienst** en een zelfhulpgroep. Even zoveel zijn passief lid van een dergelijke vereniging, wat wil zeggen dat ze lidgeld betalen of het ledenblad lezen. Er bestaat dus een behoorlijk brede basis voor dergelijke solidariteit. Vanaf 45 jaar klimt de actieve deelname aan dergelijke verenigingen, waarbij vooral de groep 55 tot 64-jarigen hoog scoort. Hooggeschoolden stellen zich iets actiever op, terwijl geen significant verband bestaat met het geslacht. De inzet is wat hoger bij wie geen betaald werk (meer) presteert, maar dat is voor een deel te verklaren door de leeftijdsverdeling in deze vorm van verenigingsleven.

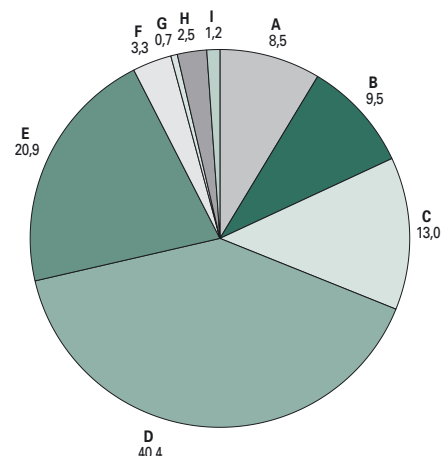
Algemeen Welzijnswerk

Wie in welzijnsproblemen terecht komt, kan aankloppen bij de eerstelijnszorg van het **algemeen**

welzijnswerk. Deze diensten leveren dan ook heel gevarieerde hulp- en dienstverlening: advies en informatie, schuldbemiddeling, psychosociale begeleiding, residentiële opvang omwille van haar urgente of tijdelijke karakter, ... De voorbije legislatuur investeerde aanzienlijk in deze sector, onder meer door een beter statuut en uitbreiding van het personeelskader en meer laagdrempelige jeugdhulpverlening (kaderend binnen de uitbouw van de integrale jeugdzorg).

Binnen het **begeleid wonen** steeg tussen 2001 en 2002 de capaciteit met 288 personen, maar nadien werden geen bijkomende middelen geïnvesteerd. Derhalve blijven onderbezette regio's met onvoldoende aanbod kampen. Begeleid wonen moet samen met zorgwonen en woonbegeleiding een antwoord bieden op het groeiend aantal thuislozen. Voorts werd de fusiebeweging bij de autonome

RESIDENTIËLE OPVANGCAPACITEIT

13.27 Verhouding van het aantal residentiële opvangplaatsen in het algemeen welzijnswerk in 2002, naar type plaats, in %.
Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnswerk.
* N=1.543.

crisisopvang A
opvang jongeren B
koppelopvang/gemengde opvang C
mannenopvang D
vrouwenopvang E
opvang allochtonen F
opvang slachtoffers van mensenhandel G
nachttopvang H
opvang ex-gedetineerden en geïnterneerden I

centra voor algemeen welzijnswerk voltooid. Naast de normale bezetting kunnen centra bijkomend personeel aanwerven via extra middelen van andere kanalen. Bovendien zijn ook vrijwilligers actief: meer dan 500 bij Tele-onthaal en ook in de autonome centra voor algemeen welzijnswerk (CAW). Na de fusiebeweging telt de Vlaamse Gemeenschap 27 zulke centra, die bestaan uit een regionaal hulpverleningsnetwerk van in totaal zo'n 270 vestigingen.

In 2001 zocht volgens de Gezondheidsenquête 0,4% van de Vlamingen contact met een centrum voor Tele-Onthaal.

Circa 0,2% van de bevolking deed een beroep op een centrum voor geboortepanning en gezinsvragen. Tot een dienst voor sociale of mentale hulpverlening die niet verbonden is met het OCMW en dus wellicht onder de CAW ressorteert, wendde zich 0,9% van de bevolking. Het juiste aantal gebruikers per type dienst en hun kenmerken kan niet worden weergegeven, omdat in 2003 het registratiesysteem nog verder werd ontwikkeld. De residentiële **thuislozenopvang** telt ruim 1.500 opvangplaatsen en 900 plaatsen in het kader van begeleid wonen. Samen worden jaarlijks zo'n 12.000 personen opgevangen.

13.6 Kinderopvang

Volgens de beleidsnota 2000-2004 moet het aantal plaatsen voor **kinderopvang** stijgen. In de huidige legislatuur (vanaf eind 1999) groeide de **voorschoolse opvang** met 4.695 plaatsen en de **buitenschoolse opvang** met 7.110 plaatsen. Het gaat hier om plaatsen erkend door of onder toezicht van Kind en Gezin.

Een ander streefdoel was de integratie van de nieuwe opvangnaden (zieke kinderen, flexibele opvang, occasionele en urgentieopvang) in de bestaande opvangvoorzieningen.

Flexibele kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang in centrumsteden worden sinds kort financieel extra ondersteund.

Ook voor de opvang van kinderen met een specifieke zorgbehoefte kunnen alle opvangvoorzieningen erkend door of onder toezicht van Kind en Gezin een financiële ondersteuning krijgen.

Daarnaast werd de ouderbijdrageregeling herwerkt waarbij de opvang goedkoper moet worden voor gezinnen met een laag inkomen en grotere gezinnen. De vernieuwde regeling werd ingevoerd op 1 juli 2002.

De beleidsnota geeft ook veel aandacht aan kwaliteit. Sinds de invoering van het kwaliteitsdecreet

worden opvangvoorzieningen begeleid en ondersteund bij het uitwerken van een kwaliteitsbeleid. Binnen Kind en Gezin is sinds 1 januari 2001 een kwaliteitshelpdesk operationeel.

Hoeveel en door wie?

In het najaar van 2002 ging 64% van de kinderen tussen 3 maanden en 2,5 jaar naar de opvang: 54% werd regelmatig toevertrouwd aan familie, een opvanggezin of een kinderdagverblijf, 10% werd minder dan één ononderbroken periode van 5 uur per week opgevangen.

De opvang van jonge kinderen gebeurt in belangrijke mate door het informele netwerk: ruim drie op de tien kan terecht bij de familie. Op de tweede plaats komen de **opvanggezinnen** aangesloten bij een dienst. Hun aandeel bedraagt momenteel 26%. Erkende **kinderdagverblijven** staan in voor 16%. Zelfstandige opvanggezinnen verzorgen 10% van de opvang en zelfstandige minicrèches en kinderdagverblijven 9%.

Zeven op de tien kinderen worden deeltijds opgevangen. Uit een enquête van Kind en Gezin blijkt tussen 1988 en 1997 een verschuiving van

CAPACITEIT KINDEROPVANG

	1990	1999	2000	2001	2002
Kinderdagverblijven	10.219	13.369	13.652	13.873	14.035
Diensten voor opvanggezinnen	14.199	28.516	29.008	29.596	29.776
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen in kinderdagverblijven	-	732	948	999	999
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	-	13.105	16.032	17.775	19.948
Zelfstandige onthaalouders	5.800	7.747	7.453	7.682*	7.248*
Mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	5.569	10.408	11.449	12.847	13.676
mini-crèches	**	**	**	8.629	9.439
zelfstandige kinderdagverblijven	**	**	**	4.218	4.237

13.28 Evolutie van de capaciteit van de kinderopvang in het Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen, van 1990 tot 2002.

Bron: Kind en Gezin.

* Inclusief zelfstandige opvang in groepsverband met een capaciteit van 6 en 7 plaatsen.

Vóór 2001 opgenomen in de toenmalige 'particuliere opvanginstellingen'

** Pas vanaf 2001 maakt Kind en Gezin een onderscheid tussen 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit van 8 tot 22 plaatsen (mini-crèches) en 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit vanaf 23 plaatsen (zelfstandige kinderdagverblijven).

ruim 10% van voltijdse naar deeltijdse opvang. De verhouding is de laatste jaren gestabiliseerd. In het najaar van 2002 maakte bijna 45% van de kinderen tussen 3 en 12 jaar tijdens de week gebruik van buitenschoolse opvang. Dit wil zeggen dat zij in de loop van een week of minstens eenmaal vóór school, na de school of op woensdagnamiddag worden opgevangen. Bij de 3 tot 6-jarigen ligt dit ruim 10% hoger dan bij de 6 tot 12-jarigen. Bijna de helft van de kinderen wordt opgevangen door het informele netwerk: 43% bij de grootouders en 5% bij een familielid, burens of kennissen. De opvang op de school vormt met 28% de tweede belangrijkste opvangvorm. Op de derde plaats komen de initiatieven voor buitenschoolse opvang.

Plaatsen en kinderen

Eind 2002 waren er in totaal 64.758 erkende opvangplaatsen. Dit is 4% meer dan in 2001, vooral door de toegenomen buitenschoolse opvang. Bij de zelfstandige **onthaalouders**, minicrèches en zelfstandige kinderdagverblijven staan 20.924 plaatsen onder toezicht van Kind en Gezin. Dit is 2% meer dan het jaar voordien.

Eind december 2002 waren er per 1.000 kinderen onder de drie jaar 321,1 kinderopvangplaatsen in de gesubsidieerde of onder toezicht staande opvangvoorzieningen.

In 2002 zijn er 77.094 kinderen ingeschreven in de erkende voorschoolse opvang en 37.490 in de voorschoolse opvang met attest van toezicht. Globaal gezien is het aantal kinderen in de voorschoolse opvang licht gedaald. De daling doet zich voornamelijk voor bij de diensten voor opvanggezinnen. In de buitenschoolse opvang zijn er in 2002 141.663 kinderen ingeschreven, een stijging met 5,6% tegenover 2001.

Specifieke doelgroepen

Kansarme gezinnen doen minder een beroep op opvang. Enkel voor het 'beperkt gebruik', namelijk minder dan één ononderbroken periode van 5 uur per week, zijn ze vergelijkbaar met de andere gezinnen.

Kinderen uit een kansarm gezin die op regelmatige basis opgevangen worden, gaan voor iets meer dan de helft naar de grootouders of andere familieleden. Iets meer dan een kwart van de opvang gebeurt door een opvanggezin verbonden aan een dienst.

INGESCHREVEN KINDEREN

	1990	1999	2000	2001	2002
Voorschoolse opvang*					
kinderdagverblijven	22.975	27.369	27.850	28.104	28.013
diensten voor opvanggezinnen	23.280	48.472	50.251	51.213	49.081
zelfstandige onthaalouders	NB	11.234	11.207	12.875**	11.705**
mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	NB	20.082	21.710	23.148	25.785
mini-crèches	***	***	***	16.714	19.545
zelfstandige kinderdagverblijven	***	***	***	6.434	6.240
Buitenschoolse opvang					
kinderdagverblijven	1.490	5.074	6.260	6.377	6.497
diensten voor opvanggezinnen	4.058	19.241	20.880	22.537	23.673
initiatieven voor buitenschoolse opvang		71.560	82.518	95.398	103.260
zelfstandige onthaalouders	NB	1.176	1.255	1.118	1.083
mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	NB	3.868	4.676	5.275	3.575
mini-crèches	***	***	***	2.909	2.038
zelfstandige kinderdagverblijven	***	***	***	2.366	1.537

13.29 Evolutie van het aantal ingeschreven kinderen in kinderopvangvoorzieningen in het Vlaams en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen, van 1990 tot 2002.

Bron: Kind en Gezin.

* Opvang van kinderen die nog niet naar school gaan en van kinderen in de overgangperiode tussen opvang en basisschool.

** Inclusief zelfstandige opvang in groepsverband met een capaciteit van 6 en 7 plaatsen.

Vóór 2001 in de toenmalige 'particuliere opvanginstellingen'

*** Pas vanaf 2001 maakt Kind en Gezin een onderscheid tussen 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit van 8 tot 22 plaatsen (mini-crèches) en 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit vanaf 23 plaatsen (zelfstandige kinderdagverblijven).

Allochtone gezinnen maken minder gebruik van opvang in vergelijking met de Belgische populatie. Meer dan een derde van de allochtone kinderen wordt opgevangen door de grootouders. Een vijfde door een erkend kinderdagverblijf en nog eens een vijfde door een kinderdagverblijf onder toezicht.

Voor kinderen met een specifieke zorgbehoefte wordt sinds 2001 een onderscheid gemaakt tussen voorzieningen met een structureel aanbod en voorzieningen met een individueel aanbod. Voorzieningen met een structureel aanbod zijn erkende kinderdagverblijven en initiatieven voor buitenschoolse opvang die een specifiek en systematisch aanbod uitbouwen en zich hier ook op profi-

leren. Dit betekent dat er meerdere kinderen met een specifieke zorgbehoefte ingeschreven zijn en opgevangen worden. Deze voorzieningen ontvangen jaarlijks van Kind en Gezin een bedrag per structurele opvangplaats. Daarnaast kunnen ze ook een vergoeding krijgen per opvangprestatie per kind met een specifieke zorgbehoefte. In 2002 zijn er 84 dergelijke plaatsen bij de kinderdagverblijven en 53 bij de initiatieven voor buitenschoolse opvang. Voorzieningen met een individueel aanbod vangen kinderen op met een specifieke zorgbehoefte, afhankelijk van de vragen die ze krijgen. Dit betekent dat er soms zijn en soms niet. Deze voorzieningen ontvangen een prestatiegebonden vergoeding.

13.7 Bijzondere Jeugdbijstand

De Bijzondere Jeugdbijstand (BJB) vormt een specifiek onderdeel van de integrale jeugdzorg. De **integrale jeugdhulp** wil de vraaggerichtheid van het bestaande jeugdhulpaanbod verhogen door een kader te creëren voor intersectorale samenwerking en afstemming. Ze vertrekt bij de in het werkveld reeds aanwezige deskundigheid, kwaliteiten en krachten en zorgt voor een betere, efficiëntere organisatie daarvan. Over de grenzen van de jeugdhulpsectoren heen moet het aanbod zo flexibel mogelijk kunnen gecombineerd worden in functie van de vraag en de behoefte van de cliënt. In eerste instantie voegt de integrale jeugdhulp dus geen uitvoerende hulpverlening toe maar optimaliseert ze de bestaande.

De **Bijzondere Jeugdbijstand** richt zich voornamelijk naar minderjarigen in een problematische opvoedingssituatie (POS) en naar minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit (MOF) hebben gepleegd. In de Bijzondere Jeugdbijstand staat de maatschap-

pelijke noodzaak tot hulpverlening aan minderjarigen centraal. Leefsituaties van kinderen en jongeren kunnen dermate problematisch zijn dat het maatschappelijk noodzakelijk is om hulp te verlenen, ook zonder dat een hulpvraag wordt gesteld. De hulpverlening in een problematische opvoedingssituatie kan zowel op vrijwillige, als op gerechtelijke basis. Tot de Bijzondere Jeugdbijstand komt men via ofwel het **Comité voor Bijzondere Jeugdzorg** (onderhandelde - vrijwillige hulp) of via de **Jeugdrechtbank** (gedwongen – gerechtelijke hulp).

De **Bemiddelingscommissies** voor Bijzondere Jeugdbijstand kunnen ingeschakeld worden indien de vrijwillige hulpverlening spaak loopt, als er niet langer instemming bestaat met de geboden hulpverlening. Ze proberen alsnog een overeenkomst over de hulpverlening tot stand te brengen. Maatregelen rond jongeren die een als misdrijf omschreven feit gepleegd hebben worden door de Jeugdrechtbank genomen.

AANTAL NIEUWE JONGEREN IN DE BIJZONDERE JEUGDBIJSTAND

	BEGELEIDINGS- TEHUIS	DAGCENTRUM	BZW	GEZINS- TEHUIS	OOC	THUISBE- GELEIDING	PLEEGGEZIN	GEMEENSCHAPS- INSTELLING	TOTAAL
1996	799	339	61	12	917	288	391		2.807
1997	882	395	68	10	950	255	407		2.967
1998	734	353	76	12	782	406	435	330	3.128
1999	816	364	69	11	902	486	462	330	3.440
2000	812	365	96	14	883	448	480	354	3.452
2001	703	328	113	15	952	425	518	314	3.368
2002	749	343	91	10	1.023	434	526	389	3.565

13.30 Evolutie van het aantal nieuwe jongeren (eerste plaatsing/begeleiding) in de Bijzondere Jeugdbijstand naar categorie van voorziening, van 1996 tot 2002.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

BZW: begeleid zelfstandig wonen; OOC: onthaal oriëntatie observatie centrum.

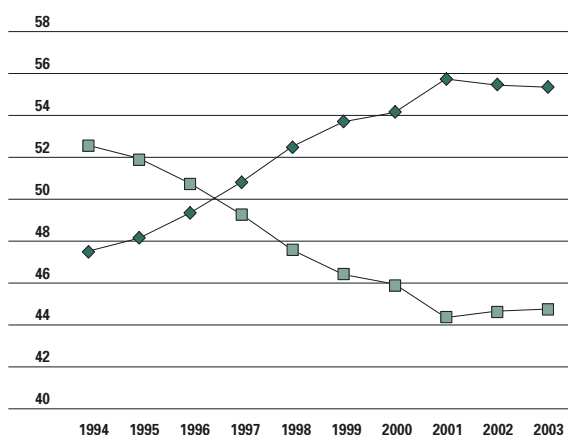
PLEEGKINDEREN

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal pleegkinderen	2.241	2.270	2.271	2.273	2.294	2.332	2.391	2.480	2.577	2.666	2.840

13.31 Evolutie van het aantal pleegkinderen opgevangen in pleeggezinnen binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, van 1993 tot 2003.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

GEDWONGEN VERSUS VRIJWILLIGE HULPVERLENING

13.32 Evolutie van het aantal minderjarigen in erkende voorzieningen en pleeggezinnen binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, geplaatst door beslissingen van jeugdrechtbanken of comites, van januari 1994 tot januari 2003, in %.
Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

Verwijzing en beslissing

De bijzondere jeugdzorg is ingebed in een context van maatschappelijke ontwikkelingen, met name demografische ontwikkelingen, dalende stabiliteit van de gezins- en andere leefpatronen, druk van de prestatie maatschappij, dualisering van de samenleving, processen van maatschappelijke uitsluiting, mediatisering van de samenleving, enz. Er bestaan weinig of geen wetenschappelijk gefundeerde of intersectoraal geregistreerde gegevens met betrekking tot behoeften of problematieken bij kinderen en ouders die mede het gevolg zijn van onder andere die maatschappelijke ontwikkelingen. We kunnen er wel van uitgaan dat deze ontwikkelingen de druk verhogen op de jeugdzorg in het algemeen, en op de bijzondere jeugdbijstand specifiek.

De voorbije jaren krijgen steeds meer jongeren (en hun gezin) te maken met het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg of met de Jeugdrechtbank omdat ze in een problematische opvoedings situatie terecht gekomen zijn (ongeveer 80%), of omdat ze een 'als misdadig omschreven feit' hebben gepleegd (ongeveer 20%). De nood aan hulpverlening is tussen 1995 en 2002 blijven toenemen. In de periode 1995 – 2002 kwamen 758 extra nieuwe minderjarigen in de Bijzondere Jeugdbijstand terecht.

In de vrijwillige of onderhandelde hulpverlening zal de consultant van het Comité soms zelf de

begeleiding op zich nemen of doorverwijzen naar diensten van de algemene hulpverlening of naar de Bijzondere Jeugdbijstand. Indien het Comité de gewenste hulpverlening niet op eigen initiatief kan verkrijgen, wordt een beroep gedaan op de Bemiddelingscommissie om de situatie te deblokken. In 2002 werden 1.642 bemiddelingsverzoeken behandeld, waarvan er 394 (24%) tot een akkoord rond vrijwillige hulpverlening leidden. 955 (58%) verzoeken werden doorverwezen naar het **Parket** omdat een minnelijke schikking niet mogelijk was. De Procureur des Konings oordeelt dan over de ernst van de situatie en kan de Jeugdrechter vragen een maatregel te nemen. Het Parket kan de Jeugdrechter ook vragen op te treden indien een jongere een als misdrijf omschreven feit gepleegd heeft.

Het hulpverleningsaanbod

1. Het private hulpaanbod

Sinds 2000 werd zowel in de breedte (kwantiteit) als in de diepte (kwaliteit) geïnvesteerd in het residentiële, semi-ambulante en het ambulante hulpaanbod in de bijzondere jeugdbijstand. Er werden niet enkel bijkomende plaatsen gecreëerd in de erkende voorzieningen, ook het aantal en de verscheidenheid aan projecten werd verder ontwikkeld om meer zorg op maat te kunnen organiseren. De opvang van minderjarigen die delicten plegen gebeurt zowel in de gemeenschapsinstellingen als in de residentiële en ambulante private voorzieningen. Tegelijkertijd is permanent en nadrukkelijk

GOEDGEKEURDE PROJECTEN EN EXPERIMENTEN

	AANTAL	BEDRAG (IN EURO)
1994	10	870.644
1995	13	1.111.520
1996	10	1.284.683
1997	12	1.302.780
1998	18	1.629.206
1999	34	2.361.285
2000	30	3.191.505
2001	42	5.354.000
2002	77	7.480.647
2003	80	7.764.295

13.33 Evolutie van het aantal goedgekeurde projecten en experimenten binnen de voorzieningen van de Bijzondere Jeugdbijstand en het bedrag van de uitgaven, van 1994 tot 2003.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

CAPACITEIT

	BEGELEIDINGSTEHUIS	DAGCENTRUM	BZW	GEZINSTEHUIS	OOC	THUISBEGELEIDING	TOTAAL
1995	2.910	570	181	145	189	492	4.487
1996	2.869	571	194	120	201	508	4.463
1997	2.827	577	202	113	206	573	4.498
1998	2.763	587	221	111	229	816	4.727
1999	2.775	579	230	94	235	888	4.801
2000	2.792	641	336	86	294	1.012	5.161
2001	2.792	641	336	86	294	1.012	5.161
2002	2.826	641	336	83	294	1.012	5.192
2003	2.841	641	336	83	294	1.012	5.207
2004	2.888	651	352	75	297	1.060	5.323

13.34 Evolutie van de erkende capaciteit per soort werkvorm binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, van 1 januari 1995 tot 1 januari 2004.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

BZW: begeleid zelfstandig wonen; OOC: onthaal oriëntatie observatie centrum.

geïnvesteed in de dienstverlening van de diensten voor herstelgerichte afhandeling, de dader-slachtofferbemiddeling, het herstelgericht groepoverleg, de gemeenschapsdienst en specifieke leerprojecten.

2. De Gemeenschapsinstellingen

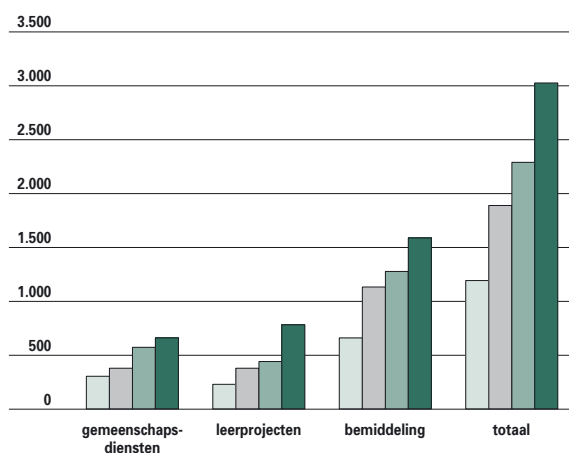
Om tegemoet te komen aan de dringende vraag naar meer gesloten opvangplaatsen werd in 2002 de capaciteit van de **gemeenschapsinstellingen** opgetrokken van 208 naar 222 plaatsen. Tevens

werden 20 open opvangplaatsen omgebouwd tot gesloten plaatsen.

Daarnaast werd er geïnvesteed in 'De Grubbe', te Everberg, waar de Vlaamse Gemeenschap over 24 plaatsen beschikt.

Op 26 september 2003 besliste de Vlaamse regering bovendien om in Antwerpen een bijkomende opvoedingsafdeling van de gemeenschapsinstelling 'De Kempen' op te richten. Deze afdeling zal starten met een begincapaciteit van 20 plaatsen. Op langere termijn kan deze eenheid uitgroeien tot een zelfstandige instelling met 50 plaatsen.

CONSTRUCTIEVE AFHANDELINGEN

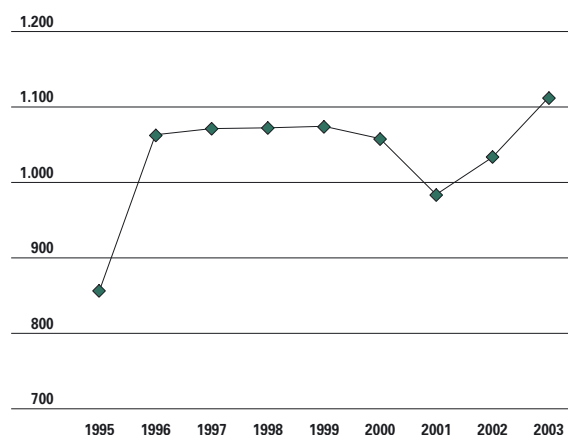

13.35 Evolutie van het aantal gemeenschapsdiensten, leerprojecten en bemiddelingen binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, van 1999 tot 2002.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

1999
2000
2001
2002

PLAATSINGEN IN GEMEENSCHAPSINSTELLINGEN

13.36 Evolutie van de plaatsen in de Gemeenschapsinstellingen van de Bijzondere Jeugdbijstand, van 1995 tot 2003.

Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

13.8 Personen met een handicap

Sinds het najaar van 1999 werkt de Vlaamse regering aan de dringend noodzakelijke inhaalbeweging in de Vlaamse gehandicaptenzorg. Die inhaalbeweging was nodig op drie fronten:

1. behoeftenonderzoek en zorgplanning: het in kaart brengen van de zorgbehoeften van mensen met hun handicap en een meerjarenplan opstellen
2. uitbreiden van het aanbod: de historisch gegroeide achterstand wegwerken en de jaarlijkse groei van hulpvragen opvangen
3. vernieuwen van het aanbod:
 - het decreet persoonsgebonden budget (PGB) werd goedgekeurd
 - het persoonlijk assistentiebudget (PAB) werd definitief geregeld
 - de positie van de personen met een handicap werd versterkt
 - er komt meer flexibele zorg op maat in de instellingen
 - er is de forse groei van de ambulante hulp aan huis
 - de voorrangsregels voor de dringendste hulpvragen werden opgesteld
 - het beleid werd transparanter door structureel overleg met regionale partners in de zorg.

Het Vlaams gehandicaptenbeleid heeft nu een betere kennis van haar doelgroep en van de zorgvragen die mensen met een handicap stellen. Die kennis is nodig om toekomstgericht het aanbod in overeenstemming te brengen met de vraag. Voor de personen met een handicap met een zéér dringende zorgvraag, is een nieuw en aangepast professioneel hulpaanbod gerealiseerd. Het aantal personen met een handicap in de Vlaamse gehandicaptenzorg is tussen 2000 en 2004 gestegen van 26.612 naar 32.517 mensen en hun families. De werkingsdotatie aan het **Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap** groeide van 7,8 miljard euro naar 10,0 miljard.

De forse toename van het zorgaanbod betekent meteen ook dat in de periode 2000 tot 2004 minstens 2.250 voltijdse banen werden gecreëerd. Rekening houdend met het vrij hoge percentage deeltijdarbeid (raming 40%) in deze sector betekent

dit een volwaardige job en een stabiel inkomen voor ongeveer 3.150 nieuwe werknemers.

Een nieuwe vorm van hulpverlening is gerealiseerd door 1.000 personen en hun gezinnen te ondersteunen met een persoonlijke assistent. Die betalen ze zelf met het budget dat ze van het Vlaams Fonds ontvangen. Dit zogenaamde **persoonlijke assistentiebudget** (PAB) maakt het mogelijk dat zij niet naar een zorginstelling hoeven te verhuizen. Met het PGB-decreet van december 2001 zullen in de toekomst nog veel meer mensen met een handicap de ondersteuning die ze nodig hebben rechtstreeks kunnen betalen van het **persoonsgebonden budget** dat ze ontvangen. Daardoor zullen ze veel beter in staat zijn om zelf de doorslaggevende stem te hebben bij het zoeken naar de beste hulp en ondersteuning.

Het is niet mogelijk om op basis van administratieve registraties een globaal zicht te krijgen op het aantal mensen met een langdurige ziekte, aandoening of handicap en de eventuele hinder die ze daarbij ondervinden in het Vlaamse Gewest. Om enig idee te hebben moeten we gebruik maken van surveys. We beperken ons hier tot de actieve leeftijd, gezien dit de doelgroep is van het categoriaal gehandicaptenbeleid. Hogere leeftijden horen bij het ouderenbeleid.

Opvallend is dat de percentages niet zoveel van mekaar verschillen. Volgens de Gezondheidsenquête 2001 kampt 21,0% van de 16 tot 64-jarigen met een langdurige ziekte, handicap of aandoening en ondervindt 13% er hinder van.

Bij de APS-survey 2002 is dit respectievelijk 16,6% en 12,3% binnen de bevolkingsgroep van 18 tot 64 jaar. Een 10% steekproef van de sociaal-economische enquête (2001) komt tot 16% en 12,3% voor de 15 tot 64-jarigen.

Hulpvragen

Personen met een handicap kunnen bij het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (het Vlaams Fonds) terecht voor

MATERIËLE BIJSTAND

	1991	1999	2001	2002
Aanpassing woning	225	2.355	2.709	5.629
Mobiliteit (o.a. rolwagens, driewielfietsen, aanpassingen auto,...)	1.125	2.382	2.220	3.244
Communicatie (o.a. doventelefoon, brailleschrijfmachines,...)	206	883	466	691
Hardware/software	0	437	814	1.110
Diverse (o.a. speciaal bed, anti-decubitusmateriaal, incontinentiemateriaal, ..)	633	5.240	5.260	9.240
Totaal	2.189	11.297	11.469	19.914

13.37 Overzicht van de meest verleende tussenkomsten voor materiële bijstand, van 1991 tot 2002. Bron: VFSIPH.

zorgvragen op het vlak van materiële bijstand, beroepsopleiding, tewerkstelling en zorg- en begeleidingsvoorzieningen.

In 2002 ontving het Vlaams Fonds 19.083 aanvragen van personen met een handicap. Dit is een daling met 19% ten opzichte van 2001, grotendeels te verklaren door een afname van het aantal personen die een aanvraag deed voor materiële bijstand. In totaal werden hierbij 60.738 zorgvragen gesteld, wat bijna een verdubbeling is ten opzichte van 2001. Hiervoor ligt de gewijzigde wetgeving in de materiële bijstand aan de basis.

Materiële bijstand

In de **materiële bijstand** stond alles in het teken van het in werking treden van het besluit van de Vlaamse regering van 13 juli 2001. Deze nieuwe regelgeving, die een aarzende start kende, houdt onder meer in dat de persoon een bijstandskorf met hulpmiddelen voor vier jaar dient samen te stellen. Hierdoor steeg het aantal aangevraagde hulpmiddelen tot 46.128. Door deze explosieve stijging kon in 2003 ongeveer 50% van de aanvragen worden verwerkt. Uiteindelijk werden 19.914 hulpmiddelen ten laste genomen. Dat is een stijging met 74% ten opzichte van het jaar er voor. De hulpmiddelen aangevraagd na 1 januari 2002 kunnen worden aangekocht in de loop van de volgende 4 jaar. Ondanks de opmerkelijke stijging van het aantal toegekende hulpmiddelen, bleef het budget relatief

constant. In 2002 bedroeg dit 15,3 miljoen euro, dit is 0,2 miljoen meer dan het jaar voordien.

Beroepsopleiding en tewerkstelling

Op 31 december 2002 waren er 4.422 personen met een handicap tewerkgesteld met een specifieke loonkostensubsidie van de overheid. De toename van dit aantal ten opzichte van 2001, is volledig op de rekening van de **Vlaamse Inschakelingspremie** (de VIP) te schrijven, waarvan 1.403 personen gebruik maakten. De VIP is eenvoudiger te verkrijgen dan de **CAO 26**, de andere loonkostensubsidie voor tewerkstelling van personen met een handicap in de privé. Het aantal personen tewerkgesteld met deze laatste loonkostensubsidie daalde dan ook tot 3.019. Samen waren VIP en CAO 26 goed voor 31,7 miljoen euro loonkostensubsidies, een stijging met 14% ten opzichte van 2001.

In de Centra voor Beroepsopleiding kunnen personen met een handicap een **gespecialiseerde beroepsopleiding** volgen en zich voorbereiden op de reguliere arbeidsmarkt. Eind 2002 waren er 377 cursisten in opleiding in de 12 erkende centra. In de loop van heel het jaar 2002 volgden 871 cursisten een opleiding.

Het aantal erkende **beschutte werkplaatsen** voor personen met een handicap bleef ongewijzigd op 68. Het gemiddeld aantal tewerkgestelde personen met een handicap daalde lichtjes tot 11.762. Ook in

OPLEIDING EN TEWERKSTELLING

	AANTAL	1991	1999	2001	2002
Centra voor beroepsopleiding	cursisten op 31/12	305	328	392	377
Tewerkstelling op reguliere arbeidsmarkt via CAO 26	werknemers op 31/12	2.212	2.995	3.115	3.019
Tewerkstelling op reguliere arbeidsmarkt via VIP	werknemers op 31/12	/	327	1.032	1.403
Tewerkstelling in beschutte werkplaats	werknemers	12.822	11.346	11.898	11.762

13.38 Evolutie van een aantal kerncijfers over beroepsopleiding en tewerkstelling van personen met een handicap, van 1991 tot 2002. Bron: VFSIPH.

ZORGVOORZIENINGEN

		1991	1999	2001	2002	EVOLUTIE (1999=100)
Residentiële voorzieningen						
internaten	capaciteit	5.544	4.824	4.779	4.774	99,0
tehuizen voor werkenden	capaciteit	1.129	1.146	1.140	1.139	99,4
tehuizen voor niet werkenden	capaciteit	5.668	7.571	7.775	7.792	102,9
tehuizen voor kortverblijf	capaciteit	28	56	87	91	162,5
observatiecentra	capaciteit	331	327	327	327	100,0
plaatsing in gezinnen (incl. Wop*)	bezetting	698	769	942	942	122,5
Semi-residentiële voorzieningen						
semi-internaten	capaciteit	3.501	3.554	3.572	3.588	101,0
dagcentra	capaciteit	2.279	3.083	3.223	3.237	105,0
Ambulante voorzieningen						
begeleid wonen	capaciteit	412	1.240	1.540	1.660	133,9
thuisbegeleidingen	erkende begeleidingen	17.600	35.200	47.077	48.828	138,7
zelfstandig wonen	capaciteit	87	192	211	211	109,9
beschermd wonen	capaciteit	0	219	370	451	205,9

13.39 Evolutie van een aantal kerncijfers over de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap, telkens op 31 december, van 1991 tot 2002.
Bron: VFSIPH. * Wonen onder begeleiding van een particulier.

de beschutte werkplaatsen was de moeilijke economische situatie voelbaar.

Zorg- en begeleidingsvoorzieningen

In 2002 kwamen er middelen vrij voor 410 extra plaatsen in de residentiële zorg. De hoofdmoot ging naar tehuizen voor volwassen gehandicapten (+239) en dagcentra (+110). Ook aan de ambulante diensten die de voorbije jaren reeds gestaag groeiden werden bijkomende middelen verstrekt voor 1.751 extra thuisbegeleidingen, 120 bijkomende plaatsen begeleid wonen en 121 nieuwe plaatsen beschermd wonen. De meerderheid van de extra plaatsen in de residentiële voorzieningen werden in 2003 effectief gerealiseerd, het uitbreiden van de ambulante diensten ging sneller.

Persoonlijk assistentiebudget

Het Persoonlijk assistentiebudget (PAB) is voor personen met een handicap die mits assistentie thuis kunnen blijven wonen. Met het toegekende budget moeten zij zelf instaan voor de organisa-

tie en financiering van hun assistentie. Voor dit persoonlijk assistentiebudget had het Vlaams Fonds op 31 december 2002 meer dan 2.000 aanvragen ontvangen. Aan 490 personen was toen reeds een PAB toegekend waarvan er 404 effectief liepen.

Aangepaste sociale woningen

De sociale huisvesting stelt aangepaste woningen ter beschikking van ernstig lichamelijk gehandicapte personen en voor de projecten 'zelfstandig wonen'. Op 31 december 2002 waren er 932 aangepaste woningen beschikbaar, dit zijn er 57 meer dan het jaar voordien. Van alle aangepaste woningen zijn er 714 bewoond door personen met een handicap.

Specifiek onderwijs

Leerlingen met een handicap kunnen terecht in een specifiek onderwijssysteem: het Buitengewoon Onderwijs. Het Geïntegreerd Onderwijs wil een brug slaan tussen het Buitengewoon en het Gewoon onderwijs. Meer gegevens over beide onderwijsvormen zijn te vinden in het hoofdstuk 'Onderwijs'.

13.9 Ouderenzorg

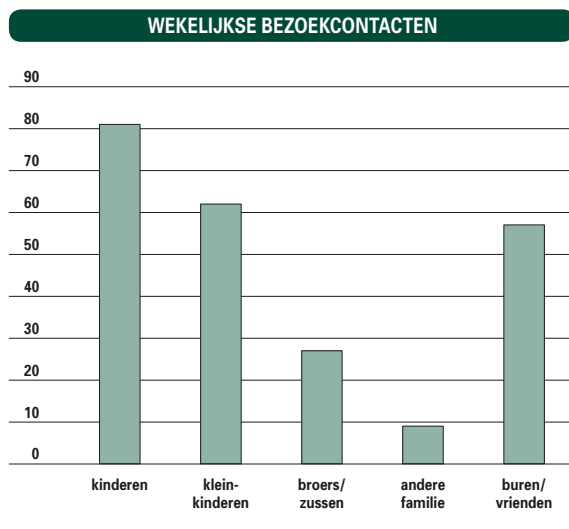
Voor de oudere bevolking gaan de meeste middelen van de Vlaamse overheid ongetwijfeld naar sociale (of niet-medische) zorg. De vergrijzing, en vooral de toename van het aantal hoogbejaarden, dicteert een uitbreiding van het zorgaanbod. De overheid wil ook voor deze doelgroep meer vraaggestuurde zorg realiseren.

De meest innovatieve piste die tijdens de voorbije legislatuur werd bewandeld, is de Vlaamse Zorgverzekering.

Voor de meeste 65-plussers stelt zich de zorgvraag gelukkig nog niet. De Vlaamse overheid wil hun participatie aan het maatschappelijk leven bevorderen, onder meer door een nieuw decreet op het lokale ouderenbeleid.

De actieve senioren

De **senioren** zijn in eerste instantie zelf zorgverleners, voor hun ouders en later voor hun partner, of voor de opvang van hun kleinkinderen. Velen zijn ook op andere domeinen actief, zoals sport en cultuur, of binnen verenigingen en buurtnetwerken. Senioren beschikken over kennis, capaciteiten, levenservaring en wijsheid die ten goede kan komen van de samenleving. Daarom krijgt onder

13.40 Wekelijkse bezoekcontacten bij ouderen in 2001, naar soort bezoeken, in %. Bron: LOVO-2001, CBGS, 2003.

meer de koepel van de ouderenorganisaties, het **OuderenOverlegKomitee** (OOK), ondersteuning. Een vrij ambitieus voorstel van decreet over een planmatig lokaal ouderenbeleid, de beleidsparticipatie van ouderen en de oprichting van een **Vlaamse Ouderenraad** werd in 2003 behandeld, maar nog niet goedgekeurd.

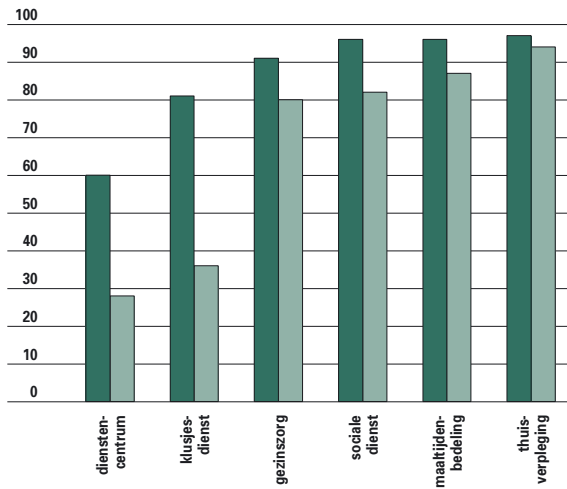
Over het algemeen hebben ouders veel contact met hun volwassen kinderen en schoonkinderen. Er zijn ook sociale relaties met de buren en de vrienden. Een ruim verspreid sociaal isolement bij ouderen is er dus niet. Toch is een dubbele nuancering op zijn plaats. Ten eerste zou 7 à 10% van de senioren toch liever nog meer contacten hebben. De contactfrequentie daalt met de leeftijd en ligt lager bij gescheidenen. Ten tweede neemt globaal gezien in vergelijking met 1985 het aantal contacten af. Zoals te verwachten, houden de contacten met kinderen en schoonkinderen het meest stand.

Zorg voor senioren

Slechts een minderheid van de ouderen (13%), en dan vooral de **hoogbejaarden**, heeft hulp nodig. Bovendien doet men vaak pas een beroep op een gesubsidieerde dienst nadat men reeds informele zorgverleners inschakelde. Zelfs in een rusthuis verdwijnt die informele hulp niet helemaal. Nochtans mag de overheid haar verantwoordelijkheid niet helemaal op die vrijwillige zorg afschuiven. Het zou dan ook verkeerd zijn om **formele zorg** te weigeren wanneer er reeds **informele zorg** beschikbaar is.

Met het opschuiven van de levensverwachting is ook de periode met functionele beperkingen opgeschoven. Zelfs van de 75 tot 90-jarigen is slechts 12% niet zelfredzaam. Ouderen hebben een uitgesproken voorkeur voor thuiszorg. Daarin kiezen vrouwen vaker voor professionele hulp dan voor **mantelzorg**. Dat is voor een groot deel te wijten aan de levensverwachting van vrouwen. De meeste vrouwen overleven hun echtgenoot en kunnen dan als alleenstaande minder op informele zorg terugvallen. De voorkeur voor formele zorg neemt ook toe naarmate de zorgduur toeneemt en wanneer persoonsverzorging meer noodzakelijk

KENNIS VOORZIENINGEN

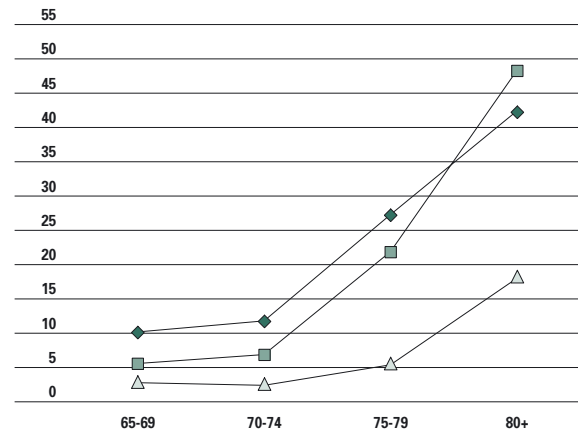
13.41 Percentage 65-plussers dat voorzieningen kent, vergelijking tussen 1985 en 2001. Bron: CBGS, 2003.

2001
1985

wordt (versus huishoudelijke taken). Hulp vanuit formele diensten wordt vooral ingeroepen voor voetverzorging en zwaar huishoudelijk werk, in iets mindere mate ook voor het licht huishoudelijk werk, de strijk en het klaarmaken van een warme maaltijd. De ouderen zijn goed op de hoogte van de aanbieders van deze diensten, merklijk beter vergeleken met 1985-1986, zij het dat de vooruitgang zich voornamelijk situeert bij de nieuwere diensten. Het kennispeil van de voorzieningen is er sinds 1985 enorm op vooruitgegaan.

De top drie van de meest gekende voorzieningen bestaat uit de dienst verpleging, de sociale dienst en de dienst maaltijdbedeling. Ook de dienst voor gezinszorg en de serviceflat zijn goed bekend bij een ruim publiek. Het centrum voor kortverblijf en het dienstencentrum genieten de minste bekendheid. Ook werd gepeild naar de behoefte aan deze

THUISZORG VOOR OUDEREN

13.42 Percentage gebruikers per dienst in 2001, naar leeftijdscategorie. Bron: Gezondheidsenquête 2001.

thuisverpleging
dienst thuishulp
maaltijdenbedeling

diensten. De behoefte aan een sociale dienst, een dienst thuisverpleging en een dienst gezinszorg is het grootst. De andere voorzieningen en diensten zijn momenteel maar voor een kleine minderheid van de thuiswonende ouderen nodig.

Naast de **thuiszorg** stellen verschillende aanbieders ook ondersteunende hulp ter beschikking. Hier valt echter op dat het aantal erkende instellingen ver achterloopt op de programmaticijfers. Zo is slechts een kwart van de voorziene lokale **dienstencentra** gerealiseerd (142 op 570). Voor de regionale dienstencentra ligt dat aandeel op 83% (50 van de 60). Er zijn 78 **dagverzorgingscentra**, hoofdzakelijk vzw-initiatieven. Het aantal verblijfseenheden dat zij aanbieden, bedraagt slechts 44% van de programmaticijfer (1.069 van de 2.452). Wel dient opgemerkt dat er nog eens 841 verblijfseenheden gepland zijn.

RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN

	RUSTHUIZEN		SERVICEFLATS	
	1999	2003	1999	2003
Aantal erkende plaatsen	57.302	59.811	8.607	10.831
Aantal niet-erkende plaatsen	483	1.272	669	588
Aantal voorafgaand vergunde plaatsen	9.454	7.230	9.658	5.073
Totaal aantal plaatsen	67.239	68.313	18.934	16.492
Programmacijfer	63.641	71.175	28.667	30.258
Verhouding aantal bestaande plaatsen tot programmacijfer	90,80%	85,82%	32,36%	37,74%

13.43 Evolutie van het aantal woon- of verblijfgelegenheden in residentiële voorzieningen voor ouderen, in 1999 en in 2003, telkens op 1 januari. Bron: WVC, administratie Algemeen Welzijnsbeleid.

De 109 **centra voor kortverblijf** hebben 474 woonegelegenheden, wat overeenstemt met 19% van het voorziene aantal. Indien de geplande plaatsen daarbij worden geteld, zou wel twee derde van het programmatische worden ingevuld.

De 45 **oppasdiensten** vullen driekwart van de programmatie in.

Tenslotte vermelden we dat er eind 2003 vijf erkende verenigingen waren voor gebruikers en mantelzorgers. Meerdere diensten wisten in 2003 een aanzienlijke uitbreiding te realiseren. Daarnaast blijkt dat het aantal gebruikers van deze voorzieningen relatief gering blijft. Dit wijst niet automatisch op een geringe vraag, maar kan ook verklaard worden door de reglementering vanuit verschillende overheden, een hoge kostprijs voor de gebruiker, gebrek aan vervoermogelijkheden en zo meer. In elk geval is het duidelijk dat binnen deze legislatuur verschillende types van voorzieningen hun subsidies gevoelig zagen toenemen.

De residentiële sector ziet de vraag stijgen. Het aantal plaatsen in **rusthuizen** groeit wel aan maar de veroudering voltrekt zich aan een sneller tempo. Zeker wanneer we de geplande plaatsen ('voorafgaande vergunde') niet meerekenen blijkt het aantal beschikbare plaatsen achterop te hinken ten opzichte van de programmatiënormen. Zo had een van de grootste aanbieders in de rusthuissector, het OCMW van Antwerpen, in november 2003 een wachtlijst die overeen kwam met ruim 10% van haar capaciteit.

De nieuwere, meer op zelfstandigheid inspelende zorgvorm van **serviceflats** kent een nog grotere achterstand op de programmatie.

De residentiële opvang en zeker de opname in een **rust- en verzorgingstehuis** (RVT) is aangewezen wanneer meerdere aandoeningen tegelijk opduiken

en thuisverzorging niet langer haalbaar blijkt. Omdat senioren of hun familie de verhuis naar een rusthuis zo lang mogelijk uitstellen, stijgt de zorgbehoefte van de bewoners, wat bijvoorbeeld tot meer RVT-bedden noopt. De investeringsbudgetten voor de rusthuizen dalen echter, zodat bouw- of renovatieprojecten minder snel kunnen worden gerealiseerd. Ook blijft de overheidsfinanciering voor het personeel van de rusthuizen ontoereikend, zodat de meeste bewoners een bijdrage moeten betalen die hun pensioen overstijgt.

De zorgverzekering

De medische en de niet-medische uitgaven nemen bij chronisch hulpbehoevenden een zware hap uit het gezinsbudget. Om de niet-medische uitgaven te verminderen, stelde de Vlaamse overheid een **zorgverzekering** in. De terugbetalingen werden stapsgewijze uitgebreid. Sinds april 2004 ontvangen alle rusthuisbewoners een vergoeding.

De tegemoetkomingen door de zorgverzekering zijn niet leeftijdsgebonden. Het merendeel van de begunstigden behoort tot de ouderen (acht op tien is minstens 65 jaar). Hoe ouder hoe meer personen die een beroep doen op de zorgverzekering. Tevens neemt het aandeel geweigerde aanvragen af. In de tweede helft van 2002 steeg het aantal leden fors, het aantal goedgekeurde aanvragen zelfs met 63%. Vooral de 75-plussers dienden massaal aanvragen in.

Eind 2002 had 6,2% van de Vlamingen ouder dan 25 jaar zich niet vrijwillig bij een zorgkas aangesloten, zodat zij automatisch werden ondergebracht bij het **Vlaams Zorgfonds**.

Een kwart van de goedgekeurde dossiers heeft betrekking op residentiële zorg, ook dat percentage stijgt sterk met de leeftijd.

ZORGVERZEKERING

	INGEDIENDE AANVRAGEN	% VERWERKTE AANVRAGEN	GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	% GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	AANTAL LEDEN	% GOEDGEKEURDE AANVRAGEN/LEDEN
65-69	8.725	95,6	6.862	82,2	300.646	2,3
70-74	14.190	95,8	11.285	83,1	281.116	4,0
75-79	21.377	95,0	17.097	84,2	221.615	7,7
80-84	25.153	95,3	20.354	84,9	136.662	14,9
85-89	22.133	95,6	18.512	87,5	61.994	29,9
> =90	20.692	96,4	17.827	89,4	35.311	50,5
Totaal	144.006	96,0	115.392	83,5	3.988.946	2,9

13.44 Ingediende en goedgekeurde aanvragen en aantal leden van de zorgverzekering, naar leeftijd, toestand op 31 december 2002.

Bron: het Vlaams Zorgfonds.

13.10 Etnisch-culturele minderheden

In oktober 2003 keurde de Vlaamse regering het tweesporenbeleid goed voor de minderheden. Het eerste spoor is bedoeld voor de hele bevolking met als doel het samenleven in diversiteit te bevorderen. Het tweede wil een evenredige participatie realiseren en de emancipatie van de minderheidsgroepen bevorderen. Het gaat hierbij zowel om allochtonen, erkende vluchtelingen, anderstalige nieuwkomers en trekkende bevolkingsgroepen (de voyageurs en zigeuners enerzijds en de trekkende beroepsgroepen met binnenschippers, voorreizigers en circusartiesten anderzijds).

Nieuwkomers en allochtonen die hier al een tijd verblijven, moeten volgens de regering optimaal kunnen deelnemen aan de samenleving. Dit houdt in dat ze onze taal leren, kennismaken met onze democratische waarden en zich op de arbeidsmarkt integreren.

De inburgering bevat enerzijds een individuele benadering via een inburgeringscontract en anderzijds het overleg en de responsabilisering van de zelforganisaties.

Om de participatie van de doelgroepen en hun organisaties bij het minderhedenbeleid te verzekeren, erkent de Vlaamse regering sinds augustus 2000 een Forum van etnisch-culturele minder-

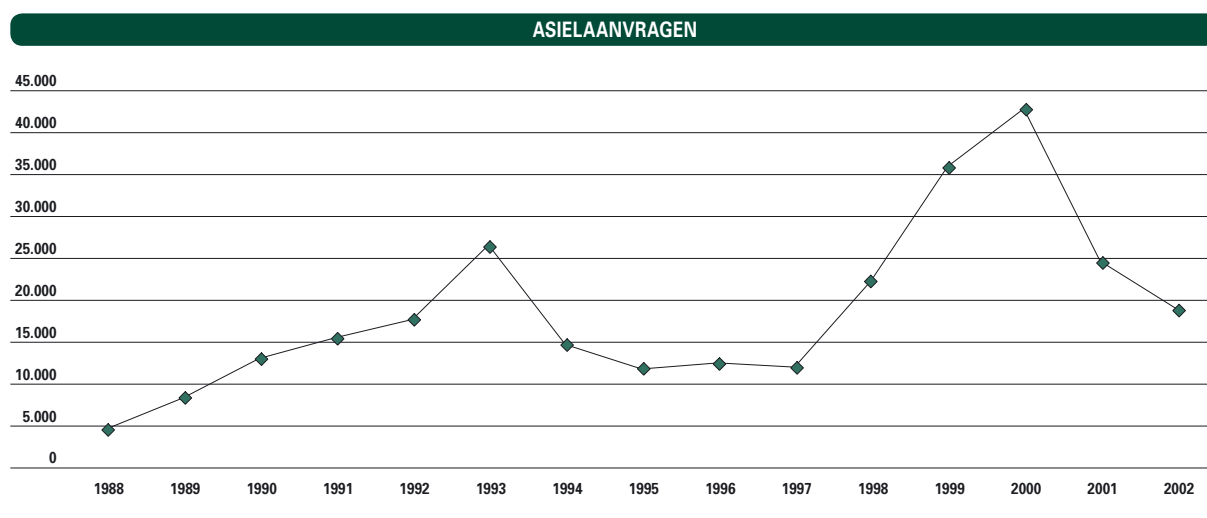
heden. Dit forum biedt een kader om overleg te plegen, visies te ontwikkelen en naar buiten te brengen over alle aangelegenheden die de doelgroepen aanbelangen en die de integratie in de samenleving bevorderen. Dat het Forum erkend wordt als partner blijkt uit het feit dat er op 3 december 2002 een gemeenschappelijke platformtekst werd afgesloten tussen de Vlaamse regering, de Vlaamse sociale partners en de allochtone gemeenschappen rond 'Evenredige arbeidsdeelname en diversiteit 2010'.

Context bij allochtonen

De laatste berekening van het aantal **allochtonen** in het Vlaamse Gewest, met of zonder de Belgische nationaliteit, dateert van 1 januari 1998. Toen werden er 411.732 allochtonen geteld, of 7% van de toenmalige bevolking.

Tussen 2000 en 2002 naturaliseerden zo'n 70.000 inwoners, vooral Marokkanen en Turken zich tot Belg. In de groep allochtonen met vreemde nationaliteit is het aantal Turken en Marokkanen met de helft gedaald.

Op 1 januari 2003 maakten de vreemdelingen nog 4,7% uit van de bevolking. Het zijn voornamelijk onderdanen van de EU. Het aantal nieuwe **asielzoe-**

13.45 Evolutie van het aantal asielaanvragen in België van 1988 tot 2002. Bron: FOD Binnenlandse Zaken, Dienst Vreemdelingenzaken.

kers in België neemt verder af. In afwachting op een beslissing verbleven op 1 januari 2003 zo'n 43.000 asielzoekers in het Vlaamse Gewest. (voor gedetailleerder gegevens, zie hoofdstuk demografische context).

Allochtonen en de welzijnssector

We vinden allochtonen eerder terug in residentiële voorzieningen dan in de ambulante.

Interculturele bemiddeling wordt zowel ingezet in de gezondheids- als in de welzijnssector.

De etnisch-culturele minderheden hebben een eigen werkgroep bij het uittekenen van het ouderensbeleid.

Inspelend op de ontwikkelingen in de integrale jeugdhulp liep tussen 2001 en 2003 een experimenteel project om de integrale jeugdhulp van meet af aan te toetsen op de efficiëntie, gebruiksvriendelijkheid en toegankelijkheid voor etnisch-culturele minderheden.

Tenslotte werd een project over de toegankelijkheid van het algemeen welzijnswerk voor ondermeer de etnisch-culturele minderheden afgerond.

Inburgering anderstalige nieuwkomers

Begin 2000 startte het experiment rond de **inburgering van anderstalige nieuwkomers** in afwachting van een definitieve regeling. Er werden vier groepen nieuwkomers onderscheiden: de ontvankelijk verklaarde asielzoekers, de erkende **vluchtelingen**, de **geregulariseerden** en de **volgmigranten**. De ontvankelijkheidsverklaring bij de asielzoeker, de erkenning van de vluchteling of de regularisatie mocht ten hoogste 1 jaar oud zijn. De volgmigranten moesten effectief in het Vlaamse Gewest wonen, maar nog niet langer dan 1 jaar.

Elke deelnemer diende daarnaast aan nog drie voorwaarden te voldoen: meerderjarig zijn, andersstalig zijn en achterstandskenmerken vertonen die kunnen leiden tot permanente kansarmoede. De personen die aan al deze criteria voldeden kregen een intensief onthaalprogramma aangeboden, zodat ze snel zouden inburgeren in hun nieuwe leefwereld. Het **inburgeringstraject** bestaat uit trajectbegeleiding en een vormingsprogramma dat uit drie componenten bestaat: maatschappelijke oriëntatie, loopbaanoriëntatie en Nederlandse taallessen. Wie niet (langer) aan de voorwaarden voldoet, kan niettemin de Nederlandse taallessen volgen en een beroep doen op de diensten voor arbeidsbemiddeling.

In samenwerking met de Cel Inburgeringsbeleid bouwt de administratie Planning en Statistiek sinds juni 2001 aan een gegevensdatabank over deze doelgroepen. Voor 2001 werd het aantal nieuwkomers geraamd op 16.000 en voor 2002 op 17.200. Daar kan men zo'n 10% aftrekken van personen die binnen het jaar opnieuw vertrekken. Dit brengt het cijfer op 14 à 15.000, verspreid over 17% ontvankelijk verklaarde asielzoekers, 3% erkende vluchtelingen, 43% geregulariseerden en 37% volgmigranten. Zij komen uit 192 verschillende landen en hun gemiddelde leeftijd bedraagt 32 jaar.

De vier doelgroepen vertonen duidelijk verschillende sociografische kenmerken.

Ontvankelijk verklaarde asielzoekers zijn in grote mate mannelijk (66%). 14% van hen is reeds verder getrokken. 10% komt uit kandidaat EU-landen, 33% woont in Antwerpen en 43% in een grootstedelijk gebied.

Van de erkende vluchtelingen woont 47% in Antwerpen. Bijna de helft is afkomstig van ex-Joegoslavië en 48% uit een kandidaat EU-land. Slechts 7% heeft Vlaanderen in die tijd opnieuw verlaten.

De geregulariseerden verlaten onze regio ook weinig (slechts 8%). 39% woont in Antwerpen. 11% komt uit welvarende landen en 26% uit kandidaat EU-landen.

De volgmigranten zijn in meerderheid vrouwen (61%). 30% is Turk of Marokkaan.

Op de uitgavenbegroting 2000 van Welzijn werd 5,8 miljoen euro voorzien voor inburgering. In 2001 steeg het budget verder tot 7,3 miljoen en in 2002 tot 9,7 miljoen. Sindsdien zijn de middelen niet verder toegenomen.

Hiermee werden tijdens het eerste experimentele jaar 1.730 trajecten gefinancierd, 2.256 trajecten tijdens het tweede jaar en 3.093 tijdens het derde. Deze trajecten werden uitgevoerd door 26 **onthaalbureaus** (24 in het Vlaamse Gewest en 2 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). Er werd beslist deze 26 bureaus te fusioneren tot 5 provinciale en 3 grootstedelijke onthaalbureaus.

Op 28 februari 2003 werd, rekening houdend met de ervaringen uit de experimentele fase, het decreet op het Vlaamse inburgeringsbeleid gestemd dat op 1 april 2004 van kracht wordt.

Tolkendienst

Naast de aandacht voor inburgeringstrajecten werd ook geïnvesteerd in de uitbouw van de sociale tolkdienstverlening. In 2001 ging Ba-Bel, de

Vlaamse Centrale Tolkendienst (tolkentelefoon) van start. Ondertussen beschikt Ba-bel over een tolkenbestand van meer dan 100 tolken die voor nagenoeg 1.000 ingeschreven klanten (voorzieningen) telefonische tolkhulp bieden in meer dan 50 talen.

Minderhedensector

De **integratiecentra** en **integratiediensten** blijven een belangrijk instrument. Op 1 januari 2000 werd een nieuwe start genomen op basis van het minderhedendecreet van 28 april 1998.

Alle regionale en private integratiecentra werden gefuseerd tot 5 provinciale en drie grootstedelijke centra (Antwerpen, Brussel en Gent).

De openbare lokale integratiecentra werden omgevormd tot lokale integratiediensten, met een regiefunctie voor het minderhedenbeleid in de gemeente.

Het minderhedendecreet hield ook een uitbreiding van de doelgroepen in: eind 1999 werd een nieuw 'Vlaams minderhedencentrum' geboren dat zich tegelijkertijd richt tot de allochtonen, de woonwagenbevolking en de vluchtelingen. De vroegere koepels voor de aparte doelgroepen worden niet langer gesubsidieerd.

Daarbij krijgt het lokale niveau prioritaire aandacht. Het streven naar een verdraagzamer en kansrijker Vlaanderen wordt immers gedragen door de lokale besturen. Tegen het einde van de legislatuur zullen 29 integratiediensten erkend zijn, wat meer dan een verdubbeling is. Ook het aantal personeelsleden steeg er gevoelig.

Gelijke kansen

Gelijke kansen vereist op zijn minst toegang tot jobs en opleiding (zie de hoofdstukken onderwijs en werkgelegenheid).

De nieuwe overeenkomsten (2003-2005) met de

MINDERHEDENSECTOR		
	AANTAL	VTE
Vlaams Minderhedencentrum	1	31,00
Provinciale integratiecentra	5	69,75
Grootstedelijke integratiecentra	3	57,30
Integratiediensten	29	52,50
Totaal VTE		210,55

13.46 Aantal voorzieningen en personeel in VTE, in 2003.
Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid.

lokale besturen over de integratiediensten wijzen op het belang van een betere doorstroming van allochtone jongeren naar sterkere onderwijsrichtingen. Bovendien moeten lokale besturen meer personeelsleden aanwerven uit de etnisch-culturele minderheden. In de overeenkomst wordt dit geconcretiseerd via streefcijfers, om uiteindelijk te komen tot een verhouding die overeenkomt met het aandeel van de doelgroep in hun bevolking.

Woonwagenbewoners

Tussen december 2002 en maart 2003 werden er in het Vlaamse Gewest 841 woonwagengezinnen in een **woonwagen** of caravan geteld. Eind 1999 waren dat er nog 750. Daarom wordt tegen 2010 een natuurlijke aangroei met 275 gezinnen verwacht tot 1.116 gezinnen.

Daarnaast trekken elk jaar, vooral in de zomerperiode, een aantal families door het land. Hun aantal wordt op een duizendtal geschat. Deze gezinnen zijn in België gevestigd of gedomicilieerd, of trekken ook door andere Europese landen. Zij hebben nood aan doortrekkersterreinen.

In september 2003 waren er 416 standplaatsen op 28 gemeentelijke residentiële woonwagenterreinen in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit betekent dat slechts de helft van de woonwagenbewoners die permanent in een woonwagen wonen terecht kan op een legaal **woonwagenterrein**. De andere helft is aangewezen op niet-gereguleerde privé-terreinen die ze huren of kopen.

Voor de pakweg 1.000 doortrekkers en de 120 in het Vlaamse Gewest gedomicilieerde nomadische zigeunergezinnen zijn er geen **doortrekkersterreinen** voorhanden. Wel hebben enkele gemeenten pleisterplaatsen.

De woononzekerheid is het centrale probleem van woonwagenbewoners. Dit heeft een grote impact op andere domeinen zoals onderwijs, sociale integratie, inkomen, tewerkstelling, gezondheid, ...

Ondanks een Vlaamse subsidie tot 90% voor de

WOONWAGENTERREINEN					
	1989	1993	1997	2000	2003
Officiële woonwagenterreinen	18	23	27	28	28
Standplaatsen op officiële woonwagenterreinen	282	359	387	416	418

13.47 Evolutie van het aantal woonwagenterreinen en het aantal standplaatsen, van 1989 tot 2003.

Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid.

kostprijs van woonwagenterreinen en doortrekkersterreinen is het aantal standplaatsen op gemeentelijke woonwagenterreinen slechts toegenomen van 387 in 1997 naar 416 in 2003 en zijn er nog steeds geen doortrekkersterreinen. Er zijn wel hoopvolle signalen uit de steden Antwerpen, Gent en Kortrijk, die beslist hebben een doortrekkersterrein aan te leggen.

In 2001 besliste de Vlaamse regering de woonwaggen te erkennen als volwaardige woonvorm. De minister van Huisvesting kreeg de vraag om het wonen in een woonwagen, samen met de daarmee samenhangende voorwaarden, in de Vlaamse Wooncode op te nemen.

13.11 Armoede en bestaansonzekerheid

De gemiddelde Vlaming beschikt over een netto-belastbaar inkomen van 25.565 euro op jaarbasis, het mediaaninkomen bedraagt 19.667 euro. Dit mag dan al redelijk klinken, het belet niet dat heel wat personen in financiële problemen geraken – minstens tijdens een periode in hun leven.

In 2003 werd een nieuw Vlaams armoededecreet goedgekeurd, waardoor vanaf 1 januari 2004 armenverenigingen en ervaringsdeskundigen in de armoede ondersteund worden en betrokken worden bij het beleid.

Ook het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding, een jaarlijks rapport sinds 2001, komt tot stand met de participatie van de doelgroepen. Via het Permanent Armoede Overleg (PAO) wordt het Vlaams beleid eveneens samen met de doelgroepen voorbereid en geëvalueerd.

Een inclusief beleid moet de sociale grondrechten voor alle burgers garanderen en armoede en sociale uitsluiting voorkomen. Zo werd ondermeer beslist om een minimum aan energievoorziening in elk huishouden te garanderen. Deze benadering

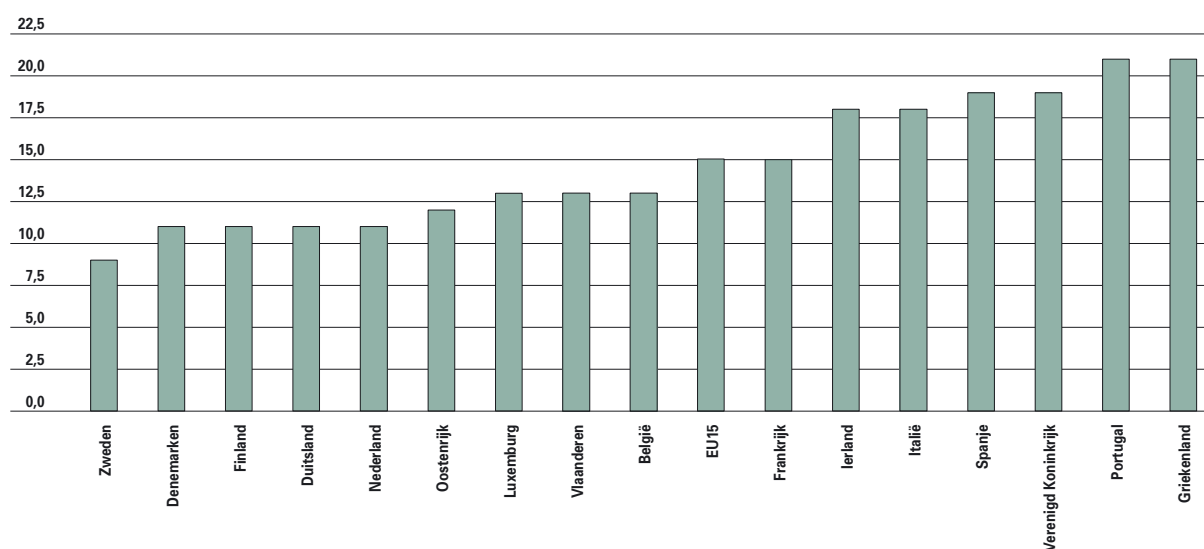
beïnvloedt de meeste andere beleidsdomeinen, zodat we naar de respectievelijke hoofdstukken kunnen verwijzen.

Benadering via inkomensnormen

Deskundigen zijn het erover eens dat armoede vele dimensies telt. Hier focussen we op de financiële component van de armoede. Als relatieve maatstaf van armoede hanteert de Europese Unie de grens van 60% van het mediaaninkomen. Als het totale inkomen van een huishouden zich onder deze grens situeert (gecorrigeerd voor gezinssamenstelling), dan is sprake van een verhoogd **armoederisico**. Volgens een recent rapport van de EU-commissie slaagde België er tussen 1995 en 2001 in het risico op armoede met 3% terug te dringen tot 13% van de bevolking.

Concreet ligt het mediaaninkomen op 8.531 euro op jaarbasis voor een alleenstaande en 17.915 euro voor een gezin bestaande uit twee volwassenen en

RELATIEVE INKOMENSARMOEDE

13.48 Percentage individuen in relatieve armoede voor de 15 EU-lidstaten, in 1999, inkomen 1998.
Bron: ECHP UDB, Eurostat, versie december 2002 (NAPIncl., 2003).

twee kinderen (tot 14 jaar).

Dit armoedecijfer is afkomstig uit het European Community Household Panel (ECHP). Het ligt hoger dan de analyses van Belgische databanken zoals de PanelStudie Belgische Huishoudens (PSBH) of het Sociaal-Economisch Panel (SEP). Nergens in Europa was de daling sterker dan in België. Maar met die 13% doet ons land het minder goed dan de Scandinavische landen, terwijl de zuiderse en de Angelsaksische landen merkelijk slechter scoren. Gemiddeld telt Europa 15% bestaansonzekeren.

Naast deze indicator van bestaansonzekerheid is er in België ook een indicator die wijst op duidelijke en **langdurige armoede**. 7% van de Belgen zou hierdoor getroffen worden.

Het Vlaamse armoederisico ligt iets hoger voor vrouwen dan voor mannen. Ook leeftijd speelt een belangrijke rol: 65-plussers lopen dubbel zoveel risico als gemiddeld. Toch zijn het niet de gepensioneerden die het vaakst in relatieve armoede verzeilen, maar wel de werklozen, waarvan 31% onder de 60%-grens leeft.

Het fenomeen van de 'working poor' of tewerkgestelden die in armoede leven, gaat grotendeels aan ons land voorbij (4%), tenzij dan bij de zelfstandigen (15% in het Vlaamse Gewest).

Het armoederisico ligt duidelijk hoger bij alleenstaanden, eenoudergezinnen en oudere echtparen. Armere mensen vinden we tevens veel meer terug onder de huurders dan onder de eigenaars. Ook het onderwijsniveau is sterk gecorreleerd met het armoederisico.

Een job vormt een sterke dam tegen armoede. Wie geen job (meer) heeft, moet kunnen terugvallen op een vervangingsinkomen. Toch zit 31% van de Belgen waarvan het voornaamste inkomen uit zo'n vervangingsuitkering bestaat, in de risicozone. Deze cijfers dateren van 1998. Sindsdien zijn de minimumuitkeringen en -lonen wel gestegen. We spreken van 'blijvende armoede' wanneer iemand minstens driemaal in de risicozone terecht kwam in vier jaar tijd, waaronder het laatste jaar. Voor het Vlaamse Gewest geldt dit voor 7%, of voor bijna de helft van de armen.

Armoede is dus – positief bekeken - voor heel wat betrokkenen een tijdelijk fenomeen, waaraan zij na verloop van tijd kunnen ontsnappen. Negatief bekeken wordt een omvangrijk deel van de bevolking tijdens de levensloop met armoede of bestaansonzekerheid geconfronteerd. De oorzaken hiervan kunnen velerlei zijn: relatiebreuken, consumentenkrediet, verlies van werk, gezondheidsproblemen,

ongeleterdheid, te laag inkomen, onvoldoende toegang tot informatie,...

De helft van de personen die in relatieve armoede leven heeft een inkomen van minstens 80% van de armoederisicodrempel. Een groot deel van de groep met armoederisico bevindt zich dus relatief dicht bij die drempel.

Om te weten welk aandeel van het nationaal inkomen nodig zou zijn om alle armen net uit de armoede te halen berekent men de totale **armoederisicokloof**, die het aantal personen met armoederisico koppelt aan de intensiteit van dat risico. In 1999 (inkomen 1998) bedroeg de totale armoederisicokloof in Vlaanderen 1,8%, waarmee we zowat het midden houden in de EU-rangschikking. De armoederisicokloof is het kleinst in Luxemburg (1,2%) en het grootst in Griekenland (3,5%).

Subjectieve inkomensmaat

Alle voorgaande gegevens zijn gebaseerd op een objectieve maatstaf, namelijk het inkomen. Daarnaast kan men de armoede eveneens meten via een subjectieve benadering, door de respondenten zelf hun inkomensituatie te laten evalueren. De armoederatio in het Vlaamse Gewest ligt dan minder hoog en leunt trouwens dichter aan bij een inkomensgrens van 50% van de mediaan. In 1998 zei 9,6% 'moeilijk' of 'heel moeilijk' te kunnen rondkomen. We merken hier wel een groter geslachtsverschil: 7,7% van de mannen tegenover 11,4% van de vrouwen. Daarnaast zei 17,3% 'eerder moeilijk' te kunnen rondkomen.

Benadering Kind en Gezin

Kind en Gezin ontwikkelde een eigen kansarmoede-indicator die met meerdere factoren rekening houdt. Naast het maandinkomen van het

KANSARME GEZINNEN

	1998	1999	2000	2001	2002
Antwerpen	4,4	5,1	5,8	8,2	8,6
Vlaams-Brabant	2,2	3,0	2,7	2,2	2,1
West-Vlaanderen	3,1	4,7	4,6	5,6	5,1
Oost-Vlaanderen	3,4	5,5	4,8	5,8	5,0
Limburg	3,7	5,7	5,2	5,8	5,8
Vlaams Gewest	3,5	4,8	4,7	5,8	5,7

13.49 Evolutie van het percentage kansarme gezinnen bij de geboorte van een kind, volgens de normen van Kind en Gezin, naar provincie, van 1998 tot 2002, telkens op 31 december. Bron: Kind en Gezin.

gezin spelen ook niet-financiële indicatoren een rol: de opleiding en arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheid.

Als het gezin op minstens drie componenten slecht scoort, wordt het als kansarm beschouwd. In 2002 werden 3.378 kinderen geboren in een kansarm gezin. Dit komt overeen met 5,7% van alle geboorten. In deze **kansarme gezinnen** had 80% een laag inkomen, 79% een zwakke arbeidssituatie en 68% een laag opleidingsniveau. De drie criteria spelen tegelijk in 44% van deze gezinnen.

Inkomensverdeling

Aan de hand van twee indicatoren gaan we de **inkomensverdeling** na.

Een eerste is de S80/S20-norm, die de verhouding weergeeft tussen het inkomen van de 20% rijkste en de 20% armste personen. Voor het Vlaamse Gewest bekomen we de waarde 4,4. Het bovenste quintiel bezit dus meer dan viermaal zoveel als het laagste quintiel.

De tweede indicator is de Gini-coëfficiënt. Bij 0 heeft iedereen in een land een identiek inkomen, terwijl bij een waarde 100 één persoon het volledige inkomen van een land zou opslokken. De Gini-coëfficiënt voor Vlaanderen bedraagt 30. Daarmee schommelen we rond het Europese gemiddelde (29). Hoe lager het cijfer, hoe gelijkjer de inkomens. De inkomensverdeling is het meest gelijk in Denemarken en Zweden (23). De grootste ongelijkheid vinden we in Portugal (36).

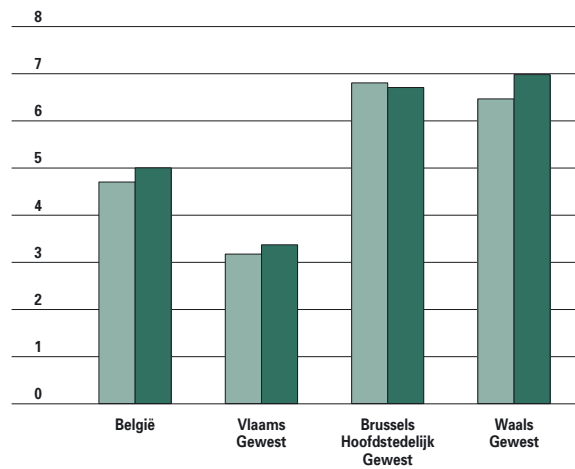
Consumptieproblemen

Een andere armoede-indicator zijn de **afbetalingsproblemen**. Een kleine 400.000 Belgen kampt met een betalingsachterstand. In de meeste gevallen gaat het om een consumptiekrediet. Ruim 70.000 Belgen hebben (soms daarbovenop) een achterstallig hypothecair krediet.

Sinds het begin van de jaren '90 stijgt het aantal achterstallige contracten onophoudelijk. Het percentage contracten voor consumptiekrediet die niet tijdig afbetaald worden blijft stabiel, om de eenvoudige reden dat het totaal aantal contracten eveneens toeneemt.

De voorbije jaren maakte de Vlaamse overheid meer middelen vrij om overmatige schuldenlast tegen te gaan, onder meer voor preventiecampagnes. De erkende instellingen voor **schuldbemiddeling** groeiden tussen 1999 en 2002 exponentieel: van

AFLOSSINGSPROBLEMEN

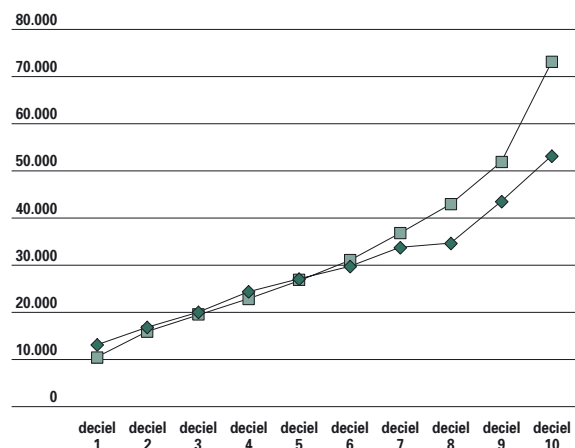
13.50 Evolutie van het aantal geregistreerde personen met aflossingsproblemen, in % van de volwassen bevolking, op 1 januari 1999 en 2002, België en gewesten. Bron: NBB.

124 naar 222 voor de OCMW-diensten en van 9 naar 27 voor de centra algemeen welzijnswerk. In 2001 werd een juridische helpdesk opgericht. In 2002 werden extra middelen vrijgemaakt om het personeel van de instellingen voor schuldbemiddeling beter op te leiden.

In het kader van lokaal sociaal beleid wordt verder gezocht naar het optimaliseren van de samenwerking tussen OCMW's en CAW's (infra).

Het geringere percentage met aflossingsproblemen

(ONT)SPAREN

13.51 Gemiddeld beschikbaar inkomen en de gemiddelde bestedingen naar decielen, in euro, in 2001.

Bron: NIS, huishoudbudgetenquête 2001.

in het Vlaams Gewest impliceert niet dat Vlamingen gemakkelijk alle uitgaven kunnen betalen. Gemiddeld houdt een Vlaams huishouden op het eind van het jaar 3.500 euro over om te **sparen**. Maar dat gemiddelde verbergt grote verschillen tussen de gezinnen. Het onderste deciel besteedt 25% meer dan het beschikbaar inkomen. Huishoudens uit het bovenste deciel kunnen 27% van het inkomen sparen, niettegenstaande ze zowat viermaal meer consumeren dan de huishoudens in het eerste deciel. Bij dit eerste tot en met het vijfde deciel zijn de uitgaven zelfs groter dan de inkomsten. Dit betekent dat een uiterst groot deel van de huishoudens op jaarbasis ontspaat. Naar verhouding geeft het onderste deciel (iets) meer geld uit aan tabakswaaren. De kloof is het grootst voor onderwijsuitgaven, met een factor van maar liefst 115. Dit kan echter verklaard worden doordat het onderste deciel veel minder gezinnen met kinderen telt; het zijn grotendeels gepensioneerden. Bovendien nemen beide uitgavenposten geen prominente plaats in het gemiddelde huishoudbudget in. Over het algemeen vormen de uitgaven voor huisvesting de grootste post, met een kwart van het budget dat daaraan opgaat. Voor de gezinnen in het onderste deciel vertegenwoordigen ze echter 40% van hun budget, voor de gezinnen in het bovenste deciel 20%. Zeer omvangrijke verschillen zijn er ook voor de aankoop en het verbruik van voertuigen (factor 19), de meubelen en huishoudtoestellen (factor 7) en toeristische reizen (factor 14).

Instrumenten van armoedebeleid

Op 1 oktober 2002 werd het **bestaansminimum** vervangen door het **leefloon**. Deze minimumuitkering ligt onder de relatieve armoedegrens. De groep leefloners is dus kleiner dan de groep in relatieve armoede.

Na een daling van het aantal bestaansminimumtrekkers tussen 1998 en 2002, is hun aantal sindsdien opnieuw gestegen tot 77.914 op 1 januari 2003. Dat komt overeen met 0,75% van de Belgen. De toename is voor een deel een gevolg van de stijging van het leefloon in 2002 en de opsplitsing van het vroegere gezinsbedrag voor gehuwden naar beide partners. Een bijkomende verklaring is de verslechterde economische conjunctuur.

Het aandeel leefloontrekkers ligt in het Vlaams Gewest met 0,41% beduidend lager dan in de overige gewesten. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest loopt op kop met 1,71% van de inwoners. Bijna de helft van de leefloontrekkers is alleen-

staand, terwijl zij slechts een derde van de huishoudens vertegenwoordigen. Ruim een vijfde van deze categorie bestaat uit eenoudergezinnen. Het aandeel niet-Belgen bereikte in 2001 een nieuwe record met 15,4%.

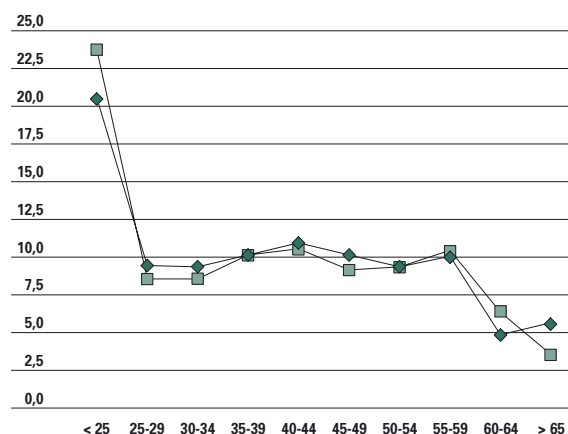
Typisch voor het Waalse Gewest is het grote overwicht aan jonge leefloontrekkers. In het Vlaams Gewest is dit niet zo uitgesproken, maar de groep jongeren groeit wel aan.

Het lage aandeel ouderen dat een leefloon ontvangt, mag niet doen besluiten dat deze leeftijdsklasse massaal van een voldoende hoge pensioenuitkering geniet. Ouderen kunnen zich immers beroepen op de **Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO)**, die het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB)** voor het merendeel van de betrokkenen heeft vervangen sinds juni 2001. Met deze toeslag op hun pensioen bereiken ze een bedrag dat vergelijkbaar is met het leefloon. Voor België gaat het op 1 januari 2003 om 100.219 personen of 5,8% van het aantal pensioengerechtigden. Ruim zeven op tien daarvan zijn vrouwen, meestal alleenstaand. Ruim drie op tien is ouder dan 80 jaar. Op 1 januari 2003 ontvingen in het Vlaams Gewest 42.926 personen een IGO en 16.307 personen een GIB.

Personen met een handicap, die niet in staat zijn om te werken, kunnen een **inkomensvervangende tegemoetkoming** ontvangen, vergelijkbaar met het leefloon. Op 1 januari 2003 kregen 33.655 Vlamingen deze tegemoetkoming.

De overheid biedt armen meer dan enkel financiële

BESTAANSMINIMUM- OF LEEFLOONTREKKERS

13.52 Evolutie van het aantal bestaansminimum- of leefloontrekkers naar leeftijdscategorie, op 1 januari 1995 en 1 januari 2003, in %.
Bron: POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie.

ondersteuning. Zo werd een netwerk opgericht van **verenigingen waar armen het woord nemen**.

Daarnaast waren in november 2003 20 **ervaringsdeskundigen** aan de slag en nog eens 46 in opleiding.

In 2003 kwam het ontwerpdecreet op het **Lokaal Sociaal Beleid** ter tafel. Dit bepaalt dat elk lokaal bestuur in 2005 een lokaal sociaal beleidsplan voor twee jaar moet opstellen. Diezelfde besturen zouden met een **'Sociaal Huis'** een éénloket- en doorverwijzingsfunctie moeten realiseren voor de individuele sociale dienstverlening. Het decreet wil tevens een betere afstemming stimuleren tussen de planning van gemeente en OCMW en de semi-private aanbieders.

13.12 Geweld, gevoel van onveiligheid en hulpverlening

Zich veilig voelen is een van de basisfacetten van welzijn. Bij Vlamingen heerst een vrij groot gevoel van onveiligheid. Dit gevoel is niet recht evenredig met de criminaliteit. Andere factoren spelen hierbij een rol, zoals onzekerheid, onbehagen, negatief toekomstbeeld, het gevoel niet (meer) mee te kunnen, ...

De Vlaamse samenleving wordt geconfronteerd met diverse vormen van geweld binnen en buiten het gezin. Of geweld over de jaren toeneemt is moeilijk te zeggen omdat zich methodologische problemen stellen bij registraties of bevestigingen. Toch zijn er indicaties om dit te bevestigen. De Vlaamse regering heeft, in overleg met de federale overheid, diverse vormen van hulpverlening opgestart en verder laten groeien.

Geweld binnen en buiten het gezin

Hoeveel Vlamingen in de loop van het jaar (incidentie) of ooit in hun leven (prevalentie) slachtoffer werden van één of andere vorm van **geweld** is moeilijk te becijferen, evenmin of de omvang van deze problematiek over de jaren heen toeneemt. Veel hangt af van wat zowel de onderzoeker als de ondervraagde verstaat onder geweld. Bij registratiegegevens stelt zich bovendien het probleem dat niet alle slachtoffers zich melden of gemeld worden en dat het aantal meldingen afhankelijk kan zijn van een of andere bekendmakingscampagne. Toch zijn er her en der indicaties.

PREVALENTIE SLACHTOFFERSCHAP GEWELD

	VROUWEN	MANNEN
Geen fysiek of seksueel geweld	31,9	27,0
Seksueel geweld	11,1	3,8
Fysiek geweld	24,2	48,0
Fysiek en seksueel geweld	32,8	21,2
Totaal (100%)	783	656

13.53 Percentage mannen en vrouwen dat ooit slachtoffer werd van een of andere vorm van geweld in 1998, België. Bron: LUC, 1998.

Een onderzoek uit 1998 toont aan dat 73% van alle Belgische mannen en 68% van alle Belgische vrouwen ooit slachtoffer was van een of andere vorm (ruim gedefinieerd) van geweld. Bijna 45% van de vrouwen had al minstens eenmaal te maken met seksueel geweld en bijna 70% van de mannen met fysiek geweld.

Hetzelfde onderzoek werd 10 jaar eerder al eens bij vrouwen verricht. Toen gaven 58% van de vrouwen aan ooit slachtoffer te zijn geweest van geweld. Dit is tien procent minder dan tien jaar later.

De partner van de vrouw is de dader in 27,5% van de gevallen van fysiek geweld en in 21% van de gevallen van seksueel geweld. Bij de mannen is dit respectievelijk 1,8% en 7,7%. Vrouwen die ooit slachtoffer werden van fysiek geweld duiden in 43,1% van de gevallen hun ouders aan als daders, tegenover 36,7% van de mannen.

Volgens de **Veiligheidsmonitor** was in 2002 bijna 3% van de bevolking slachtoffer van een of andere vorm van geweld en 5% zou hier ernstig mee bedreigd zijn geweest.

Van de geregistreerde aantastingen van de lichamelijke integriteit worden sinds 1997 jaarlijks zo'n 31.000 tot 33.000 feiten naar het parket doorgestuurd, of ongeveer 7% van het totale aantal.

11,5% van de Belgen zegt ooit het slachtoffer te zijn geweest van **pesten op het werk**. Dit cijfer ligt significant lager voor wie in het Vlaamse Gewest woont (7,6%) of werkt (8,2%).

OUDEREN EN GEWELD

	VROUWEN	MANNEN
Financieel misbruik	11,5	8,8
Psychisch geweld	12,2	6,7
Fysiek geweld	3,1	1,8
Seksueel misbruik	1,7	-
Totaal (100%)	295	227

13.54 Aandeel ouderen (65+) dat na de zestigste verjaardag ooit geweld heeft meegemaakt in 1998, naar geslacht, België.

Bron: KU Leuven, 1998.

8% zegt minstens eenmaal slachtoffer te zijn geweest van seksueel geweld en 3,5% van fysiek geweld. Hier zijn geen significante verschillen tussen de gewesten. Oudere, thuiswonende vrouwen worden vaker met geweld geconfronteerd dan mannen. Vooral het financieel misbruik (bijvoorbeeld persoonlijke voorwerpen meenemen zonder ze terug te geven) en psychisch geweld scoren daarbij hoog. Onder psychisch geweld worden relationele klachten verstaan waarvan de oudere de indruk heeft dat het de bedoeling was om te kwetsen. Vooral actieve verwaarlozing (bijvoorbeeld hulp weigeren) en verbaal geweld (zoals aflaffen of bedreigen) komen vrij frequent voor. Met steun van de Vlaamse overheid is in 2003 een **centraal meldpunt ouderenmis(be)handeling** opgericht. Wie klachten heeft over de behandeling in de residentiële sector, kan daarvoor terecht bij de Rusthuis-Infofoon. In 2002 ontving die 199 gegronde klachten.

Kindermishandeling blijft moeilijk te registreren. Zeker als de dader een familielid is, zal het slachtoffer in veel gevallen de mishandeling verzwijgen. Volgens het tijdschrift 'Klasse voor leerkrachten' van december 1998 werd 10% van alle kinderen ooit mishandeld.

In 2002 liepen bij de vertrouwenscentra 6.037 meldingen van kindermishandeling binnen, of 901 meer dan het jaar voordien. Het aantal meldingen over de jaren heen neemt toe.

De 6.037 meldingen gingen over 8.252 kinderen, of 5,9 per 1.000 kinderen. Lichamelijke mishandeling is de vaakst gemelde vorm, gevolgd door een

risicosituatie, incest, lichamelijke verwaarlozing en emotionele mishandeling. Alle soorten van gemelde mishandeling nemen toe.

Bijna de helft van de meldingen is afkomstig uit de directe omgeving van het kind: familieleden, burens of kennissen, of het slachtoffer zelf. De andere helft van meldingen komt vanuit de hoek van hulpverleners (uit de gezondheidszorg, het welzijnswerk, de bijzondere jeugbijstand), scholen of de voorschoolse en buitenschoolse voorzieningen.

De dader komt volgens de melder in vele gevallen uit het gezin zelf of uit de familie van het kind.

Er is een **vertrouwenscentrum kindermishandeling** in elke provincie en één in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In de loop van 2002 werkten in deze vertrouwenscentra 53,7 VTE-personeelsleden.

Gevoel van onveiligheid

Onveiligheidsgevoelens hebben niet alleen te maken met een gevoel van kwetsbaarheid en bedreiging, maar ook met een gevoel van hulpeloosheid ten opzichte van die bedreiging. Deze gevoelens worden op misdaad geprojecteerd, maar hangen er niet noodzakelijk mee samen. Men hoeft geen groter risico te lopen op criminaliteit om zich er sterker door bedreigd te weten. **Onveiligheidsgevoelens** hangen dan ook samen met een meer algemeen gevoel van onbehagen, zoals een negatief toekomstbeeld. Onveiligheidsgevoelens worden geuit in een emotionele en een gedragscomponent. Die eerste behelst precies de angst, het zich bedreigd, kwets-

AARD VAN MISHANDELING

	1991	1995	2001	2002
Seksueel misbruik (incest en extrafamiliaal seksueel misbruik)	27,5	30,1	24,8	23,0
Lichamelijke mishandeling	18,8	17,7	16,8	16,2
Lichamelijke verwaarlozing	11,0	11,1	11,2	12,5
Emotionele mishandeling	10,5	10,7	9,4	10,6
Emotionele verwaarlozing	4,9	6,5	7,9	7,1
Münchhausen syndroom by proxy	0,0	0,4	0,4	0,7
Risicosituatie	10,9	16,2	16,1	15,5
Onduidelijk	3,0	3,3	7,4	7,6
Verwerkingsproblematiek t.g.v. vroegere mishandeling	7,8	1,4	1,4	1,6
Geen mishandeling, aanverwant probleem	5,6	2,6	4,8	5,2
Totaal (100%)	3.072	5.210	7.112	8.252

13.55 Evolutie van de gemelde kinderen bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naargelang de belangrijkste gemelde problematiek, van 1991 tot 2002, telkens op 31 december, in %.

Bron: Kind en Gezin.

ONVEILIGHEIDSGEVOELENS

	ONEENS	NOCH EENS, NOCH ONEENS	EENS
Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten	11,7	14,1	74,2
Uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap	45,9	14,5	39,6
's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn	15,3	14,9	69,8
De laatste 10 jaar zijn de straten onveiliger geworden	9,3	13,6	77,1
De politie en rijkswacht zijn niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen	16,3	23,9	59,8
's Avonds en 's nachts doe ik de deur niet open als er gebeld wordt	38,7	17,0	44,3
In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe	17,1	21,6	61,2
Als ik op vakantie ga, durf ik mijn huis niet onbewaakt achter laten	34,3	19,3	46,4

13.56 Evolutie van de mate waarin de leeftijdsgroep 18 tot 75 jaar akkoord gaat met uitspraken over onveiligheidsgevoelens, gemiddelde van 1998 tot 2002, in %.
Bron: APS-surveys van 1998 tot 2002, VUB – TOR, 2003. * N=8.732.

baar en hulpeloos voelen. De gedragscomponent geeft weer wat men preventief doet om slachtofferchap te vermijden.

De cijfers tonen aan dat de Vlamingen zich behoorlijk onveilig voelen, hoewel de incidentie van geweld niet zo hoog is. Op beide componenten is het aandeel bevestigende antwoorden groot. Volgens de respondenten is de onveiligheid bovendien het laatste decennium toegenomen. Alarmerend is dat zes op tien van de respondenten de politie niet meer in staat acht om ons nog te beschermen tegen criminelen.

Vrouwen en ouderen voelen zich aanzienlijk onveiliger dan mannen en jongeren. Dit hangt wellicht samen met hun grotere kwetsbaarheid, want in realiteit zijn ze minder vaak slachtoffer van criminaliteit. Eenzelfde letsel heeft echter meestal ernstiger gevolgen voor oudere personen. Bij vrouwen kan de vrees voor verkrachting een van de verklaringen zijn voor hun grotere kwetsbaarheid.

De onveiligheidsgevoelens van de Belgen benaderen het Europese gemiddelde. Volgens deze cijfers meent trouwens toch een meerderheid dat de politie in zijn buurt goed werkt aan misdaadbestrijding, minder dan een derde meent het tegendeel.

Slachtofferhulp

De Vlaamse **centra voor slachtofferhulp** zijn reeds meerdere jaren actief. Met 62,5 VTE op 1 januari 2003 heeft elk gerechtelijk arrondissement een gesubsidieerd centrum. Bovendien is het aantal vrijwilligers gestegen tot circa 250.

De federale overheid is bevoegd voor de bejegening en schaderegeling. De Vlaamse Gemeenschap zorgt voor een hulpaanbod dat in de eerste plaats gebaseerd is op vrijwilligers en eventueel uitmond

bij professionele hulp. Tussen de federale en de Vlaamse bevoegde ministers werd in 1998 een samenwerkingsakkoord ondertekend, waarbij overeengekomen werd dat elk slachtoffer door politie of parket rechtstreeks naar de Vlaamse centra slachtofferhulp wordt doorverwezen. Om de vrijwilligerswerking verder uit te bouwen en te ondersteunen, werd begin 2003 het project 'Burgers voor Burgers' door de Vlaamse overheid overgenomen, waardoor het personeelsbestand op 1 januari 2003 steeg met 10 voltijdse medewerkers. Naar schatting kregen ongeveer 10.000 slachtoffers in 2002 een zekere vorm van begeleiding.

Wanneer men spreekt over slachtofferhulp, wordt spontaan gedacht aan volwassen slachtoffers. Kinderen vormen echter een belangrijk deel van de personen die het slachtoffer worden van een traumatische gebeurtenis. De Vlaamse overheid subsidieert daarom sinds midden 2002 vijf provinciale coördinatoren voor de opvang van kinderen die het slachtoffer werden van een schokkende gebeurtenis. Zij ondersteunen de centra slachtofferhulp bij de begeleiding van kinderen en sensibiliseren de relevante organisaties.

Daderhulp

Daderhulp wordt georganiseerd vanuit de Vlaamse centra voor justitieel welzijnswerk. Er is één centrum per gerechtelijk arrondissement, met in totaal 62,35 VTE personeel. Zij moeten in de gevangnissen de brug slaan tussen de gedetineerden en andere vormen van hulp- en dienstverlening zoals onderwijs, sport, sociaal-cultureel werk, welzijn, tewerkstelling en gezondheidszorg. Ze organiseren enerzijds individuele hulpverlening van de dader en zijn omgeving. Daarnaast werken ze

structuurgericht, via de maatschappelijke voorzieningen, de publieke en politieke opinie,...

Hulpverlening aan seksuele delinquenten

De federale en de Vlaamse bevoegde minister ondertekenden in 1998 een samenwerkingsakkoord over de begeleiding van daders van seksueel misbruik. Het werd in de loop van 1999 bij wet en decreet bekrachtigd. **Seksuele delinquenten** die voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld, moeten verplicht een begeleiding volgen bij de centra voor algemeen welzijnswerk of de centra voor geestelijke gezondheidszorg. Acht netwerken van centra voor geestelijke gezondheidszorg en vijf centra voor algemeen welzijnswerk worden specifiek voor deze opdracht gesubsidieerd. Zij begeleidden in 2002 respectievelijk 514 en 353 cliënten.

Publicaties

- Beleidsbrieven Minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen:
http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/beleidsbrieven/overzicht_beleidsbrieven.htm.
- Beleidsnota Minister van Welzijn, Gezondheid, Gelijke Kansen en Ontwikkelingssamenwerking:
<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/regering/beleidsnota/beleidsnota.html>.
- Breda, J., e.a., Zorgbehoevende ouderen tussen thuiszorg en residentiële zorg. Een onderzoek naar behoeften en aanbod in de Belgische transmurale ouderenzorg. Eindrapport. Antwerpen/Louvain-la-Neuve: UFSIA/UCL, 259 p. + bijlagen, 2002.
- Bruynooghe R., S. Noelanders en S. Opdebeek, Geweld ondervinden, gebruiken en voorkomen, LUC, Diepenbeek, 1998.
- Cammu, H., e.a., Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2002, Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie, Brussel, 2003.
- De Nationale Actieplannen Sociale Insluiting:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm.
- Deschamps, L. en I. Hellemans, Volwassen anderstalige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest. Aantallen, profielen, beleidsaandachtspunten, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Stativaria 29, Brussel, 2003.
- Elchardus, M., Smits, W., Kuppens, T., 'Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoel in Vlaanderen, 1998-2002'. In: Vlaanderen Gepeild! Studiedag 6 mei 2003. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap: 99-136, 2003.
- Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen v.z.w., Jaarverslag 2002.
- Garcia, A., C. Hué, S. Opdebeek en J. Van Looy, Geweld op het werk. Pesterijen en ongewenst seksueel gedrag. Eigenschappen en gevolgen voor mannelijke en vrouwelijke werknemers, Leuven, juli 2002.
- Gezondheidsenquête door middel van Interview (2001). Afdeling Epidemiologie, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid: <http://www.iph.fgov.be/epidemiology/epinl/index4.htm>.
- Gezondheidsindicatoren 2001, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Entiteit Beleidsondersteuning:
<http://www.wvc.vlaanderen.be/gezondheidsindicatoren>.
- Jacobs, T., Vanderleyden, L., Vanden Boer, L. (red.), Op latere leeftijd. De leefsituatie van 55-plussers in Vlaanderen. CBGS Publicaties. Antwerpen: Garant, 2003.
- Teugels, M., 'Oud zeer'. In: Weliswaar: 39-44, 2003.
- The European Opinion Research Group, Public safety, exposure to drug-related problems and crime. Brussel: Europese Commissie, 69 p., 2003.
- Van Geel, H., 'Vijf steken diep graven naar levenskwaliteit. Een conceptuele en empirische aftasting van het begrip levenskwaliteit'. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Stativaria 28, Brussel, 2003.
- Vanden Boer, L., Tien vragen over zorg, vanuit ouderenperspectief. Bijdrage voor het Zorgcongres 'Zorgen voor morgen?!'. Brussel: CBGS, 2003.
- Vandenberk, A., S. Opdebeek en F. Lammertijn, Geweld en onveiligheidsgevoelens bij ouderen. Prevalentie en gevolgen, KU Leuven, maart 1998.
- Vlaams Actieplan Armoedebestrijding: <http://www.wvc.vlaanderen.be/armoede/>
- Vranken J., e.a., Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2003, Leuven, 2003.
- X., Eurobarometer. Public opinion in the European Union. Report Number 58. Brussel: Europese Commissie, 110 p. + bijlagen, 2003.
- Yüksel, V., 'De omgekeerde piramide'. In: Weliswaar, 50: 30-32, 2003.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

Criminaliteitsstatistieken en Veiligheidsmonitor:

<http://www.poldoc.be/web/crim-n.htm> en

Databank Panelstudie van Belgische Huishoudens (PSBH), Universiteit Antwerpen:

<http://psbh-www.uia.ac.be/psbh/index.html>

Algemeen Welzijnswerk:

<http://www.caw.be>

Eurobarometer:

http://europa.eu.int/comm/public_opinion

FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de voedselketen en Leefmilieu:

<http://www.health.fgov.be/>

Integrale Jeugdhulp:

<http://www.jeugdhulp.vlaanderen.be>

Jongeren en gezondheid:

<http://allserv.rug.ac.be/~cvereck/hbsc/>

Klein Kasteeltje (statistieken):

<http://www.kleinkasteeltje.be/>

Koning Boudewijnstichting:

<http://www.kbs-frb.be/>

Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties:

<http://www.oivo.be/>

Thuiszorg:

<http://www.wvc.vlaanderen.be/thuiszorg/>

Interdepartementale Commissie Etnisch-culturele Minderheden (ICEM):

<http://www.wvc.vlaanderen.be/minderheden/>

Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding:

<http://antiracisme.fgov.be>

Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap:

<http://www.vlafo.be/>

Kind en Gezin:

<http://www.kindengezin.be/>

Vlaams Minderheden Centrum:

<http://www.vmc.be/>

Vlaamse Liga tegen Kanker:

<http://www.tegenkanker.net>

Welzijn - Justitie:

<http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijenjustitie/>

Welzijn en Volksgezondheid:

<http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijengezondheid/index.htm>

Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid:

<http://www.iph.fgov.be/epidemio>

Zorgverzekering:

<http://www.vlaamsezorgverzekering.be>

Blikvangers

- Jongeren in contact brengen met het bedrijfsleven stimuleert het ondernemerschap. Tijdens het schooljaar 2002-2003 waren meer dan 6.000 Nederlandstalige jongeren actief in een minionderneming.
- De matige conjunctuur weegt op de overlevingskansen van bedrijven. Over de eerste negen maanden van 2003 waren er 5,7% meer faillissementen dan in dezelfde periode een jaar eerder.
- Projecten die een risico inhouden, geraken moeilijk gefinancierd. In 2001 was er vraag naar 70 miljoen euro zaakkapitaal tegenover een aanbod van slechts 20 miljoen euro. De Vlaamse overheid plant initiatieven om durfkapitaal te stimuleren.
- Circa 84% van de Vlaamse bedrijventerreinen is al ingenomen. Een urgentieprogramma detecteerde 56 bestemde, maar nog niet gerealiseerde terreinen.
- Opleiding vormt een cruciale succesfactor. Over de eerste tien maanden van 2003 registreerden zich bijna 9.500 ondernemingen voor opleidingscheques.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/economie

14.1 Een ondernemend en innovatief Vlaanderen

Ondernemerschap is een centrale factor in het creëren van welvaart. Het beleid wil dan ook het ondernemen in brede zin aanmoedigen. De initiatieven van de vzw Vlaamse Jonge Ondernemingen krijgen ruime aandacht. Verder wil de Vlaamse overheid startercheques introduceren waarmee beginnende ondernemers advies kunnen inwinnen. De zogenaamde excellentiepolen moeten de innovatie bevorderen.

Aanzwengelen van ondernemerschap

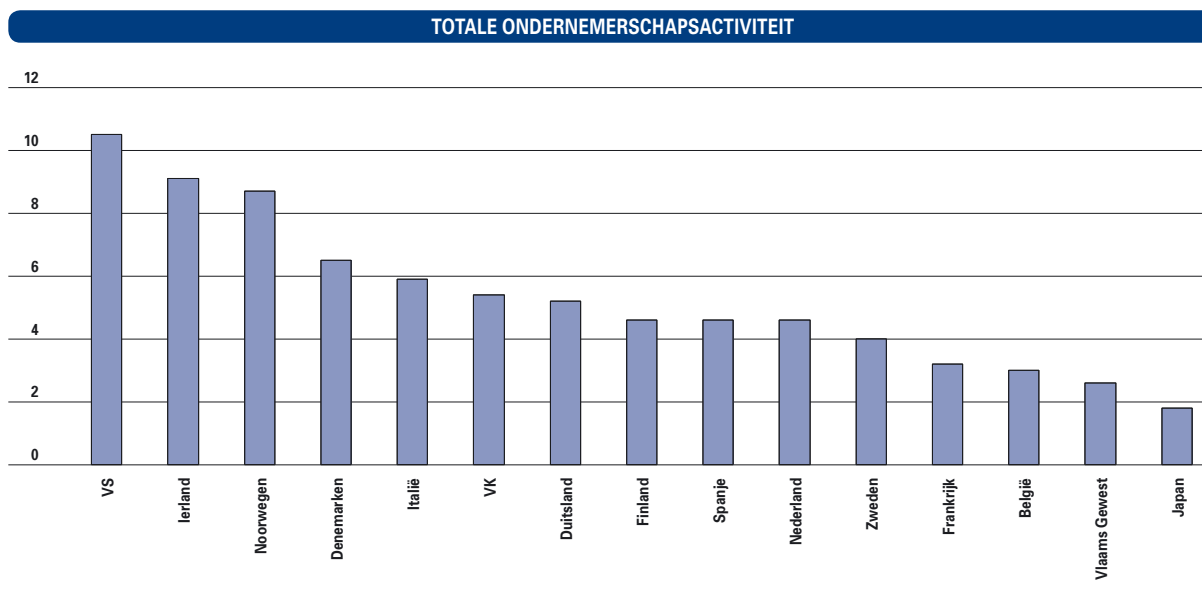
Ondernemerschap is een belangrijke factor voor de economische ontwikkeling van een land of regio. Dit blijkt uit de **Global Entrepreneurship Monitor** (GEM), een internationaal onderzoek dat peilt naar de relatie tussen ondernemerschap en economische groei.

De **Total Entrepreneurial Activity-index** of TEA duidt aan welk deel van de beroepsbevolking actief betrokken was bij het opstarten van een onderneming of eigenaar was van een onderneming jonger dan 42 maanden. In 2002 bedroeg deze index

in het Vlaamse Gewest 2,6% en onze regio haalt daarmee de 36ste plaats op 38. Enkel Rusland en Japan doen het slechter. Volgens experts hangt dit samen met de algemene houding ten opzichte van ondernemerschap, de beschikbaarheid van financiële middelen in de opstartperiode en de steun die hightechbedrijven en spin-offs krijgen tijdens hun aanvangsjaren. Wie in het Vlaamse Gewest een zaak opstart, doet dat grotendeels omdat er zich een opportuniteit voordoet en in veel mindere mate uit noodzaak. Het vrij uitgebreide sociale vangnet is daar niet vreemd aan.

Verder blijkt dat 0,5% van de beroepsactieven bezig was met het oprichten van een high potential onderneming. Dat is een exportgericht bedrijf dat een markt en jobs kan creëren. Daarmee scoort het Vlaamse Gewest zeer laag in vergelijking met West-Europese landen. Dit stemt tot nadenken, want dergelijke ondernemingen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de innovatie en welvaart in een regio.

De TEA in het Vlaamse Gewest en in de meeste landen uit de studie is in 2002 gedaald. De minder goede economische toestand is daar niet vreemd

14.1 De totale ondernemerschapsactiviteit in het Vlaams Gewest, Europese landen, de VS en Japan in 2002, in %. Bron: GEM.

REËLE GROEI BBP

	1999	2000	2001	2002	2003*
Vlaams Gewest	3,3	4,0	1,0	0,9	0,9
België	3,2	3,8	0,6	0,7	1,0
Nederland	4,0	3,5	1,2	0,2	0,5
Frankrijk	3,2	3,8	2,1	1,2	1,1
Duitsland	2,0	2,9	0,8	0,2	0,4
EU15	2,8	3,5	1,6	1,0	1,2

14.2 Evolutie van de reële groei van het BBP in het Vlaams Gewest, de buurlanden en de EU, van 1999 tot 2003, in %.
Bron: NBB, APS, * ramingen.

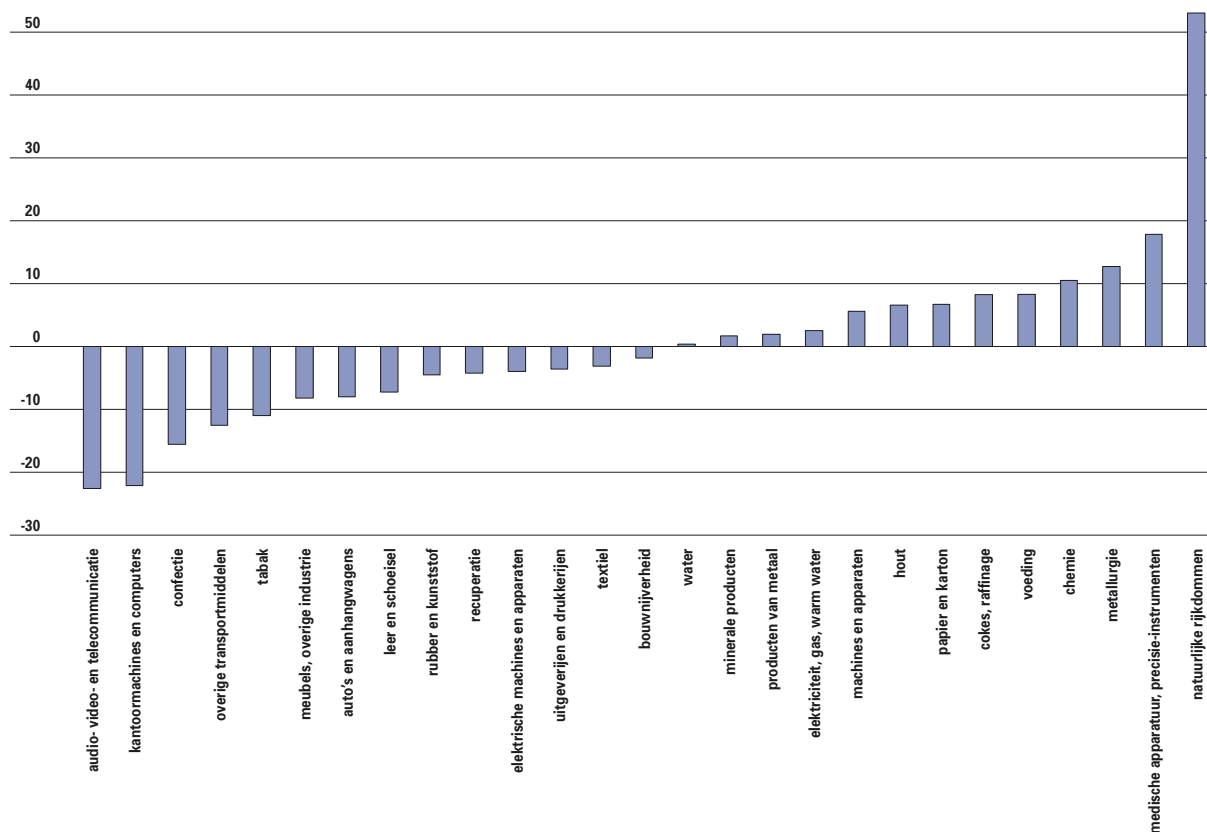
aan. De toename van het BBP van het Vlaamse Gewest wordt voor 2003 geraamd slechts op 0,9%. Ook België en de buurlanden kampen met lage groei cijfers. De economische vertraging na de hoogconjunctuur in 2000 is nog niet ten einde. De zwakkere uitvoerprestaties en de gematigde binnenlandse consumptie zijn de boosdoeners. Ook de **productiecijfers in de industrie** stijgen

niet sterk. In 2002 groeide de industriële productie met 1,4%. In 13 van de 27 sectoren was er een groei, tegenover slechts 7 op 27 in 2001. Een forse toename werd gerealiseerd in de sector van de natuurlijke rijkdommen (+53,1%). Andere sectoren die een vrij sterke groei realiseerden zijn de 'medische apparaten en precisie-instrumenten' (+17,9%), de 'metallurgie' (+12,7%) en de 'chemie' (+10,5%). Deze laatste twee sectoren noteerden in 2001 nog in het rood.

De voornaamste dalers zijn de bedrijven die audio-, video- en telecommunicatieapparatuur vervaardigen (-22,6%), de sector van de kantoormachines en computers (-22,1%), de 'confectie' (-15,6%), de 'overige transportmiddelen' (-12,5%) en de tabaksindustrie (-11,0%). Al deze sectoren hadden een jaar eerder ook al te kampen met teruglopende productiecijfers.

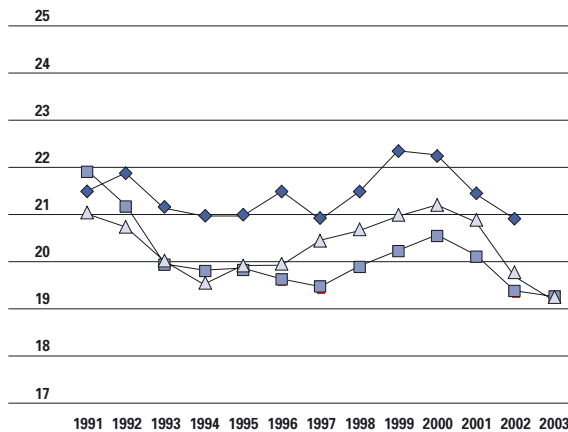
Investeren betekent de toekomstige productiecapaciteit in stand houden of uitbreiden. Er wordt vooralsnog relatief veel geïnvesteerd in onze regio. De totale investeringsratio bedroeg in 2002 immers

GROEI INDUSTRIËLE PRODUCTIE

14.3 Toename van de industriële productie in 2002, in %. Bron: NIS.

INVESTERINGSRATIO

14.4 Evolutie van de totale bruto vaste kapitaalvorming in verhouding tot het BBP, van 1991 tot 2003, in %.
Bron: Eurostat, APS.

Vlaams Gewest —◆—
België —△—
EU15 —■—

20,9%. In vergelijking met onze buurlanden of de EU presteert enkel Nederland iets beter.

Om het ondernemerschap van jongs af aan te stimuleren, subsidieert de Vlaamse overheid de vzw Vlaamse Jonge Ondernemingen (VJO). Dit gebeurt vanuit het pedagogisch plan 4D: droom -> doe -> durf -> doorzetten. De ontdekking van het eigen kunnen vindt plaats in het kleuteronderwijs (= dromen). De volgende stap is de exploratie in het lager onderwijs. Men begint de omgeving te ontdekken (= doen). De VJO speelt hierop in met de **Kid@Bizz**-formule. Dat is een zes weken durend

programma dat het ondernemend gedrag van 10- tot 12-jarigen mee helpt ontwikkelen.

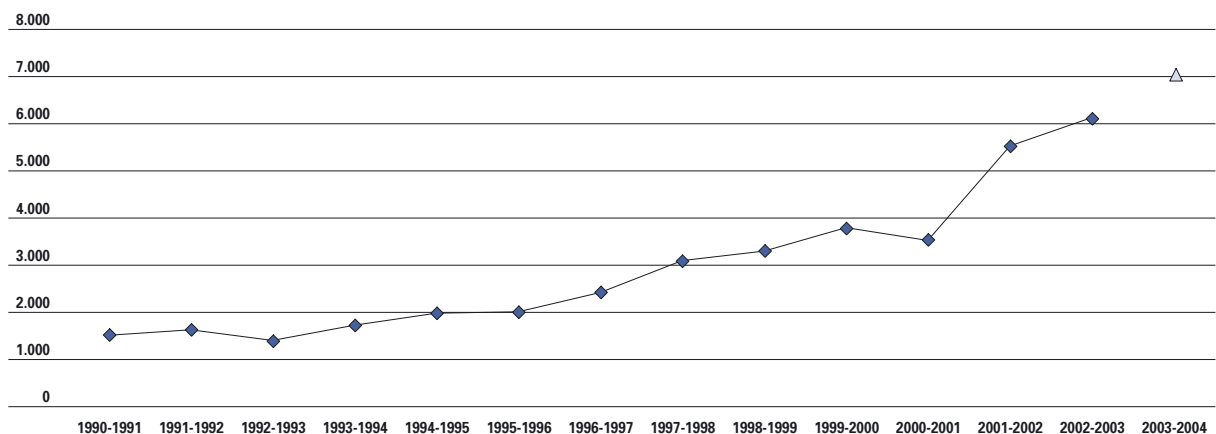
Vervolgens staat in het secundair onderwijs de zelfontplooiing centraal. Doorzettingsvermogen en de motivatie om iets te bereiken zijn daarbij cruciaal (= durven). Hier past het initiatief van de **mini-ondernemingen**. Tijdens het schooljaar 2002-2003 waren er 307 actief, ongeveer evenveel als een jaar eerder. Er namen 6.111 jongeren deel, ruim 10% meer dan het jaar voordien. In 2003-2004 wil de VJO 325 miniondernemingen operationeel hebben. De formule slaat goed aan en kent een steeds groeiend succes. In vergelijking met onze buurlanden nemen relatief veel jongeren deel aan een minionderneming. In de Angelsaksische landen en Zweden vindt het initiatief nog meer ingang. Vermeldenswaard is het grote succes in de Baltische staten.

De laatste doelgroep is het hoger onderwijs.

Studenten moeten in staat zijn om met een toekomstvisie en via planning een berekend risico te nemen (= doorzetten). De VJO wil dit aanscherpen met de small business projects. Die zijn vergelijkbaar met de miniondernemingen, maar dan voor de hogescholen. In 2002-2003 werden 96 leergroepen opgericht, tegenover 35 het jaar voordien. Voor het academiejaar 2003-2004 wordt zelfs gehoopt op 200 leergroepen.

Naast de activiteiten van de VJO lopen nog tal van initiatieven om het ondernemerschap te stimuleren. Zo wordt ook de vzw Ondernemingsplanwedstrijd Vlaanderen gesteund door de Vlaamse overheid. Onder de naam '**Bizidee**' organiseerde deze vzw

JONGEREN IN MINI-ONDERNEMINGEN

14.5 Evolutie van het aantal Nederlandstalige deelnemers aan het project miniondernemingen, van 1991 tot 2003.
Bron: vzw Vlaamse Jonge Ondernemingen.

streefdoel △

een wedstrijd waarbij studenten en jonge kaderleden een volwaardig ondernemingsplan konden indienen en daarmee kans maakten op een prijs van 25.000 euro. De deelnemers ervaren zo over welke kwaliteiten een ondernemer moet beschikken en welke problemen zoal opduiken. De plannen worden beoordeeld door ondernemers en verstrekkers van risicokapitaal. Het eerste initiatief kende een groot succes en wordt in de loop van 2003-2004 herhaald. Gehoopt wordt dat ongeveer 100 concrete businessplannen de eindmeet halen.

Een derde initiatief van de Vlaamse overheid zijn de brugprojecten onderwijs-economie. Dat zijn samenwerkingsverbanden tussen de bedrijfswereld en het onderwijs. Voor het schooljaar 2003-2004 werden 50 voorstellen ingediend waarvan er uiteindelijk 17 geselecteerd werden. Zo'n 10.000 leerlingen uit het secundair onderwijs en 1.100 hogeschoolstudenten zijn bij het initiatief betrokken.

Het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO) ondersteunt starters en reeds gevestigde zelfstandigen of KMO's. In 2002 verstrekte het VIZO circa 3.600 eerstelijnsadviezen, 30% minder dan het jaar voordien. Een bedrijfsadviseur analyseert daarbij het probleem, verschaft informatie en geeft een aanzet tot verdere samenwerking of een doorverwijzing naar gespecialiseerde organisaties.

Daarnaast sloot het VIZO 243 contracten af voor managementondersteunend advies, ongeveer evenveel als het jaar voordien.

Het VIZO verzorgt ook een belangrijke dienstverlening via haar website. De starterbrochure werd bijna

9.000 maal gedownload. Geïnteresseerden kunnen er ook terecht om sectorstudies te raadplegen. Tenslotte vervult het VIZO de rol van backoffice voor de Vlaamse Infolijn. Tijdens de eerste helft van 2003 werden 684 vragen beantwoord. In 2004 wordt het Bedrijfsadvies van het VIZO ondergebracht in de Huizen van de Vlaamse Economie.

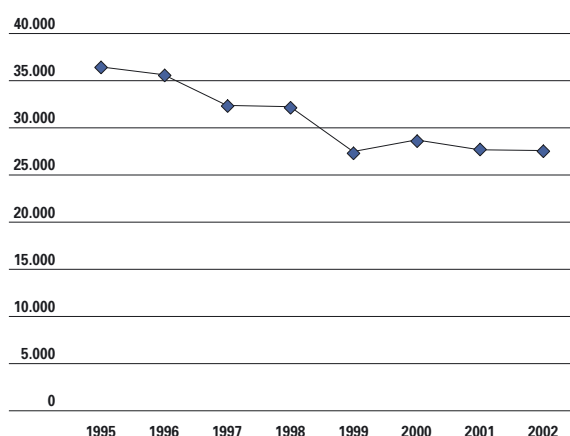
Ook werd een Ondernemerschapconferentie georganiseerd voor zowel de profit- als de non-profitsector.

Meer starters

De initiatieven om het ondernemerschap van jongeren en studenten te stimuleren, moeten er uiteindelijk toe leiden dat er meer ondernemingen opgericht worden. Daarom wil de Vlaamse overheid het systeem van de **startercheques** introduceren. Daarmee kunnen natuurlijke personen die plannen hebben om een zaak op te richten een beroep doen op een erkende private adviesinstantie. Elke starter zou ten hoogste 167 cheques van 30 euro kunnen aanvragen. De tussenkomst van de Vlaamse overheid bedraagt 75%. Men schat dat in 2004 een tweeduizendtal starters gebruik zal maken van deze cheques.

Sinds begin 2003 kunnen bestaande Vlaamse KMO's ook **adviescheques** kopen om bij gespecialiseerde bureaus advies in te winnen over de haalbaarheid van investeringen of ontwikkelingsprojecten. De steunverlening bedraagt maximaal 50%. Voor de periode maart-september 2003 werden via dit systeem 206.221 cheques uitgeschreven voor 875 aanvragen.

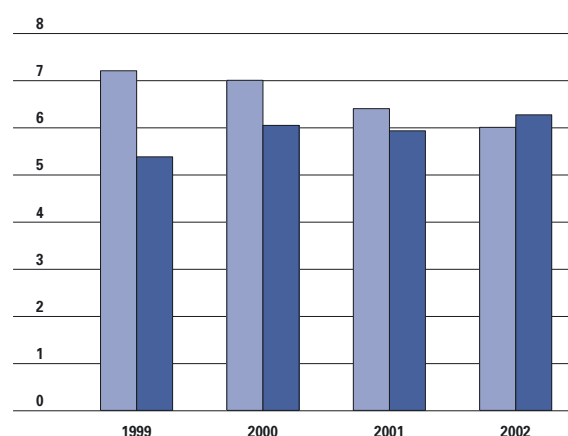
OPRICHTINGEN

14.6 Evolutie van het aantal oprichtingsakten van firma's en eenmanszaken, van 1995 tot 2002.

Bron: Graydon.

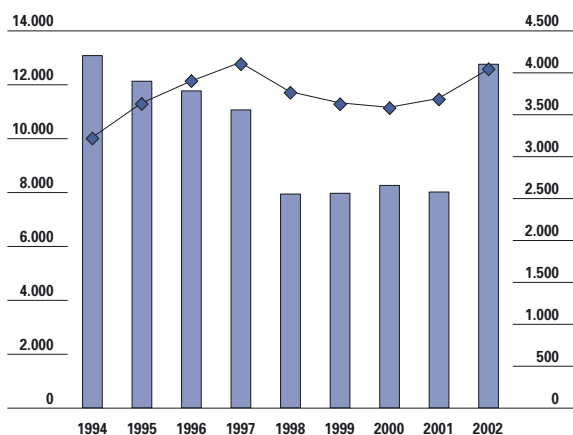
TOETREDINGSQUOTE

14.7 Evolutie van de toetredingsquote van firma's en eenmanszaken, van 1999 tot 2002, in %.

Bron: Graydon.

FALINGEN EN BETROKKEN WERKNEMERS

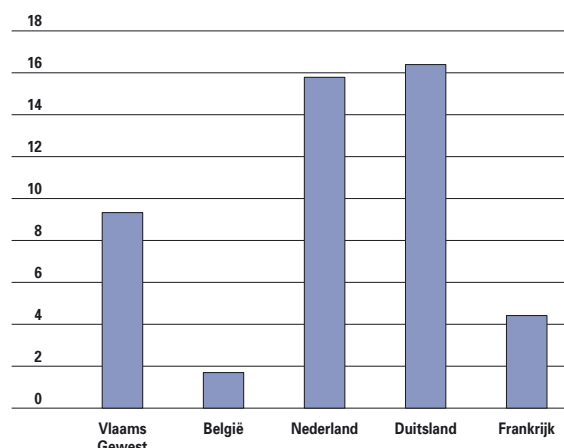
14.8 Evolutie van het aantal falingen van firma's en eenmans-zaken (rechtsschaal) en betrokken werknemers (linkerschaal), van 1994 tot 2002. Bron: Graydon.

De kennis van grotere of meer ervaren bedrijven kan dikwijls ook nuttig zijn voor kleinere ondernemingen. Ze wordt ter beschikking gesteld in de zogeheten **peterschapsprojecten**. In 2003 subsidieerde de Vlaamse overheid 13 projecten waarbij telkens ongeveer 80 KMO's betrokken waren. In 2004 moeten subsidies de organisatoren ondersteunen om de vraag en het aanbod verder uit te breiden.

Met het Waarborgfonds wil de Vlaamse overheid de kredietverstrekking aan bedrijven vergemakkelijken. Dit Fonds stelt zich borg in investeringsdossiers bij banken en participatiemaatschappijen. In 2002 keurde het Vlaamse Waarborgfonds 334 rechtstreekse en 284 onrechtstreekse waarborgen goed. Dit zijn er 21% meer dan in 2001. Deze stijging is enkel te wijten aan de onrechtstreekse waarborgen (+60%).

De totale waarborg bedroeg 33 miljoen euro voor een krediet totaal van 75 miljoen euro. Dit is een dekkingspercentage van 43,9%. Zowel de bedragen van de waarborg als het gewaarborgde krediet lagen lichtjes hoger dan in 2001, maar duidelijk onder het niveau van het conjunctureel betere jaar 2000. In 2004 hoopt de Vlaamse minister van Economie een vernieuwd systeem van waarborgregeling rond te hebben. Daarbij zou een groter gedeelte van de verantwoordelijkheid voor het toekennen van kredieten bij de financiële instellingen zelf liggen. Het Waarborgfonds behartigt dan de controle op de inning en betaling van gelden. Het sluit ook raamkondities af met de banken.

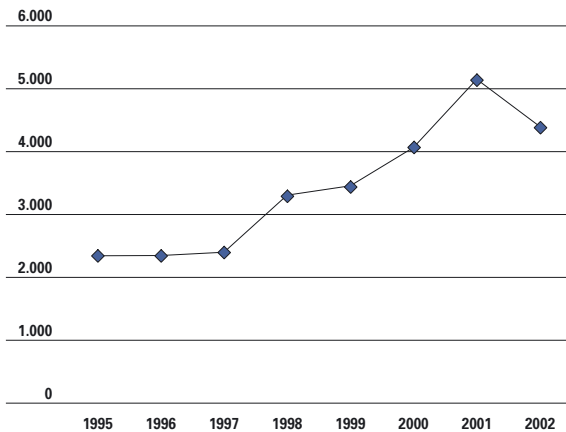
FALINGEN

14.9 Evolutie van het aantal faillissementen in het Vlaams Gewest, België en de buurlanden, van 2001 tot 2002, in %. Bron: Graydon.

De toegang tot kapitaal blijft een belangrijk knelpunt voor ondernemingen, zowel in de opstart- als in de groeifase. De Vlerick Leuven Gent Management School berekende dat de totale maximale vraag naar **durfkapitaal** ongeveer 1,25 miljard euro per jaar bedraagt. Een derde hiervan zou betrekking hebben op zaakkapitaal. Een flink aantal dossiers is echter van onvoldoende kwaliteit. Zo zou de werkelijke 'investeerbare' vraag naar zaakkapitaal jaarlijks circa 70 miljoen euro bedragen. In 2001 stond daar een aanbod tegenover van nauwelijks 20 miljoen euro. Een belangrijke reden achter dit tekort was de verzwakkende economie. Vooral technologieprojecten geraakten in hun zaai- of opstartfase moeilijk aan het benodigde kapitaal. Het totale aanbod van durfkapitaal in België wordt voor 2001 geraamd op 650 miljoen euro. Naast de activiteit van de durfkapitaalfondsen mag ook de inbreng van de zogenaamde 3F's (family, friends and fools) en van de business angels niet vergeten worden. Deze laatsten zijn individuen met een ondernemingsachtergrond die kapitaal ter beschikking willen stellen aan hoofdzakelijk jonge ondernemingen. Het gaat meestal om projecten waarmee deze investeerders vanuit hun vroegere ervaring vertrouwd zijn. Een aantal business angels groepeerd zich in zogenaamde **BAN's (business angel networks)**. Momenteel zijn er vier BAN's actief in Vlaanderen die ook steun ontvangen van de Vlaamse overheid. Hun totale investeringsaanbod zou ongeveer 5 miljoen euro per jaar bedragen. Om een meer effectieve werking van de netwerken te verzekeren, is schaalvergroting cruciaal. De Vlaamse overheid stuurt daarom aan op een fusie van de bestaande BAN's.

ONTBINDINGEN

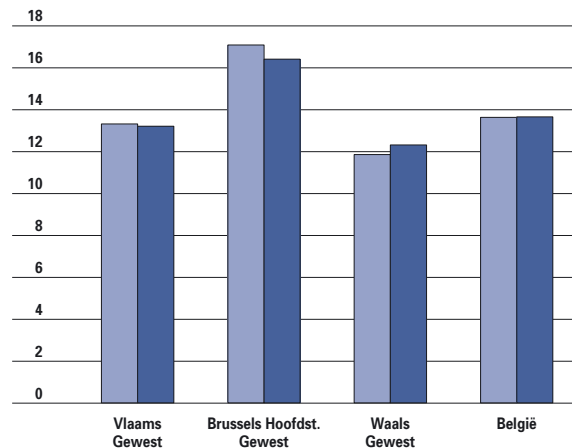
14.10 Evolutie van het aantal ontbindingen van firma's, van 1995 tot 2002. Bron: Graydon.

De solvabiliteit en liquiditeit van de Vlaamse ondernemingen waren in 2001 relatief goed, terwijl de rendabiliteit enigszins verslechterde. Over een langere termijn is de financiële toestand van de ondernemingen wel verbeterd: een aantal risico-indicatoren daalt. Financieringsmiddelen vinden om een onderneming op te starten of uit te breiden, blijft een moeilijke zaak. Dikwijls worden grote borgens geëist door de banken. Bovendien kampen veel kleine ondernemingen met een fragiele kapitaalstructuur en wegen de aflossingen zwaar door. Deze aflossingen moeten immers rechtstreeks geput worden uit de cashflow, wat voor jonge ondernemingen vaak gelijk staat met de winst. En weinig resterende winst verhindert het verbeteren van de kapitaalstructuur van de starter.

De Vlaamse regering stelt daarom een aantal initiatieven in het vooruitzicht om het aanbod aan durfkapitaal te verbeteren. Zo is er de idee van de Vriendenbank. Familieleden en vrienden van een beginnende ondernemer zouden fiscaal aangemoedigd worden om geld te lenen aan de starter. In 2004 komt de **Arkimedes**-regeling aan bod. Dit moet een fiscaal voordeel opleveren aan risicokapitaalverschaffers die enkel investeren in Vlaamse groeibedrijven.

De dalende conjunctuur laat zijn sporen na. In 2002 werden in het Vlaamse Gewest ongeveer 27.500 oprichtingsakten voor firma's en eenmanszaken neergelegd. Dit zijn er 0,2% minder dan een jaar eerder. In 2001 was de daling echter nog groter: -3,6%. Dit betekent evenwel nog niet dat het tij gekeerd is. Over de eerste negen maanden van

GAZELLEN

14.11 Evolutie van het aandeel van de gazellen in de middelgrote ondernemingen in België en de gewesten, van 2000 tot 2001, in %. Bron: Bureau Van Dijk, verwerking APS.

2003 werden 2,9% minder oprichtingen genoteerd dan tijdens dezelfde periode in 2002.

De toetredingsquote van firma's gaat in dalende lijn. Dit is een rechtstreeks gevolg van de matige economische groei die onze regio treft. De toetredingsquote van eenmanszaken daarentegen nam lichtjes toe. Ondanks de minder goed economische tijden is er dus een zeker ondernemersinitiatief bij beginnende zelfstandigen.

De zwakkere economische situatie laat zich ook duidelijk voelen in het groeiend aantal **faillissementen**. Het Vlaamse Gewest had in 2002 af te rekenen met circa 4.000 falingen, 9,3% meer dan in 2001. Daarbij verloren 12.700 personen hun job. Dit is een stijging op één jaar tijd met maar liefst 59,2%. Dit toont aan dat meer en meer grotere ondernemingen getroffen worden door de zwakke conjunctuur. En er zijn nog geen tekenen van beterschap: over de eerste negen maanden van 2003 lag het aantal faillissementen nog 5,7% hoger dan in dezelfde periode in 2002. Het aantal werknemers dat daardoor zijn job verloor nam toe met 1,9%. Ter vergelijking: België als geheel noteerde in 2002 slechts 1,7% meer faillissementen. Het banenverlies dat daarmee gepaard ging, verminderde zelfs met 6,8%. Nederland en Duitsland kampten in 2002 met een grotere toename van het aantal faillissementen dan het Vlaamse Gewest. In 2002 daalde het aantal gewone stopzettingen van firma's in het Vlaamse Gewest met 14,7%. Dit is ook elders in België het geval.

Het Vlaamse Gewest telde in 2001 13,2% snelle groeiers ('gazellen') onder de middelgrote ondernemingen. Dit is slechts iets zwakker dan in het conjunctureel betere jaar 2000.

Een innoverende economie

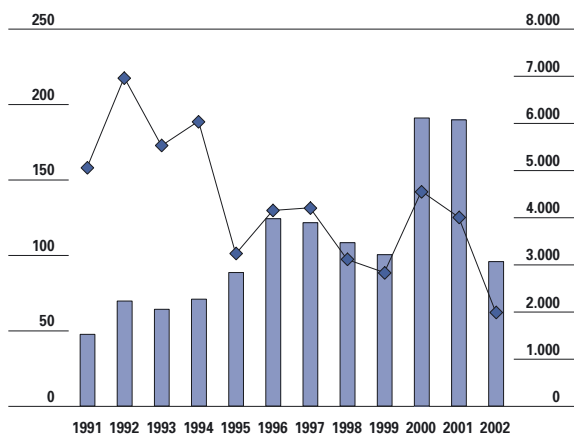
Een belangrijk instrument om innovatie te bevorderen, is de creatie van zogenaamde **excellentiepolen**. Die bouwen een brug tussen de economische wereld en technologische innovatie. Diverse initiatieven zagen het daglicht of staan op stapel:

- Flanders Drive voor toeleveranciers aan de voertuigsector, met een test- en engineeringcentrum en een netwerk voor onderzoek en ontwikkeling. De bouw van het centrum startte in 2003 en wordt vervolledigd in 2004. In 2003 liepen al 4 onderzoeksprojecten waarbij 19 partners betrokken waren.
- Vlaams Instituut voor de Logistiek, met steun voor onderzoek en innovatie. Het start zelf onderzoeksprojecten op en verzorgt de promotie bij potentiële investeerders. Midden 2003 werd het instituut operationeel.
- Kenniscentrum Mechatronica, met technologische kennisopbouw. Dit gebeurt door basis- en collectief onderzoek, het ontwikkelen van specifieke bedrijfskennis en deelnames aan Europese projecten. De leidende organen van het kenniscentrum zijn reeds geïnstalleerd. In 2004 gaat het eerste volledige werkingsjaar van start.

- Incubatiepunt Geo-Informatie. Vanaf 2004 moet deze excellentiepool ervoor zorgen dat ruimtelijke informatie toegankelijk is voor de overheid, de industrie en andere geïnteresseerden.
- Design Vlaanderen, moedigt creativiteit en innovatief ondernemerschap aan in design en industriële vormgeving.
- E-government – PPS. Eind 2003 werd onderhandeld over concrete vormen van **publiek-private samenwerking (PPS)**. Dit moet onder meer bijdragen tot de uitbouw van e-government.
- Jong Ondernemerschap. De VZW Vlaamse Jonge Ondernemingen moet uitgroeien tot een excellentiepool die de diverse acties om het ondernemerschap te stimuleren op elkaar afstemt en controleert.
- Voeding van de Toekomst; voor innovatie binnen de Vlaamse voedingsindustrie. Die is noodzakelijk om de competitiviteit en de verankering van de Vlaamse bedrijven te garanderen. Doelgroepen zijn de bedrijven binnen de voedingsindustrie met een O&O-centrum in Vlaanderen en (startende) KMO's.

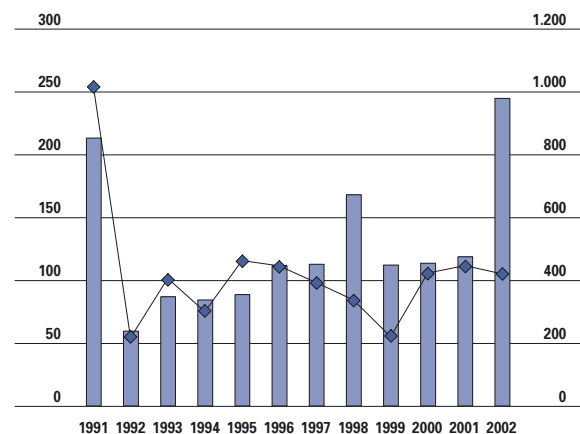
Vanaf 1 januari 2002 werden de Fondsen voor Economische Expansie en Regionale Reconversie (FEERR's) vervangen door het Fonds voor Flankerend Economisch Beleid, ook wel **Hermesfonds** genoemd. De Vlaamse overheid wil bijdragen tot een klimaat waarin het ondernemerschap kan gedijen. Een belangrijk instrument

INVESTERINGSSTEUN KLEINE ONDERNEMINGEN

14.12 Evolutie in het aantal positieve beslissingen en totale toegekende steun (in miljoen euro) in het kader van de expansiesteun aan kleine ondernemingen, van 1991 tot 2002. Bron: administratie Economie.

INVESTERINGSSTEUN MIDDELGROTE EN GROTE ONDERNEMINGEN

14.13 Evolutie in het aantal positieve beslissingen en totale toegekende steun (in miljoen euro) in het kader van de expansiesteun aan middelgrote en grote ondernemingen, van 1991 tot 2002. Bron: administratie Economie.

daarbij is de **investeringssteun** (de vroegere expansiesteun).

In 2002 werden in het kader van de investeringssteun aan kleine ondernemingen 1.680 dossiers ingediend. Dit zijn er 38% minder dan het jaar voordien. 1.985 dossiers kregen groen licht, de helft minder dan in 2001. In totaal werd 96 miljoen euro steun uitgekeerd voor 1.062 miljoen euro aanvaarde investeringen. Dit komt neer op een gemiddelde steunintensiteit van 9%. Het grootste gedeelte van de uitgekeerde steun ging naar meertewerkstelling en projecten om de omzet te vergroten.

Nog in 2002 werden 356 dossiers ingediend voor investeringssteun aan middelgrote en grote ondernemingen. Dit is een terugval met 28% in vergelijking met het jaar voordien. De inhaaloperatie voor het afhandelen van dossiers werd in 2002 afgerond. Welgeteld 419 dossiers ontvingen een positieve beslissing of 6% minder dan in 2001. In totaal keerde de Vlaamse overheid 245 miljoen euro steun uit voor 4.002 miljoen euro aanvaarde investeringen. Deze bedragen

liggen merkelijk hoger dan tijdens het afgelopen decennium. Gemiddeld werd 6% van de aanvaarde investeringen gesubsidieerd. Het aantal voorziene bijkomende arbeidsplaatsen liep op tot circa 12.000, beduidend meer dan tijdens voorgaande jaren. De meeste steun werd verleend aan investeringen in ecologie, meertewerkstelling en omzetgroei. De investeringssteun werd inmiddels hervormd. De belangrijkste vernieuwingen zijn het gesloten enveloppesysteem en de snellere doorlooptijd van de dossiers. Concreet verloopt de toekenning van steun via een callsysteem. Bedrijven kunnen het hele jaar door een investeringsproject indienen. Tweemaal per jaar wordt de call gesloten en wijst de Vlaamse overheid het beschikbare subsidiebedrag toe. De calls worden beoordeeld op bedrijfseconomische en beleidsparameters.

Het voordeel van dit systeem is dat een onderneming na een zestal maanden al weet of het in aanmerking komt voor investeringssteun. De nieuwe regeling is sinds eind 2003 operationeel voor kleine en middelgrote ondernemingen. In 2004 komen de grote ondernemingen aan bod.

14.2 Een concurrerend Vlaanderen

Bedrijven gedijen waar het goed is om te ondernemen. De Huizen van de Vlaamse Economie (HVE's) worden de nieuwe frontoffices die ondernemers wegwijs moeten maken. Het urgentieprogramma bedrijventerreinen wil de daartoe bestemde, maar nog niet gerealiseerde terreinen op de markt brengen. De opleidingscheques komen tegemoet aan een andere kritische succesfactor: een goed geschoold arbeidsaanbod.

Administratieve vereenvoudiging

In het kader van het beter bestuurlijk beleid (BBB) streeft de Vlaamse regering naar structuren en een dienstverlening die duidelijk en efficiënt zijn. Zo bereikten de Vlaamse en provinciale overheden een akkoord waarbij het sociaal-economische streekbeleid niet langer als een gewestelijke kerntaak gezien wordt.

Er werd een ontwerp van decreet gemaakt voor de oprichting van **Huizen van de Economie** (HVE's) en de Provinciale Ontwikkelingsmaatschappijen (POM's). De HVE's moeten in de provincies functioneren als een toegankelijk frontoffice voor ondernemingen en starters. Deze nieuwe structuur is gebaseerd op een samenvoeging van de diensten bedrijfsadvies van de huidige GOM's en het VIZO, de dienst vormgeving van het VIZO en het preventief bedrijfsbeleid. De streekontwikkeling van de GOM's wordt ingebracht in de POM's. In afwachting van de goedkeuring over de HVE's werd tussen de partners al een samenwerkingsovereenkomst gesloten.

Ruimte om te ondernemen

Om de behoeften van de economie en de beschikbare ruimte op elkaar af te stemmen, werd in 2000 gestart met het **Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE)**. In de loop van 2004 moeten de opdrachthouders van het SPRE een eindrapport indienen. Dit zal de wetenschappelijke basis zijn voor een ruimtelijke, economische strategie voor Vlaanderen.

Bedrijventerreinen zijn een essentieel element in de ontwikkeling van de economische infrastructuur. Op 31 december 2002 telde het Vlaamse Gewest 54.754,15 ha bedrijventerreinen. Die waren voor 84,3 % ingenomen, ongeveer evenveel als het jaar voordien. Er zijn wel regionale verschillen: zo is de bezettingsgraad in Antwerpen en West-Vlaanderen beduidend hoger (92%) dan in Oost-Vlaanderen (74%).

Het tekort aan bestemde en bouwrijpe bedrijventerreinen is al lang een knelpunt. In het kader van het urgentieprogramma bedrijventerreinen werden 56 bestemde, maar nog niet gerealiseerde terreinen gedetecteerd. Niet zonder resultaat: 163 ha is in uitgifte, 333 ha in voorbereiding en 14 ha in ontwikkeling. 473 ha kampt nog met één of meerdere knelpunten. Voor 46 ha werd een herbesteding doorgevoerd. De overige 117 ha is eigendom van bedrijven en kan daarom moeilijk terug op de markt gebracht worden.

In 2003 kregen diverse bedrijventerreinen ook een bestemming. Het eerste afbakeningsplan dat werd goedgekeurd, is dat van Aalst. Binnen de afbakening van de ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP's) werd 124 ha extra als bedrijventerrein bestemd, het leeuwendeel voor het gemengd regionaal bedrijventerrein Siezegemkouter. Ook voor Turnhout en Kortrijk zijn de afbakeningen van de RUP's rond. Het einddocument voor het regionaalstedelijk gebied (RSG) Oostende is klaar en dat voor het RSG Roeselare wordt afgerond. Het afbakeningsproces voor de RSG's Brugge, Sint-Niklaas, Hasselt-Genk is opgestart.

Op 5 september 2003 is het subsidiëringsbesluit van bedrijventerreinen, wetenschapsparken en bedrijfsgebouwen goedgekeurd. Daardoor zijn opnieuw subsidies mogelijk voor het bouwvrij maken, aanleggen van wegenis, rioleringswerken... Het vorige besluit van 1998 was door een beslissing van de Europese Commissie opgeheven. Hierdoor konden in 2002 geen subsidies vastgelegd worden voor de aanleg van bedrijventerreinen. Het recente besluit bevat een aantal nieuwe elementen. Ten eerste

kunnen nu ook de privé-ondernemingen begunstigde zijn, wat de aanleg van bedrijventerreinen kan versnellen. Ten tweede wordt er een subsidie voorzien voor de heraanleg en herinrichting van verouderde terreinen. Dat moet een oplossing bieden bij gebrekkige infrastructuur, veranderende economische omstandigheden of strengere milieuwetgeving.

Voor terreinen waarop eerst opruimings- en saneringswerken werden uitgevoerd, ligt het subsidiepercentage hoger (40%) dan voor de aanleg van terreinen waar geen voorafgaande werken nodig waren (25%).

Een kwaliteitsvolle aanleg van terreinen vertraagt hun veroudering, waardoor minder snel nieuwe ruimte moet aangesproken worden. Daarom moet de aanvraag voor subsidiëring voortaan vergezeld zijn van een inrichtings-, uitgifte- en terreinbeheersplan. Deze plannen vereisen onder meer aandacht voor een zorgvuldig ruimtegebruik, ecologische maatregelen, het beheer en onderhoud van het terrein en de opvolging van de criteria. Het nieuwe subsidiebesluit geldt tot 31 december 2006. Het is de bedoeling om daarna een nieuw subsidiebesluit uit te schrijven.

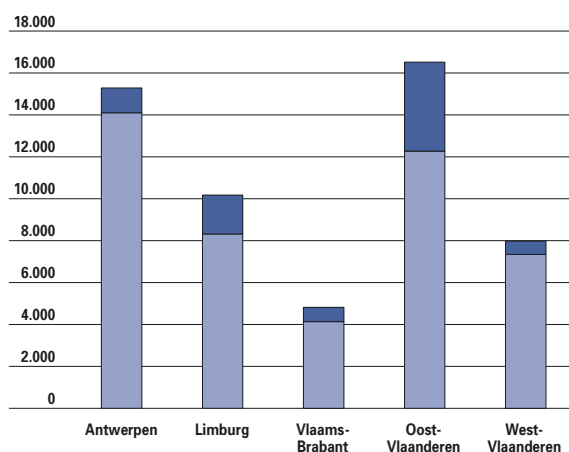
Tenslotte is er ook nog de subsidieregeling voor onroerende goederen die voorkomen op de inventaris van leegstaande en verwaarloosde bedrijfsruimtes. Verenigingen van gemeenten en GOM's krijgen subsidies tot 30% voor de verwerving van onro-

rende goederen en tot 90% voor saneringswerken. Onder sanering wordt hier verstaan de afbraak van constructies, geen werken in het kader van bodemsanering. Op heel wat verlaten bedrijventerreinen die voor herinrichting in aanmerking komen, staan gebouwen die niet voor hergebruik geschikt zijn. Sloop is dan vaak de enige mogelijkheid.

Aandacht voor menselijk kapitaal

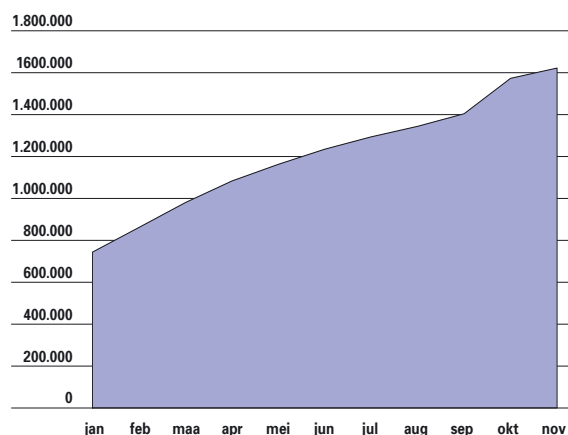
Een goed opgeleid arbeidsaanbod is een kritische succesfactor voor de Vlaamse economie. Met de **opleidingscheques** die in 2002 van start gingen, wil de Vlaamse overheid tussenkomen in de kosten voor opleiding. Een onderneming die een aanvaarde activiteit uitoefent en haar zetel heeft in het Vlaamse Gewest mag jaarlijks maximaal 200 cheques aankopen ter waarde van 30 euro per stuk. De helft wordt door de Vlaamse overheid gesubsidieerd. Ondertussen is het toepassingsgebied van deze maatregel uitgebreid tot de hele private sector. Het systeem berust op een webtoepassing. Over de eerste 10 maanden van 2003 lieten 9.434 klanten zich registreren. In deze periode werden 879.463 opleidingscheques uitgegeven, 31% meer cheques dan in 2002. Het zijn vooral kleine bedrijven met minder dan 50 werknemers die er een beroep op doen. Het aantal erkende opleidingsverstrekkers steeg van 910 naar 1.137. Iets meer dan de helft van de privé-instituten koos voor het kwaliteitslabel van erkende opleidingsverstrekkers door het Vlaamse Gewest.

OPPERVLAKTE BEDRIJVENTERREINEN

14.14 Totale oppervlakte en reeds ingenomen oppervlakte aan bedrijventerreinen in november 2003, naar provincie, in hectaren. Bron: administratie Economie.

OPLEIDINGSCHEQUES

14.15 Evolutie van het aantal uitgegeven opleidingscheques sedert begin 2002, periode januari 2003 – oktober 2003. Bron: administratie Economie.

14.3 Een geconnecteerd Vlaanderen

De Erkende Regionale Samenwerkingsverbanden moeten meer duidelijkheid scheppen in de huidige sociaal-economische organen.

Telewerken kan een middel zijn om de druk op de Vlaamse wegen te verlichten.

De contacten tussen het bedrijfsleven en de overheid verlopen meer en meer via het internet. Het vernieuwde ondernemersloket komt daaraan tegemoet.

Institutioneel geconnecteerd Vlaanderen

De Vlaamse regering wil de verschillende subregionale structuren beter stroomlijnen en op elkaar afstemmen. Het bestuursakkoord tussen de Vlaamse overheid en de provincies en lokale besturen hergroepeert de bestaande structuren, streekplatformen en subregionale tewerkstellingscomités tot maximum 15 Erkende Regionale Samenwerkingsverbanden. Die dienen als secretariaat voor twee nieuwe organen: de Regionale Economisch-Sociale Overlegcomités (RESOC's) voor overleg en de Sociaal-Economische Raden voor de Regio's (SERR's) voor advies. Beide beleidsvoorbereidende organen zijn de lokale evenknie van het VESOC en de SERV. In de loop van 2004 zullen de nieuwe vzw's worden erkend.

Fysiek geconnecteerd Vlaanderen

De fileproblemen op onze wegen zijn een kwaal voor de Vlaamse economie. Daarom moet gezocht worden naar alternatieven voor het woon-werkverkeer. Telewerken is zo een mogelijkheid. Volgens een onderzoek van de afdeling Media-Innovatie en -Vergunningen zou in het voorjaar van 2002 gemiddeld 11% van de Vlaamse werkgevers faciliteiten tot telewerken aanbieden aan hun personeel. Dat is vooral het geval in grotere bedrijven. De Vlaamse overheid heeft plannen om het statuut van het telewerken te verbeteren en een systeem te ontwikkelen dat bedrijven toelaat vergaderruimtes te huren in een erkend bedrijfsgebouw.

Virtueel geconnecteerd Vlaanderen

Reeds in 2002 nam de Vlaamse overheid het initiatief om van start te gaan met een geïntegreerd elektronisch overheidsloket. Dat is ingedeeld in diverse clusters, waaronder 'Bedrijven'. Het is de bedoeling om zoveel mogelijk informatie elektronisch beschikbaar te stellen. De bedrijfswereld wil immers meer en meer via het internet communiceren met de overheid.

Een belangrijke stap in de uitbouw van een elektronisch loket is de realisatie van het vernieuwd ondernemersloket (www.ondernemen.vlaanderen.be). Door de verschillende websites van de Vlaamse economische overheidsinstellingen te integreren, wil deze website uitgroeien tot het enige loket voor informatie en dienstverlening aan ondernemers of starters. Belangrijke e-governmenttoepassingen die reeds het daglicht zagen, zijn de aanvraag en afwikkeling van opleidingscheques (2002) en adviescheques (2003).

Een essentiële voorwaarde voor een geïntegreerd loket is het op elkaar afstemmen van de achterliggende databanken en referentiebestanden. Dit kan maar als een **uniek ondernemingsnummer** toegekend wordt. Een ander voordeel van zo een uniek nummer is dat bedrijven slechts één keer hun basisgegevens moeten doorgeven. Het departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse aangelegenheden en Landbouw maakte reeds een geïntegreerd referentiebestand van economische actoren op en loopt hiermee voor op de ontwikkeling van een ondernemingsnummer door de federale Kruispuntbank voor Ondernemingen. De werkzaamheden van Vlaamse zijde zijn wel volledig afgestemd op de federale initiatieven.

In vergelijking met onze buurlanden krijgt België van bedrijfsleiders uit het top- en middenmanagement een gemiddelde score op de vraag in welke mate de wetgeving over producten en diensten het ondernemen afremt.

14.4 Europese programma's

Sinds midden 2001 krijgt de programmaperiode 2000-2006 van de **Europese Structuurfondsen** concreet gestalte in het Vlaamse Gewest. Het gaat om doelstelling 2 -programma's voor welbepaalde Vlaamse regio's. Vanuit Europese hoek kan Vlaanderen rekenen op een bedrag van 195 miljoen euro. Het totale beschikbare budget is echter nog groter, want ook het Vlaamse Gewest en de provinciale en lokale besturen financieren mee.

De Europese programma's worden nauwgezet opgevolgd. Dit gebeurt aan de hand van indicatoren die de doeltreffendheid, het beheer en de financiële uitvoering toetsen. Bij een positieve beoordeling door de Europese Commissie begin 2004 wordt aan het Vlaamse Gewest nog een 7,8 miljoen euro toegekend uit een prestatiereserve. De programma's werden in 2003 al eens tussentijds geëvalueerd. Een externe evaluator ging daarbij de relevantie na van de gekozen ontwikkelingsstrategie, de behaalde effectiviteit en de efficiëntie. Ook de kwaliteit van de uitvoeringsstructuren en de toewijzing van de financiële middelen werden onderzocht. Daarnaast worden ook de programma's URBAN II en INTERREG III aan een onafhankelijke, externe

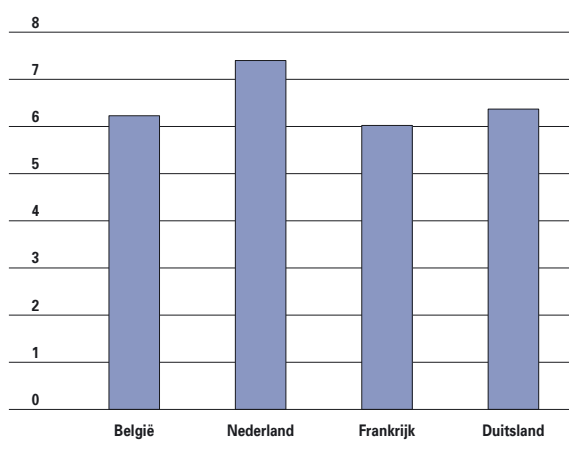
evaluatie onderworpen. Deze programma's zijn gericht op de sociaal-economische ontwikkeling van Antwerpen-Zuid en op grensoverschrijdende projecten.

Enkele krachtlijnen van de lopende programma's:

- In Limburg staan de creatie van een multimodaal knooppunt en de sanering van terreinen centraal. Voor Haspengouw blijft de economische diversificatie een belangrijk aandachtspunt.
- In de Kempen worden in de loop van 2003 en 2004 enkele phasing-outprojecten uitgevoerd. In 2004 staat de toeristische sector centraal. Als er voldoende duidelijkheid is omtrent de provinciale ruimtelijke structuurplannen kunnen bijkomende bedrijventerreinen ondersteund worden met middelen van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO).
- In West-Vlaanderen worden initiatieven genomen in het kader van het doelstelling 2 – gebied voor de kustvisserij. De ontwikkeling van het kusttoerisme is hierbij een belangrijk gegeven. Ook het phasing-outgebied in de Westhoek brengt een aantal acties met zich mee rond innovatie, milieuzorg, de kwaliteit en de aantrekkelijkheid van de leef-, woon- en werkomgeving.
- In Antwerpen Noord-Oost gaat de aandacht naar betere voorwaarden voor de lokalisatie van bedrijven. Zo is er het Permekecomplex, een hoogtechnologisch uitgerust informatiecentrum voor bedrijven.
- De herwaardering van handelspanden is een belangrijke doelstelling voor de Europese steun in Gent. Daarnaast gaat ook aandacht uit naar een KMO-plan en de ontwikkeling van buurt-diensten.
- Het phasing-outprogramma van het Meetjesland staat in het teken van het hergebruik van verlaten industriële sites en de ontwikkeling van de economische bedrijfsinfrastructuur.
- Het URBAN II-programma in de Antwerpse Zuidrand concentreert zich op de ondersteuning en uitbouw van de winkelas, duurzame bedrijventerreinen en mobiliteitsingrepen.

Naast de gewone EFRO-middelen worden door de Europese Commissie ook extra subsidies

WETGEVING EN ONDERNEMERSCHAP

14.16 Score van België en de buurlanden op de vraag of de wetgeving over producten en diensten ondernemerschap afschrikt (schaal van 0 – 10, 0 = ja, 10 = neen), 2002.

Bron: IMD, World Competitiveness Report 2002.

verleend voor innovatieve acties. Zo werd in Vlaanderen eind 2002 het programma 'Duurzaam beheer en duurzame inrichting van bedrijventerreinen' goedgekeurd. Dit initiatief kan rekenen op 3 miljoen euro Europese steun, aangevuld met 2,1 miljoen euro Vlaamse cofinanciering. Het programma onderzoekt en ontwikkelt duurzame bedrijventerreinen. De behaalde resultaten moeten een voorbeeldfunctie vervullen voor andere Europese regio's.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid, 'Jaarverslag 2002. Het Fonds voor Flankerend Economisch Beleid & de afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid'.
- Clarysse B. en Heirman A., 'Analyse van de durfkapitaalsector in Vlaanderen', september 2002.
- De Clercq et al., 'Global Entrepreneurship Monitor. Regionaal Rapport voor Vlaanderen', 2002.
- De Clercq en De Sutter M., 'De relatie tussen ondernemerschap en economische groei: een literatuuroverzicht', 2003.
- Ooghe H. et al., 'De financiële toestand van de Vlaamse ondernemingen 2003. Sleutelratio's en risico-indicatoren 1992-2001', september 2003.

Websites

Ondernemersloket:

www.ondernemen.vlaanderen.be

Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie:

www.ondernemerschap.be

Werkgelegenheid

hoofdstuk 15

Blikvangers

- De werkzaamheidsgraad stabiliseert zich anno 2002, waardoor de Vlaamse en Europese streefnormen steeds moeilijker bereikbaar worden.
- In tegenstelling tot de voorbije jaren daalt de werkgelegenheid in 2002.
- 9 op de 10 Vlamingen is over het werk eerder tot zeer tevreden.
- Bij mannen, hooggeschoolden en langdurig werkzoekenden neemt de kans op werkloosheid toe.
- Tussen 1999 en 2002 groeide het aantal loopbaanonderbrekers met 67%. De Vlaamse aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking of tijdskrediet kennen een toenemend succes.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/werkgelegenheid

15.1 Anatomie arbeidsmarkt

De werkzaamheidsgraad verhogen vormt de kern van het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid. Meer Vlamingen moeten aan het werk. Om dit beleid op te volgen, wordt gekeken naar de evolutie van het aantal werkenden, werklozen en niet-beroepsactieven.

Bevolking op beroepsactieve leeftijd

Anno 2002 valt de **bevolking op beroepsactieve leeftijd** (15-64 jaar) uiteen in drie grote categorieën: 63,5% **werkenden**, 3,3% **werklozen** en 33,2% **niet-beroepsactieven**. De eerste twee vormen samen de **beroepsbevolking**.

Ondanks de bijna voortdurende daling van het percentage niet-beroepsactieven sinds 1996 ligt dit nog steeds boven het percentage van onze buurlanden en het gemiddelde van de EU15.

De jarenlange stijging van het aantal werkenden werd in 2001 onderbroken maar zet zich in 2002 opnieuw door, zij het aan een trager tempo. Het aantal werkende mannen is voor het tweede jaar op rij gedaald, allicht als gevolg van de minder gunstige conjunctuur. Het aantal werkende vrouwen blijft daarentegen verder groeien, wellicht omdat vrouwen vooral werken in minder conjunctuurgevoelige dienstsectoren. Daarnaast zet de toenemende arbeidsmarktdaarnname van vrouwen zich nog steeds verder door.

Arbeidsmarktindicatoren

1. Activiteitsgraad

De **activiteitsgraad** neemt opnieuw toe, na een dip in 2001. Ongeveer twee op drie inwoners op beroepsactieve leeftijd is actief op de arbeidsmarkt. Dit blijft onder het cijfer van onze buurlanden en het gemiddelde in de Europese Unie.

Aan de basis ligt de typisch Belgische late intrede van jongeren op de arbeidsmarkt (door de langere leerplicht) en vervroegde uittrede van ouderen (door het brugpensioen). In de leeftijdsklasse 50 tot 64 jaar hebben we bovendien te maken met heel wat huisvrouwen, naar verhouding meer arbeidsongeschikten en werklozen en natuurlijk ook gepensioneerden. Een bijkomende verklaring is het onderwijsniveau van de Vlaamse vijftigplussers: bijna 6 op 10 is laaggeschoold. Algemeen genomen blijven laagopgeleiden minder lang actief op de arbeidsmarkt. Vrouwen (58,5%) zijn nog steeds minder actief op de arbeidsmarkt dan mannen (74,9%). De arbeidsmarktparticipatie concentreert zich in de leeftijdsklasse 25 tot 49 jaar, die met 87,9% zelfs boven het EU-gemiddelde uitkomt.

2. Werkzaamheidsgraad

Centraal in het werkgelegenheidsbeleid, en sterk gestimuleerd door de Europese Unie, staat het verhogen van de **werkzaamheidsgraad** tot 66,5% in

BEVOLKING OP BEROEPSACTIEVE LEEFTIJD

		1999	2000	2001	2002
Werkenden	vrouwen	1.027	1.047	1.058	1.073
	mannen	1.416	1.451	1.436	1.430
	totaal	2.443	2.498	2.495	2.504
Werklozen	vrouwen	75	66	50	65
	mannen	65	48	54	64
	totaal	140	113	104	130
Niet-beroepsactieven	vrouwen	839	828	833	807
	mannen	512	495	502	502
	totaal	1.351	1.323	1.335	1.309

15.1 Evolutie van de bevolking op beroepsactieve leeftijd, van 1999 tot 2002, naar geslacht en arbeidsmarktsituatie, x 1.000.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

ACTIVITEITSGRAAD

	1999	2000	2001	2002
Totaal	65,7	66,4	66,1	66,8
Mannen	74,3	75,2	74,8	74,9
Vrouwen	56,8	57,3	57,1	58,5
15-24 jaar	38,1	37,9	38,3	38,9
25-49 jaar	86,8	87,6	87,0	87,9
50-64 jaar	39,6	41,0	41,2	42,1

15.2 Evolutie van de activiteitsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2002, naar geslacht en leeftijd, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

2004. Volgens de Europese werkgelegenheidsstrategie moet in 2010 70% van de Europeanen tussen 15 en 64 jaar aan het werk zijn, met minstens 60% van de vrouwen en 50% van de 55-plussers. Het Pact van Vilvoorde onderschrijft deze doelstellingen. Door de economische groeivertraging stabiliseert de werkzaamheidsgraad zich anno 2002 voor het tweede jaar op rij rond 63,5%. Na de groei aan het einde van de jaren '90 is de werkzaamheidsgraad niet meer toegenomen, waardoor het bereiken van de Vlaamse en Europese streefnormen steeds moeilijker wordt. Volgens het Steunpunt WAV zou in het Vlaamse Gewest de werkzaamheidsgraad opnieuw toenemen in 2004. Pas in 2010 zou 65% haalbaar worden. Sinds 2001 is de Vlaamse werkzaamheidsgraad onder die van het EU15-gemiddelde gedoken. De verslechterde economische conjunctuur liet zich eerder en

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	1999	2000	2001	2002
Totaal	62,1	63,5	63,4	63,5
Mannen	71,0	72,8	72,1	71,6
Vrouwen	52,9	54,0	54,5	55,2
15-24 jaar	32,9	33,7	34,5	34,4
25-49 jaar	82,8	84,3	84,0	84,2
50-64 jaar	38,0	39,9	40,1	40,6

15.3 Evolutie van de werkzaamheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2002, naar geslacht en leeftijd, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD

	1999	2000	2001	2002
Totaal	5,4	4,3	4,0	4,9
Mannen	4,4	3,2	3,6	4,3
Vrouwen	6,8	5,9	4,5	5,7
15-24 jaar	13,5	11,3	10,0	11,6
25-49 jaar	4,6	3,7	3,4	4,2
50-64 jaar	4,0	2,7	2,6	3,8

15.4 Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2002, naar geslacht en leeftijd, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

sterker voelen dan elders in de Europese Unie. De werkzaamheidsgraad van de vrouwen ligt nog steeds lager dan bij de mannen, maar de kloof verkleint wel over de jaren heen. Typisch voor de Vlaamse arbeidssituatie is de 'samengedrukte loopbaan': jongeren (15-24 jaar) en ouderen (50-64 jaar) werken relatief weinig. In de leeftijdscategorie 25 tot 49 jaar daarentegen is in 2002 zomaar eventjes 84,2% aan het werk, meer dan gemiddeld in de Europese Unie (78,2%).

In de leeftijdsklasse 50 tot 64 jaar zakt dit cijfer tot amper 40%. Dit is vooral een gevolg van de lage cijfers bij de 60-plussers, waarvan nog slechts één op tien werkt. Toch is een verbetering in zicht: de werkzaamheidsgraad voor de 50- tot 64-jarigen is over de jaren heen zachtjes aan het toenemen. De geleidelijke verhoging van de pensioenleeftijd voor vrouwen en de toenemende participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt zijn de motor achter deze stijging.

3. Werkloosheidsgraad

De **ILO-werkloosheidsgraad** is al jaren aan het dalen, maar in 2002 stopte deze trend. 4,9% van de beroepsbevolking is werkloos. In een Europese context is dit een excellent cijfer. Enkel Nederland laat een lager percentage optekenen. Vrouwen en jongeren hebben gemiddeld een hogere werkloosheidsgraad. Het percentage van de jongeren (15 tot 24 jaar) moet echter om evidente redenen met een korrel zout genomen worden. Binnen die leeftijdsgroep is een groot deel nog inactief of student.

ARBEIDSMARKTINDICATOREN

	VLAAMS GEWEST	BELGIË	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
Activiteitsgraad	66,8	64,8	71,5	69,0	76,5	69,6
Werkzaamheidsgraad	63,5	59,9	65,4	62,9	74,5	64,2
ILO-werkloosheidsgraad	4,9	7,6	8,6	8,7	2,6	7,7

15.5 Arbeidsmarktindicatoren bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar in 2002, internationale vergelijking, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

15.2 Werkgelegenheid

Om de werkzaamheidsgraad te verhogen, stelt het regeerakkoord een banengroei van 30.000 jobs per jaar voorop. Over de hele legislatuur betekent dit een aangroei van 150.000 arbeidsplaatsen. Wij gaan in dit hoofdstuk na of er een werkgelegenheidsgroei is en waar. Naast deze kwantitatieve verhoging schuift de Vlaamse overheid ook een kwalitatieve doelstelling naar voren: het verbeteren van de kwaliteit van arbeid.

Statuut

In tegenstelling tot de voorgaande jaren steeg de werkgelegenheid niet in 2002.

De **niet-loontrekkende werkgelegenheid** (dit zijn vooral de **zelfstandigen**) bereikte een piek in juni 1999, om vervolgens gestaag te dalen. De groei van de **loontrekkende werkgelegenheid** kon dit nog een tijdje compenseren.

Maar in 2002 werden merkelijk minder arbeidsplaatsen bij de loontrekkenden gecreëerd en nam de totale werkgelegenheid af.

Groei- en krimpsectoren

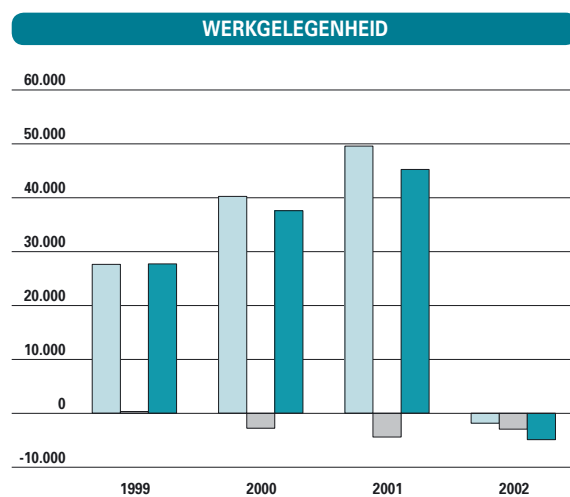
De **jobs in loondienst** vormen de grootste component (83%) binnen de totale werkgelegenheid.

In lijn met de voorgaande jaren neemt het aantal arbeidsplaatsen in de **primaire sector** verder af met 1,2% in 2002 tot 25.316.

De **secundaire sectoren** die in 2001 nog een beperkte jobgroei kenden, moesten tussen juni 2001 en juni 2002 bijna 16.000 jobs prijsgeven. Zowat de helft van het banenverlies situeert zich bij de metaal-

sectoren, met vooral de transportindustrie als grote verliezer (-2.500). Hierbinnen snoeide de subsector auto-assemblage het hardst (-1.500), wat een gevolg is van de inkrimpende Europese automarkt, de overcapaciteit in de sector en een reorganisatie van de productie op Europees niveau.

De textiel- en kledingindustrie kampt al sinds 1994 met dalende werkgelegenheidscijfers en in 2002 gingen nogmaals 2.500 jobs verloren.

15.7 Evolutie van de jaarlijkse wijziging in de totale werkgelegenheid, van 30 juni 1999 tot 30 juni 2002, naar statuut.

Bron: RSZ, RSVZ, NIS EAK, NIS Bevolkingsstatistieken (bewerking Steunpunt WAV).

* Loontrekkende werkgelegenheid = jobs in loondienst + vergoede helpers.

** Niet-loontrekkende werkgelegenheid = zelfstandigen in hoofdberoep + niet-vergoede helpers.

WERKGELEGENHEID

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Loontrekkende werkgelegenheid*	1.840,0	1.861,4	1.903,5	1.931,2	1.971,4	2.021,0	2.019,1
Niet-loontrekkende werkgelegenheid**	386,0	386,7	388,2	388,5	385,7	381,3	378,3
Totale werkgelegenheid	2.226,0	2.248,1	2.291,8	2.319,5	2.357,1	2.402,4	2.397,5

15.6 Evolutie van de totale werkgelegenheid, van 30 juni 1996 tot 30 juni 2002, naar statuut, x 1.000. Bron: RSZ, RSVZ, NIS EAK, NIS Bevolkingsstatistieken (bewerking Steunpunt WAV).

* Loontrekkende werkgelegenheid = jobs in loondienst + vergoede helpers.

** Niet-loontrekkende werkgelegenheid = zelfstandigen in hoofdberoep + niet-vergoede helpers.

ZELFSTANDIGEN IN HOOFDBEROEP

	1999	2000	2001	2002
Primaire sector	29,6	28,7	27,8	26,8
Secundaire sector	63,8	62,5	61,4	61,6
Tertiaire sector	186,4	187,2	187,3	187,2
Quartaire sector	49,4	50,3	51,1	51,6
Onbekend	0,9	0,9	0,9	0,9
Totaal	330,0	329,6	328,5	328,1

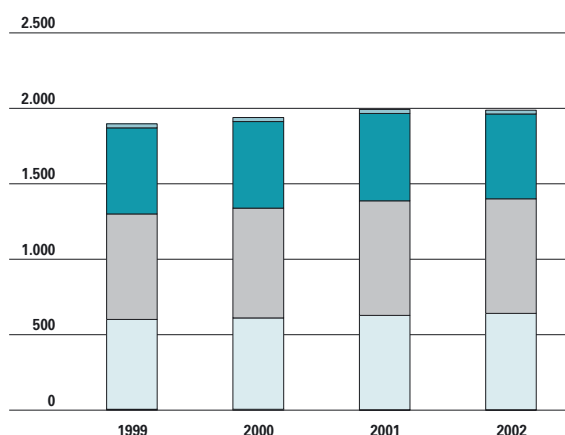
15.8 Evolutie van het aantal zelfstandigen in hoofdberoep, van 30 juni 1999 tot 30 juni 2002, naar sector, x 1.000.
Bron: RSVZ (bewerking Steunpunt WAV).

Herstructurerings en faillissementen zorgden ervoor dat tussen 2001 en 2002 ongeveer 1.800 arbeidsplaatsen verloren gingen in de chemie en de rubber- en kunststofnijverheid.

De moeilijke conjunctuur van de voorbije jaren heeft ook zijn impact op de bouwsector. Het jobverlies (-1.200) is nog relatief beperkt, wellicht dankzij de aanhoudende vraag naar renovatiewerken. De voedingsnijverheid is de enige secundaire sector die banen in plus laat optekenen.

De **tertiaire sector** was tot 2001 de motor achter de werkgelegenheids groei van de voorbije jaren. Anno 2002 ging de commerciële dienstensector echter in het rood (-0,1%). De vervoerssector (-4.300), de financiële diensten (-3.600) en de informatica (-1.300) schrapten heel wat jobs. In de tertiaire sector zijn niettemin nog enkele groeiers te vinden: kleinhandel (+2.600), advies en bijstand aan onder-

JOBS IN LOONDIENTST

15.9 Evolutie van het aantal jobs in loondienst, van 30 juni 1999 tot 30 juni 2002, naar sector, x 1.000.
Bron: RSZ (bewerking Steunpunt WAV).

primaire sector
secundaire sector
tertiaire sector
quartaire sector
slecht gedefinieerde activiteiten

nemingen en personen (+2.300) en horeca (+1.500). De **niet-commerciële dienstensector** blijkt tot nu toe immuun voor de economische achteruitgang en creëerde tussen juni 2001 en juni 2002 meer dan 13.000 arbeidsplaatsen. De social profit (+6.500), die verder bouwde op de sociale maribel met bijdragevermindering in ruil voor bijkomende tewerkstelling, behoorde opnieuw bij de koplopers. Ook het Vlaamse social profit akkoord 2001-2004 heeft de voorbije jaren een belangrijke impuls gegeven aan de kwaliteit en kwantiteit van de jobs

DEELTIJDSE ARBEID

		1999	2000	2001	2002
15-24 jaar	vrouwen	29,2	25,3	23,0	22,4
	mannen	8,8	8,5	7,9	8,2
	totaal	18,0	16,0	14,6	14,7
25-49 jaar	vrouwen	42,1	42,0	41,3	42,3
	mannen	3,5	3,7	3,1	3,4
	totaal	20,6	20,7	20,3	21,0
50-64 jaar	vrouwen	49,1	49,7	52,0	54,2
	mannen	6,7	7,3	7,8	9,3
	totaal	20,8	20,6	22,4	24,7
15-64 jaar	vrouwen	41,4	40,9	40,4	41,4
	mannen	4,5	4,8	4,5	5,0
	totaal	20,4	20,2	20,0	20,9

15.10 Evolutie van het aandeel deeltijds werkenden onder de loontrekkenden, van 1999 tot 2002, naar geslacht en leeftijd, in %.
Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

in de social profit. Onderwijs (+5.000) is eveneens een belangrijke groeier.

Contractvormen

Het aantal **deeltijds werkenden** blijft toenemen. Het aantal loontrekkenden dat voltijds werkt is echter sterker gestegen in 2000 en 2001 waardoor het aandeel van de deeltijds werkenden lichtjes daalde, om tenslotte opnieuw te stijgen in 2002. Achter deze tendensen in de deeltijdarbeid schuilt allicht de conjunctuur: bij hoogconjunctuur groeit de vraag naar het flexibel invullen van het stijgende arbeidsvolume en omgekeerd in een periode van laagconjunctuur.

REDEN DEELTIJDSE ARBEID				
	1999	2000	2001	2002
Geen voltijds werk gevonden	17,4	16,3	14,0	11,6
Andere deeltijdse betrekking	2,4	2,6	2,1	2,4
Combinatie opleiding-werk	1,7	1,6	1,9	2,0
Arbeidsongeschikt	2,8	2,7	2,8	3,3
Combinatie arbeid-gezin	53,6	55,9	55,5	57,7
Geen voltijds werk gewenst	11,6	9,8	11,1	11,3
Andere reden	10,5	11,1	12,0	10,6
Combinatie brugpensioen	-	-	0,8	1,1
Totaal deeltijdarbeid	100,0	100,0	100,0	100,0

15.11 Evolutie van het aandeel deeltijds werkenden, van 1999 tot 2002, naar reden, in %.

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

TIJDELIJKE ARBEID				
		2000	2001	2002
15-24 jaar	vrouwen	30,2	32,3	29,8
	mannen	24,7	21,4	21,0
	totaal	27,1	26,2	25,0
25-49 jaar	vrouwen	10,3	9,5	8,8
	mannen	4,1	3,5	3,3
	totaal	6,9	6,2	5,8
50-64 jaar	vrouwen	6,1	5,1	5,6
	mannen	2,2	2,7	2,7
	totaal	3,4	3,5	3,7
15-64 jaar	vrouwen	12,0	11,6	10,8
	mannen	5,9	5,3	5,1
	totaal	8,5	8,0	7,6

15.12 Evolutie van het aandeel tijdelijk werkenden onder de loontrekkenden, van 2000 tot 2002, naar geslacht en leeftijd, in %.

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2003).

Bij de ouderen is 2002 het tweede jaar op rij waarin het deeltijds werken toeneemt. De hervorming van het stelsel van loopbaanonderbreking tot het tijds-krediet in 2002, met een gunstiger regeling voor 50-plussers, is hier waarschijnlijk niet vreemd aan. Hoewel de deeltijdarbeid ook bij mannen aangroeit, blijft het overwegend een vrouwenzaak. Ongeveer 4 op 10 van de loontrekkende vrouwen werkt deeltijds, terwijl dit bij de mannen 1 op 20 is. Vrouwen gaan veelal deeltijds werken om werk en gezin beter te combineren. 'Onthaasting' is als reden voor deeltijds werken toegenomen van 53,6% in 1999 naar 57,7% in 2002.

Na een haast onafgebroken stijging van het aandeel **tijdelijk werkenden** gedurende de jaren negentig, treedt er in 2000 een trendbreuk op en begint het aandeel werkenden met een tijdelijk contract te dalen. De afname manifesteert zich voornamelijk bij jongeren en minder bij de 25-49-jarigen. Bij de ouderen is er nog een beperkte stijging. De daling van het aandeel tijdelijk werkenden geeft blijk van de negatieve invloed van de economische conjunctuur op tijdelijke arbeid, met name het niet verlenen van tijdelijke contracten, die de voorbije jaren de bovenhand haalt op de positieve invloed van een minder krappe arbeidsmarkt op de aanwerving van tijdelijke arbeidskrachten.

Kwaliteit van arbeid

Tijdens de huidige legislatuur staat de **kwaliteit van de arbeid** hoog op de beleidsagenda. De centrale beleidsdoelstelling van een hogere werkzaamheidsgraad wordt geflankeerd door de doelstelling van een betere kwaliteit van de arbeid. In het Pact van Vilvoorde is een substantiële verhoging van de arbeidskwaliteit als een expliciete doelstelling voor 2010 opgenomen. In afwachting van betere indicatoren geeft de APS-survey een beeld van de tevredenheid over de job.

Tussen 2000 en 2003 zeggen ongeveer 9 op de 10 Vlamingen zeer tot eerder tevreden te zijn over hun werk in zijn geheel.

Ruim 80% van de ondervraagden is tevreden over de inhoud van de job, de collega's, de uurregeling, de mate waarin men kennis en vaardigheden kan gebruiken en de werkzekerheid. Over deze werkaspecten vallen er weinig significante verschillen te noteren over de jaren heen.

Anderzijds zegt ruim een vijfde van de werkende Vlamingen ontevreden te zijn met de kansen op promotie, de werkdruk en de mogelijkheden tot bijleren.

ARBEIDSTEVRDENHEID

	2000			2001			2002			2003		
	% TEVRDEN	% ONTEVRDEN	N	% TEVRDEN	% ONTEVRDEN	N	% TEVRDEN	% ONTEVRDEN	N	% TEVRDEN	% ONTEVRDEN	N
Arbeidsvoorwaarden												
loon	64,0	15,9	715	63,8	16,0	765	73,5	13,1	802	67,2	16,4	745
werkzekerheid	81,6	6,4	714	85,2	7,7	762	81,2	9,4	800	79,5	8,7	747
uurregeling	79,5	8,6	711	82,5	7,8	766	83,0	6,2	800	80,8	8,3	747
vakantieregeling	75,2	14,5	711	77,4	14,7	760	**	**	**	**	**	**
kansen op promotie	40,8	23,3	642	42,2	25,6	658	40,6	25,3	718	45,2	25,4	543
Arbeidsomstandigheden												
fysieke werkomstandigheden	71,0	10,6	713	74,4	10,9	768	72,8	9,7	796	68,8	14,8	746
werkdruk	51,5	21,9	709	51,3	24,4	768	55,6	20,6	796	51,6	23,5	746
Arbeidsverhoudingen												
directe chef	78,3	8,7	652	74,9	10,4	692	74,5	9,5	734	81,0	9,7	637
collega's	82,5	3,2	660	85,7	3,4	715	84,1	3,9	762	85,8	5,6	703
Arbeidsinhoud												
inhoud job	87,1	4,4	714	84,7	5,2	768	87,2	3,4	798	87,4	5,3	747
mogelijkheden om bij te leren	60,8	20,2	698	58,7	21,2	719	58,7	20,0	786	54,2	21,8	725
mate waarin men zelf beslissingen kan nemen over werk	79,3	6,3	714	78,6	8,1	755	77,4	8,4	799	79,4	9,4	732
mate waarin men kennis en vaardigheden kan gebruiken	**	**	**	**	**	**	82,7	8,1	801	82,2	8,5	747
Werk in zijn geheel	87,1	3,3	714	88,2	2,8	766	91,5	2,1	801	89,4	2,8	747

15.13 Gradatie* van tevredenheid met diverse aspecten van de job, van 2000 tot 2003, in %. Bron: APS-survey.

* % tevreden = % zeer tevreden + % eerder tevreden en % ontevreden = % zeer ontevreden + % eerder ontevreden.

** Niet bevraagd in het desbetreffende jaar.

15.3 Onevenwichten op de arbeidsmarkt

Sommige bevolkingsgroepen blijven ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Een inhaalbeweging creëren is een belangrijke strategische doelstelling van de Vlaamse overheid. Om dit te realiseren moeten vraag en aanbod meer op elkaar worden afgestemd, zodat vacatures sneller en beter worden ingevuld. Uiteindelijk moet dit zich vertalen in een daling van de langdurige werkloosheid en van de werkloosheid van kansengroepen.

Werkloosheid

In de loop van 2001 trad een opmerkelijke trendbreuk op in de Vlaamse **werkloosheidscijfers**. Na een jarenlange daling stabiliseerde de werkloosheid in 2001 om daarna te stijgen. Het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) ligt in juni 2003 met 191.531 op een hoger peil dan in juni 1999. De verschillende segmenten van de beroepsbevolking worden niet in dezelfde mate getroffen. Vooral bij mannen, hogeschoolden en personen die tussen 1 en 2 jaar werkzoekend zijn, neemt de werkloosheid sterker toe. Sommige kansengroepen worden met hetzelfde probleem geconfronteerd. Zo hebben schoolverlaters het moeilijk. De jeugdwerkloosheid is significant sterker gestegen (+20%)

dan de totale werkloosheid op jaarbasis (+14,7%) in juni 2003. Jongeren, met tijdelijke of interim-contracten, zijn vaak de eerste slachtoffers bij een conjuncturele omslag.

Voor oudere werklozen wordt het stapsgewijs moeilijker om een 'vrijstelling van inschrijving' te krijgen. Dat vertaalt zich in een aanzienlijke stijging (+28,4%) van het aantal werkzoekende 50-plussers, ook al blijft deze toename beperkt in absolute termen.

Het aantal allochtone werkzoekenden (+20,9%) neemt sterker toe dan gemiddeld, wat hun achterstand nog groter maakt. Zij blijven kampen met directe en indirecte discriminaties op de arbeidsmarkt en missen vaak de noodzakelijke kwalificaties of talenkennis. Bovendien werken ze meer dan gemiddeld via tijdelijke contracten die extra gevoelig zijn aan een economische groeivertraging. Allochtone schoolverlaters kennen vaak een moeizame intrede op de arbeidsmarkt omdat ze relatief laaggeschoold zijn.

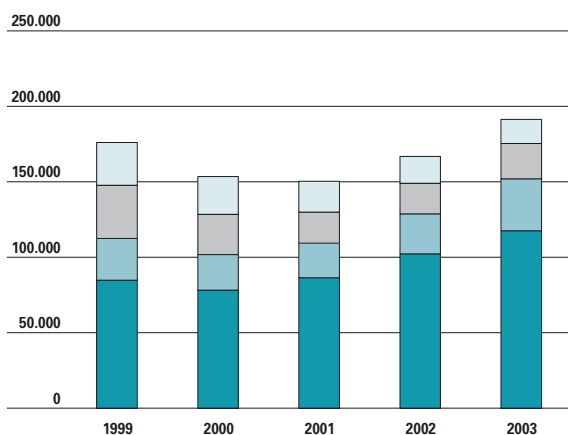
Het aantal arbeidsgehandicapte werkzoekenden is iets sterker toegenomen dan gemiddeld. Hun relatief aandeel in de werkloosheid neemt dan ook toe. Hun werkloosheid blijft overwegend structureel van aard.

NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

	1999 (AANTAL)	2000 (AANTAL)	2001 (AANTAL)	2002 (AANTAL)	2003 (AANTAL)	2002-2003 (%)
Totaal	176.141	153.730	150.605	166.972	191.531	+14,7%
Waarvan:						
arbeidsgehandicapten	17.779	16.303	16.604	17.619	20.500	+16,4%
vrouwen	104.588	90.309	85.472	90.904	102.842	+13,1%
laaggeschoolden	112.525	98.191	94.820	101.492	109.245	+7,6%
jongeren (15-24 jarigen)	36.218	30.491	32.495	37.650	45.180	+20,0%
ouderen (50-64 jarigen)	13.895	12.541	12.372	13.279	17.050	+28,4%
langdurig werklozen (> 1 jaar werkzoekend)	91.194	75.273	64.006	64.516	73.754	+14,3%
nationaliteit - niet EU	15.059	16.741	16.209	16.598	18.871	+13,7%
etniciteit - niet Europees	21.151	23.035	23.868	26.917	32.556	+20,9%

15.14 Evolutie van de kansengroepen in de NWWZ, van 1999 tot 2003, op 30 juni. Bron: VDAB.

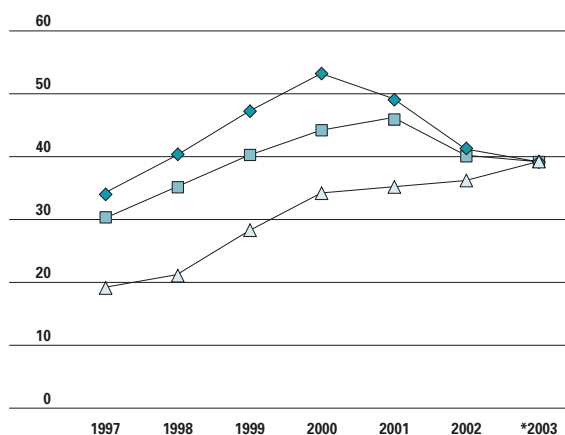
NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

15.15 Evolutie van NWWZ volgens inschrijvingsduur, van 1999 tot 2003, op 30 juni. Bron: VDAB.

> 5 jaar werkzoekend
2 tot 5 jaar werkzoekend
1 tot 2 jaar werkzoekend
kortdurig werklozen (< 1 jaar)

VERVULLINGSTIJD VACATURES

15.16 Evolutie van de mediaan van de vervullingstijd van vacatures, van 1997 en *2003, naar circuit, in dagen. Bron: VDAB.

vaste circuits
normaal economisch circuit
tijdelijke circuits

* Cijfers 2003 = juli 2002 – juni 2003.

Sommige kansengroepen lijken aan deze trend te ontsnappen. De werkloosheid stijgt er minder sterk. Zo is het aantal laaggeschoolde werkzoekenden in heel wat mindere mate toegenomen (+7,6%, een gelijkaardige toename als in 2001-2002). Toch was nog steeds 57% van de werkzoekenden op 30 juni 2003 laaggeschoold.

De naar verhouding geringe toename bij laaggeschoolden is een gevolg van de geleidelijke uitstroom van oudere werkzoekenden. De instromende jongere generatie die is relatief hoger geschoold.

Ook bij vrouwen is de toename lager dan gemiddeld (+13,1%). De oververtegenwoordiging van vrouwen in de totale arbeidsreserve neemt dus verder af. De reden voor de minder sterke werkloosheidsgroei bij vrouwen is dat zij vaker in minder conjunctuurgevoelige sectoren, zoals bijvoorbeeld de overheid, werken.

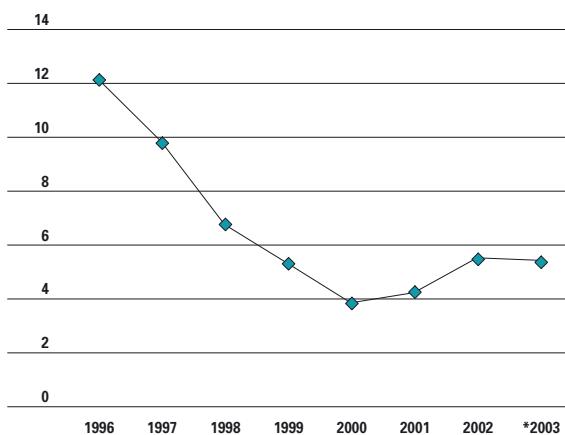
Het aantal kortdurige werklozen (< 1 jaar), dat reeds in 2000 aan het stijgen ging, neemt verder toe. Dit zijn vaak voormalig langdurig werkzoekenden die aan het einde van de gunstige conjuncturele periode (2000-2001) aan de slag waren met een tijdelijk contract. Na afloop van hun contract schrijven zij zich in 2002-2003 opnieuw in als werkzoekende.

De werkloosheidstoename is het grootst bij werkzoekenden die tussen 1 en 2 jaar ingeschreven zijn bij de VDAB. Dit wijst er op dat een grote groep die in de tweede helft van 2001 werkloos werd medio 2003 moeilijk een nieuwe job vindt.

Vacatures

De **vervullingstijd** geeft aan hoe lang het duurt om een vacature in te vullen. De mediaan daarvan begon voor het Normaal Economisch Circuit (NEC) in 2002 te dalen en bereikt terug

SPANNINGSINDICATOR

15.17 Evolutie van het gemiddeld aantal werkzoekenden per vacature (zonder interim²) in VDAB-aanbod¹, van 1996 tot *2003, jaargemiddelde. Bron: VDAB.

* Gemiddelde gebaseerd op de eerste 6 maanden van 2003.

¹ Het aantal beschikbare vacatures tijdens de maand is gelijk aan het aantal openstaande vacatures op het einde van de vorige maand + het aantal tijdens de maand ontvangen vacatures (NEC zonder interim). Het aantal werkzoekenden is gelijk aan het aantal NWWZ op het einde van de maand.

² Omdat het aantal interimvacatures de laatste jaren sterk is gestegen door overeenkomsten tussen VDAB en UPEDI/Federgon, waardoor interimkantoren de mogelijkheid kregen hun vacatures in de VDAB-computer in te brengen, is er een probleem inzake vergelijkbaarheid in de tijd. Dit werd opgevangen door bij de vacatures het arbeidscircuit "interim" weg te laten.

KNELPUNTBEROEPEN

BEROEPSGROEP	OORZAAK KNELPUNKARAKTER*				
	KWANTITATIEF	KWALITATIEF	ARBEIDSMOMENTEN		
			LOON	AARD WERK	ZELFSTANDIG
Ingenieurs	1	2			
Verplegend personeel	1				
Tekenaars	2	1			
Technici	1	2			
Informatici		1			
Kaderpersoneel		1			
Gespecialiseerde bedienden	2	1			
Vertegenwoordigers	3	2	1	1	1
Chauffeurs		1		2	
Arbeiders metaal	2	1			
Elektriciens	2	1			
Onderhoudstechnici	1	2			
Schrijnwerkers	1	2			
Arbeiders bouw	1				
Bakkers	1		2	2	
Beenhouwers	1		2	2	
Horecapersoneel		2	1	1	
Schoonmaakpersoneel		2		1	
Kappers		1	2	2	

15.18 Voornaamste knelpunten per beroepsgroep in 2002, naar oorzaak. Bron: VDAB.

* Rangorde van belangrijkheid: 1 = belangrijkste oorzaak, ...

het niveau van 1999. Bij de vaste circuits, waar omwille van de toegenomen werkloosheid de vacatures sneller ingevuld geraken, is de afname scherper. Bij de tijdelijke circuits daarentegen is er nog een stijging.

De **spanningsindicator** geeft de verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden en het aantal beschikbare vacatures. De gunstige conjunctuur deed het aantal vacatures sterk toenemen tijdens de periode 1997-2000. De spanningsindicator daalde toen tot een zeer laag niveau. Er waren zelfs knelpuntberoepen met vacatures die niet ingevuld raakten omdat de arbeidsreserve uitgeput was. In de loop van 2001 begon de indicator terug zachtjes te stijgen. De spanningsindicator staat voor juni 2003 relatief laag, maar dat is vooral te wijten aan seizoensin-

vloeden: de schoolverlaters moesten nog op de arbeidsmarkt komen.

De krapte op de arbeidsmarkt mag dan afgenomen zijn, dat betekent niet dat het aantal **knelpuntberoepen** is gedaald. Het lijstje blijft sinds de jaren negentig quasi hetzelfde: informatici, hogere bedienden, ingenieurs, technici, tekenaars, loodgieters, lassers, ... De reden is dubbel: enerzijds is de instroom vanuit het technisch onderwijs te gering, anderzijds legt de werkgever de lat steeds hoger. Werkzoekenden die de vereiste formele diploma's op tafel leggen worden geconfronteerd met nieuwe eisen inzake ervaring, communicatieve vaardigheden, zelfstandigheid en flexibiliteit. Dit kan aangegrepen worden om de trajectwerking voor deze werkzoekenden sterker op deze noden af te stemmen.

15.4 Werkgelegenheidsbeleid

Het Vlaamse regeerakkoord van juli 1999 wil meer en duurzame werkgelegenheid creëren en tegelijkertijd perspectief op werk bieden aan mensen met minder kansen. De beleidsnota Werkgelegenheid 1999-2004 bouwt daarop verder en formuleert een aantal ambitieuze doelstellingen. Onderstaand overzicht biedt een greep uit de maatregelen, die door de Vlaamse overheid genomen worden om deze doelstellingen te realiseren.

Opleiding en begeleiding

De groepen die momenteel ondervetegenwoordigd zijn in de werkende bevolking moeten meer instroom- en doorgroeimogelijkheden krijgen, zodat uiteindelijk alle bevolkingsgroepen evenredig op de arbeidsmarkt aanwezig zijn. Opleiding en begeleiding spelen daarin een cruciale rol. Daarnaast moeten diezelfde opleiding en permanente vorming het aanpassingsvermogen van zowel werknemers als ondernemingen vergroten. Dit wordt door de Vlaamse overheid onderschreven in zowel de beleidsnota Werkgelegenheid als in het Pact van Vilvoorde.

1. Trajectwerking

In 1999 kreeg de VDAB in haar nieuwe beheersovereenkomst met de Vlaamse regering een nieuwe

opdracht toegewezen: elke werkzoekende op maat begeleiden naar de arbeidsmarkt. Ruim 40% van de niet-werkende werkzoekenden wordt ondertussen begeleid via de **trajectwerking**. Daarbij gaat extra aandacht naar de kansengroepen. Van het aantal deelnemers aan de trajectwerking in 2002 was 51% vrouw, 57% laaggeschoold, 42% jonger dan 25 jaar, 4% ouder dan 50 jaar en 17% etnisch allochtoon. Iets meer dan zes op tien heeft zes maanden na afloop van het traject een job. Dat is minder dan de voorgaande jaren en illustreert de ommekeer op de Vlaamse arbeidsmarkt.

UITSTROOM TRAJECTWERKING* VDAB

	1999	2000	2001	2002
<1 jaar werkloos en geen moeilijke doelgroep	84,2	85,2	83,8	69,6
<1 jaar werkloos en moeilijke doelgroep	75,0	75,0	71,9	61,9
Tussen 1 en 2 jaar werkloos	68,2	70,3	69,9	64,2
>2 jaar werkloos	69,0	68,5	68,8	59,2
Totaal	73,8	73,3	71,9	63,2

15.20 Resultaten per uitstroombegroep, van 1999 tot 2002, in %.
Bron: VDAB.

* Voor de beëindigde trajecten wordt 6 maanden na afsluiting nagegaan welk aandeel van de werkzoekenden niet langer als NWWZ zijn geregistreerd bij de VDAB.

VDAB-BEREIK NWWZ

MODULES VAN TRAJECTWERKING		BEREIKTE WERKZOEKENDEN							
MODULE	WAT	1999		2000		2001		2002	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
2	screening, oriëntatie en diagnose	83.494	42,0	81.102	47,8	98.518	54,0	97.724	52,3
3	sollicitatietraining	9.167	4,6	10.205	6,0	8.769	5,0	9.307	5,0
4	beroepsspecifieke opleiding	26.828	13,5	28.760	17,0	26.375	15,0	28.109	15,0
5	persoonsgerichte vorming	3.131	1,6	5.561	3,3	10.185	5,0	11.290	6,0
6	opleiding en begeleiding op de werkvloer	16.087	8,1	19.683	11,6	22.083	12,0	23.952	12,8
7	trajectbegeleiding en -opvolging	69.781	35,1	122.953	72,5	125.256	69,0	132.307	70,7
Totaal aantal bereikte werkzoekenden		100.110	50,4	141.053	83,1	161.111	89,0	170.976	91,4

15.19 VDAB-bereik van niet-werkende werkzoekenden in de trajectwerking, van 1999 tot 2002, absoluut en in %*. Bron: VDAB.

* Deze bereikpercentages hebben slechts een beperkte relevantie doordat jaartotalen vergeleken worden met een momentopname (jaargemiddelde NWWZ).

ALTERNEREND LEREN

		1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002
Leerlingen	aantal	1.199	1.427	1.542	1.609	1.729
Bedrijven	aantal	650	780	1.008	1.191	1.300
Doorstromingsresultaten						
werk	%	69,4	65,4	73,0	68,3	68,6
werkloos	%	8,7	6,0	4,2	6,6	7,7
nog in opleiding	%	10,0	18,5	8,2	10,9	12,3
onbekend	%	11,9	10,1	14,6	14,2	11,5

15.21 Evolutie van het aantal leerlingen, bedrijven en doorstromingsresultaten, van 1998 tot 2002. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

2. Alternierend leren

In het stelsel van **alternierend leren** krijgen werkgevers een opleidingspremie als ze een jongere (tussen 16 en 18 jaar) een industrieel leercontract of een deeltijds arbeidscontract geven en op die manier een praktijkopleiding verschaffen die aansluit bij de schoolopleiding. Het is een vorm van leren die kan verhinderen dat sommige jongeren vroegtijdig en ongekwalificeerd uitstromen. Dit past in één van de doelstellingen van het Pact van Vilvoorde dat de uitstroom van ongekwalificeerde jongeren wil verminderen. Het aantal deelnemers neemt toe. Er is wel een verschuiving merkbaar van het middenstandsleerlingwezen naar het deeltijds onderwijs. Over de jaren heen vindt ongeveer zeven op de tien leerlingen een job.

3. Brugprojecten

In het deeltijds onderwijs zitten sommige jongeren die de essentiële basisattitudes missen om een job te vinden en te houden. Ze hebben niet alleen nood aan opleiding en bemiddeling, maar ook aan individuele opvang en begeleiding. Via brugprojecten krijgen deze jongeren een individuele trajectbegeleiding en kunnen ze gedurende maximum negen

maanden 20 uur per week werkervaring opdoen bij een promotor. De **brugprojecten** kan men dus beschouwen als een vooropleiding en een opstap naar een klassieke arbeids- of leerovereenkomst bij een werkgever. De doorstromingsresultaten van deze brugprojecten blijven in stijgende lijn gaan. In 2001-2002 vond de helft van deze jongeren een job. Bijna drie op tien volgt nog een opleiding.

4. Aanleren zelfstandig beroep

Het Vlaams Instituut voor Zelfstandig Ondernemen (VIZO) organiseert voor volwassenen ondernemersopleidingen en specifieke bijscholing.

In de **ondernemersopleidingen** is er een onderscheid tussen beroepsgerichte vorming met specifieke vakkennis en bedrijfseconomische vorming die (beginnende) ondernemers op de hoogte brengt van administratie, financieel en commercieel beleid, enzovoort.

Het aantal cursisten bedrijfsbeheer is sinds 1998 sterk gedaald. Sinds 1998 kan men immers ook in het reguliere onderwijs een gelijkaardig getuigschrift behalen. Hierdoor is het aantal cursisten dat via het VIZO dit document moet verwerven sterk verminderd. Bovendien geldt ook het getuigschrift

BRUGPROJECTEN

		1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002
Leerlingen	aantal	742	839	809	859	912
Promotoren	aantal	65	73	69	66	62
Doorstromingsresultaten						
werk	%	44,2	44,5	45,4	49,7	51,1
werkloos	%	13,0	13,1	10,3	10,7	11,5
nog in opleiding	%	35,3	35,4	37,5	32,8	30,3
onbekend	%	5,9	6,9	6,9	6,8	7,1

15.22 Evolutie van het aantal leerlingen, promotoren en doorstromingsresultaten, van 1998 tot 2002. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

ONDERNEMERSOPLEIDING EN BIJSCHOLING

	1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002
Ondernemersopleiding					
bedrijfsbeheer	24.653	13.523	24.478	12.821	11.229
beroepskennis	19.043	18.946	18.034	19.322	22.638
	1998	1999	2000	2001	2002
Bijscholing	25.106	27.273	27.859	33.234	35.443

15.23 Evolutie van het aantal cursisten, van 1998 tot 2002, naar ondernemersopleiding en bijscholing. Bron: VIZO.

secundair onderwijs behaald voor 30 september 2000 als voldoende bewijs voor basiskennis bedrijfsbeheer. Een andere reden ligt in het feit dat nu slechts 1 jaar bedrijfsbeheer verplicht is, tegenover 2 jaar in het verleden.

Het aantal cursisten beroepskennis gaat in stijgende lijn. Een reden is niet eenduidig te geven, maar wellicht heeft de intensieve mediacampagne van 2002 het VIZO meer naambekendheid gegeven als opleidingsverstrekker.

De **bijscholingen**, in bijvoorbeeld nieuwe beroepstechnieken, kunnen rekenen op een toenemend succes: tussen 1998 en 2002 groeide het aantal deelnemers met 40%.

5. ESF-projecten

Europa wil via Doelstelling 3 van het **Europees Sociaal Fonds** (ESF) de werkzoekenden helpen een job te vinden en de werkenden helpen om de vooruitzichten in hun beroep te verbeteren. De huidige ESF-programma's lopen over de periode 2000-2006 en worden ingedeeld in vier pijlers die terug te vinden zijn in de Europese werkgelegenheidsstrategie.

Jaarlijks krijgt het Vlaamse Gewest ongeveer 62,5 miljoen euro aan ESF-middelen om projecten te realiseren. Ongeveer 70% daarvan gaat naar de eerste pijler: het verbeteren van de inzetbaarheid van werkzoekenden. Het aantal bereikte werkzoekenden gaat verder in stijgende lijn en komt in 2002 op 49.766. Daarbij ligt de nadruk op laaggeschoolden en jongeren. Voor het eerst zijn voor de eerste pijler ook uitstroomgegevens beschikbaar.

Van de werkzoekenden die in 2000 aan de projecten deelnamen was zes maanden later 61% aan het werk. Voor de projecten uit 2001 bedraagt deze uitstroom 65%.

De tweede pijler slaat op ondernemerschap en is goed voor 4% van het Vlaamse ESF-budget. In 2002 maakten hiervan een kleine 10.000 deelnemers gebruik. Ongeveer 4 op 5 was jonger dan 25 jaar.

BEREIK KANSENGROEPEN IN ESF-PROJECTEN

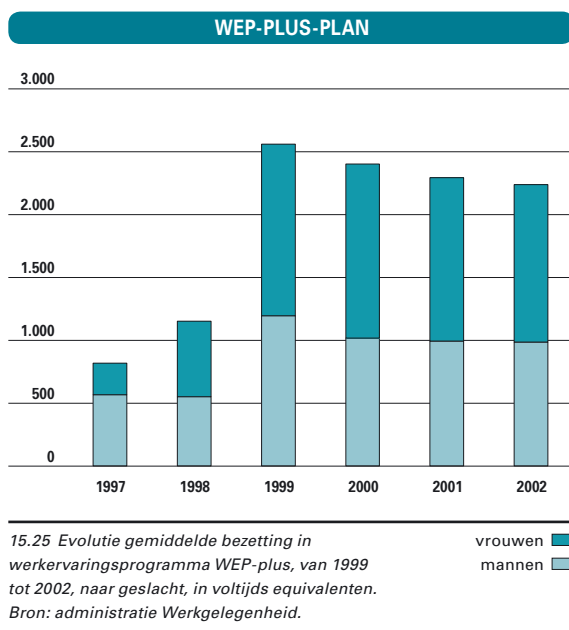
	2000	2001	2002
Aantal acties	23.277	46.043	49.766
Profiel (in %)			
man	49	46	44
vrouw	51	54	56
laaggeschoold	61	68	63
hooggeschoold	39	32	37
jongeren (- 25 jaar)	38	39	37
ouderen (+ 45 jaar)	9	9	10

15.24 Evolutie van het bereik van kansengroepen in ESF-projecten in het kader van inzetbaarheid (pijler 1), van 2000 tot 2002, naar profiel, in %.
Bron: VDAB-ESF-agentschap.

De derde pijler heeft betrekking op aanpasbaarheid en verzamelt projecten met betrekking tot 'een leven lang leren'. In 2002 werden 127 projecten goedgekeurd: 111 opleidingsprojecten, 5 projecten voor individuele loopbaanbegeleiding en 11 projecten in het kader van strategisch opleidingsbeleid. De meeste projecten omvatten bedrijfsopleidingen en zijn gericht op kansengroepen (ouderen, allochtonen, laaggeschoolden en arbeidsgehandicapten). De aandacht voor de vierde pijler, gendergelijkheid, is voornamelijk geïntegreerd in projecten uit de andere pijlers. Toch zijn er enkele specifieke projecten zoals het verhogen van de participatie en de verticale doorstroom van vrouwen op de arbeidsmarkt of helpen ontwikkelen van flexibele concepten rond kinderopvang. Deze projecten worden gefinancierd met behulp van 1,8% van de Vlaamse ESF-middelen.

6. Werkervaring

Het **WEP-plus-plan** loopt sinds 1997 en biedt elk jaar ruim 2.000 langdurig en laaggeschoolde werkzoekenden een concrete werkervaring. De nieuwe regelgeving voorziet in een soepeler uitstap en de kans om via een stage te proeven van

een job in het regulier circuit.

Dankzij de **'invoeginterim'** werd het werker-varingsbeleid in 2002 uitgebreid. Langdurig werkzoekenden kunnen zo een interimjob vinden via een uitzendbureau, waaraan een luik opleiding en begeleiding gekoppeld wordt. In 2002 en 2003 werden vijf **uitzendkantoren Instant A** gefinancierd via het Vlaams actieplan Startbanen. Deze richten zich specifiek op kansarmen en laaggeschoolden tussen 18 en 30 jaar. Ook hier wordt ervan uitgegaan dat interim-arbeid een opstap vormt naar regulier werk.

7. VESOC-diversiteitsplannen

Kansengroepen moeten op een evenredige manier terug te vinden zijn op de arbeidsmarkt. Dat is een doelstelling in zowel het Pact van Vilvoorde als in het Vlaams Werkgelegenheidsakkoord 2003-2004. Daarnaast werd in mei 2002 een decreet goedgekeurd dat de 'evenredige participatie op de arbeidsmarkt' op een juridische manier verankert. Met het oog op de realisatie van de doelstellingen uit het Pact van Vilvoorde worden de klassieke diversiteitsplannen en beste praktijken aangevuld met structurele partnerschappen met de sociale partners en de organisaties van de kansengroepen. In 2002 werden 225 **diversiteitsplannen** uitgewerkt met aandacht voor minstens één van de kansengroepen allochtonen, ouderen of personen met een handicap, en daar doorheen aandacht voor de gelijke kansen man-vrouw. Daarnaast werd er ook gestreefd naar 25 **beste praktijken** die zich op een geïntegreerde manier naar meerdere

ORGANISATIES MET ACTIEPLANNEN

	2001	2002
Gesubsidieerde diversiteitsplannen	149	203
Niet-gesubsidieerde diversiteitsplannen	15	7
Beste praktijken	10	27
Totaal	174	237

15.26 Evolutie aantal organisaties met actieplannen 'Diversiteit en evenredige arbeidsdeelname', van 2001 tot 2002.

Bron: administratie Werkgelegenheid, STC-coördinatieteam.

kansengroepen richten. Deze objectieven werden grotendeels bereikt.

Anno 2002 werd er voor het eerst gewerkt met de verplichting om in actieplannen streefcijfers op te nemen rond instroom, doorstroom en opleiding van personen uit kansengroepen.

Aangezien de diversiteitsplannen nog volop in uitvoering zijn, is het nog te vroeg om hier resultaten uit af te leiden.

Jobcreatie

De Vlaamse overheid wil eveneens bijdragen tot het aantrekkelijker maken van de arbeid en nieuwe vormen van werkgelegenheid creëren.

1. Klassieke tewerkstellingsprogramma's

Het **Derde Arbeidscircuit** (DAC), de **Gesubsidieerde Contractuelen** (GESCO'S), de **onderwijsGESCO'S** en het **Programma voor de Bevordering van de Werkgelegenheid in de niet-commerciële sector** (PBW) werden in de jaren zeventig en tachtig opgestart om de stijgende werkloosheid aan te pakken.

Ze waren bedoeld als tijdelijke maatregel, maar in de meeste gevallen en vooral in de cultuur- en welzijnsector, zijn deze programma's geëvolueerd naar structurele tewerkstelling. De statuten zijn echter niet mee gevolgd en daarom voorziet het huidige regeerakkoord in de regularisatie van deze tewerkstellingsprogramma's. De 'nepstatuten' zullen omgebouwd worden tot reguliere arbeidsplaatsen. De gefaseerde aanpak, waarmee in 1999 van start werd gegaan, heeft er toe geleid dat tot juli 2003 in totaal 8.036 voltijdse equivalenten (ongeveer 12.700 personen) in voornamelijk DAC- en PBW-projecten geregulariseerd zijn.

De statuten van de resterende GESCO's kunnen momenteel niet geregulariseerd worden door discussies met het federale niveau over de RSZ-vermindering.

TEWERKSTELLINGSPROGRAMMA'S

	1999			2000			2001			2002		
	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL
DAC	5.391	1.325	6.716	5.297	1.288	6.585	1.378	847	2.225	918	623	1.541
GESCO'S KB 474	11.226	10.117	21.343	11.196	10.089	21.285	11.092	9.997	21.089	10.990	9.904	20.894
GESCO'S algemeen*	3.314	1.101	4.415	3.412	1.095	4.507	3.495	1.105	4.600	3.564	1.105	4.669
GESCO'S onderwijs	1.083	87	1.170	900	83	983	893	74	967	**	**	**
PBW	1.606	203	1.809	1.616	203	1.819	**	**	**	**	**	**

15.27 Evolutie gemiddelde bezetting in klassieke tewerkstellingsprogramma's, van 1999 tot 2002, naar geslacht, in voltijdse equivalenten.

Bron: administratie Werkgelegenheid.

* Inclusief Buitenschoolse Kinderopvang en Opleidingsprojecten.

** Volledig geregulariseerd.

2. Meerwaardeneconomie

De **meerwaardeneconomie** die meer waarden in de economie wil brengen, krijgt tijdens de huidige legislatuur steeds meer vorm via ondermeer sociale werkplaatsen, invoegbedrijven en invoegafdelingen. Het aantal bedrijven blijft beperkt, maar hun voorbeeldfunctie belangrijk.

Tot juli 2003 waren 52 **invoegbedrijven** erkend. Ze richten zich op economische activiteiten die niet spontaan door de marktsector ingevuld worden en stellen een potentieel van 671 voltijds equivalente (VTE) betrekkingen ter beschikking van laaggeschoolde kansengroepen. Niet alle jobs zijn echter ingevuld. Het bezettingspercentage bedraagt 61%. Naast de gesubsidieerde werknemers zijn in deze bedrijven ook andere personeelsleden aan de slag.

Zij vormen met 53% van het globale personeelsbestand een nipte meerderheid. Ondertussen hebben 14 invoegbedrijven, goed voor 140 erkende VTE arbeidsplaatsen, hun activiteiten stopgezet. Het volledige tewerkstellingspotentieel - gesubsidieerde en andere - binnen de resterende 38 invoegbedrijven wordt geraamd op ongeveer 680 personen.

Het concept van invoegbedrijven werd in 2000 verruimd naar de reguliere sector door de introductie van **invoegafdelingen**. In december 2001 werd het concept invoegafdeling uitgebreid met collectieve diensten. Deze namen een snelle start. In juni 2003 zijn er 14 initiatieven erkend die plaats bieden aan 159 (VTE) werknemers.

Met uitzondering van 2 invoegafdelingen in de cultuur- en jeugdsector, leggen deze organisaties

BEDRIJVEN MEERWAARDENECONOMIE

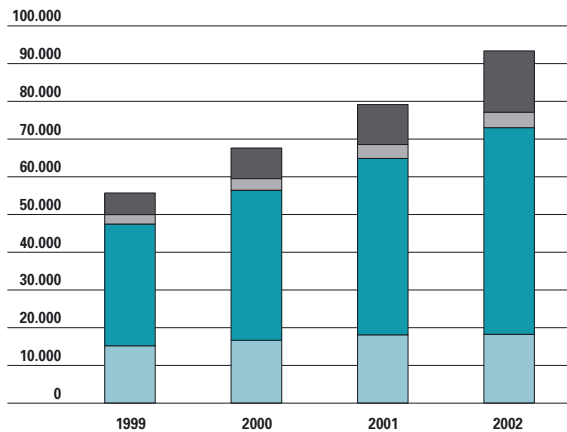
	2000	2001	2002	*2003
Invoegbedrijven				
aantal erkende initiatieven	30	35	44	52
aantal erkende voltijds equivalente betrekkingen	314	343	481	671
Klassieke invoegafdelingen				
aantal erkende initiatieven	-	2	4	5
aantal erkende voltijds equivalente betrekkingen	-	12	19	51
Invoegafdelingen collectieve diensten				
aantal erkende initiatieven	-	-	9	14
aantal erkende voltijds equivalente betrekkingen	-	-	137	159
Sociale werkplaatsen				
aantal erkende initiatieven	94	94	94	108
aantal erkende voltijds equivalente betrekkingen	1.466	1.737	1.737	2.229

15.28 Evolutie van het aantal bedrijven in de meerwaardeneconomie, van 2000 tot *2003, naar type en tewerkstelling.

Bron: administratie Werkgelegenheid.

* Gemiddelde op jaarbasis voor 2000-2002, gemiddelde eerste semester voor 2003.

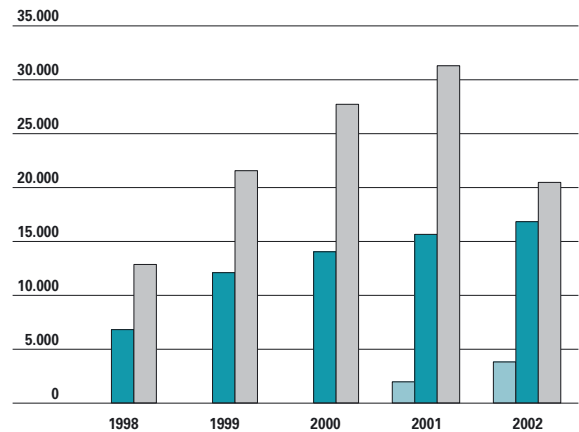
LOOPBAANONDERBREKING

15.29 Evolutie van het aantal loopbaanonderbrekers, van 1999 tot 2002, naar geslacht en type.
Bron: RVA.

mannen deeltijds
mannen voltijds
vrouwen deeltijds
vrouwen voltijds

VLAAMSE AANMOEDIGINGSPREMIES*

15.30 Evolutie van het aantal aanvragen voor een Vlaamse aanmoedigingspremie, van 1998 tot 2002, naar sector.
Bron: administratie Werkgelegenheid.

sociale profitsector
openbare sector
privé-sector

* De telling gebeurde via een nieuw verwerkingsprogramma. De gegevens van de vorige jaren werden daarom herhaald.

zich toe op groen en natuurbehoud.

De zeer moeilijk bemiddelbare werkzoekenden, in de praktijk vaak mensen met een laag opleidingsniveau, worden naar een beschermde arbeidsomgeving in de **sociale werkplaatsen** geleid.

In 2002 kregen sociale werkplaatsen voor het eerst sinds jaren de kans om extra betrekkingen aan te vragen. Ook konden nieuwe initiatieven erkend worden als sociale werkplaats. Op die manier steeg het aantal sociale werkplaatsen tussen 2002 en juli 2003 van 94 naar 108 en het aantal erkende arbeidsplaatsen van 1.737 naar 2.229. Bijna 70%

van deze mensen is actief in het natuurbeheer, het milieubehoud en de biologische landbouw.

3. Arbeidsherverdeling

Een van de belangrijkste uitdagingen waarmee de overheid te maken krijgt, is de betere afstemming tussen arbeid, gezin en vrije tijd. Daarnaast wil de Vlaamse overheid ook het werk delen en herverdelen. Daartoe zet ze het beleid van de vorige regering verder die sinds 1994 **loopbaanonderbreking en**

TIJDSKREDIET PRIVÉ-SECTOR

	JAN. 2002	JULI 2002	JAN. 2003	JULI 2003
Tijdskrediet				
mannen	246	1.655	2.685	3.030
vrouwen	734	4.898	8.815	9.811
totaal	980	6.553	11.500	12.841
1/5de loopbaanvermindering				
mannen	252	1.219	2.237	2.802
vrouwen	1.078	3.680	6.456	7.918
totaal	1.330	4.899	8.693	10.720
Vermindering van de arbeidsprestaties van werknemers van 50 jaar en ouder				
mannen	1.063	4.747	8.732	11.089
vrouwen	631	2.352	4.434	5.857
totaal	1.694	7.099	13.166	16.946

15.31 Evolutie aantal gerechtigden van het systeem van tijdskrediet in de privé-sector, van januari 2002 tot juli 2003, naar geslacht en onderbrekingsvorm.
Bron: RVA.

deeltijds werken met **premies** aanmoedigt. Deze premies komen bovenop de federale (RVA-)uitkeringen voor loopbaanonderbreking of ‘**tijdskrediet**’ voor de privé-sector.

Steeds meer Vlamingen onderbreken of verminderen tijdelijk hun loopbaan. Tussen 1999 en 2002 nam het aantal loopbaanonderbrekers toe met 67,5%. Ondanks de gestage toename van het aandeel mannen, blijft loopbaanonderbreking toch een overwegend vrouwelijke aangelegenheid: anno 2002 is 8 op de 10 loopbaanonderbrekers een vrouw.

Ook de aanvragen voor Vlaamse aanmoedigingspremies in de social profit en de openbare sector zetten hun opwaartse klim verder. Enkel in de privé-sector komt er een halt aan de stijgende trend en daalt het aantal aanvragen voor het eerst in 2002. Dit is niet alleen te wijten aan de strengere toekenningsvoorwaarden maar eveneens aan de gewijzigde reglementering. Vanaf januari 2002 trad er immers een nieuw federaal systeem van tijdskrediet voor de

privé-sector in werking. Twee van de vijf pijlers uit het Vlaamse stelsel werden daarbij overgenomen door de federale regeling: de landingsbanen voor 50-plussers en de 1/5de loopbaanvermindering. Bijna tweederde van de begunstigden in het nieuwe federale systeem kiest een van deze opties. Opvallend daarbij is dat de maatregel voor oudere werknemers vooral aanslaat bij de mannen (65%). Als gevolg van dit federale initiatief werden de Vlaamse aanmoedigingspremies in de privé-sector hervormd rond de drie overblijvende pijlers. In 2002 betrof 97% van de aanvragen het zorgkrediet. Er werden in dat jaar 13.645 premies voor zorgkrediet toegekend. Hiervan ging er 85% naar vrouwen. Ongeveer 7 op 10 van deze vrouwen is tussen 26 en 35 jaar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ruim 80% van de vrouwen aangeeft zorgkrediet op te nemen om voor de kinderen te zorgen. Het aantal aanvragen voor de premies rond opleidingskrediet en voor bedrijven in moeilijkheden, blijft met respectievelijk 2% en 1% vooralsnog zeer beperkt.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Administratie Werkgelegenheid, Strategisch Plan Werkgelegenheid, Monitoring van de beoogde beleidseffecten, stand van zaken oktober 2003.
- Administratie Werkgelegenheid, Vlaams Actieplan Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren 2003, een Vlaamse bijdrage aan het Belgisch Nationaal Actieplan 2003, 2003.
- Studiedienst VDAB, Jaarverslag arbeidsmarkt Vlaanderen 2003, Brussel, 2004.
- VDAB, Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2002, Brussel, 2003.
- VDAB, Jaarverslag 2002, Brussel, 2003.
- Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, met medewerking van het Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarreeks 2003, Leuven, 2003.

Websites

Administratie Werkgelegenheid:

<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/werk/index.html>

VDAB:

<http://watis.vdab.be/trends>

RVA:

<http://www.rva.fgov.be> (rubriek statistieken/studies)

Steunpunt WAV:

<http://www.steunpuntwav.be/>

Blikvangers

- Drie kwart van de lange vakanties worden in het buitenland doorgebracht.
- Steeds meer overnachtingen door Nederlanders in Vlaanderen.
- Het aantal overnachtingen is gestegen, vooral dankzij een toename van het aantal buitenlandse overnachtingen.
- De toeristisch recreatieve sector is goed voor meer dan 100.000 jobs.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/toerisme

Toerisme is wereldwijd een groeisector. Toch steekt de voorbije jaren een gevoel van onzekerheid de kop op. Oorlogsdreiging, economische instabiliteit en gevaar voor terroristische aanslagen deden het toerisme in het jaar 2001 geen deugd. De volume-cijfers van het jaar 2002 duiden evenwel op een snel herstel.

Overnachtingen

Na een daling in 2001 is het aantal **overnachtingen** in 2002 opnieuw toegenomen. België kende een stijging met 1,2% tot ruim 36,3 miljoen overnachtingen. Het Vlaamse Gewest is met 24,3 miljoen overnachtingen goed voor twee derde van het totaal. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waalse Gewest tellen 13% en 20% van de overnachtingen in België.

Terwijl zowel het Vlaamse als het Brussels Hoofdstedelijk Gewest erop vooruitgaan, daalt het aantal overnachtingen in het Waalse Gewest

op jaarbasis met 1,5%. Op langere termijn zijn de overnachtingen wel in alledrie de gewesten toegenomen. Het Vlaamse Gewest kent sinds 1999 een gemiddelde jaarlijkse groei van 0,5%.

Meer dan de helft van alle overnachtingen in ons land wordt geboekt door Belgen. Het Vlaamse Gewest ontvangt drie kwart van alle **binnenlandse overnachtingen** in België. Over de voorbije vier jaar is de binnenlandse markt globaal aangegroeid, vooral in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. 2002 was voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waalse Gewest echter een tegenvaller. In het Vlaamse Gewest bleef het aantal binnenlandse overnachtingen stabiel.

Het **internationale toerisme naar ons land** kent in 2002 wel een forse stijging en neemt voor het eerst de kaap van de 17 miljoen overnachtingen. Het Vlaamse Gewest ontvangt 57% van alle buitenlandse overnachtingen en kent samen met het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een sterke stijging in 2002. Vier op tien overnachtingen in het Vlaamse

OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	TREND 2000-2002	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI 1999-2002
België	35.309.432	36.414.670	35.875.162	36.313.331	+1,2%	+0,9%
Vlaams Gewest	23.893.524	24.527.983	23.982.399	24.265.614	+1,2%	+0,5%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	4.289.568	4.519.949	4.444.761	4.710.609	+6,0%	+3,2%
Waals Gewest	7.126.340	7.366.738	7.448.002	7.337.108	-1,5%	+1,0%

16.1 Evolutie van de overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2002. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.
Noot: Deze overnachtingen worden geteld in hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en de verhuursector.

BINNENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	TREND 2000-2002	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI 1999-2002
België	18.913.178	19.788.309	19.358.535	19.201.820	-0,8%	+0,5%
Vlaams Gewest	14.437.387	15.083.663	14.515.964	14.514.089	+0,0%	+0,2%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	339.111	416.456	472.529	436.786	-7,6%	+8,8%
Waals Gewest	4.136.680	4.288.190	4.370.042	4.250.945	-2,7%	+0,9%

16.2 Evolutie van de binnenlandse overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2002. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	TREND 2000-2002	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI 1999-2002
België	16.396.254	16.626.361	16.516.627	17.111.511	+3,6%	+1,4%
Vlaams Gewest	9.456.137	9.444.320	9.466.435	9.751.525	+3,0%	+1,0%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3.950.457	4.103.493	3.972.232	4.273.823	+7,6%	+2,7%
Waals Gewest	2.989.660	3.078.548	3.077.960	3.086.163	+0,3%	+1,1%

16.3 Evolutie van de buitenlandse overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2002. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

OVERNACHTINGEN NAAR HERKOMSTLAND

	1999	2000	2001	2002	TREND 2000-2002	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI 1999-2002
Nederland	2.865.439	2.942.182	3.071.325	3.260.621	+6,2%	+4,4%
Duitsland	2.378.909	2.146.286	1.995.005	1.994.169	-0,0%	-5,6%
Verenigd Koninkrijk	1.498.729	1.550.743	1.638.846	1.616.022	-1,4%	+2,5%
Frankrijk	1.014.919	931.897	971.720	1.064.402	+9,5%	+1,6%
U.S.A.	301.303	314.294	304.559	289.829	-4,8%	-1,3%

16.4 Evolutie van de overnachtingen in het Vlaams Gewest naar herkomstland, van 1999 tot 2002.
Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

OVERNACHTINGEN NAAR MACROPRODUCT

	1999	2000	2001	2002	TREND 2000-2002	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI 1999-2002
Kust	12.760.725	13.025.219	12.573.149	12.673.361	+0,8%	-0,2%
Kunststeden	7.548.965	7.919.934	7.831.988	8.253.582	+5,4%	+3,0%
Vlaamse regio's	7.873.402	8.102.779	8.022.023	8.049.280	+0,3%	+0,7%
Totaal	28.183.092	29.047.932	28.427.160	28.976.223	+1,9%	+0,9%

16.5 Evolutie van de overnachtingen naar macroproduct, van 1999 tot 2002. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.
Noot: Dit totaal is groter dan het totale aantal overnachtingen in het Vlaams Gewest omdat ook Brussel wordt meegeteld bij de Kunststeden.

Gewest worden geboekt door buitenlanders. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is dat negen op tien overnachtingen. Brussel toont hiermee zijn sterk internationale karakter.

Onze buurlanden en de Verenigde Staten vormen de **top-vijf van herkomstlanden** voor het Vlaamse Gewest. Zij zijn goed voor ruim vier op de vijf buitenlandse overnachtingen. Nederland neemt met voorsprong de leidersplaats in en versterkt deze positie nog in 2002. Duitsland kende de voorbije jaren een daling, maar stabiliseert in 2002. De Britse markt ging er de laatste tien jaar zeer sterk op vooruit maar kan de piek van 2001 net niet meer waarmaken. Frankrijk is een van de sterkste stijgers in het jaar 2002. Het is duidelijk dat de Amerikaanse markt lijdt onder het onzekerheidsgevoel. Sinds de terroristische aanslagen in 2001 is deze markt fors gekrompen, al is de daling voor het Vlaamse Gewest minder erg dan voor andere Europese bestemmingen.

Toeristisch Vlaanderen kan onderverdeeld worden in drie toeristische clusters: de Vlaamse **Kust**, de **Kunststeden** (Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven en Mechelen) en de **Vlaamse regio's**. In 2002 tellen deze clusters samen bijna 29 miljoen overnachtingen of vier vijfde van alle overnachtingen in België. De Kust heeft de grootste aantrekkingskracht, met bijna 12,7 miljoen overnachtingen,

ook al is er een beperkte achteruitgang ten opzichte van 1999. Het aantal overnachtingen in de Kunststeden lag vele jaren lager dan in de Vlaamse regio's. Door de forse vooruitgang in 2002 verdringen de Kunststeden echter de Vlaamse regio's van de tweede plaats.

De Vlaamse vakantiemarkt

Tot het jaar 2000 zien we de vakantieparticipatie onophoudelijk stijgen. In 2002 echter gingen er voor het eerst minder Vlamingen op vakantie. De hoogste **participatiegraad** ooit, 78% in het jaar 2000, kan in 2002 niet geëvenaard worden. Ongeveer 4,5 miljoen Vlamingen ondernemen in 2002 samen 10,6 miljoen (korte en lange) vakanties. Het aantal (korte en lange) vakanties per vakantieganger blijft gelijk aan 2,3. Driekwart van de verblijven vindt plaats tijdens de zomerperiode, een kwart tijdens de winterperiode. Een groot deel van de lange of korte vakanties vindt plaats in het buitenland (64%), ruim een op drie in het binnenland. Zowel de binnenlandse als de buitenlandse vakanties gaan achteruit in 2002.

1. Lange vakanties

Een lange vakantie is 'elk verblijf buitenshuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden'.

TOTALE VAKANTIEPARTICIPATIE

(KORTE + LANGE VAKANTIES)	1998	2000	2002
Participatie	75,3%	78,1%	74,1%
Frequentie	2,3	2,3	2,3
Aantal korte + lange vakanties (mln)	10,2	11,3	10,6
Aantal korte + lange zomervakanties (mln)	7,6	8,4	8,0
Aantal korte + lange wintervakanties (mln)	2,6	2,7	2,6
Aantal korte + lange binnenlandse vakanties (mln)	4,0	4,0	3,8
Aantal korte + lange buitenlandse vakanties (mln)	6,2	7,2	6,8

16.6 Evolutie van de totale vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2002. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

LANGE VAKANTIEPARTICIPATIE

(LANGE VAKANTIES)	1998	2000	2002
Lange vakantieparticipatie	65,9%	68,7%	64,3%
Lange vakantieparticipatie	1,65	1,67	1,75
Aantal lange vakanties (mln)	6,6	7,1	6,9
Aantal lange zomervakanties (mln)	5,3	5,6	5,6
Aantal lange wintervakanties (mln)	1,3	1,4	1,3
Aantal lange binnenlandse vakanties (mln)	1,9	1,7	1,7
Aantal lange buitenlandse vakanties (mln)	4,7	5,4	5,2

16.7 Evolutie van de lange vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2002. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

LANGE VAKANTIEBESTEMMING

	1998		2000		2002		TREND 2000-2002
Vlaamse kust	1.003	15,3%	933	13,2%	878	12,8%	-5,9%
Wallonië	498	7,6%	424	6,0%	480	7,0%	+13,2%
Vlaamse regio's	341	5,2%	318	4,5%	329	4,8%	+3,5%
Kunststeden	20	0,3%	21	0,3%	21	0,3%	+0,0%
Totaal binnenland	1.862	28,4%	1.697	24,0%	1.708	24,9%	+0,6%
Frankrijk	1.070	16,3%	1.258	17,8%	1.235	18,0%	-1,8%
Spanje	991	15,1%	1.124	15,9%	1.008	14,7%	-10,3%
Italië	328	5,0%	445	6,3%	514	7,5%	+15,5%
Oostenrijk	341	5,2%	360	5,1%	322	4,7%	-10,6%
Turkije	151	2,3%	262	3,7%	288	4,2%	+9,9%
Griekenland	203	3,1%	247	3,5%	226	3,3%	-8,5%
Nederland	216	3,3%	184	2,6%	226	3,3%	+22,8%
Duitsland	216	3,3%	269	3,8%	213	3,1%	-20,8%
Britse Eilanden	125	1,9%	99	1,4%	137	2,0%	+38,4%
Zwitserland	203	3,1%	127	1,8%	123	1,8%	-3,1%
Overig buitenland	850	13,0%	997	14,1%	857	12,5%	-14,0%
Totaal buitenland	4.694	71,6%	5.372	76,0%	5.151	75,1%	-4,1%
Totaal	6.556	100,0%	7.069	100,0%	6.859	100,0%	-3,0%

16.8 Evolutie van de lange vakantiebestemming van de Vlamingen, van 1998 tot 2002, aantallen x 1.000. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

KORTE VAKANTIEPARTICIPATIE

	1998	2000	2002
Korte vakantieparticipatie	38,9%	41,7%	38,5%
Korte vakantiefrequentie	1,54	1,62	1,60
Aantal korte vakanties (mln)	3,6	4,2	3,7
Aantal korte zomervakanties (mln)	2,3	2,9	2,4
Aantal korte wintervakanties (mln)	1,3	1,3	1,3
Aantal binnenlandse korte vakanties (mln)	2,1	2,3	2,1
Aantal buitenlandse korte vakanties (mln)	1,5	1,8	1,6

16.10 Evolutie van de korte vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2002. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

PARTICIPATIE

De tendens waarbij steeds meer Vlamingen een lange vakantie nemen, is voor het eerst omgebogen. De **participatiegraad** voor dit type vakanties daalt van 68,7% in 2000 naar 64,3% in 2002. Dit komt neer op een daling van 200.000 lange vakanties. Iedere vakantieganger heeft in 2002 wel 1,75 lange vakanties ondernomen, wat meer is dan de voorgaande jaren. Het merendeel van de lange vakanties situeert zich in het buitenland en tijdens de zomermaanden. Wel zijn er in 2002 minder buitenlandse lange vakanties ondernomen dan in 2000. Het millenniumjaar 2000 was een topjaar voor de toerisme-industrie. Ook de Vlamingen zijn toen opvallend meer in het buitenland op vakantie geweest.

BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN

Drie kwart van de Vlaamse lange vakanties gaat richting buitenland. Bij 1,7 miljoen lange vakanties blijft de Vlaming in eigen land. De Kust moet aan belang inboeten, maar is nog steeds de binnenlandse **topbestemming** met ongeveer de helft van de binnenlandse lange vakanties. De buitenlandse bestemmingen zijn in 2002 globaal gezien minder in trek dan in 2000, met een daling van maar liefst 221.000 vakanties. De top-drie van de belangrijkste bestemmingen blijft onveranderd: Frankrijk, Spanje en Italië. Vooral Spanje, Griekenland, Duitsland en de verre bestemmingen verliezen terrein. In absolute

cijfers is Italië de sterkste stijger met ongeveer 70.000 Vlaamse vakanties meer in 2002.

BESTEDINGEN

De gemiddelde **bestedingen** voor een lange vakantie omvatten alle uitgaven van de vakantieganger voor transport, logies, eten, drinken, ontspanning, aankopen... Aan zijn gehele vakantie geeft een Vlaming gemiddeld 541 euro uit. Dat komt neer op een uitgave van 52 euro per persoon per etmaal. Gecorrigeerd voor inflatie dalen de bestedingen per persoon en per vakantie in 2002 met 1,0%. Voor de bestedingen per persoon en per nacht is dat een daling van 0,7%.

2. Korte vakanties

Een korte vakantie is 'elk verblijf buitenshuis met één tot drie overnachtingen in betalende logies, met recreatieve doeleinden'. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in een tweede woning buiten beschouwing gelaten.

PARTICIPATIE

Bijna 39% van de Vlamingen nam in 2002 de koffers voor 3,7 miljoen korte vakanties. Het is de eerste keer dat het aantal korte vakanties daalt. De stijging was in 2000 wel buitengewoon sterk. In 2002 zijn er opnieuw evenveel korte vakantie als in 1998. De frequentie, die bij de lange vakanties nog fors de hoogte in ging, is vrij stabiel bij de korte vakanties. De daling van de korte vakanties situeert zich vooral tijdens de zomermaanden.

BELANGRIJKSTE BESTEMMINGEN

Meer dan de helft van de korte vakanties vindt plaats in eigen land. De favoriete **bestemming** van de Vlamingen is Wallonië, op de voet gevolgd door de Vlaamse Kust.

Het marktaandeel van Wallonië is toegenomen.

GEMIDDELDE BESTEDINGEN LANGE VAKANTIE

	1998	2000	2002
Per persoon en per lange vakantie	475	525	541
Per persoon en per nacht	47	50	52

16.9 Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de lange vakanties van de Vlamingen, van 1998 tot 2002, in euro.

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

KORTE VAKANTIEBESTEMMING

	1998		2000		2002		TREND 2000-2002
Vlaamse kust	762	21,1%	797	19,1%	698	18,7%	-12,4%
Wallonië	784	21,7%	905	21,7%	847	22,7%	-6,4%
Vlaamse regio's	513	14,2%	534	12,8%	526	14,1%	-1,5%
Kunststeden	72	2,0%	104	2,5%	67	1,8%	-35,6%
Totaal binnenland	2.132	59,0%	2.340	56,1%	2.139	57,3%	-8,6%
Frankrijk	521	14,4%	672	16,1%	594	15,9%	-11,6%
Nederland	249	6,9%	350	8,4%	366	9,8%	+4,6%
Duitsland	296	8,2%	367	8,8%	284	7,6%	-22,6%
Britse eilanden	181	5,0%	134	3,2%	97	2,6%	-27,6%
G.H.-Luxemburg	97	2,7%	117	2,8%	93	2,5%	-20,5%
Overig buitenland	137	3,8%	192	4,6%	161	4,3%	-16,1%
Totaal buitenland	1.481	41,0%	1.832	43,9%	1.594	42,7%	-13,0%
Totaal	3.613	100,0%	4.172	100,0%	3.733	100,0%	-10,5%

16.11 Evolutie van de korte vakantiebestemming van de Vlamingen, van 1998 tot 2002, aantallen x 1.000. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

De buurlanden Frankrijk, Nederland en Duitsland zijn de favoriete buitenlandse korte vakantiebestemmingen. De buitenlandse korte vakanties dalen globaal gezien wel het sterkst. Ook leider Frankrijk deelt in de klappen, samen met Duitsland, de Britse Eilanden en Luxemburg die elk meer dan 20% achteruitgaan. Nederland is de enige belangrijke korte vakantiebestemming die er in 2002 op vooruitging. Sinds 1998 wint Nederland er bijna de helft bij.

BESTEDINGEN

De gemiddelde **bestedingen** tijdens een korte vakantie omvatten alle uitgaven van de korte vakantieganger met betrekking tot transport, logies, eten, drinken, ontspanning, aankopen, enz. Een zelfde stijging als in het jaar 2000 kunnen we niet meer waarnemen. Per persoon en per korte vakantie wordt er gemiddeld 153 euro uitgegeven. Per persoon en per etmaal is dat 72 euro. Gecorrigeerd voor inflatie dalen de bestedingen per persoon en per vakantie in 2002 zelfs met 2,0%. Per persoon en per nacht is dat een daling met 3,9%.

GEMIDDELDE BESTEDINGEN KORTE VAKANTIES

	1998	2000	2002
Per persoon en per korte vakantie	132	150	153
Per persoon en per nacht	65	72	72

16.12 Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de korte vakanties van de Vlamingen, van 1998 tot 2002, in euro.

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

Werkgelegenheid

De Vlaamse overheid streeft naar een groei in de toeristische sector in termen van structurele werkgelegenheid. De sector toerisme en recreatie creëert veel arbeidsplaatsen, maar het precieze aantal **jobs** is moeilijk te bepalen omdat de sector niet duidelijk af te lijnen is in de gangbare tewerkstellingsstatistieken. In 2002 telde het Vlaamse Gewest 102.120 loontrekkende werknemers in de toeristisch-recreatieve sector. De werkelijke omvang van de werkgelegenheid zal echter groter zijn omdat in de statistieken enkel geregistreerde werknemers voorkomen. Ook de zelfstandige tewerkstelling is niet opgenomen, evenmin als de vervoerssector. Hier werken nog eens 28.000 loontrekkenden, waarvan een deel bij de toeristisch-recreatieve werkgelegenheid mag gerekend worden.

Bijna de helft van de werknemers in de toeristisch-recreatieve sector werkt in een restaurant of café, 12% is tewerkgesteld in de logiessector. De maaltijden en de logiessector vormen de voorbije jaren de belangrijkste stijgers.

WERKGELEGENHEID

SUBSECTOR	1999	2000	2001	2002	TREND 2001-2002
Kleinhandel in sport- en kampeerartikelen, souvenirs, ambachtelijke producten e.d.	1.641	1.636	1.557	1.689	+8,5%
Hotels en motels	7.248	7.385	7.853	8.138	+3,6%
Overig logies voor kortstondig verblijf	3.463	3.608	3.811	4.068	+6,7%
Restaurants, fast-food zaken, snackbars, frituren	33.318	32.597	35.914	39.059	+8,8%
Cafés, discotheken, dancings e.d.	10.885	10.659	11.140	10.355	-7,0%
Catering, uitzendkoks en verzorgen van feesten en recepties	7.973	8.995	10.333	9.058	-12,3%
Overig vervoer van personen te land	2.986	3.064	3.167	3.152	-0,5%
Reisbureaus, touroperators, reisbegeleiders en -gidsen, V.V.V.'S e.d.	4.396	4.491	4.934	4.239	-14,1%
Verhuur van sport- en kampeerartikelen	139	112	103	148	+43,7%
Organisatie van salons, tentoonstellingen en beurzen	402	506	592	673	+13,7%
Vertoning van films	517	485	567	588	+3,7%
Productie, exploitatie, beheer en diensten verwant aan scheppende en uitvoerende kunst	4.119	4.589	4.997	5.480	+9,7%
Kermisattracties, pretparken en overig amusement	449	779	858	735	-14,3%
Musea en monumentenzorg, botanische tuinen, dierentuinen e.d.	2.618	3.090	3.558	3.539	-0,5%
Beheer en exploitatie van sportcentra en overige activiteiten i.v.m. sportbeoefening	7.219	9.344	9.200	9.511	+3,4%
Kansspelen, recreatieparken en overige activiteit i.v.m. recreatie	2.006	1.776	1.876	1.688	-10,0%
Totaal	89.379	93.116	100.460	102.120	+1,7%

16.13 Evolutie van de omvang van de loontrekkende werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector, van 1999 tot 2002.

Bron: RSZ (bewerking Steunpunt WAV).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Toerisme Vlaanderen, Jaarverslag 2002.
- Toerisme in Cijfers 1998, 1999, 2000, 2001, 2002.

Websites

Toerisme Vlaanderen:

<http://www.toerismevlaanderen.be>

Statistieken:

<http://www.toerismevlaanderen.be/cijfers>

NIS:

<http://www.statbel.fgov.be>

Steunpunt WAV:

<http://www.steunpuntwav.be>

WES Onderzoek & Advies:

<http://www.wes.be>

Blikvangers

- Tussen 1990 en 2002 is de CO₂-emissie met 15% toegenomen.
- In de periode 1990-1998 steeg het energiegebruik met 34%, maar nadien is het min of meer stabiel gebleven.
- Tussen 1990 en 2002 is de CO₂-emissie minder sterk toegenomen dan het totale energiegebruik (+35%) dankzij een toenemend gebruik van aardgas.
- In de periode 1998-2002 is het energiegebruik het sterkst toegenomen in de transportsector. De landbouw realiseerde de sterkste daling.
- De productie van groene stroom verzesvoudigd tussen 1998 en 2002, dankzij het systeem van groenestroomcertificaten.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/energie

Het gebruik van fossiele brandstoffen is erg nadelig voor het milieu. Het is de voornaamste oorzaak van de uitstoot van CO₂, een broeikasgas dat de aarde opwarmt. België heeft zich internationaal geëngageerd om tussen 2008 en 2012 de uitstoot van broeikasgassen met 7,5% te verminderen ten opzichte van 1990.

Door de toenemende concurrentiedruk en de vrijmaking van de energiemarkten, dreigt de aandacht voor het rationeel energiegebruik, de milieuvriendelijke energieproductie en de beschikbaarheid van energie voor sommige maatschappelijke groepen aanzienlijk te verminderen. De missie van de overheid is een duurzaam energiebeleid te voeren, waarbij de economische en sociale belangen verzoend worden met de draagkracht van het milieu.

Het Vlaamse energiebeleid wil drie doelstellingen realiseren. De eerste doelstelling is het rationeel gebruik van energie stimuleren, zodat het energiegebruik in de residentiële sector vermindert en het energiegebruik in de industrie en de dienstensector efficiënter wordt. De uitbouw van een milieuvriendelijke energieproductie in de vorm van groene stroom, groene warmte en warmtekrachtkoppeling wordt als tweede doelstelling vooropgesteld. De Vlaamse regering heeft zich dan ook tot doel gesteld om tegen eind 2004 een aandeel van 2% groene stroom te behalen in de elektriciteitsleveringen via het distributienet. Daarnaast wil de Vlaamse regering tussen 1998 en 2005 het vermogen van de warmtekrachtkoppeling met 600 MW opvoeren. De derde beleidsdoelstelling beoogt de organisatie van

de randvoorwaarden voor optimale energiedienstverlening voor alle maatschappelijke groepen, tegen correcte en sociaal aanvaardbare prijzen.

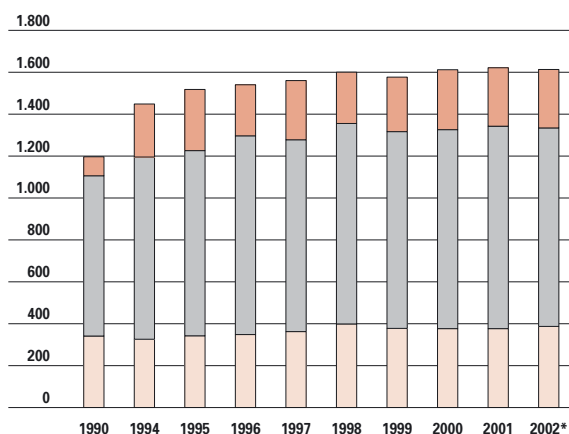
Energiegebruik

In 2002 werd in het Vlaamse Gewest 1.612 PJ energie gebruikt. Dat is 35% meer dan in 1990 (1.196 PJ). De elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabrieken, kortweg de transformatiesector, namen 24% van het **energiegebruik** voor hun rekening. 59% werd finaal gebruikt door de sectoren industrie, huishoudens, transport, diensten en landbouw. 17% van de energie werd ingezet als grondstof in de industrie (het zogenaamd 'niet-energetisch gebruik'). De procentuele stijging van het energiegebruik sinds 1990 is groter bij de eindgebruikers (24%) dan in de transformatiesector (13%). De grootste stijging van 209% is waar te nemen bij het niet-energetisch gebruik door de ingebruikname van enkele grote installaties.

Van 1990 tot 1998 zien we een sterke stijging van het totale energiegebruik. Vanaf 1998 is de groei minder groot en is het totale gebruik min of meer stabiel gebleven.

Het energiegebruik van de industrie (exclusief niet-energetisch gebruik) is met 21% sterk toegenomen. De sterkste stijging zien we tussen 1990 en 1998. Dit is in belangrijke mate te verklaren door het toenemende gebruik van restbrandstoffen. Tussen 1998 en 2002 is het gebruik van restbrandstoffen min of meer gelijk gebleven.

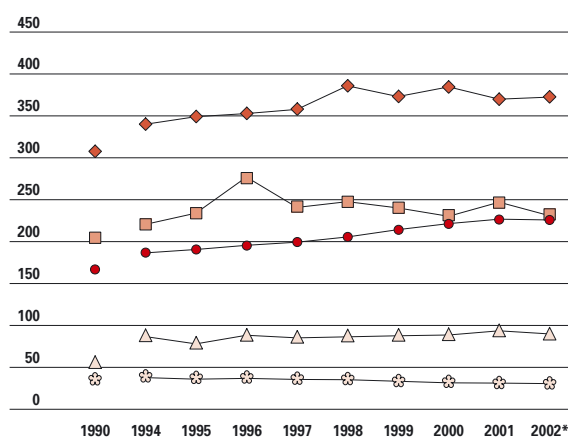
ENERGIEGEBRUIK NAAR SOORT

17.1 Evolutie van het totale energiegebruik, van 1990 tot 2002, naar soort, in PJ.
* Voorlopige cijfers. Bron: VITO.

niet-energetisch
eindverbruik
transformatiesector

EINDGEBRUIK

17.2 Evolutie van het eindgebruik, naar sector, van 1990 tot 2002, in PJ.
* Voorlopige cijfers. Bron: VITO.

huishoudens
industrie
transport
diensten
land- en tuinbouw

Het eindgebruik in de handel en dienstensector kende tussen 1990 en 2002 eveneens een grote stijging met 61%. In de sector van verkeer en vervoer noteren we 38% meer in 2000 ten opzichte van 1990. Dit is te wijten aan een sterke economische groei van de dienstensector en de stijgende mobiliteit met het daaraan gekoppelde verkeersvolume. Tussen 1998 en 2002 is geen trendbreuk vast te stellen. Het energiegebruik door de huishoudens is klimaatgebonden en vertoont daarom sterke schommelingen. Het energiegebruik in 2002 lag 13% hoger dan in 1990, hoewel beide jaren ongeveer even warm waren. Deze evolutie is voor een groot deel te wijten aan de toename van het aantal huishoudens. Enkel het energiegebruik van de land- en tuinbouwsector lag in 2002 lager dan in 1990. Tussen 1998 en 2002 is het energiegebruik in de land- en tuinbouw met 14% gedaald.

CO₂-emissies

De totale CO₂-emissie in het Vlaamse Gewest kende tussen 1990 en 2002 een stijgende trend met pieken in 1996 en 1998. In 2002 werd er 77.103 kton uitgestoten, wat 15% meer is dan in 1990. Vanaf 1999 is de stijgende trend afgevlakt met een gemiddelde groei van 0,6%. Over de periode 1990-1998 steeg de CO₂-emissie gemiddelde met 2,4% per jaar. De CO₂-uitstoot is trager gestegen dan het energiegebruik doordat steeds meer aardgas gebruikt wordt.

De CO₂ die uitgestoten wordt bij het finaal elektriciteitsgebruik wordt toegerekend aan de transformatiesector. Dit verklaart het hoge aandeel van de

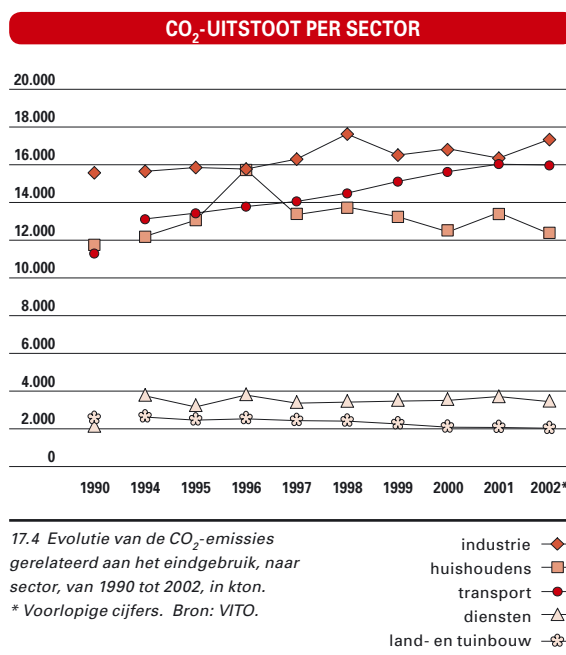
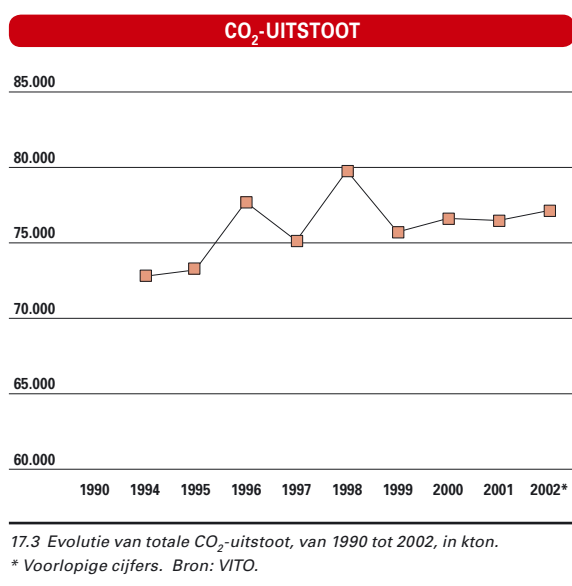
transformatiesector in de CO₂-uitstoot (29%), ook al is 58% van de energie-input in de elektriciteitscentrales van nucleaire oorsprong.

Het aandeel van de eindgebruikers in de CO₂-uitstoot bedroeg in 2002 66%. De overige 5% is te wijten aan het niet-energetisch gebruik en aan de emissies die niet-energiegebonden zijn (bij afvalverbranding en staalproductie).

De CO₂-uitstoot in de **huishoudens** varieert sterk door het toenemend succes van aardgas. Tussen 1990 en 2001 is het aandeel van aardgas met 11% toegenomen tot 44%. In 2001 bedroeg het aandeel van stookolie 52%, van butaan/propana 1% en van steenkool eveneens 1%. In 2002 was de CO₂-uitstoot van de huishoudens met 5% gestegen ten opzichte van 1990 en met 10% gedaald ten opzichte van 1998.

De CO₂-uitstoot van de **industrie** (exclusief niet-energetisch gebruik) lag in 2002 11% hoger dan in 1990. Het gebruik van kolen (-13%) en stookolie (-44%) nam sterk af ten voordelen van aardgas (+42%). De restbrandstoffen vormen de uitzondering op de toenemende inzet van CO₂-vriendelijke brandstoffen (+132%). Tussen 1998 en 2002 daalden de CO₂-emissies gerelateerd aan het brandstofgebruik met 2%.

De **dienstensector** heeft tussen 1990 en 2002 een sterke stijging van de CO₂-uitstoot gekend, namelijk met 61%. Er is dan ook een stijgend gebruik van stookolie en zware stookolie (+38%). Ook het gebruik van gas nam toe (+84%), terwijl het gebruik van steenkool daalde (-82%).

Het toenemende **wegverkeer** resulteerde in een toename van de CO₂-uitstoot met 39%. Tussen 1998 en 2002 zien we een stijging van 10%.

De CO₂-uitstoot in de **land- en tuinbouw** kent een uitgesproken dalende trend van -12% over de periode 1990-2002. Deze reductie werd grotendeels verwezenlijkt tussen 1998 en 2002.

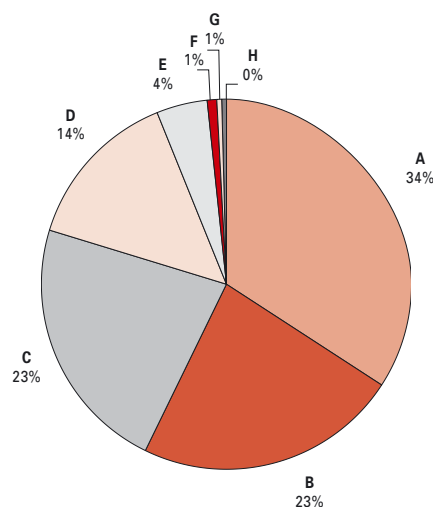
Om de uitstoot van broeikasgassen in Vlaanderen te verminderen, heeft de Taskforce Klimaatbeleid Vlaanderen een **Vlaams klimaatbeleidsplan 2002-2005** uitgewerkt dat op 28 februari 2003 door de Vlaamse regering werd goedgekeurd. In september 2003 werd het eerste voortgangsrapport bij dit plan goedgekeurd. Voor de beleidsdomeinen energie en economie omvat het plan een decreet rond Rationeel Energiegebruik, benchmarkingconvenanten met ondernemingen, energieprestatiegeving voor nieuwbouw, vernieuwde ecologische warmtekrachtkoppeling- en groenestroomcertificaten, actieplannen rond rationeel energiegebruik voor de beheerders van het elektriciteitsnet en de cluster energie van de gemeentelijke en provinciale samenwerkingsovereenkomst.

Groene stroom

Vanaf 1 januari 2002 is iedere elektriciteitsleverancier verplicht om aan zijn klanten een minimumpercentage stroom te leveren die werd opgewekt uit hernieuwbare energiebronnen. Voor 2002 bedroeg dit percentage 0,8% van de leveringen via het distributienet. Dit aandeel neemt toe van 1,2% in 2003, over 2% in 2004 tot 6% in 2010 van de leveringen via zowel het distributie- als het transmissienet. De elektriciteitsleverancier kan bewijzen dat hij aan zijn verplichting voldoet door voldoende **groenestroomcertificaten** voor te leggen. Deze certificaten worden toegekend aan de producenten, die hun groenestroomcertificaten verkopen aan de leveranciers. Indien de leverancier niet voldoende certificaten kan voorleggen, wordt hem een administratieve geldboete opgelegd.

Door de invoering van het certificatenstelsel verdubbelde in 2001 de productie tot 91 GWh groene stroom. Het volgende jaar was er opnieuw bijna een verdubbeling tot 178 GWh groene stroom. Vooral de productie uit biomassa kende een grote sprong met de co-verbranding van hout (+33 GWh) en olijfpulp (+11 GWh) en de valorisatie van stortgas (+13 GWh). Ook de productie uit windenergie kende de laatste twee jaar een sterke toename met een productie van 35 GWh in 2001 en 56 GWh in 2002. Met 0.44 GWh in 2002 blijft zonne-energie steken op een marginaal aandeel.

GROENESTROOMCERTIFICATEN

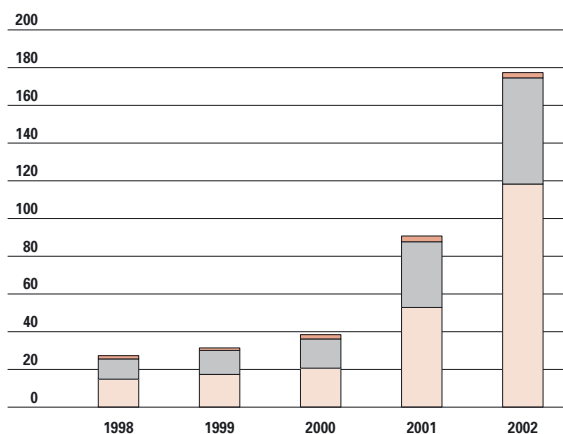
17.5 Uitgereikte groenestroomcertificaten, naar technologie, van 2002 tot oktober 2003, in %.

Bron: VREG.

biomassa A
stortgas B
windenergie C
overig biogas D
GFT-gas E
waterkracht F
waterzuivering-slibgas G
zonne-energie H

Toch werd met die 178 GWh de beleidsdoelstelling voor 2002 (met 0,8% groene stroom) niet gehaald en bleef steken op twee derden. Inmiddels is de productiecapaciteit toegenomen tot meer dan 300 GWh groene stroom op jaarbasis.

GROENE STROOM

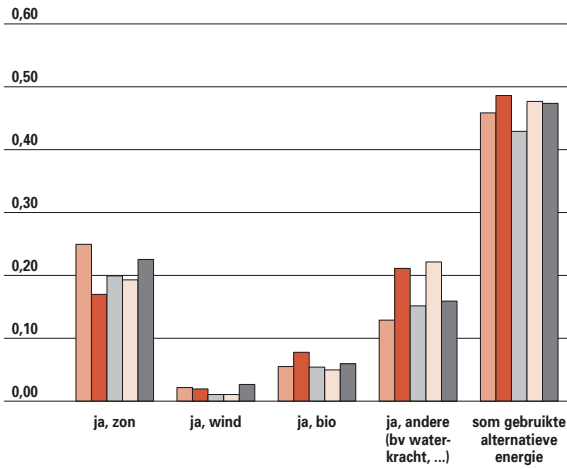

17.6 Evolutie van de productie van groene stroom uit hernieuwbare energiebronnen, van 1998 tot 2002, in GWh.

Bron: ODE.

waterkracht
wind
biomassa

ALTERNATIEVE ENERGIE

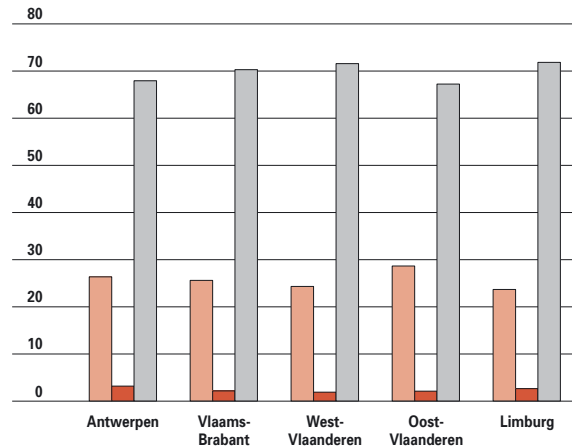
17.7 Gebruik van alternatieve energie, 2001, naar provincie, in %.
Opmerking: combinaties van alternatieve energie zijn wegens hun kleine aantallen niet apart opgenomen in de grafiek. In het totaal zitten ze evenwel mee vervat.
Bron: NIS.

Antwerpen
Vlaams-Brabant
West-Vlaanderen
Oost-Vlaanderen
Limburg

Alternatieve energie in huishoudens

De volkstelling van 2001 peilde naar het gebruik van alternatieve energiebronnen. In Vlaams-Brabant wordt het meest alternatieve energie gebruikt (0,49%). Zonne-energie (0,17%), bio-energie (0,08%) en windenergie (0,02%) nemen elk een relatief klein deel voor hun rekening. De overige

DUBBEL GLAS

17.8 Beschikt uw woning over dubbele beglazing, 2001, naar provincie, in %.
Bron: NIS.

nee
weet niet
ja

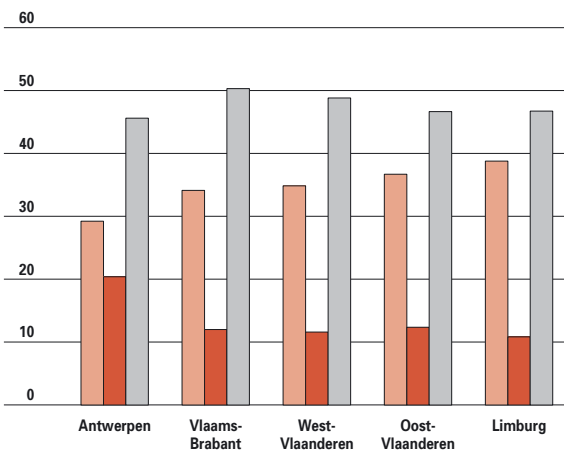
vormen van alternatieve energie, waaronder waterkracht, zijn samen goed voor 0,21%.

Antwerpen staat op de voorlaatste plaats inzake het gebruik van alternatieve energie, maar beschikt wel over het meeste zonne-energie (0,25%).

Isolatie van de woning

De Oost-Vlaamse gezinnen beschikken duidelijk het minst over dubbele beglazing, terwijl de woningen in West-Vlaanderen en Limburg er het meest mee uitgerust zijn. In Limburg is de dubbele

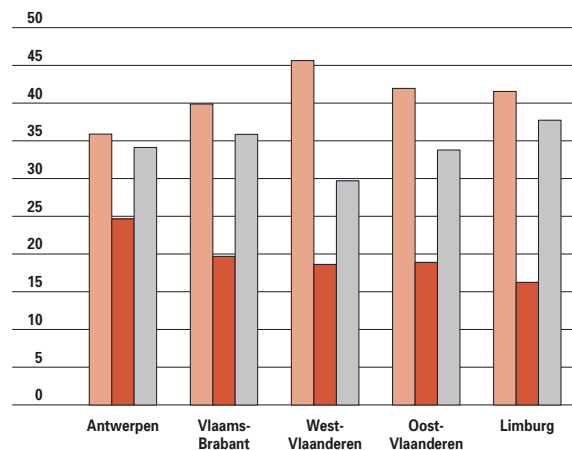
DAKISOLATIE

17.9 Is het dak geïsoleerd, 2001, naar provincie, in %.
Bron: NIS.

nee
weet niet
ja

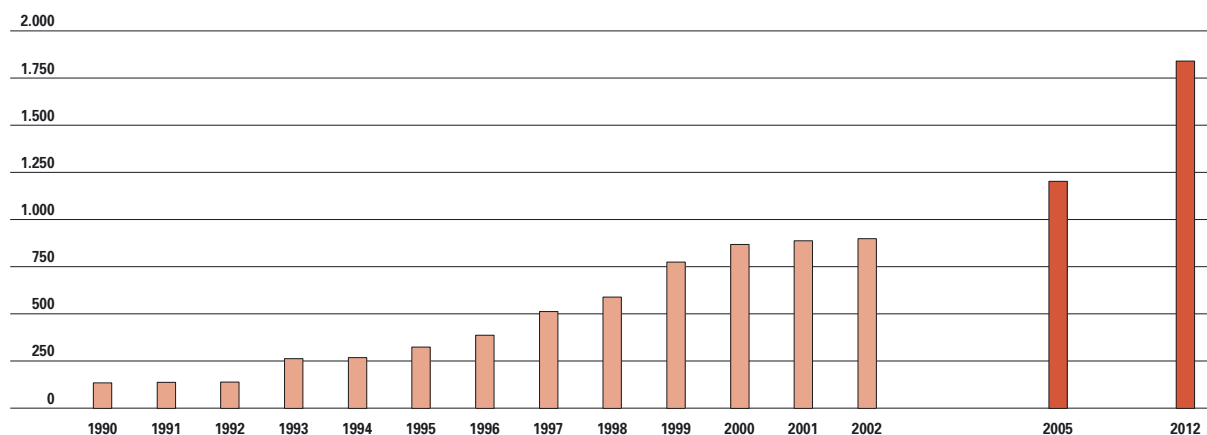
ISOLATIE BUITENMUREN

17.10 Zijn de buitenmuren van het gebouw geïsoleerd, 2001, naar provincie, in %.
Bron: NIS.

nee
weet niet
ja

WKK

17.11 Evolutie van het geïnstalleerd vermogen aan de warmtekrachtinstallaties, van 1990 tot 2002, in Mwe.
Bron: VITO.

opgesteld vermogen
potentieel

beglazing het vaakst slechts gedeeltelijk, terwijl ze in West-Vlaanderen het meest in heel de woning aanwezig is.

Dakisolatie komt het minst vaak voor in Limburg, het meest in Vlaams-Brabant. Nog in Limburg zijn de buitenmuren het meest geïsoleerd, West-Vlaamse woningen hebben minder buitenmuurisolatie.

Warmtekrachtkoppeling

Op plaatsen waar zowel elektriciteit als warmte nodig zijn, kan **warmtekrachtkoppeling** (WKK) een belangrijke energiebesparing opleveren ten opzichte van de gescheiden opwekking van elektriciteit in centrales en warmte in conventionele ketels. WKK realiseert een energiebesparing van minstens 5% ten opzichte van een afzonderlijke productie

van elektriciteit en warmte die gebruikmaakt van de meest recente technologie.

De Vlaamse overheid wil het vermogen van WKK optrekken tot 1.198 MWe in 2005 en 1.832 MWe in 2012.

Tussen 1990 en 1998 is het opgesteld vermogen aan kwalitatieve WKK ruim verviervoudigd van 134 MWe naar 587 MWe.

In 2002 is het opgesteld vermogen tegenover 1998 met de helft toegenomen tot 895 MWe. Sinds 2000 is echter een duidelijke vertraging merkbaar. Het is maar de vraag of energieproducenten, na de liberalisering van de energiemarkt, de rendabiliteit van nieuwe installaties voldoende hoog zullen inschatten. De invoering van **warmtekrachtcertificaten** moet een nieuwe impuls geven aan projecten die in de pijplijn zitten.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Aernouts K. en Jaspers K., 2003. Energiebalans Vlaanderen 2001: onafhankelijke methode, Vito rapport 2003/IMS/R/103 (<http://www.emis.vito.be/EMIS/Media/cfeav101ob.xls>).
- Stevaert, S., 2000. Beleidsnota Energie 2000 – 2004: (<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/regering/beleidsnota/energie.pdf>).
- Bossyt, G., 2003. Beleidsbrief Energie 2004: (<http://193.190.148.16/ned/sites/economie/energiesparen/documenten/beleidsbrief2004.pdf>).

Websites

- Belgische Federatie voor Elektriciteitsbedrijven (BFE): <http://www.bfe-fpe.be/>
- Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO): <http://www.vito.be/>
- Energie- en Milieu InformatieSysteem voor het Vlaamse Gewest (EMIS): <http://www.emis.vito.be/>
- Organisatie voor Duurzame Energie vzw (ODE): <http://www.ode.be/>
- Departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse aangelegenheden en Landbouw, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie (EWBL - ANRE): <http://www.energiesparen.be/>

Blikvangers

- Mede dankzij het stopzettingsdecreet daalde het aantal varkens reeds met 13% ten opzichte van 1999.
- Het stopzettingsdecreet werd in 2003 uitgebreid tot de pluimvee- en rundveesector.
- Het aantal land- en tuinbouwbedrijven verminderde de voorbije 10 jaar met 30%, tegelijk nemen de grotere bedrijven in aantal, oppervlakte en veebezetting toe.
- Vanaf 2003 valt ongeveer 10% van het landbouwareaal onder één of meerdere agro-milieuovereenkomsten uit het Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling.
- De biologische landbouw kende de jongste jaren een groei, maar stagneerde in 2002.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/landbouw

18.1 Economische, sociale en milieuaspecten

Vlaanderen heeft een hoogproductieve en intensieve land- en tuinbouw, wat uiteraard ook een aantal problemen met zich meebrengt.

Daarom besteden we hier niet alleen aandacht aan de klassieke economische aspecten, maar ook aan de sociale en ecologische componenten van de landbouw, een benaderingswijze die voortvloeit uit de beleidsnota en herhaald werd in de daaropvolgende beleidsbrieven.

Economische aspecten

Het **landbouwareaal** daalde constant tot in 1990. Nadien zorgden onder andere de strengere bemestingsnormen voor dierlijke mest voor een geleidelijke stijging. Landbouwgrond – als plaats waar mest kon afgezet – werd daardoor financieel extra aantrekkelijk.

De jongste vier jaar blijft het totale areaal ongeveer

even groot. De landbouwgrond situeert zich vooral in de provincies West- en Oost-Vlaanderen, in Haspengouw en de Noorderkempen.

Weiden, grasland en voedergewassen maken 56% uit van het areaal, wat niet verwonderlijk is als men de omvang van de Vlaamse veeteelt bekijkt.

De **akkerbouw** neemt 35% van de beschikbare oppervlakte in. De belangrijkste teelten zijn granen, aardappelen en suikerbieten.

De **tuinbouw** tenslotte legt beslag op 8% van het areaal, waarvan ruim de helft gebruikt wordt in de groenteteelt.

Bijna twee derde van de landbouwbedrijven heeft runderen. Hoewel de **rundveehouderij** daarmee de meest verspreide vorm blijft, daalt het aantal bedrijven en het aantal runderen. Het aantal zoogkoeien (vleesproductie) stijgt en het aantal melkkoeien blijft na een daling in de jaren '90 ongeveer constant.

LANDBOUWAREAAL

	1990	1999	2000	2001	2002
Totale oppervlakte cultuurgrond	603.896	636.477	636.876	635.155	635.464
Weiden, grasland en voedergewassen	343.291	367.571	361.375	372.099	355.650
Granen voor de korrel	125.151	109.452	129.596	113.178	132.211
waarvan wintertarwe	71.490	46.914	71.760	48.016	67.381
wintergerst	30.958	8.534	10.508	9.184	11.987
korrelmaïs	6.148	31.694	34.033	38.960	45.080
Aardappelen	35.682	44.676	42.444	40.455	39.948
Nijverheidsgewassen	45.117	45.996	43.587	47.120	47.337
waarvan suikerbieten	38.794	37.603	33.925	36.357	36.312
Tuinbouwgewassen	38.129	49.171	47.372	50.615	50.631
waarvan groenten in open lucht	20.886	26.598	24.881	27.653	28.570
fruitteelt in open lucht	11.905	15.899	15.782	15.942	15.061
niet eetbare tuinbouw in open lucht	3.651	4.667	4.744	4.812	4.894
groenten onder serre	949	1.082	1.054	1.188	1.120
fruitteelt onder serre	159	224	210	238	244
niet eetbare tuinbouw onder serre	579	701	701	782	742
Overige	16.526	19.611	12.502	11.688	9.685

18.1 Evolutie van het landbouwareaal, in 1990 en 1999-2002, in ha. Bron: NIS / VOLT.

VEESTAPEL

	1990	1999	2000	2001	2002
Runderen	1.715.772	1.584.548	1.558.075	1.527.221	1.456.470
waarvan melkkoeien	439.470	333.395	327.067	329.728	335.001
zoogkoeien	103.314	185.003	182.913	186.623	205.719
Varkens	6.395.797	7.371.688	7.051.094	6.508.442	6.396.910
waarvan biggen	1.767.168	2.135.011	2.024.876	1.810.197	1.771.076
vleesvarkens	3.900.149	4.492.488	4.316.421	4.006.920	3.969.377
zeugen	708.401	721.070	690.345	667.056	645.394
Pluimvee	25.640.722	36.205.925	36.002.503	34.301.030	34.307.893
waarvan vleeskippen	14.931.292	21.851.234	21.632.697	21.240.313	20.767.628
hennen	10.511.350	14.194.038	14.198.520	13.060.717	12.813.107

18.2 Evolutie van de veestapel, in 1990 en 1999-2002, naar diersoort. Bron: NIS / VOLT.

De **varkenssector** is economisch nog steeds de belangrijkste bedrijfstak binnen de land- en tuinbouw. De milieuproblemen en de maatregelen rond mestverwerking en rond inkringing van de varkensstapel zorgden de jongste jaren voor een sterke terugval in het aantal varkensbedrijven. Het aantal varkens daalde in 2002 met 13% ten opzichte van het topjaar 1999. Dit is mee te wijten aan het zogenaamde **stopzettingsdecreet** dat in 2001 door de Vlaamse regering werd goedgekeurd. Dit decreet geeft een stopzettingsvergoeding aan producenten die vrijwillig, volledig en definitief stoppen met de productie van varkensmest. In 2001 en 2002 samen maakten 954 bedrijven gebruik van deze regeling voor een totaal van 26.350 zeugen en beren en 259.716 mestvarkens.

Ook in de **pluimveesector** neemt het aantal dieren af in vergelijking met 1999, vooral bij de legkippen. Eind 2002 heeft de Vlaamse regering besloten de regeling rond de varkensafbouw uit te breiden tot de pluimvee- en rundveesector. Rundveehouderij komt eerder verspreid voor terwijl varkens en pluimvee vooral gekweekt worden in West-Vlaanderen en de Noorderkempen.

Het **aantal land- en tuinbouwbedrijven** liep de jongste jaren sterk terug, met een daling van bijna 30% sinds 1992. De resterende bedrijven zijn voor een kleine 70% beroepslandbouwbedrijven. Vooral de kleinere bedrijven of bedrijven zonder familiale opvolger verdwijnen. Tegelijk groeien de grotere bedrijven in aantal, oppervlakte en

AANTAL EN OPPERVLAKTE BEDRIJVEN

18.3 Evolutie van het aantal (linkerschaal) en de gemiddelde oppervlakte (rechtterschaal) van de land- en tuinbouwbedrijven, van 1992 tot 2002.

Bron: NIS / VOLT.

totaal aantal land- en
tuinbouwbedrijven —◆—
gemiddelde oppervlakte —■—

OMZET EN TOEGEVOEGDE WAARDE

	1990	1999	2000	2001	2002
Totale eindproductiewaarde	4.415,0	4.154,6	4.517,3	4.784,7	4.503,9
Akkerbouw	374,5	406,5	386,4	476,3	424,7
waarvan tarwe	76,9	49,2	59,1	42,4	47,2
suikerbieten	113,9	126,6	106,9	94,1	125,5
aardappelen	128,7	200,9	190,6	309,6	205,9
Tuinbouw	1.312,1	1.417,2	1.389,7	1.373,0	1.358,9
waarvan groenten	708,8	720,0	692,2	700,1	675,2
fruit	224,6	304,9	286,8	273,3	296,8
Veeteelt	2.728,4	2.330,9	2.741,2	2.935,4	2.720,3
waarvan runderen	668,7	508,1	374,0	275,6	428,3
varkens	1.155,0	953,0	1.386,3	1.635,9	1.327,3
gevoegte	183,5	206,2	241,0	263,0	245,0
melk en -derivaten	559,6	533,1	573,2	606,7	570,1
eieren	143,7	107,7	138,1	132,0	127,4
Intermediair verbruik	2.573,2	2.724,9	2.945,2	3.053,7	2.902,0
waarvan voeders	1.329,3	1.403,7	1.477,3	1.583,1	1.438,5
meststoffen	146,2	123,2	135,7	146,4	109,6
energie	225,6	238,2	327,0	298,7	322,9
Bruto toegevoegde waarde	1.841,8	1.429,7	1.572,1	1.731,0	1.601,9
Netto toegevoegde waarde	1.638,5	1.235,2	1.346,2	1.567,6	1.363,2

18.4 Evolutie van de eindproductiewaarde, intermediair verbruik, bruto en netto toegevoegde waarde (in miljoen euro), in 1990 en 1999-2002.
Bron: CLE / VOLT.

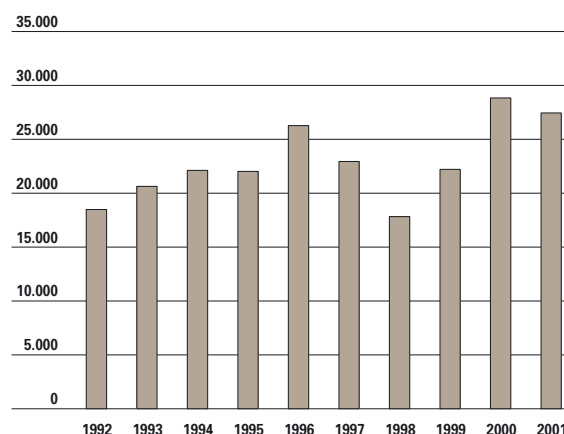
veebezetting. Sinds 1992 steeg de gemiddelde bedrijfsoppervlakte dan ook met de helft. De scheidingslijn tussen de wegwijnende en groeiende groep bedrijven ligt bij een bedrijfsoppervlakte van 30 tot 50 ha.

De land- en tuinbouwbedrijven boekten de voorbije vier jaar samen een gemiddelde productiewaarde van 4,49 miljard euro. De veehouderij is op dat vlak veruit het belangrijkste, met een gemiddelde omzet van 2,68 miljard euro is ze goed voor 60% van de totale omzet in de land- en tuinbouw. De tuinbouw en akkerbouw waren tijdens dezelfde periode goed voor respectievelijk 1.385 (31%) en 423 (9%) miljoen euro. In 2002 lag de omzet in alle sectoren rond het gemiddelde van de voorbije 4 jaar met in de veehouderij een duidelijk herstel tegenover het dioxinejaar 1999.

De productieverhoudingen binnen de land- en tuinbouw vertalen zich ook naar het intermediair verbruik. Gezien het belang van de veeteelt in de landbouw is het niet verwonderlijk dat het veevoer veruit de belangrijkste kostenfactor is. In de

tuinbouw spelen de energiekosten een belangrijke rol. De bruto toegevoegde waarde (het verschil tussen de productiewaarde en het intermediair

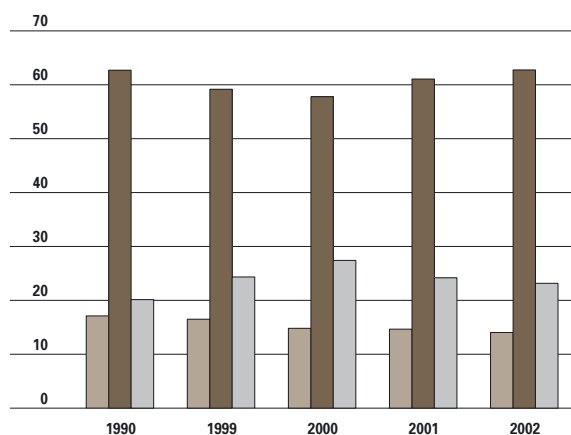
INKOMEN

18.5 Evolutie gemiddeld arbeidsinkomen per arbeidseenheid van beroepslandbouwbedrijven, van 1992 tot 2001.

Bron: CLE / VOLT.

OPVOLGING

18.6 Evolutie van het percentage bedrijven (met bedrijfsleider ouder dan 50) met vermoedelijke opvolger (van 14 jaar en ouder), in 1990 en 1999-2002.

Bron: NIS / VOLT.

met opvolger
zonder opvolger
weet nog niet

verbruik) kende een piek in 1997, daarna volgde een afname met een dieptepunt in het dioxinejaar 1999. De jongste jaren is er een duidelijk herstel.

Het gemiddeld **landbouwinkomen** schommelt sterk. De fluctuaties in oogsten en verkoopprijzen maken een regelmatig verloop onmogelijk. Bovendien verschilt dit inkomen naargelang de streek en het bedrijfstype.

Het gemiddeld arbeidsinkomen in de beroepslandbouw wordt voor 2001 geraamd op 27.429 euro, iets minder dan in 2000, maar duidelijk meer dan in 1998 en 1999 die in het teken stonden van

AANDEEL VROUWEN

	1990	1999	2000	2001	2002
% vrouwen t.o.v. totaal aantal arbeidskrachten	33,0	34,2	35,5	34,5	35,5
% bestendige vrouwelijke arbeidskrachten t.o.v. totaal aantal vrouwelijke arbeidskrachten	42,2	52,3	51,8	59,8	59,3

18.7 Evolutie van het aandeel vrouwelijke arbeidskrachten in de landbouw, in 1990 en 1999-2002.

Bron: NIS / VOLT.

de varkenspest en de dioxinecrisis. De voorbije jaren realiseerden de bedrijven gespecialiseerd in mestvee en gemengd rundvee het laagste gemiddelde arbeidsinkomen. De varkenshouderijen en de akkerbouw, of combinaties van beide, scoorden het hoogst, hoewel er zich ook hier sterke schommelingen voordeden.

Sociale aspecten

Het voorbije decennium zagen we een verschuiving in het **opleidingsniveau** van de bedrijfsleiders. Het aantal bedrijfsleiders met uitsluitend praktische ervaring nam af ten voordele van diegenen met een landbouwopleiding. Het aandeel van de bedrijfsleiders met een volledige landbouwopleiding verdubbelde tussen 1990 en 2000.

Het dalend aantal landbouwbedrijven is een trend die zich vermoedelijk de volgende jaren nog zal doorzetten. Immers, in 2002 is ruim de helft van de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar en slechts bij 14% van hen is er een vermoedelijke opvolger van 14 jaar

STIKSTOF- EN FOSFORBALANS

	2001		2002	
	STIKSTOF (N)	FOSFOR (P)	STIKSTOF (N)	FOSFOR (P)
Input	295,5	36,9	287,8	42,5
minerale meststoffen	75,7	3,6	71,7	2,9
dierlijke mest	182,2	31,4	178,5	32,0
reststoffen	4,2	1,3	4,2	1,3
atmosferische depositie	30,4	0,6	30,5	6,4
biologische N-fixatie	3,0	-	2,9	-
Output	125,1	17,0	127,6	17,2
gewasproductie	35,4	6,4	39,5	5,9
voederproductie	89,7	10,6	88,1	11,3
Nutriënten-emissie	170,5	20,0	160,2	19,6

18.8 Stikstof- en fosforbalans van de landbouwsector, in miljoen kg, in 2001 en 2002. Bron: VMM / CLE.

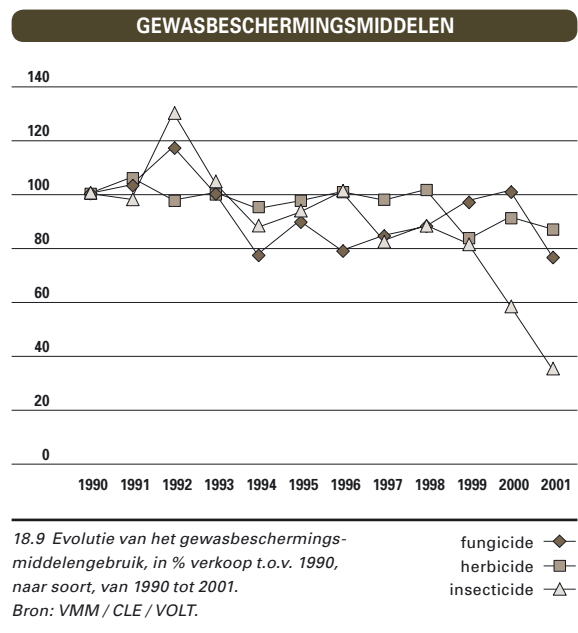
en ouder. In 1990 was dit nog 17%. In een kwart van de bedrijven is nog geen beslissing genomen omtrent de opvolging.

Het aandeel vrouwelijke arbeidskrachten in de landbouw is licht gestegen sinds 1990 en schommelt de jongste jaren rond de 35%. Maar veel belangrijker nog: het aandeel voltijds tewerkgestelde vrouwen ten opzichte van het totaal aantal vrouwen is met bijna 20% toegenomen op 10 jaar tijd en bedraagt momenteel ongeveer 60%. Dit betekent dat vrouwen zich meer en meer volop gaan engageren in het land- of tuinbouwbedrijf.

Milieuaspecten

De voorbije 12 jaar is het overschot op de bodembalans afgenomen, voornamelijk door een daling in het kunstmestgebruik. Daarnaast nam ook de dierlijke mestproductie af, steeg de netto export van mest (al of niet met verwerking) en werden er inspanningen geleverd om de nutriënten in het voeder terug te dringen. In 2002 is de stikstofbalans met bijna een derde en de fosforbalans met de helft gedaald tegenover 1990.

Indien we het gebruik bekijken van gewasbeschermingsmiddelen gedurende het voorbije decennium, zien we dat vooral de verkoop van insecticides

sterk afnam en in 2001 nog maar 35% bedraagt van die in 1990. De verkoop van fungicides, die de voorbije jaren in de lift zat, kende in 2001 een plotse terugval. Al die tijd bleef de verkoop van herbicides quasi constant, al lijkt er de jongste drie jaar een lichte daling waarneembaar.

18.2 Beleidsmaatregelen

In dit tweede deel wordt dieper ingegaan op het Vlaamse landbouwbeleid, dat binnen de lijnen moet werken van het Europees landbouwbeleid.

Als eerste komt het Europese beleid aan bod rond **prijs- en inkomensondersteuning**. De voornaamste doelstelling van Pijler 1 is het verzekeren van een redelijke levensstandaard voor de landbouwbevolking. Pijler 2 is het plattelandsbeleid en bevordert de ontwikkeling van een meer duurzame en gediversifieerde landbouw.

De Europese plattelandsverordening is verder uitgewerkt in het Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling dat ondermeer initiatieven van boer en tuinder promoot die verdergaan dan de klassieke, goede landbouwpraktijk.

Tenslotte wordt ingegaan op enkele eigen elementen uit het Vlaamse landbouwbeleid, met name de biologische landbouw en de afbouw van de varkensstapel.

Pijler 1: prijs- en inkomensondersteuning

De Administratie voor het Landbouwproductie-beheer geeft naast diverse premies (slachtpremie, zoogkoeienpremie) ook steun bij bepaalde akkerbouwgewassen. In 2002 werden er 81.018 aanvragen goedgekeurd, wat leidde tot een steunpakket van 195 miljoen euro.

Iets meer dan 43% hiervan komt ten goede aan de plantaardige sector en gaat bijna volledig naar de sector van de akkerbouwgewassen (graan, maïs). Een 55% wordt uitgekeerd binnen de dierlijke sector, waarvan 2% naar de sectie melk. Drie kwart hiervan gaat naar de aanvullende betaling voor melkkoeien, namelijk 3,1 miljoen euro.

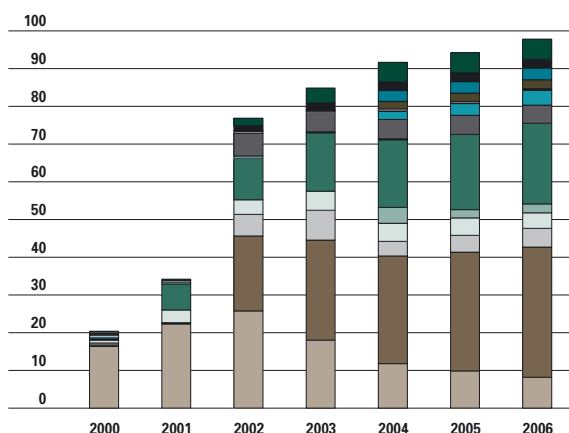
Naast deze premies regelt de administratie voor de sectie melk ook de quotatoekenningen of -overdrachten. Voor de campagne 2002-2003, die liep van 1 april 2002 tot

PRIJS- EN INKOMENSONDERSTEUNING

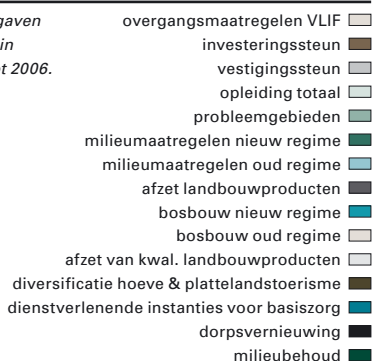
	AANTAL AANVRAGEN	UITBETAALD BEDRAG	
		EURO	%
Plantaardige sector	24.286	84.486.957	43,3
oppervlakteaangifte	23.907	77.786.812	92,1
vlas	98	2.876.561	3,4
hop	54	134.357	0,2
tabak	227	3.689.227	4,4
Dierlijke sector - melk	9.979	4.206.020	2,2
aanvullende betaling melkkoeien	9.227	3.106.444	73,9
schoolmelk	752	1.099.576	26,1
Dierlijke sector - vlees	46.753	106.434.855	54,5
speciale rundvleespremie	15.640	20.964.577	19,7
zoogkoeienpremie	8.169	43.228.289	40,6
premie voor ooien	718	768.264	0,7
extensiveringspremie	186	178.994	0,2
slachtpremie runderen	17.313	36.107.701	33,9
slachtpremie kalveren	4.727	5.187.030	4,9
Totaal	81.018	195.127.832	100

18.10 Uitgaven in het kader van het prijs- en inkomensondersteuningsbeleid, naar sector, in 2002. Bron: ALP.

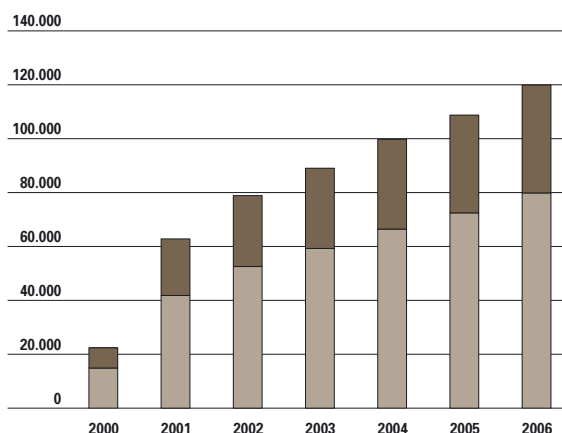
UITGAVEN PDPO

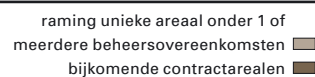
18.11 Evolutie van de uitgaven PDPO per boekhoudjaar, in miljoen euro, van 2000 tot 2006. Bron: VOLT.

AREAAL AGRO-MILIEUMAATREGELEN

18.12 Evolutie van het areaal agro-milieumaatregelen PDPO, in ha, van 2000 tot 2006. Bron: VOLT.

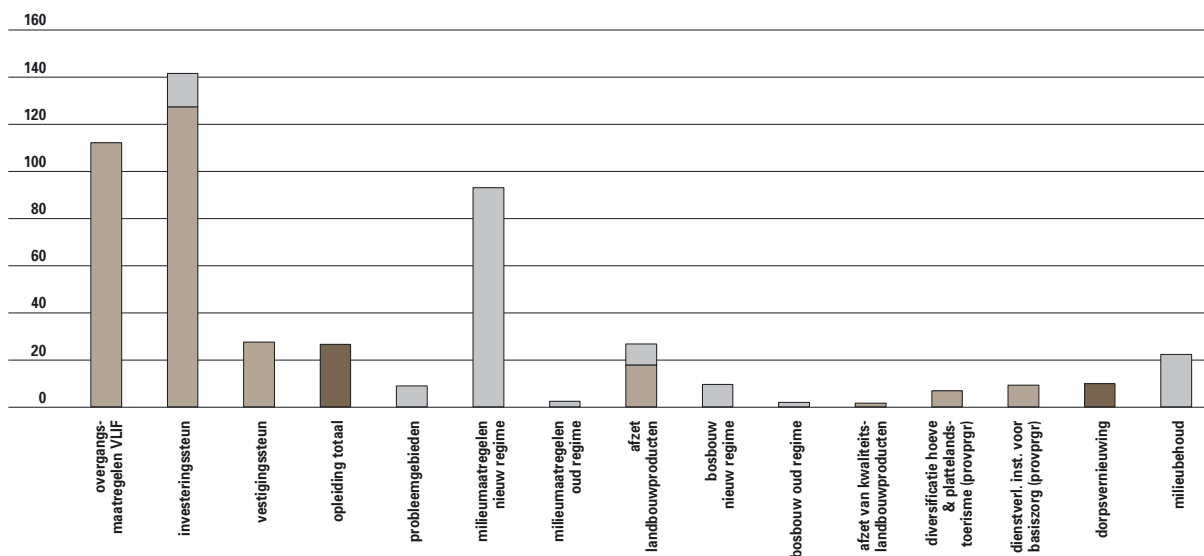
Pijler 2: plattelandontwikkeling

Het Programmeringsdocument voor Plattelandontwikkeling (PDPO) wil de landbouwers aanzetten om milieuvriendelijker te produceren. Het stimuleert investeringen in de landbouw en de ontwikkeling van plattelandgebieden.

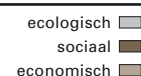
Voor de gehele programmaperiode 2000-2006 worden de totale overheidsuitgaven (Vlaams en EU)

13 maart 2003 bedroeg het Vlaamse melkquotum 1,9 miljard liter verdeeld over 9.413 bedrijven.

DUURZAAMHEID PDPO UITGAVEN

18.13 Duurzaamheid van de PDPO uitgaven, in miljoen euro, van 2000 tot 2006. Bron: VOLT.

geraamd op ruim 500 miljoen euro. Daarvan loopt 55% over het Vlaams Landbouw Investeringsfonds (VLIF). Hiervan gaat 22% naar de overgangsmatregelen, 28% naar investeringssteun, 5,5% naar vestigingssteun en 19% naar specifieke agromilieumaatregelen (beheersovereenkomsten, bebossing landbouwgrond) die een milieu- en natuurvriendelijkere landbouw stimuleren.

De totaaluitgaven voor PDPO zijn per jaar gekend voor 2000 tot en met 2002. Voor de periode 2003 tot en met 2006 betreft het een raming. De totaaluitgaven per jaar zijn niet gelijkmatig verdeeld over de ganse periode. Dit is te wijten aan de moeilijke start van het PDPO. Vanaf 2002 komt de uitvoering van het PDPO goed op gang, met in totaal 77 miljoen euro aan uitgaven. Hiervan werd 38% door Europa betaald.

De uitgaven voor de overgangsmatregelen van het VLIF verminderen geleidelijk aan. De ondersteuning van investeringen (nieuw regime) en van agromilieumaatregelen neemt toe.

Het **geïntegreerde plattelandsbeleid** (diversificatie hoeve & plattelandstoerisme, dienstverlenende instanties voor basiszorg, dorpsvernieuwing en milieubehoud) komt vanaf 2004 op kruissnelheid. Hoewel het PDPO in principe betrekking heeft op het ganse Vlaamse grondgebied, richt het zich uiteraard het meest op het platteland, en dan in de eerste plaats op de landbouwgronden. Van de ruim 600.000 ha landbouwgrond valt sinds 2003 ruim 10% onder een of meerdere **beheersovereenkomsten** rond agro-milieu. De twee belangrijkste zijn de steun voor groenbedekking (34.000 ha) en de steun aan beheersovereenkomsten water (33.000 ha) in het kader van het mestbeleid.

Het PDPO tracht in de spelen op zowel de economische, sociale als milieuproblematiek waarmee het platteland (vnl. landbouw) te maken heeft. De meeste instrumenten hiertoe spelen enkel in op één van deze drie pijlers. Globaal gezien gaat van de PDPO uitgaven voor de periode 2000 - 2006 ongeveer 61% naar economische doeleinden, 32% naar ecologische doeleinden en 7% naar sociale doeleinden.

Specifiek Vlaams landbouwbeleid

De biologische landbouw groeide ononderbroken tussen 1995 en 2001, gevolgd door een stagnatie in 2002. Toch blijft het in absolute cijfers zeer bescheiden, met slechts 0,6% van de totale landbouwoppervlakte.

De 251 bedrijven die aan biologische landbouw

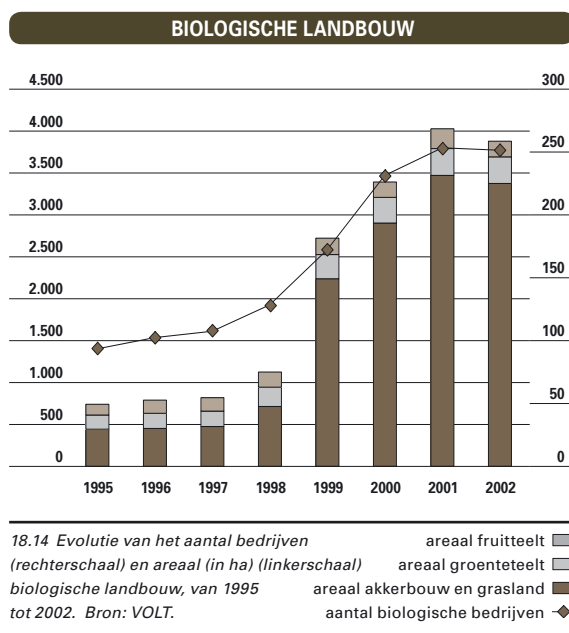
doen, halen een gemiddeld biologisch areaal van 15,5 ha. Het premiestelsel voor biologische landbouw blijkt vooral aantrekkelijk voor extensief grasland. Twee derde van het biologische areaal bestaat dan ook uit weiden.

In de groente- en fruitteelt blijft de groei achterwege. In deze meer intensieve productiesectoren staat de steun niet in verhouding met de opbrengst-delving en investeringskost die de omschakeling met zich meebrengt.

Enkel bij schapen (2,4%) en geiten (11,3%) is er een noemenswaardig percentage 'biologische dieren' te vinden. Meer intensieve productiesectoren zoals varkens en pluimvee zijn zo goed als onbestaande binnen de biolandbouw. Niet alleen de economische realiteit maar ook de intensiviteit van de landbouwbedrijven bemoeilijkt hier de overstap naar bio. Bovendien vrezden de boeren dat hun bedrijf bij omschakeling in waarde zal dalen.

Intussen blijft de vraag naar biologische producten het aanbod overstijgen, met een belangrijke import van bio-producten tot gevolg. De Vlaamse bioproducten vinden immers, door te kleine hoeveelheden en een nog onvoldoende ontwikkelde distributie, moeilijk hun weg tot bij de consument.

Gezien de stagnatie van de biologische landbouw, zijn er in 2003 heel wat inspanningen gedaan om de biologische landbouw een nieuw duwtje in de rug te geven, met als resultaat het Actieplan Biolandbouw II. De voornaamste actiepunten zijn de verhoging van de hectaresteen en de extra steun voor de Biotheek, het infoloket voor de biologische sector, dat gericht is naar boeren.

VARKENSAFBOUW

SECTOREN	AANTAL AANVRAGERS DAT STOPT MET VARKENSPRODUCTIE	AANTAL ZEUGEN / BEREN	AANTAL MESTVARKENS	N (KG)	P205 (KG)
Antwerpen	91	3.752	29.940	479.268	213.984
Vlaams-Brabant	50	1.046	10.372	159.940	70.377
Limburg	65	2.956	12.009	227.061	106.869
Oost-Vlaanderen	221	6.396	49.006	790.582	353.943
West-Vlaanderen	527	12.200	158.389	2.214.553	938.221
Totaal	954	26.350	259.716	3.871.404	1.683.394

18.15 Evolutie van de varkensafbouw met aantal stoppers, betrokken varkens en berekend nutriëntenthalte, per provincie, in 2001 en 2002. Bron: ALT.

VEESTAPELAFBOUW

Varkens	AANTAL AANVRAGEN	ZEUGEN	MESTVARKENS			
	348	18.805	142.572			
Pluimvee	AANTAL AANVRAGEN	LEGHEN	OPFOK LEGHEN	SLACHTKUIKEN	OUDERDIER	OPFOK SLACHTKUIKEN
	86	375.588	225.015	373.938	71.620	11.224
Rundvee	AANTAL AANVRAGEN	RUNDEREN < 1 JAAR	RUNDEREN 1 TOT 2 JAAR	MELK- EN ZOOGKOEIEN	MESTKALVEREN	ANDERE
	739	6.506	6.602	8.942	3.317	18.508

18.16 Aantal aanvragen veestapelafbouw in 2003, naar diersoort. Bron: ALT.

Om aan de Europese nitraatrichtlijn te voldoen, moet het probleem van de mestoverschotten verder aangepakt worden. Het verminderen van de nutriëntenproductie (aanpak aan de bron) is de meest evidente wijze om het mestoverschot te beperken. Dit kan met diverse maatregelen, onder andere door de afbouw van de varkensstapel financieel te stimuleren. Het uitvoeringsbesluit bij het zogenaamde 'stopzettingsdecreet' werd door de Vlaamse regering goedgekeurd in 2001. De opkoopregeling voor de afbouw van de varkensstapel leidde in 2001 tot een groot aantal aanvragen. Zo groot dat het voorziene krediet niet voldeed. Daarom werd een deel doorgeschoven naar het

volgend jaar. In 2002 kende de opkoopregeling minder belangstelling. Het overgrote deel van de aanvragen kwam uit de provincies Oost-Vlaanderen (23%) en West-Vlaanderen (55%). In 2003 groeide het aantal aanvragen opnieuw aan. In het eerste indieningsjaar maakten vooral mestvarkensbedrijven gebruik van de maatregel, in het tweede en derde jaar vooral zeugenbedrijven. Meestal gaat het om kleinere bedrijven en bedrijven met oudere bedrijfsleiders. De uitbreiding van deze regeling naar de pluimvee- en rundveesector lokte in 2003 ruim 1.170 aanvragen uit. Vanuit rundveebedrijven kwamen 739 aanvragen, goed voor ruim 43.000 runderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Administratie Land- en Tuinbouw, Jaarverslag 2002.
- Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, Activiteitenverslag 2002.
- Landbouwactiviteitenverslag 2003, Vlaamse Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouweconomie.

Websites

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

Biologische landbouw:

<http://www.bioforum.be>

Blikvangers

- Over het algemeen blijft de kwaliteit van het oppervlaktewater ondermaats.
- De luchtvervuilingsproblemen blijven hardnekkig. Enkel de dioxine-uitstoot is spectaculair gedaald.
- Het aanbod en de verbranding van bedrijfsafval blijft stijgen.
- Rond 20% à 25% van de Vlaamse bomen is beschadigd.
- De vooropgestelde 50.000 ha natuurreservaten zullen aan het huidige tempo niet gehaald worden tegen 2007.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/leefmilieu

19.1 Water

De Vlaamse regering keurde in juli 2003 het decreet Integraal Waterbeleid goed en legde daarmee de organisatie- en planningsstructuur vast voor de komende jaren.

De multifunctionaliteit erkennen van watersystemen is een eerste voorwaarde voor een integraal beleid. Binnen de diverse functies onderscheiden zich twee belangrijke groepen, enerzijds de gebruiksfuncties en anderzijds de landschapsecologische functies. De diverse functies staan niet los van elkaar en er is een wederzijdse beïnvloeding.

Met een integraal waterbeleid wordt ook de diversiteit aan watercomponenten, zoals grondwater, oppervlaktewater, drinkwater, ecosysteem, ..., in zijn geheel beschouwd. Om dit te realiseren en de toekomst van de volgende generaties veilig te stellen is het noodzakelijk dat de diverse betrokken beleidsmakers, beheerders en watergebruikers samenwerken.

Men streeft naar een beheer dat het natuurlijk

watersysteem zo goed mogelijk benadert en dus rekening houdt met de stroomgebieden. In het Vlaamse Gewest kennen we drie grensoverschrijdende stroomgebieden: IJzer, Schelde en Maas, met elk een netwerk van waterlopen die waterafvoer geleiden naar de grote rivieren.

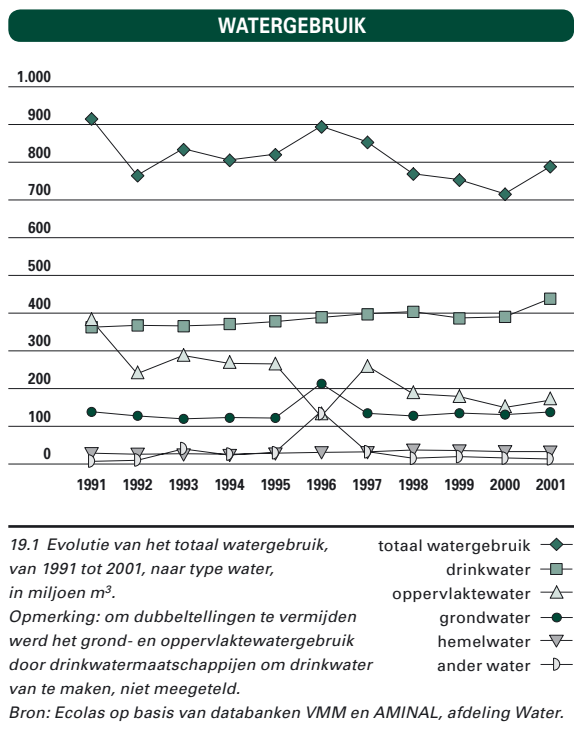
Deze drie stroomgebieden worden verder opgedeeld in elf rivierbekkens. Deelbekkens zijn dan weer een verfijning van de bekkens. Voor de lokale besturen zijn de deelbekkens door hun schaalniveau de ideale instap voor integraal waterbeheer. Zo moet men komen tot deelbekkenplannen die passen binnen de bekkenplannen op Vlaams niveau. Deze laatste worden dan weer geïntegreerd in de stroomgebiedsplannen op Europees niveau.

Hier bekijken we een aantal indicatoren uit verschillende schakels van de waterketen: watergebruik, drinkwaterproductie, waterzuivering, oppervlaktewaterkwaliteit en oppervlaktewaterverontreiniging.

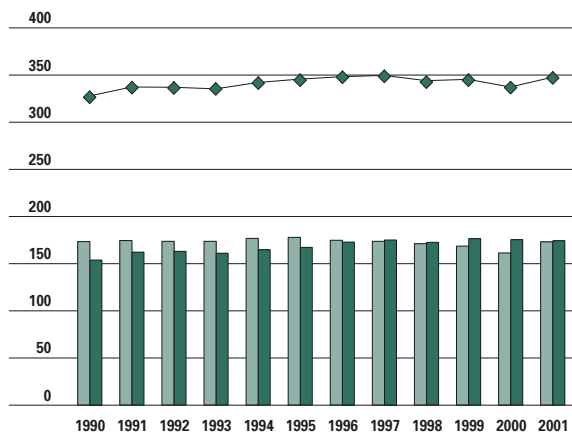
Watergebruik

Van al het water dat beschikbaar is in het Vlaamse Gewest wordt jaarlijks ruim 61% gebruikt. Het Europese gemiddelde bedraagt slechts 15%. Bovendien gebruikt geen enkel ander Europees land meer van zijn watervoorraden dan België: ruim 42%.

Het totale Vlaamse **watergebruik** (exclusief koelwater) is het voorbije decennium wel verminderd van 916 naar 715 miljoen m³ in 2000, maar steeg in 2001 opnieuw naar 788 miljoen m³. De daling van 1997 tot 2000 is voornamelijk het gevolg van het verminderde gebruik van oppervlaktewater. De stijging in 2001 is veroorzaakt door het verhoogde drinkwatergebruik. De resultaten voor 2001 zijn echter uitsluitend gebaseerd op gegevens van de heffingendatabanken van de VMM en de stijging is gedeeltelijk te wijten aan een betere registratie van het aantal industriële drinkwatergebruikers. Deze gegevens moeten nog getoetst worden aan de gegevens van de drinkwatermaatschappijen die op een stabilisatie van het drinkwaterverbruik in 2001 ten opzichte van 2000 duiden.

DRINKWATERPRODUCTIE

19.2 Evolutie van de drinkwaterproductie, van 1990 tot 2001, naar soort water, in miljoen m³.

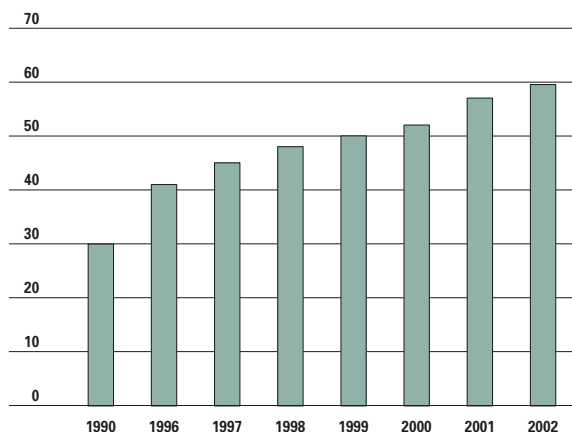
Bron: VMM-MIRA.

grondwater
oppervlaktewater
totaal

Drinkwaterproductie

Tussen 1990 en 2001 is de productie van drinkwater opgelopen van 327 tot 347 miljoen m³. Sinds 1999 is de **drinkwaterproductie** uit oppervlaktewater nauwelijks gedaald, terwijl de productie uit grondwater in 2001 opnieuw gestegen is boven het niveau van 1998. Dit ondanks het beleid van de Vlaamse regering om meer oppervlaktewater aan te wenden voor drinkwaterproductie. De hoeveelheid en de kwaliteit van het beschikbare water worden nog steeds bedreigd door onder meer intensieve grondwaterwinningen. Droogteschade in de

ZUIVERINGSGRAAD

19.3 Evolutie van de zuiveringsgraad van de huishoudens, van 1990 tot 2002, in %. Bron: VMM-MIRA.

landbouw en verdroging van natuurgebieden zijn daarvan het gevolg.

Vlaanderen is niet in staat om volledig zelf in te staan voor de drinkwaterproductie. Ongeveer een vijfde van het leidingwater wordt ingevoerd, hoofdzakelijk uit Wallonië.

Waterzuivering

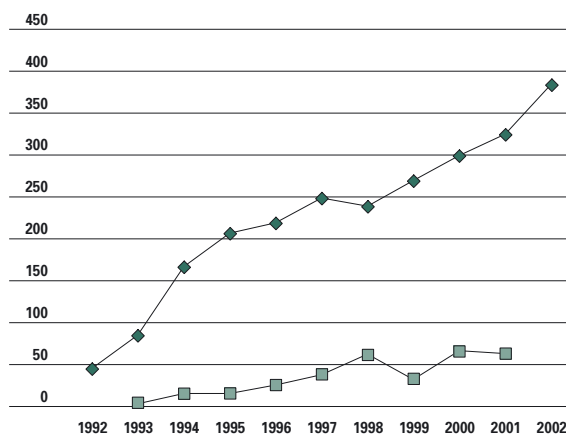
De voorbije jaren werden grote inspanningen geleverd om de zuiveringsachterstand in te halen, waardoor de **zuiveringsgraad** van de Vlaamse huishoudens in 1999 uitkwam op 50% (in 1990 bedroeg dit slechts 30%). Sindsdien heeft deze stijgende trend zich voortgezet, zodat in 2002 een zuiveringsgraad bijna 60% gehaald werd.

De uitgaven voor waterzuiverings- en collecteringsinfrastructuur sinds 1992 geven de financiële inspanningen van het Vlaamse Gewest weer. De vergoedingen aan Aquafin nv stijgen sterk in de periode 1999-2002 en lopen op tot 383 miljoen euro.

Kwaliteit oppervlaktewater

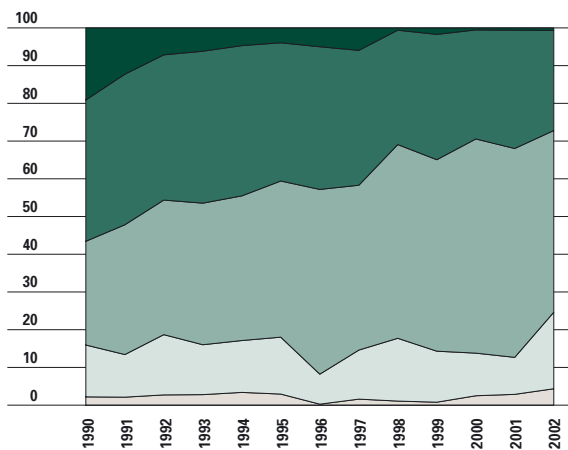
De kwaliteit van de oppervlaktewateren steeg merkbaar in de jaren '90, maar deze verbetering zette zich niet verder tot in 2002. Toen ging de waterkwaliteit er wel weer een stap op vooruit. Veel hangt af van de hoeveelheid neerslag. 2001 was natter was dan gelijk welk jaar sinds

UITGAVEN WATERZUIVERINGSINFRASTRUCTUUR

19.4 Evolutie van de uitgaven voor waterzuiverings- en collecteringsinfrastructuur, van 1992 tot 2002, in miljoen euro. Voor 2002 is het bedrag van de subsidiering van gemeentelijke rioleringen nog niet gekend. Bron: VMM-MIRA.

ZUURSTOFHUISHOUDING PRATI-INDEX

19.5 Evolutie

zuurstofhuishouding
(Prati-index opgeloste zuurstof,
PIO), van 1990 tot 2002, in %.

Bron: VMM.

zwaar verontreinigd
verontreinigd
matig verontreinigd
aanvaardbaar
niet verontreinigd

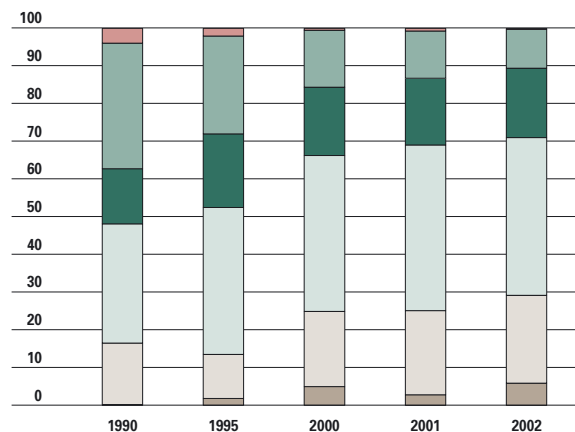
1990. 2002 was bijna even nat als 2001, maar de verdeling van de neerslag over de maanden was erg verschillend.

Zo'n verhoogde neerslag kan de waterkwaliteit ten goede komen door de grotere verdunning van de vuilvrachten, de snellere afvoer van verontreinigende stoffen en een betere zuurstofuitwisseling met de lucht. Er zijn echter ook ongunstige effecten, zoals een toename van ongezuiverd water dat via overstorten buiten het riolenstelsel terecht komt, een groter aandeel rioolwater dat slechts gedeeltelijk behandeld wordt in de zogenaamde regenweestraat in de rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI's), meer erosie van landbouwgronden en een verhoogd vrijkomen van al dan niet verontreinigd sediment in de waterkolom.

De globale kwaliteitsevolutie wordt goed geïllustreerd door de **Prati-index** voor zuurstofverzadiging (PIO). In vergelijking met 1990 verbetert de gemiddelde PIO met 1,8 tot 3,2 punten, wat ongeveer een verdubbeling is. Tussen 1999 en 2001 haalden ongeveer één op zeven meetplaatsen de normen 'aanvaardbaar' of 'niet verontreinigd'. In 2002 steeg dit naar ongeveer één op de vier. Bij minder dan drie op tien van de meetplaatsen is het water 'verontreinigd'. Het aandeel zwaar verontreinigde meetplaatsen was vóór 1999 al sterk gereduceerd en stond in 2002 op 0,7%.

Een andere indicator is de **Belgische Biotische Index**, een maat voor de biologische kwaliteit van het water, gebaseerd op de aanwezigheid van zichtbare, ongewervelde diertjes die in en nabij de

BELGISCHE BIOTISCHE INDEX

19.6 Evolutie van de

Belgische biotische index (BBI),
van 1990 tot 2002, in %.

Bron: VMM.

uiterst slechte kwaliteit
zeer slechte kwaliteit
slechte kwaliteit
matige kwaliteit
goede kwaliteit
zeer goede kwaliteit

waterbodem leven zoals insecten, larven, wormen of schelp- en schaaldieren. In 2002 voldeed 29% van de 966 onderzochte meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm. Bij 42% van de meetpunten is een duidelijke verbetering vastgesteld, terwijl slechts 4% aan kwaliteit inboette. In 1990 bevond meer dan de helft van de meetpunten zich in de kwaliteitsklasse 'slecht' tot 'uiterst slecht'. Van 1995 naar 2000 daalde dit naar 33% en tussen 2000 en 2002 daalde dit aandeel tot 29%. Het aandeel van de meetplaatsen met een 'zeer goede' biologische kwaliteit steeg van 0,2% in 1990 tot 5,9% in 2002.

Het **chemische zuurstofverbruik** (CZV) of de hoeveelheid zuurstof die per liter verontreinigd water nodig is om de organische vervuiling via oxidatie te neutraliseren, wordt sinds 1990 steeds gunstiger. De gemiddelde **zuurstofconcentratie** stijgt echter slechts erg langzaam, van 6 naar 7,3 mg/l. De gemiddelde **ammoniumconcentratie** is eveneens duidelijk lager dan in 1990, terwijl de resultaten voor **orthofosfaat** een langzame verbetering tonen na 1993.

Het percentage van de meetplaatsen waar de **nitraatnorm** gerespecteerd wordt, blijft een stijgende trend vertonen: in 2002 werd de norm gehaald in 3 op 4 meetplaatsen.

Als alle gemeten parameters samen getoetst worden aan de **VLAREM II-normen**, dan blijkt slechts een gering aantal meetplaatsen te voldoen aan de

gecombineerde basiskwaliteitsnormen. Ondanks de gunstige evolutie is er zeer weinig oppervlaktewater dat in al haar fysisch-chemische aspecten goed is. De inspanningen voor het verzamelen en behandelen van stedelijk afvalwater dienen dus voortgezet te worden. Verder wordt de strijd tegen de erosie van landbouwgronden met de dag belangrijker, evenals de sanering van verontreinigde waterbodems en het ecologisch herinrichten van het waterlopenstelsel, zodat het zelfreinigende vermogen aanzienlijk vergroot. Ook de impact van de grensoverschrijdende verontreiniging blijft een aandachtspunt.

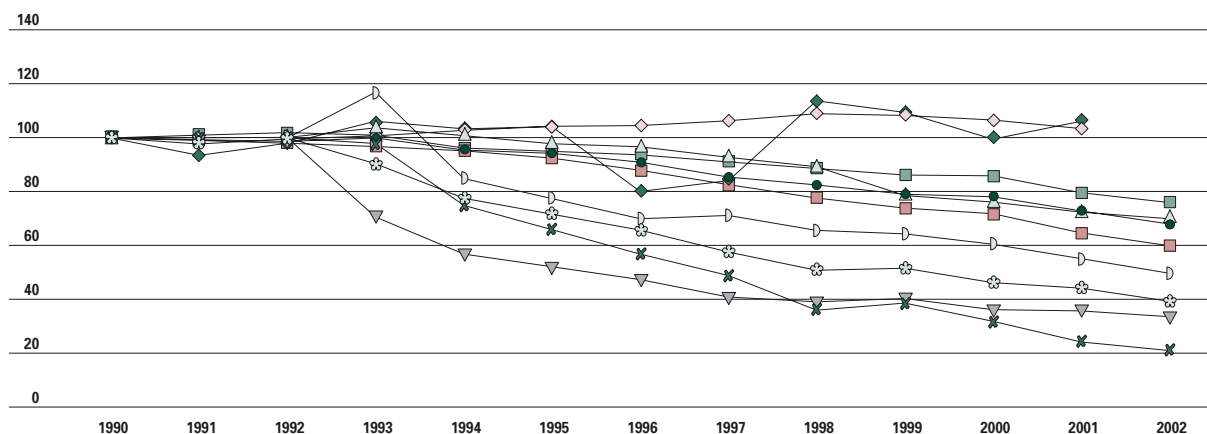
Verontreiniging van oppervlaktewater

Huishoudens, landbouw en industrie zijn de drie algemene bronnen van waterverontreiniging. De vuilvracht van de industrie wordt berekend als de som van hoeveelheden vervuilende stoffen per jaar, verkregen door de concentraties van de stoffen te vermenigvuldigen met het jaardebiet van het geloosde afvalwater. Voor de bevolking worden forfaitaire waarden gehanteerd. De gegevens van de landbouw zijn gebaseerd op landbouwaangiften en tellingen. Het aandeel van de deelstromen dat in het oppervlaktewater terecht komt, is de belasting. Deze belasting wordt voor de verschillende doelgroepen berekend uitgaande van de emissies of, in het geval van de landbouw, bepaald aan de hand van afstromingsmodellen.

De vuilvrachten van huishoudelijke oorsprong zijn tussen 1990 en 2002 duidelijk afgenomen. Zo daalde de BZV- en de N-vuilvracht met respectievelijk 35 en 20%. De meest opvallende daling werd echter gerealiseerd door de industrie, die erin slaagde haar lozingen te reduceren tot 17% van de BZV-vracht en 40% van de N-vracht. Tenslotte is het ook opmerkelijk dat tussen 1999 en 2002 alle belastingsparameters (uitgezonderd Nt-landbouw) een dalende trend kennen.

Het grootste deel van de gekende BZV- en CZV-vracht is nog steeds afkomstig van de bevolking. Voor nutriënten (N en P) zijn de bevolking en de landbouw de belangrijkste bronnen. De sectoren handel en diensten en energie zorgen voor nauwelijks enige nutriëntenvervuiling. Het waterzuiveringsbeleid poogt de vervuiling vanuit de doelgroep bevolking te reduceren. Ondanks de relatief grote inspanning sinds 1990, hinkt het Vlaamse Gewest met een zuiveringsgraad van 60% anno 2002 nog ver achterop bij het Europese gemiddelde van 77%. Tegen 2007 wordt gestreefd naar 75%. Eind 2001 waren er ongeveer 190 zuiveringsinstallaties operationeel. Op termijn komen daar nog eens een 170-tal nieuwe installaties bij: ongeveer 50 grootschalige en 120 kleinschalige. Enerzijds zal door de ruimtelijke spreiding in Vlaanderen een deel van de bevolking nooit aangesloten worden op de grootschalige zuiveringsinfrastructuur (afgelegen huizen, discontinue

BELASTING OPPERVLAKTEWATER

19.7 Evolutie van de belasting van het oppervlaktewater door huishoudens, industrie en landbouw aan de hand van de parameters biochemisch zuurstofverbruik (BZV), chemisch zuurstofverbruik (CZV), stikstof (N) en fosfor (P), van 1990 tot 2002.

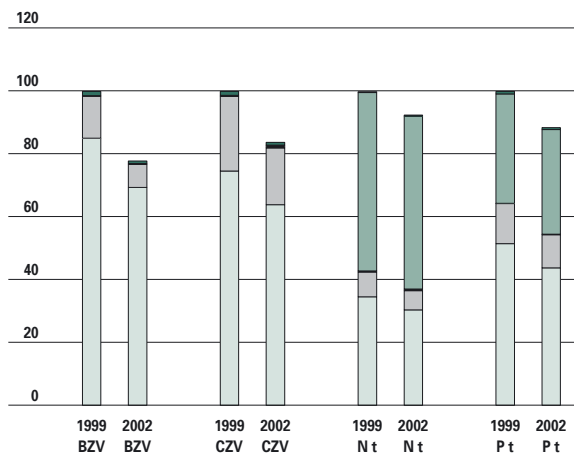
* Het referentiejaar (index=100) voor bevolking en landbouw is 1990, voor industrie 1992.

De BZV- en CZV-vracht vanwege de landbouw kan niet gemodelleerd worden.

De trendcijfers voor de industrie zijn enkel gebaseerd op de door VMM bemonsterde bedrijven. Bron: VMM.

P t landbouw ◇ BZV bevolking ■
 N t landbouw ◆ N t industrie ▤
 N t bevolking ▣ CZV industrie ⊗
 CZV bevolking ● P t industrie ▾
 P t bevolking △ BZV industrie ✕

AANDEEL DOELGROEPEN

19.8 Evolutie van het relatief aandeel van de doelgroepen in de belasting van het oppervlaktewater met BZV, CZV, N en P, van 1999 tot 2002, in %.

* De cijfers voor stikstof en fosfor afkomstig van de landbouw betreffen 2001. De belasting van het oppervlaktewater met BZV en CZV door de landbouw kan niet berekend worden, bij cijfers voor industrie, energie en handel & diensten werd enkel rekening gehouden met de bemonsterde bedrijven. Die vertegenwoordigen samen 95% van het totaal volume bedrijfsafvalwater en meer dan 80% van de totale vracht aan zuurstofbindende stoffen en nutriënten.
Bron: VMM.

lintbebouwing). Daarom gaat in landelijke gebieden meer aandacht naar kleinschalige waterzuivering. Anderzijds vormt de bevoegdheidsverdeling binnen het Vlaamse Gewest een vertragende factor. Naast de gemeenten, hebben VMM voor de planning, Aquafin voor de bovengemeentelijke uitvoering, de provincies voor toekennen van vergunningen, AMINAL voor de financiering én de burgers bevoegdheden en verplichtingen in het uitbouwen van infrastructuur voor afvalwaterzuivering. Momenteel wordt de sanering van het zogenaamde buitengebied door Aquafin nv herbekeken, waarbij duidelijk moet worden op welke plaatsen een kleinschalige waterzuiveringsinstallatie (KWZI), een

individuele behandeling van het afvalwater (IBA) en een aansluiting op een collector aangewezen is. Intussen wordt op beleidsniveau verder gewerkt aan de certificering van de verschillende IBA-systemen en wordt een sluitende controleprocedure op punt gesteld.

De verstrengde lozingsnormen, de betere handhaving, de invoering van schonere productiewijzen en vooral de sterk gestegen lozingskosten (stijging van het heffingstarief) hebben heel wat bedrijven ertoe aangezet om hun vuilvrachten te reduceren. Bij bedrijven die belangrijke vrachten aan afbrekbare stoffen, nutriënten of gevaarlijke stoffen in de riolering lozen, wordt onderzocht hoe deze hun lozing kunnen afkoppelen van de riolering. Na zuivering door het bedrijf zelf, kan dan direct in oppervlaktewater worden geloosd. Daarvoor gelden strengere lozingsnormen. Een belangrijk knelpunt vormen de bedrijven die in een riool lozen die nog niet is aangesloten op een RWZI. Ze hebben doorgaans een minder strenge vergunning. Dit knelpunt kan aangepakt worden door de riolering aan te sluiten op een RWZI ofwel door deze bedrijven af te koppelen.

Land- en tuinbouwactiviteiten zijn nog steeds een bron van zeer grote hoeveelheden fosfor en vooral stikstof. Het Mestdecreet en het Mestactieplan (MAP) willen de nitraatverontreiniging van grond- en oppervlaktewater terugdringen tot een niveau van maximaal 50 mg nitraat/liter. Het MAP is onderdeel van de Vlaamse implementatie van de Europese Nitraatrichtlijn.

Tenslotte spelen ook de **grensoverschrijdende vrachten** een rol bij de verontreiniging van het Vlaamse oppervlaktewater. De internationale Schelde- en Maascommissies moeten die verontreiniging terugdringen.

19.2 Lucht

Luchtverontreiniging wordt vooral veroorzaakt door verkeer en vervoer, industrie, landbouw en de productie van energie. Ze heeft nadelige gevolgen voor de volksgezondheid en de natuur. De evolutie van de algemene luchtkwaliteit wordt besproken aan de hand van een luchtkwaliteitindex.

Het Protocol van Göteborg en de Europese Richtlijn over nationale emissieplafonds leggen belangrijke emissiereducties op. Economische instrumenten, zoals een regulerende heffing op de uitstoot of verhandelbare emissierechten, moeten uiteindelijk leiden tot een kostenefficiënte en een intersectorale verdeelsleutel. Hier bekijken we de evolutie van het aantal ozondagen en de ozonoverlast. Ook de verzurende emissies, verzurende deposities en de dioxine-emissies komen aan bod.

Luchtkwaliteit in steden

De **luchtkwaliteitindex** is een kwalitatieve appreciatie van de kwaliteit van de omgevingslucht. De index is gebaseerd op de concentraties van vier

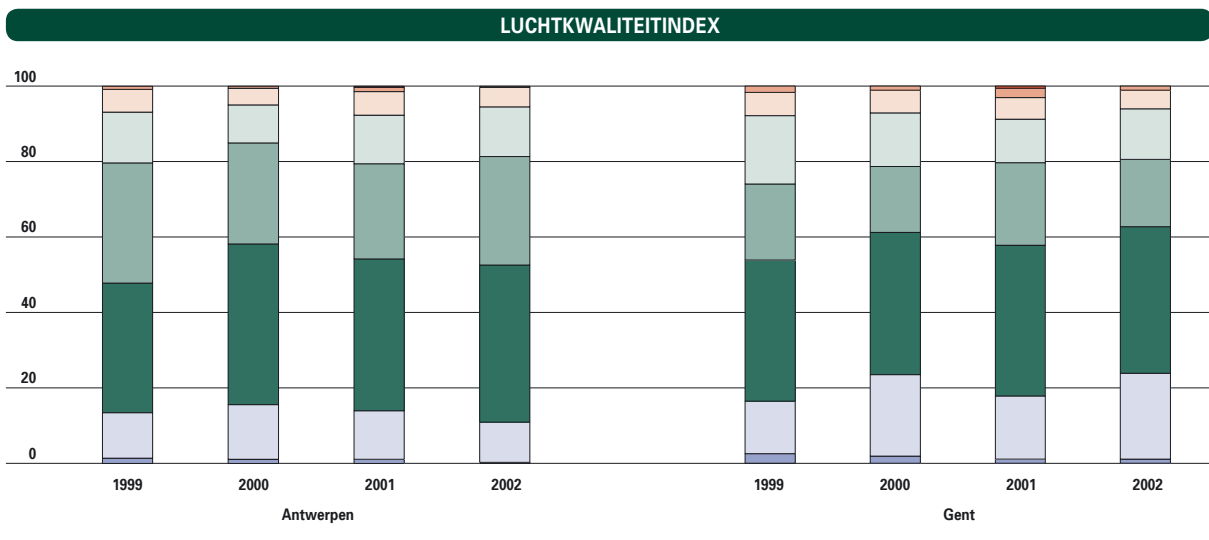
verontreinigende stoffen: ozon, stikstofdioxide, zwaveldioxide en fijn stof. Elke dag wordt voor die vier stoffen een waarde berekend die vergeleken wordt met een concentratieschaal. De concentratieschaal is gebaseerd op Europese richtlijnen. De luchtkwaliteitsindex wordt bepaald in 2 stedelijke, 1 landelijk en 1 industrieel meetstation.

In 2002 was de luchtkwaliteit in deze 4 meetstations iets beter dan in 2001.

Gemiddeld werd tussen 1999 en 2002 op 5 tot 8 procent van de dagen in het jaar een ondermaatse (index 7) tot slechte (index 8) luchtkwaliteit gemeten.

Ozon

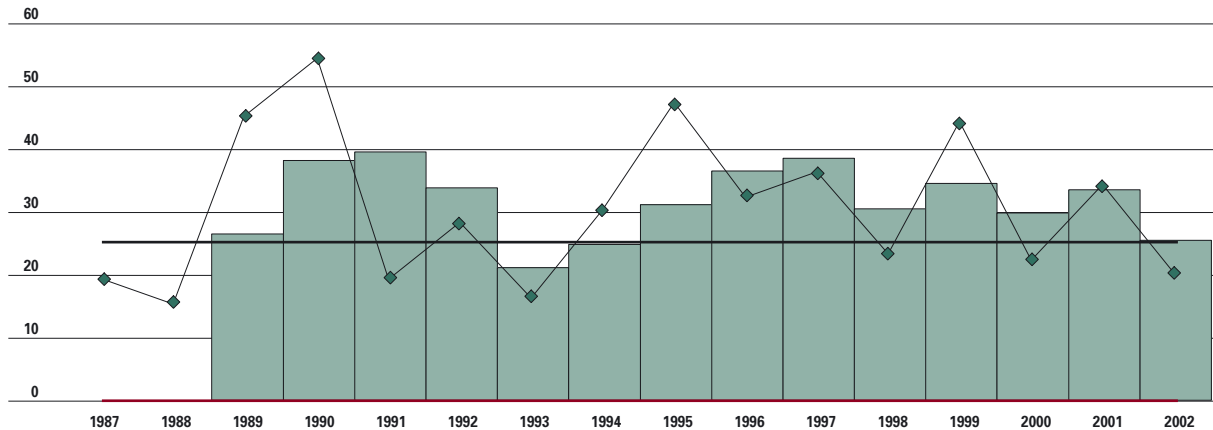
Volgens de langetermijndoelstelling van de Europese ozonrichtlijn mag de 8-uursgemiddelde **ozonconcentratie** in de omgevingslucht op geen enkele dag nog boven 120 µg/m³ uitstijgen. Deze norm, waarvoor trouwens geen einddatum is vastgelegd, wordt in 2002 overal in het Vlaamse

19.9 Evolutie van de luchtkwaliteitindex in Antwerpen en Gent, van 1999 tot 2002.
 1= uitstekend, 2= zeer goed, 3= goed, 4= vrij goed, 5= gewoon,
 6= middelmatig, 7= ondermaats, 8= slecht, 9= zeer slecht, 10= verschrikkelijk slecht.
 Bron: IRCEL.

- 1 ■ 6 □
- 2 ■ 7 □
- 3 ■ 8 □
- 4 ■ 9 □
- 5 ■ 10 □

OZONDAGEN

19.10 Evolutie van de overschrijdingsindicator: het aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (NET60ppb-max8u), van 1987 tot 2002.
Bron: IRCEL.

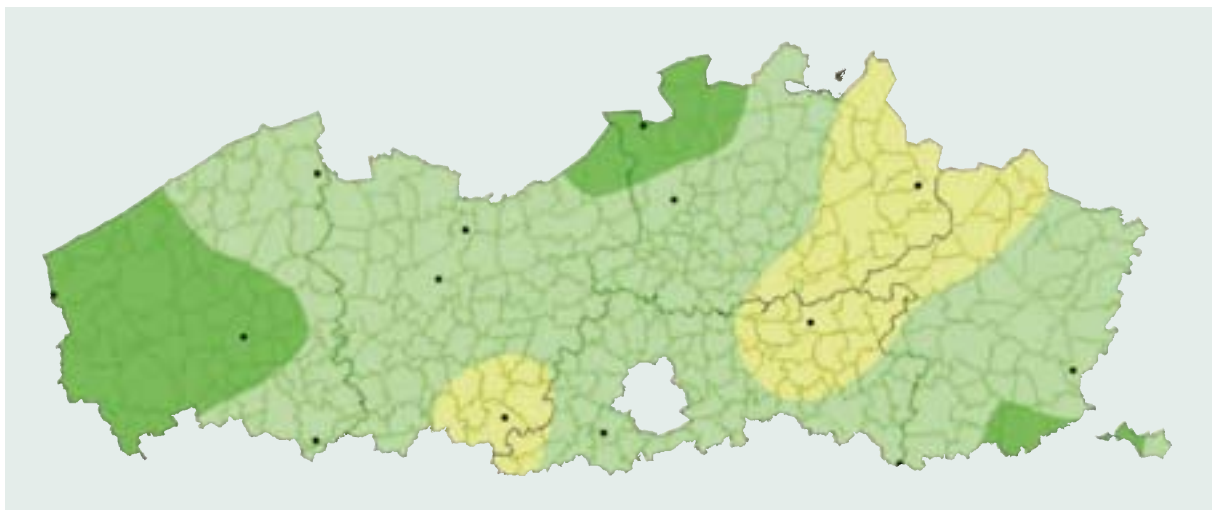
glijdend 3-jaargemiddelde
aantal dagen met max. 8u > $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$
doel 2010
LTD

Gewest overschreden. De hoogste waarden tekenen zich af in de Kempen, in het noordoostelijk deel van Vlaams-Brabant en in de streek rond Geraardsbergen.

Daarnaast is er een doelstelling op middellange termijn (MLTD): vanaf 2010 en gemiddeld over 3 jaar genomen mag de nulnorm slechts overschreden

worden gedurende 25 dagen per kalenderjaar en per zone. De uitmiddeling over 3 jaar is bedoeld om al te grote schommelingen die afkomstig zijn van wisselende weersomstandigheden wat af te vlakken en zodoende beter een eventuele invloed van het reductiebeleid te onderkennen. Het Vlaamse Gewest wordt hiervoor als één zone beschouwd. Het glijdend jaargemiddelde toont de voorbije

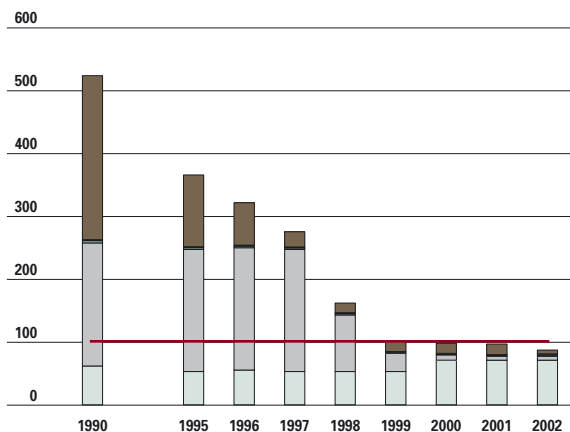
OZONOVERLAST

19.11 Ruimtelijke spreiding van de jaaroverlast boven de EU-drempelwaarde van $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ gedurende 8 uur ($\text{AOT60}_{\text{ppb-max8u}}$). De ruimtelijke spreiding werd berekend met behulp van de meetwaarden in alle ozonmeetplaatsen van de telemetrische meetnetten van de drie gewesten. Op de kaart zijn enkel de ozonmeetplaatsen van de VMM in Vlaanderen weergegeven.
Bron: IRCEL en VMM.

0 - 250	2.001 - 3.000	5.801 - 8.000
251 - 500	3.001 - 4.000	8.001 - 10.000
501 - 1.000	4.001 - 5.800	10.001 - max.
1.001 - 2.000	MLTD	ozon meetstation

DIOXINE-EMISSIONS

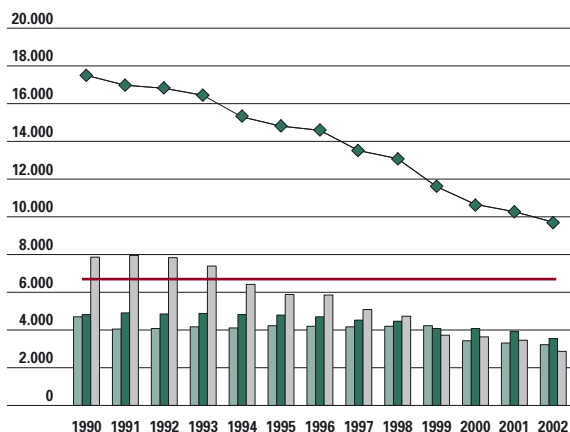

19.12 Evolutie van de dioxine-emissie, van 1990 tot 2002, naar sector, in gTEQ. Bron: VMM-MIRA.

handel en diensten
verkeer en vervoer
energie
industrie
bevolking
doel 2010

10 jaar gemiddeld 30 overschrijdingsdagen per kalenderjaar. Van 1993 tot 1997 steeg het aantal dagen, waarna een daling zich inzette. In 2002 werd de voorgeschreven norm gehaald van 25 dagen. Om dit resultaat echter te blijven behouden tot in 2010 - ook in de jaren met betere zomers dan in 2002 - zullen verder duurzame reductiemaatregelen moeten geïmplementeerd worden.

POTENTIEEL VERZURENDE EMISSIE

19.13 Evolutie van de potentieel verzurende emissies, van 1990 tot 2002*, naar stof, in miljoen Zeq. * Voorlopige cijfers. Bron: VMM-MIRA.

NH₃
NO_x(NO₂)
SO₂
totaal
MLTD (2010)

In 2002 was de overlast voor de gezondheid gering en werd nergens de MLTD-waarde van 5800 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) uren overschreden. In 2001 was dat nog op 16% van de Vlaamse oppervlakte het geval.

Dioxine-emissie

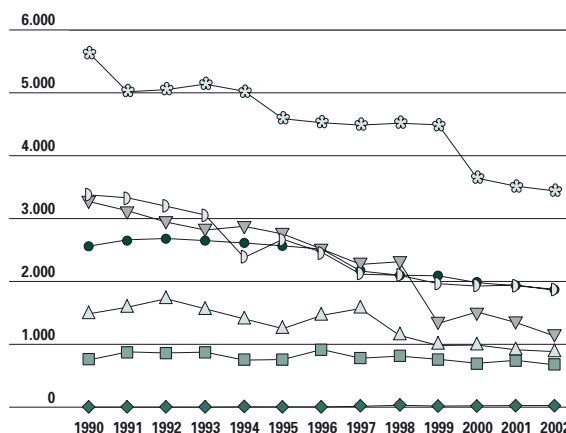
De **dioxine-emissies** die veroorzaakt worden door handel en diensten is tussen 1990 en 1997 sterk verminderd door een drastische verbetering van de huisvuilinstallaties. Een zelfde tendens is sinds 1998 ook bij de industrie te zien, vooral door de inspanningen van de ijzer- en staalnijverheid. Voor de bevolking zijn de gebouwenverwarming en vooral de verbranding van afval in tonnetjes en open vuren doorslaggevend.

Sedert 2000 is de totale dioxine-emissie reeds onder de doelstelling op middellange termijn (2010) van 100 gTEQ/jaar gedaald. Volgens de OSPAR-strategie Gevaarlijke Stoffen moet tegen 2020 een nul-emissie gehaald worden.

Verzuring van de atmosfeer

Verzuring van het milieu treedt rechtstreeks op wanneer verzurende bestanddelen zich afzetten op vegetatie, bodem, gebouwen en oppervlaktewater. Maar het kan ook onrechtstreeks wanneer het chemisch evenwicht van bodem en oppervlaktewater wijzigt. Emissies van zwaveldioxide, stikstofoxiden,

SECTORAAL VERZURENDE EMISSIES

19.14 Evolutie van de totale potentiële verzurende emissie (10⁶ pot. zuurequivalenten) door de verschillende (industriële) sectoren, van 1990 tot 2002*. * Voorlopige resultaten. Bron: VMM-MIRA.

land- en tuinbouw
industrie
electriciteitscentrales
verkeer
raffinaderijen
gebouwenverwarming
warmtekrachtkoppeling (WKK) industrie

ammoniak en hun reactieproducten creëren eerst luchtverontreiniging en kunnen daarna het milieu verzuren.

De potentiële verzurende emissies worden uitgedrukt in zuurequivalenten. De term potentieel wordt gebruikt omdat de actuele verzuring ook sterk afhangt van de processen die zich in de bodem en het (oppervlakte)water afspelen en van de grensoverschrijdende emissies.

Land- en tuinbouw (veeteelt en kunstmest) vormen de belangrijkste bron, gevolgd door industrie en verkeer. In 2002 neemt het relatieve aandeel van de

elektriciteitscentrales en de industrie af, terwijl dit van de land- en tuinbouw, de gebouwenverwarming en het verkeer toeneemt.

Tussen 1999 en 2002 konden alle sectoren samen een netto-reductie verwezenlijken. Iets ruimer bekeken, tussen 1990 en 2002, daalde de totale potentiële verzurende emissie zelfs met 42%. Dit is vooral te wijten aan het terugdringen van de zwaveldioxide-emissie.

Als de dalende trend zich doorzet in de toekomst, lijkt het mogelijk om de doelstelling op middellange termijn van 6.778 miljoen Zeq te halen.

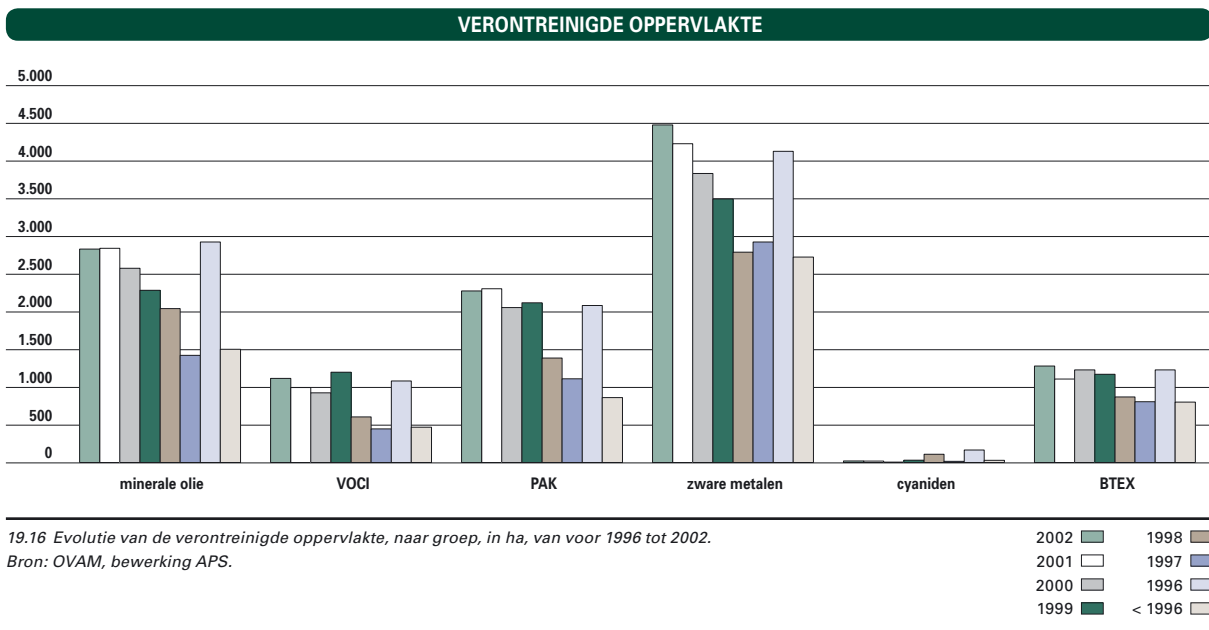
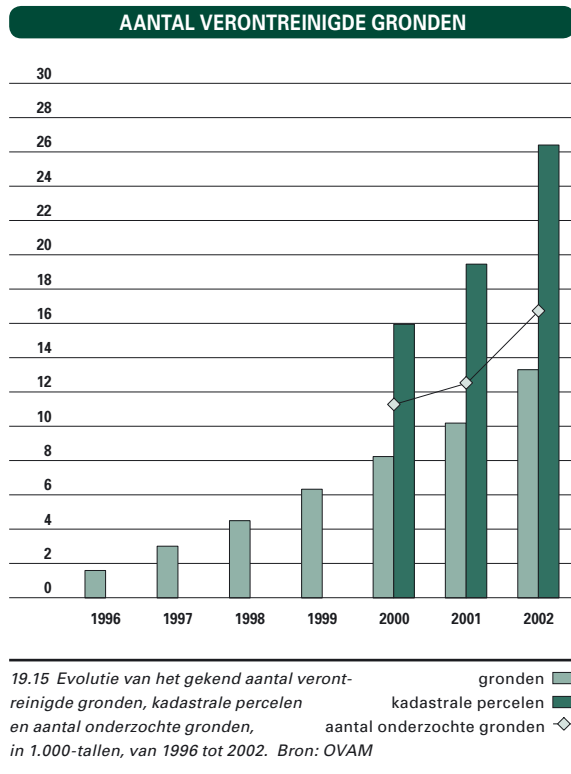
19.3 Bodem

De bedoeling van het bodemsaneringsdecreet (1995) is het (laten) saneren van verontreinigde gronden en het voorkomen van nieuwe verontreinigingen.

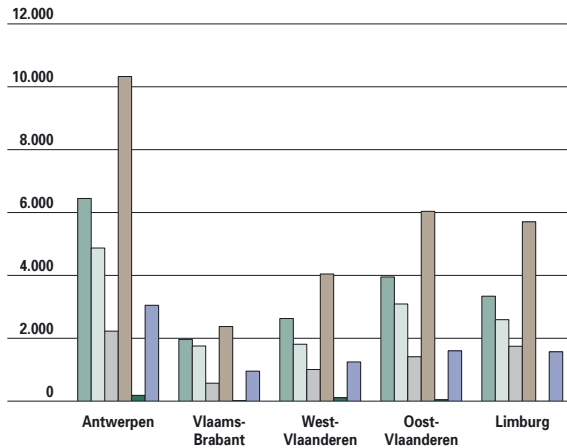
Hier bespreken we het gekend aantal verontreinigde gronden en hun oppervlakte per verontreinigende stof. Tot slot geven we een overzicht van het aantal gronden in de verschillende fasen van sanering.

Gekend aantal verontreinigde gronden

Een vervuilde bodem bedreigt de kwaliteit van het leven: mensen, dieren en planten kunnen in contact komen met schadelijke stoffen of het grondwater kan erdoor verontreinigd worden. De Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest (OVAM) houdt sinds 29 april 1995 een **register** bij van gronden waarin een bepaalde graad van verontreiniging werd vastgesteld. Niet alle gronden moeten noodzakelijk gesaneerd worden. Dat hangt af van de ernst van de verontreiniging, de kenmerken van de bodem en de functies die deze vervult en van de periode waarin de verontreiniging tot stand kwam.

VERONTREINIGDE OPPERVLAKTE

19.17 Totale geregistreerde verontreinigde oppervlakte, naar provincie en stof, in ha, cumulatief van voor 1996 tot 2002. Bron: OVAM, bewerking APS.

minerale olie
PAK
VOCl
zware metalen
cyaniden
BTEX

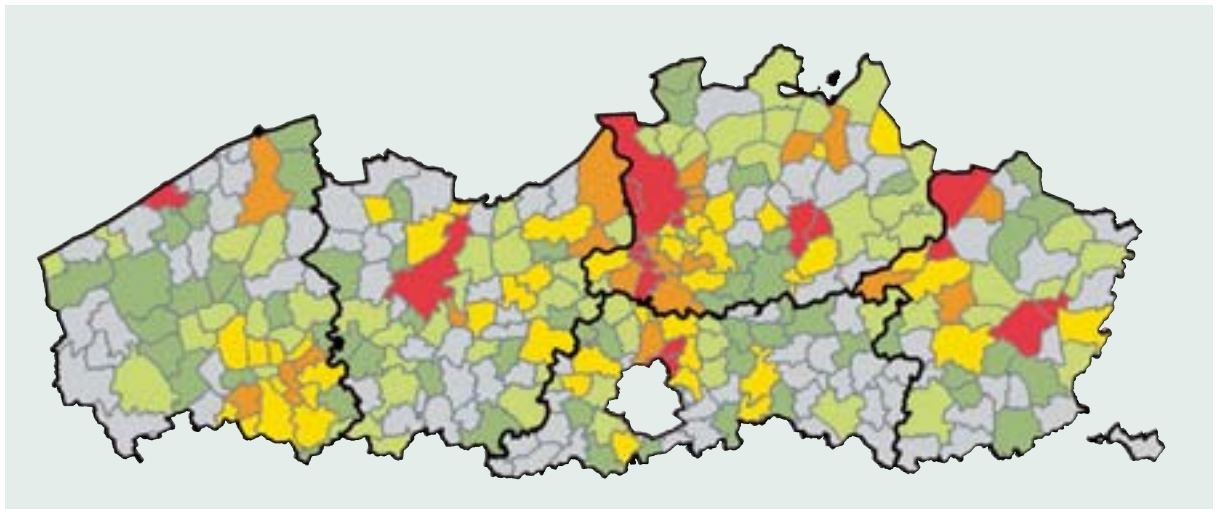
Het totaal aantal risicogronden wordt geschat op 76.200. Het aantal gronden waarop in het verleden risicoactiviteiten werden uitgeoefend, wordt op 11.200 geraamd. Het geschat aantal gronden waarop momenteel risicoactiviteiten worden uitgeoefend, bedraagt 60.000 à 70.000. Hiervan had OVAM eind 2002 er 22% onderzocht (16.688).

Op basis van deze oriënterende bodemonderzoeken zijn er nu 13.305 gekende verontreinigde gronden. In 2002 werden bijkomend ongeveer 3.000 verontreinigde gronden geregistreerd. Omdat slechts een deel van alle risicogronden onderzocht is, geeft het verloop van de indicator nu nog geen beeld van de evolutie van de bodemverontreiniging, maar veel meer van de vooruitgang in de inventarisatie. In het Milieubeleidsplan 2003-2007 (MINA-plan 3) werd de doelstelling geformuleerd om tegen 2007 30% (ongeveer 22.500 gronden) van de het totaal aantal geschatte risicogronden te onderzoeken. Voorts schat men dat hiervan ongeveer de helft een bodemsanering nodig zal hebben. Dit zou overeenkomen met een bedrag van rond de 7 miljard euro.

Verontreinigde oppervlakte per stof

De meest voorkomende verontreinigende stoffen zijn in te delen in vijf groepen: **zware metalen**, **minerale oliën**, **BTEX'en** (benzeen, toluen, ethylbenzeen, xyleen), **PAK's** (poliaromatische koolwaterstoffen) en **VOCl** (gehalogeneerde chloorkoolwaterstoffen). Het grootste aandeel van de vervuiling is te wijten aan zware metalen (28579 ha).

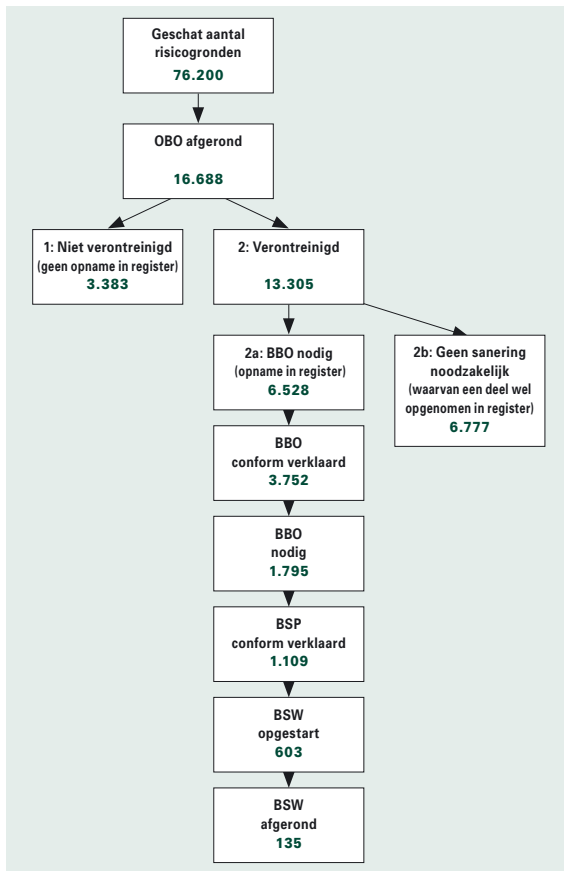
VERONTREINIGDE OPPERVLAKTE

19.18 Oppervlakte verontreinigde gronden, naar gemeente, in % van de totale oppervlakte, 2002. Bron: OVAM.

0 tot 0,5 (96)	2 tot 4 (45)
0,5 tot 1 (61)	4 tot 8 (21)
1 tot 2 (63)	8 tot 30 (19)

OVERZICHT SANERING

19.19 Overzicht sanering. OBO: oriënterend bodemonderzoek, BBO: beschrijvend bodemonderzoek, BSP: bodemsaneringsproject, BSW: bodemsaneringswerken.

Het OBO is een eerste, verkennend bodemonderzoek. Op basis van deze gegevens worden een aantal bodemmonsters genomen en geanalyseerd. De resultaten hiervan worden geïnterpreteerd en een uitspraak over de saneringsnoodzaak en de eventuele opname in het register van verontreinigde gronden is het finale besluit van dit onderzoek.

Bodemattest:

1. Blanco: geen gegevens over deze grond, nog geen OBO uitgevoerd (verontreiniging onbekend, saneringsnoodzaak onbekend)

2. Attest zonder opname in register:

- Geen overschrijding van de achtergrondwaarden (niet verontreinigd, geen sanering noodzakelijk) (in schema: '1')

- Overschrijding van de achtergrondwaarden, zonder dat hierbij een niveau wordt overschreden waarbij er ernstige nadelige effecten kunnen optreden voor de mens of het milieu (geen sanering noodzakelijk) (in schema: '2b zonder opname in register')

3. Attest met opname in het register: met hierbij een samenvattende omschrijving van de ernst van de bodemverontreiniging (verontreinigd, saneringsnoodzaak afhankelijk van de ernst van de verontreiniging) (in schema: '2a' + '2b met opname in register')

Bron: OVAM, bewerking APS.

Gekende verontreinigde oppervlakte

Eind 2002 waren er 19 gemeenten waarvan 30% tot 8% van de **oppervlakte verontreinigd** was. Voor 21 gemeenten was 8% tot 4% verontreinigd, voor 45 gemeenten 4% tot 2% en voor 63 gemeenten was 2% tot 1% van de oppervlakte verontreinigd. Het aantal gemeenten waarvan slechts minder dan 0,5% van de oppervlakte verontreinigd is, neemt jaarlijks af. De meeste verontreinigde bodems vinden we terug in gemeenten met historische industriezones, de havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, rond het Albertkanaal en de E313, en rond Kortrijk.

Overzicht van het aantal gronden in de verschillende fasen van sanering

Het volgende schema geeft de huidige stand van zaken weer (tot en met 2002). De aantallen betreffen gronden in de verschillende fasen van sanering. De 135 gronden waarop de BSW (bodemsaneringswerken) zijn afgerond, hebben een deel van hierboven beschreven totale geregistreerde vervuiling weggewerkt.

19.4 Mest

Het mestoverschot veroorzaakt milieuproblemen in zowel water, bodem als lucht. Een sluitende oplossing die de problemen niet doorschuift van het ene compartiment naar het andere ligt niet voor de hand. Met het mestactieplan tracht de Vlaamse overheid het mestprobleem binnen de perken te houden. Drie pijlers schragen dit beleid: aanpak aan de bron, oordeelkundige bemesting en mestverwerking en mestexport.

De twee eerste pijlers moesten elk een oplossing bieden voor een kwart (elk 9 miljoen kg P_2O_5) van het mestoverschot. De laatste pijler moest zorgen voor de resterende helft (18 miljoen kg P_2O_5). Na een decreetswijziging in 2003 bedraagt de mestverwerkingsplicht 8,5 miljoen kg P_2O_5 en 15 miljoen kg N, waarvan de helft uit pluimveemest en de helft uit varkensmest moet komen.

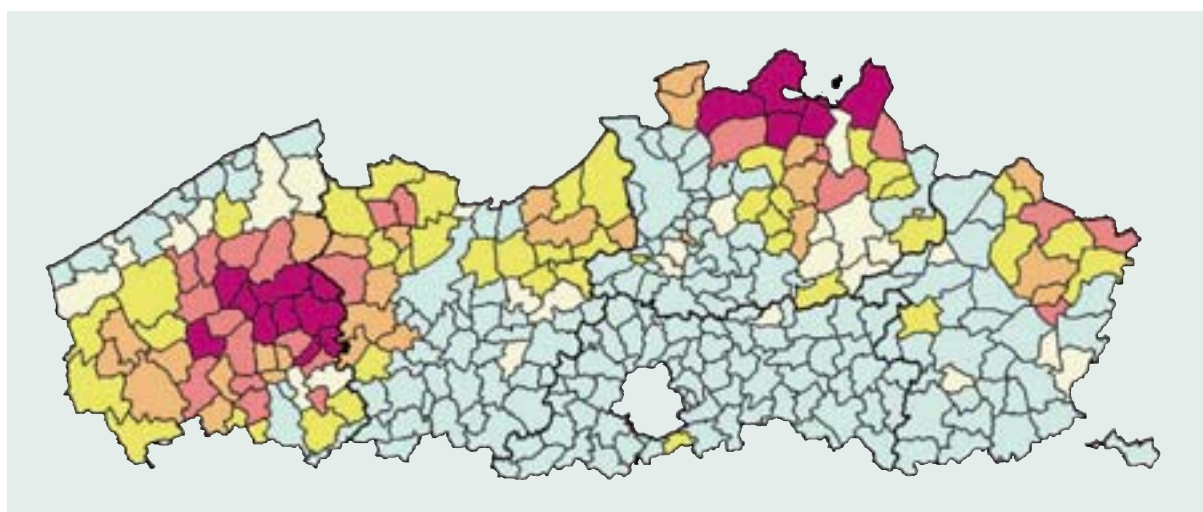
Bemestingsdruk

De **netto reële dierlijke productie** bedraagt 66 miljoen kg P_2O_5 en 147 miljoen kg N. Deze gegevens zijn berekend op basis van uitscheidingscijfers uit het mestdecreet, rekening houdende met de mestuitscheidingsbalansen. Voor N werd er rekening gehouden met een forfaitaire vermindering van de dierlijke productie van 15% door emissies naar de lucht.

Aanpak aan de bron heeft de verwachtingen ruimschoots ingevuld in 2002: 19 miljoen kg P_2O_5 , waarvan 13 miljoen kg P_2O_5 door fosfor-armere veevoeders en 6 miljoen door natuurlijke afbouw en de warme sanering. Voor stikstof was de aanpak aan de bron veel kleiner.

Door oordeelkundige bemesting is de uitstoot van ammoniak substantieel gedaald, dankzij emissie-arme toediening van dierlijke mest, onder andere door het snel inwerken van de mest in de bodem en door mestinjectie.

PRODUCTIE FOSFAAT

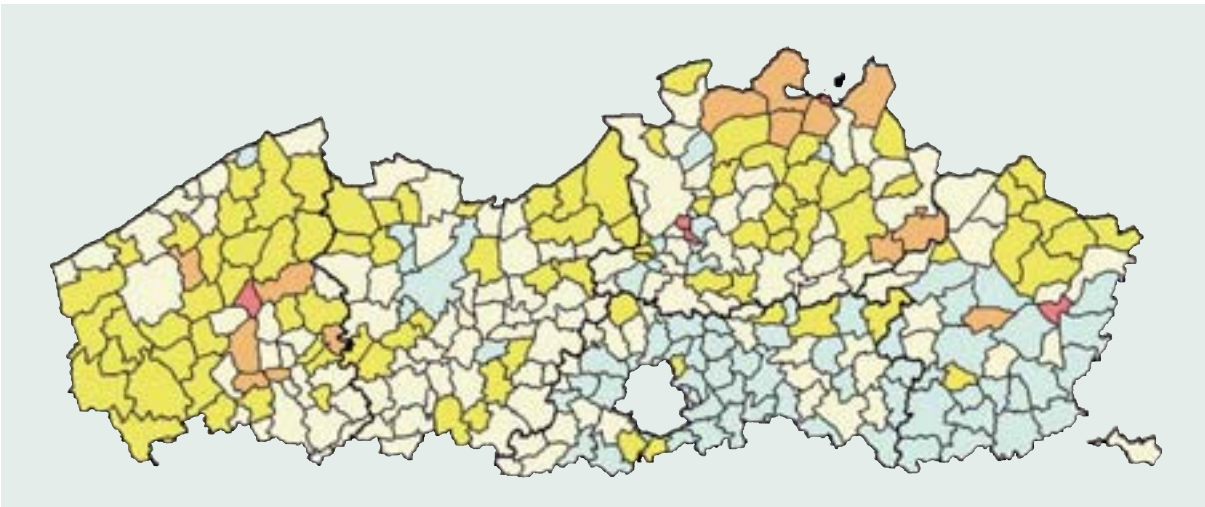

19.20 Productie van fosfaat uit dierlijke mest, naar gemeente, 2001.
Bron: VLM.

kg P_2O_5 per ha cultuurgrond

0 tot 75	(172)	125 tot 150	(28)
75 tot 100	(26)	150 tot 200	(23)
100 tot 125	(42)	200 tot 391	(17)

GEBRUIK FOSFAAT

19.21 Totaal gebruik van fosfaat uit dierlijke mest, naar gemeente, 2001.
Bron: VLM.

kg P₂O₅ per ha cultuurgrond

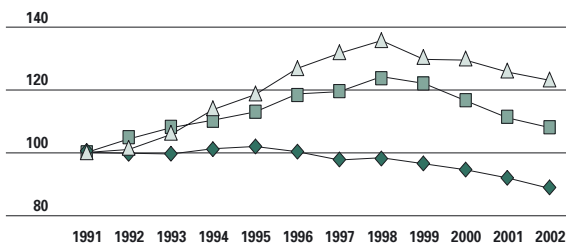
0 tot 75	(72)	125 tot 150	(15)
75 tot 100	(125)	150 tot 200	(5)
100 tot 125	(91)	200 tot 391	(0)

In 2002 bedroeg de verwerking en export van dierlijke mest 5 miljoen kg P₂O₅ en 7 miljoen kg N. Op basis van de recentste cijfers wordt dezelfde hoeveelheid verwerking en export verwacht voor 2003. Het betreft voornamelijk pluimveemest.

Natuurlijke afbouw en warme sanering

Tussen 1998 en 2002 is de pluimveestapel met 9% afgenomen, de rundveestapel met 10% en de varkensstapel (> 20 kg) met 13%.

EVOLUTIE VEESTAPEL

19.22 Relatieve evolutie van het aantal dieren per diergroep, van 1991 tot 2002, in % (1991 = 100).
Bron: VLM.

runderen —◆—
varkens > 20 kg —■—
pluimvee —△—

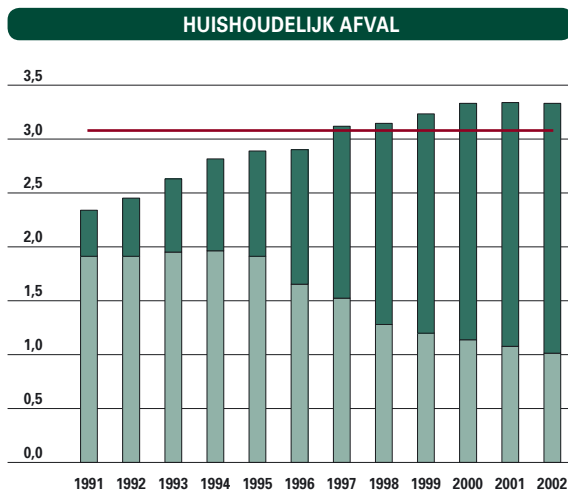
19.5 Afval

Productie van afval betekent verlies van grondstoffen en energie. De opslag, het transport en de verwerking van afval gaan bovendien gepaard met aantasting en verontreiniging van het milieu. Om deze milieuverstoringen te beperken, moet afval zoveel mogelijk voorkomen en zo milieuvriendelijk mogelijk beheerd worden.

Hierbij wordt een verwerkingshiërarchie gevolgd met achtereenvolgens preventie, hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en ten slotte storten. Om redenen van hygiëne, veiligheid, beperkt risico en volksgezondheid wordt soms van deze volgorde afgeweken.

Huishoudelijk afval

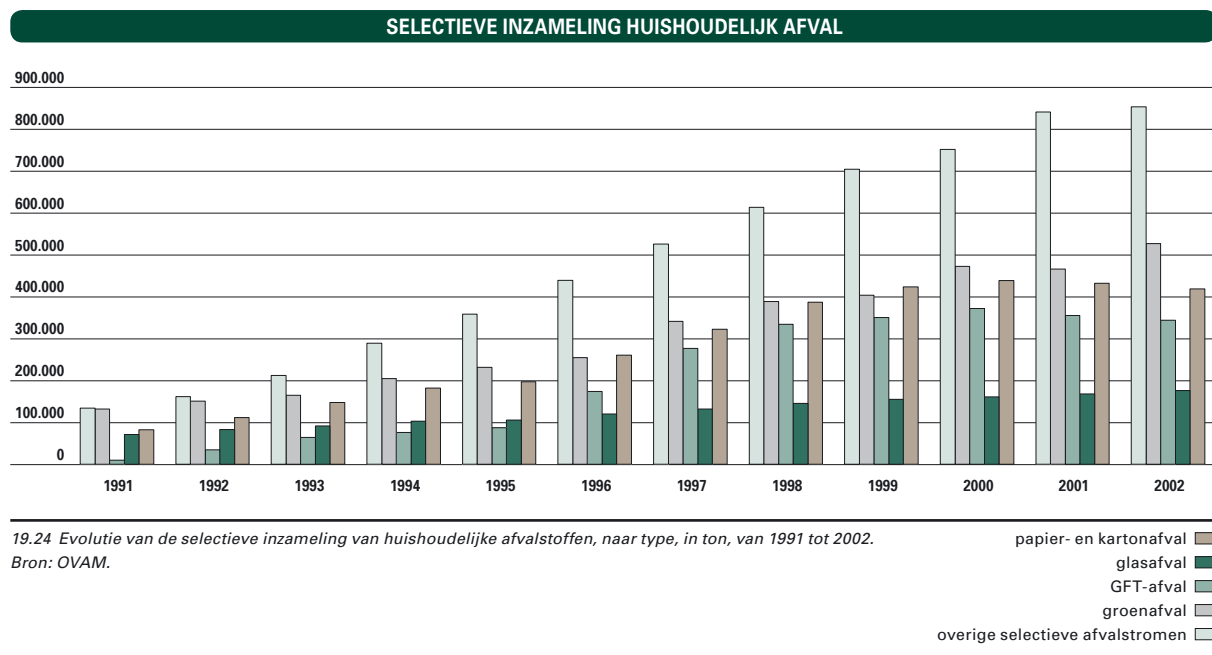
Het **huishoudelijk afval** vertegenwoordigt in 2002 ongeveer 10% van de totale afvalberg. Een opvallend feit springt in het oog. In 2002 is de huishoudelijke afvalberg, voor het eerst sinds 1991, gestopt met groeien. Er werd dat jaar 556 kg per inwoner ingezameld. Dit is ongeveer 3 kg per

19.23 Evolutie van aanbod huishoudelijk afval, naar inzamelingswijze, in miljoen ton, van 1991 tot 2002.
Bron: OVAM.

selectief ingezameld
niet-selectief ingezameld
doel 2007

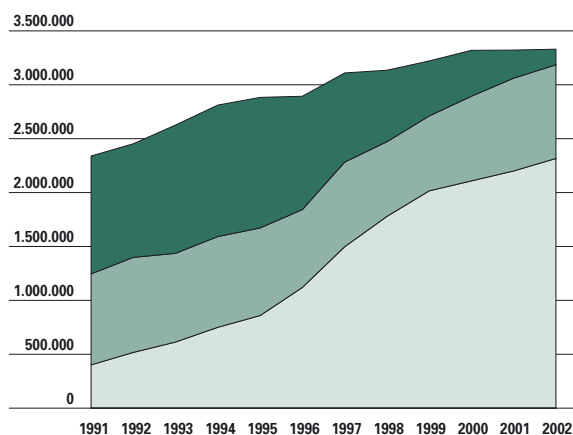
inwoner minder dan in 2001. De daling van het aanbod huishoudelijk afval per inwoner kan crop

19.24 Evolutie van de selectieve inzameling van huishoudelijke afvalstoffen, naar type, in ton, van 1991 tot 2002.
Bron: OVAM.

papier- en kartonafval
glasafval
GFT-afval
groenafval
overige selectieve afvalstromen

VERWERKING HUISHOUDELIJK AFVAL

19.25 Evolutie van de verwerking

van het huishoudelijk afval,

naar type, in ton,
van 1991 tot 2002.

storten
verbranden
hergebruik, recyclage, composteren

Opmerking: Deze cijfers bevatten geen gegevens over de verwerking van KGA. Bron: OVAM.

wijzen dat het preventiebeleid vruchten begint af te werpen. **Het Uitvoeringsplan Huishoudelijke Afvalstoffen** werkt ondermeer met selectieve tarifiering naar het principe 'de vervuiler betaalt' (zoals voor GFT- en groenafval), preventieplannen van de verpakkingsverantwoordelijken, preventieprojecten voor gemeenten en intercommunales en het opleiden van compostmeesters om het huishoudelijk afval te doen verminderen.

Huishoudelijk afval omvat ook een deel van het met huishoudelijk afval vergelijkbaar bedrijfsafval. Sommige gemeenten gebruiken hiervoor anders gekleurde afvalzakken, wat eveneens zorgde voor een daling van de hoeveelheid huishoudelijk afval in 2002.

Gemeenten hebben in veel gevallen hoeveelhedsbeperkingen of contantbelastingen opgelegd. Het (preventief) effect hiervan is duidelijk te zien bij GFT-afval en het bouw- en sloopafval. Campagnes rond thuiscomposteren hebben ook hun effect gehad op het reduceren van het aanbod GFT. Bovendien is papierafval opnieuw geld waard, waardoor het nu voor bedrijven financieel interessanter is geworden om hun papier en kartonafval met een privé ophaler te laten ophalen (met een kleine opbrengst) dan gratis via het gemeentelijk circuit.

Een tweede opvallende trend is dat de bevolking steeds beter sorteert: het aandeel selectief ingezameld afval steeg quasi continu tot 69,5% in 2002.

Dit deel van het afval gaat nagenoeg volledig naar hergebruik of wordt gerecycleerd of gecomposteerd. Dit hoog percentage werd uitgelokt door een hele reeks initiatieven zoals de gemeentelijke milieuconvenant, de huis-aan-huisinzameling, het uitgebreid netwerk van kringloopwinkels, de aanvaardingsplicht voor onder andere elektrische en elektronische apparaten, het toenemend aantal containerparken, de tariefdifferentiatie voor het ophalen en verwerken van huishoudelijk afval en het hoge tarief voor storten en verbranden.

De gemeentelijke milieuconvenant is nu vervangen door de **samenwerkingsovereenkomst** en opgedeeld in clusters. Voor de cluster vaste stoffen (met het onderdeel afval) zijn er, op 24 juli 2003, 164 gemeenten die intekenen op niveau 1 en 73 gemeenten op niveau 2. Het succesverhaal met betrekking tot selectieve inzameling is door haar 'aanzuig-van-afval'-effect ten koste gegaan van het preventiebeleid.

De hoeveelheid niet-selectief ingezameld afval daalt continu sinds 1995, tot 169 kg per inwoner opgehaald in 2002. Dit is 11,3 kg minder dan in 2001. Indien deze trend zich doorzet, lijkt de globale doelstelling van 150 kg per inwoner in 2007 haalbaar. Dit afval wordt verbrand of gestort, waarbij het aandeel verbranden toegenomen is ten opzichte van het aandeel storten. Dit was onder andere mogelijk door het uitbreiden van de verbrandingscapaciteit en het strikt toepassen van de stort- en verbrandingsverboden.

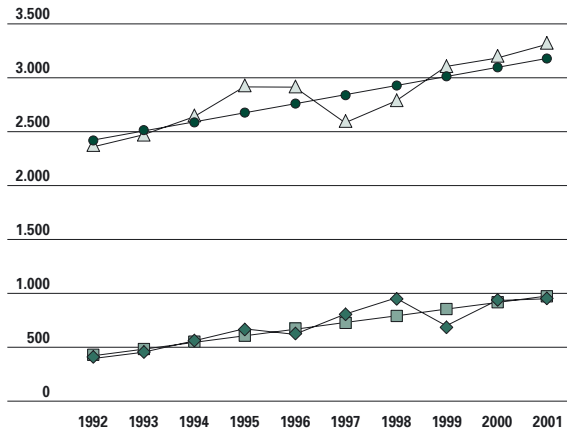
De volgende jaren zal blijken of er in 2002 een trendbreuk plaatsgevonden heeft en of de doelstelling uit het Uitvoeringsplan Huishoudelijke Afvalstoffen 2003-2007 – namelijk een maximale hoeveelheid van 3 059 kton in 2007 - gehaald wordt.

Bedrijfsafval

Het afvalstoffendecreet verplicht elk Vlaams bedrijf om jaarlijks alle geproduceerde **bedrijfsafvalstoffen** aan OVAM te melden. Vermits niet alle bedrijven zich even strikt aan deze meldingsplicht houden, worden extrapolaties gemaakt om tot een benadering te komen van de totale productie en verwerkingwijze.

In 2001 vertegenwoordigde het bedrijfsafval 90% van de totale afvalberg. Op een totaal van 29,6 miljoen ton bedrijfsafval is 21,8 miljoen ton **primair afval**. Primair afval ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt, namelijk bij de eerste producent. De resterende 7,8 miljoen ton is secundair afval, dat afkomstig is van

AANBOD BEDRIJFSAFVAL

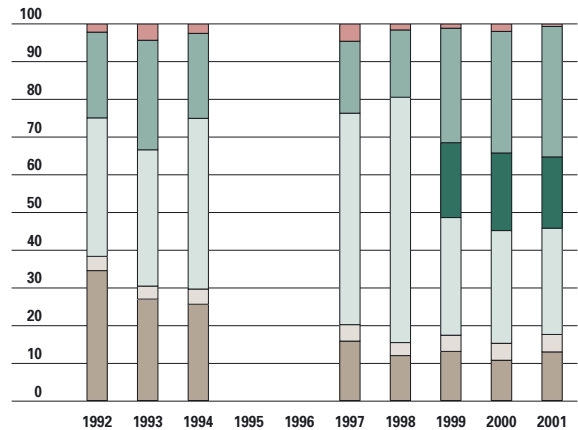

19.26 Gemiddelde hoeveelheid afval per bedrijf, naar bedrijfsgrootte, in ton, van 1992 tot 2001. Bron: OVAM.

de afvalverwerkende bedrijven. 97% van het totale bedrijfsafval is niet gevaarlijk.

De belangrijkste redenen voor de toename van de hoeveelheid primair afval in de jaren negentig zijn, naast de hoogconjunctuur die de consumptie aanzwengelt, de verplichting om bepaalde afvalstromen selectief in te zamelen en nuttig toe te passen waardoor ook de voorbehandeling en de hoeveelheid secundair afval toeneemt, en een goed georganiseerd aanbod van ophalers en verwerkers. Ruim een derde van het totale bedrijfsafval wordt **geconditioneerd**. Dit wil zeggen dat het afval een voorbehandeling (inclusief verkleinen, compacteren, sorteren, ...) ondergaat vooraleer het verder verwerkt wordt. De terugval van recyclage in 1999 is voor een deel te verklaren door het gebruik van bedrijfsafval als secundaire grondstof. Het toegenomen belang van conditioneren kan een andere reden zijn. Hoewel verbranden de voorkeur geniet boven storten, werd in 2001 nog steeds meer gestort dan verbrand omdat storten nog steeds goedkoper is.

VERWERKING BEDRIJFSAFVAL

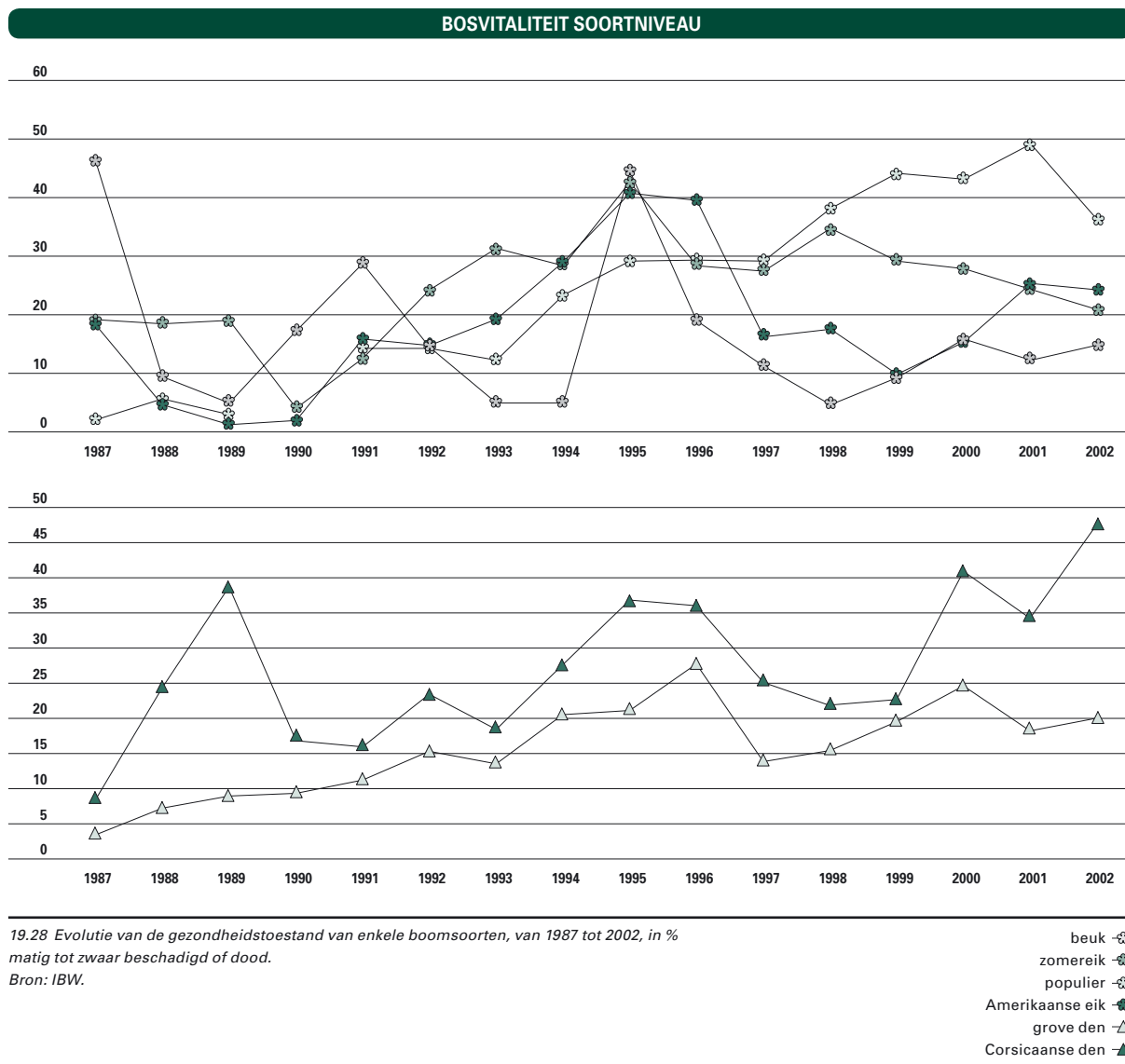
19.27 Evolutie van de verwerking van bedrijfsafval, naar type, in %, van 1992 tot 2001. Opmerking: vanaf 2000 is er jaarlijks ongeveer 4,5 miljoen ton extra aan bedrijfsafval opgenomen in deze reeks. Het betreft bedrijfsafval van handel en diensten, horeca, verhuurbedrijven, onderwijs, ... Bron: OVAM.

Desondanks is het aandeel van storten van 34,5% in 1992 naar 12,9% in 2001 gedaald. Deze daling deed zich voor tussen 1992 en 1998, waarna het aandeel storten bleef schommelen rond de 12%. Het MINA-plan 3 wil de hoeveelheid primair bedrijfsafval verminderen tegen 2007 en loskoppelen van de economische groei. Initiatieven om dit te bereiken zijn de terugname van verpakkingen (Val-I-Pac), de stimulering van een beter sorteergedrag (door stort- en verbrandingsverboden en heffingen), aanvaardingsplichten, het MAMBO-softwarepakket (Minder Afval, Meer BedrijfsOpbrengst) en de PRESTI-projecten (PREventieSTimulerende programma's). De PRESTI-projecten trachten via informatieverstrekking, subsidies en demonstraties, verschillende bedrijfssectoren aan te zetten tot afvalpreventie. MAMBO wil bedrijven attent maken op de werkelijke kosten die afval meebrengt.

19.6 Bosvitaliteit

Sedert 1987 wordt op Europese schaal jaarlijks een inventaris van de bosgezondheidstoestand opgemaakt. De inventarisatie wordt uitgevoerd in een meetnet gebaseerd op een raster van 4 x 4 km en omvat 1.728 bomen in 72 bosbestanden. De bepaling van de gezondheidstoestand is gebaseerd op een visuele beoordeling van de boomkroon. Het bladverlies en de bladverkleuring

zijn hierbij de belangrijkste parameters. Het bladverlies is het percentage bladeren of naalden dat ontbreekt ten opzichte van een referentieboom met volledige bladbezetting en is het resultaat van de inwerking van insecten, schimmels, weersomstandigheden, luchtverontreiniging, enzovoort. Bij internationale conventie wordt een boom met meer dan 25% bladverlies als beschadigd aanzien. Bomen

met meer dan 10% verkleuring van de kroon worden als abnormaal verkleurd beschouwd. Naargelang de graad van bladverlies en verkleuring worden de bomen in 5 klassen ingedeeld. In deze bespreking is het percentage beschadigde bomen de belangrijkste indicator voor de gezondheidstoestand.

Toestand Vlaamse bossen

In 2002 was 21,7% van de bomen in de steekproef beschadigd. De kroonconditie was beter bij loofbomen dan bij naaldbomen. Op soortniveau werden belangrijke verschillen vastgesteld.

De **vitaliteit** is het zwakst bij de Corsicaanse den en populier. Dit was ook de voorgaande jaren het geval. Ruim een derde van de populieren en bijna de helft van de Corsicaanse dennen is beschadigd.

Bij de eiken verbeterde de **bladbezetting** ten opzichte van 2001. Niettegenstaande het toegenomen bladverlies blijft Beuk de boomsoort met de beste kroontoestand. Alleen bij Beuk en Grove den is minder dan één boom op vijf beschadigd.

Abnormale verkleuring werd bij 7,3% van de steekproefbomen vastgesteld. Het hoogste aandeel bomen met verkleuring kwam bij populier voor.

Ten opzichte van het voorgaande inventarisatiejaar nam de verkleuring toe. Het percentage bomen met verkleuring blijft echter laag, met uitzondering van populier en Corsicaanse den.

Evolutie

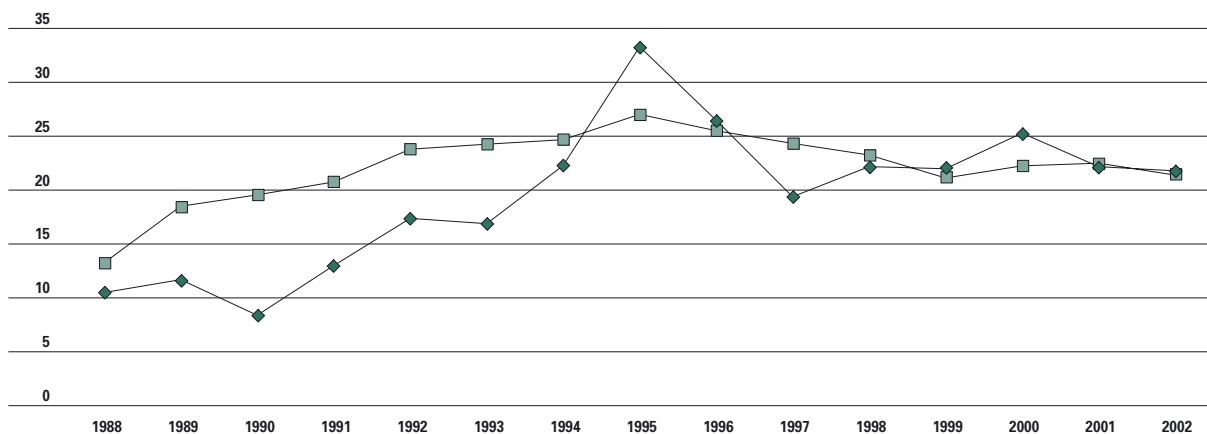
In de periode 1999-2002 daalde het aandeel beschadigde bomen vergeleken met de jaren

daarvoor. Midden jaren negentig veroorzaakten droogteverschijnselen in combinatie met schimmel- en insectenaantastingen een verhoogd aandeel beschadigde bomen. Na 1995 werd gedurende twee jaar een duidelijke verbetering van de gezondheidstoestand waargenomen. Sindsdien schommelt het aandeel beschadigde bomen rond 20-25%.

De evolutie is niet voor alle boomsoorten gelijklopend. Tussen 1999 en 2002 verbeterde de kroonconditie van de zomereiken. Toch blijft nog steeds één boom op vijf beschadigd. Voor Beuk en Amerikaanse eik is de toestand ook beter vergeleken met de periode '95-'96. Corsicaanse den en populier doen het dan weer slechter. Grove den heeft een betere kroonconditie dan Corsicaanse den. Toch ligt het aandeel beschadigde bomen ook hoger dan begin de jaren '90.

Deze evolutie wordt door verschillende factoren beïnvloed. Aantastingen door schimmels (o.a. Roest) veroorzaakten toenemende schade bij populier. Bij Corsicaanse den speelden zowel strenge wintervorst als scheutsterfte door schimmelaantasting een rol. Luchtverontreiniging heeft eveneens een invloed, meestal in combinatie met andere factoren. Uit de resultaten van een detailstudie blijkt ondermeer dat het bladverlies in de onderzochte beukenbossen stijgt bij toenemende depositie van sulfaat en ammonium. Sulfaat is vooral afkomstig van de verbranding van fossiele brandstoffen, intensieve veeveelt is de belangrijkste bron van ammonium. Luchtverontreiniging kan een negatieve invloed uitoefenen op bossen lang voordat de schade visueel waar te nemen is (bijv. bladverlies). Zo wordt de toestand van de bosbodem en de

BOSVITALITEIT EUROPA - VLAAMS GEWEST

19.29 Evolutie van de bosgezondheid, van 1988 tot 2002, Vlaams Gewest in Europa, in % beschadigde bomen.

Opmerking: alle boomsoorten, blad-/naaldverliesklasse 2-4 (matig tot zwaar beschadigd of dood).

Bron: EC-UN/ECE en IBW.

Vlaanderen —◆—
Europa —■—

chemische samenstelling van bladeren en naalden duidelijk beïnvloed door de atmosferische depositie. Door afzetting van verzurende bestanddelen via de lucht of door een wijziging van het chemisch evenwicht in de bodem kan bodemverzuring optreden. Ammonium is momenteel de dominante component in de potentieel verzurende depositie. De voorbije jaren daalt de depositie van stikstofverbindingen. De depositie van zwavelverbindingen vertoont reeds langere tijd een dalende trend. De **kritische last**, dit is het depositieniveau waarboven een verhoogd risico op schade bestaat, wordt niettemin in nog veel bosgebieden overschreden.

De toestand in Europa

De meeste Europese landen maken in het kader van de VN een jaarlijkse evaluatie van de gezondheids-toestand van hun bossen. Het Europese meetnet telt ongeveer 6000 proefvlakken, met meer dan 130.000 bomen. In 2002 namen 30 Europese

landen aan het onderzoek deel. Verschillen in toepassing van de methodiek maken echter dat bij een vergelijking van de resultaten tussen de landen voorzichtigheid geboden is.

In 2002 bedroeg het percentage beschadigde bomen in Europa 21,3%. De Vlaamse index schommelt de jongste jaren rond dit Europees gemiddelde. Het aandeel beschadigde bomen in Cyprus, Denemarken, Estland, Portugal, Servië-Montenegro en Wit Rusland was lager dan 10%. Meer dan een kwart van de onderzochte bomen was beschadigd in Bulgarije, Tsjechië, Italië, Moldavië, Noorwegen, Polen, Slovenië, Oekraïne en het Verenigd Koninkrijk. België situeert zich met 17,8% beschadigde bomen in de middengroep. Tussen 1990 en 1995 nam de beschadiging van de bomen toe, zowel in het Vlaamse Gewest als in Europa. Op Europees niveau wordt er over de globale periode (1986-2002) een achteruitgang van de bosvitaliteit geconstateerd, met een tijdelijke verbetering in de periode '96-'97.

19.7 Natuur

Natuurkwaliteit waterlopen

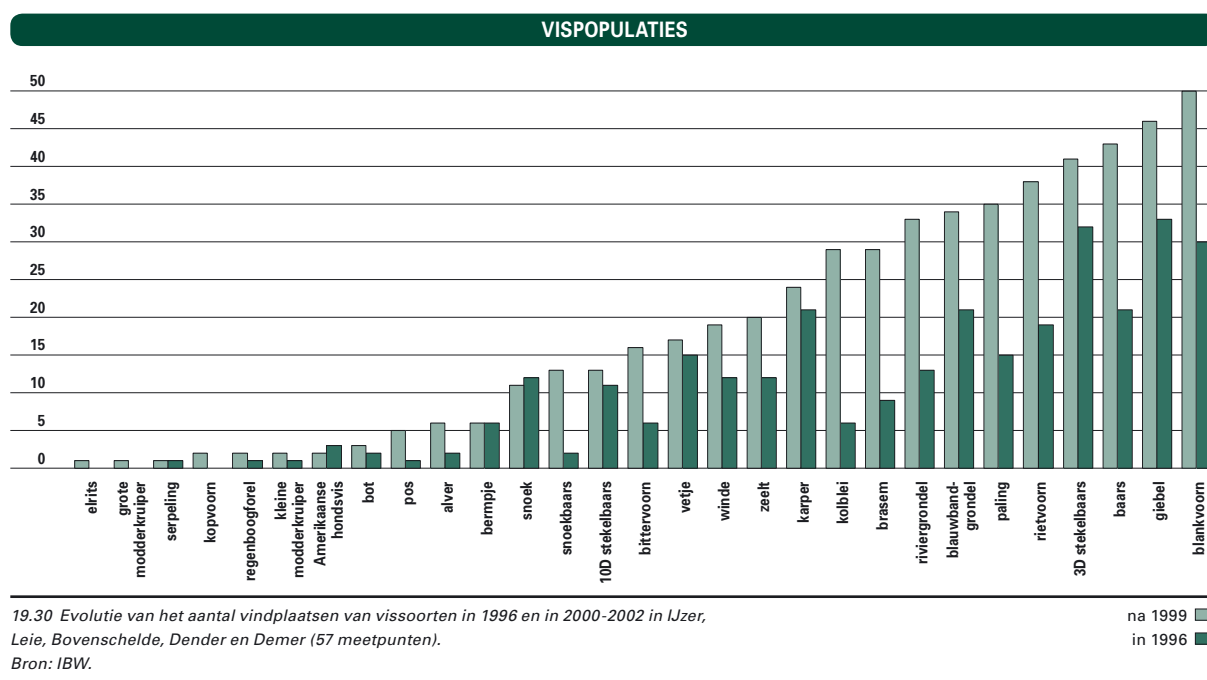
De jongste jaren zit er duidelijk meer vis in de grotere rivieren. Uit de resultaten van 57 meetplaatsen in Leie, Bovenschelde, Dender, Demer en IJzer blijkt een toename van het aantal vissoorten en van het aantal vindplaatsen.

Zelfs in de Leie en de Bovenschelde, waar in 1996 op meer dan de helft van de meetplaatsen geen vis gevonden werd, was dit in 2000-2002 wel altijd het geval. In de Zeeschelde werden enkele op Europees niveau bedreigde soorten, zoals fint en zeeprick, opnieuw opgemerkt. Het herstel van de vispopulaties is vooral het resultaat van de betere waterkwaliteit dankzij waterzuivering.

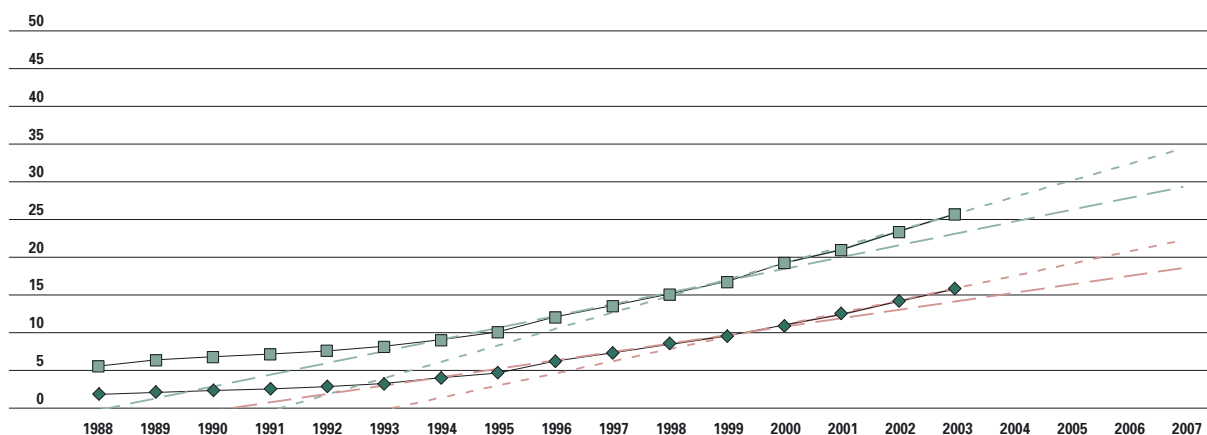
Toch zijn er nog een aantal randvoorwaarden om tot een duurzaam herstel van de vispopulaties te komen. Het is essentieel dat de verbeterde waterkwaliteit permanent behouden blijft, zoniet is er risico op massale vissterfte. De vele hindernissen in de rivieren, zoals stuwen en sluizen, belemmeren de migratie van vissen. Volgens de BENELUX-beschikking van 1996, overgenomen in het Decreet

Integraal Waterbeleid van 2003, moeten tegen 2010 alle migratieknelpunten opgelost zijn bijvoorbeeld door het plaatsen van vistrappen. In 2001 en 2002 werd de eerste 6% van de migratieknelpunten gesaneerd. Ten slotte zijn er de vele 'waterbeheersingswerken' aan onze rivieren: indijkingen, rechttrekkingen, verbredingen... Als gevolg daarvan werden paaipplaatsen voor vissen schaars en zijn snelstromende trajecten, die sommige vissen nodig hebben, ver te zoeken. Een natuurgerichte herinrichting van bedding, oevers en overstromingsgebieden kan voor meer geschikte habitats zorgen en het herstel van de vispopulaties duurzaam maken. Het nieuwe **Decreet Integraal Waterbeleid** biedt de juridische omkadering.

Terwijl de vispopulaties in de grotere rivieren duidelijk aangroeien, is dit in de bovenlopen niet het geval. Metingen van de orthofosfaatbelasting tonen aan dat in de bovenlopen van de Nete de waterkwaliteit blijft dalen. In deze bovenlopen zijn veel soorten bijzonder gevoelig voor schommelingen in waterkwaliteit.

AREAAL NATUURRESERVATEN

19.31 Evolutie van oppervlakte natuurreservaten, van 1988 tot 2003, op 1 januari, in 1.000 ha.
Bron: IN.

areaal natuur- en bosreservaat in eigendom —◆—
 areaal natuur- en bosreservaat in eigendom of huur —■—
 lineair (trendlijn legislatuur 1999-2002: areaal natuurreservaat in eigendom en huur) - - -
 lineair (trendlijn legislatuur 1999-2002: areaal natuurreservaat in eigendom) - - -
 lineair (trendlijn legislatuur 1995-1998: areaal natuurreservaat in eigendom en huur) —◆—
 lineair (trendlijn legislatuur 1995-1998: areaal natuurreservaat in eigendom) —■—

Natuurreservaten

Terreinverwerving voor natuurbehoud is in hoofdzaak een activiteit van AMINAL (Vlaamse natuurreservaten en bosreservaten) en de erkende terreinbeherende verenigingen. Na goedkeuring van een beheerplan worden de natuurreservaten van AMINAL 'aangewezen' en die van de verenigingen 'erkend'. Dit officieel statuut houdt een resultaatverbintenis in. Deskundig beheerde natuurreservaten bieden de beste garantie voor het ontwikkelen en in stand houden van **hoogwaardige natuur**.

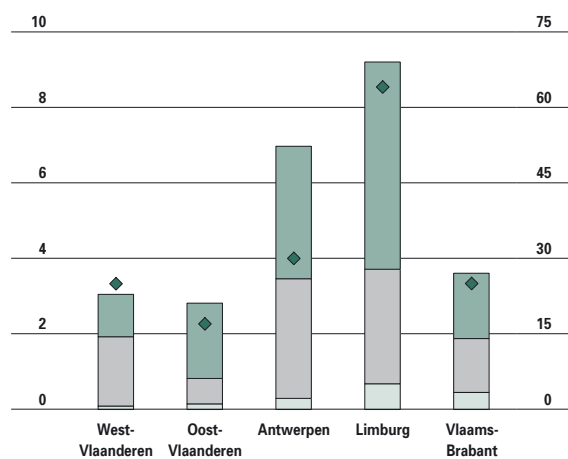
De MINA-plannen voorzien 50.000 ha natuurreservaat tegen 2007, wat neerkomt op 3,7% van de Vlaamse oppervlakte. Op 1 januari 2003 was dit nog maar 1,9%. 10.132 ha wordt beheerd door AMINAL Afdeling Natuur, 13.842 ha door terreinbeherende verenigingen, en 1.670 ha zijn bosreservaten.

Tussen 1999 en 2003 nam de reservaatoppervlakte met 8.892 ha toe, of ruim een derde van de totale oppervlakte. Hiervan werd 6.196 ha aangekocht, de rest wordt gehuurd. Deze uitbreiding vertegenwoordigt een investering van 74,1 miljoen euro door de Vlaamse overheid. Aan het huidig tempo zal tegen 2007 slechts een oppervlakte van 35.000 ha gerealiseerd zijn (trendanalyse op basis van de voorbije 4 jaar). Om de MINA-doelstelling te bereiken, is tussen 2003 en 2006 een jaarlijkse toename van 6.089 ha nodig, wat ongeveer overeenkomt met een uitgave van 50 miljoen euro per jaar.

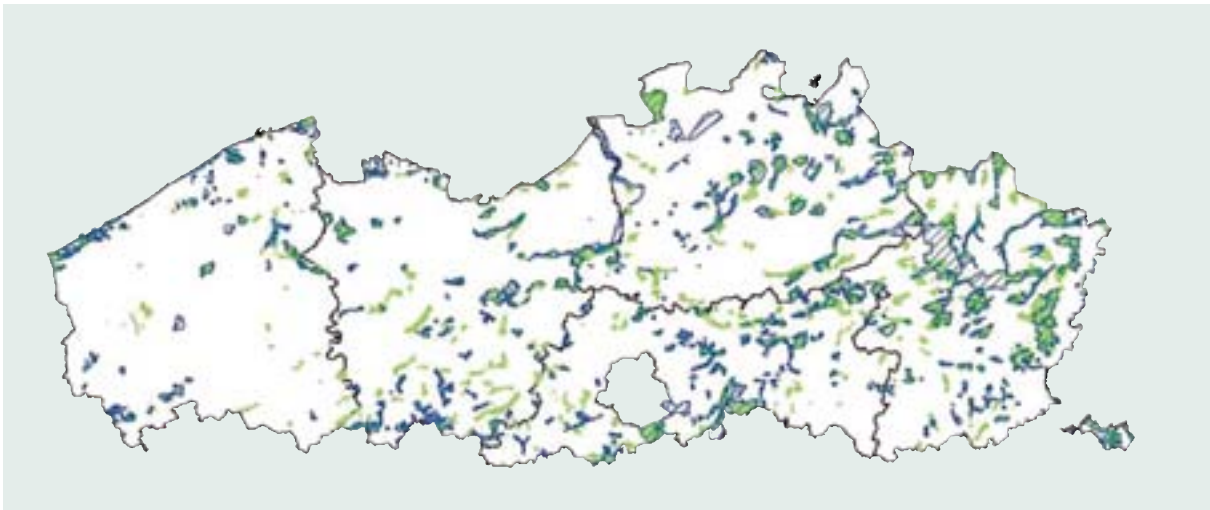
Antwerpen en Limburg hebben de grootste oppervlakte aan natuurreservaten. De gemiddelde oppervlakte van een natuurreservaat bedraagt niet meer dan 31,7 ha. Slechts 57 gebieden zijn groter dan 100 ha.

In verhouding tot andere West-Europese landen scoort het Vlaamse Gewest hier slecht.

PROVINCIALE NATUURRESERVATEN

19.32 Oppervlakte natuurreservaten en hun gemiddelde grootte in ha (rechtsschaal) in 2003, per provincie en naar type.
Bron: IN.

19.33 Habitatrictlijngebieden en het eerste afgebakende gedeelte van het VEN in Vlaanderen in 2003.
Bron: IN.

habitatrichtlijngebied
VEN eerste fase

Natuurdomeinen

Naast de aankoop van natuurreservaten voert het Vlaamse Gewest ook een actieve aankooppolitiek bij recreatiebossen, viswateren en te bebossen landbouwgronden. Op 1 januari 2003 bedroeg de oppervlakte natuurdomein 17.997 ha. Tussen 1999 en 2003 werd een toename van 2.089 ha gerealiseerd, goed voor een uitgave van 40,7 miljoen euro. Samen met de aankochte natuurreservaten, is een oppervlakte van 8.285 natuurgebied door het Vlaamse Gewest veilig gesteld, of 2.071 ha per jaar. In het regeerakkoord was een **aankoopritme** van 3.000 ha per jaar vooropgesteld (15.000 ha tijdens de volledige legislatuur). Dit streefcijfer is geen enkel jaar gehaald.

VEN

Het Natuurdecreet en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen voorzien in de afbakening van 125.000 ha **Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN)**. Dit zijn natuurgebieden waar de natuurfunctie primeert op andere functies, met als doel een duurzame toekomst te bieden aan hoogwaardige natuur en de biodiversiteit. Op 19 september 2003 stelde de Vlaamse regering de afbakening vast van een eerste schijf VEN van 84.972 ha.

Volgens het Natuurdecreet en het Regeerakkoord moest de 125.000 ha VEN uiterlijk 20 januari 2003 reeds volledig afgebakend zijn. De achterstand is vooral te wijten aan de vertraging bij de afbakening van 38.000 ha bijkomend planologisch

natuurgebied via Ruimtelijke Uitvoeringsplannen, zoals tegen 2003 in het regeerakkoord was voorzien (in uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen). Deze afbakening is noodzakelijk om van versnipperde natuurgebieden grotere, samenhangende gehelen te maken en natuur zonder gepaste planologische bescherming veilig te stellen. Tussen 1994 en 2002 is er van die 38.000 ha slechts 8.641 ha gerealiseerd.

Habitatrictlijngebieden

Het statuut van **Habitatrictlijngebied** biedt een krachtige bescherming voor natuurlijke habitats en soorten in het Vlaamse Gewest, die op Europees niveau belangrijk zijn. In 1999 werd het Vlaamse Gewest door Europa op de vingers getikt omdat het tijdens de vorige legislatuur onvoldoende oppervlakte van bepaalde habitats en leefgebieden van soorten was afgebakend. In 2001 gaf de Vlaamse Regering haar goedkeuring aan de aanmelding van 38 gebieden of gebiedcomplexen met een totale oppervlakte van 102.000 ha, 32.000 ha meer dan onder de vorige legislatuur. Een groot deel van de habitatrictlijngebieden zal overlappen met het VEN.

Natuurrichtplannen

Natuurrichtplannen geven concrete invulling aan de specifieke natuurdoelstellingen van het VEN, de habitat- en vogelrichtlijngebieden en de groenzones

op het gewestplan. In de toekomst worden ze ook van kracht binnen de **natuurverwevingsgebieden** en **natuurverbindingsgebieden**, die nog moeten afgebakend worden ter ondersteuning van het VEN. Op 27 juni 2003 keurde de Vlaamse Regering een besluit goed voor ‘maatregelen ter uitvoering van het gebiedsgericht beleid’, die in de natuurrichtplannen aan bod zullen komen. Naast diverse

bewarende, worden ook stimulerende maatregelen mogelijk, zoals vergoedingen voor natuurprojecten en verhoging van waterpeilen. In een volgende fase zullen voor de gebieden van het VEN de natuurrichtplannen opgemaakt worden. Daarmee komt er meer aandacht voor handhaving en ontwikkeling van natuurwaarden binnen de groene bestemmingen van het gewestplan.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Dua, V., 2000. Beleidsnota Leefmilieu 2000 – 2004.
(<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/regering/beleidsnota/leefmilieu.pdf>)
- Sannen, L., 2003. Beleidsbrief Leefmilieu 2004.
(http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/beleidsbrieven/Sannen/Leefmilieu_2004.pdf)
- Mira-T 2003: Van Steertegem, M. (red.) 2003 Milieu- en natuurrapport Vlaanderen 2003. Thema's. 488 p. VMM, Garant (<http://www.milieurapport.be>)
- Dumortier M, De Bruyn L., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T., Weyembergh G., Van Straaten D. en Kuijken E., 2003. Natuurrapport 2003. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 21, Brussel.
- VMM 2003, Waterkwaliteit – Lozingen in het water, 2002, Aalst.
(<http://www2.vmm.be/servlet/be.coi.gw.servlet.MainServlet/id1071246486372/standard/?toDo=open&id=8>)
- VMM 2003, Jaarverslag 1980-2002: Lozingen in de lucht, 2002, Aalst.
(<http://www2.vmm.be/servlet/be.coi.gw.servlet.MainServlet/standard?toDo=open&id=3481&&>)
- VMM 2003, Jaarverslag Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest 2002, Aalst.
(<http://www2.vmm.be/servlet/be.coi.gw.servlet.MainServlet/standard?toDo=open&id=3474&&>)

Websites

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM):

<http://www.vmm.be>

Openbare Afvalstoffenmaatschappij van het Vlaamse Gewest (OVAM):

<http://www.ovam.be>

Instituut voor Natuurbehoud (IN of Instnat):

<http://www.instnat.be>

Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW):

<http://www.ibw.vlaanderen.be>

Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE):

<http://www.irceline.be>

Vlaamse Landmaatschappij (VLM):

<http://www.vlm.be>

Afdeling Bos en Groen:

<http://www.mina.vlaanderen.be/wiedoetwat/aminal/taken/bosengroen/indexpagina.htm>

Samenwerkingsovereenkomst:

<http://www.samenwerkingsovereenkomst.be>

Milieubeleidsplan 2003-2007:

<http://www.milieubeleidsplan.be>

Blikvangers

- Een recordaantal van 362,2 miljoen passagiers maakte in 2003 gebruik van het openbaar vervoer van De Lijn, een stijging met 13,8%.
- De Belgische binnenvaart kende in 2000 een spectaculaire groei, met 10% meer vervoerde ton en 13% meer tonkilometer.
- De Antwerpse haven haalde een nieuw historisch record met een goederenoverslag van bijna 143 miljoen ton, een stijging van maar liefst 8,5%.
- In 2000 telde het Vlaamse Gewest 205 personenwagens per km². Nergens in de Europese Unie wordt dit cijfer geëvenaard.
- Sinds 2000 halveerde de gemiddelde afwijking van de normen inzake basismobiliteit in de Vlaamse gemeenten.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/mobiliteit

20.1 Kerncijfers

In oktober 2003 keurde de Vlaamse Regering haar mobiliteitsplan goed. Dit plan 'Duurzame Mobiliteit in Vlaanderen' schuift vijf strategische doelstellingen naar voren:

- doelstelling 1: op een selectieve wijze de bereikbaarheid van de economische knooppunten en poorten waarborgen.
- doelstelling 2: op een selectieve manier iedereen in Vlaanderen de mogelijkheid bieden zich te verplaatsen. Daardoor moet iedereen volwaardig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven.
- doelstelling 3: de verkeersonveiligheid in Vlaanderen verder terugdringen met een wezenlijke vermindering van het aantal verkeersslachtoffers.
- doelstelling 4: de verkeersleefbaarheid verbeteren, zelfs al neemt de mobiliteit verder toe
- doelstelling 5: de schade aan milieu en natuur verminderen.

In dit hoofdstuk Mobiliteit beschrijven we eerst

enkele kerncijfers, om daarna elke doelstelling aan de hand van indicatoren in beeld te brengen.

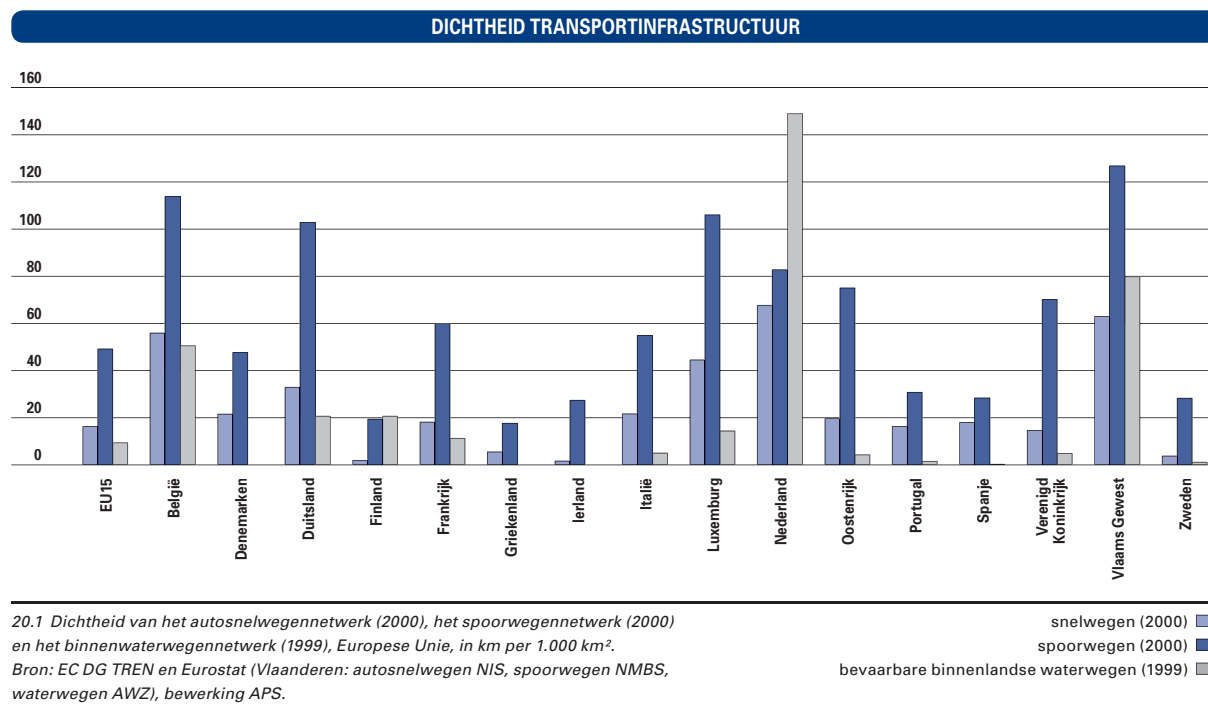
Het Vlaamse Gewest is een belangrijk economisch knooppunt. In dit inleidend gedeelte geven we een overzicht van de vervoermiddelen en de verschillende vervoersprestaties.

Transportinfrastructuur

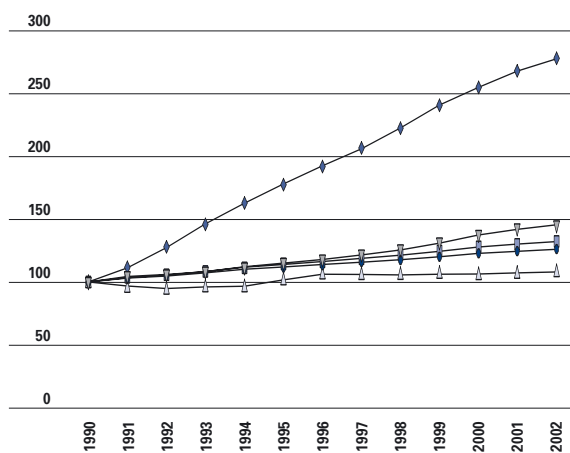
Het **spoorwegennetwerk** is met ongeveer 127 kilometer per 1000 km² veruit het dichtste van de Europese Unie, enkel Duitsland en Luxemburg komen een beetje in de buurt.

Voor de bevaarbare binnenlandse **waterwegen** staat het Vlaamse Gewest op de tweede plaats. Het vlakke en waterrijke Nederland heeft een grote voorsprong op de overige lidstaten.

Met de densiteit van het **autosnelwegennetwerk** staan we opnieuw achter Nederland, met ruime voorsprong op de overige landen van de Europese Unie.

WAGENPARK

20.2 Evolutie van het wagenpark, naar type voertuig, van 1990 tot 2002, Vlaams Gewest, index 1990 = 100. Bron: NIS.

personenwagens ●
 autobussen en -cars ▲
 bedrijfsvoertuigen ▼
 moto's ◆
 totaal ■

Vervoermiddelen

1. Voertuigenpark

In 2002 waren iets meer dan 3,5 miljoen motorvoertuigen ingeschreven.

De grote meerderheid daarvan, iets meer dan 2,8 miljoen, bestaat uit **personenwagens**. Ten opzichte van 1990 betekent dit een stijging met ongeveer een kwart. In 2000 waren er 465 personenwagens per 1.000 inwoners, waarmee we net onder het Europese gemiddelde blijven. Van onze buurlanden telt Nederland merkkelijk minder personenwagens per inwoner, Frankrijk zit ongeveer op hetzelfde niveau, terwijl Duitsland en vooral Luxemburg relatief meer auto's tellen.

Het aantal motorrijwielen kent sinds 1990 een spectaculaire stijging (+177%).

Het **bedrijfsvoertuigenpark** groeide tussen 1990 en 2002 met 45% aan tot een goede 480.000 stuks. Vooral het aantal voertuigen voor goederenvervoer nam de voorbije jaren sterk toe. Na een daling in 2001 stijgt het aantal landbouwtractoren opnieuw in 2002.

België heeft binnen de Europese Unie het hoogste aandeel van **dieselwagens** in de totale vloot aan personenwagens. Het aantal dieselwagens is sinds 1990 dan ook meer dan verdubbeld, terwijl er sinds midden de jaren negentig elk jaar minder benzine-wagens rondrijden.

Onder impuls van verschillende overheidsmaatregelen steeg het aantal LPG-wagens sterk in 2001. Hun aantal nam toe met ruim 20% ten opzichte van

PERSONENWAGENS EUROPESE UNIE

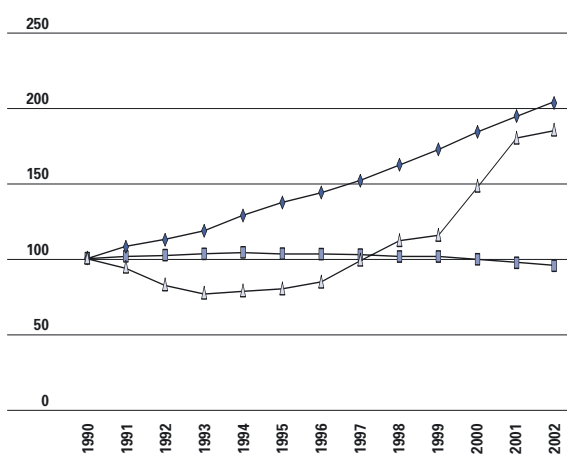
	1990	1995	1999	2000
Vlaanderen	393	430	456	465
België	388	428	450	458
Denemarken	309	320	341	347
Duitsland	485	495	515	521
Finland	389	372	407	413
Frankrijk	415	478	465	463
Griekenland	171	211	275	304
Ierland	227	264	346	343
Italië	483	553	544	563
Luxemburg	503	559	610	623
Nederland	368	381	398	411
Oostenrijk	387	447	494	506
Portugal	258	378	330	350
Spanje	309	362	424	442
Verenigd Koninkrijk	375	382	414	419
Zweden	421	411	440	451
Europese Unie (15 landen)	402	432	460	469

20.3 Evolutie van het aantal personenwagens per 1.000 inwoners, Europese Unie, 1990, 1995, 1999 en 2000. Bron: EC DG TREN, NIS (Vlaanderen).

het jaar voordien, tot 72.129 stuks. In 2002 viel de aangroei terug tot bijna 3%.

Elektrische wagens blijven een zeldzaamheid met 57 stuks.

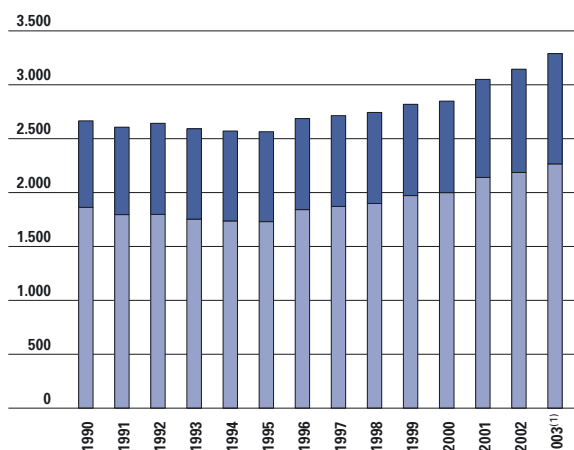
WAGENS NAAR TYPE BRANDSTOF

20.4 Evolutie van het aantal wagens, naar brandstoftype, België, van 1990 tot 2002, index 1990 = 100. Bron: NIS.

benzine ■
 diesel ◆
 LPG ▲

VOERTUIGENPARK DE LIJN

20.5 Evolutie voertuigenpark De Lijn, naar type beheerder, van 1990 tot 2003.

Bron: VVM De Lijn.

⁽¹⁾ Voorlopige cijfers op 1 maart 2004, nog niet geïnterpreteerd door de Raad van Bestuur van VVM De Lijn.

2. Trams en bussen

De Vlaamse Vervoermaatschappij De Lijn beschikte in 2003 over 2.267 voertuigen.

Hiervan waren er 1.942 autobussen, 20 trolleybussen en 305 trams. In de periode 1990-1995 verkleinde het **voertuigenpark** van De Lijn, door het verminderen van de technische reserve als gevolg van de fusie van NMVB, MIVA en MIVG. Het voertuigenpark groeit sinds 1996 opnieuw aan. Daarnaast wordt in opdracht van De Lijn nog busvervoer georganiseerd door onafhankelijke exploitanten. Met 1.022 voertuigen nemen ze 31,1 % van het totale voertuigenpark voor hun rekening.

3. Vaartuigen

De promotie van de binnenscheepvaart, onder meer via een publiek-private financiering van kaaimuren, lijkt vruchten af te werpen. Voor het eerst sinds 2000 stijgt het aantal **binnenschepen** opnieuw, vooral voor droge lading. De totale capaciteit van de Belgische binnenvaartvloot nam sinds 2000 met 7% toe.

4. Treinen

Eind 2002 beschikte de NMBS over 427 elektrische locomotieven, 487 diesellocomotieven, 669 elektrische motorstellen, 11 HST-stellen en 84 dieselmotorwagens. Het totaal aantal gemotoriseerd rollend materieel daalde licht ten opzichte van 2001 (-28 eenheden).

In 2002 had de NMBS 1.461 rijtuigen, ruim 10% minder dan het jaar voordien. Wel werden 43 dubbeldekrijtuigen in gebruik genomen, waardoor het capaciteitsverlies binnen de perken blijft. Sinds 1990 blijft het totale aantal **zitplaatsen** ongeveer constant. In 2002 waren er voor het klassieke (binnenlandse en internationale) treinverkeer 283.378 zitplaatsen beschikbaar, op de HST-stellen (Thalys en Eurostar) 5.815. Daarnaast rijden er voor internationale trajecten ook buitenlandse treinstellen op Belgisch grondgebied.

Verkeers- en vervoersprestaties

1. Wegvervoer

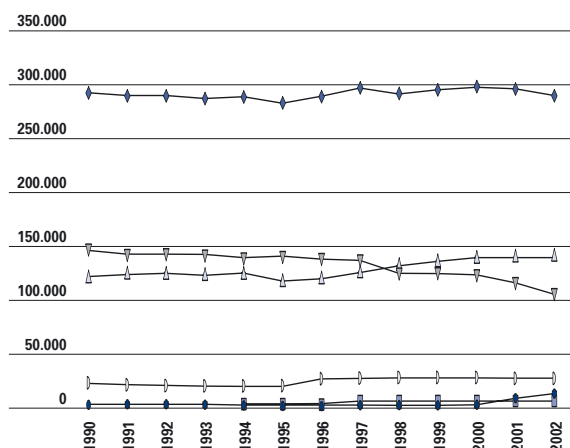
Jaar na jaar neemt het **wegverkeer** toe. In 2002 steeg het wegverkeer met 1,4% op de gewestwegen

BINNENVAARTVLOOT

	2000	2001	2002	2003
Aantal schepen				
droge lading	1.329	1.288	1.272	1.304
tankschepen	215	207	205	208
totaal aantal schepen	1.544	1.495	1.477	1.512
Capaciteit (in ton)				
droge lading	1.329.000	1.356.659	1.391.711	1.416.286
tankschepen	245.100	246.009	253.567	267.521
totale capaciteit	1.574.100	1.602.668	1.645.278	1.683.807
Gemiddelde capaciteit (in ton)				
droge lading	1.000	1.053	1.094	1.086
tankschepen	1.140	1.188	1.237	1.286

20.6 Evolutie binnenvaartvloot, naar type, België, van 2000 tot 2003, telling op 1 oktober. Bron: FOD Mobiliteit en Vervoer.

ZITPLAATSEN NMBS

20.7 Evolutie van het aantal aangeboden zitplaatsen op treinmateriaal van de NMBS, naar type, België, van 1990 tot 2002.
Bron: NMBS.

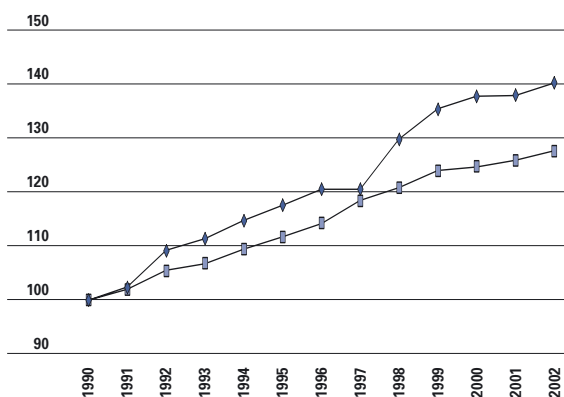
elektrische motorstellen —△—
diesel-motorstellen —●—
rijtuigen binnenlandse dienst —▽—
internationale rijtuigen —◇—
HST (Thalys, Eurostar) —■—
totaal —◆—

en 1,7% op de autosnelwegen. Tussen 1990 en 2002 groeide het verkeer op de gewestwegen met 28% en op de autosnelwegen met 40%.

2. Openbaar vervoer

De trend naar meer reizigers bij het openbaar vervoer blijft zich verder doorzetten. In 2003 bereikte De Lijn een nieuw record van maar liefst 362,2 miljoen **reizigers**, een toename met een 13,8%. Dat succes is vooral te danken aan de nieuwe

WEGVERKEER

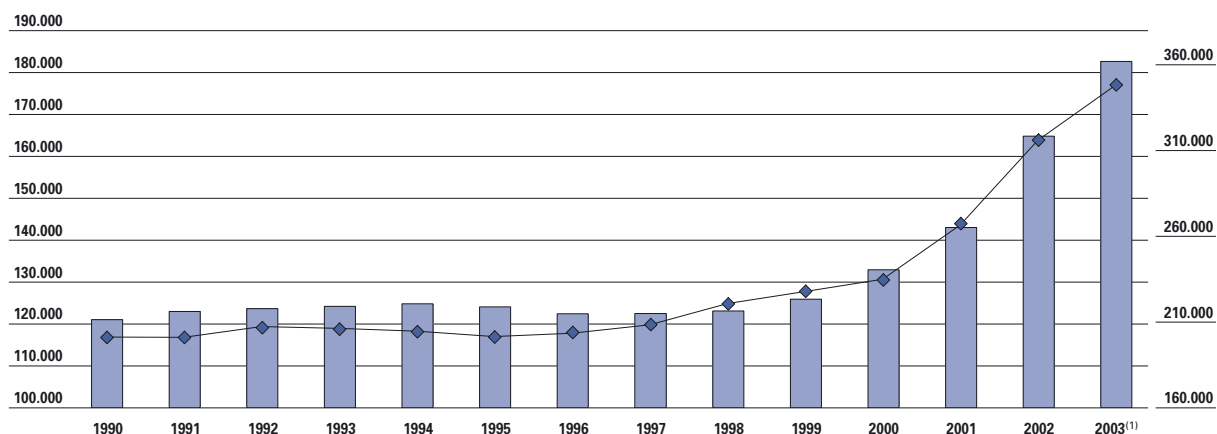
20.8 Evolutie van het wegverkeer, naar type weg, van 1990 tot 2002, index 1990 = 100.
Bron: LIN, afdeling Verkeerskunde.

gewestwegen —■—
autosnelwegen —◆—

voordelige netabonnementen. Daarnaast zorgt de uitwerking van de basismobiliteit (zie verder in dit hoofdstuk) en het netmanagement voor nieuwe lijnen, nieuwe haltes en hogere frequenties. Niet inbegrepen in deze cijfers is het leerlingenvervoer, in 2003 goed voor 11,3 miljoen passagiers. Sinds 1995 stijgt ook het aantal afgelegde kilometers. In 2003 werd 176,8 miljoen **reizigers-kilometer** afgelegd door De Lijn. De exploitanten namen daarvan 42,6% voor hun rekening.

De NMBS boekte in 2002 voor het zesde opeenvolgende jaar een stijging van het aantal **reizigers**. In totaal werd in België net geen 165 miljoen keer de

REIZIGERS EN AFGELEGDE KM DE LIJN

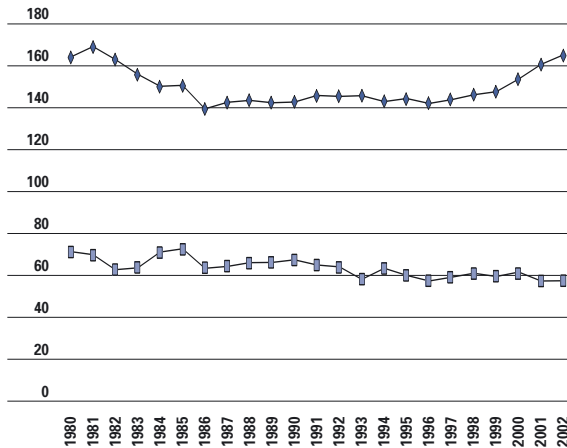
20.9 Evolutie van het aantal reizigers (rechtsschaal) en het aantal reizigerskilometer (linkerschaal) van De Lijn, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2003, x 1.000.

⁽¹⁾ De cijfers voor 2003 zijn voorlopige cijfers op 1 maart 2004, nog niet gevisieerd door de Raad van Bestuur van VVM De Lijn.

Bron: VVM De Lijn.

aantal reizigers —■—
aantal reizigerskilometer —◆—

NMBS REIZIGERS EN TON

20.10 Evolutie van het aantal vervoerde reizigers en tonnage door de NMBS, België, van 1980 tot 2002, x 1 miljoen. Bron: NMBS.

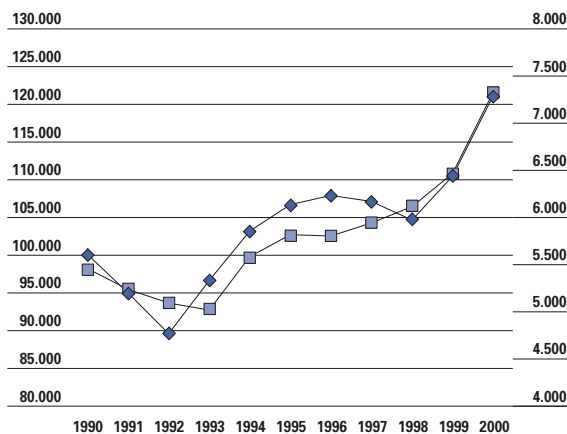
trein genomen. Hiermee komen de recordcijfers van begin de jaren tachtig opnieuw in zicht. Ook het aantal afgelegde **persoonkilometers** blijft stijgen, tot 8.260 miljoen.

Het goederenvervoer van de NMBS onderging in 2001 een stevige terugslag. In 2002 volgt een licht herstel, met 0,3% meer **tonnage** (tot 57,2 miljoen ton) en 3% meer **tonkilometers** (tot 7.297 miljoen tonkilometer).

3. Binnenvaart

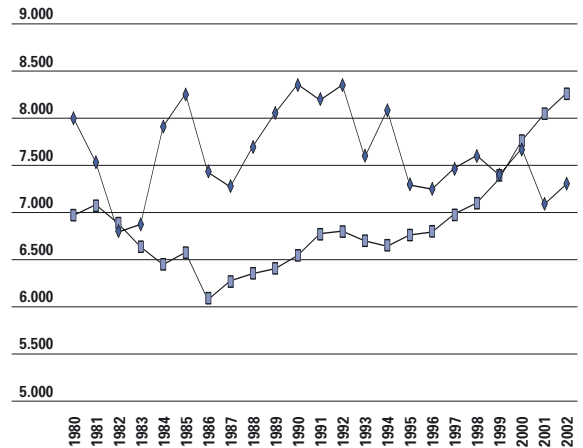
De Belgische binnenvaart deed het in 2000 bijzonder goed. Het vervoerde tonnage steeg met een kleine

BINNENVAART TON EN TONKM

20.12 Evolutie van het aantal vervoerde ton (linkerschaal) en het aantal afgelegde tonkm (rechtterschaal), België, van 1990 tot 2000, in ton x 1.000 en tonkm x 1 miljoen. Bron: NIS.

NMBS REIZIGERSKM EN TONKM

20.11 Evolutie van het aantal gepresterde personenkm en tonkm door de NMBS, België, van 1980 tot 2002, x 1 miljoen. Bron: NMBS.

10% tot net geen 121 miljoen **ton**, terwijl het aantal **tonkilometer** met 13,3% toenam tot 7.313 miljoen.

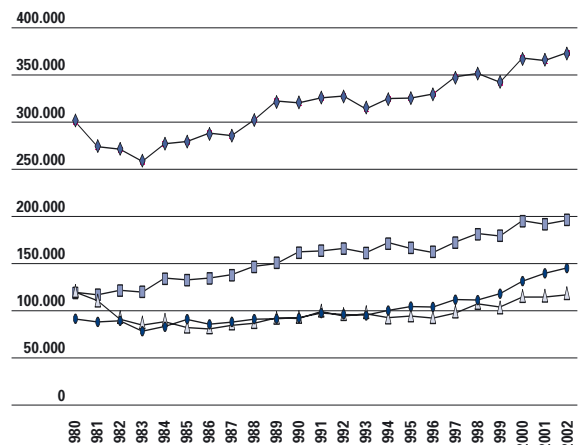
4. Maritieme trafiek

LE HAVRE - HAMBURG RANGE

De Le Havre - Hamburg range omvat de belangrijkste havens tussen deze twee steden. De range omvat Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

Deze havens realiseerden in 2002 een overslag van 827 miljoen **ton**, een groei met 2,6% tegenover het

HAVENTRAFIK LE HAVRE - HAMBURG

20.13 Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre - Hamburg range, van 1980 tot 2002, in 1.000 ton. Bron: SERV VHC.

jaar voordien. Ondanks de toename van het overgeslagen tonnage met 2,3% in de Vlaamse havens, daalde hun aandeel in de range lichtjes tot 23,5%. Begin jaren tachtig bedroeg het aandeel van de Vlaamse havens slechts 19%. Sinds 1990 schommelen ze rond de 24%. Naast de Vlaamse havens konden alleen de Duitse hun marktaandeel versterken.

HAVENS

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens daalde zwaar voor het negende opeenvolgende jaar en zakte voor het eerst onder de 1 miljoen. De **goederentrafiek** daarentegen bereikte in 2003 een historisch record van ruim 204 miljoen verscheepte ton, een groei van 4,8%. De haven van Antwerpen was daarbij de voornaamste trekker.

ANTWERPEN

Met een goederenoverslag van bijna 143 miljoen **ton** (een stijging van maar liefst 8,5%) realiseerde Antwerpen een nieuw record. In oktober werd zelfs voor het eerst de kaap van 13 miljoen ton goederen per maand overschreden.

De Antwerpse groei komt in hoofdzaak op rekening van de containertrafiek, met een stijging van 15,7% tot meer dan 61 miljoen ton. Geen enkele andere Belgische, Franse, Nederlandse of Duitse haven groeide sterker qua containerverkeer. Andere stijgers waren de overslag van fruit, staal, ertsen, vloeibaar massagoed, ro/roverkeer en personenwagens. Dalingen werden opgetekend bij het conventioneel stukgoed, papier en houtpulp, het droog massagoed en de kolentrafiek.

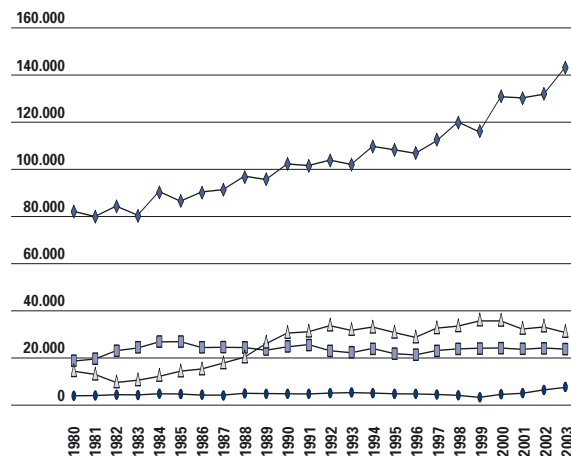
Antwerpen beheerst voor het eerst sinds begin jaren '80 opnieuw 70% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van ongeveer 16% in de Le Havre – Hamburg range.

ZEEBRUGGE

Zeebrugge realiseerde in 2003 een overslag van ongeveer 30,6 miljoen **ton**, een daling met ruim 7% ten opzichte van het jaar voordien. Het grootste verlies liet zich optekenen in de ro/rosector, met een daling van 2,6 miljoen ton tot 11 miljoen ton. De groei van 12,5% tot meer dan 1,5 miljoen nieuwe wagens verstevigde niettemin het Zeebrugse markt-leiderschap in het transport van personenwagens. De containertrafiek leverde met een stijging van 2,8% een nieuw havenrecord op van 12,2 miljoen ton. Het stukgoed klokte af op 0,7 miljoen ton, de vloeibare bulk op 4,8 miljoen ton en de vaste bulk op 1,7 miljoen ton.

Zeebrugge neemt ongeveer 15% van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening.

GOEDERENTRAFIEK

20.14 Evolutie van de goederentrafiek in de Vlaamse havens, van 1980 tot 2003, x 1.000 ton.

Bron: SERV VHC.

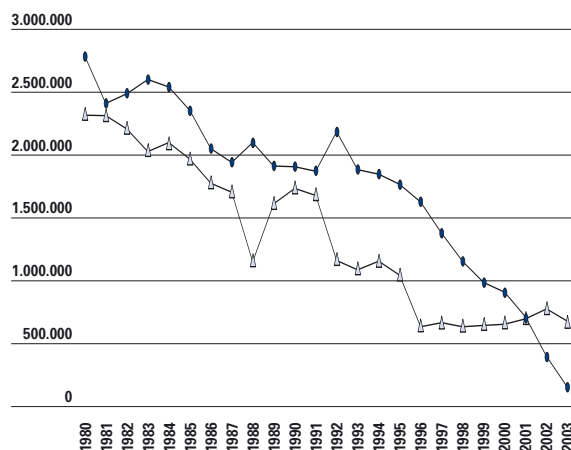
Antwerpen —◆—
Gent —■—
Zeebrugge —△—
Oostende —●—

Voor het tweede jaar op rij is het de grootste Vlaamse passagiershaven. Toch daalde het aantal **passagiers** met ongeveer 13% tot 674.153, ondanks de sterke stijging van het passagiervervoer door de rederij Superfast, die een lijn onderhoudt naar Rosyth, Edingburgh.

GENT

Gent zorgt voor 11,5 % van de Vlaamse tonoverslag. Doorheen de jaren blijft de goederentrafiek stabiel rond de 24 miljoen **ton**. In 2003 kende de Gentse zeehaven een lichte daling met 1,8%.

PASSAGIERSTRAFIEK

20.15 Evolutie van het aantal in- en ontscheepte passagiers in de Vlaamse havens, van 1980 tot 2003. Bron: SERV VHC.

Oostende —●—
Zeebrugge —△—

De maritieme afvoer steeg wel met 7%, maar blijft beperkt tot 4,6 miljoen ton. Gent is dan ook vooral een aanvoerhaven. De aanvoer daalde met 3,9% tot een kleine 19 miljoen ton.

De uitzonderlijke aanvoer van granen eind 2002 (net vooraleer een Europese invoerbeperking van kracht ging op 1 januari 2003) vertekent voor een deel de lagere cijfers van 2003. Andere dalers waren de aanvoer van voedings- en petroleumproducten. Ook de tijdelijke sluiting van een Sidmar-hoogoven leidde tot een gevoelige daling van de aanvoer van ijzererts en kolen.

De aanvoer van schroot, zand en meststoffen gingen er daarentegen op vooruit. Ook ro/rocargo en containers stegen sterk.

OOSTENDE

In 2003 haalde Oostende in de goederenoverslag een marktaandeel van 3,5%. Dankzij een stijging met 16% tot 7,2 miljoen ton heeft Oostende een absoluut recordjaar achter de rug. De motor achter die cijfers blijft de ro/ro, met een sterke groei van 23,8% tot 5,6 miljoen ton. Rond de 285.000 trucks namen de ferry naar het Verenigd Koninkrijk en vice versa. De nieuwe nichemarkt van containers steeg met 47% tot 7.488 behandelde units, terwijl de bulk en general cargo met 5% daalden.

Nadat Hoverspeed zijn overzetsdienst naar Dover in 2002 stop zette, zakte in 2003 de passagierstrafiek verder weg tot nog geen 150.000 passagiers, een daling van maar liefst 62%.

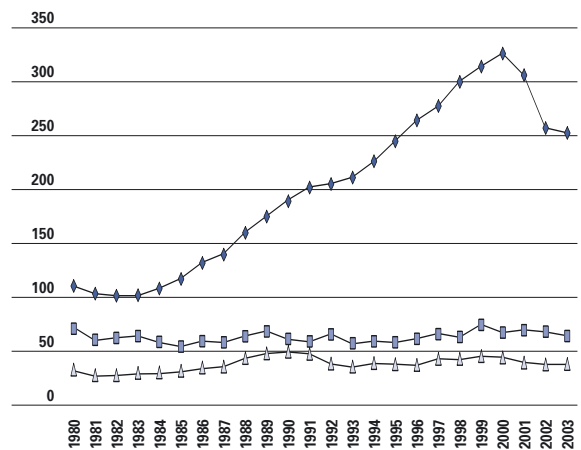
5. Luchtverkeer

De luchtvaart kende in 2003 een bijzonder moeilijk jaar. De economische crisis, de doorwerking van de aanslagen van 11 september 2001, de Irak-oorlog, de SARS-epidemie... lieten hun sporen na. Toch konden de luchthavens gelegen in het Vlaamse Gewest op sommige vlakken terrein terugwinnen. Het aantal vliegbewegingen kende nog een lichte daling met 2,2% tot 353.603, maar het aantal passagiers trok opnieuw aan met 5,2% tot 15,5 miljoen. Het vrachtvervoer steeg met maar liefst 19% tot 686.706 ton.

ZAVENTEM

In 2003 groeide het passagiersaantal met meer 5% tot ongeveer 15,2 miljoen. Het aantal bewegingen daalde met 1,8% tot een kwart miljoen. Samen duidt dit op een betere bezettingsgraad van de vliegtuigen. Toch ligt het passagiersaantal nog altijd 30% onder het cijfer van het recordjaar 2000. Het aantal transferpassagiers mocht dan nog met 20% toenemen, het blijft slechts een vijfde van in 2000. Het aantal

LUCHTHAVENS BEWEGINGEN

20.16 Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1980 tot 2003, x 1.000.

Opmerking: Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Bron: LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens en BIAC.

Zaventem —◆—
Deurne —■—
Oostende —△—

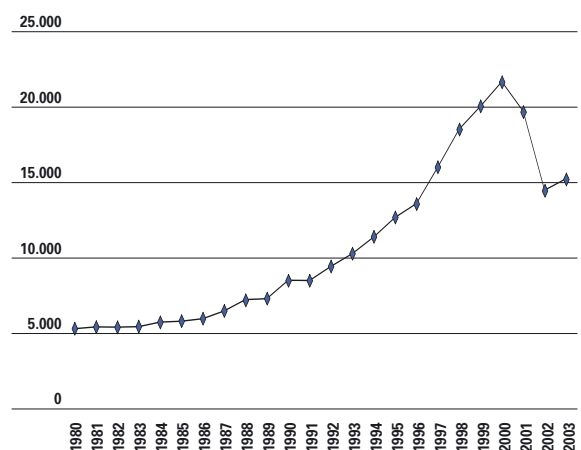
lokale passagiers kent nog een achterstand van 6,4% ten opzichte van dat recordjaar.

In vrachtvervoer wist Zaventem dankzij een sterke groei met 17,3% zijn vijfde positie onder de Europese luchthavens te consolideren. De achterstand ten opzichte van het recordjaar 2000 is teruggebracht tot nog slechts 12,2%.

OOSTENDE

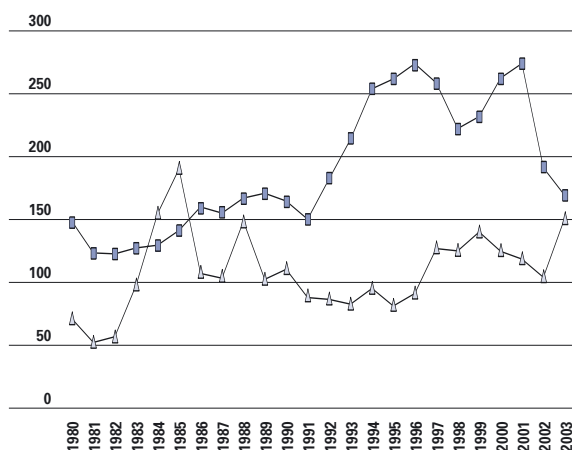
De Oostendse trafiek schommelt voortdurend. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten of ad-hoc reeksen van vluchten. Het aantal vliegbewegingen

LUCHTHAVEN ZAVENTEM PASSAGIERS

20.17 Evolutie passagiers luchthaven Zaventem, van 1980 tot 2003, x 1.000. Bron: BIAC.

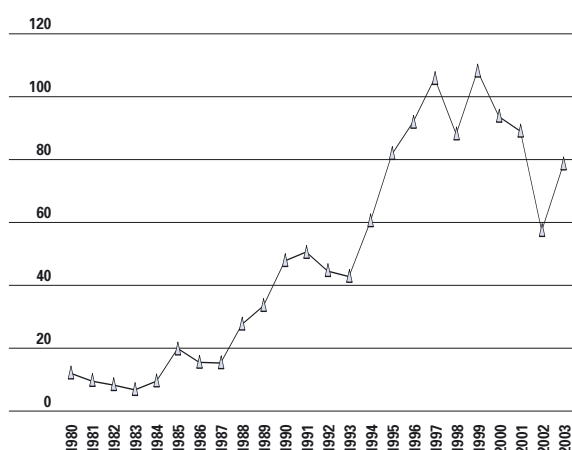
LUCHTHAVENS DEURNE EN OOSTENDE PASSAGIERS

20.18 Evolutie passagiers luchthavens Deurne en Oostende, van 1980 tot 2003, x 1.000. Bron: LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

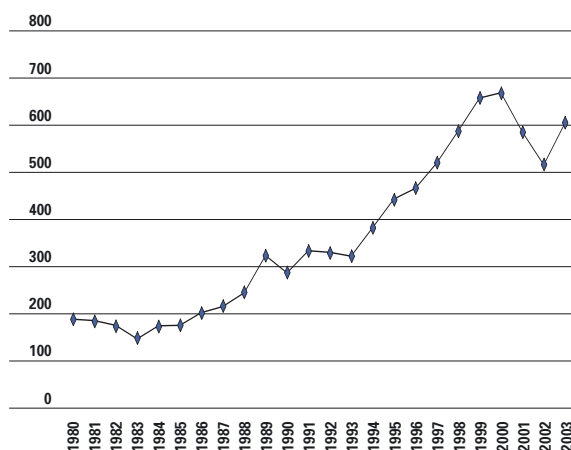
bleef ongeveer status quo op 37.354. Het aantal **passagiers** steeg niettemin met ruim 45% tot 150.529. Deze toename komt bijna helemaal op rekening van Ryanair, dat echter begin 2004 de dagelijkse vlucht naar Londen/Stansed stopgezet. Ook voor vrachtvervoer was 2003 een goed jaar voor Oostende. De vracht steeg met meer dan 36,6% tot 78.000 ton. De vluchten van het Amerikaanse leger naar aanleiding van de oorlog in Irak stuwden de statistieken omhoog.

LUCHTHAVEN OOSTENDE TON

20.20 Evolutie vervoerde vracht luchthaven Oostende, van 1980 tot 2003, x 1.000 ton. Bron: LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

LUCHTHAVEN ZAVENTEM TON

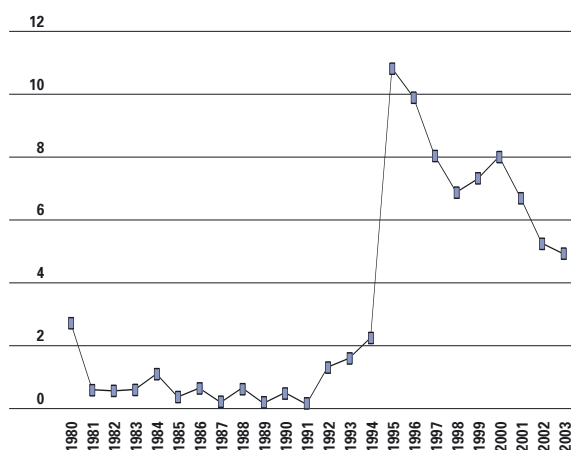

20.19 Evolutie vervoerde vracht luchthaven Zaventem, van 1980 tot 2003, x 1.000 ton. Bron: BIAC.

DEURNE

2003 was voor Deurne opnieuw een moeilijk jaar. KLM stopte in juli 2002 met zijn dagelijkse vluchten tussen Antwerpen en Schiphol en VLM doekte de verbinding Antwerpen-Genève eind 2002 op. Het aantal **passagiers** daalde in 2003 dan ook met 11,6% tot 168.283. De enige resterende regelmatige lijn is die van VLM tussen Antwerpen en Londen City. Het aantal **bewegingen** nam met 5% af tot ongeveer 64.000 en de vervoerde **vracht** met 6,4% tot 4.903 ton. Deurne profileert zich vooral als zakenluchthaven en mikt in deze niche met een groei van 8,4% zakenvluchten en 40% zakenpassagiers op een beloftevolle toekomst.

LUCHTHAVEN DEURNE TON

20.21 Evolutie vervoerde vracht luchthaven Deurne, van 1980 tot 2003, x 1.000 ton. Bron: LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

20.2 Bereikbaarheid

In dit hoofdstuk focussen we op de eerste doelstelling uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen. De Vlaamse regering wil de bereikbaarheid van economische knooppunten en poorten verbeteren.

Verdeling van de verplaatsingen

De ochtendspits tijdens de week bestaat voor het merendeel uit school- of werkverkeer. 's Avonds is de **spits** heel wat langer gerekt, met heel verscheiden motieven als winkelen, recreatie, iemand bezoeken, iemand brengen of halen...

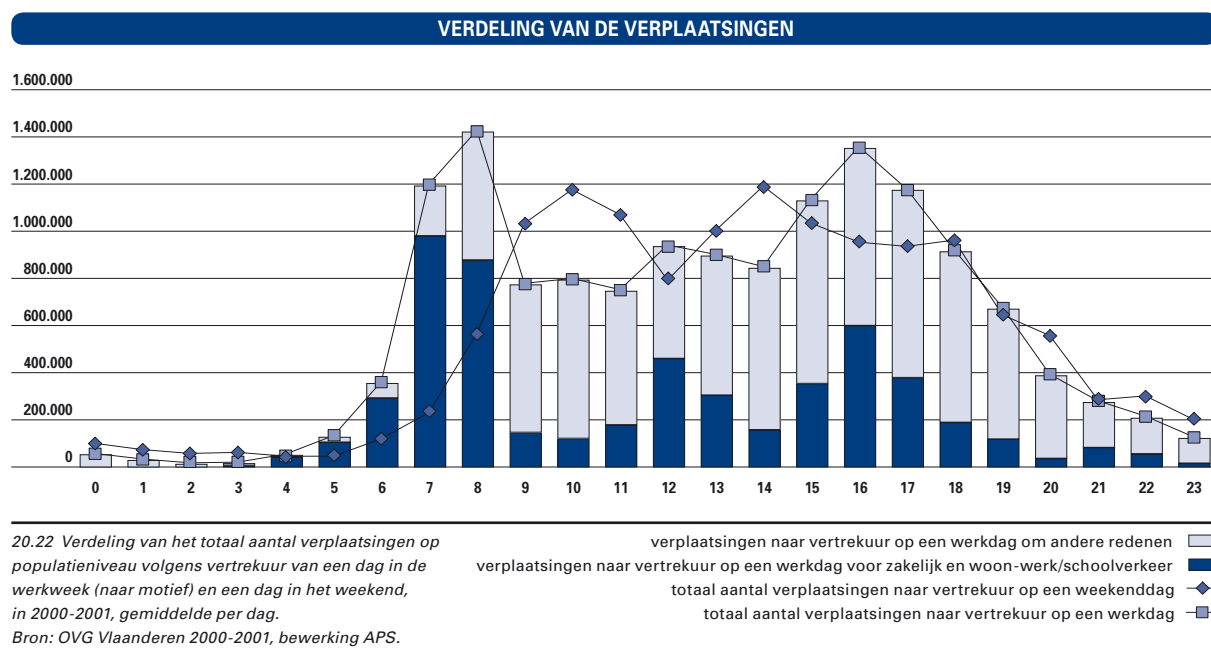
In het **weekend** verschuift de spits naar wat later in de voormiddag en krijgen we 's namiddags een tweede piek die zowat overloopt in de avondspits. Het aantal verplaatsingen op de drukste momenten van het weekend benadert het aantal van tijdens de spitsuren in de week. Maar de verplaatsingen zijn minder geconcentreerd op enkele wegen en dus is de verkeerscongestie heel wat minder.

's Nachts zijn er meer verplaatsingen in het weekend dan tijdens de werkweek.

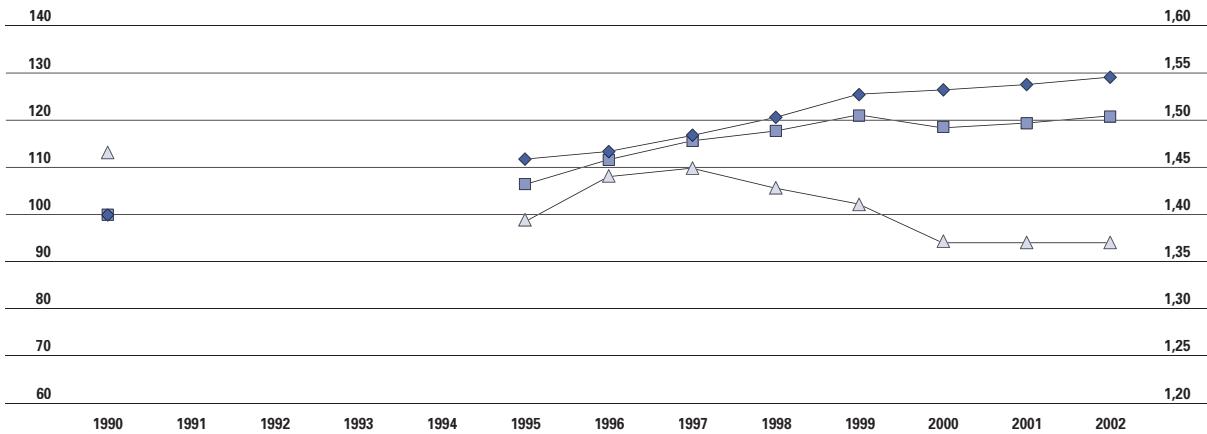
Het **woon-werkverkeer** en het zakelijk verkeer zijn een belangrijke oorzaak van congestie: 21% van de verplaatsingen gebeurt voor het werk. Daarnaast is 31% bedoeld voor recreatie en 19% om te winkelen. Verplaatsingen voor het werk zijn evenwel langer dan de overige en nemen 32% kilometers voor hun rekening. In de avondspits is dat aandeel nog hoger. 62% van alle verplaatsingen in Vlaanderen gebeurt met de wagen, en in het woon-werkverkeer loopt dat op tot 69%.

Bezettingsgraad

De **bezettingsgraad** van de personenwagens blijft dalen. In 1990 zaten er gemiddeld 1,46 personen in een auto. In 2002 was dit nog 1,37. In het woon-werkverkeer zitten we nog vaker alleen in de auto. Daar ligt de bezettingsgraad op 1,2 personen. In 2002 legden we 60,7 miljard **personeenkilometer** met de wagen af, wat neerkomt op ongeveer 10.138 km per persoon met de auto. Het aantal **voertuigkilometers** stijgt continu, maar vanaf 2000 vertraagt deze toename.

BEZETTINGSGRAAD

20.23 Evolutie van het aantal voertuigkilometers en van de bezettingsgraad (rechtsschaal) van een auto en de daaruit afgeleide personenkilometers afgelegd met een personenwagen, van 1990 tot 2002, index 1990 = 100 voor voertuigkm en personenkm (linkerschaal).

Opmerking: de jaren 1991 tot en met 1994 zijn voorlopig niet berekend. Bron: FOD Mobiliteit en Vervoer, bewerking VMM.

voertuigkilometers personenwagens —◆—
 personenkilometers personenwagens —■—
 bezettingsgraad —△—

Potentiële verkeersdruk

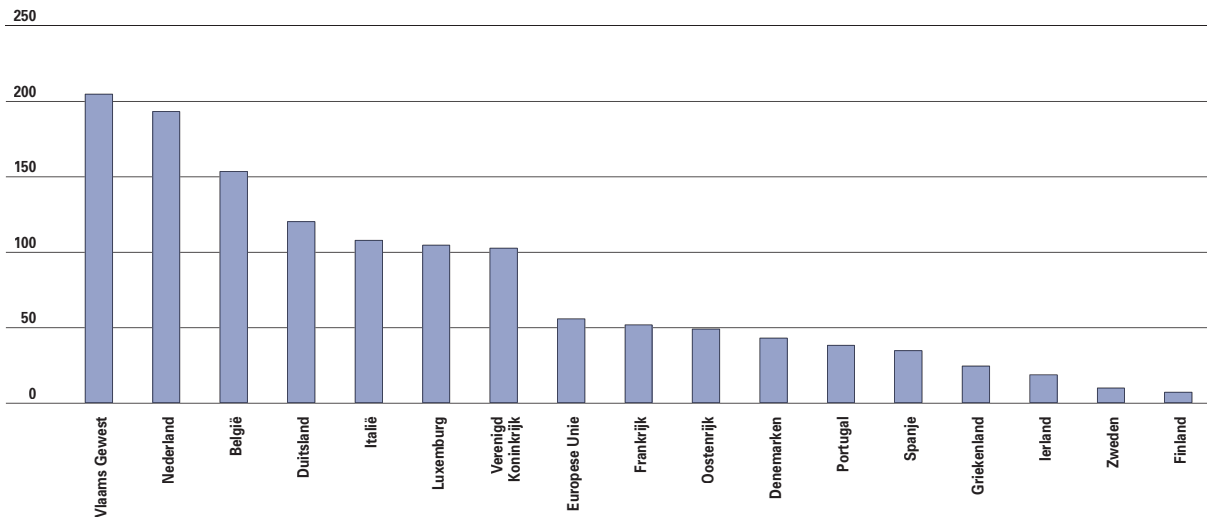
Als we het aantal **personenwagens** koppelen aan de oppervlakte, levert dit een interessante indicator op om de potentiële verkeersdruk te meten. Het Vlaamse Gewest telt, op de voet gevolgd door Nederland, veruit het hoogste aantal personenauto's per vierkante kilometer in de Europese Unie, namelijk 205.

Modale verdeling

Anno 2000 is de (vracht)auto het meest populaire vervoermiddel, zowel voor personen- als goederenvervoer. In het goederenvervoer wordt 70% van alle tonkilometers afgelegd via de weg, in het personenvervoer neemt de wagen 77,5% van de personenkilometers voor zijn rekening.

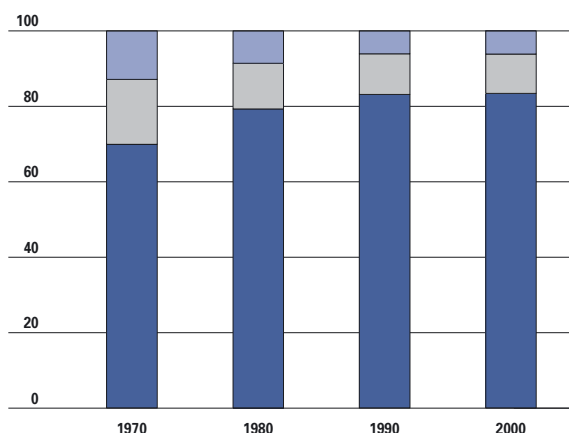
Het **wegvervoer** mag dan verreweg de belangrijkste transportwijze zijn, een verschuiving naar andere

POTENTIËLE VERKEERSDRUK

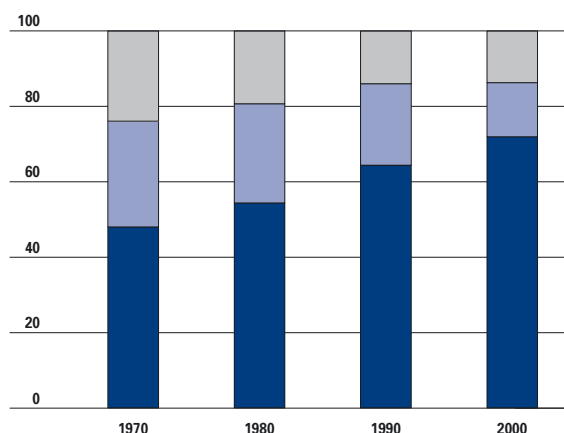
20.24 Potentiële verkeersdruk, gemeten volgens het aantal personenwagens per km², Europese Unie, 2000. Bron: Eurostat, NIS (Vlaanderen), bewerking APS.

MODALE VERDELING PERSONENVERVOER

20.25 Evolutie van de modale verdeling personenvervoer volgens personenkm voor de voornaamste vervoerswijzen (auto, bus-tram-metro, trein klassiek), België, van 1970 tot 2000, in %.
Bron: EC DG TREN, bewerking APS.

MODALE VERDELING GOEDERENVERVOER

20.26 Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkm voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), België, van 1970 tot 2000, in %.
Bron: EC DG TREN, NIS (België 2000), bewerking APS.

mogelijkheden kan interessante perspectieven bieden. Sommige vervoerswijzen hebben immers nog een capaciteitsoverschot of veroorzaken minder milieuschade, hinder voor de omwonenden of verkeersongevallen. De modale verdeling is echter een moeilijk te berekenen indicator, zeker binnen het Vlaamse Gewest omdat heel wat cijfers slechts op Belgisch niveau opgesteld worden.

Als we de drie voornaamste vervoerswijzen bekijken, heeft bij het personenvervoer de auto op dertig jaar tijd 13,5% marktaandeel gewonnen en het goederenvervoer via de weg zelfs 23,9%. De Europese Unie in haar geheel haalt gelijkaardige percentages voor personenvervoer en ruim 6% meer voor het goederenvervoer via de weg.

Een opvallend verschil is te vinden bij het goederenvervoer via de **binnenvaart**: 13,7% voor België

tegenover 7,3% in heel de EU. De Duitse binnenscheepvaart doet het even goed als België, alleen het nog veel vlakker en waterrijke Nederland haalt met 42,7% een hoger percentage. Het Vlaamse Gewest neemt in België ongeveer 80% van die binnenvaart voor zijn rekening. Qua vrachtvervoer per **spoor** zitten we op het Europese gemiddelde.

Mobiliteitsgedrag

Cijfers over auto's, schepen en vliegtuigen tonen niet het hele plaatje. De **verkeersmentaliteit** van de Vlaming speelt een cruciale rol. Om hier een zicht op te krijgen baseren we ons op de jaarlijkse survey van de Administratie Planning en Statistiek, die in 1996 en 2000 een module rond mobiliteit bevatte. Om de doelstellingen van het mobiliteitsplan te

MOBILITEITSGEDRAG

LEEFTIJDSCATEGORIE		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Ja, ik wil de auto best wat vaker laten staan	1996	57,2	59,9	60,2	67,5	67,4	48,8
	2000	63,1	49,4	64,8	65,1	66,1	54,8
Dikwijls + (bijna) altijd het openbaar vervoer gebruiken i.p.v. auto	1996	44,1	15,3	16,3	17,3	19,0	24,3
	2000	34,6	13,3	12,2	16,3	19,9	26,1
Dikwijls + (bijna) altijd de fiets nemen of te voet gaan voor korte ritjes	1996	77,3	57,0	63,6	64,9	78,8	66,3
	2000	72,3	55,8	58,0	60,1	76,3	73,2
Dikwijls + (bijna) altijd carpoolen in plaats van alleen naar het werk te rijden	2000	22,6	13,3	15,2	19,0	19,7	9,3

20.27 Evolutie van het mobiliteitsgedrag, per leeftijdscategorie, Vlaamse Gemeenschap, in 1996 en 2000, in %. Bron: APS-survey 1996 en 2000.

halen zou het immers helpen mocht de Vlaming wat vaker zijn auto in de garage te laten. Uit de APS-survey van 2000 blijkt dat die bereidheid relatief hoog ligt. Ontmoedigend is evenwel dat de jongvolwassenen (25 tot 34 jaar) hier het minst zin in hebben. Hun bereidheid is sinds het vorige onderzoek in 1996 zelfs met 10% gedaald. De groep tussen 25 en 54 jaar (beroepsactieve leeftijd) maakt naar verhouding weinig gebruik van het openbaar vervoer. In vergelijking met 1996 is de populariteit van het openbaar vervoer bovendien nog afgenomen. Bij de jongste groep (16 tot 24 jaar), de werkenden van morgen, daalt die bereidheid zelfs met bijna 10%. Alleen ouderen (vanaf 55 jaar) gebruiken iets meer het openbaar vervoer. Een groot deel van de bevolking gaat voor korte afstanden te voet of met de fiets. Maar alle leeftijds-

groepen (op de 65-plussers na) nemen in 2000 minder de fiets dan in 1996.

Carpooling is een van de methoden om de files terug te dringen. Maar net de leeftijdsgroep die haar intrede gedaan heeft op de arbeidsmarkt (25 tot 34 jaar), blijkt het minst te carpoolen. De Carpooldatabank van Taxistop bevat momenteel 62 bedrijven, organisaties en scholen. Vijf jaar na de start in februari 1998 bevat de databank 3.313 individuele gebruikers, met een gemiddelde van 55 nieuwe inschrijvingen per maand. De carpoolcampagne van de Vlaamse overheid onder de slogan '1.000en zitjes vrij...op www.carpool.be' leverde in maart 2003 ruim duizend nieuwe inschrijvingen op. Campagnes blijken het mobiliteitsgedrag van de Vlaming dus wel degelijk te beïnvloeden.

20.3 Verplaatsingsmogelijkheden

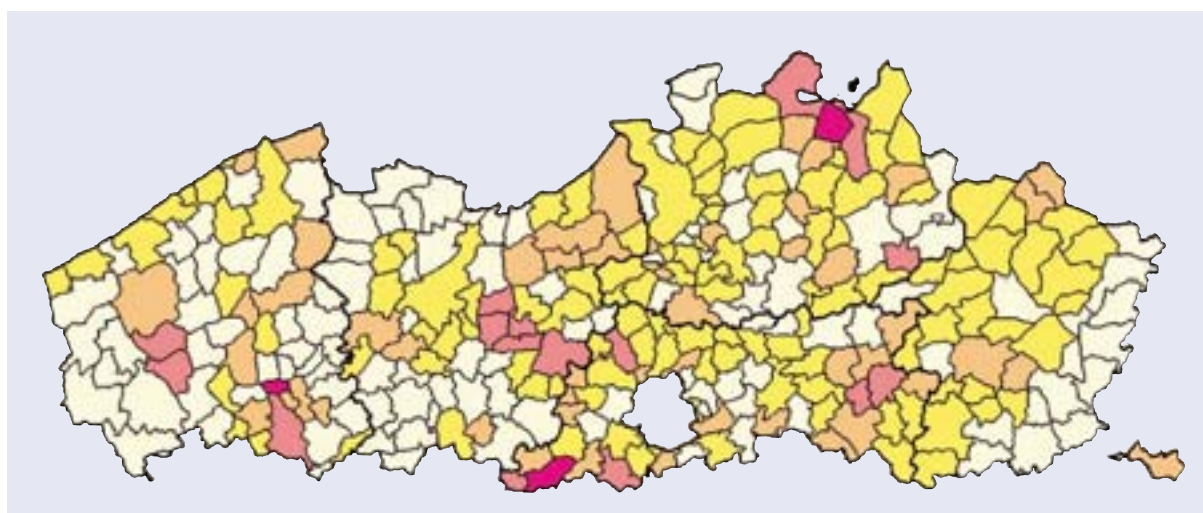
Volgens het Mobiliteitsplan moet iedereen de mogelijkheid hebben om zich te verplaatsen en volwaardig aan het maatschappelijke leven deel te nemen. Daarvoor moet mobiliteit voor iedereen gegarandeerd worden, ook voor mensen die geen auto bezitten. We bespreken hier achtereenvolgens de realisatie van de basismobiliteit, het vervoermiddelenbezit, de gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer en de evolutie van de brandstofprijzen.

Basismobiliteit

Om alle bevolkingscategorieën de kans te geven zich zelfstandig te verplaatsen, is een minimumaanbod van openbaar vervoer noodzakelijk. De normen voor het minimumaanbod van geregeld openbaar vervoer worden vastgelegd door middel van minimale bedieningsstijden, minimale bedieningsfrequenties, maximale wachttijden en maximale afstanden gemeten in vogelvlucht van het vertrekpunt in een woonzone tot een halte van geregeld vervoer.

Deze normen verschillen naar gelang het gebied in kwestie, gaande van buitengebied tot grootstedelijk gebied. De verschillende parameters worden in een formule gegoten zodat per gemeente de afwijking ten opzichte van de toepasselijke normen voor het minimumaanbod, kan berekend worden. Deze objectieve behoefteanalyse houdt rekening met de bevolkingsdichtheid van elke gemeente en met het vervoersaanbod van alle vervoersmaatschappijen die op het grondgebied van een gemeente geregeld vervoer organiseren. Zo bekomt men een objectieve prioriteitenlijst, waarbij de gemeente waarvan het aanwezige aanbod het meest afwijkt van de normen de hoogste prioriteit krijgt en omgekeerd. Deze berekening geeft tegelijk ook een score per gemeente in het voldoen aan de criteria van de **basismobiliteit**. Een gemeente met score nul voldoet volledig aan de normen, een gemeente met een hoge score staat hoog op de prioriteitenlijst en wordt dan ook bij de eerste aangepakt. Hoe hoger de score, hoe meer werk aan de winkel dus. In

BASISMOBILITEIT

20.28 Afwijking van de normen van basismobiliteit, per gemeente, januari 2003, in punten (vijf categorieën 0-49, 50-99, 100-149, 150-199, 200-236,4).
Bron: VVM De Lijn (bewerking LIN en APS).

0 tot 49	(122)	
50 tot 99	(115)	
100 tot 149	(51)	
150 tot 199	(17)	
200 tot 236,4	(3)	

GEZINSBEZIT VERVOERMIDDELEN

		BELGIË	VLAAMS GEWEST	WAALS GEWEST	BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST
Minstens één fiets	1991	53,1	72,1	31,6	16,7
	2001	63,6	78,1	47,5	32,1
Minstens één bromfiets	1991	7,1	8,3	6,7	1,6
	2001	6,7	7,8	6,1	2,4
Minstens één motorfiets	1991	2,3	2,1	2,8	1,8
	2001	5,2	5,7	5,1	3,1
Minstens één auto	1991	72,4	76,1	71	56,7
	2001	76,7	80,6	74,8	60,4

20.29 Evolutie van het aantal huishoudens met minstens één fiets, bromfiets, motorfiets, auto, België en gewesten, van 1991 tot 2001, in % van het totale aantal huishoudens. Bron: Algemene socio-economische Enquête 2001, Volkstelling 1991 (NIS).

januari 2000 bedroeg de score in de gemeente met de grootste afwijking 413, in januari 2003 was dat nog 236. De gemiddelde score van de gemeenten halveerde bijna van 130,4 tot 68,7. In 26 gemeenten worden de normen van het decreet basismobiliteit al volledig gehaald. De score voor het Vlaams Gewest in zijn geheel zakt van 118,19 in 2000 naar 77,07 in 2003. De realisatie van de basismobiliteit is dan ook een continue beleidsprioriteit van de Vlaamse regering.

Vervoermiddelenbezit

In de jaren negentig werden er heel wat **fietsen** gekocht. In 2001 had 78% van de Vlaamse huishoudens minstens één fiets, een stijging met 8,3% in tien jaar. In het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de fiets heel wat minder populair. Maar in diezelfde periode konden ze een deeltje van hun achterstand inlopen, dankzij een groei met ongeveer 50% in het Waalse Gewest en bijna een verdubbeling in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In absolute cijfers stijgt het aantal huishoudens

met een **bromfiets** in de periode 1991-2001 met 1,3%, in het Waalse Gewest treedt een daling op met 1,5%. Aangezien het totale aantal huishoudens echter een pak sneller stijgt dan 1,3%, neemt het aandeel huishoudens met een bromfiets ook in het Vlaamse Gewest af. In Brussel stellen we daarentegen een groei vast met 40%.

In 2001 beschikt 5,7% van de Vlaamse huishoudens over een **motorfiets**, een spectaculaire stijging met maar liefst 171% ten opzichte van 1991. In de overige gewesten bedraagt dit stijgingspercentage ongeveer de helft.

80,6% van de huishoudens beschikt intussen over een **personenwagen**, een stijging met ongeveer 6%. Een vijfde van de Vlaamse gezinnen moet het bijgevolg anno 2001 nog steeds zonder wagen

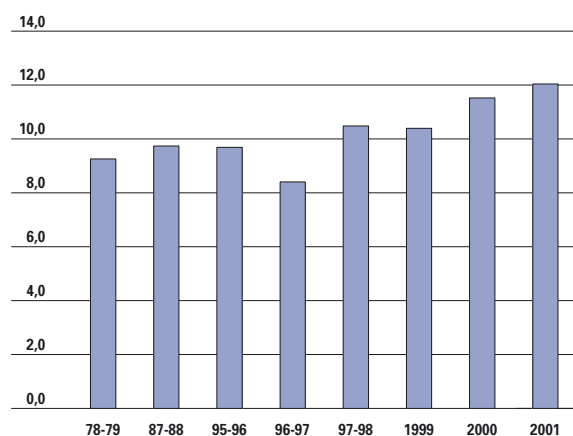
WAGENS PER GEZIN

	0	1	2	3 OF MEER
België	23,3	54,3	20,1	2,3
Vlaams Gewest	19,4	55,4	22,4	2,8
Waals Gewest	24,7	52,8	18,5	1,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	39,6	49,2	10,3	0,9

20.30 Aantal auto's per huishouden, België en gewesten, in 2001, in % van het totale aantal huishoudens.

Bron: Algemene socio-economische Enquête 2001, NIS.

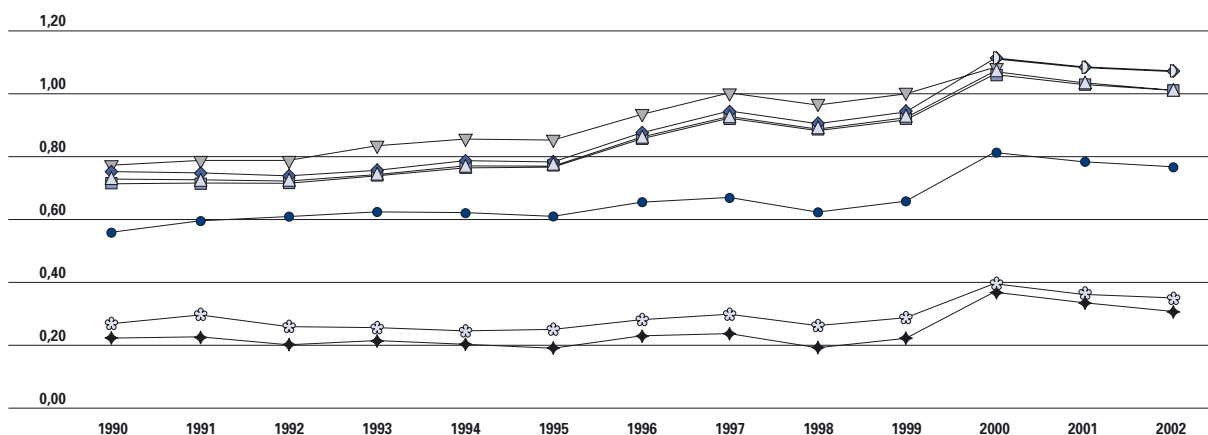
GEZINSUITGAVEN VERVOER

20.32 Evolutie van de gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer ten opzichte van het beschikbaar inkomen, berekend op basis van lopende prijzen in euro, Vlaams Gewest, van 1978-1979 tot 2001, in %.

Bron: Huishoudbudgetenquête NIS, bewerking APS.

BRANDSTOFFPRIJZEN

20.31 Evolutie van de voornaamste brandstofprijzen aan de pomp, naar type brandstof, België, van 1990 tot 2002, in euro per liter.

Opmerking: Prijzen zijn jaargemiddelden, BTW en accijnzen inbegrepen, uitgedrukt in euro per liter. MLV = met loodvervanger, 50S = zwavelarm.

Bron: FOD Economie KMO Middenstand en Energie, Bestuur Energie Afdeling Petroleum.

ongelode normale —■—
ongelode super 95 RON —▲—
ongelode super 98 RON —◆—
super —▼—
ongelode super 98 RON MLV —◇—
diesel —●—
gasolie —◆—
LPG —⊗—

stellen. 22,4% van de huishoudens heeft daarentegen twee personenwagens, 2,8% zelfs drie of meer. In het Waalse Gewest zijn ongeveer een kwart van de gezinnen autoloos, in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest loopt dit op tot bijna 40%.

Brandstofprijzen

De **brandstofprijzen** aan de pomp dalen sinds 2000. Als we vergelijken met 1990 is de prijsstijging het laagst bij gasolie en LPG.

Uitgaven voor verkeer en vervoer

Gemiddeld werd er de laatste twintig jaar ongeveer een tiende van het **gezinsbudget** aan transport besteed. Dit aandeel is in 2001 tot 12% gestegen. Daarvan gaat 42% naar de aankoop van auto's, 3,3% naar de aankoop van tweewielers, 49,9% naar gebruiksuitgaven voor voertuigen (onderhoud, herstellingen...) en slechts 4,8% naar verkeers- en vervoersdiensten zoals openbaar vervoer en taxi.

20.4 Verkeersveiligheid

De derde doelstelling van het Mobiliteitsplan is ‘de verkeersonveiligheid in het Vlaamse Gewest verder terugdringen met het oog op een wezenlijke vermindering van het aantal verkeersslachtoffers’. Op termijn stelt de Vlaamse regering de zogenaamde nulversie voorop, wat zoveel betekent als een compleet slachtoffervrij verkeer. Dit ambitieuze doel is enkel op zeer lange termijn bereikbaar. Op kortere termijn wil men tegen 2010 de achterstand in verkeersveiligheid in vergelijking met de Europese koplopers gehalveerd zien.

Concreet houdt dit in:

- maximaal nog 375 doden en dodelijk gewonden in 2010 of 50% minder dan in 1999. Dit betekent een jaarlijkse daling met ongeveer 5%.
- maximaal nog 3.250 zwaargewonden in 2010 of 50% minder dan in 1999. Dit betekent een jaarlijkse daling met ongeveer 5%.
- maximaal nog 55 doden en dodelijk gewonden per 1 miljoen jongeren onder de 26 jaar in 2010 in plaats van 143,5 in 1999. Hiervoor is gemiddelde jaarlijkse daling nodig met ongeveer 6%.
- maximaal nog 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer in 2010 in plaats van 78,4 in 1999, of een jaarlijkse daling met ongeveer 2,5%.

Ongevallen en slachtoffers

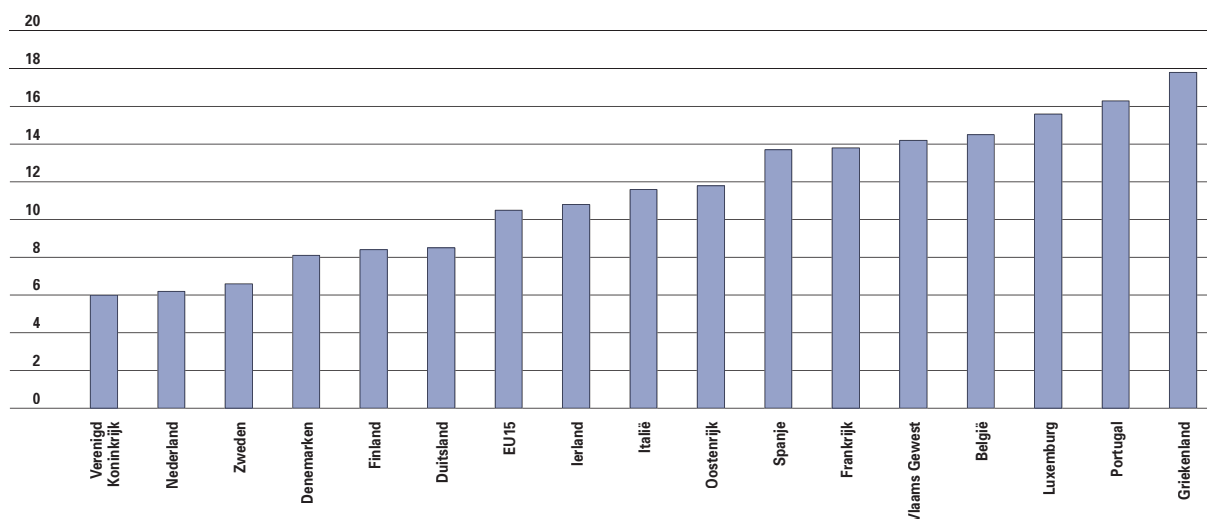
Voor het eerst sinds 1995 daalt zowel het aantal letselongevallen als het aantal verkeersdoden, zwaargewonden én lichtgewonden.

In 2001 werden 32.073 **verkeersongevallen** opgetekend (-2,9% ten opzichte van 2000). Het aantal **verkeersslachtoffers** daalde met 3,6%, het aantal doden en dodelijk gewonden met 2,6%, de zwaargewonden met 9,6% en lichtgewonden met 2,6%.

Het aantal ongevallen en slachtoffers is sinds 1990 met een kleine 19% gedaald. Het aantal **zwaargewonden** is bijna gehalveerd en het aantal doden en dodelijk gewonden verminderde met een kwart. De kleinste afname vinden we terug bij de **lichtgewonden**, een vermindering met ongeveer 12%. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daalde het aantal verkeersdoden van 44 in 2000 naar 37 in 2001. Alleen in het Waalse Gewest steeg het aantal verkeersdoden van 555 naar 601.

Deze cijfers houden geen rekening met het aantal voertuigen in het verkeer, de door weggebruikers afgelegde kilometers, de verkeersdruk, de bevolkingsdichtheid, de wegdichtheid, de verstedelijkingsgraad, de ruimtelijke ordening, de

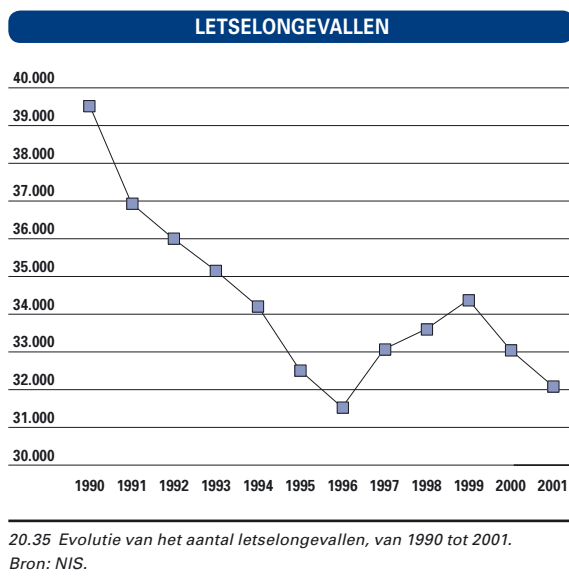
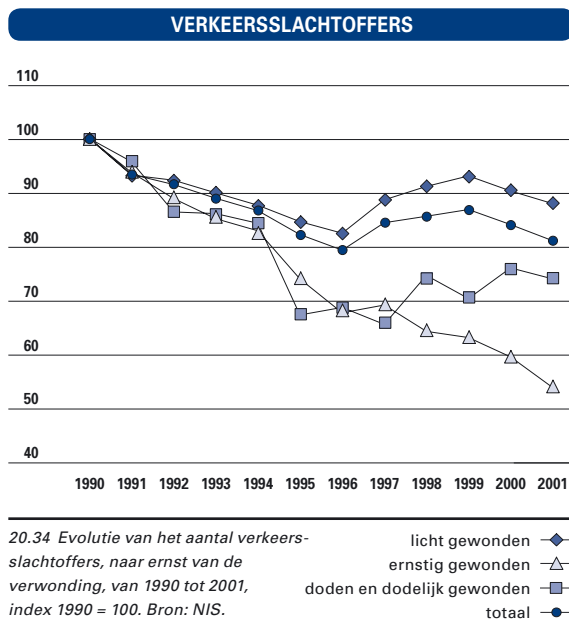
VERKEERSDODEN EUROPESE UNIE

20.33 Aantal verkeersdoden per 100.000 inwoners, Europese Unie, 2001.

Bron: EC DG TREN Community Road Accident Database (Care), NIS (Vlaams Gewest).

fysische omstandigheden, de wegenwerken of de weersomstandigheden. Eerder in dit hoofdstuk

werd beschreven hoe het aantal voertuigen, het aantal afgelegde kilometers en de verkeersdrukte jaar na jaar blijven stijgen. Minder ongevallen is dan ook des te opvallender.

Per 100.000 inwoners vielen in 2001 14,2 **verkeersdoden**. Dit is een lichte verbetering ten opzichte van het jaar voordien (14,6). In Europese context laat het Vlaamse Gewest niettemin alleen Luxemburg, Portugal, Griekenland en België achter zich. In al onze buurlanden vallen er proportioneel minder verkeersslachtoffers te betreuren. Het Verenigd Koninkrijk is het land met naar verhouding het kleinste aantal verkeersslachtoffers, gevolgd door Zweden en Nederland.

Mobiliteitsplan

Het Vlaamse Gewest zit op koers om de **verkeersveiligheidsdoelstellingen** voor zwaargewonden en lichtgewonden uit het Mobiliteitsplan tegen 2010 te bereiken. Maar voor het aantal verkeersdoden en het aantal jongerenslachtoffers ligt er ondanks de verbetering in 2001 nog heel wat werk op de plank.

Fietsongevallen

In 2002 verscheen het ontwerp van het 'Vlaams Totaalplan Fiets'. Dit wil het aantal **fietslachtoffers** (doden en zwaargewonden samen) van het jaar 2000 tot de helft terugbrengen tegen 2010. In absolute aantallen mogen er in 2010 nog maximaal 60 doden vallen en maximum 417 zwaargewonden. Om deze doelstelling te halen is een jaarlijkse daling nodig met ongeveer 5%.

Het aantal verongelukte fietsers daalde in 2001 tot 108 (-11,5%) en het aantal zwaargewonden tot 772 (-7,7%). De gemiddelde jaarlijkse afname van 5% wordt dus gemakkelijk gehaald. Het aantal lichtgewonden verminderde met vijf slachtoffers tot 5.048.

BELEIDSEFFECTEN VERKEERSSLACHTOFFERS

	1999		2000		2001		2010		GEMIDDELDE JAARLIJKSE DALING
	VERTREKGETAL	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	STREEFGETAL			
Doden en dodelijk gewonden	806	871	8,1%	848	-2,6%	375		-5%	
Zwaar gewonden	6.714	6.334	-5,7%	5.725	-9,6%	3250		-5%	
Doden en dodelijk gewonden onder 26 jaar	238	267	12,2%	244	-8,6%	80 à 85		-6%	
Lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer	78,4	75,5	-3,0%	72,9	-2,6%	57		-2,5%	

20.36 Evolutie in het bereiken van de verkeersveiligheidsdoelstellingen uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen, naar beleidseffect, van 1999 tot 2001. Bron: NIS, bewerking APS.

20.5 Milieuhinder en verkeersleefbaarheid

De vierde doelstelling van het ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen stelt dat het verkeer de leefbaarheid niet mag aantasten. De vijfde doelstelling wil de schade aan milieu en natuur terugdringen, zelfs al neemt de mobiliteit toe. Beide doelstellingen hangen nauw samen, daarom bespreken we ze hier in hetzelfde deel.

Zo weegt bijvoorbeeld de luchtverontreiniging zowel op het milieu (onder meer door verzuring) als op de leefbaarheid (door de verhoging van gezondheidsrisico's). We concentreren ons in dit hoofdstuk op het wegverkeer, maar het is evident dat bijvoorbeeld ook het luchtverkeer voor heel wat milieuhinder en verkeersonleefbaarheid bij de omwonenden kan zorgen.

Luchtverontreiniging

Het verkeer stoot methaan (CH₄), distikstofoxide en het broeikasgas koolstofdioxide (CO₂) uit. Daarnaast veroorzaakt het wegverkeer eveneens fotochemische luchtverontreiniging of vorming van ozon door de uitstoot van NO_x, NO₂ en vluchtige organische stoffen (VOS). Het ligt tevens aan de basis van verzurende bestanddelen zoals SO₂, NO_x en ammoniak (NH₃).

Dit leidt tot heel wat gezondheidsproblemen. Benzeen is bijvoorbeeld kankerverwekkend. Zware

metalen zoals lood, koper en nikkel worden in het lichaam geaccumuleerd en kunnen eveneens kanker veroorzaken.

Het **wegverkeer** stoot ook microscopische stofdeeltjes uit die de longen binnendringen. Deze stofdeeltjes kunnen de slijmafvoer in de luchtwegen verstoren, ademhalingsklachten uitlokken en de gevoeligheid voor luchtweginfecties verhogen. De toxische stoffen die zich op de deeltjes hebben vastgehecht kunnen aanleiding geven tot ontsteking en luchtwegvernauwing en op langere termijn tot een toename van het bindweefsel in de longen.

De uitstoot van CO, NO_x (NO₂) en NMVOS daalt sinds 1992-1993 dankzij de introductie van de katalysator. Een negatief effect van de katalysator is evenwel dat de **emissies** van N₂O en NH₃ toenemen.

Diesels blijken steeds populairder en dat leidt automatisch tot minder CO-emissies. De toename van het aantal diesels heeft - dankzij de efficiënte verbranding van de nieuwe generatie motoren - geen extra stof veroorzaakt.

Daarentegen stijgt de CO₂-emissie, door de groei van het aantal wagens. De zuiniger motoren kunnen die trend nog niet ombuigen.

Het reduceren van zwavel in diesel en benzine leidt tot een daling van de SO₂- uitstoot. De loodvrije

EMISSIES WEGVERKEER

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
CO ₂	kton	11.030	11.628	11.978	12.285	12.552	12.820	13.121	13.242	13.622	14.233	14.707	15.041	15.335
CO	ton	518.358	525.783	518.313	469.030	435.596	405.754	391.701	319.204	299.050	277.993	281.254	265.993	249.797
SO ₂	ton	8.236	8.859	9.185	9.763	10.114	10.562	10.948	3.370	3.498	3.695	2.642	2.726	2.805
NO _x (NO ₂)	ton	96.603	100.200	100.573	97.741	95.471	92.867	89.598	84.393	80.850	79.321	75.063	72.539	70.186
NMVOS	ton	80.607	81.664	80.417	73.000	68.249	63.372	58.875	51.148	46.463	42.011	41.623	37.993	34.338
stof	ton	6.648	7.379	7.772	7.854	7.740	7.591	7.537	7.160	6.894	6.713	6.573	6.470	6.049
N ₂ O	ton	653	708	760	860	941	1.020	1.099	1.176	1.267	1.373	1.476	1.547	1.620
CH ₄	ton	3.151	3.399	3.477	3.441	3.420	3.393	3.467	3.275	3.127	2.982	2.821	2.695	2.556
NH ₃	ton	77	112	199	367	517	653	805	935	1.067	1.205	1.321	1.389	1.446

20.37 Evolutie van de emissies veroorzaakt door het wegverkeer, van 1990 tot 2002, in ton/jaar, CO₂ in kton/jaar.

Opmerking: Voorlopige cijfers voor 2002 (stand van zaken 30 september 2003). De emissiereeks van de jaren 1990-2001 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: VMM.

EMISSIES ZWARE METALEN

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*
Pb	ton	237	240	236	211	194	177	160	137	122	107	7	7	7
Cd	kg	35	36	38	39	39	40	41	42	43	45	46	47	48
Cu	kg	5.869	6.197	6.393	6.564	6.707	6.850	7.008	7.063	7.266	7.587	7.827	7.995	8.155
Cr	kg	173	182	188	193	197	201	206	208	214	223	230	235	240
Ni	kg	242	255	263	270	276	282	289	291	299	312	322	329	336
Se	kg	35	36	38	39	39	40	41	42	43	45	46	47	48
Zn	kg	3.452	3.645	3.760	3.861	3.945	4.029	4.123	4.155	4.274	4.463	4.604	4.703	4.797

20.38 Evolutie van de emissies van zware metalen veroorzaakt door het wegverkeer, van 1990 tot 2002, in kg/jaar, Pb in ton/jaar.

Opmerking: Voorlopige cijfers voor 2002 (stand van zaken 30 september 2003). De emissiereeks van de jaren 1990-2001 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: VMM.

benzine zorgt op haar beurt tot minder emissie van lood. De scherpe daling van 2000 is te danken aan het verbod op gelode benzine en het verder terugdringen van het loodgehalte in loodvrije benzine.

Eco-efficiëntie van het wegverkeer

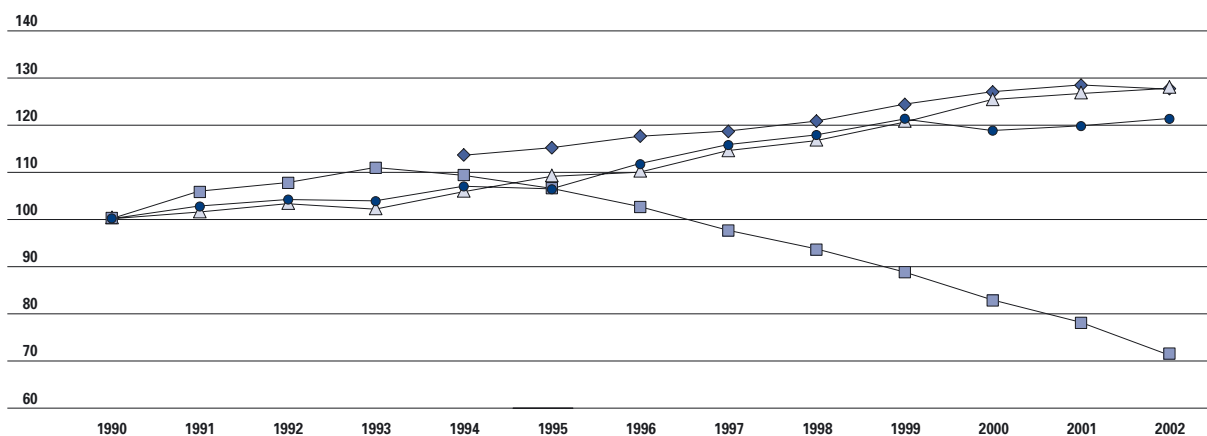
Liever dan te praten over emissieniveaus beschrijven we hier de **milieuschadeposten**. De emissie veroorzaakt weliswaar gezondheidsklachten en schade aan ecosystemen, landbouwgewassen, materialen en gebouwen. Maar een nauwkeurig beeld krijgen we als we de financiële schade becijferen, uitgedrukt in 'milieuschadeposten'. Deze milieuschadeposten omvatten de kosten die veroorzaakt worden door zowel luchtvervuiling (CO, NO_x, totaal stof, SO₂ en NMVOS), als de uitstoot van broeikasgassen (CO₂,

CH₄ en N₂O). De kosten die voortvloeien uit de impact van lawaai zijn hier niet meegerekend.

Het **personenvervoer** over de weg was in 2002 verantwoordelijk voor een milieuschadepost van 892 miljoen euro. Dat is nagenoeg 30% minder dan in 1990. De daling is het resultaat van het Europees beleid dat steeds strengere emissienormen oplegt aan nieuwe voertuigen. Opvallend genoeg groeiden de transportstromen van personen in dezelfde periode met ruim 21 %.

Er is dus een absolute ont koppeling tussen de dalende milieuschadeposten en de stijgende personenkilometers. Mochten we enkel kijken naar de emissies blijft die ont koppeling onzichtbaar. Zoals hierboven beschreven stijgt de CO₂-emissie. Vermits beiden stijgen is nog geen ont koppeling te merken tussen de emissie en het personenvervoer.

ECO-EFFICIËNTIE PERSONENVERVOER

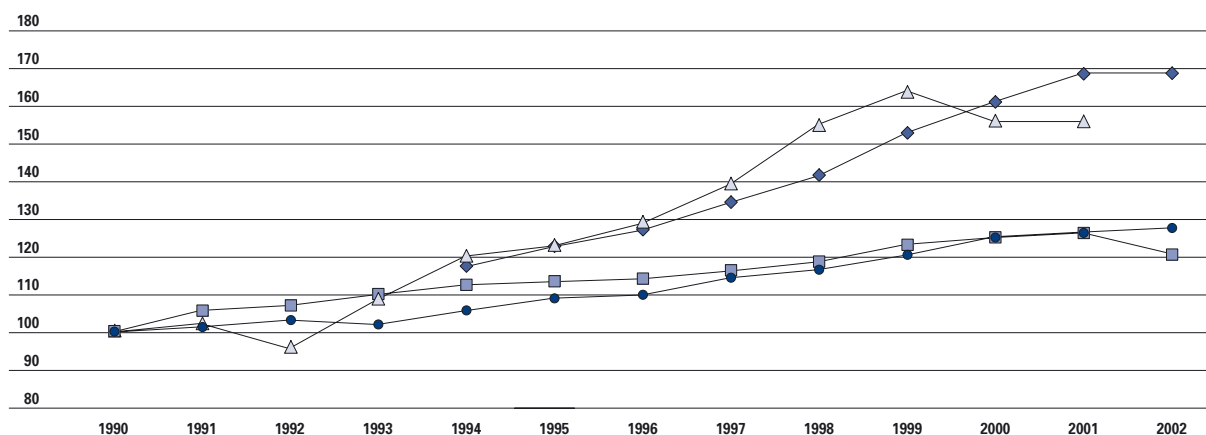
20.39 Evolutie van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, met als parameters: personenkilometers, energiegebruik, milieuschadeposten en BBPR, van 1990 tot 2002, index 1990 = 100.

Opmerking: milieuschadeposten 2002 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers, stand van zaken 30 september 2003.

Bron: VMM.

personenkilometers ●
energiegebruik ◆
milieuschadeposten ■
BBPR ▲

ECO-EFFICIËNTIE GOEDERENVERVOER

20.40 Evolutie van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, met als parameters: tonkilometers, energiegebruik, milieuschadekosten en BBPR, van 1990 tot 2002, index 1990 = 100.

Opmerking: milieuschadekosten 2002 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers, stand van zaken 30 september 2003.
Bron: VMM.

tonkilometers —△—
energiegebruik —◆—
milieuschadekosten —■—
BBPR —●—

Het **goederenvervoer** over de weg, uitgedrukt in tonkilometers, groeide het voorbije decennium met ruim de helft. Dit is een veel sterkere groei dan het BBPR. In 2001 trad een stagnatie op.

De milieuschadekosten door goederenvervoer over de weg groeiden eveneens. In 2002 werden ze becijferd op 652 miljoen euro, wat 20 % hoger is dan in 1990. In 2002 was er voor het eerst een daling. Deze afname is het gevolg van een stagnering van de transportstromen van het goederenvervoer, maar ook van de invoering van strengere Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen.

De recente daling is niettemin kleiner dan bij het personenvervoer omdat de nieuwe normen minder drastisch zijn en omdat de levensduur van vrachtwagens heel wat langer is.

Omdat zowel de transportstromen als de milieuschadekosten voor goederenvervoer stijgen is hier geen absolute ont koppeling te zien. Maar de milieuschadekosten groeien wel minder sterk aan dan de transportkosten. Daarom spreekt men van een relatieve ont koppeling.

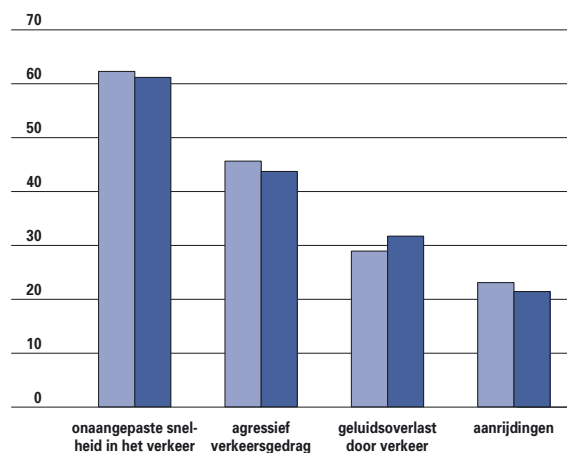
Hoe dan ook zal zich zowel bij het goederenvervoer als bij het personenvervoer een uitgesproken trendbreuk moeten voordoen om de Kyoto-normen te halen.

Subjectieve onveiligheid

De Federale Veiligheidsmonitor vraagt Vlamingen hoe zwaar zij tillen aan een reeks van 17 **buurtproblemen**. Net als in de voorbije jaren blijkt in 2002 twee van de top drie buurtproblemen verkeersgerelateerd. ‘Onaangepaste snelheid in het

verkeer’ blijft op één, ‘agressief verkeersgedrag’ op drie. De hinder van ‘geluidsoverlast door het verkeer’ stijgt in 2002 ten opzichte van 2000, van de zesde naar de vierde plaats. 39,8% van de Vlamingen acht in 2002 het risico dat ze binnen de volgende 12 maanden slachtoffer worden van een misdrijf in het verkeer (ongeval, vluchtmisdrijf, verkeersagressie) groot tot heel groot, een daling van 4 procentpunt ten opzichte van 2000.

VERKEERSGERELATEERDE BUURTPROBLEMEN

20.41 Evolutie van het aantal Vlamingen die volgend feit / volgende situatie eerder wel of helemaal wel als een probleem in hun buurt ervaren, 2000 en 2002, in %.

Bron: Federale Veiligheidsmonitor 2000 en 2002, Algemene Politieundienst.

Publicaties

- BIAC, Jaarverslag 2003, 2004.
- BIVV, Verkeersveiligheid Statistieken 2001, 2003.
- De Lijn, Jaarverslag 2003, 2004.
- EC DG TREN, Transport in Figures, Statistical Pocket Book, 2003.
- EUROSTAT, Yearbook 2003, 2003.
- EUROSTAT, Yearbook Regio, 2003, 2003.
- FOD Mobiliteit en Vervoer, Verkeer en Vervoer in België, Statistiek, 2001.
- FOD Mobiliteit en Vervoer, Verkeerstellingen 2002, 2003.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2003, Internationale luchthaven Antwerpen, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2003, luchthaven Oostende, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets, 2002.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Verkeerstellingen 2002, 2003.
- MVG, Departement LIN, Mobiliteitscel, Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG) Vlaanderen, 2000-2001, 2002.
- MVG, Departement LIN, Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen, juni 2001.
- NIS, Binnenscheepvaart 2000, 2003.
- NIS, Goederenvervoer over de Weg 2001, 2003.
- NIS, Het goederenvervoer over de weg door Belgische voertuigen met minstens één ton laadvermogen in 2000, 2002.
- NIS, Huishoudbudgetenquête 2001, 2003.
- NIS, Motorvoertuigenpark - toestand op 1 augustus 2002, 2003.
- NIS, Verkeersongevallen op de openbare weg met doden of ongevallen 2001, 2003.
- NMBS, Jaarverslag 2002, 2003.
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen, Jaarverslag 2002, 2003.
- SERV, Vlaamse Havencommissie, Jaarverslag 2003, 2004.
- VMM, Lozingen in de lucht 1980-2002, 2003.
- VMM, MIRA-T 2003, Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, 2003.

Websites

BIAC: http://www.biac.be	Luchthaven Zaventem: http://www.brusselsairport.be
BIVV: http://www.bivv.be	MIRA-T 2003: http://www.natuurrapport.be
CARE: http://europa.eu.int/comm/transport/care/	Mobiliteitsplan Vlaanderen:
http://viwc.lin.vlaanderen.be/mobiliteit/
De Lijn: http://www.delijn.be	Mobiliteit Vlaanderen: http://mobiliteit.vlaanderen.be
DWTC: http://www.belspo.be	MVG LIN: http://www.lin.vlaanderen.be/
EC DG TREN: http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_nl.html	NIS: http://statbel.fgov.be
EUROSTAT: http://europa.eu.int/comm/eurostat/	NIS ECODATA: http://ecodata.mineco.fgov.be
FEBIAC: http://www.febiac.be	NMBS: http://www.b-rail.be/about/N/index.html
Haven Antwerpen: http://www.portofantwerp.be	Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets:
http://www.fietsvlaanderen.be
Haven Gent: http://www.havengent.be	Promotie Binnenvaart Vlaanderen:
http://www.binnenvaart.be
Haven Oostende: http://www.portofoostende.be/	SERV VHC: http://www.serv.be/vhc
Haven Zeebrugge: http://www.zeebruggeport.be	Steunpunt Verkeersveiligheid bij Stijgende Mobiliteit
http://www.steunpuntverkeersveiligheid.be/
FOD Mobiliteit en Vervoer:
http://vici.fgov.be/nl/index-nl.htm	VMM: http://www.vmm.be
IRTAD: http://www.bast.de/htdocs/fachthemen/irtad/english/irtadlan.htm	Wegen en Verkeer in Vlaanderen:
http://wegen.vlaanderen.be/
Luchthaven Deurne: http://www.antwerpairport.be	
Luchthaven Oostende: http://www.ostendairport.be	
-

Ruimtelijke ordening

hoofdstuk 21

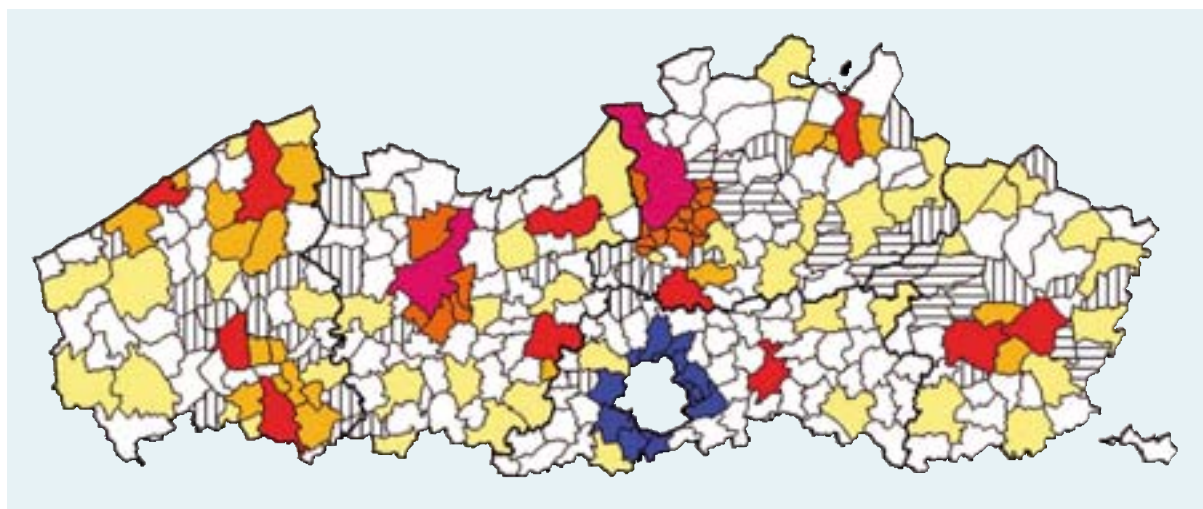
Blikvangers

- De afslanking van onbebouwde ruimte sinds 1985 is vooral toe te schrijven aan de vermindering van ruimte voor landbouw.
- De gemiddelde oppervlakte van percelen met huizen en hoeven blijft toenemen in alle ruimtelijke structuurgebieden. De gemiddelde oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen is sinds 2000 niet toegenomen in sommige ruimtelijke structuurgebieden.
- De onbebouwde woonzones bieden nog veel bouwmogelijkheid. Op 25.000 ha onbebouwde woonzone kan nog bijna een half miljoen woningen worden gebouwd.
- In 2003 werkt 91% van de Vlaamse gemeenten aan de opmaak van een structuurplan, in 2002 was dit 80%.
- 292 van de 308 Vlaamse gemeenten zijn in orde met de decretale verplichting om een gemeentelijke commissie voor ruimtelijke ordening (GECORO) op te richten.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/ruimtelijke_ordening

RUIMTELIJKE STRUCTUURPLAN VLAANDEREN

21.1 Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

Vlaams stedelijk gebied rond Brussel		Kleinstedelijke gebieden	
Centrumgemeente grootstedelijke gebieden		Buitengebied	
Centrumgemeente regionaalstedelijke gebieden		Economisch knooppunt in het netwerk van het Albertkanaal	
Grootstedelijke gebieden		Specifiek economisch knooppunt	
Regionaalstedelijke gebieden			

INDELING VAN DE GEMEENTEN

Grootstedelijke gebieden	Aartselaar, ANTWERPEN, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Mortsel, Niel, Schelle, Wijnegem, Wommelgem, Zwijndrecht, Evergem, De Pinte, Destelbergen, GENT, Melle en Merelbeke
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	Asse, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Kraainem, Linkebeek, Machelen, St-Genesius-Rode, St-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Wemmel, Wezembeek-Oppeem en Zaventem
Regionaalstedelijke gebieden	BRUGGE, Damme, Jabbeke, Oostkamp, Zedelgem Diepenbeek, HASSELT, GENK, Zonhoven Deerlijk, Harelbeke, KORTRIJK, Kuurne, Wevelgem, Zwevegem LEUVEN MECHELEN, St-Katelijne-Waver Bredene, Middelkerke, OOSTENDE SINT-NIKLAAS AALST, Denderleeuw Ingelmunster, Izegem, ROESELARE Beerse, TURNHOUT, Oud-Turnhout, Vosselaar
Structuurondersteunende kleinstedelijke gebieden	Aarschot, Deinze, Dendermonde, Diest, Eeklo, Geel, Halle, Herentals, Ieper, Knokke-Heist, Lier, Lokeren, Mol, Oudenaarde, Ronse, Sint-Truiden, Tielt, Tienen, Tongeren, Waregem
Kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau	Asse, Beveren, Bilzen, Blankenberge, Boom, Bree, Diksmuide, Geraardsbergen, Heist-op-den-Berg, Hoogstraten, Leopoldsburg, Lommel, Maaseik, Maasmechelen, Menen, Neerpelt-Overpelt, Ninove, Poperinge, Temse, Torhout, Veurne, Wetteren, Zottegem
ECONOMISCHE KNOOPPUNTEN	
Stedelijke gebieden	alle gemeenten die deel uitmaken van een stedelijk gebied zijn ook geselecteerd als economisch knooppunt
Economische knooppunten in het economisch netwerk van het Albertkanaal	naast de gemeenten reeds genoemd in het stedelijk gebied Antwerpen, Bilzen, Geel, Hasselt-Genk en Herentals, worden ook de gemeenten Beringen, Grobbendonk, Ham, Heusden-Zolder, Laakdal, Lanaken, Lummen, Meerhout, Olen, Ranst, Schilde, Schoten, Tessenderlo, Westerlo, Zandhoven, Zutendaal
Specifiek economische knooppunten	Aalter, Alken, Anzegem, Ardoioe, Arendonk, Bornem, Duffel, Hamont-Achel, Hooglede, Houthalen-Helchteren, Kortemark, Londerzeel, Malle, Meulebeke, Nazareth, Puurs, Staden, Ternat, Wielsbeke, Willebroek, Wingene, Avelgem, Balen, Dilsen-Stokkem, Kluisbergen, Maldegem, Nieuwpoort, Opglabbeek, Wervik

21.2 Gemeenten die geheel of gedeeltelijk tot de grootstedelijke en kleinstedelijke gebieden behoren en de economische knooppunten.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

21.1 Bodemgebruik

Ruimtelijke ontwikkeling is deels het resultaat van spontane processen van ruimtebezetting, deels het gevolg van het beleid.

Zowel de bebouwde als onbebouwde ruimte komen hier aan bod. Met de omschrijving ‘bebouwd’ bedoelen we hier percelen met gebouwen. Een bebouwd perceel zou bijvoorbeeld een hoeve kunnen zijn, omringd door een groot weiland. Anderzijds betekent een ‘onbebouwd’ perceel een perceel zonder gebouw. Een onbebouwd perceel kan echter ook verharde oppervlakte bevatten zoals bijvoorbeeld bij sport- of recreatieterreinen.

Onbebouwd

Sinds 1985 is de totale onbebouwde oppervlakte afgenomen met 773 km², wat neerkomt op een daling met 7%. Dit is grotendeels toe te schrijven aan de vermindering van het akkerland (-450 km²) en grasland (-170 km²).

Worden de afnamepercentages bekeken dan ligt het plaatje anders. Procentueel dalen vooral tuinen en parken in de gemeenten die behoren tot het regio-

naal stedelijk gebied, tot het buitengebied en tot het grootstedelijk gebied.

De totale oppervlakte recreatieterreinen is opmerkelijk uitgebreid. Ook de rubriek ‘andere’ is toegenomen. Dit zijn percelen die ook verharde oppervlakte kunnen bevatten, zoals bij sport- en speeltterreinen, parkings, vliegvelden en militaire domeinen.

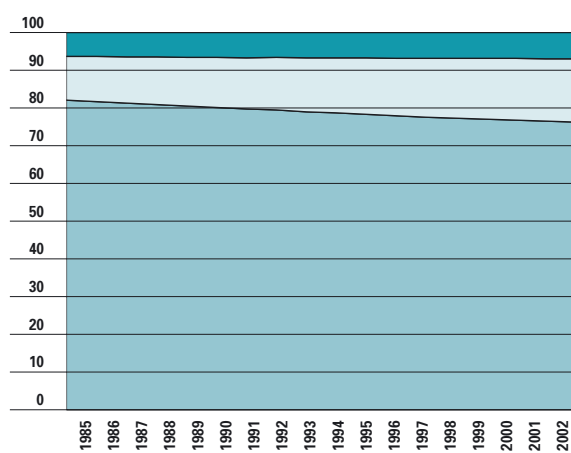
Het ritme waarmee de onbebouwde oppervlakte afneemt vertraagt.

Bebouwd

Tot 1996 lag de totale oppervlakte van de bebouwde percelen iets hoger in gemeenten in het stedelijk gebied dan in de gemeenten in het buitengebied. Ondertussen komen de gemeenten in het buitengebied echter op gelijke hoogte als de gemeenten in het stedelijk gebied.

Tussen 1985 en 2002 steeg de bebouwde opper-

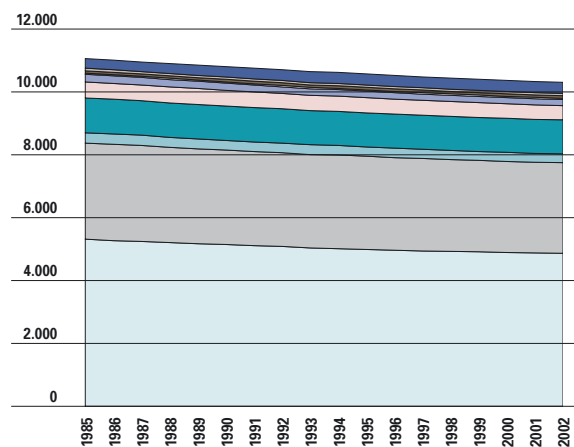
ONBEBOUWDE EN BEBOUWDE OPPERVLAKTE

21.3 Evolutie van het aandeel van onbebouwde, bebouwde en niet gekadastrerde oppervlakte, van 1985 tot 2002, in %.

Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE

21.4 Evolutie van de onbebouwde oppervlakte, naar rubrieken in km², van 1985 tot 2002.

Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

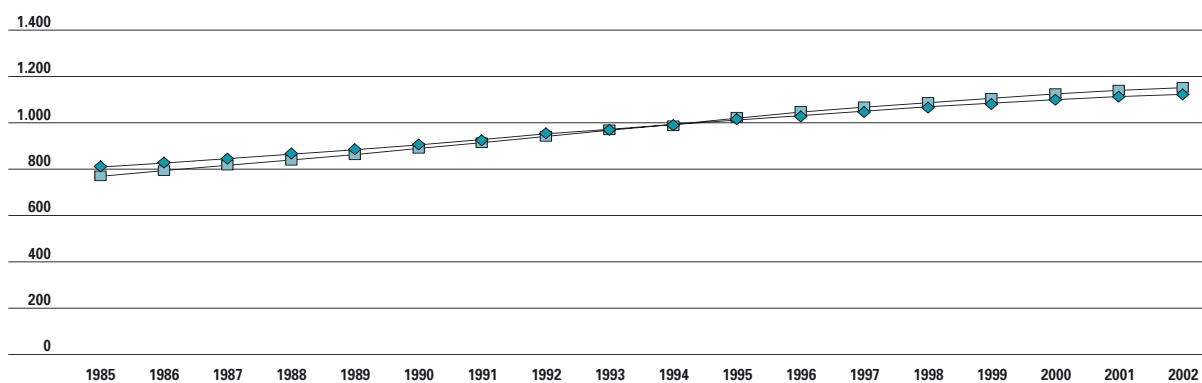
- akkerland
- grasland
- boomgaarden
- bossen
- woeste gronden
- tuinen en parken
- recreatieterreinen
- gekadastrerde wateren
- gekadastrerde wegenis
- andere

BODEMBEZETTING

	ABSOLUTE CIJFERS TOTALE OPPERVLAKTE IN HA		INDEX			
	1985	1994	1996	1998	2000	2002
Akkerland	532.383,0	94,4	93,3	92,7	92,0	91,5
Grasland	307.899,7	96,8	96,0	95,0	94,3	93,7
Tuinen en parken	24.918,1	83,7	81,2	79,4	77,4	75,3
Boomgaarden	32.974,2	91,4	89,5	87,8	85,3	83,8
Bossen	110.564,0	98,5	98,4	98,2	98,1	98,0
Woeste gronden	51.197,6	94,1	93,1	92,2	90,8	89,6
Recreatieterreinen	3.575,6	124,7	128,7	128,2	128,7	128,8
Gekadastreerde wateren	7.616,2	105,1	107,1	108,3	109,4	112,0
Gekadastreerde wegenis	7.863,9	92,5	92,0	92,5	91,6	91,4
Andere onbebouwd	30.242,8	117,0	115,9	114,9	114,8	115,9
Totaal onbebouwd	1.109.235,2	95,9	95,0	94,2	93,5	93,0
Appartementen	1.350,3	151,8	167,6	188,4	202,7	224,4
Buildings	1.039,7	118,4	129,4	137,6	144,0	147,0
Huizen en hoeven	104.770,3	124,9	130,3	135,3	139,7	142,9
Bijgebouwen inclusief serres	7.258,8	141,3	151,5	157,8	163,7	168,5
Ambachts- en industriegebouwen	15.791,7	120,1	125,2	128,0	130,8	131,9
Opslagruimten	3.586,0	164,5	180,8	194,4	208,9	223,5
Kantoorgebouwen	320,4	226,8	244,5	268,7	292,8	314,1
Gebouwen met handelsbestemming	5.787,1	125,8	130,7	134,2	136,9	138,0
Openbare gebouwen	2.912,7	115,6	126,1	125,9	125,9	123,6
Gebouwen voor nutsvoorzieningen	951,1	136,8	151,0	170,3	186,0	196,2
Gebouwen voor sociale verzorging en ziekenzorg	1.664,6	126,9	133,1	138,9	146,9	149,2
Gebouwen voor onderwijs, onderzoek en cultuur	3.898,7	109,4	110,7	112,1	113,0	113,6
Gebouwen voor erediensten	918,8	99,8	99,6	100,2	100,7	100,9
Gebouwen voor recreatie en sport	5.889,2	129,7	133,1	136,7	139,7	140,5
Andere bebouwd	756,5	97,9	96,0	94,5	95,0	95,5
Totaal bebouwd	156.896,1	126,0	131,9	136,8	141,2	144,4

21.5 Indexevolutie van de oppervlakte van onbebouwde en bebouwde percelen, naar rubrieken van bodemgebruik. Basisjaar 1985 = 100.
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

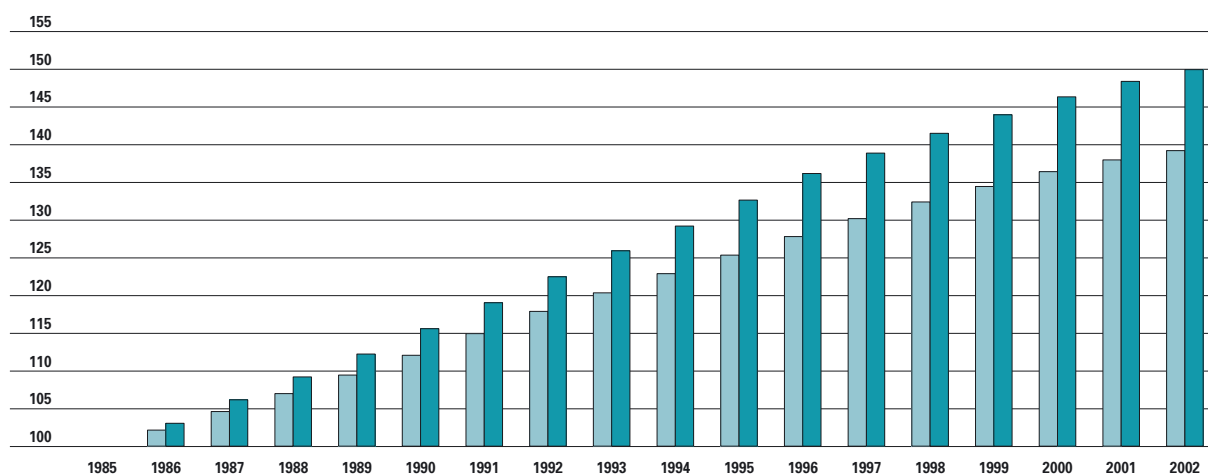
BEBOUWDE OPPERVLAKTE

21.6 Evolutie van de totale oppervlakte in km² van bebouwde percelen in gemeenten die behoren tot het stedelijk gebied en gemeenten die behoren tot het buitengebied, van 1985 tot 2002. Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

stedelijk gebied —◆—
buitengebied —■—

BEBOUWDE OPPERVLAKTE

21.7 Indexevolutie van de totale bebouwde oppervlakte van gemeenten die behoren tot het stedelijk gebied en van gemeenten die behoren tot het buitengebied, van 1985 tot 2002, basisjaar 1985 = 100.
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

stedelijk gebied
buitengebied

vlakke in gemeenten die behoren tot het stedelijk gebied met 39% tegenover 50% in gemeenten in het buitengebied.

De groei van de bebouwde oppervlakte is ondertussen vertraagd. Opvallend is niettemin de toename van de totale oppervlakte van percelen met appartementen in gemeenten die behoren tot het buitengebied.

De gemiddelde totale oppervlakte voor ambacht en industrie steeg tussen 1985 en 2002 met ongeveer 50% in gemeenten in een economisch knooppunt maar ook in gemeenten in het buitengebied die niet behoren tot een economisch knooppunt.

Het aantal gemeenten in het buitengebied die niet tot een economisch knooppunt behoren en minder dan 20 ha aan percelen hebben met ambachts- en industriegebouwen neemt af. In 1985 was dit nog het geval bij driekwart van dergelijke gemeenten. In 2002 was dit gedaald tot de helft.

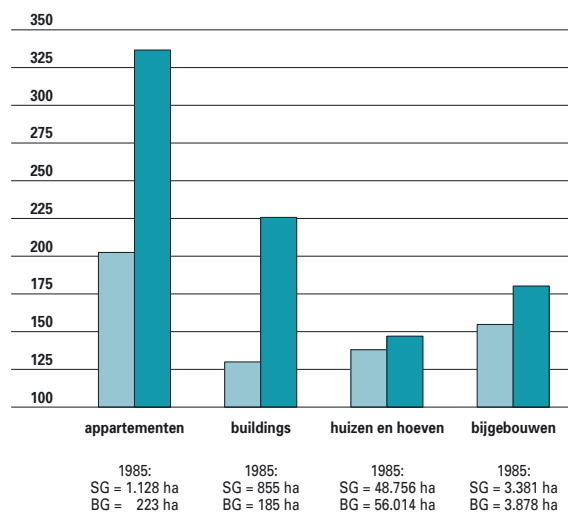
Het meest opvallende is de verschuiving in gemeenten die behoren tot het economisch knooppunt in het netwerk van het Albertkanaal of behoren tot de specifieke economische knooppunten. In 1985 had minder dan de helft van deze gemeenten meer dan 50 ha, in 2002 was dit aangegroeid tot drie vierden.

Percelen met huizen en hoeven zijn gemiddeld 758 m² groot. Omdat ook hoeven in deze categorie zitten, is het begrijpelijk dat gemeenten in het buitengebied het hoogste gemiddelde scoren met 959 m². In alle structuurgebieden is de gemiddelde oppervlakte van deze percelen met ongeveer 1%

gestegen sinds 2000. Sinds 1985 is in het Vlaamse Gewest de gemiddelde oppervlakte van percelen met huizen en hoeven gestegen met 22%.

In 2002 bedroeg in het Vlaamse Gewest de gemiddelde oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen 5.535 m². In 2000 was dit nog

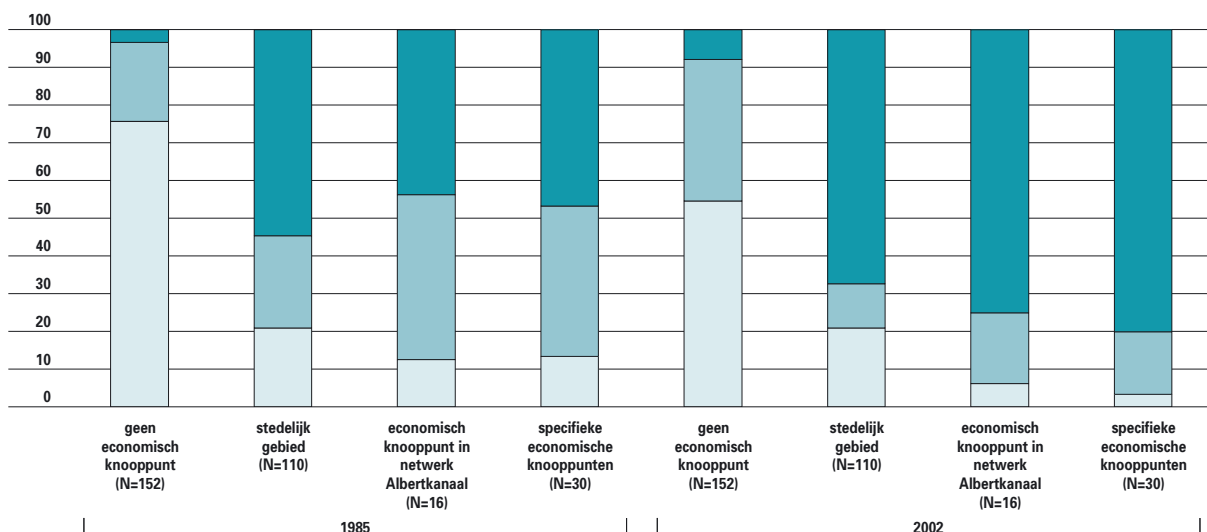
BEBOUWDE OPPERVLAKTE VOOR WONEN

21.8 Indexevolutie van de totale oppervlakte van percelen met residentiële bebouwing met betrekking tot gemeenten die behoren tot het stedelijk gebied (SG) en gemeenten die behoren tot het buitengebied (BG), van 1985 tot 2002. Basisjaar 1985 = 100.
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

stedelijk gebied
buitengebied

BEBOUWDE OPPERVLAKTE AMBACHT EN INDUSTRIE

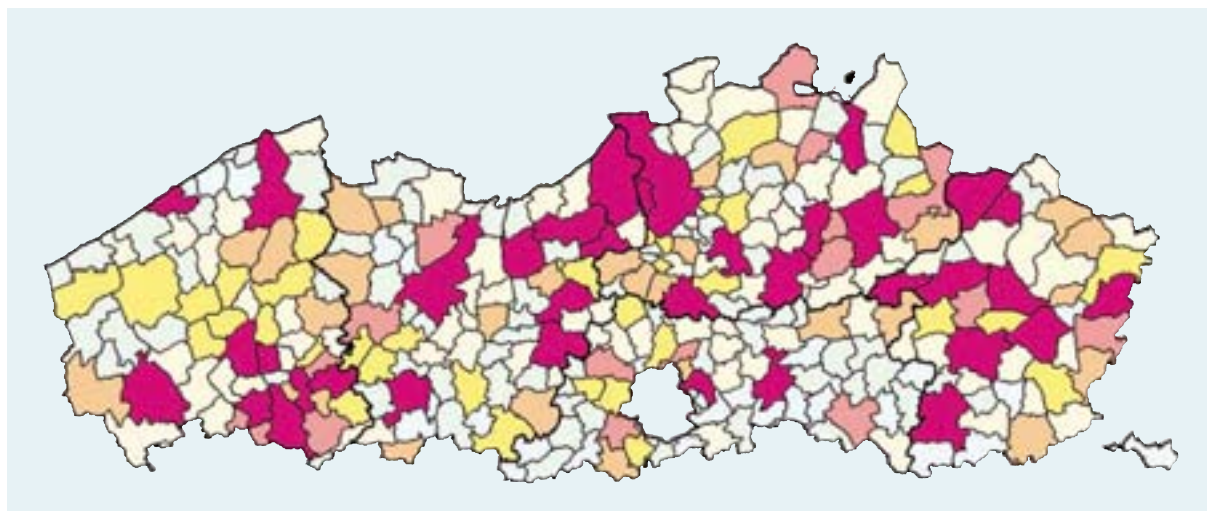
21.9 Evolutie van gemeenten, ingedeeld volgens het al dan niet behoren tot een van de economische knooppunten, over de grootteklassen van de totale oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen, in %, van 1985 tot 2002.
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

tot 20 ha ■
20 tot 50 ha ■
50 ha en meer ■

5.514 m². Sinds 1985 is de gemiddelde oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen met 15% gestegen. Gemeenten die behoren tot het kleinstedelijke gebied op provinciaal niveau, het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied en het

buitengebied kenden een groei die ver boven het Vlaamse gemiddelde ligt, met respectievelijk 28, 24 en 21% in vergelijking met 1985.

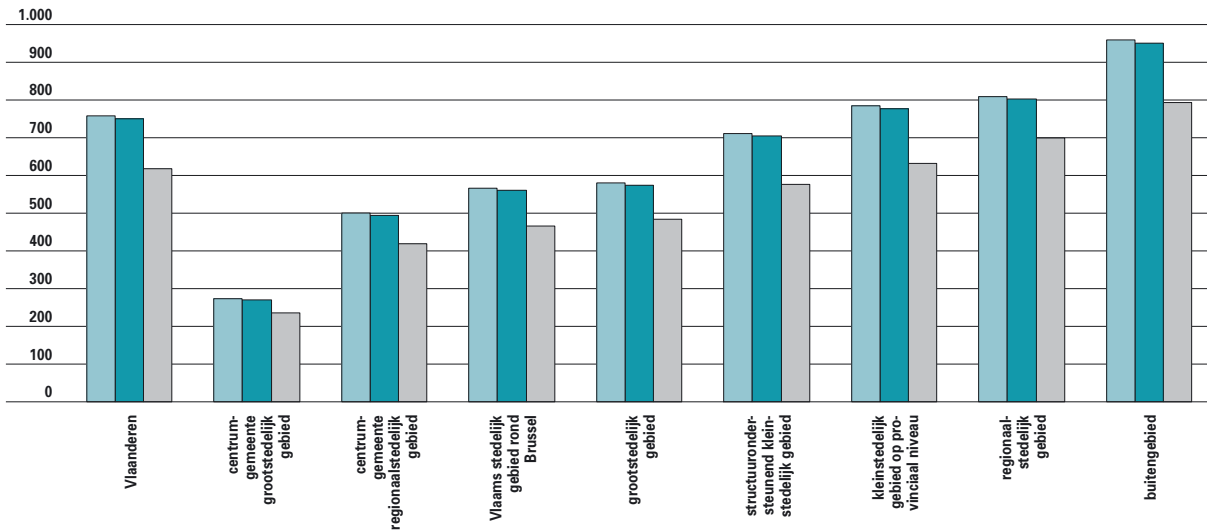
OPPERVLAKTE ECONOMISCHE FUNCTIE

21.10 Indeling van gemeenten naar de totale oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen, opslagruimten, kantoorgebouwen en gebouwen met handelsbestemming in 2002.
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

< 25 ha (37)	■	150 - 200 ha (29)	■
25 - 50 ha (72)	■	200 - 250 ha (16)	■
50 - 100 ha (83)	■	250 ha en meer (36)	■
100 - 150 ha (35)	■		

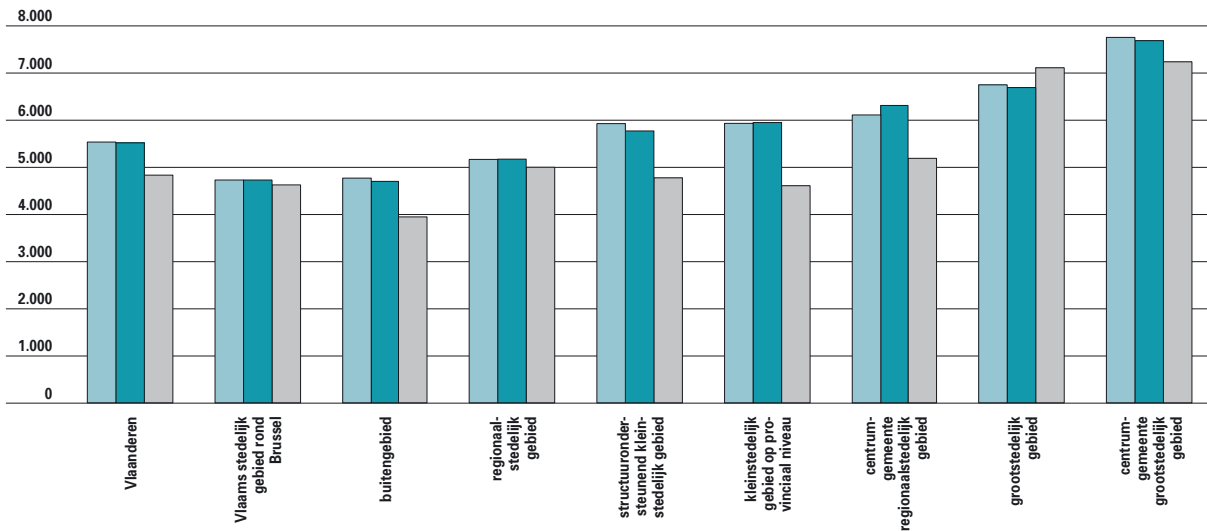
HUIZEN EN HOEVEN

21.11 Evolutie van de gemiddelde oppervlakte van percelen met huizen en hoeven in 1985, 2000 en 2002, in m².
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

2002
2000
1985

AMBACHTS- EN INDUSTRIEGEBOUWEN

21.12 Evolutie van de gemiddelde oppervlakte van percelen met ambachts- en industriegebouwen in 1985, 2000 en 2002, in m².
Bron: Administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

2002
2000
1985

21.2 Bodembestemming

De bodembestemmingen worden grotendeels vastgelegd via bestemmingsplannen. Voor de herziening van deze plannen vormen het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en de provinciale en gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen het belangrijkste toetsingskader.

Ruimteboekhouding

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen legde in 1997 vast hoeveel we wensen te reserveren voor wonen, werken, recreatie, landbouw, natuur en bos. Tien jaar later, tegen 2007, zou de beschikbare ruimte binnen die krijtlijnen moeten liggen.

- De behoefte aan bijkomende woningen tot 2007 kan in de totaliteit van de woongebieden van de bestemmingsplannen opgenomen worden.
- 125.000 ha grote eenheden natuur en grote eenheden natuur in ontwikkeling en 150.000 ha natuurverwevingsgebied worden afgebakend in gewestelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen.
- Er wordt rekening gehouden met een bosuitbreiding van 10.000 ha tegen 2007.
- In gewestelijke bestemmingsplannen wordt 750.000 ha bestemd voor beroepslandbouw.

- De behoefte aan uit te rusten bedrijventerreinen tegen 2007 wordt beleidsmatig vastgesteld op 7.000 extra af te bakenen bedrijventerreinen.

De cijfers op 1 januari 2003 zijn - in tegenstelling tot de cijfergegevens vermeld in de vorige edities van VRIND - gebaseerd op de bestemmingen in de gewestplannen, op de bestemmingen in de gemeentelijke plannen van aanleg (de bijzondere plannen van aanleg of BPA's en de algemene plannen van aanleg of APA's) en in de ruimtelijke uitvoeringsplannen.

Omdat er duizenden BPA's (6.000) zijn vastgelegd in Koninklijke en Ministeriële Besluiten diende immers een correctie in de totale oppervlakte per bestemmingscategorie te gebeuren.

Woonzones

VRIND 2002 ging uitvoerig in op de woonreserves die nog beschikbaar zijn in de zogenaamde 'woonuitbreidingsgebieden'. Een recent onderzoek geeft nu ook een zicht op de woonreserves in de 'woonzones'. Zodoende bestaat er voor het eerst een actueel beeld van de totale nog onbebouwde ruimte

RUIMTEBOEKHOUDING						
	OOST-VLAANDEREN	ANTWERPEN	LIMBURG	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
BESTEMMINGSCATEGORIEËN						
Wonen	51.193	57.401	40.764	40.326	37.851	227.535
Recreatie	2.884	6.988	3.934	1.589	2.841	18.235
Natuur en reservaat	18.832	23.240	43.782	21.634	12.254	119.743
Overig groen	8.641	9.233	5.637	7.221	4.824	35.555
Bos	6.196	22.123	7.066	6.399	1.918	43.701
Landbouw	187.232	134.994	114.414	125.041	237.514	799.196
Industrie						
pakketgemeenten	7.506	10.071	9.967	4.614	9.252	41.409
poorten	9.032	5.280			2.359	16.670
Overige bestemmingen	9.214	18.256	17.166	4.945	7.969	57.551

21.13 Oppervlakte (in ha) van bestemmingen in gewestplannen en gemeentelijke plannen van aanleg en ruimtelijke uitvoeringsplannen op 1 januari 2003, volgens bestemmingsrubrieken van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De schorsing van de Waaslandhaven werd in rekening gebracht.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

binnen de 'woonbestemmingen' van het gewestplan. Hier bekijken we de woonzones in detail.

Van alle bestemmingen in het Vlaamse Gewest is om en bij de 7% vastgelegd als woonzone. Dat is bijna 200.000 ha. Daarvan is nog 25.000 ha onbebouwd, of ongeveer 13% van de woonzones. Dit is wel enkel de som van de grotere percelen. Percelen kleiner dan 0,35 ha zijn niet in de inventaris opgenomen. Uit de gemeentelijke inventarissen van onbebouwde kadastrale percelen mogen we aannemen dat bijkomend nog eens 23.092 ha onbebouwd is. De woonreserve bedraagt dus naar schatting meer dan 48.000 ha.

1. Versnipperd

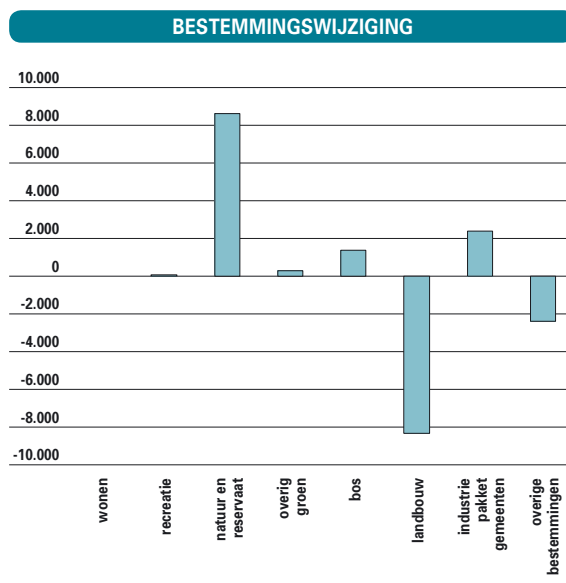
De verstedelijkte ruimte telt nog veel kleine binnen-gebieden die onbebouwd zijn. Minstens een derde ervan is kleiner dan 1 ha. Anderzijds zijn er ook nog vele grote oppervlaktes die voor bewoning in aanmerking komen: meer dan een vijfde is groter dan 5 ha. Dit zijn vooral gronden in woonzones, in gebieden voor stedelijke ontwikkeling en in woonparken.

De woonzones van het gewestplan tellen verschillende categorieën die elk een typerende bebouwingsvorm hebben. Landelijk woongebied bijvoorbeeld kent vooral open bebouwing (vooral gekend als 'lintbebouwing') en woonparken vertonen een zeer lage bebouwingsdichtheid in een groene omgeving. Woongebieden met een over het algemeen gemengde bebouwing en hogere woondichtheden komen voor in de dorpskernen en steden.

2. Veel bouw mogelijkheden

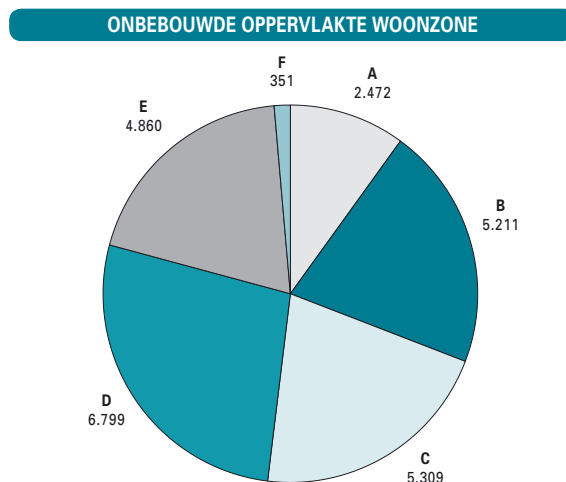
Rekening houdend met de na te streven dichtheden van 15 woningen/ha in het buitengebied en 25 woningen/ha voor de stedelijke gebieden kunnen op de 25.000 ha onbebouwde woonzone bijna een half miljoen woningen worden gebouwd. Dit volstaat om een groot deel van de toekomstige woonbehoeften op te vangen. Daarnaast kunnen ruim 326.000 bijkomende woningen opgetrokken worden in de woonuitbreidingsgebieden. Samen is dit goed voor 826.000 nieuwbouwwoningen. Houden we ook nog rekening met de percelen kleiner dan 0,35 ha (in het totaal geschat op meer dan 23.000 ha), dan kan men naar schatting meer dan 1 miljoen woningen bijbouwen.

Deze woningen kunnen natuurlijk niet allemaal onmiddellijk neergezet worden. Sommige terreinen hebben nog wegenis nodig, zijn in landbouwgebruik, worden momenteel als sportterrein gebruikt, enzovoort. Ook zullen niet alle gebouwen een

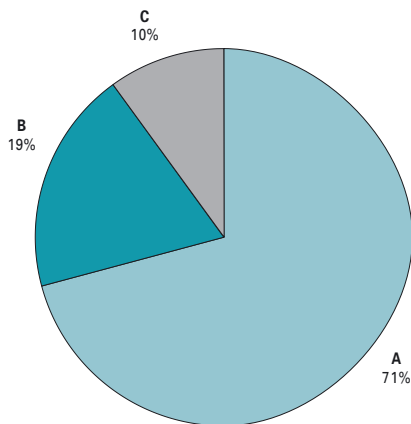
21.14 Overzicht van bestemmingswijzigingen, met toestand op 1 januari 2003 in vergelijking met 1994, naar bestemmingsrubrieken van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

woonfunctie krijgen. In woongebieden moet men ook rekening houden met complementaire functies zoals winkels, kantoren, horeca... Aangezien de basisgegevens van de periode 1997-2000 dateren moet men ook in rekening brengen dat ondertussen al een deel van deze gronden bebouwd werd.

21.15 Aandeel in absolute cijfers van de percelen naar grootteklasse in de onbebouwde oppervlakte van woonzone. De 25.000 ha onbebouwd is de som van de grotere percelen vanaf 0,35 ha. Kleinere percelen zijn niet in de inventaris opgenomen. De som van deze kleinere percelen wordt geraamd op 23.092 ha. Gegevens periode 1997 - 2000.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE WOONZONE

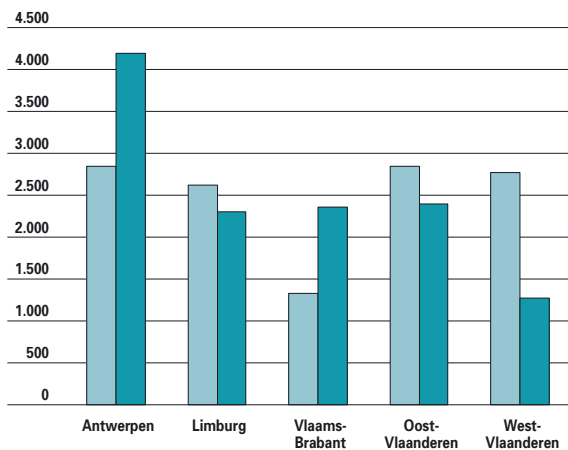
21.16 aandeel 'woonzone' in 25.000 ha onbebouwd **A**
aandeel 'landelijk woongebied' in 25.000 ha onbebouwd **B**
aandeel 'andere types' in de 25.000 ha onbebouwd **C**

Aandeel in % van de woonzonetypes (volgens het gewestplan) in de 25.000 ha onbebouwde ruimte. De 25.000 ha onbebouwd is de som van de grotere percelen vanaf 0,35 ha. In de bestemming 'woonzone' is 13% van de totale oppervlakte onbebouwd, in de bestemming 'landelijk woongebied' is 10% van de totale oppervlakte onbebouwd. Gegevens periode 1997 – 2000. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

3. Geografische spreiding en juridische toestand

18% van de onbebouwde woonzones is gelegen in een Bijzonder Plan van Aanleg (BPA). De meeste

ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE WOONZONE

21.17 Aandeel in absolute cijfers (ha) van de provincies in de 25.000 ha onbebouwde oppervlakte van woonzone (som percelen \geq 0,35 ha). Gegevens periode 1997 – 2000. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

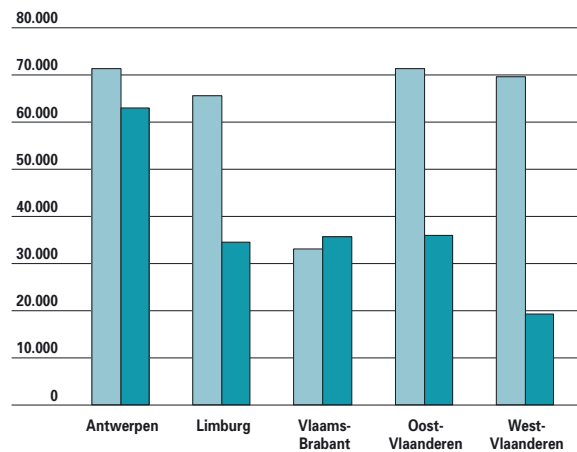
gronden zijn eigendom van particulieren. Slechts 2% (545 ha) is eigendom van een sociale huisvestingsmaatschappij.

Het merendeel van de onbebouwde ruimte (80%) ligt binnen de zogenaamde woningbouw- en woonvernieuwingsgebieden zoals vastgelegd via de Vlaams Wooncode. De rest bestaat vooral uit gebieden in de woonlinten buiten de dorpskernen en steden en is dus vanuit ruimtelijk oogpunt minder wenselijk om te bebouwen.

In het Vlaamse Gewest is het aanbod in de gemeenten die volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) behoren tot de stedelijke gebieden (12.442 ha) vergelijkbaar met het aanbod in de gemeenten van het buitengebied (12.561 ha). Via de afbakeningsprocessen van de groot- en regionaalstedelijke gebieden wil de Vlaamse overheid het aanbod in de steden nog optrekken om zo de stadsvlucht tegen te gaan.

Het aanbod is het grootst in de provincie Antwerpen. Het grootste deel ervan is evenwel gelegen in de gemeenten van het buitengebied. In de provincie West-Vlaanderen, waar het totale aanbod kleiner is, ligt deze verhouding omgekeerd: het grootste aandeel is beschikbaar binnen de gemeenten van het stedelijk gebied. Een opvallend deel van de oppervlakte is bijkomend geordend via

BOUWMOGELIJKHEDEN IN WOONZONE

21.18 Geraamd aantal bouwmogelijkheden in woongebied (exclusief woonuitbreidingsgebied) per provincie, opgedeeld naar de gemeenten die behoren tot de stedelijke gebieden of het buitengebied en rekening houdend met de na te streven dichtheden (aan 25 woningen per ha in stedelijke gebieden en aan 15 woningen per ha in het buitengebied) volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De aantallen hebben betrekking op de 25.000 ha onbebouwde oppervlakte van percelen \geq 0,35 ha. Gegevens periode 1997 – 2000. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

een BPA. Vlaams-Brabant heeft de kleinste reserve. Van de bestaande woonzones is daar ook al het grootste deel bebouwd.

Zonevremde bedrijven

De gewestplannen werden in de jaren '70 opgemaakt en de toepassing ervan is geëvolueerd tot uiterst gedetailleerde bestemmingsplannen tot op perceelsniveau.

Vaak werd geen rekening gehouden met de lokale situatie waardoor de vastgelegde bestemming niet overeenstemt met de feitelijke toestand. Initieel waren ze immers opgevat als globale plannen die via gemeentelijke algemene plannen van aanleg (APA) en bijzondere plannen van aanleg (BPA) zouden verfijnd worden, wat slechts in zeer beperkte mate is gebeurd.

Uitzonderingsmaatregelen zoals de opvulregel en het minidecreet lieten bovendien toe volledig wettelijke bouwvergunningen uit te schrijven die afwaken van deze gewestplannen.

Zo ontstond zonevreemdheid waarbij een ambachtelijk bedrijf bijvoorbeeld in een landbouwzone ligt. Sinds de inwerkingtreding van de gewestplannen, bevinden duizenden vergunde bedrijven zich in een zone waar hun activiteiten niet toegelaten zijn.

Een uitweg voor een deel van deze bedrijven zijn het 'sectoraal BPA zonevremde bedrijven' en de 'ruimtelijk uitvoeringsplannen voor historisch gegroeide bedrijven'. Deze plannen kunnen zowel een oplossing bieden voor zonevremde bedrijven als voor zone-eigen bedrijven die willen uitbreiden in een niet-geëigende bestemming.

Bijkomend maakt het BVR van 13 december 2002 een planmatige oplossing mogelijk voor zonevremde bedrijven, die niet tot de categorie ambachtelijk of industrieel bedrijf behoren.

Het oudste en meest gekende instrument is het 'sectoraal BPA zonevremde bedrijven'. De eerste stap in de opmaak van zo'n BPA is het inventariseren van de zonevremde bedrijven.

In 2003 werden 7.868 zonevremde bedrijven geïnventariseerd, tegen 6.330 in 2002, en 3.846 in 2001.

In 2003 waren 178 gemeenten gestart met de opmaak van een sectoraal BPA zonevremde bedrijven (tegen 158 in 2002).

Voor 138 van deze BPA's is al een voorontwerp ingediend. In deze 138 dossiers vragen de gemeentes een oplossing voor 1.369 bedrijven. Deze dossiers werden doorgestuurd naar diverse instanties zoals de administratie bevoegd voor ruimtelijke ordening en de administratie bevoegd voor milieu. Ondertussen werden 88 van deze sectorale BPA's reeds goedgekeurd door de gemeenteraad.

De volgende stap is een ministerieel besluit. In 2003 werd voor 83 dossiers een ministerieel besluit genomen. Voor 753 bedrijven werd in 2003 een oplossing voorgesteld. Voor 547 bedrijven is een oplossing goedgekeurd. Voor 118 bedrijven werd geen oplossing gevonden omwille van stedenbouwtechnische of ruimtelijke redenen. Dit betekent niet dat deze bedrijven onder de sloophamer moeten. De huidige vergunde situatie kan behouden blijven, maar bijvoorbeeld uitbreiding ter plaatse is niet langer mogelijk.

21.3 Doorwerking ruimtelijk beleid

Ruimtelijke structuurplannen

Het Planningsdecreet van 1996 en het Decreet Ruimtelijke Ordening in 1999 creëerden een juridisch kader voor het ruimtelijk beleid. Naast het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen zijn er provinciale en gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen goedgekeurd en in uitvoering. De planningsprocessen waarbinnen de provinciale en gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen tot stand komen, zijn evenwel erg verschillend. Daarentegen is de opbouw van al deze ruimtelijke structuurplannen gelijklopend.

De ruimtelijke structuurplannen voor de provincies Antwerpen, West-Vlaanderen en Limburg zijn goedgekeurd. De ruimtelijke structuurplannen van Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant zijn in de laatste fazen.

Voor Oost-Vlaanderen heeft de provincieraad op 10 december 2003 het provinciaal ruimtelijk structuurplan definitief vastgesteld waarna het

wordt overgemaakt aan de bevoegde minister voor goedkeuring. Op 1 juli keurde de provincieraad van Vlaams-Brabant het ontwerp van ruimtelijk structuurplan Vlaams-Brabant goed. Tot begin december 2003 was dit ontwerp aan een openbaar onderzoek onderworpen.

Ook op gemeentelijke niveau wordt aan de ruimtelijke structuurplannen gewerkt.

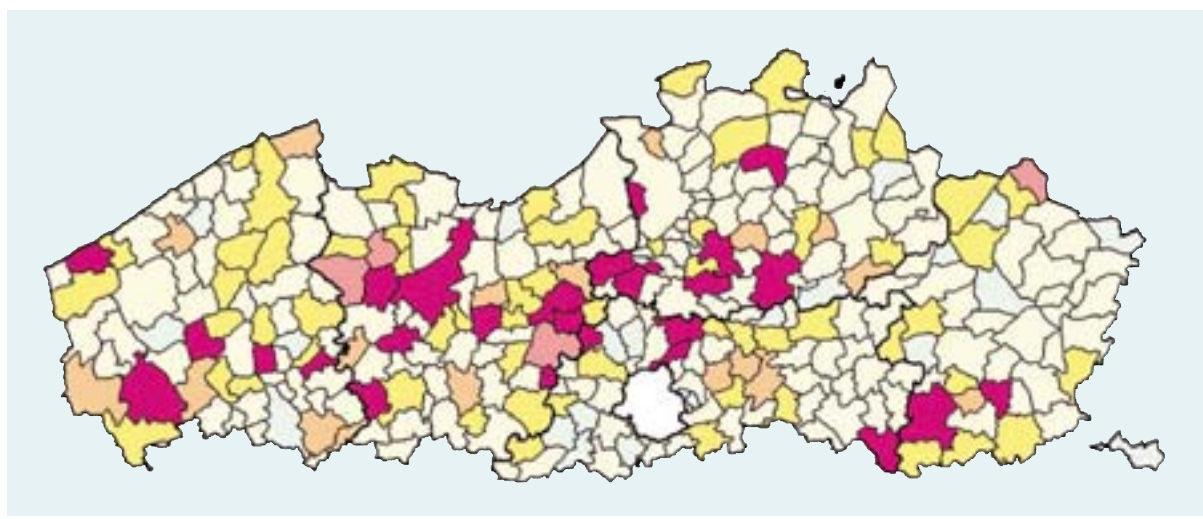
In 281 gemeenten of 91% van de Vlaamse gemeenten loopt een structuurplanningsproces of is het proces met een goedkeuring afgerond. In 2002 was dit 80%, in 2000 ongeveer de helft.

Van deze 281 gemeenten kunnen er 27 praat gaan op een publicatie in het Staatsblad als kroon op het intensief werk, in 2002 waren dit 16 gemeenten.

Gemeentelijke commissies voor ruimtelijke ordening

Het decreet op de ruimtelijke ordening verplicht alle gemeenten om een gemeentelijke commissie voor ruimtelijke ordening, een gecoro, op te richten. In 278 gemeenten werd er een gecoro opgericht, 14

GEMEENTELIJKE RUIMTELIJKE STRUCTUURPLANNEN

21.19 Overzicht van de gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen, toestand augustus 2003.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

niet gestart (27)		voorlopige vaststelling ontwerp (18)	
gestart (171)		definitieve vaststelling ontwerp (4)	
voorontwerp (61)		goedgekeurd (27)	

GOEDGEKEURDE GEMEENTELIJKE RUIMTELIJK STRUCTUURPLANNEN

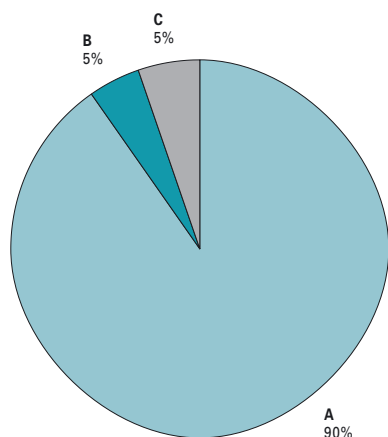
GEMEENTE	PUBLICATIE STAATSBLAD	GEMEENTE	PUBLICATIE STAATSBLAD
PROVINCIE ANTWERPEN			
Boom	9/08/01	Mechelen	27/07/01
Bornem	19/01/00	Puurs	10/03/03
Heist-op-den-Berg	19/07/01	Sint-Katelijne-Waver	13/08/03
Lier	3/11/03	Zwijndrecht	19/07/01
PROVINCIE LIMBURG			
Kortesseem	3/03/03	Sint-Truiden	30/11/00
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN			
Denderleeuw	23/09/03	Nazareth	16/04/03
Dendermonde	14/12/00	Nevele	26/06/98
Gent	28/04/03	Wetteren	21/09/00
Lebbeke	5/08/00	Wortegem-Petegem	7/06/01
PROVINCIE VLAAMS-BRABANT			
Landen	27/06/03	Vilvoorde	24/09/03
Opwijk	27/06/03	Zemst	26/06/98
PROVINCIE WEST-VLAANDEREN			
Ieper	23/11/00	Staden	29/04/99
Izegem	25/08/00	Wielsbeke	18/12/02
Koksijde	13/09/01		

21.20 Gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen die het planningsproces volledig hebben afgerond en waarvan de goedkeuring in het Staatsblad is gepubliceerd, in 2003. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

gemeenten verkregen een vrijstelling tot oprichting van een gecoro. In de gemeenten die een vrijstelling verkregen, neemt de gewestelijke planologische

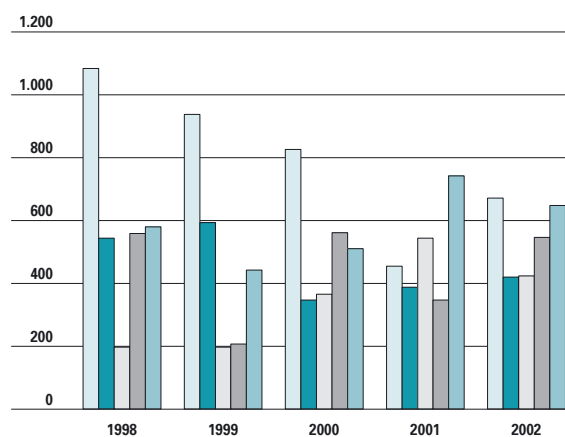
ambtenaar de adviestaken van de gecoro over. 8 van de 16 Vlaamse gemeenten die tot nu toe niet over een gecoro beschikken, hebben stappen

GEMEENTELIJKE COMMISSIES RUIMTELIJKE ORDENING

21.21 Aantal gemeenten die een gecoro hebben opgericht, vrijstelling kregen voor oprichting of nog geen gecoro hebben opgericht, in 2003, in %.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

PROCESSEN-VERBAAL

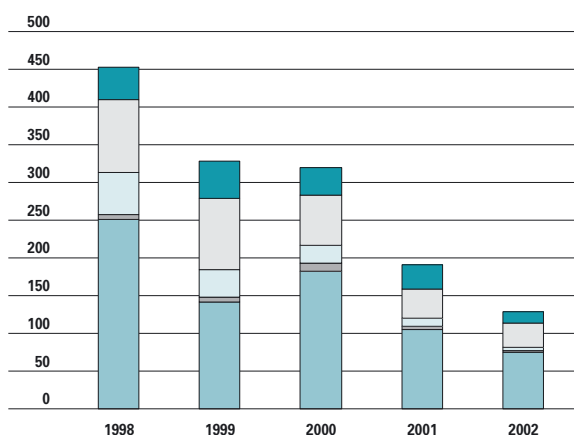

21.22 Evolutie van de processen-verbaal, naar provincie, absolute cijfers, van 1998 tot 2002.

Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie.

Antwerpen
Limburg
Vlaams-Brabant
Oost-Vlaanderen
West-Vlaanderen

VONNISSEN EN ARRESTEN

21.23 Evolutie van de vonnissen en arresten, absolute cijfers, van 1998 tot 2002.
Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie.

vrijspraak
veroordeling zonder herstelmaatregel
meerwaarde
aanpassingswerken
herstel van de plaats / staken strijdig gebruik

ondernomen om tot de oprichting en de samenstelling van een gecoro over te gaan. Dit proces zal in 2003 voor de meeste van deze gemeenten worden gefinaliseerd.

De 8 andere gemeenten hebben tot nu toe geen initiatief ondernomen tot oprichting van een gecoro.

Handhavingsbeleid

Wanneer overtredingen vastgesteld worden, is het proces-verbaal de eerste stap die uiteindelijk kan leiden tot een gerechtelijke veroordeling.

In 2002 werden 2.708 processen-verbaal (PV) opgesteld. Dat zijn er 233 meer dan het jaar voordien. Het hoogste aantal werd genoteerd in 1998, het laagste in 1999. In 2002 werden 8 op tien van de PV's door de gemeenten opgesteld. Het percentage PV's opgesteld in 2002 door het centrale Bestuur van de Vlaamse overheid (19%) ligt evenwel hoger dan twee jaar eerder (13%).

In 2002 werd een kwart van de PV's opgesteld door gemeenten in de provincie Antwerpen. Daarop volgen de gemeenten uit West- en Oost-Vlaanderen met respectievelijk 24% en 20% van de PV's.

Een PV resulteert in de meeste gevallen in een spontane herstelling van de overtreding, anders riskeert de overtreder een gerechtelijke vervolging.

Sommigen nemen dat risico en laten hun zaak voorkomen voor de rechter. In 2002 gingen 129 vonnissen en arresten in kracht van gewijsde. Dit betekent dat de rechterlijke uitspraak uitvoerbaar wordt. In vergelijking met de voorgaande jaren is dat aantal verminderd. De daling die reeds in 1999 kon worden vastgesteld heeft zich duidelijk doorgezet. In de meeste gevallen wordt herstel van de plaats of staken van strijdig gebruik opgelegd. In 1998 lag de provincie Antwerpen nog op kop met bijna de helft van de vonnissen en arresten, vanaf 1999 tekent zich een meer gelijke verdeling af over de Vlaamse provincies.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

Ruimtelijke ordening:

<http://www.ruimtelijkeordening.be>

Geoloketten:

<http://www.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen>

Blikvangers

- Meer dan 72% van de huishoudens is eigenaar van zijn woning.
- De Vlaming is over het algemeen best tevreden met zijn directe woonomgeving.
- Van de 15.000 extra sociale woningen zal tegen 2004 60% klaar of in uitvoering zijn. Voor de overige 40% zijn de nodige middelen gereserveerd, zodat de woningen in de loop van 2004 gebouwd kunnen worden.
- De verkoop van bouwgrond blijft verder dalen, de prijs daarentegen fors stijgen.
- Een nieuw huis bouwen wordt minder populair, maar de koop en bouw van appartementen zit in de lift.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/wonen

22.1 Woonkwaliteit

De missie van het Vlaamse woonbeleid luidt: “Iedereen, ook de gezinnen met de minste kansen, moet kunnen beschikken over een woning van goede kwaliteit in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid”. De tienjaarlijkse socio-economische enquête van het NIS levert materiaal om na te gaan in welke mate dit doel gerealiseerd is. De meest recente telling dateert van 2001.

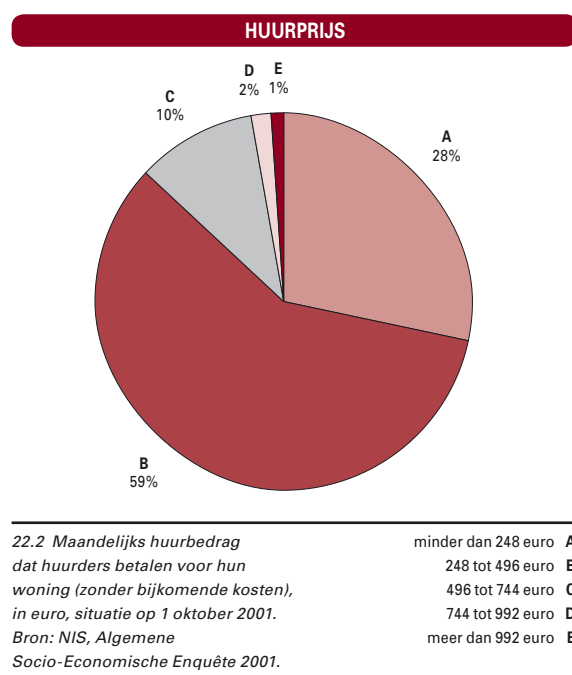
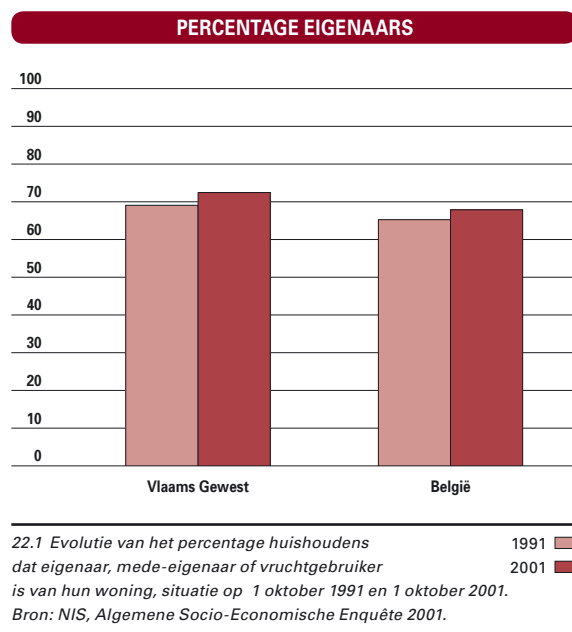
Kwaliteitsdimensies van de woning

Van de Vlaamse huishoudens is ruim 72% **eigenaar** van zijn woning. Dit percentage ligt hoger in het Vlaamse Gewest dan in de rest van België en is gestegen ten opzichte van tien jaar geleden. Er zijn natuurlijk grote verschillen binnen de Vlaamse bevolking. Slechts 40% van de eenoudergezinnen huist in een eigen woning. Van de alleenstaanden is 54% eigenaar. Bij koppelhuishoudens liggen de percentages duidelijk hoger. Opvallend is vooral het hoge percentage eigenaars bij senioren. Van de tweepersoonshuishoudens,

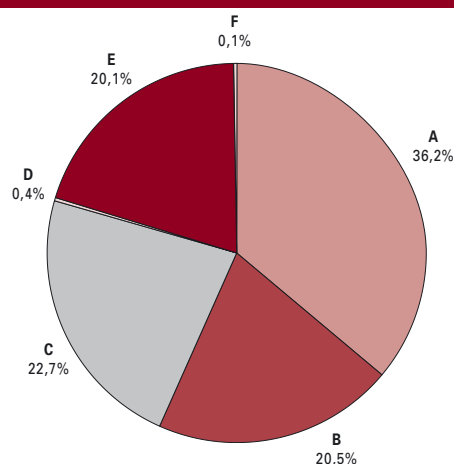
waarbij beide personen ouder zijn dan 65 jaar, is ruim 84% eigenaar van de woning.

Ruim de helft van de huurders betaalt maandelijks tussen 248 en 496 euro. Een kleine 30% betaalt minder dan 248 euro. In het Waalse Gewest is deze laatste groep veel groter en ligt de gemiddelde maandelijkse huur dus lager. Brussel is dan weer opmerkelijk duurder, terwijl de Vlaamse grootsteden Antwerpen en Gent juist goedkoper zijn. Sociale zijn woningen veel goedkoper. Hier betaalt 80% van de huurders minder dan 248 euro.

Ongeveer 80% van de Vlaamse huishoudens betreft een eengezinswoning. Dat was tien jaar geleden ook al zo. Zowat de helft van deze eengezinswoningen zijn alleenstaande huizen. Eengezinswoningen zijn heel wat minder te vinden in de grootsteden. In Gent woont een kleine 64% van de huishoudens in een eengezinswoning, in Antwerpen is dat 39% en in Brussel slechts 28%. In Brussel was er de laatste tien jaar wel een stijging met bijna 7 procentpunten.

AARD VAN DE WONING

22.3 Aard van de woning, situatie op 1 oktober 2001.

Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001.

alleenstaande woning A
half open bebouwing B
rijwoning C
onbekende eengezinswoning D
appartement, studio, kamer E
caravan, woonwagen F

Eén op duizend Vlamingen woont in een caravan of woonwagen. De Vlaamse overheid wil deze woonvorm zoveel mogelijk beperken, maar houdt er ook rekening mee dat kansarmen soms geen andere mogelijkheid hebben. Daarom heeft de Vlaamse overheid een overgangsregime uitgewerkt. Daarbij moeten de gemeenten een beleidsplan opstellen. Na overleg krijgen de lokale autoriteiten voldoende tijd om een herhuisvesting te organiseren.

Bij de toewijzing van een sociale huurwoning kunnen campingbewoners voorrang krijgen. Zij hebben recht op huursubsidie bij verhuis en een vervangende huisvesting via de sociale huisvesting.

De voorbije tien jaar is de **woonoppervlakte** per huishouden afgenomen. Steeds meer huishoudens zeggen over minder dan 85 m² woonoppervlakte te beschikken. Steeds minder huishoudens hebben meer dan 105 m². Deze evolutie hangt samen met de gezinsverdunning. Alleenstaanden wonen doorgaans kleiner. Van de Vlaamse alleenstaanden beweert ruim 72% minder dan 85 m² woonoppervlakte te hebben. Meer dan 16% zegt op zelfs minder dan 35 m² te wonen, terwijl voor alle Vlaamse huishoudens dit percentage slechts 8% bedraagt. In de grootsteden wordt ook kleiner gewoond dan in de rest van het Vlaamse Gewest, maar daar zijn ook meer alleenstaanden.

Het Vlaamse woningenbestand is jonger dan het Belgische, met opmerkelijk minder woningen die gebouwd zijn vóór 1919. Van een groot aantal huishoudens kent men echter het bouwjaar van de woning niet. Van ongeveer drie kwart van de huishoudens die het exacte bouwjaar van hun woning niet kennen, moet het huis ouder zijn dan 20 jaar. Dit trekt het percentage woningen van ouder dan 20 jaar op tot 76,5%.

Ook hier onderscheiden de grootsteden zich. In Gent, maar vooral in Antwerpen en Brussel, zijn er relatief minder nieuwe woningen. In deze steden is respectievelijk 16%, 12% en 9% van de woningen jonger dan 20 jaar, tegenover 24% in het Vlaamse Gewest.

De Vlaamse woningen zijn over het algemeen beter uitgerust dan elders in België. Enkel voor centrale verwarming is dit in 2001 niet meer het geval. Vooral in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest beschikken veel huishoudens over centrale verwar-

PERMANENTE BEWONING CAMPING

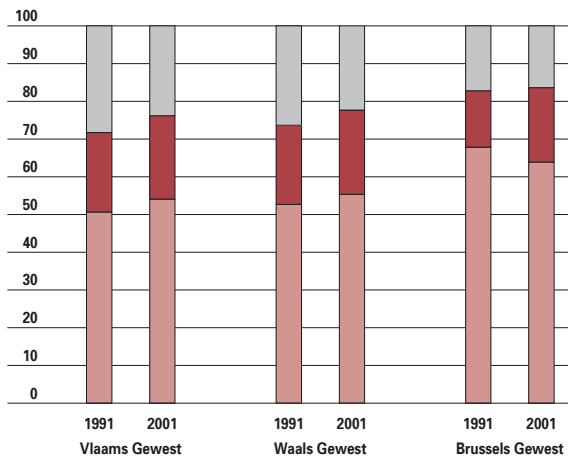
	1/3/1998		1/1/2000		1/1/2001		1/1/2002		1/1/2003	
	GEZINNEN	PERSONEN	GEZINNEN	PERSONEN	GEZINNEN	PERSONEN	GEZINNEN	PERSONEN	GEZINNEN	PERSONEN
Antwerpen	470	823	340	536	364	582	346	554	325	502
Limburg	91	142	67	108	58	84	48	66	46	57
Oost-Vlaanderen	300	551	311	581	329	608	328	621	316	610
Vlaams-Brabant	162	294	128	229	117	199	105	181	96	178
West-Vlaanderen	361	614	283	486	287	456	253	428	259	417
Vlaams Gewest	1.384	2.424	1.129	1.940	1.155	1.929	1.080	1.850	1.042	1.764

22.4 Lijst van de permanente bewoning in personen en gezinnen op vergunningsplichtige terreinen voor openlucht recreatieve verblijven, per provincie, op 1 januari 2003.*

Bron: Interdisciplinaire werkgroep Wonen op campings, secretariaat permanente bewoning; Toerisme Vlaanderen.

* De cijfers kunnen verschillen van de cijfers die in de vorige edities werden gepubliceerd. Sinds 2002 kunnen enkel nog gegevens opgevraagd worden van vergunningsplichtige terreinen voor openlucht recreatieve verblijven (terreinen die vergunningsplichtig zijn overeenkomstig het kampeerdecreet). Een terrein met permanente bewoning dat in 1999 als vergunningsplichtig werd beschouwd maar vandaag niet meer onder het kampeerdecreet valt, komt dus niet meer voor in de cijfers.

WOONOPPERVLAKTE PER HUISHOUDEN

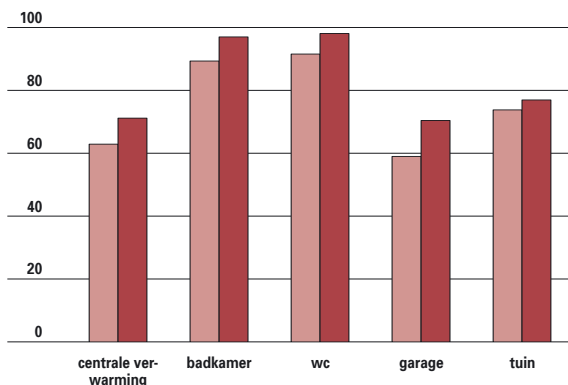

22.5 Evolutie van de totale oppervlakte van de verschillende woonvertrekken (badkamer(s), garage en kelder horen hier niet bij), naar gewest, in %, situatie op 1 oktober 1991 en 1 oktober 2001.
Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001.

ming. Het beschikbare **comfort** verschilt wel sterk naargelang het type huishouden. Alleenstaanden en vooral alleenstaande ouderen (65+) hebben vaker geen centrale verwarming of badkamer. Slechts de helft van hen beschikt over een garage.

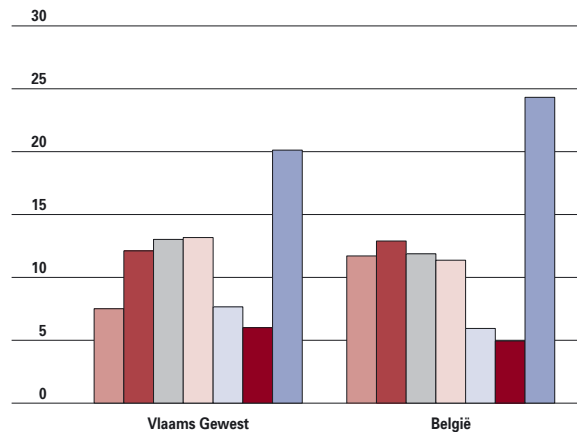
De Vlaming is over het algemeen tevreden over de kwaliteit van zijn woning. Volgens de grote meerderheid hebben de elektrische installatie, de binnen- en buitenmuren, de ramen, de dakgoot en het dak geen herstellingswerken nodig. Grote herstellingen zijn slechts bij 11% van de huishoudens noodzakelijk.

COMFORT VAN DE WONING

22.7 Evolutie van het percentage huishoudens dat beschikt over de voorzieningen, op 1 oktober 1991 en 1 oktober 2001.
Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001.

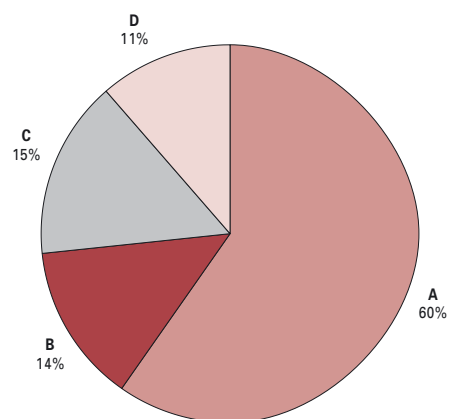
OUDERDOM VAN DE WONING

22.6 Verdeling van de huishoudens volgens bouwjaar van hun woning, in %, op 1 oktober 2001.
Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001.

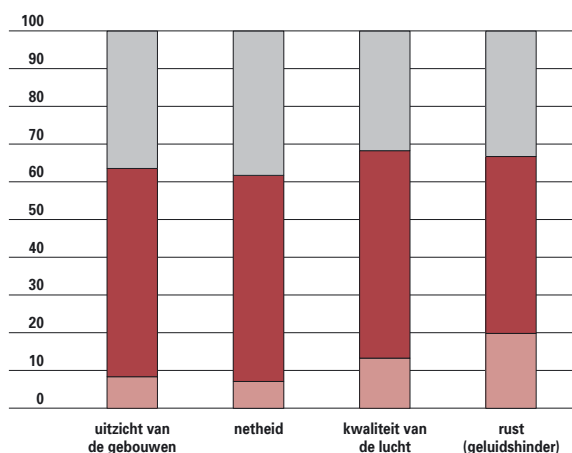
Ook deze cijfers verschillen volgens het huishoudtype. Er zijn minder herstellingen nodig bij alleenstaanden (55%) en eenoudergezinnen (45%). Er zijn ook geografische verschillen. In Gent en Antwerpen rapporteert telkens 16% van de huishoudens dat er grote herstellingen noodzakelijk zijn. Dit hangt natuurlijk samen met het gemiddeld oudere woningbestand in die steden.

STAAT VAN DE WONING

22.8 Percentage huishoudens dat herstellingen aan de woning noodzakelijk acht, op 1 oktober 2001.
Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001, bewerking APS.

TEVREDENHEID MET DIRECTE WOONOMGEVING

22.9 Tevredenheid van huishoudens met verschillende aspecten van de woonomgeving, in %, situatie op 1 oktober 2001. Bron: NIS, Algemene Socio-Economische Enquête 2001, bewerking APS.

erg aangenaam
bevredegend
weinig aangenaam

Kwaliteit woonomgeving

De Vlaamse huishoudens blijken over het algemeen best tevreden met hun directe woonomgeving. Gemiddeld 35% van de huishoudens vindt de woonomgeving erg aangenaam. Minst tevreden is men over de rust. Ook het Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek, dat in 2001 in opdracht van de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL) peilde naar verschillende vormen van hinder, kwam tot de conclusie dat geluid voor Vlamingen de voornaamste bron van hinder vormt, meer dan geur en licht.

De ontevredenheid is groter in Gent en Antwerpen. In beide steden is het aantal huishoudens dat klaagt over lawaai- of geluidshinder bijna tweemaal groter dan het Vlaamse gemiddelde. Eveneens dubbel zoveel huishoudens ergeren zich aan het uitzicht van de gebouwen. Klachten over luchtvervuiling en netheid komen in Gent 2,5 keer meer voor dan in de rest het Vlaamse Gewest, in Antwerpen is dit zelfs 3 keer meer.

De woonkwaliteit wordt opgekrikt door de aanleg van wegen, voetpaden, speelpleintjes, rioleringen en groenaanplantingen in bestaande en nieuwe sociale woonwijken. In 2002 werden 63 projecten gesubsidieerd, een derde minder dan in 2001. In totaal werd 15,8 miljoen euro uitgegeven voor 2.337 woningen.

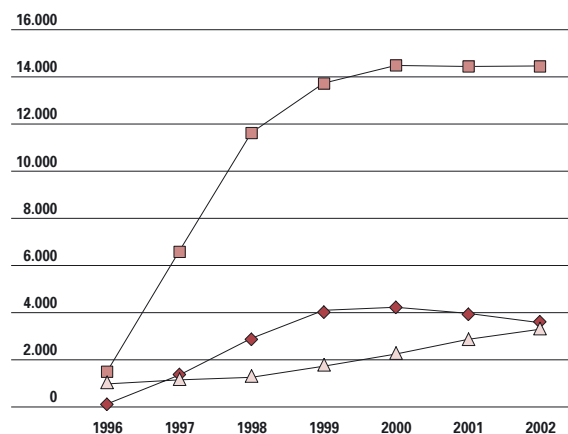
Kwaliteitsbewaking

1. Leegstand en verkrotting

Sinds 1996 is er een Vlaamse heffing op leegstand en verkrotting. Daarnaast kunnen de gemeenten ook nog een eigen beleid voeren. De gemeenten kunnen er in theorie voor kiezen om de heffing zelf te innen (wat geen enkele gemeente doet), er opcentiemen op heffen (36% van de gemeenten) of een eigen krotreglement toepassen (20%). Ze kunnen de inventaris ook zelf beheren (21%). Sinds 2001 blijven deze percentages ongeveer dezelfde. Op drie soorten probleempanen is er een heffing op leegstand en verkrotting: leegstaande, verwaarloosde en ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde panden. Eind 2002 stonden er 14.405 panden op de inventaris leegstand, 3.940 woningen kwamen voor op de inventaris verwaarlozing en 3.258 woningen waren ongeschikt of onbewoonbaar verklaard. Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer gebruikt wordt. Tussen 1996 en eind 2002 werden 35.527 panden op de lijst ingeschreven. Daarvan is onderstroomd 60% geschrapt. Het aantal schrappingen schommelt vanaf 1999 rond de 4.000 panden per jaar.

In 2002 belandden 15% minder panden op de inventaris leegstand dan het jaar voordien. Het aantal nieuwe inventarisaties neemt sinds 1999 stelselmatig af. Toch stonden er eind 2002 nog 14.405 panden op de inventaris leegstand. Dat is 5% meer dan bij het begin van de legislatuur.

VERWAARLOZING, LEEGSTAND, ONBEWOONBAAR/ONGESCHIKT

22.10 Evolutie van het aantal panden die nog op de inventaris staan op het einde van het jaar, van 1996 tot 2002. Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

verwaarlozing
leegstand
ongeschikt/onbewoonbaar

Een gebouw is verwaarloosd wanneer de buitenkant ernstige gebreken vertoont. Tussen 1996 en eind 2002 werden 7.213 panden als verwaarloosd geïnventariseerd. Ondertussen werd 51% hiervan geschrapt.

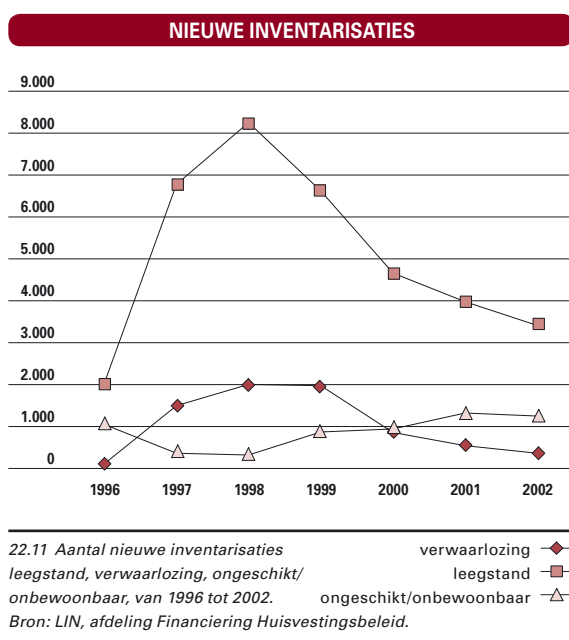
Sinds 1999 neemt het aantal nieuwe inventarisaties per jaar gevoelig af. In 2001 waren er nog maar 524, in 2002 slechts 346. Eind 2002 stonden er nog 3.940 panden op de inventaris verwaarlozing. Wanneer een woning niet aan de opgelegde kwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan de woning onbewoonbaar worden verklaard. Het aantal woningen die ooit op de inventaris

werden geplaatst, komt eind 2002 op 5.980. De schrappingsgraad bedraagt 46%. Het aantal nieuwe inventarisaties per jaar is gestagneerd en schommelt rond de 1.000. In 2002 werden 1.229 ongeschikte of onbewoonbare woningen op de inventaris geplaatst. Een ongeschikte of onbewoonbaar verklaarde woning telt gemiddeld negen gebreken. 90% heeft ernstige vochtproblemen, 58% kampt met een risico op elektrocutie of brand, in 40% is er gevaar op CO-vergiftiging en 15% vertoont zeer ernstige stabiliteitsproblemen. In 11% van de gevallen is er geen sanitair en bij 67% zijn ramen en deuren in slechte tot zeer slechte staat.

2. De Vlaamse Wooninspectie

De Vlaamse Wooninspectie werd in november 2001 opgericht om verhuurders van onbewoonbare panden uiteindelijk voor de rechter te kunnen brengen. De Wooninspectie pakt vooral panden in zeer slechte staat en verhuurders die meerdere verkrotte panden verhuren aan.

In het eerste werkjaar werden door de Wooninspectie 189 wooneenheden geverbaliseerd. In het tweede werkjaar 343. Deze PV's worden overgemaakt aan het parket, dat instaat voor de strafrechtelijke vervolging van de verhuurders. Van de geverbaliseerde wooneenheden in deze twee werkjaren zijn 56% kamers, 34% studio's of appartementen en 10% eengezinswoningen. In de geïnspecteerde panden woonden in totaal een duizendtal bewoners. Het betreft vooral economisch en sociaal zwakke huurders: 55% alleenstaanden en 85% van vreemde origine. Het verhuren van onbewoonbare panden is voornamelijk een stedelijke problematiek: 57% van de acties van de Wooninspectie vond plaats in 120 panden in Antwerpen en Gent.

22.2 Het gesubsidieerd wonen

De partners van de Vlaamse overheid voor het gesubsidieerd wonen zijn de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM) met haar erkende sociale huisvestingsmaatschappijen, het Vlaams Woningfonds (VWF), de gemeenten, de OCMW's en de intercommunales.

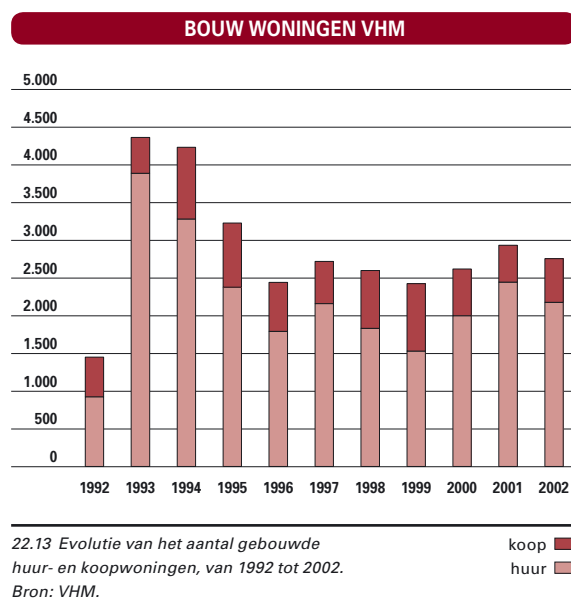
De VHM staat in voor de bouw van sociale woningen, bestemd om verhuurd of verkocht te worden aan personen met een laag tot matig inkomen. Daarnaast kan zij leningen toestaan voor het bouwen, inrichten en aankopen van goede woningen. De VHM kan sociale kavels verkopen en woningen die ze bezit of verwerft, renoveren. Zelden treedt zij op als bouwheer. Die taak wordt meestal overgelaten aan de lokale sociale huisvestingsmaatschappijen.

Het aanbod aan gesubsidieerd wonen

De Vlaamse regering heeft bij haar aantreden uitdrukkelijk beloofd om steun te verlenen aan initiatieven die het sociaal patrimonium snel doen toenemen. De doelstelling werd zeer concreet omschreven als 15.000 bijkomende sociale huurwoningen tegen het eind van de legislatuur. Van deze doelstelling werd reeds meer dan 90% uitgevoerd of staan de werkzaamheden in de steigers. 60% van het vooropgestelde aantal zou tegen het einde van de legislatuur werkelijk gebouwd zijn. Het overgrote deel (96%) van de projecten is opgestart door de sociale huisvestingsmaatschappijen. Andere initiatiefnemers zijn de gemeenten, OCMW's en intercommunales, de Sociale Verhuurkantoren en het Vlaams Woningfonds. Op het einde van de legisla-

tuur zou de 15.000-kaap bereikt moeten worden. In 2002 bouwden de VHM en haar sociale huisvestingsmaatschappijen 2.755 woningen. Dit is 10,8% van het totaal aantal begonnen woningen in het Vlaamse Gewest. In 2002 werden 157 huurwoningen en 649 koopwoningen verkocht. De huidige investeringen in de bouw van sociale woningen zijn groter dan ooit tevoren.

De huurdersgroep van alle sociale huisvestingsmaatschappijen samen bestaat voor 40% uit alleenstaanden. Dit is 4% hoger dan in 1996. De huishoudens met drie personen namen 14% van de huurders in en dit cijfer is de voorbije jaren nagenoeg gelijk gebleven.

PROJECTEN SOCIALE HUURWONINGEN

	SOCIALE HUISVESTINGSMATSCHAPPIJEN			ANDERE INITIATIEFNEMERS		ALGEMEEN TOTAAL
	NIEUWBOUW	VERVANGBOUW EN RENOVATIE	AANKOOP GOEDE WONINGEN	NIEUWBOUW	VERVANGBOUW EN RENOVATIE	
Totaal aantal dossiers	9.258	3.421	675	141	330	13.825

22.12 Aantal goedgekeurde projecten sociale huurwoningen, naar initiatiefnemer, van 1999 tot 2003. Bron: LIN, afdeling Woonbeleid.

BEGUNSTIGDEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	HUURSUBSIDIE	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING INKOMENSVERLIES	TOTAAL
1996	1.673	2.196	1.172	10.890		15.931
1997	2.024	3.071	1.606	11.089		17.790
1998	2.225	2.704	1.233	9.679	1.912	17.753
1999	2.398	1.786	868	8.848	6.462	20.362
2000	2.408	1.286	515	8.081	5.272	17.562
2001	1.812	168	35	6.753	4.008	12.776
2002	2.054	828	1	6.373	4.608	13.864

22.14 Evolutie van het aantal begunstigden van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2002.

Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingbeleid.

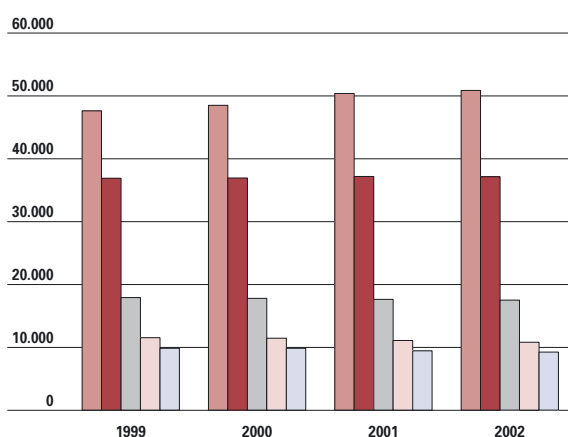
TEGEMOETKOMINGEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	HUURSUBSIDIE	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING INKOMENSVERLIES	TOTAAL
1996	2.873.935,10	5.507.254,28	2.263.457,67	24.216.657,83		34.861.304,88
1997	4.140.957,10	10.577.911,30	3.949.448,56	28.418.440,55		47.086.757,51
1998	5.375.797,80	11.338.860,78	3.793.788,28	28.871.841,75	416.720,40	49.797.009,01
1999	6.754.541,50	7.486.034,42	3.111.955,16	19.017.263,90	1.408.392,90	37.778.187,88
2000	7.671.120,00	4.816.775,95	2.048.185,54	15.584.463,82	1.149.032,40	31.269.577,71
2001	7.163.373,14	4.432.934,14	1.757.445,11	17.152.683,45	873.543,60	31.379.979,44
2002	7.959.788,00	7.587.729,30	695.031,36	14.146.092,67	1.004.313,60	31.392.954,93

22.15 Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen, per stelsel, in euro, van 1996 tot 2002.

Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingbeleid.

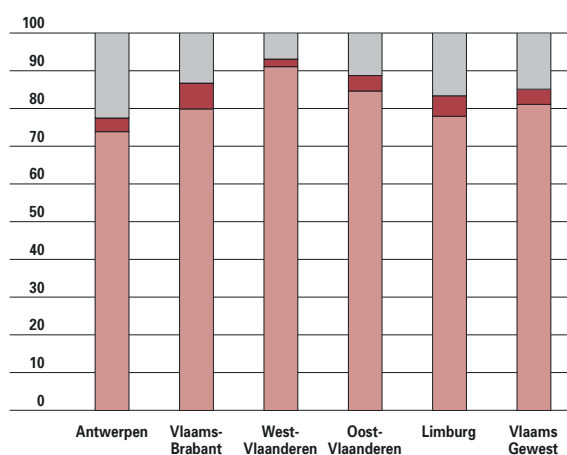
SOCIALE HUURWONINGEN

22.16 Evolutie van de verdeling van de sociale huurwoningen volgens het aantal inwonende personen, van 1999 tot 2002, telkens op 31 december. Bron: VHM.

alleenstaande
2 personen
3 personen
4 personen
5 en meer

TOEWIJZINGEN VOLGENS HERKOMST

22.17 Aantal toewijzingen volgens herkomst, per provincie en in het Vlaams Gewest, op 31 december 2002, in %. Bron: VHM.

niet EU
niet Belg EU
Belg

PATRIMONIUM VHM

	AANTAL WONINGEN	AANDEEL VHM T.O.V. TOTAAL AANTAL WONINGEN	AANTAL NIET-BETROKKEN WONINGEN	AANTAL WONINGEN MET ANDERE BESTEMMING	TOTAAL
Antwerpen	41.288	6,0%	1.924	225	43.437
Limburg	16.334	5,4%	129	88	16.551
Vlaams-Brabant	14.014	3,4%	1.018	50	15.082
Oost-Vlaanderen	30.338	5,4%	871	137	31.346
West-Vlaanderen	23.931	5,2%	466	149	24.546
Totaal	125.905	5,2%	4.408	649	130.962

22.18 Patrimonium Vlaamse Huisvestingsmaatschappij op 31 december 2002, per provincie.
Bron: VHM.

De maandelijkse huurprijs is afhankelijk van het inkomen. De meeste huurders (38%) betalen tussen 74 en 149 euro. De meerderheid van de 9.942 toewijzingen in 2002 waren bestemd voor Belgen (81%). Dit is twee procent minder dan in 1999.

Spreiding gesubsidieerd wonen

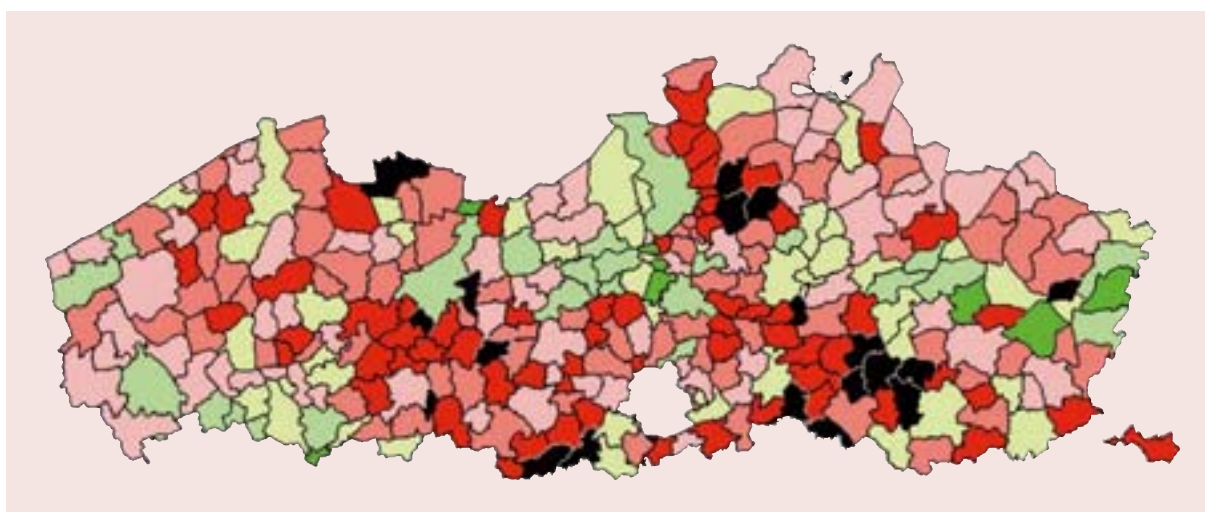
Om de doelstelling van 15.000 bijkomende sociale woningen te realiseren, steeg de investering ieder jaar stelselmatig. De Vlaamse Huisvestingsmaatschappij en haar partners investeerden in 2002 bijna 556,5 miljoen euro. In de loop der jaren werd een patrimonium opgebouwd,

goed voor 5,2% van de totale woongelegenheden in het Vlaamse Gewest. 7.585 woningen werden verbeterd of gerenoveerd, waarvan het grootste gedeelte in de provincie Antwerpen. De provincie Vlaams-Brabant beschikt over het laagste aantal sociale woningen.

Renovatie en aankoop goede woningen

In 2001 waren de sociale huisvestingsmaatschappijen voor het eerst wettelijk in staat goede woningen aan te kopen. In 2002 werd het sociaal huurpatrimonium op deze wijze met 251 eenheden uitgebreid.

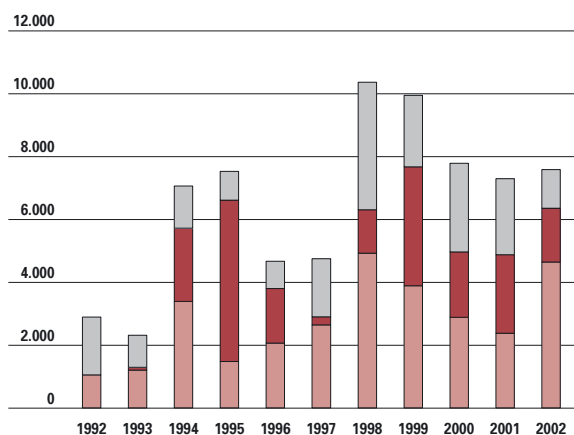
SOCIAAL PATRIMONIUM

22.19 Afwijking ten opzichte van het gemiddeld aantal sociale woningen in % (gemiddelde = 6,05%). De groene kleur geeft de gemeenten met meer sociale huurwoningen dan het Vlaamse gemiddelde, de rode kleur de gemeenten met minder dan het Vlaamse gemiddelde. Toestand op 9 oktober 2003.
Bron: VHM.

geen huurwoningen	■	6,06 - 9 %	■
< 2 %	■	9,01 - 12 %	■
2,01 - 4 %	■	> 12,01 %	■
4,01 - 6,05 %	■		

RENOVATIE EN VERBETERINGSWERKEN VHM

22.20 Evolutie van het aantal renovatie en verbeteringswerken aan het VHM patrimonium, van 1992 tot 2002. Bron: VHM.

eigen middelen maatschappij
 bijzondere middelen
 reguliere middelen

De meeste aankopen vonden plaats in de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen. In Vlaams-Brabant was er nauwelijks sprake van een aankoop. In 2002 werd het proefproject voor gunning van kleinschalige projecten met grondinbreng in West-Vlaanderen en Limburg voortgezet.

AANKOOP GOEDE WONINGEN

	INVESTERING (IN EURO)	AANDEEL PROVINCIE (IN %)	AANTAL WONINGEN	GEMIDDELDE KOSTPRIJS (IN EURO)
Antwerpen	9.555.563	51,4	129	74.074
Limburg	1.552.555	8,0	20	77.628
Vlaams-Brabant	114.527	0,4	1	114.527
Oost-Vlaanderen	2.398.488	22,3	56	42.830
West-Vlaanderen	4.118.352	17,9	45	91.519
Totaal	17.739.485	100,0	251	70.675

22.21 Aankoop goede woningen van de VHM in 2002, per provincie. Bron: VHM.

22.3 Toegankelijkheid van de woningmarkt

Zowat 32% van ons huishoudbudget spenderen we aan wonen. Dat percentage is de voorbije jaren vrij stabiel gebleven. Er wordt minder uitgegeven aan wooninrichting en aan de afbetaling of huur van de woning. De kosten voor verwarming, elektriciteit en gas nemen daarentegen opnieuw lichtjes toe. Gepensioneerden en niet-actieven geven meer uit dan het Vlaamse gemiddelde. Zelfstandigen en arbeiders zitten dan weer onder dit gemiddelde. De bedienden besteden het meest aan de inrichting van hun woning.

Bouwgrond

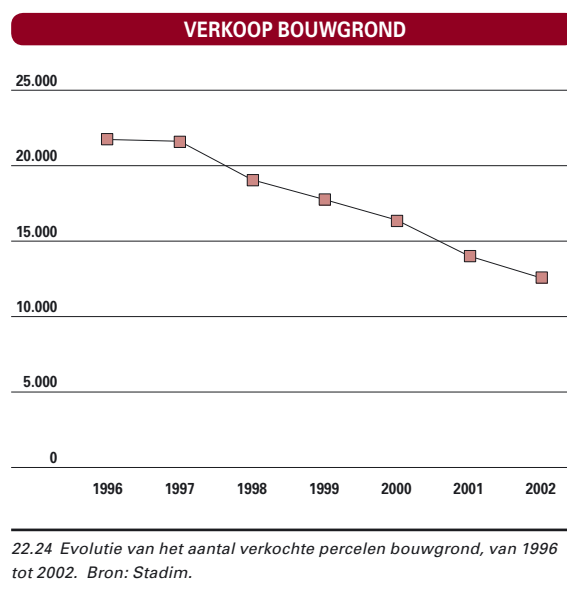
De verkoop van percelen bouwgrond daalt continu, in 2002 nog eens met 10,4%.

Bouwgrond blijft maar duurder worden. Op twaalf jaar tijd is de prijs zo maar even verdrievoudigd, van 23,15 euro per m² in 1990 naar 76,90 euro in 2002.

Dit stijgingsritme blijkt hoofdzakelijk een fenomeen van de laatste 7 jaar. In het Waalse Gewest bleef de toename 'beperkter': van 13,41 euro per m² in 1990

tot 23,40 euro in 2002.

De hoogste gemiddelde prijzen betaalt men in de arrondissementen Antwerpen (134 euro

PRIVÉ-UITGAVEN VOOR WONEN

	78-79	87-88	95-96	96-97	97-98	1999	2000	2001
Eerste of tweede woning	23,5	26,6	25,8	27,5	26,6	25,7	25,3	25,9
bruto huur	17,0	20,7	20,7	22,1	21,4	21,0	20,3	20,6
verwarming, verlichting en water	6,5	5,9	5,1	5,4	5,2	4,7	5,0	5,3
Meubelen en huishoudtoestellen	9,4	6,8	6,9	6,6	6,4	6,7	7,1	6,3

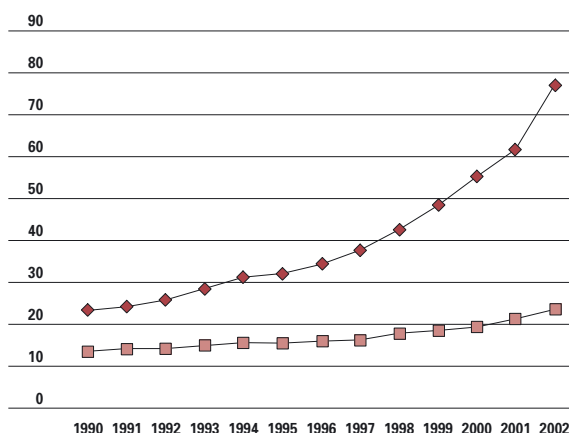
22.22 Evolutie van de privé-uitgaven voor wonen in percentage van de gezinsuitgaven, van 1978-1979 tot 2001. Bron: NIS, Huishoudbudgetonderzoek.

PRIVÉ-UITGAVEN VOOR WONEN

	ZELFSTANDIGE	ARBEIDER	BEDIENDE	GEPENSIONEERDE	NIET-ACTIEVE
Woning	22,4	24,2	23,2	32,6	30,4
huur/eigenaarschap	18,0	19,2	18,8	25,3	24,1
verwarming/verlichting/water	4,4	5,0	4,4	7,3	6,3
Inrichting woning	5,3	5,5	6,9	6,1	5,9

22.23 Privé-uitgaven voor wonen in percentage van de gezinsuitgaven in 2001, naar sociale status. Bron: NIS, Huishoudbudgetonderzoek 2001.

PRIJS BOUWGROND

22.25 Evolutie van de gemiddelde bouwgrondprijs per m², van 1990 tot 2002, naar gewest, in euro. Bron: Stadim.

Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—

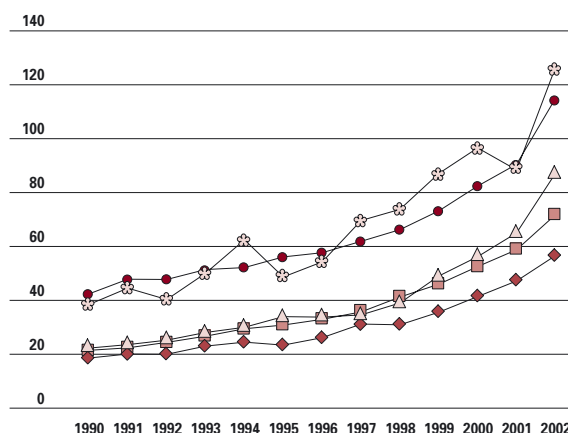
per m²), Veurne en Brugge. Dan volgen Oostende, Halle-Vilvoorde en Sint-Niklaas. De goedkoopste bouwgrondprijzen vindt men in de arrondissementen Diksmuide (51 euro per m²), Oudenaarde en Ieper.

In de vier grensgebieden (het kustgebied, de noordergrens, de zuidergrens en de Vlaamse Rand rond Brussel) is de prijs van bouwgrond tussen 1990 en 2002 minstens verdriedvoudigd.

Alleen de Vlaamse Rand bleef ietwat onder dit cijfer (2,7 keer meer). Vooral sinds 1996 ging het prijspeil pijlsnel de hoogte in. In de Vlaamse Rand had die versnelling zich al eerder ingezet.

De noordergrens kende tussen 1999 en 2002 een stijging met maar liefst 78%. Dit verklaart ongetwijfeld de reacties van de lokale bevolking en besturen

PRIJS BOUWGROND

22.26 Evolutie van de gemiddelde bouwgrondprijs per m², van 1990 tot 2002, in grensgebieden, in euro. Bron: Stadim.

zuidgrens —◆—
overige —■—
noordgrens —△—
Vlaamse rand —●—
kust —*—

over de prijsevoluties in de Antwerpse en Limburgse Kempen. De zuidergrens kende in diezelfde periode een stijging van 59%, de Vlaamse Rand van 57%, het kustgebied van 45% en de overige gebieden een toename van 56%.

De laagste gemiddelde prijs per m² blijft te vinden aan de zuidergrens.

Nieuwbouw

Er worden steeds minder ééngezinswoningen gebouwd. Het aantal nieuwbouwprojecten met ééngezinswoningen ligt in 2002 een derde lager dan in 1996. Vandaag wordt er relatief meer geïnvesteerd in de bouw van appartementen, met een toename van gemiddeld 0,5% per jaar. De

BEGONNEN WOONGEBOUWEN

	TOTAAL AANTAL WOONGEBOUWEN	WOONGEBOUWEN MET 1 WONING	WOONGEBOUWEN MET MEERDERE WONINGEN	TOTAAL AANTAL WONINGEN	AANTAL WONINGEN IN GEBOUWEN MET MEERDERE WONINGEN
1996	22.416	20.872	1.544	32.898	12.026
1997	21.267	19.823	1.444	30.727	10.904
1998	18.169	16.718	1.451	27.564	10.846
1999	18.048	16.656	1.392	27.464	10.808
2000	17.147	15.674	1.473	27.450	11.776
2001	16.626	14.981	1.645	28.315	13.334
2002	14.662	13.197	1.465	25.458	12.261

22.27 Evolutie aantal begonnen woongebouwen, van 1996 tot 2002. Bron: NIS, statistieken over bouwnijverheid en huisvesting.

stijgende bouwgrondprijzen en de inbreidingsverplichting zijn daar niet vreemd aan. Deze trend is ook verbonden met het vergrijzingproces en met de veranderende gezinssamenstelling. Het aantal alleenwonenden steeg tussen 1990 en 2001 met 25%. Senioren en alleenwonenden kiezen al vlugger voor een kleinere woning.

Aankoop woning

De prijs voor een bestaande woning steeg in 2002 met 6,8% ten opzichte van het voorgaande jaar. De prijs van een flat nam met 5,4% toe.

Het aantal verkochte bestaande woningen bleef in 2002 ongeveer stabiel terwijl de verkoop van flats met 6% toenam.

Een bescheiden woning of flat met verlaagde registratierechten ('klein beschrijf') haalt in de provincies Oost-Vlaanderen en Limburg respectievelijk 33% en 31% van het totale aantal verkochte wooneenheden. De verkoop van grotere wooneenheden blijft in alle provincies stijgen.

VERKOOP WONINGEN, FLATS

	AANTAL WONINGEN	AANTAL WOONEENHEDEN IN APPARTEMENTSgebouwen
1996	42.672	16.467
1997	46.186	17.288
1998	45.634	17.638
1999	47.194	19.209
2000	44.905	18.219
2001	44.406	19.496
2002	44.473	20.739

22.28 Evolutie van de verkoop van woningen en wooneenheden in appartementsgebouwen, van 1996 tot 2002. Bron: Stadim.

Overheidssteun

Ook in 2002 nam de overheidssteun veel vormen aan: de huursubsidie en de installatiepremie, de nieuwbouw- en renovatiepremie die tot september 2002 aangeboden werd, de verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) en de verzekering tegen inkomensverlies bij een hypothecaire lening. Om eigenaars en huurders met een bescheiden inkomen te stimuleren om hun eigen woning te onderhouden, wordt de bestaande VAP verruimd en geactualiseerd. Ook eigenaars die hun woning via een erkend sociaal verhuurkantoor verhuren, kunnen deze premie aanvragen.

1. Huursubsidie

De huursubsidie wordt uitgekeerd aan bejaarden en gehandicapten die verhuizen uit een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid naar een woning die hiervoor wel geschikt is.

Ook kunnen personen die verhuizen uit een krotwoning of een overbewoonde woning naar een volwaardig gezonde woning met een minimumoppervlakte een huursubsidie ontvangen. Gemiddeld wordt per begunstigde een huursubsidie van 75 euro per maand uitbetaald. Voor de verhuiskosten kan men een eenmalige installatiepremie aanvragen. In 2002 werd aan 2.054 nieuwe begunstigten een huursubsidie en installatiepremie toegekend. In totaal ontvingen in dat jaar 7.453 personen een huursubsidie.

Tussen 1996 en 2002 werd in totaal aan 14.594 nieuwe begunstigten een huursubsidie en installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 42 miljoen euro.

2. Steun bij nieuwbouw

In de periode 1996-2002 kregen 12.039 personen een tegemoetkoming voor nieuwbouw, voor een

VERKOCHTE WOONEENHEDEN

	1996				2002			
	12,5%	6,0%	ANDERE	TOTAAL	10,0%	5,0%	ANDERE	TOTAAL
Vlaams Gewest	35.114	19.998	4.027	59.139	43.881	18.481	5.850	68.212
Antwerpen	10.954	5.419	1.181	17.554	13.088	5.141	1.033	19.262
Vlaams-Brabant	5.857	2.514	352	8.723	6.345	2.050	1.600	9.995
West-Vlaanderen	9.287	4.359	1.067	14.713	11.768	4.396	1.797	17.961
Oost-Vlaanderen	6.390	5.670	679	12.739	8.635	4.811	825	14.271
Limburg	2.626	2.036	748	5.410	4.045	2.083	595	6.723

22.29 Evolutie van het aantal verkochte wooneenheden, in 1996 en 2002, per registratierecht en per provincie. Bron: Stadim.

totaalbedrag van 52 miljoen euro. Dit gebeurde via twee stelsels die inmiddels afgesloten werden, namelijk TIL-Bouw en de nieuwbouwpremie. TIL-Bouw (terugbetaling van de leningslast bij nieuwbouw) was in voege van 1 april 1993 tot eind 1999. De gespreide betalingen van dit stelsel lopen wel verder door tot 2005. De nieuwbouwpremie was een tijdelijk impulsprogramma, van 1 maart 2001 tot eind september 2002.

3. Steun bij aankoop woning

De burger aansporen om eigenaar te worden van een eigen woning blijft een essentiële peiler in het huisvestingsbeleid. Dit leidt tot responsabilisering en zelfstandiging van de bewoners, wat de leefbaarheid van de buurt tegoed komt. Daarom zet de overheid zowel op de privé woningmarkt als op de sociale woningmarkt de huurders aan om de woning te kopen. Die steun bedraagt 15,3 miljoen euro, in de vorm van subsidies, tussenkomsten in renteaftbetalingen of waarborgen. Daarnaast wordt een aanzienlijk budget uitgetrokken voor de realisatie van sociale koopwoningen. Voor 2003 voorziet de VHM hiervoor een investering van 53 miljoen euro.

In de periode 1996-2002 werd aan 5.430 begunstigen een tegemoetkoming verleend bij de aankoop van een woning op de private markt of van een sociale woning, voor een totaalbedrag van 18 miljoen euro.

Het stelsel van TIL-Koop (terugbetaling van de leningslast bij aankoop van een woning) is afgesloten eind 1999, maar de betalingen lopen nog even door.

4. Steun bij renovatie woning

In de periode 1996-2002 kregen 61.713 begunstigen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, voor in totaal 147 miljoen euro.

De steunmaatregelen verliepen via drie verschillende stelsels, waarvan er 2 inmiddels werden afgesloten. De afgesloten stelsels zijn TIL-reno (terugbetaling in de leningslast voor renovatiewerken, stelsel afgesloten eind 1999) en de renovatiepremie (van 1 maart 2001 tot eind september 2002).

De verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) blijft van kracht en geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken bij personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. Gemiddeld wordt per aanvraag een premie van 993 euro uitgekeerd.

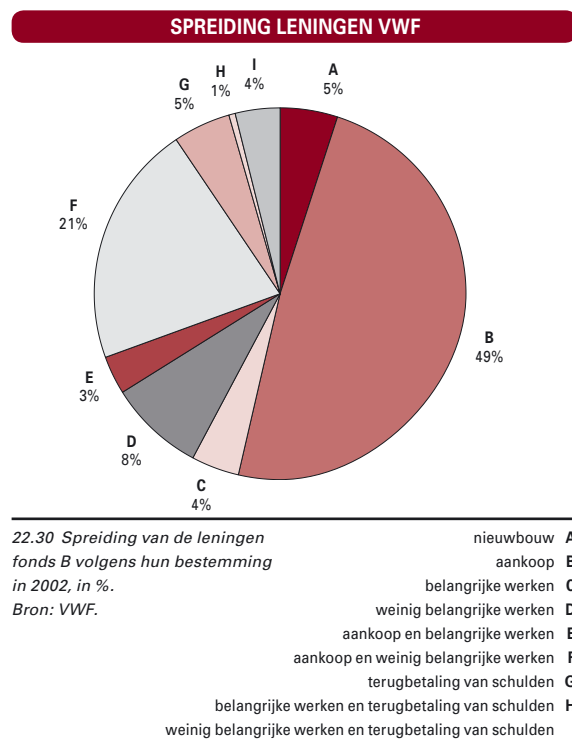
Verzekering inkomensverlies

Tussen 1998 en 2002 werden in totaal 22.262 polissen afgesloten, voor een totaalbedrag van 4,8 miljoen euro. Antwerpen en Oost-Vlaanderen nemen daarvan elk een kwart voor hun rekening, een vijfde werd afgesloten in West-Vlaanderen en de rest is ongeveer gelijkmatig verdeeld over Limburg en Vlaams-Brabant (respectievelijk 13 en 15%). De gemiddelde premie bedraagt 218 euro.

Wie een woning bouwt of renoveert, kan zich gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire verzekering onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 495 euro per maand.

Vlaams Woningfonds

Het Vlaams Woningfonds (VWF) kent hypothecaire leningen toe aan grote gezinnen. In 2002 ondertekende het VWF 2.122 leningen, een stijging van 3,7% tegenover 2001. De leningen worden vooral gebruikt voor het aankopen van een woning (85%). De overige leningen waren bestemd voor nieuwbouw, verbouwingswerken, de terugbeta-

ling van hypothecaire schulden en aankoop van bouwgrond.

Het aandeel van nieuwbouw blijft lichtjes dalen en is goed voor slechts 5%. Het aandeel van de categorie zuivere terugbetaling van schulden steeg in vergelijking met vorig jaar met 1% en bedraagt 5%. De meeste leningen worden afgesloten in de arrondissementen Antwerpen, Hasselt en Gent. Tevens heeft het VWF meegewerkt aan een prioritaire doelstelling van de Vlaamse regering: de leefbaarheid van de steden verbeteren. Zo werd 43% van het totaal aantal leningen toegekend aan gezinnen die zich in een kernstad wensten te vestigen. Hiermee was een investering van 70 miljoen euro gemoeid.

De belangrijkste groep ontleners bij het VWF zijn

BEROEP ONTLENERS

	2000	2001	2002
Arbeider	50,3	49,1	48,5
Bediende	26,9	29,3	29,1
Militair	1,2	1,4	1,2
Zelfstandige	4,0	5,3	3,5
Geen beroep	17,3	14,7	17,5

22.31 Evolutie ontleners, volgens beroep, in % van aantal leningen, van 2000 tot 2002. Bron: VWF.

gezinnen met twee kinderen. Hun aandeel bedroeg in 2002 46,5%. Het aantal gezinnen met drie of vier kinderen blijft enigszins constant en vertegenwoordigt respectievelijk 32% en 13%.

De personen die een lening aangaan, zijn meestal jonger dan 35 jaar (47%). De leeftijdsgroep 36 tot 45 jaar vertegenwoordigt 45%.

Het aandeel van bedienden blijft in 2002 nagenoeg constant ten opzichte van het jaar voordien.

De groep zonder beroepsinkomen - werklozen, steuntrekkers, gepensioneerden, mindervaliden en huishouder(sters) - neemt met 3% toe. Dit is vooral te wijten aan de stijging van het aantal werklozen. Het netto-maandinkomen van het ontlenersgezin bedroeg gemiddeld 1.680 euro. De gezinnen die een lening aangaan om een bestaande schuld te herfinancieren en terzelfdertijd noodzakelijke werken uitvoeren, beschikken over het kleinste netto-inkomen met 1.473 per maand.

Bijna één derde van alle leningen van 2002 had een rentevoet van 2,3%.

In 2002 vertegenwoordigden de leningen aan de allochtonen 17,2 % van het totaal aantal leningen. Dit is een daling van 2,6% tegenover vorig jaar. De Turkse gezinnen namen 24,6% van de leningen toegewezen aan allochtonen voor zich, terwijl de gezinnen uit de Magreb 26,8% vertegenwoordigden. Gezinnen uit Nederland en Luxemburg waren goed voor 5,4 % bij de allochtone ontleners.

22.4 De publiek – private samenwerking

De Vlaamse overheid schuift meer en meer de publieke - private samenwerking (PPS) naar voor om overheidsprojecten, zoals woonprojecten, te verwezenlijken. PPS kan worden omschreven als een niet vrijblijvend samenwerkingsverband waarin publieke en private partijen gezamenlijk een project (een infrastructuur, een vastgoed, een systeem of een dienst) realiseren. De basis is een duidelijke publieke behoefte die ingevuld wordt met een project dat zowel maatschappelijk als commercieel een meerwaarde biedt, en met duidelijke afspraken over middelen, risico-inkomsten en verantwoordelijkheid.

Proefprojecten VHM

De Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM) engageerde zich om via de PPS-methode te zoeken naar alternatieve mogelijkheden binnen haar activiteiten. De opdracht voor de VHM was gronden en panden verwerven en het aanbod voor de sociale huisvestingssector vergroten door andere segmenten van de bouw- en immobiënwereld bij de activiteiten te betrekken. Momenteel worden deze projecten uitsluitend op publieke gronden gerealiseerd, in een later stadium is het de bedoeling om ook PPS-projecten op private gronden te realiseren. De VHM werkte begin 2001 een praktisch model uit voor de sociale huisvestingssector met een onderhandelingsprocedure die grondinbreng, projectontwerp en realisatie in één procedure

integreert. Die procedure kent een gefaseerd verloop met ruim beroep op de concurrentie maar tegelijk met aandacht voor kostenbeheersing.

In 2002 werd deze procedure verder uitgewerkt en verfijnd. Dit leidde tot een pilootproject in de provincie Limburg dat uitmondde in 12 deelprojecten, en één in Zuid-West-Vlaanderen (arrondissement Tielt-Roeselare-Kortrijk), goed voor 10 deelprojecten. Uiteindelijk werden na de tweede fase vier projecten aanvaard voor Limburg (75 appartementen en 7 woningen) en zes voor Zuid-West-Vlaanderen (41 woningen, 43 appartementen en 8 bejaardenflats). De projecten vertegenwoordigen een bedrag van ongeveer 7,5 miljoen euro per provincie. De betrokken sociale huisvestingsmaatschappijen finaliseren nu samen met de partners de derde fase van de procedure. De positieve evaluatie van deze projecten heeft ertoe geleid om dit concept in 2004 uit te breiden naar alle provincies.

Tegen april 2004 zullen de eerste private bouwheren-uitbaters geselecteerd zijn en wordt gemikt op een bouwstart van de eerste projecten in het najaar van 2004. Deze nieuwbouwwoningen komen bovenop de reeds geplande 15.000 woningen.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK's) begeleiden kwetsbare doelgroepen die niet of nauwelijks op de privé woningmarkt aan de bak komen. SVK's huren onder meer woningen op de privé-markt die zij dan

VERHUURKANTOREN					
	1998	1999	2000	2001	2002
Aantal Sociale Verhuurkantoren	62	72	89	85	99
Aantal erkende niet gesubsidieerde SVK's	12	12	12	15	12
Aantal gesubsidieerde SVK's	10	13	14	17	19
Niet subsidieerbare woningen (alle SVK's)	676	575	601	732	813
Subsidieerbare woningen (alle SVK's)	966	1.177	1.616	2.054	2.328
Totaal woningen	1.642	1.752	2.217	2.786	3.141

22.32 Verhuurkantoren, aantal erkende en niet-erkende SVK's en aantal woongelegenheden, van 1998 tot 2002, op 31 december.
Bron: VOB.

ter beschikking stellen van deze kwetsbare groepen. De sociale verhuurkantoren dragen ook bij tot de kwaliteitsverbetering van huurwoningen door de coördinatie van renovatiewerken op zich te nemen. In 2002 beheerden de SVK's 3.141 woningen. Dit is een groei van 12% ten opzichte van het voorgaande jaar en bijna een verdubbeling in vergelijking met 1999.

82% van de woningen wordt gehuurd op de particuliere markt. Woningen van sociale huisvestingsmaatschappijen (1,8%) of woningen die eigendom zijn van SVK's of de provincie (2%) vormen slechts een klein deel van het patrimonium. Woningen die eigendom zijn van de gemeente of van het OCMW maken 13% uit van het woningbestand.

Kamers (0,3%) worden binnen het woonbestand

alsmaar minder talrijk.

De meeste SVK-woningen liggen in Oost- en West-Vlaanderen, met respectievelijk 31% en 28%. Antwerpen telt 20%, Vlaams-Brabant 11% en Limburg 10% van het totale patrimonium van de SVK's.

Huurdersbonden

De huurdersbonden begeleiden via 28 centra de kwetsbare groepen en verlenen hen advies over hun huurrechten en -plichten. Tijdens 2002 hebben de huurdersbonden 12.560 dossiers behandeld, waarvan 62% in de provincies Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen. De adviescontacten stegen ten opzichte van het voorgaande jaar met 14%.

HUURDERSBONDEN				
	1999	2000	2001	2002
Individuele leden				
Antwerpen	3.941	4.054	4.251	4.152
Oost-Vlaanderen	3.214	3.202	3.499	3.721
West-Vlaanderen	2.136	2.452	2.800	3.139
Limburg	1.433	1.274	1.661	1.611
Vlaams-Brabant	845	856	867	1.190
Huurdersbond Waasland	691	551	839	976
Huurders helpen huurders (Turnhout)	480	471	444	622
Totaal	12.740	12.868	14.361	15.411
Collectieve leden				
Antwerpen	32	38	43	50
Oost-Vlaanderen	82	100	111	130
West-Vlaanderen	54	61	62	67
Limburg	48	47	46	44
Vlaams-Brabant	45	36	38	43
Huurdersbond Waasland	16	21	26	29
Huurders helpen huurders (Turnhout)	13	14	11	16
Totaal	290	317	337	379

22.33 Evolutie huurdersbonden, naar individuele en collectieve leden per huurdersbond, van 1999 tot 2002.

Bron: VOB.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Stativaria 27, Aantal verkochte bouwgronden en gemiddelde bouwprijzen binnen ruimtelijke zones en grensgebieden van het Vlaamse gewest – Evolutie 1990-2001., MVG, APS 2003.
- Jaarverslag 2002, Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, Brussel 2003.
- Vrancken J., Armoede en sociale uitsluiting, jaarboek 2003.

Websites

MVG, Afdeling Woonbeleid:

www.wonen.vlaanderen.be

Nationaal Instituut voor Statistiek, Socio-Economische enquête 2001:

http://statbel.fgov.be/census/home_nl.asp

Vlaamse Huisvestingsmaatschappij:

www.vhm.be

Vlaams Woningfonds:

www.vlaamswoningfonds.be

Vlaamse Confederatie Bouw:

www.vcb.be

Vlaams Overleg Bewonersbelangen:

www.vob-vzw.be/huurdersbond

Monumenten en landschappen

hoofdstuk 23

Blikvangers

- Eind 2003 bedroeg het aantal definitieve beschermingen voor monumenten 8.492, stads- en dorpsgezichten 1.382 en landschappen 682.
- De uitgekeerde bedragen voor onderhouds- en restauratiepremies zijn in 2003 met 25% gestegen ten opzichte van 1999.
- In 2002 voerden de bouwkundige monumentenwachters en de monumentenwachters-interieur samen 1.224 inspecties uit.
- De voorbije jaren is er weinig verandering te merken in het patroon van de bezoekersaantallen aan monumenten en bezienswaardige gebouwen. In 2003 bezocht 1 op 2 Vlamingen minstens één bezienswaardig gebouw of monument.
- Tijdens de Open Monumentendag in 2003 openden maar liefst 700 gebouwen in 215 Vlaamse steden en gemeenten hun deuren.

Elektronisch

Meer uitgebreide cijferreeksen uit dit hoofdstuk vindt u op www.vlaanderen.be/vrind/monumenten

Bescherming van het patrimonium

Het behoud van het cultureel erfgoed is een belangrijke taak van de Vlaamse overheid. Om die opdracht te realiseren, beschikt de overheid over een aantal instrumenten, zoals het beschermen van het patrimonium en premies voor onderhouds- en restauratiewerken. We schetsen de evolutie in Vlaanderen aan de hand van het aantal beschermingen en financiële tussenkomsten.

Een goed beschermingsbeleid veronderstelt vanzelfsprekend een duidelijk overzicht van het beschermingswaardig patrimonium. De **inventarisatie** van het bouwkundig erfgoed is dan ook van groot belang. Eind 2003 telde het Vlaamse Gewest in

totaal 10.556 definitief **beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen**, en 1.099 voorlopige beschermingen. In 2003 werden een extra 423 monumenten, 8 stadsgezichten, 29 dorpsgezichten en 3 landschappen definitief beschermd.

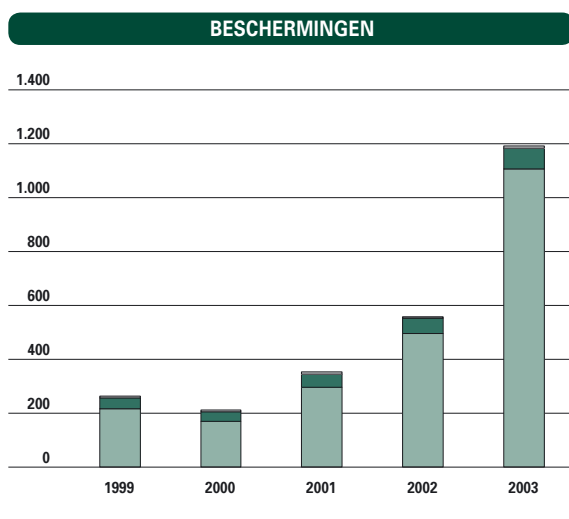
Sinds 1978 stelt de UNESCO een Werelderfgoedlijst samen. De waardevolle elementen van 's werelds cultuurhistorisch en natuurlijk erfgoed op deze lijst genieten een bescherming die de regionale en de nationale grenzen overstijgt. In juli 2003 telde de lijst van het werelderfgoed 754 sites, verspreid over 129 landen. Op 30 november 2000 werd het historisch centrum van Brugge als werelderfgoed erkend. In 1999 werden ook al 24 Vlaamse belforten opgenomen. Het jaar voordien veroverden 13 Vlaamse begijnhoven een plaatsje op de lijst van het werelderfgoed. In 2003 waren er geen nieuwe Vlaamse inschrijvingen.

De erfgoedzorg stopt niet bij het beschermen van het cultuurpatrimonium. Wat beschermd is, moet ook in stand gehouden worden. Omdat voorkomen nu eenmaal beter is dan restaureren, legt het monumentenbeleid de klemtoon op onderhoud. De onderhoudskredieten worden opgetrokken om dit beleid nog beter uit te bouwen.

In 2003 bedroeg het totale bedrag aan uitgekeerde **restauratiepremie**s 49 miljoen euro. Dit is 2,2% meer dan het jaar voordien en een stijging van 25% ten opzichte van het begin van de legislatuur. De **onderhoudspremie**s stegen tot 3,3 miljoen euro. Dat is 35,8% meer dan in 1999 en 25% meer dan in 2002.

BESCHERMINGEN		
	TOTAAL	
	DEFINITIEF BESCHERMD	VOORLOPIG MAAR NOG NIET DEFINITIEF BESCHERMD (2002 EN 2003)
Monumenten	8.492	1.030
Stadsgezichten	318	15
Dorpsgezichten	1.064	48
Landschappen	682	6
Totaal	10.556	1.099

23.1 Totaal aantal definitief en voorlopig beschermde monumenten, stadsgezichten, dorpsgezichten en landschappen, op 13 november 2003. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

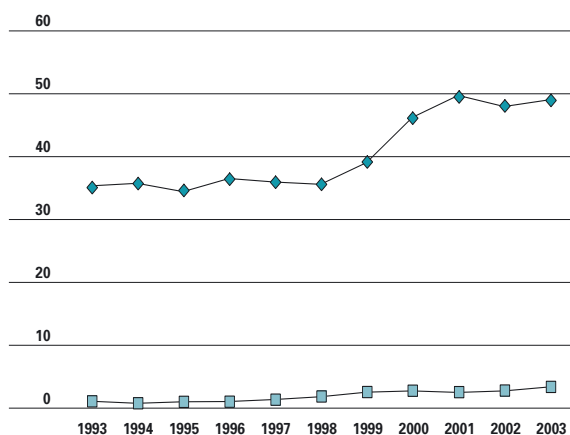
23.2 Evolutie van de jaarlijkse aangroei van het aantal definitief beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen, van 1999 tot 13 november 2003. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

Voor de meeste eigenaars en beheerders van historische en waardevolle gebouwen is regelmatig en deskundig nazicht niet evident. Daarom werd in 1991 de vzw Monumentenwacht Vlaanderen opgericht om de toestand van beschermde of beschermingswaardige monumenten te inspecteren.

Eind november 2003 hadden de provinciale afdelingen van Monumentenwacht Vlaanderen een inventaris van ongeveer 3.800 objecten aangelegd. Dit betekent een aangroei van ongeveer 500 ten opzichte van 2002. Er wordt gebruik gemaakt van de term 'object' en niet 'gebouw' omdat één object soms voor meerdere gebouwen staat. De geïnventariseerde objecten zijn zowel eigendom van openbare besturen (33%), kerkfabrieken (31%) als van privé-eigenaars (36%). De in 1999 ingezette inhaalbeweging van de privé-eigenaars zette zich in 2002 gestaag verder.

Niet alle objecten in de inventaris zijn beschermd

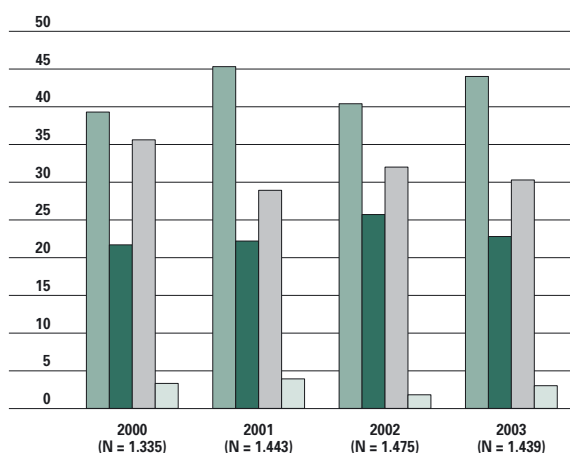
RESTAURATIE- EN ONDERHOUDSPREMIES

23.3 Evolutie van het bedrag aan uitgekeerde restauratie- en onderhoudspremies in het monumentenbeleid, in miljoen euro, van 1993 tot 2003. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

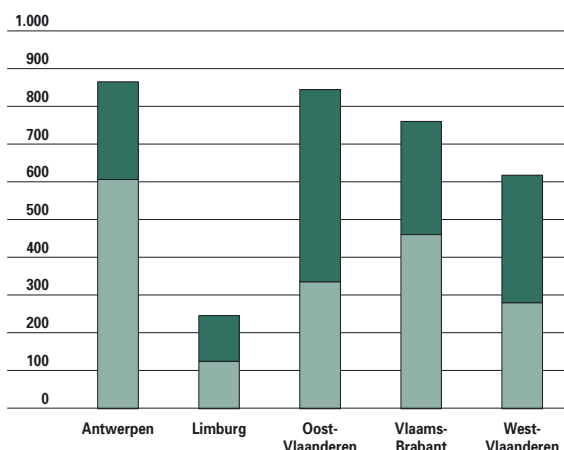
monumenten: slechts 54% is geheel of gedeeltelijk beschermd. Ook bij de nieuwe aanmeldingen loopt het aantal (nog) niet beschermde monumenten op tot 62%. In 2000 lag dit cijfer nog op 44%. Eind 2002 telde het Vlaamse Gewest 34 bouwkundige monumentenwachters en 5 monumentenwachters-interieur. Zij voerden samen 1.224 inspecties uit: 1.073 bouwkundige en 151 interieurinspecties

BEZOEK AAN MONUMENTEN

23.5 Evolutie van het bezoek aan bezienswaardige gebouwen of monumenten, van 2000 tot 2003, in %. Statistische significantie van het verschil tussen jaartallen: *** $p < 0.001$. Bron: APS-survey 2000 - 2003.

MONUMENTENWACHT VLAANDEREN

23.4 Aantal objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen voor de periode 1993-2002, al dan niet beschermd, naar provincie. Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

(dit zijn er 61 meer dan in 2001). Daarmee komt de gemiddelde inspectiefrequentie uit op 3,6 jaar.

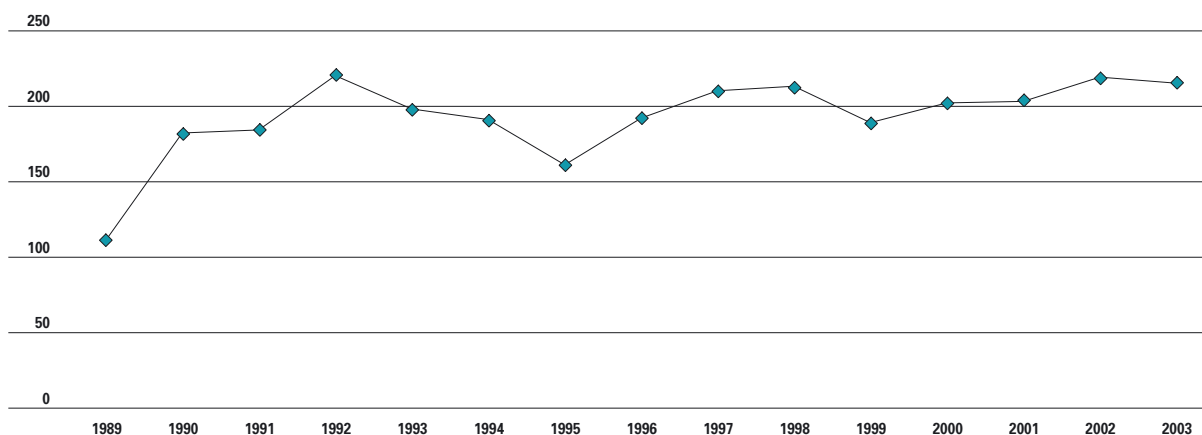
Participatie

De zorg voor het erfgoed heeft een breed draagvlak bij de bevolking nodig. De instandhouding van een monument wordt het best verzekerd door het te integreren in de samenleving. De bezoekersaantallen voor bezienswaardige gebouwen of monumenten vormen dan ook een goede indicator om de betrokkenheid van het grote publiek bij de erfgoedzorg te meten.

In 2003 bezocht 56% van de Vlaamse bevolking minstens één bezienswaardig gebouw of monument. Een derde van de Vlamingen probeert dit meerdere keren per jaar te doen. Deze cijfers bleven ongeveer stabiel in de periode 2000-2003.

Het verschil tussen mannen en vrouwen is zeer miniem. Wel zijn er grote verschillen naargelang de leeftijd en het opleidingsniveau. In 2003 bezocht 98,9% van de universitair opgeleiden minstens één maal een monument. Bij de laaggeschoolden ligt dat percentage slechts op 63%, maar in vergelijking met de voorbije jaren is dat wel een opmerkelijke stijging. De 45- tot 54-jarigen blijven de meest frequente bezoekers: ongeveer 45% van hen bezocht in 2003 meerdere keren een bezienswaardig gebouw of monument. Dat is een lichte stijging in vergelijking met 2001. De APS-survey maakt geen onderscheid of deze bezoeken in Vlaanderen plaatsvonden of elders.

OPEN MONUMENTENDAG VLAANDEREN

23.6 Evolutie van het aantal deelnemende gemeenten aan Open Monumentendag Vlaanderen, van 1989 tot 2003.
Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

Ook de **Open Monumentendag** is een goede graadmeter. Met meer dan 500.000 bezoekers is deze jaarlijkse manifestatie de jongste jaren uitgegroeid tot de grootste monumentenhappening in Vlaanderen. In 2003 openden maar liefst 700 gebouwen in 215 Vlaamse steden en gemeenten hun deuren.

Sinds haar oprichting in 1994 wil de Stichting Erfgoed Vlaanderen, ondertussen afgekort tot **Erfgoed Vlaanderen**, de teloorgang tegengaan van probleemmonumenten in het Vlaamse Gewest. Erfgoed Vlaanderen probeert eigenaar te worden van zoveel mogelijk problematische gebouwen, ze te restaureren en ze met een nieuwe bestemming open te stellen voor het grote publiek. Het Fort Napoleon bleef in 2003 nog steeds de grootste publiekstrekker. In 2003 werden er ongeveer 400.000 bezoekers onthaald.

Erfgoed Vlaanderen is een ledenorganisatie waarbij de leden met hun persoonlijke bijdragen de werking van de organisatie kunnen steunen. In 2003 waren 1.862 Vlamingen lid van Erfgoed Vlaanderen.

BEZOEKERS ERFGOED VLAANDEREN

	2003
Fort Napoleon, Oostende (1995)	40.000
Kasteel van Horst, Holsbeek (1996)	9.573
Kasteel Beauvoorde, Veurne (1998)	3.159

23.7 Evolutie van het aantal betalende bezoekers voor enkele monumenten in het beheer van Erfgoed Vlaanderen, in 2003. Naast het aantal betalende bezoekers zijn er jaarlijks nog tal van andere bezoekers in het kader van evenementen, recreatie of horeca.
Bron: Erfgoed Vlaanderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites
<http://www.monument.vlaanderen.be>
<http://www.monumentenwacht.be>

Focus: onzekerheid en verandering

hoofdstuk 24

Blikvangers

- De maatschappij wordt complexer en dit creëert onzekerheden. Oorzaken zijn schaalvergroting, tijdsversnelling, kennisverbreding en toenemende individuele keuzevrijheid.
- Mensen zijn soms blind voor veranderingen. Voor Vlaanderen zijn er niettemin signalen te detecteren die wijzen op belangrijke maatschappelijke veranderingen, en dit zowel binnen traditionele domeinen, zoals overheid, economie en gezin als binnen de relaties tussen die domeinen.
- Er is nood aan gepaste methoden om een beleid te voeren in een sterk dynamische en complexe omgeving. Een geïntegreerde en door kennis onderbouwde benadering is een uitdaging.

Toenemende complexiteit

De maatschappij bestaat uit structuren die we graag bekijken als zekerheden. Denken we maar aan structuren van wonen en werken, van mensen en organisaties, van wegen en waterlopen, of van wetten en afspraken. Nochtans zijn er in de geschiedenis talloze voorbeelden van zekerheden die plotseling wegvallen. Onverwachte veranderingen, zoals de val van de Berlijnse Muur, veroorzaken schokgolven die decennia later nog te voelen zijn.

Hoe onverwacht ook, toch gaan er vaak signalen aan vooraf die aangeven dat grote veranderingen op komst zijn. Maar die signalen worden in een maatschappij waarin een zekere blindheid voor mogelijke veranderingen bestaat, vaak genegeerd. Ondanks die perceptie van 'zekerheden' heerst er tegelijk een gevoel van onzekerheid, bij het besef dat onze samenleving steeds complexer wordt. Veel maatschappelijke ontwikkelingen kunnen niet meer beantwoord worden vanuit één perspectief, waarde-kader of politieke verantwoordelijkheid. Steeds vaker versmelten waarden, houdingen en feiten in complexe problemen die worden omgeven door veel onzekerheid

De toenemende complexiteit en onzekerheid hebben verschillende oorzaken. Allereerst is er de **schaalvergroting**, als gevolg van de mondiale integratie van de productieprocessen en de liberalisering van de handel. Ook de internationale financiële wereld kent diezelfde schaalvergroting. Daardoor moet men op nationaal en regionaal niveau steeds

meer rekening houden met internationale en zelfs mondiale processen. Multinationale netwerken lopen vaak dwars over de bestuurlijke grenzen heen en vormen een bron van onzekerheid voor nationale en regionale overheden.

Voor een zeer open economie als Vlaanderen is die internationale evolutie des te belangrijker. De buitenlandse handel groeit en Vlaanderen positioneert zich sterk als investeringsregio. De lokale bedrijfswereld voelt dan ook steeds feller de internationale concurrentie. En de overheid wordt geconfronteerd met steeds groeiende mobiliteit van economische en financiële stromen.

Een andere belangrijke factor in de toenemende complexiteit is de **tijdsversnelling**, waardoor de omlooptijd van allerlei processen steeds korter wordt. Aan de basis hiervan liggen de media, de ICT-toepassingen en de automatisering. Ideeën en informatie gaan in geen tijd de wereld rond. Transacties worden uitgevoerd in 'real time' en productieprocessen verlopen 'just in time'. De onzekerheid hangt hier nauw samen met het tempo waarin de veranderingen optreden.

Een heel ander aspect van tijdsversnelling komt tot uiting in het verlies aan biodiversiteit. Soorten verdwijnen sneller dan er nieuwe soorten ontstaan. Ook hier hangt de onzekerheid samen met de snelheid waarmee de veranderingen optreden.

Een derde factor is de **kennisverbreding**. Die hangt onder meer samen met de stijgende scholingsgraad en de impact van de media. Het technologisch

VERTROUWEN

	FACTORMATEN				SIGNIFICANTE VERSCHILLEN		
	1981	1990	1999	TOTAAL	1981-'90	1990-'99	1981-'99
Italië	-0,23	-0,29	-0,16	-0,23		***	
België	-0,02	-0,18	-0,27	-0,19	**	**	***
Frankrijk	-0,06	-0,10	-0,17	-0,12			
Spanje	0,05	-0,07	-0,16	-0,04	**		***
Duitsland	0,06	-0,02	0,00	0,01			
Nederland	0,06	0,00	0,04	0,03			
Zweden	0,16	0,05	0,14	0,12	*		
Denemarken	0,24	0,33	0,40	0,32	**		***
Ierland	0,58	0,43	0,37	0,47	*		**
Totaal	0,09	-0,04	-0,03	0,00	***		***

24.1 Evolutie van het vertrouwen in 1981, 1990 en 1999, gemeten aan de hand van een factormaat voor de gepoolde gegevens van het Europees waardeonderzoek voor 9 landen.

Bron: Elchardus, M & W. Smits, 2002.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$.

VERTROUWEN IN INSTELLINGEN

ZEER VEEL + VEEL VERTROUWEN	1996	1997	1998	1999	2000	2002
1. Het onderwijs	71,1	70,5	62,3	73,5	72,0	77,7
2. De Koning	*	42,0	42,7	43,9	51,1	39,6
3. De politie en rijkswacht	49,5	29,7	27,7	35,1	43,6	46,9
4. De gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	37,3	43,3	44,8
5. De patroons of de werkgevers	27,5	27,3	34,0	31,6	38,7	35,6
6. De Vlaamse administratie	28,7	27,2	25,8	24,7	29,3	35,0
7. De vakbonden	22,2	19,6	23,3	22,9	27,3	28,9
8. De Belgische regering	*	11,4	14,0	16,2	25,1	22,2
9. Het Vlaams parlement	18,0	16,7	18,6	18,7	24,8	23,7
10. Het Belgisch parlement	*	13,8	15,2	17,3	24,5	23,0
11. De kerk	24,7	18,9	20,1	18,4	24,5	22,2
12. De Vlaamse regering	17,4	16,0	19,4	19,2	24,0	25,7
13. Het gerecht	19,6	11,9	13,6	15,8	20,1	22,4
14. De Europese commissie	*	14,8	17,7	15,6	16,9	20,3
15. De Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	18,3	15,4	17,5
16. De Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	12,0	15,2	14,5
17. De Waalse politieke partijen	*	3,1	4,2	5,7	6,2	6,9

24.2 Evolutie van het vertrouwen in de instellingen, van 1996 tot 2002, in %. Berekening percentage inclusief 'weet niet' en 'geen antwoord'.
Bron: APS surveys 1996 - 2002. * Niet beschikbaar.

onderzoek verschuift onder impuls van een universele behoefte aan het verleggen van kennisgrenzen en de toenemende competitie tussen onderzoekers en kenniscentra, voortdurend de bakens van de kennis aan een voorheen ongekende snelheid. De elektronische snelweg maakt het mogelijk al deze kennis te verspreiden, waardoor de hoeveelheid informatie die beschikbaar is voor het individu explosief is toegenomen.

Waar men zou verwachten dat meer kennis de onzekerheid verkleint, kan ze die ook net vergroten. Nieuwe kennis over complexe processen maakt immers duidelijk dat ons begrip eigenlijk erg beperkt is en dat de vraagstukken soms moeilijker zijn dan eerst gedacht werd. Met andere woorden, meer kennis betekent niet noodzakelijk meer zekerheid.

Een vierde factor is de toenemende **individuele keuzevrijheid**. Als vorm van emancipatie is dat uiteraard een positieve ontwikkeling, maar net als kennis heeft ze ook een keerzijde. Bij een grotere keuzevrijheid neemt de verantwoordelijkheid van het individu toe. Het individu heeft wel meer vrijheid om een eigen richting te kiezen, maar staat tegelijk ook in voor zijn eigen succes en voor de zinvolheid van zijn bestaan. In deze context

betekent meer keuze dan ook meer onzekerheid omtrent wie men als mens wil zijn.

Signalen

1. Multilaterale besluitvorming

Het maatschappelijk en politiek landschap werd in België decennialang gedomineerd door de drie grote zuilen. Dit model is grotendeels verdwenen. De overheid kan het maatschappelijk debat niet enkel meer voeren met de vertrouwde, overkoepelende organisaties. Ze wordt nu geconfronteerd met een mozaïek van organisaties.

Deze verschuiving naar een maatschappij met meerdere actoren is ook internationaal te merken. Steeds vaker leggen internationale conventies universele normen op. Nationale bevoegdheden verschuiven naar supranationale instanties zoals de Europese Unie, de NAVO, het Internationaal Muntfonds of de Wereldbank.

Daarnaast is er een sterke opmars van het markt-denken, vaak gevolgd door een toenemende privatisering van overheidsbedrijven. Een gevolg van dit alles is dat de nationale overheden wereldwijd aan kracht inboeten en dat ze zich moeten profileren in diverse netwerken. Vandaag is een voortdurende en complexe dialoog noodzakelijk tussen regionale,

nationale en supranationale instanties, multinationals en mondiaal verspreide ngo's.

De politieke agenda wordt dan ook steeds vaker doorkruist door onverwachte thema's. De discussie over de verantwoordelijkheden groeit en het vertrouwen in de beroepspolitici en in de spelregels van de politiek neemt af. Verkiezingen nemen vaak onverwachte wendingen tijdens of kort na onverwachte 'accidenten'.

Vlamingen blijken veel vertrouwen te hebben in de wetenschap, het onderwijs en de ziekenhuizen. Heel wat minder vertrouwen hebben ze in het gerecht, de overheidsadministratie, het parlement, de regering en de politieke partijen.

Onzekerheid over de welvaartstaat leidt tot wantrouwen in de overheid. Onzekerheid blijkt tot een verlammeende en zure opstelling te leiden. Indien het beleid pro-actief en transparant kan omgaan met die complexiteit en onzekerheid, kan dit het gevoel van onbehagen over de toekomst doen afnemen en het vertrouwen herstellen.

In deze context lijkt het ook logisch dat niet alleen de overheid maar ook het 'middenveld' en de politieke organisaties zich anders gaan organiseren. De band van de bevolking met het middenveld liep meestal via het lidmaatschap van verenigingen. In de toekomst zal die band minder formeel verlopen. De versterkte individuele bewustwording, in combinatie met nieuwe media zoals het internet, leidt tot dynamische netwerken die sterk afwijken van de klassieke verenigingsvorm. Er ontstaat een nieuw

soort belangbehartiging over de grenzen heen.

Ook de groeiende impact van de EU maakt de vraag naar een brug tussen het Europese politieke systeem en de burger steeds pertinenter. Op zichzelf zou een Europees middenveld van vakbonden, organisaties en bewegingen een goed antwoord bieden. Het maakt een gestructureerde en heldere dialoog mogelijk. Het zorgt voor een efficiënter overleg en betere informatie-uitwisseling. En het geeft een grotere zichtbaarheid en ruimere bekendheid aan de verenigingen en hun activiteiten.

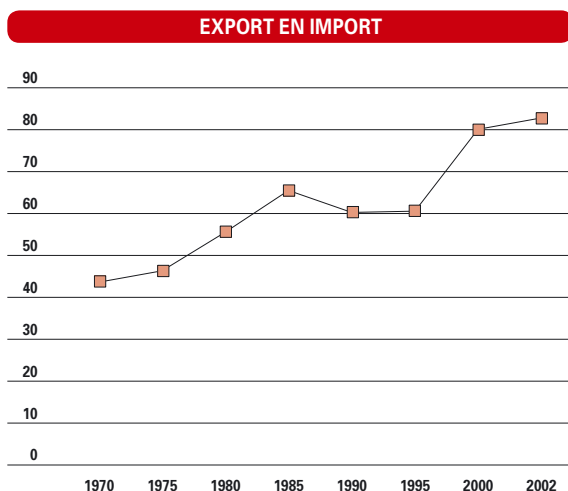
Zo worden de grote multinationale ngo's vaak als de kern van een mondiaal middenveld beschouwd. Maar de groei in aantal en status van deze ngo's doet tegelijk vele vragen rijzen. De ngo's zelf zullen een antwoord moeten vinden op de kritiek rond hun gebrek aan politiek inzicht, hun afhankelijkheid van mediabelangstelling en hun tekort aan legitimiteit en democratische besluitvorming.

2. Mondialisering van de economie

Door mondialisering van de economie en de liberalisering van de handel vervagen de grenzen tussen de regionale, nationale en internationale niveaus. Door de open economie gaat dit zeker op voor Vlaanderen. De buitenlandse handel groeit en investeringen over de grenzen heen worden steeds belangrijker.

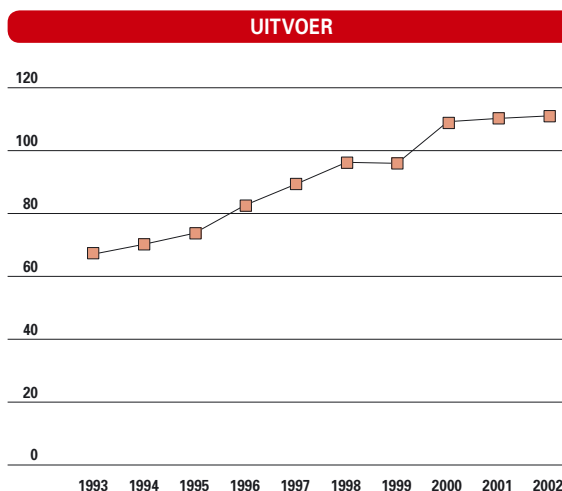
In 1970 bedroeg de gemiddelde uitvoer- en invoerwaarde nog 44% van het BBP. In 2002 was dit al opgelopen tot 83%.

Voor het Vlaamse Gewest was de uitvoerwaarde in 2002 reeds opgeklommen tot 111% van het

24.3 Evolutie van export en import in verhouding tot het BBP, in %, voor België, van 1970 tot 2002.

Bron: FOD Financiën.

24.4 Evolutie van de uitvoer van goederen in verhouding tot het BBP, in %, voor het Vlaams Gewest, van 1993 tot 2002.

Bron: INR.

DIRECTE BUITENLANDSE INVESTERINGEN

	UITWAARTS	INWAARTS
1988	2,36	3,20
2000	44,30	37,80

24.5 Evolutie van de directe buitenlandse investeringen in verhouding tot het BBP in België, 1988 en 2000, in %.
Bron: IMD.

regionaal BBP. Dit is een gevolg van de vele havens en luchthavens die in het Vlaamse Gewest liggen. Goederen die louter een douanebehandeling ondergaan, worden hoe dan ook geregistreerd als Vlaamse export.

De directe investeringen van Belgische bedrijven in het buitenland zijn op twaalf jaar tijd 19 keer belangrijker geworden. Het aantal buitenlandse ondernemingen waarin Belgische bedrijven voor minstens 10 procent participeren is in 2003 met 5,2% toegenomen. Het grootste aantal participaties bevindt zich in de ons omringende landen, die traditioneel onze grootste handelspartners zijn. Zo controleert het Belgische bedrijfsleven in Frankrijk 2.547 firma's. Buiten Europa hebben Belgische bedrijven vooral participaties in de Verenigde Staten.

Omgekeerd zijn tussen 1988 en 2000 de directe, buitenlandse investeringen in België 12 keer belangrijker geworden. Dit hangt voor een deel samen met de coördinatiecentra van multinationals. Die staan in voor de coördinatie van de financiële stromen tussen de wereldwijd verspreide vestigingen.

Zijn buitenlandse investeringen wel een goede zaak? Recent onderzoek geeft aan dat de aanwezigheid van buitenlandse bedrijven alvast de productiviteit van de Vlaamse economie stimuleert. Buitenlandse investeerders beschikken vaak over een dynamische organisatiestructuur en gebruiken veelal nieuwe technologieën. Om te kunnen overleven, zullen de lokale bedrijven dus moeten volgen. Dit concurrentie-effect bezorgt Vlaamse bedrijven een sterke impuls tot vernieuwing en verhoging van hun productiviteit. Daarnaast stimuleert dit de lokale bedrijven om actief te ondernemen in een internationale context van dienstverlening en toelevering. Minder productieve en minder flexibele bedrijven zullen in de loop van de tijd verdwijnen, zodat de gemiddelde Vlaamse productiviteit zal toenemen.

De internationale verwevenheid van de Belgische en de Vlaamse economie is niet nieuw. Reeds in het begin van de 20ste eeuw onderhielden landen

internationale relaties en ook de handel was toen belangrijk. Multinationale ondernemingen waren aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog van even groot belang voor de wereldeconomie als vandaag. Het verschil met nu is dat de buitenlandse filialen toen veel autonomer waren. De hedendaagse multinationals hebben een globale organisatie waarbij de deelprocessen soms over diverse locaties verspreid zijn.

Door deze schaalvergroting neemt de ruimtelijke verankering van belastbare personen, goederen en diensten af. Deze vorm van 'borderless economy' is een bron van onzekerheid voor de nationale overheden omdat in sommige gevallen niet meer duidelijk is hoe ze deze bedrijven nog kunnen belasten.

3. Invloed van de financiële markten

Op 1 januari 1999 ging de laatste voorbereidende fase in van de totstandkoming van de Economische en Monetaire Unie (EMU): de Europese Centrale Bank (ECB) werd opgericht, de wisselkoersen lagen definitief vast en op 1 januari 2002 kwam de eenheidsmunt fysiek in omloop in twaalf van de vijftien EU-lidstaten (Eurozone), waaronder ook in België. Met de oprichting van de EMU is een economisch blok ontstaan dat vergelijkbaar is met de Verenigde Staten. De eenheidsmunt biedt voordelen voor de vrije handel. Daar staat tegenover dat de lidstaten over minder eigen financiële instrumenten beschikken, zoals renteverlagingen, om hun economie te stimuleren.

Een ander gegeven is de grotere toegang tot krediet. Dit is het gevolg van nieuwe financiële instrumenten en de concurrentie tussen de banken. Op zich is dit een positieve zaak, want het zorgt voor een efficiënte doorstroming van geld naar investeerders. Het kan echter ook overinvesteringen in de hand

HANDELZONES

	BEVOLKING	BBP	EXPORT VAN GOEDEREN EN DIENSTEN
EU15	6,2	19,7	38,6
Eurozone	5,0	15,7	31,2
Verenigde Staten	4,7	21,1	12,4
Japan	2,1	7,1	5,9

24.6 Aandeel in de wereld op gebied van bevolking, BBP, export van goederen en diensten, in 2002, in %. Eurozone = EU15 zonder Verenigd Koninkrijk, Zweden, Denemarken.

Bron: IMF, World Economic Outlook, april 2003.

werken, met mogelijke negatieve gevolgen op lange termijn, zoals overcapaciteit of te hoge schuldposities.

De beurshausse van enkele jaren geleden heeft heel wat gezinnen verleid om het klassieke spaarboekje in te ruilen voor aandelen, obligaties of beleggingsproducten die aan de beursevoluties gekoppeld zijn. De beursperikelen die later volgden hebben veel gezinsvermogens aangetast. Dit was vooral het geval in de VS, maar ook Europese en Vlaamse gezinnen delen in de brokken. Meer en meer zullen de grillige beurswaarden een invloed hebben op de koopkracht. Dit kan vooral gevolgen hebben voor gepensioneerden die meer zullen afhankelijk zijn van aanvullende vermogens.

4. Afname van biodiversiteit

De huidige biodiversiteit is het resultaat van meer dan 3,5 miljard jaar evolutie. Sinds enige tijd is er een ruime maatschappelijke en wetenschappelijke aandacht voor biodiversiteit, mede onder impuls van de VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling te Rio in 1992. Toch weet men nog altijd niet exact hoeveel leven er zich nu juist op aarde bevindt. Onderzoek toont wel aan dat het aantal soorten niet oneindig blijft toenemen, omdat soorten na een bepaalde levenstijd ook weer uitsterven. Dit uitsterven of 'extinctie' is een fundamenteel onderdeel van de evolutie. Massale extincties zijn in de paleontologie al lang bekend, maar zij deden zich voor in een geologische tijd, die meerdere honderdduizenden tot miljoenen jaren duurt, terwijl de huidige extincties plaatsvinden in enkele tientallen jaren.

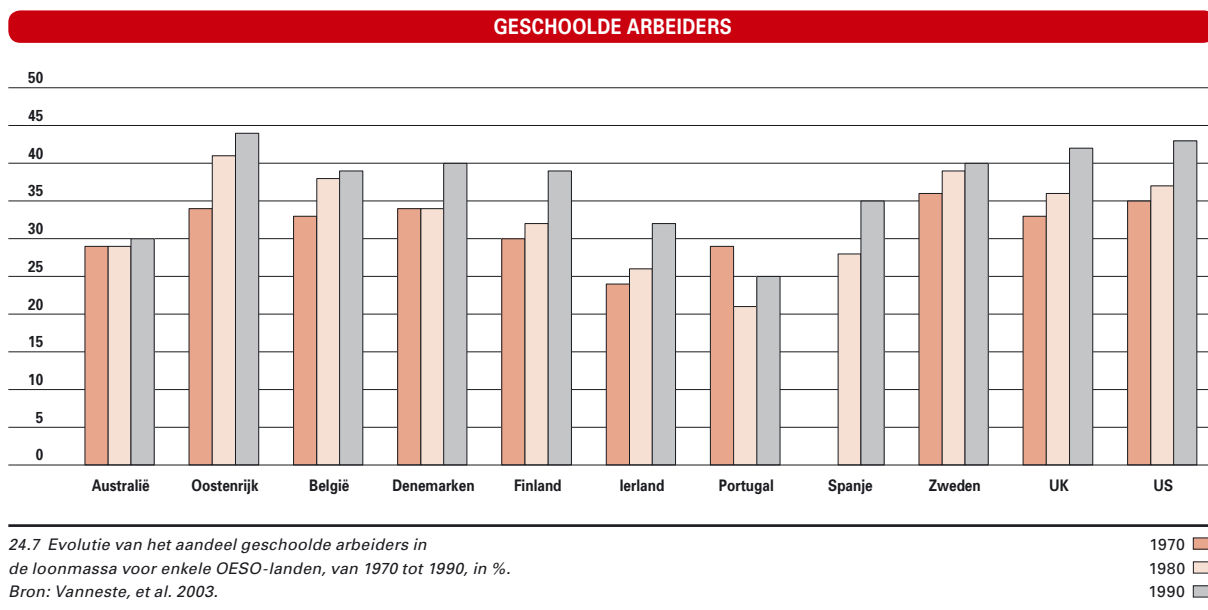
Het uitsterven van recente soorten wordt geregistreerd door het World Conservation Monitoring Centre. De lijst van uitgestorven organismen omvat op dit ogenblik ongeveer 690 soorten dieren en 380 soorten planten. Maar daarnaast zijn er nog tal van soorten bedreigd en opgenomen in de zogeheten 'Red lists'.

Recente bevindingen lijken erop te wijzen dat het aantal soorten veel hoger zou kunnen zijn dan tot nog toe werd aangenomen. Daaruit groeit het vermoeden dat de biodiversiteitscrisis veel groter is dan de cijfers aangeven. Het is namelijk niet uitgesloten dat talrijke soorten, waarvan men het bestaan niet eens kent, aan het uitsterven zijn of reeds uitgestorven zijn. Dit noemt men de 'anonieme extinctie'.

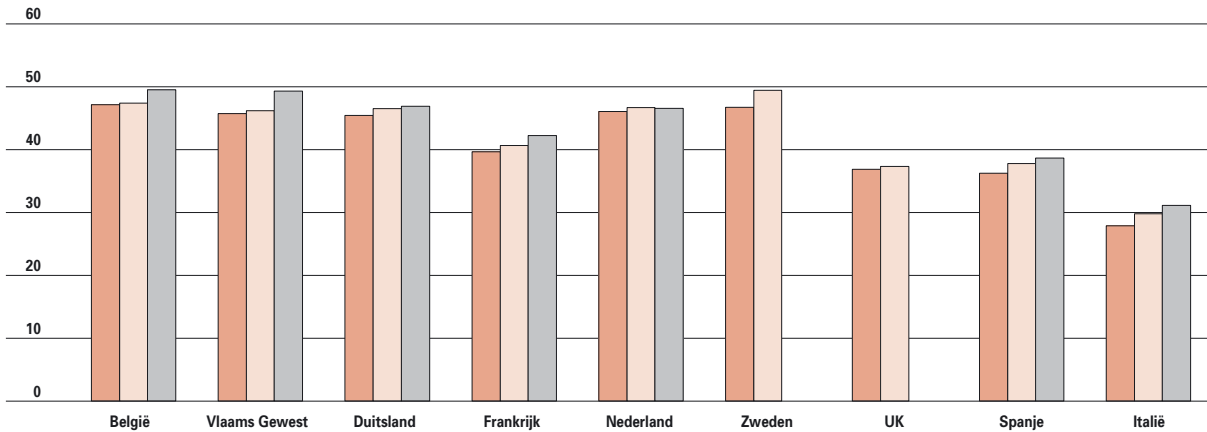
Zo zijn er sterke wetenschappelijke indicaties dat de biodiversiteit onder invloed van de mens in een snel tempo achteruitgaat. Indien een toenemende economische groei, zoals in het verleden, gepaard gaat met een versnelde vernietiging van natuurlijke habitats, dan is een onvoorspelbaar groot deel van de aardse biodiversiteit bedreigd. Hierdoor dreigt een steeds grotere kloof tussen het ontstaan en verdwijnen van soorten: een zeer traag proces van honderdduizenden tot miljoenen jaren staat tegenover een ontwikkeling die steeds sneller gaat.

5. Kennis en innovatie

Innovatie is zeer gevoelig aan prikkels voor creativiteit en onderzoek. De Europese Unie en tal van Europese landen en regio's willen hun toekomst veilig stellen met sectoren die een hoge toege-

POTENTIEEL VOOR WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

24.8 Evolutie van het aandeel in de beroepsbevolking van hooggeschoolden of personen met een wetenschappelijk-technologisch beroep, van 1999 tot 2001, in %.
Bron: Eurostat NewCronos 2003.

1999
2000
2001

voegde waarde garanderen. De ‘kenniseconomie’ is hiervan een centrale factor. De noodzaak groeit om de initiatieven die genomen worden op diverse beleidsniveaus te verenigen. Met de Europese Onderzoeksruimte of ‘European Research Area’ (ERA) poogt de Europese Commissie de inspanningen rond onderzoek te bundelen door de creatie van een interne markt voor innovatie. De ERA heeft de ambitie de Europese Unie tot wereldleider te maken in wetenschap en technologie, één van de conclusies van de top van Lissabon van maart 2000. De grote Europese onderzoeksprojecten zijn zeer belangrijk voor het eigen, innovatieve vermogen. Hier nauw bij betrokken blijven is cruciaal. De middelen die het Vlaamse Gewest investeert in onderzoek stijgen, vooral dan voor O&O binnen de ondernemingen. Met 2,2% van het BBP in 2000 doet het Vlaamse Gewest het vrij goed, maar de Europese streefnorm van 3% is nog niet bereikt.

In 2001 werd in het Vlaamse Gewest bijna 16% van de omzet gerealiseerd via nieuwe en verbeterde producten en diensten. Dit cijfer verbergt wel grote verschillen tussen de ondernemingen. Innovatie is niet afhankelijk van de bedrijfsgrootte of economische sector, wel van de ‘innovatiegerichtheid’ van het bedrijf. De hoeveelheid aanwezige kennis, in termen van het percentage hoogopgeleid personeel, is in alle sectoren nagenoeg dezelfde. De kennis en vaardigheden van mensen zijn belangrijke troeven voor innovatiegerichte bedrijven. Tussen 1970 en 1990 is het aandeel van de geschoolde arbeidskrachten in alle OESO-landen

toegenomen. Inzake menselijk potentieel voor wetenschap en technologie blijkt het Vlaamse Gewest koploper te zijn.

Desondanks werpt de verdere verspreiding van ICT een schaduw. Door de hogere eisen inzake ICT-kennis en -vaardigheden bij de bevolking, dreigt een digitale kloof te ontstaan binnen de samenleving. Het aandeel 60-plussers in het Vlaamse Gewest zal volgens de NIS-prognose stijgen van 22% in 2000 tot 34% in 2050. Hoewel de toekomstige senioren hoger geschoold zullen zijn dan de huidige generatie, kan men verwachten dat de steeds ouder wordende bevolking een verhoogde terughoudendheid zal ontwikkelen tegenover het gebruik van nieuwe ICT-toepassingen.

6. Plaats van het gezinsleven

De individualisering is een proces op lange termijn, maar heeft toch reeds in recente tijden het aanzien van de maatschappij ingrijpend veranderd. De toenemende autonomie van het individu ten opzichte van zijn onmiddellijke omgeving, zowel in morele als in materiële zin, raakt diverse domeinen van het maatschappelijk leven. Demografen spreken over de opkomst van de keuzebiografie, waarbij de burger zelf in alle levensfasen zijn activiteiten kan combineren en afwisselen. De standaardlevensloop onderwijs-arbeid-rust maakt plaats voor meer gevarieerde levenslopen. Het domein waarin de individualisering zich het meest manifesteert is het gezinsleven. Het aandeel gehuwde koppels met kinderen is afgenomen. Het aandeel alleenstaanden stijgt, zowel door de

POSITIE VAN DE VROUW

	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025
Mannen	58,8	57,1	55,8	54,7	54,0	53,3	52,8
Vrouwen	41,2	42,9	44,2	45,3	46,0	46,7	47,2

24.9 Raming verdeling van de beroepsbevolking naar geslacht, voor het Vlaams Gewest, van 1995 tot 2025, in %.
Bron: Steunpunt WAV (op basis van NIS - EAK en Federaal Planbureau).

toename van het aantal alleenstaande jongeren als door echtscheiding en vergrijzing. Tussen 1990 en 2002 is het aantal huishoudens is met 11 procent toegenomen. De grootste stijging deed zich voor in de categorie van de alleenstaanden. Hun aantal steeg met bijna een derde tot 698.243. Daarmee zijn de eenpersoonshuishoudens de tweede grootste groep, na de echt)paren met ongehuwde kinderen. Waar een particulier huishouden in 1990 gemiddeld nog 2,59 personen telde, was dit op 1 januari 2002 gedaald tot 2,42.

Een tweede belangrijke verandering voor het gezinsleven is dat vrouwen zich in het afgelopen decennium massaal op de arbeidsmarkt hebben gegooid. Dit geeft aanleiding tot een herverdeling van arbeid en zorgtaken, zowel op macroniveau als op microniveau. In het Vlaamse Gewest is de positie van de vrouw op vele vlakken reeds gelijk of zelfs beter dan de man. In een aantal domeinen, zoals de studiekeuze en de werkverdeling binnen een koppel bij gezinsuitbreiding, blijven de verschillen evenwel bestaan. De huidige studiekeuzes van vrouwen liggen goed in de markt in een zorgmaatschappij, maar zijn minder gunstig in een kennisintensieve economie. Deze verschillen zullen een impact blijven hebben op arbeidsmarktparticipatie. Momenteel bedraagt de verhouding man/vrouw in de beroepsbevolking ongeveer 60/40. In de komende jaren zal de gelijkheid op de arbeidsmarkt,

althans wat het aantal mannen en vrouwen betreft, evolueren in de richting van een 50/50-verdeling.

7. Sociale netwerken

De snelst groeiende groep in onze samenleving zijn de 'moreel onzekeren', aldus de European Value Systems Study Group. Dat zijn mensen die hun gedrag sturen op basis van hun eigen principes en menen dat er geen duidelijke richtlijnen meer zijn. Net zoals mensen voor wie een ethisch oordeel sterk situatiegebonden is, komen onzekeren veel frequenter voor onder hoogopgeleiden. Onzekerheid gaat hier gepaard met het streven naar meer autonomie. Meer mogelijkheden impliceert een grotere verantwoordelijkheid en keuzebepaling wie men als mens wil zijn.

De toenemende morele autonomie van het individu heeft ook een weerslag op de wijze waarop dit individu is ingebed in de maatschappij. Men heeft een grotere vrijheid om zelf zijn 'sociale verbanden' te kiezen. De samenstelling van sociale netwerken is gevarieerder geworden en de betekenis die vrienden en familie hebben is minder eenduidig. Tegelijk verzwakt de sociale controle. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de mensen minder sociaal zijn. Zij zullen hun solidariteit tonen binnen de (vagere) sociale netwerken waarin zij nu functioneren. De traditionele sociale verbanden zorgden voor stabiliteit, zekerheid en zingeving. Met als keerzijde dat ze beperkend waren, nauwelijks open stonden

MORELE POSITIE

MORELE POSITIE	1981	1990	1999	% HOOGOPGELEID (1999)
Traditioneel	16,0	13,0	13,0	18,7
Overtuigingsethiek	12,0	13,0	12,0	29,2
Gezagsgetrouw	16,0	14,0	17,0	21,5
Onzeker	20,0	25,0	29,0	38,1
Situationeel	36,0	34,0	29,0	36,5
Totaal/N	100,0/1.145	100,0/1.795	100,0/1.912	

24.10 Evolutie van de verdeling van de Belgische bevolking naar morele positie, van 1981 tot 1999. Relatieve verhouding van hoogopgeleiden binnen de morele positie, percentages voor 1999.
Bron: Elchardus et al., 2001.

voor verandering en de sociale controle groot was. Vandaag zijn de sociale netwerken niet langer vanzelfsprekend maar moeten ze actief verworven worden. Het aangaan en onderhouden van deze sociale netwerken is dan ook een belangrijke vaardigheid geworden in de hedendaagse samenleving.

Geïntegreerde benadering

De huidige complexe samenleving vereist een nieuwe vorm van besluitvorming. In die complexe omgeving heeft de overheid in eerste instantie nood aan kwaliteitsvolle informatie. Ook moet er bij de beleidsvoorbereiding meer interdisciplinair tewerk worden gegaan. Problemen en thema's laten zich niet meer vangen in één domein, en veroorzaken dan ook spanningen tussen die verschillende domeinen. De overheid heeft dan ook de uitdaging om methodologisch en onderbouwd te leren omgaan met onzekerheden en verandering.

Uiteindelijk zal dit leiden tot een beleid dat steunt op een **geïntegreerde benadering**. Dit betekent dat er oorzakelijke verbanden worden gelegd tussen de sociale, economische en ecologische ontwikkelingen die mekaar beïnvloeden bij een specifiek maatschappelijk vraagstuk.

Eenvoudig is dat niet, want deze processen zijn ongelijksoortig in tijd, ruimte en dynamiek. Economische processen opereren op een relatief korte termijn, afhankelijk van de levensduur van het geïnvesteerde kapitaal. Demografische processen spelen zich af op middenlange termijn van minstens één generatie. En het effect van vele ecologische processen wordt pas zichtbaar na meerdere generaties. Voeg daar nog het verschillende ruimtelijke schaalniveau en de uiteenlopende dynamiek van deze processen bij, en men krijgt een idee van de uitdagingen waarvoor beleidsondersteuning in de toekomst zal staan.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en bronnen

- Agneessens, F., D. De Lange & H. Waeye, 2003. Over het verband tussen sociale relaties en attitudes, waarden en normen. p. 15-51. In: Vlaanderen gepeild. APS-Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.
- Beck, U., 1992. Risk Society. Towards a New Modernity. Sage, London.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim, 2002. Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences. Sage, London.
- Berckmans, P. et al., 2003. Sociaal-Economisch rapport Vlaanderen. SERV & Academia Press, Gent.
- Bouckaert, G., A. Hondeghe, R. Janvier, F. De Rynck & H. Waeye, 2003. Jaarboek Steunpunt 2002: Tussen bestuurskunde en bestuurspraktijk: Bijdragen voor duurzaam besturen in Vlaanderen. die Keure, Brugge.
- Dengis P, 2003. Vlaams Indicatorenboek Wetenschap, Technologie en Innovatie.
- Dobbelaere, K., M. Elchardus, J. Kerkhofs, L. Voyé & Bernadette Bawin-Legros (eds.), 2001. Verloren zekerheid. De belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen. Uitgeverij Lanoo nv, Tielt.
- Elchardus et al., 2001. Morele onzekerheid en nieuwe degelijkheid. p.153-191. In Dobbelaere, et al. (eds.), 2001.
- Elchardus, M. & W. Smits, 2002. Anatomie en oorzaken van het wantrouwen, Vubpress, Brussel.
- Gleick, J. 1999. Faster. The Acceleration of just about everything. Abacus, London.
- Heller, P. 2003. Who will pay. Finance & Development, september 2003. p. 36-39.
- Huyse, L. 2003. Over Politiek. Van Halevyck, Leuven.
- Köhler, H. 2003. Toward a better Globalisation. IMF speeches.
- Lane, P. & G.M. Milesi-Ferretti, 2003. International Financial Integration. IMF Staff Papers, Vol. 50, Special Issue, p.82-113.
- Martens, P. & J. Rotmans (eds.), 2002. Transitions in a globalising world. Swets & Zeitlinger, Lisse.
- Rotmans, J. & D. S. Rothman (eds.), 2003. Scaling in Integrated Assessment. Swets & Zeitlinger, Lisse.
- Vanneste, D. , F. Abraham, P. Cabus & L. Sleuwaegen, 2003. Belgische werkgelegenheid in een mondialiserende economie: impact op de micro-economische en de geografisch-territoriale structuur. Academia Press, Gent.
- Waeye, H. & J. Billiet, 1998. Individualisme. p. 13-44. In: Vlaanderen Gepeild: De Vlaamse overheid en burgeronderzoek. APS-Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.
- Waeye, H., M. Meire & M. Storm. Spoor monitoring en indicatoren, 2003. Kwaliteit van overheidsstatistieken: het belang van een integrale benadering. p.261-288. In: Bouckaert, et al., 2003.
- Wouters, K. & A. Franklin, 2003. Biodiversity and extinctions, present and past. p.9-20. In Peeters, M. et al. (eds.). Biodiversity in Belgium. KBIN, Brussel.
- Zoeteman, K. 2002. Globalisation and sustainability. On governance and the power(lessness) of the nation state. Tilburg University.

Websites

Graydon:

<http://www.graydon.be/NL/FrameGraydon.htm>

International Centre for Integrative Studies:

<http://www.icis.unimaas.nl/>

Steunpunt Bestuurlijke Organisatie Vlaanderen:

<http://www.soc.kuleuven.ac.be/sbov/>
